

KAMAL ABDULLA

Seçilmiş İşərləri

7 cildə

Bakı
MÜTƏRCİM
2020

Oxucuya sevgi ilə,

KAbdul

KAMAL ABDULLA

Seçilmiş əsərləri

VI
CİLD

Müsahibələr və məqalələr

Tərtibçilər:
*Şəlalə Nəqşani, Cavid Zeynallı,
İrina Tyaqay, Elçin İbrahimov*

Buraxılışa məsul:
Sərraf Balaxan

Texniki redaktor:
Rita Müslüмова

Dizayner:
Cavid Kişiyev

Korrektor:
Günəl Əliyeva

Üz qabığının dizaynı Gövhər Mehdi qızı Abdullayevaya məxsusdur.

Kamal Abdulla. Seçilmiş əsərləri: 7 cildə. VI cild: *Müsahibələr və məqalələr*.
– Bakı: Mütərcim, 2020. – 592 səh.

Bu kitaba Xalq yazıçısı, akademik Kamal Abdullanın elmi, pedaqoji, ictimai fəaliyyəti, həmçinin dövlət xadimi kimi ölkədə aparılan çoxşaxəli siyasət ilə bağlı müxtəlif illərdə yerli və xarici qəzet, jurnal, televiziya, radio və saytlara verdiyi müsahibələr, müxtəlif ədəbi-bədii, ictimai, sosial və siyasi proseslərlə bağlı yazdığı elmi, elmi-publisistik məqalələri, araşdırmaları daxil edilib.

ISBN: 978-9952-28-529-1

© Kamal Abdulla, 2020
© Mütərcim, 2020

Tərtibçilərdən

Xalq yazıçısı, akademik Kamal Abdullanın “Seçilmiş əsərləri”nin VI cildinə müəllifin elmi, pedaqoji, ictimai fəaliyyəti, həmçinin dövlət xadimi kimi dövlət siyasəti ilə bağlı müxtəlif illərdə yerli və xarici qəzet, jurnal, televiziya, radio və saytlara verdiyi müsahibələri, müxtəlif ədəbi-bədii, ictimai, sosial və siyasi proseslərlə bağlı yazdığı elmi, elmi-publisistik məqalələri, araşdırmaları daxil edilib.

Bu cild müxtəlif yerli və xarici ədəbiyyat, incəsənət, mədəniyyət və elm adamlarının, jurnalistlərin, idmançıların, tərcüməçilərin, tənqidçilərin, nəşirlərin Xalq yazıçısı, akademik Kamal Abdullanın 70 illik yubileyi münasibətilə ona ünvanladığı 70 suala müəllifin cavablarından ibarət müsahibə ilə başlayır. Sonra isə Kamal Abdullanın son 30 ildə müxtəlif qəzet, jurnal, radio, televiziya və saytlara verdiyi müsahibələr xronoloji ardıcılıqla təqdim olunur.

Cilddəki tarixi ardıcılıqla verilən müsahibələri tematik olaraq bir neçə istiqamətdə qruplaşdırmaq mümkündür. Müsahibələrin bir qismi müstəqilliyimizin ilk illərindən başlayaraq ölkəmizdə həyata keçirilən mədəniyyət siyasətinin konturlarının düzgün müəyyənləşdirilməsi, mədəniyyətimizə dövlət qayğısı, Azərbaycandakı ədəbi proses və bu prosesin dün-

yada baş verən mövcud ədəbi tendensiyalarla əlaqələndirilməsi və digər məsələləri əhatə edir.

Digər bir istiqamət Kamal Abdullanın birbaşa yaradıcılığı ilə bağlı yerli, həmçinin Rusiya, Türkiyə, İtaliya, Misir mətbuatına verdiyi müsahibələrdir. Bu müsahibələrdə Kamal Abdulla, ümumiyyətlə, yaradıcılıq prosesindən, ayrı-ayrı şeir, hekayə, dram və xüsusən də dünyanın müxtəlif ölkələrində çap olunmuş, ədəbi mükafatlar qazanmış romanlarının ədəbi taleyindən bəhs edir.

Müsahibələrdə üçüncü istiqamət Kamal Abdullanın ictimai fəaliyyətini, Millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri (2014-2017) vəzifəsində çalışdığı illərdə Azərbaycanda həyata keçirilən dövlət siyasətinin məqsəd və hədəflərini, əldə edilmiş nailiyyətlərin dəyərləndirilməsini əhatə edir. Bu istiqamətdə Kamal Abdullanın yerli və xarici mətbuat orqanlarına verdiyi müsahibələr dövlətin multikulturalizm siyasətinin şərhinə, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə həyata keçirilən çoxşaxəli dövlət siyasətinin multikulturalizm və tolerantlıq prizmasından təhlilinə həsr edilmişdir.

Kitabda müsahibələrdən əlavə görkəmli şəxsiyyətlər, ədəbiyyat adamları ilə ədəbi və ictimai problemlərə həsr edilmiş söhbətlər öz əksini tapmışdır. Böyük Azərbaycan yazıçısı Ənvər Məmmədخانlı, türk dünyasının böyük şəxsiyyəti Cavad Heyət, Rusiyanın məşhur ədəbiyyat adamları Aleksandr Livergant, Lev Anninski, Aleksandr Tkaçenko, Boris Yevseyev, Alla Axundova, Lyudmila Lavrova, İnna Rastovtseva, Türkiyəli yazar İrfan Ülkü, ədəbiyyatşünas Yasemin Bayer, Böyük Britaniyalı araşdırmaçı-jurnalist Neil Vatson, "Ədəbiyyat" qəzetinin baş redaktoru, ədəbiyyatşünas Azər Turan və başqaları ilə olan söhbətlər müəllifin müxtəlif problemlərə akademik yanaşmasını əks etdirir.

Ümumiyyətlə, kitaba daxil edilən müsahibələr sadəcə, konkret tarixi dövr və ya zaman kəsiyi üçün aktual olan mövzuları əhatə edən söhbətlər deyil. Kamal Abdullanın bu müsahibələrdə yer alan fikirləri, əslində, ədəbiyyat, mədəniyyət və dövlətçilik tariximiz üçün bütün zamanlarda aktual olan məsələlərə özəl şərhlər, müxtəlif ədəbi-bədii, sosial-ictimai, mədəni

tendensiyalara elm xadimi, ədəbiyyat adamı, dövlət xadimi, ictimai şəxsiyyət kimi elmi maraqlı yanaşmasıdır.

Bu cildə müəllifin, xüsusən ölkəmizdə baş verən ictimai, sosial və siyasi proseslərə həsr edilmiş məqalələri də daxil edilmişdir. “Azərbaycan multikulturalizmi”, “Multikulturalizmə giriş” dərsliklərindən, “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” adlı dərs vəsaitindən, müxtəlif toplulardan və qəzetlərdən götürülmüş məqalələr, əsasən, Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi banisi olduğu Azərbaycan multikulturalizm modelindən və bu siyasət modelinin Azərbaycana qazandırdığı böyük beynəlxalq dividendlərdən bəhs edir.

Kitabdakı müsahibələrin əksəriyyəti ayrı-ayrı vaxtlarda dövlət qəzetlərində, jurnallarda və elektron mətbuatda, məqalələr isə müxtəlif elmi jurnallarda, dərgilərdə, dərsliklərdə və dərs vəsaitlərində çap edilmişdir.

Xalq yazıçısı, akademik Kamal Abdullanın bu müsahibələrdə və məqalələrdə əhatə olunmuş həm çoxşaxəli elmi-pedaqoji, həm ədəbi-bədii, həm də ictimai-siyasi fəaliyyətinin ölkəmiz üçün əhəmiyyətini nəzərə alan Prezident İlham Əliyev 30 dekabr 2020-ci il tarixində akademik Kamal Abdullanı Azərbaycan Respublikasında elm və təhsilin inkişafında böyük xidmətlərinə görə “Şərəf” ordeni ilə təltif etmişdir. Dövlətin və oxucuların bu diqqəti Kamal Abdullanın yaradıcılığına verilən ali dəyərin ifadəsidir.

Müsahibələr

"70 SUAL – 70 CAVAB"

1. Məmməd Səfa, Xalq artisti:

– Mən hesab edirəm ki, Kamal Abdulla ədəbiyyatımızda istər dil, istər münasibətlər, istər xarakterlər baxımından bir zirvədir. Bu ədəbiyyatın, bu zirvənin içində həmişə gizli bir xətt mövcud olub. Bu Kamal Abdulla yaradıcılığının dərinliyində gizlənən bir KİNODUR. Bu gizli kino, onun bütün yaradıcılığını əhatə edir. Bunun bariz nümunəsi məndən ötrü "Qərar" povestidir. Azərbaycan kinosu və Kamal Abdulla dəstixətdi. Çox maraqlı iş birliyi. Görəsən, Kamal Abdulla bu gizli kinonu reallığa çevirmək istərdimi?

– İstərdi, amma bu ondan, onun istəyindən asılı deyil. Mən özüm üçün belə bir davranış tərzini müəyyənləşdirmişəm: mənim işim yazmaqdır. Kimsə bunu səhnələşdirmək istərsə, bu onun öz işidir. Kimsə bunu film kimi işləmək istərsə bu da onun öz işidir. Yazıdan sonrakı mərhələ mənim mərhələm deyil. İdealda belə olmalıdır. İndi əgər biz yazandan sonra nəşriyyatla, tərcüməçilərlə danışıqlar aparırıqsa, əslində, bu doğru deyil, çünki bu da bizim işimiz deyil.

Sualın özünə gəldikdə isə belə deyə bilərəm. Mən yazarkən hər hansı səhnəni, situasiyanı ilk olaraq gözümü yumub təsəvvürümdə canlandırıram, ona bir kino lenti kimi sanki baxıram. Sənin dediyin o kinovarilik, yəqin ki, burdan qaynaqlanır.

2. *Aysel Əlizadə, yazıçı:*

– Əsas obrazı qadın olan roman yazsanız, necə bir xarakter yaradarsınız?

– Mən belə düşünürəm ki, bədii mətndə əsas və qeyri-əsas obrazlar olmamalıdır. Mənim yazdığım bütün obrazlar mənim özümdür desəm, mənə ümid edirəm ki, doğru-dürüst anlayacaqlar. Flober deyirdi, madam Bovari – bu mənəm. Çox doğru deyirdi. O, xarakterdən ideyaya gəlirdi. Mən də bunun üçün çalışıram. Amma başqa yol da var. İdeyadan obraza gələn yol. Əvvəl ideya, sonra obraz. Bəzən bunların ikisindən də istifadə etməyə çalışırlar. Mən də bəzən belə etməyə çalışıram. Həm xarakterdən ideyaya, həm də ideyadan xarakterə. Nə alınır, nə alınmır – göz qabağındadır.

Belə qarışıq fikirlərdən sonra, yəqin ki, Ayselın sualına dəqiq cavab vermək çətin olacaq. Amma belə bir cavab da vermək olar. Mənim bütün yazdıqlarımın əsas obrazı elə qadındır. İki əksliyi özündə birləşdirən Qadın. Həm mərhəməti, həm əzazilliyi, həm sədaqəti, həm satqınlığı, həm zərifliyi, həm kobudluğu. Böyüklüyü və kiçikliyi, gözəlliyi və çirkinliyi, bir sözlə, bütün ikilikləri özündə birləşdirən, amma müxtəlif proporsiyalarda (yarıbayarı deyil) birləşdirən Qadın. Eynən Kişi kimi.

3. *Əzizə İsmayılova, jurnalist:*

– Rektor-idarəçi Kamal Abdulla, müəllim Kamal Abdulla və yazar Kamal Abdulla. Oturub təhlil edəndə hansında özünüzü daha çox tapmısınız, hansı daha doğma olub Sizə? Və niyə rektor Kamal Abdulla öz yaddaşında yer alan tələbələrini bir gün toplamaq, onların harda nə işlə məşğul olduqları ilə maraqlanmaq haqda düşünməyib? Axı bir bağın onu salan bağbanın diqqətinə həmişə ehtiyacı olur...

– Mən özümü üç yerə bölə bilmərəm və buna çalışmamışam da. Bu üçünün də mənim içimdə bir ahəng şəklində birləşməsini zənn edirəm. Müəllim və yazar, eyni zamanda idarəçi olmaq, deməli, daxili zərurətini həyata keçirmək üçün vasitədirlər. Mən özümü bu üç ipostazın birləşməsində görürəm.

O ki, qaldı niyə tələbələrimi başıma toplamıram və onların nə işlə məşğul olduqları barədə maraqlanmıram, bunu çox zaman onlardan xəbərsiz edirəm. Hamını bir yerə toplamaq elə də asan məsələ deyil. Əzizənin özü barədə də məlumatım var. Artıq peşəkar jurnalist kimi fəaliyyət göstərir. Bir çox başqası barədə də belə deyə bilərəm. Əlbəttə ki, hamı barədə deyil. Bağ və bağban məsələsi isə mənim yadıma Şərq motivlərini saldı. Maraqlı müqayisədir. İmkan olsa, həyata keçirmək istərdim. Amma orası da var ki, ağac özü boy atmasını, böyüməsini saxlamalı, bağbandan mümkün qədər asılı olmamalıdır. Bağban kənardan baxıb sevinməlidir. Ona olan müraciəti mümkün dərəcədə diqqətsiz qoymamalıdır. Mən özümü bağban saymıram, amma özünü mənim tələbəm sayan hər kəs üçün ürəyimdə həmişə yer var və olacaq.

4. Emil Bakuvi, rejissor:

– Siz mənim üçün istər elmi, istərsə də bədii yaradıcılığınızla Azərbaycan ədəbiyyatının beyin qladiatorunuz. Və intellektual prozanın Azərbaycan variantını yaratmış insansınız. Şərqin Coysu. Qərb kiçikdir, Şərq anlayışının sübutudur. Kvant fizikasının, kvant mexanikasının ədəbiyyat variantıdır. Bütlərlə çevrələnmiş düşüncənin bifurqasiya nöqtəsi. Siz öz yaradıcılığınızla güclü antrop prinsipi gətirdiniz ədəbiyyatımıza. Və bütün bu sadalananların ümdəsində isə Sizin yaradıcılığınızın paradigması SİRR-dir. Kamal Abdulla şərq düşüncəsinin batilini araşdıraraq, araşdırma niyə sirləri açığa çıxarır? Sirlər axı gizli saxlanmaq üçündür. Nədir Kamal Abdullanı sirləri açmağa vadar edən? Ovsunları çözməyə nəyə görə bu qədər meyillisiniz? Hər əsərinizdə sirləri aç-aça yeni sirlər yaradırsınız. Bu, bilərəkdənmi olur, bilməyərəkdənmi?

–Yəqin ki, belə misraları nə zamansa yazdığımıza görə

Sirr nə vaxtsa açılacaq sirdisə,

Heç əvvəldən yaranmayıb sirr kimi...

Bizim həyatımız başdan-başa sirdir. Ona toxunmaq bilərəkdən deyil. Bu, bilməyərəkdən ona toxunmaq ehtiyacı ilə yaranır. Onu açmaq, faş elə-

mək ehtirası ilə deyil, ona aidliyimə qovuşmaq arzusu ilə baş verir. Bir də ki, sirr kimin üçünsə sirdir. Kimin üçünsə o, sirr olmaya bilər. Bu bir növ sayrışma kimidir. Sayrışmanın görünən və görünməyən, işıqlı və qaranlıq tərəfləri var. SIRRİN də eləcə. Onun açılması, qapanması ona müraciət edən istəyi ilə baş vermir. Bu, sIRRİN özünün istəyi ilə baş verir. Yadına gəlirsə, Cakondaya baxıb onu bəyənəməyən bir özündənraziya məşhur rus aktrisası belə demişdi: Bu xanım uzun əsrlər boyu elə adamların xoşuna gəlib ki, indi artıq o özü seçir, kimin xoşuna gəlsin, kimin xoşuna gəlməsin. Sirlə də bağlı, təxminən, belə...

5. Mübariz Örn, yazıçı:

– Kamal müəllim, Sizcə 44 günlük Vətən müharibəsində qazandığımız möhtəşəm Zəfər Azərbaycan yazıçısının yaradıcılığına, yeni yazılacaq əsrlərin ruhuna təsir edəcəkmi? Edəcəksə, necə?

– Məncə, hökmən edəcək. Amma zamana ehtiyac var. Gərəkdir ki, üstündən bir müddət ötsün. Əskərin keçdiyi yerlərdən gərəkdir yazıçı da keçsin. Ən əsas məsələ qalib ölkə qürurunu və məsuliyyətini yaşatmaqdır. Qalib mədəniyyətini göstərməkdir. Düşməni mütəmadi alçaltmaqla bunu etmək olmaz. Sən ondan üstünlüyünü mədəniyyət üstünlüyü, intellekt üstünlüyü, elm, tərbiyə üstünlüyü ilə nümayiş etdirə bilərsən. Yazıçıların burada rolu böyükdür. Postmüharibə dövrünün fəsadları hamı üçün eynidir. Əskərimiz qalib əskərdir, amma onun da müharibədən sonra spesifik psixoloji, mənəvi sarsıntıları ola bilər. Unutmaq olmaz ki, onun gözü qarşısında əskər dostu şəhid olmuşdur. O, ilk olaraq vətən torpağında darımağın olmuş məkanları görmüşdür. Düşmən vəhşiliklərinin şahidi olmuşdur. Bu yaşananlar dinclik dövründə müxtəlif fəsadlar şəklində üzə çıxıb bilər. Cəmiyyət bu fəsadları öz qayğısı ilə, nəvazişi ilə sağaltmalıdır. Yazıçı da bu münasibətlə öz sözünü deməlidir. Nəvaziş. Mərhəmət. Qayğı. Cəmiyyətə ötürülən mesajlar bu üç nəhəng körpü üzərindən keçirilməlidir.

6. Mehman Qaraxanoğlu, ədəbiyyatşünas:

– Dünyanı ikili Aristotel məntiqindən (“ağ” və “qara”dan!) xilas edən dahi azərbaycanlı Lütfi Zadə ilə özünüz arasında nə kimi doğmalığ hiss edirsiniz və Sizə elə gəlmirmi ki, “Hüduzsuz Mətn”dən, “Sonsuz Lüğət”dən, mifdən, eposdan, “sirr içində sirr”dən, lap sadəsi, Hacı Mir Həsən ağa Səyyahdan heç cür qopa bilməməyinizin başlıca səbəbi “Qeyri-səlis məntiqlə işləməyinizdir? (Aydınlıq: Əgər Rafiq Əliyev Qeyri-səlis məntiqin dünyaca məşhur “pioneri”dirsə, Siz də linqvistikada, ədəbiyyatda, mifolinqvistikada eyni missiyanı həyata keçirirsiniz)

– Məni o dahi ilə müqayisə etməyiniz maraqlı oldu. Bilmirəm, kifayət qədər yetərli arqumentiniz varmı?! Məncə, ağ və qara dünyanı rəngli hala gətirən, “bəlkələri” təfəkkürümüzə, diskursumuza daxil edən “məntiqin” elementlərini hər kəsdə tapmaq olar. Bəlkə, kimdəsə az, kimdəsə çox şəkildə. Mən özüm bu yola çıxmadım. Məni bu yola mənim üz tutduğum təhlil obyektinə, ilk növbədə, Kitabı-Dədə Qorqud dastanı yönəltdi.

7. Orhan Aras (Almaniya), yazar, araşdırmaçı:

– Kamal müəllim, alman dilində “Sehrbazlar dərəsi və “Yarımqıç əlyazma” kitablarınız çap olunub. Almanlar qədimdən bəri Qafqaza və xüsusən, Azərbaycan mədəniyyətinə böyük maraq göstərirlər. Keçmişdə almanlar Azərbaycan ərazisində yaşayıblar. Sizcə, almanların Azərbaycana olan marağı hardan qaynaqlanır və Azərbaycan ədəbiyyatına hansı alman ədiblərinin təsiri olub?

– Bu kitabların çap olunmasında şəxsən sizin xidmətiniz böyükdür və mən sizə fürsətdən istifadə edib bir daha dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Demək çətindir almanların Azərbaycana maraqlarının hardan qidalandığını. Görünür, azərbaycanlı xislətindəki multikultural məqamlar burada əsas rol oynayır. Mən Azərbaycandakı köhnə alman yaşayış məkanlarını ziyarət etmişəm. O vaxtkı qarşılıqlı dincyaşayışın əsaslarını orada görmüşəm. Təfəkkürdə, məişətdə, təbiətdə hökmən eyni və ya oxşar məqamlar var və onlardan çıxış nöqtəsi kimi istifadə etmək doğrudur.

Bir neçə il bundan əvvəl mən alman filoloq həmkarlarıma belə bir projekt təklif etdim – Dədə Qorqud dastanını və Nibelunqlar nəğməsini müqayisəli şəkildə öyrənməyi. Almaniyalı dilçi və ədəbiyyatçı dostlarım bunu böyük həvəslə qəbul etdilər. Professor Ziqlinde Hartman, professor Hayndrix Buşhoten və başqa dünyaca məşhur alman alimləri on il ərzində əsas projektdən doğan müxtəlif şaxəli projektlər, dəyirmi masalar, konfranslar, tələbə görüşləri və s. təşkil etməkdə bizimlə bir yerdə əmək sərf etdilər. Tədbirlər həm Almaniyada – Mayns Universitetində, həm də Bakıda Slavyan Universitetində keçirildi. Bu tədbirlərə türkoloqlarla yanaşı, tarixçilər, psixoloqlar, mədəniyyətşünaslar da qatıldı. Həm bizim alimlər üçün, həm də alman germanistləri üçün maraqlı olan o oldu ki, hər iki dastan öz quruluşunda və məzmun qatında son dərəcə uyğun məqamlar qoruyub saxlayır. Doğrudan da, komparativistlərin dediyi kimi, tarix boyu dərinə getdikcə müxtəlif xalqlar arasında uyğun cəhətlər artır. Hər iki dastanda özünü göstərən mifoloji təfəkkür və obrazlı təfəkkür oxşarlığı, döyüş dastanlarına xas tipoloji uyğunluqlar, xarakter və süjet oxşarlıqları, mənəvi aləmdəki eyniliklər, dastan quruculuğunun bənzər xarakterik cəhətləri – bunlar hamısı onu dedi ki, bizim dastanlarımız və ümumiyyətlə, xalqlarımız arasında oxşar cəhətlər az deyil və onları daha geniş projektlər çərçivəsində öyrənmək hər iki ölkənin alimləri üçün perspektiv istiqamətlər açə bilər.

Bilavasitə daha yaxın dövrlərdən danışsaq, əlbəttə ki, 19-cu əsrdə Hötenin Şərq-Qərb divanında Nizami mövzusunu, Fon Ditsin Dədə Qorqud çalışmalarını, Mirzə Şəfi və Bodenştedt təmaslarını qeyd edə bilərik.

Şillərin 20-ci əsrin əvvəllərində Azərbaycan romantik səhnə həyatındakı rolunu Azərbaycan teatrında əsl “Şturm und drang” kimi qiymətləndirmək olar. Haynrrix Haynenin də şeirləri Azərbaycan poetik aləmində eləcə əks-səda doğurdu.

Ən müasir dövr təmaslarını götürsək, Remarkın, Bertolt Brextin, Henrix Böllün, Henrix Hessenin adlarını çəkmək mümkündür. Onların müasir ədəbiyyatımıza, dramaturgiyamıza təsiri xüsusi olaraq öyrənilməsə də, bunu danmaq olmaz.

8. Qan Turalı, yazıçı:

– Az qala bütün antiutopik əsərlər gələcəyi ədəbiyyatsız təsvir və təsəvvür edir. Kamal Abdulla ədəbiyyatsız dünyanı, kitabsız gələcəyi necə təsəvvür edir?

– Çətindir, amma qeyri-mümkün də deyil.

Siz televizorsuz dünyanı təsəvvür edə bilərsinizmi, təyyarəsiz dünyanı, telefonsuz dünyanı, indiki halında kompütersiz dünyanı təsəvvür etmək necə, mümkündürmü?! 19-cu əsrin adamı bunu edə bilirdi.

Ədəbiyyatsız dünya da eləcə deyə bilərdim, ancaq bu, bir qədər yuxarıda saydıqlarımdan fərqlənir.

O zaman növbəti sual ortaya çıxır. Bəs belədə ədəbiyyatı insan üçün nə əvəz edərdi?! Bu barədə düşünməyin özü hətta qorxuludur.

Ümumiyyətlə, bu sualın içinə girdikcə, onun qoyuluşunun qəribəliyini hiss etməyə bilmirsən. Dənizlərsiz, çaylarsız dünyanı necə təsəvvür etmək olar?! Ağacsız dünyanı necə. Heyvanat aləmi olmayan dünya. Nəhayət, insansız dünyanı təsəvvür etmək olarmı?!

Kitabsız dünya da eləcə. Dediyim kimi təsəvvür etmək çətindir, amma mümkündür. Yoxluq kimi təsəvvür etmək olar.

9. Əlif Cahangirli (İsveç), rejissor:

– Akademik milli dram teatrında Sizin “Bir, iki bizimki “ pyesinizi hazırladığım ərəfədə, yaradıcılığınızı tədqiq edə-edə ölüm və sonsuzluq haqqında yeni-yeni suallarım yaranırdı. Ən qəribəsi o oldu ki, tamaşanın məşqləri boyunca zamanla hiss etdim ki, daxilimdəki ölüm qorxusunun yerini, əbədi və sonsuz var ola bilmək təlatümü əvəzləyib. Bu qəribə bir qorxu idi. Elə indi də mənim yaradıcılığında bu iki anlayış tez-tez birbirini əvəzləyir. Kamal müəllim üçün hansı fikir daha qorxuludur – Ölüb heçə qovuşmaq, yoxsa öldükdən sonra əbədi, sonsuz var olmaq?

– İlk dəfə bu pyesi bizim unudulmaz rejissorumuz, dostumuz Vaqif İbrahimoğlu YUĞ teatrında səhnələşdirmişdi. Tamaşa hazırlanan müddətdə başımıza olmazın bəlalar gəldi. Aktyorlardan kim isə sağalmaz mərəzə tutul-

du. Kimlər isə tamaşadan çıxdı, kimlər isə daxil edildi. Nəhayət, sonuncu zərbə. Tamaşanın bəstəkarı, o gözəl musiqi parçalarının müəllifi Leonid Vaynşteyn yazdığı partituranı təhvil verdi və ... premyeraya 3 gün qalmış vəfat etdi. Tamaşanın gəlişi ilə, elə bil, qəribə bir kabus gəlməkdə idi. Amma tamaşa baş tutdu və kabus gur işıq topasına döndü. Bu işıq topasının içində hamı vardı. Orada Vaqif vardı, orada Leonid vardı, tamaşa bitəndən sonra zalı tərk etməyən yüzlərlə tamaşaçı vardı, YUĞun saysız-hesabsız dostları vardı...

Vaqiflə mən Vaynşteynin ölümündən qabaq onunla görüşüb söhbət eləmişdik. O, tamaşa ilə bağlı fikirlərini bizimlə bölüşürdü. Hamı bunu bilirdi və Lönya özü də hər yerdə deyirdi ki, pyes onun çox xoşuna gəlir. Bu görüş bizim onunla sonuncu görüşümüz oldu. Mən ondan soruşdum ki, pyesdə ən çox xoşuna gələn nə oldu? Lyonya bir an belə düşünmədən dedi: mən daha ölməkdən qorxmuram. O, bir həftə sonra dünyasını dəyişdi.

Bunun üstündən bir müddət keçdi. Rus dram teatrının baş rejissoru, görkəmli mədəniyyət xadimi Aleksandr Şarovski Vaqifin də, mənim də olduğum bir məclisdə rus teatrında dünyasını dəyişən Vaynşteynin son dəqiqələri barədə danışdı. Dedi ki, o mənim yanımda öldü. Onun son sözləri mənim üçün çox ibrətamiz idi. Mən ölməkdən qorxmuram dedi. Bunu eşidib Vaqiflə mən bir-birimizin üzünə baxdıq.

Əlif, sənin hazırladığın o gözəl tamaşa da təsirli idi, amma o daha çox əbədi yaşamaqdan qorxmayanların tamaşası idi. Vaqifin tamaşası isə ölümədən qorxmayanların tamaşası olmuşdu.

Bu sualın son hissəsinə cavab vermək elə də asan deyil. Əbədi sonsuzluqdan da darıxmaq olar. Beləliklə, insan əbədi darıxan məxluqdur kimi ümitsiz bir fikrə gəlib çıxarıq.

10. Sərraf Balaxan, ədəbiyyatşünas:

– Yaratdığınız ədəbi qəhrəmanların əksəriyyəti ölümdən qaça bilmir. Onlar sanki öz taleyinə boyun əyir. Bəs fərdi müəllif iradənin əksinə çıxan, belə desək, sözə baxmayan qəhrəmanınız varmı?

– Yenə plandan danışmalı oluruq. Mən yazarkən bir plan qurmuram. Ölümdən qaçan obraz – hər halda, hansısa bir mətnimdə bu, yadıma

gəlmir. Bəlkə, Yarımçıq əlyazmadakı qoca münəccim belə birisi ola bilər. Bəlkə də... Yaxud “Sehrbazlar dərəsi” romanının süjetinə görə ölməli, amma məntiqinə görə yaşamalılı obrazlardan biri də Karvanbaşının övladı olan balaca uşaqdır. Onun sonda sağ qalması və ölümdən qaçırılıb Sehirbazlar dərəsinə gətirilməsi, yəqin ki, metadildə onu deyir ki, həyat davam edir və eyni zamanda sirlər dolu dünya da yaşayır.

Ölməsi ehtimal edilməyən, amma ölümə tuş gələn obrazı isə, yəqin ki, zərrəbinlə axtarılıb tapmaq olar. Ümumiyyətlə, bu suala konkret cavab vermək çox çətinidir. Çünki proses bitib, onunla bağlı hər nə vardsa yaddaşın dərinliklərinə atılıb.

11. Elçin İbrahimov, türkoloq:

– Dəqiq və təbiət elmlərində araşdırılmalı sonsuz sayda problemlər hələ də var. Amma müasir dövrdə humanitar sahədə sanki tükənmişlik var. Bu baxımdan Siz dilçilik elminin, daha konkret desək, türkologiyanın bir elm sahəsi kimi gələcəyini necə görürsüz?

– Hər hansı bir elm sahəsinin, o cümlədən türkologiyanın yaşaması o demək deyil ki, burada hökmən addımbaşı hansısa yeniliklər baş verməlidir. Elmin yaşadılması üçün onun kanonlarının, prinsiplərinin daim sağ qalması kifayətdir. Gələcəkdə elmin sərhədləri, mahiyyəti, prinsipləri yaşadılsansa, bu onu göstərəcək ki, bu elm yaşayır. Yeniliklər isə zaman-zaman özünü göstərəcək, çünki onlar var olanların üzərindən yüksəlir.

Konkret olaraq türkologiya haqqında onu demək olar ki, bu gün nəinki müxtəlif türkdilli ölkələrdə, hətta türkdilli olmayan ölkələrdə türk dilləri, ədəbiyyatı, tarixi, mədəniyyəti və başqa sahələrilə bağlı tədqiqat işləri intensivləşir. Özü də maraqlı olan budur ki, bu intensivləşmə həm də sahələrin sərhədlərinin aradan götürülməsi ilə bağlıdır. Türkoloji tədqiqat sahələri bir-birinə nüfuz etməyə başlayır. Ədəbiyyatı dildən, onu da psixologiyadan, tarixdən ayrı götürmək get-gedə çətinləşir. Əlahiddə sahə anlayışı, tədqiq üsulu artıq geridə qalır. Gələcəkdə bizi türkoloji elm sahələrinin daha böyük inteqrasiyası gözləyir.

12. *Murad Turan (Almaniya):*

–Türk dövlətlərinin ortaq dildə anlaşı bilməsi üçün bəzi təşəbbüslər Sizə məxsusdur. Türk dünyası üçün vacib olan bu mövzuda daha hansı təşəbbüslər irəli sürmək istərdiniz?

– Ortaq dil anlayışı ideal bir anlayışdır. Reallıqda ona nail olmaq, demək olar ki, mümkün deyil. O ideal duruma nail olmaq üçün ölkələr arasında yüksək mədəni, sosial münasibətlər mövcud olmalıdır. Müxtəlif xalqların nümayəndələrinin bir-birilə canlı ünsiyyət intensivliyi özünü göstərməlidir. Bu ünsiyyət zamanı belə bir dil öz-özündən, yavaş-yavaş formalaşsa bilər. Bu ünsiyyət prosesi elə qurulmalıdır ki, hər kəs öz dilində danışsın. Dillər bir-birinə toxunsun. Bir-birini cilasın. O dediyimiz ortaq dil belə bir ünsiyyətin nəticəsində ortaya çıxsın.

Həç bir sənədlə, dövlətlərarası müqavilələrlə bunu həyata keçirmək mümkün deyil. Proses təbii şəkildə baş verməlidir. Hər dil ümumi dil xəzinəsinə öz cövhərini verməlidir. Bu isə ancaq könüllü ünsiyyət zamanı baş verə bilər. Bir də ən vacib məsələ odur ki, bu ünsiyyət zamanı hər adam öz dilində danışmalı, anlaşılmayan məqamları bir yerdə müəyyənləşdirib ortaq nöqtəni tapmalıdır.

13. *Mustafa Üstünova (Türkiyə), türkoloq:*

– Bursa Uludağ Üniversitesinə misafir öğretim üyesi olarak geldiniz. Derslere girdiğinizde her iki ülkeyi/universiteyi karşılaştırmak adına dikkatinizi çeken, ya da yadırgamanıza yol açan bir husus oldu mu?

– Mən o günləri, ayları böyük minnətdarlıq hissilə xatırlayıram. Bölüm başkanı professor Coşkun Ak, bölüm xocaları Mustafa və Kerime Üstünovalar və başqaları, öyrəncilərim, türk dili və ədəbiyyatı bölümünün çalışanları bu gün də mənim qəlbimdə yaşayırlar.

Bursa Universiteti mənim yadımda öz rahat, münasib tədris bazası ilə, infrostrukturu ilə, adamlarının xoş əhvalı ilə qalıb. Mənə müsafir olduğumu hiss etdirmədilər, sağ olsunlar.

Universitetlərimiz arasında oxşar və uyğun, eyni zamanda fərqli cəhətlər var idi. Tədris sistemlərimiz bir-birindən fərqlənirdi. Hansısa elm sahələri bizdə daha çox tədrisə uyğunlaşdırılmışdı, hansılarsa – sizdə. Bu fərqlənmələr sevindirici haldır ki, get-gedə azalır.

Təəssüf ki, universitetlərarası əlaqələr o səviyyədə deyil ki, biz bir-birimizə ürəyimiz istəyən qədər tələbə göndərək, müəllimlərin semestrlərdə gərəkli dərəcədə mübadiləsini təşkil edək, mütəmadi onlayn və canlı konqrelər keçirək.

İnşallah, zaman keçər, bu da düzələr. Nəzərə alsaq ki, daha əvvəllər biz tədris mərkəzləri olaraq bir-birimizi heç tanımamışıq, Azərbaycan müstəqilliyini əldə edəndən sonra bu boşluq da doldurulur, zənn edirəm.

14. Bəxtiyar Aslan (Türkiyə), jurnalist:

– Azərbaycan və dünya ədəbiyyatında “Kaş bunu mən yazardım” dediyiniz romanların adını çəkə bilərsiniz?

– Oxuduğum hər hansı əsərə bu düşüncə ilə yanaşmamışam. İndi fikirləşirəm və görürəm ki, bəyəndiyim əsərlərin içində elə öz yazdıqlarım da var və bu mənə yetərlidir.

15. Əhməd Sami (Misir), tərcüməçi:

– Kamal müəllim, hər bir yazıçısının həyatında yazmaq istədiyi, amma müəyyən səbəblərdən qələmə ala bilmədiyi əsər olur. Sizdə belə bir əsər varmı?

– Məncə, əsər yox, ideya olur. Mənim də yazmaq, açmaq istədiyim bəzi ideyalardan yan keçdiyim vaxtlar olub. Ya gücüm yetməyib onu yazmağa, ya da vaxtım. Gücüm çatmayanlardan birini deyim. Mən roman janrında bir açıq, sonsuz mətn yazmaq istəmişəm. Yəni bitməyən mətn. Elə bir mətn ki, bura hər şey daxil olsun. Məslən, “Unutmağa kimsə yox” romanındakı F.Q. -nin dissertasiyasını da tam şəkildə öz içində əridən, ya da elə əritməyən, bu dissertasiyanı tam şəkildə təqdim edən bir mətn. Amma düşünmüşəm ki, buna mənim gücüm çatmaz. Ona görə yox ki, mən bunu bacarmaram. Ona

görə ki, məni düzgün başa düşün, açığı deyəcəyəm, oxucuma arxayın deyiləm. Belə bir açıq mətni qəbul edər, ya etməz – burası müəmmalıdır.

16. Nəriman Əbdülrəhmanlı, yazıçı:

– **Ustad, əsərləriniz dünyanın onlarla dilinə çevrilib. O əsərlərdə təhkiyə, dil və ab-hava baxımından nələrinə itirildiyinə təəssüflənirsinizmi?**

– Əlbəttə. Ən yaxşı tərcümədə belə orijinal mətn özünün bütün keyfiyyətlərini saxlamır. Nə isə qeyb olur, nə isə səviyyəsini itirir, nə isə tərcüməçinin yanlış müdaxiləsi ilə dəyişir. Mətnin potensialını (işarə etdiklərini, diskursunu...) hiss etdirməyən tərcümə yad ölkədə heç bir dil bilməyən adam kimidir. O ancaq əl işarələri ilə “danışmağa” məhkumdur. Belə tərcümədənsə olmamağı yey.

17. Aqşin Yenisey, şair:

– **Özünüz üçün hansı daha maraqlıdı, alim, yoxsa yazıçı Kamal Abdulla?**

– Heç biri. Mənə məndən danışa bilən və mənə tanış olan “özüm” mənə necə maraqlı ola bilər? Alim də, yazıçı da məni tanımayanlar üçün maraqlı olmalıdır və ola bilər. Mənim vəzifəm sən dediyin alimi və yazıçını başqası üçün maraqlı etmək və bunu həyata keçirməkdir. Yerdə qalanı təfərrüatdır.

18. Aqşin Evrən, şair:

– **Mətnin bir “olmuşlar”ı olduğu kimi, bir də “olacaqlar”ı var. Yəni müəyyən məqamlarda mətn özlüyündə bir kəhanət missiyası daşıyır: bəzən xatirə kimi uydurulan hansısa bir hadisə 10-15 il sonra reallığa çevrilir. Bu mənada Sizin yaradıcılığınızın hansısa kodlarında bizim xalqın təfəkkür inqilabı üçün böyük önəm daşıyan bir tarixi hadisənin –**

Qarabağ zəfərimizin öngörüsü var idimi? Ümumiyyətlə, Sizcə, mətnin bu öngörü xüsusiyyəti hansı mistik-metafizik qüvvədən qaynaqlanır?

– Mən zəfəri əvvəlcədən hiss edirdim. Müharibədən əvvəl yazılmış bir hekayəm həтта zəfərdən sonrakı vaxtı təsvir edir. Qəribə bir arxayınçılıq var idi. Əslində, bu arxayınçılıq yox, bu, inam idi. Prezidentimizin çıxışları bu inamın mənbəyi idi. Müharibənin bütün istiqamətlərində olan kimi ideoloji, sosial məsələləri də yüksək səviyyədə həll edilmişdi.

19. Səlim Babullaoglu, şair:

– Nassim Taleb, bir sözlə, özünüzü, kimliyinizi necə ifadə edərdiniz sualına belə cavab verir ki, bunu ancaq yaxşı qonorər ödəyəndə eləmək olar. Kamal müəllim, bir qısa cümlə ilə özünü, kimliyini ifadə edə bilərmə?

– İki dahinin, təxminən, belə situasiyada cavabları ilə kifayətlənmək mümkün olsaydı... Bir dəfə Hegelin yanına fransız nəşirləri gəlir və ona deyirlər ki, biz istəyirik, sizin əsərlərinizi ixtisarla, hamının anlayacağı şəkildə və fransızca nəşr edək. Hegel cavab verir ki, mənim əsərlərimi nə ixtisarla, nə sadələşdirilmiş şəkildə, illah da ki, nə də fransız dilinə tərcümə eləmək mümkün deyil.

O biri dahidən – Eynşteyndən qadınların çox olduğu bir məclisdə xahiş edirlər ki, nisbilik nəzəriyyəsini onlar üçün asan bir dildə izah etsin. Eynşteyn deyir ki, bu çox asan bir məsələdir. Təsəvvür edin ki, qatar Cenevrə vağzalına yaxınlaşmır, Cenevrə vağzalı qatara yaxınlaşır.

Kamal müəllim bir qısa cümlə ilə özünü, kimliyini ifadə edə bilməz. Okkam ülgücü ilə amansızca kəsib doğradıqdan sonra üzə çıxarılan seçilmiş əsərlərin 7 qalın cildi də bunu ifadə edə bilməz. Bəs bunu nə ifadə edə bilər? Bilmirəm...

20. Seyfəddin Hüseynli, ədəbiyyatşünas:

– Qarabağ uğrunda çoxillik mübarizənin, xüsusən bu son 44 günlük müharibənin vətəndaş-ictimai xadim Kamal Abdullada yaratdığı hissiyyat ilə bunların yazıçı-mütəfəkkir Kamal Abdullaya verdiyi impulslar arasında hansı fərqliliklər, nə kimi zidd cəhətlər var və bu kontekstdə öz-özünüzlə kəskin ziddiyyətə düşdüyünüz, ciddi tərəddüdə qapıldığı-nız məqamlar olubmu?

– Müharibə müharibədir. Burada qan da var, qada da. Əlbəttə, biz istərdik ki, hər şey sülh yolu ilə həll olsun, amma görünür, bu, mümkün deyil. Məni narahat edən müharibədən sonrakı durumdur. Psixoloji və sosial durum. “Bayrağı əlində uca tutub vətən torpağına aparıb sancanlarla bayrağa bürünüb maşınlarda siqnal verə-verə bağırıqlar arasındakı fərqlilik ziddiyyətə gətirə biləmi?” sualı. Yanında ölən, bəzən parça-parça olan əskərləri, zabitləri unutmayanlar, əsir düşən və ya əsir düşməmək üçün özünə qıyanlardan xəbəri olan səngər dostları, müharibədə olub bu barədə ağız dolusu danışanlar və bu barədə susanlar içindən keçib gəldikləri bu müharibənin əks-sədasını müharibədən sonrakı dövrə gətirəcəkləmi? Biz bütövlükdə qalib xalq olma mədəniyyətini dünyaya nümayiş etdirə biləcəyikmi? Bu bizdən ancaq sevinməyi, qışqırmaq bağırmaq yox, həm də təmkin, alicənablıq və məsuliyyət tələb edir. Məni bu məsələlər ciddi şəkildə düşündürür.

21. Elnarə Akimova, tənqidçi:

– Mən bu gün çağdaş nəslin dünya ədəbiyyatını kompleks öyrənmək entuziazmını təqdir edirəm. Amma klassikanı lazımınca tanımaq, qiymətləndirmək mənasında edilən uğurlu cəhdlərlə az qarşılaşram. Halbuki malik olduğumuz dəyərlərə kökündən baxmağımız üçün bu vacibdir. Məsələn, Kamal Abdulla ona görə “Kitabi-Dədə Qorqud”, yaxud Füzuli dünyasına vara bildi ki, ilk növbədə, bu tələbata öz içində çatdı: özünüdərk, özünühəzm mənasında. Müasir fraqmentlərlə süslənmiş çoxölçülü postmodern estetikanın tələbləri öncə klassikanın fəlsəfəsinə yetməklə başladı. Sizcə, çağdaş ədəbiyyatda klassikanı, orta əsrlərin müsəl-

man sistemi-sosiologiyasını deyək ki, texniki baxımdan necə modern təqdim etmək olar?

– Mən belə düşünürəm ki, əgər sən klassik yöndə ortaya bir şey qoya bilmirsənsə, heç bir modern təqdimatda da qoya bilməyəcəksən. Əgər Pikasso insan və mənzərə təsvirini ənənəvi şəkildə verə bilmirdisə, o “Gernika”-nı da yarada bilməyəcəkdi.

O ki qaldı “dünya ədəbiyyatını kompleks halında öyrənmək” məsələsinə – bunu iki istiqamətdən həyata keçirmək olar. Professionallar və kitabsevərlər bir qoşquda ola bilməzlər. Professionallar üçün əsas məsələ bu ədəbiyyatın adda-budda deyil, sistemli şəkildə mənimsənilməsidir. Kitabsevərlər isə sadəcə, özlərində yaxşı ədəbiyyat zövqünü formalaşdırmalıdırlar.

22. Maral Yaqubova, ədəbiyyatşünas:

– Kamal Abdulla qədər oxucusuna etimad edən, güvənən və hətta deyərdim ki, sevən müəlliflər elə də çox deyil. Bu etimadı hiss edən oxucunun müəllifə sual verməsi də qəlizləşir. Qəvvas müəllifin oxucusu özünün də qəvvas olduğuna inanmaq istəyir axı... Bu oxucu özünü Hacı Mir Həsən ağa Səyyah kimi hiss edir, sağa baxanda darıxır, sola baxanda darıxır. Hacı Mir Həsən ağa Səyyah...Sadə olan bu qədər qəlizdirmi, və ya qəliz olan bu qədər sadədirmi? Bu sualı qəvvas olmaq istəyən oxucuların iç səsi kimi qeyri-ixtiyari verdim, istəyirəm cavabı da özümüz tapaq. Sizə sualım isə başqadır: Kamal Abdulla və Hacı Mir Həsən ağa Səyyah... Yaşam və ədəbiyyat arasındakı əvvəli-axırı olmayan yolda yoldaşlıq etmək kimə daha çətindir? Kim kimin daha çox sözüne baxır?

– Demək çətindir. Amma zaman keçdikcə ətrafda hər şey yavaş-yavaş əriyir, gözdən itir və mən görürəm ki, tamamilə tək qalmışam. Səyyahsız. Başqa bir dünyada isə Hacı Mir Həsən ağa Səyyahın da ətrafındakı bütün sirlər dağılır və o da sonunda görür ki, tamamilə tək qalıb, yanında nə Kamal var, nə də Kamal Abdulla...

23. *Etimad Başkeçid, yazıçı:*

– Lao Tszı deyir ki, yaxşı səyahətçinin dəqiq planları və harasa gedib-çıxmaq niyyəti olmur. Bu mənada səyahətçi bir qədər yazıçıya da oxşayır. Həyatı bir sərgüzəşt və səyahət kimi götürsək, Laonun dedikləri nə dərəcədə doğrudur və ya həyatidir?

– Həqiqətən, çox ağıllıca deyib Lao Tszı. Plan quraraq yazmaq plan qurmayaq yazmaqdan daha çətindir.

Planlı mətn ən azından hansısa nöqtələrilə tanış mətndir. Planlar sonlu çoxluğa aiddir. Bu isə, nəhayətdə, maraqsızdır.

Maraqlı olan tanış olmayan mətndir. O mətndir ki, plansızlığı ilə individualdır və sonsuz çoxluğa, mənim özüm üçün uydurduğum yeni lafla desəm, sonsuz lüğətə aiddir.

24. *Cavid Zeynallı, yazıçı:*

– Mənim üçün əsərin yazı prosesi hər zaman maraqlı olub. Xüsusən sevdiyim, dəyər bildiyim əsərlərin yazı prosesi. “Sehrbazlar dərəsi” romanını oxuyanda tez-tez bu prosesi xatırlayırdım. Mənə elə gəlirdi ki, müəllifə bu romanı yazmaq üçün urbanistikadan, ətrafdakı adamlardan, bizə müasirliyi xatırladan bütün nəsnələrdən uzaq olmaq lazımdır. Mənə elə gəlirdi ki, telefon, maşın səsləri, TV, iş qayğıları... hər şey, hər şey bu romanın heyretəmiz ab-havasına “düşmən” kəsilib. Necə yazıldı “Sehrbazlar dərəsi”? Detal-detal, xırda-xırda nələrini xatırlayırsınız bu uzaq olmayan keçmişdən?

– Yadıma Borxesin “Don Kixotun müəllifi Pyer Menar” hekayəsi düşdü. O, “Don Kixot” romanını yenidən yazmaq üçün 16-cı əsrdən 20-ci əsrə qədər olmuş bütün icadlardan özünü təcrid etmişdi. Nəticədə yenə də hamı “Don Kixot” ortaya çıxmışdı. Bu məsələ – təcridolma, özü-özünü təcrid etmə mətnə yanaşmada yeganə subyektiv, süni məqamdır. Sən bilərəkdən özünü, belə deyək, “telefon mədəniyyəti”ndən (bütün icadlardan) təcrid edirsən. Hələ bu harasıdır?! Mən “Yarımqıq əlyazma”da özümü nəinki “telefon mədəniyyəti”ndən, həm də “elə bil”, “sanki”, “guya” kimi dilin

1-ci şəxsə aid təqribi göstəricilərindən də təcrid etmişdim. Çünki o dövr üçün bu tipli ehtimalları doğru saymırdım. Halbuki bu elementlər müasir bədii mətnin az qala əsas sütunlarıdır. Bunu bədii dillə işləyənlər daha yaxşı anlar. Anlamayanlar üçün isə bunun heç bir anlamı yoxdur.

Xatırlanası isə bir şey yoxdur. Amma o yadımdadır ki, belə situasiya çox böyük çətinliklər yaradırdı. Elə bil (yenə də “elə bil”) adamın əlini-ayağını bağlayıb atırlar dənizə və deyirlər üz, çıx sahilə.

25. Şərif Ağayar, yazıçı:

– Sizcə, “yeddi” daha mənalı rəqəmdir, yoxsa “sıfır”? Bəs ikisi bir yerdə nədir?

– Rəqəmləri bizim üçün mənalı edən onların ətrafında bala, yeni müəyyən rituallara, adətlərə gələn arıların olmalarıdır. 7 rəqəmi “yeddi gün yeddi gecə”də daşlaşıb. “Yeddi arxa dönən”ində bərkiyib. Bu rituallar bu rəqəmi bizim üçün mənalandırır.

“0” isə insan zəkasının son dərəcə abstrakt, riyazi düşüncə məhsuludur. Bu rəqəmi riyaziyyata ərəblər daxil edib. Sıfırın fəlsəfəsi o biri rəqəmlərin hamısının fəlsəfəsindən böyükdür.

Hər ikisi mənalıdır. Mən altıdan sonra səkkiz saymağımı təsəvvür edə bilmirəm. Yaxud altmış doqquzdan sonra yetmiş birin gəlməsi...

Əgər sual zarafat üstündə qurulubsa və mənim yaşıma münasibətini nəzərdə tutursa, adamı kədərləndirməyin, o zaman hər ikisi mənasızdır. “7” də, “0” da.

26. Qismət, şair:

– Romanlarınızın hansınısa forma və struktur baxımından daha eksperimental şəkildə yazmaq fikriniz olubmu? Məsələn, əsərin bir hissəsinin pyes kimi, bir hissəsinin elmi iş kimi təqdim etmək...

– Yox, belə bir fikir ağılıma gəlməyib. Belə bir nümunəyə rast da gəlməmişəm. Bunu həyata keçirənə qibtə edərdim. Bilirsiniz nəyə görə?! Oxucusuna bu qədər inana bildiyinə görə.

27. Fəxri Uğurlu, yazıçı:

– **Sizin üçün özünü ifadə etməyin elmi yolu daha doğma və asandır, yoxsa bədii sənətin dili ilə?**

– Bu tipli suallara cavab vermək mənim üçün çox çətinidir. Mən heç özünüifadə nədir, onu axıracan başa düşmürəm. Amma hər halda, belə deyək: hər ikisi. “Doğma” sözü çox xoşuma gəlir. Həm doğmadır, həm də nə istəyirsən odur.

28. Tofiq Abbasov, jurnalist:

– **Həyatınızın mahiyyətini bircə sözlə necə ifadə edərdiniz?**

– Bir dəfə Lev Tolstoydan soruşanda ki, “Anna Karenina” romanının məzmununu bir neçə sözlə necə ifadə edərdiniz, o belə cavab verib: “Boş şeydir, bir ərlı qadının bir zabitə vurulmasının tarixçəsidir”.

Mənim həyatım da, boş şeydir, bir-iki adama yaxşılıq eləmək və bunun “ağır” nəticəsini görmək üçün yaşanmış müəyyən zaman və məkan işğalıdır.

29. Kəramət Böyükçöl, yazıçı:

– **Kamal müəllim, mənə, Sizi Azərbaycanın dünyada ən çap olunan yazıçısı hesab etmək olar. Doğrudanmı, Sizi dünya oxuyur? Əgər belədirsə, heç belə deyilsə də, təcrübəli bir yazıçı kimi mənə nə məsləhət verərdiniz, necə edim ki, Azərbaycanın dar, lokal ədəbi mühitindən çıxım, kitablarımın tirajı təbii şəkildə ölkənin hüdudlarından kənara çıxsın, oxunsun və məni dünya tanınsın? Bunun yolu təkcə istedad, intellekt, maraqlı yazmaq deyilsə, bəs nədir? Hansı yollarla gedim?**

–Yox, rahat ol, mən ən çox oxunan deyiləm, Çingiz var azından. Yenə də narahat olmağa dəyməz, məni dünya oxumur, olsa-olsa, müəyyən ölkələrdə müəyyən adamlar oxuyur.

Dünyanın səni tanıması üçün məsələn, Van Qoq kimi qulağını kəsə bilərsən deyərdim, ancaq qorxuram gedib kəsəsən, gələsən ki, sən dedin,

mən də etdim, dur bunun dalında. Bu yazdıqlarım, bu da mən, gör nə edirsən?! Amma yox, yadıma düşdü ki, Van Qoq da əvvəlcə məşhurlaşmışdı, sonra o işi etdi. Bu, məsləhət sənin variantında keçərli deyil.

Sənin məsələn qəliz məsələdi. Mən sənə yüz dəfə demişəm ki, gəl sənə şərait yaradaq, ingilis dilini öyrən, istedadlı adamsan, gəncsən, sənin əlində bu elə bir çətin iş olmaz. Burda kitab satmaqdan əvvəl ingiliscə yaz və oralarda sat. Sən burdakı məşhurluğunu orada da qazana bilərsən. Bu, sənə yarıciddi cavabım.

Ciddi verəcəyim cavabı isə sən özün məndən yaxşı bilirsən. Beynindəki yalançı şair və yazıçı obrazını çıxarsan, çox ciddi işlər görə bilərsən. Xaricdə yazıçı və şair vacib deyil ki, həyat tərzini marjinallığa doğru tuşlasın. Sən istedadlı adamsan. Səni etiraf etmək dövrü hələ irəlidedi. Darıxma və gözlə. O vaxt hökmən gələcək. Səbr və mətanət.

Elə bilirəm, ürəyində məndən soruşursan: Bunun üçün mən nə edə bilirəm?! Bilmirəm, bəlkə bunu özün mənə deyəsən?!

30. Nərgiz İsmayılova, yazıçı:

– Azərbaycan ədəbiyyatında intellektual postmodernizmin yaradıcısı Kamal Abdullanın kiber ədəbiyyatın hakim olduğu dünyada meta-modernizm cərəyanı və onun ədəbiyyatımıza gözlənilən təsiri ilə bağlı elmi-nəzəri fikirləri nələrdir?

– Nərgizin bu sualı mənim üçün o qədər qəliz oldu ki... Sanki qırx-ayaqdan soruşdular: hansı ayağını əvvəl, hansını sonra atırsan, o da çaşıb qaldı və... yeriyə bilmədi.

Məndə belə bir fikir formalaşmağa başlayır ki, sanki bizim istedadlı tənqidçilərimizin bəzisi öz son dərəcə mürəkkəb və hətta bir çox hallarda həzmedilməyəcək konsepsiyalarını, elə bil, sözləşibləmiş kimi mənim mətnlərimin üzərində qururlar. Bilmirəm, sevinim, yoxsa kədərlənirəm?!

31. Ziyadxan Əliyev, sənətşünas:

– Kamal müəllim, biz Sizi həm də “Kitabi-Dədə Qorqud” gözəl tədqiqatçısı kimi tanıyırıq. Odur ki, həmin eposun 1300 illiyi ərəfəsində Azərbaycanda Dədə Qorqudun obrazının (rəngkarlıq və heykəltəraşlıq) yaradılması üçün elan olunmuş bu günə kimi yekunlaşdırılmamasına necə baxırsınız? Respublikamızda kifayət qədər yaradıcı qüvvə var ki, bu obrazı yaratsın, amma yuxarılardan hələ də səs çıxmır. Bu istiqamətdə yaranmış donuq vəziyyətin dəyişdirilməsinə təkan vermək istəyərdinizmi?

– Yekunlaşdırılmış o qədər məsələ gördük və yaşadığımız ki, buna da düşünürəm ki, vaxt gələcək. Dədə Qorqud obrazı isə çox çətin bir məsələdir. Çünki mən belə bir obrazı heç cür qəbul edə bilmərəm. Mənim əqidəmə görə Dədə Qorqud insan, şəxsiyyət deyil. O, bir prinsipdir. Məsələn, Homer kimi. Onun personalaşdırılmış rəsinə gəlicə isə bu prinsipdən çıxış etsək, sadəcə, mümkün deyil.

32. Sandro Teti (İtaliya), naşir:

– Kamal müəllim, biz Milanda böyük italyan yazıçısı, mütəfəkkir və alim Umberto Ekonu ziyarət edib onunla Sizin “Yarımqıq əlyazma” romanınızı müzakirə edəndən sonra oradan hansı təəssüratlarla ayrıldınız?

– Ən gözəl təəssüratla mən dahi sənətkar Umberto Eko ilə görüşdən ayrıldım. Onun Azərbaycan haqqında, Azərbaycan və Şərqi Mədəniyyəti haqqında, eləcə də mənim romanım barədə dediyi xoş və düşündürücü sözlər unudulmazdır. Onunla görüş mənim üçün çox əhəmiyyətli və dərin-məzmunlu idi. Bu görüşlə bağlı geniş yazım var və o yazı bu nəşrin 3-cü və 5-ci cildlərində yer almışdır. Bu yazdıqlarıma dərin təəssüb hissə ilə ancaq onu əlavə etmək istərdim ki, ustad bu görüşdə iştirak edən xanımı ilə bir yerdə Azərbaycana gəlməyə razılıq verdi və biz artıq bu gəlişin proqramı barədə danışmağa başladığımız. Əcəl bizim bu arzumuzu həyata keçirməyə imkan vermədi.

Bu unudulmaz görüş dünyaca məşhur mədəniyyətşünas professor Franko Kardininin italyan nəşrinə yazdığı ön sözlə "təşkil" edilməyə başlandı. Professor Kardini ustadın dostu idi və o öz önsözündə yazmışdı ki, bu kitab Ekonun xoşuna gələcək. Sonra dostum və "Yarımçıq əlyazma"nın nəşri Sandro Tetinin italyan dilində çap olunmuş kitabı Ekoya göndərməsi və bundan sonra onun mənim adıma təşəkkür məktubu yazması, daha sonra evinə dəvət etməsi mənim üçün son dərəcə xoş və əlbəttə ki, sevindirici idi.

33. Franko Kardini (İtaliya), professor:

– İtalyan mədəniyyəti, xüsusən tarixi və ədəbiyyatı Sizin ədəbi fəaliyyətinizə və ümumilikdə yaradıcılığınıza təsiri olubmu, əgər olubsa, hansı şəkildə?

– Çox böyük təsiri olub. Mən bunu gənclik dövrümdən başlayaraq hiss etmişəm. İtalyan mifləri mənim üçün yunan mifoloji süjetlərin davamı və dərinləşməsi idi. Roma tarixinin və mədəniyyətinin möhtəşəm məqamları mənim üzərimə həm Gibbonun kitablarından, həm rus, Azərbaycan antik araşdırmaçılarından (Losev, Sultanlı) həm rus və dünya ədəbiyyatından (Coys və Brodski), həm də italyan neorealizmindən, xüsusilə filmlərindən sel kimi axmağa başladı. Bu mədəniyyətə vurulmamaq mümkün deyildi. Umberto Eko Franko Kardini kimi möhtəşəm simalar bu vurğunluğun bu gün də davam etməsini saxladılar.

İnsanlığ tarixinin ən maraqlı məqamlarından biri – xristianlıq və büt-pərəstliyin bir-birilə qarşıdurmasından bir-birinin içində əriməsinə qədər uzanan möhtəşəm dövr daha harada özünü belə qabarıq şəkildə göstərə bilirdi?

Azərbaycan və İran hökmdarı Şah İsmayilla italyan şəhərləri arasında yaranan münasibətlər bu gün də maraqlı tarixi səhifələrin üzərindən tozu silməyə imkan verərsə, müəyyən tarixi boşluqları aradan götürər. Bu boşluqlar elm tərəfindən doldurulmayana qədər onu yazıçılar doldurmağa məhkumdurlar.

34. Fazil Mustafa, millət vəkili:

– Dədə Qorqud mədəniyyətinin çöküşü ilə hansı dəyərlərimizdə boşluqlar özünü daha qabarıq göstərir?

– Mən mədəniyyətlərin, o cümlədən Dədə Qorqud və müsəlman mədəniyyətlərinin qarşılaşdırılmasının tərəfdarı deyiləm. Onlar bir-birinin içində müxtəlif forma və biçimlərdə fəaliyyət göstərirlər. Dədə Qorqud mədəniyyəti yaxşı ifadədir. Bu, xeyli uzun bir dövrü ehtiva edir. Mənim fikrimcə, ümumiyyətlə, Dədə Qorqud konkret şəxsiyyət deyil. O, bir prinsipdir. Müxtəlif dövrləri və mədəniyyətləri özündə birləşdirən prinsip. Bu prinsipin aşkar və gizli tərəfləri var. Yəni görünən tərəfləri və görünməyən boşluqları var. Dədə Qorqud mədəniyyətinin itirilmiş dəyərləri kimi haman ənlük-kirşansız dövrə məxsus demokratik əhvalı, ailədaxili münasibətlər sistemi, başqa dil və din daşıyıcılarına münasibəti və s. qeyd edə bilərik. “Öz və özgə” qarşıdurmasından “öz və başqası” qarşıdurmasına keçid bu mədəniyyətlərin təmasındakı ən bariz göstəricilərdəndir. “Özgə” ilə “başqası”nın fərqi hiss eləmək böyük mədəni təbəddülatın nəticəsi kimi özünü göstərir.

35. Elnarə Xəlilova, müğənni:

– Kamal Abdullanın özü haqqında ən qısa hekayəsi neçə cümlədən ibarətdir?

– Mən özüm haqda yaza bilmirəm. Mənim özüm haqda yazdığım Kamal artıq mən deyiləm. Eyni zamanda bütün yazdıqlarım özüm haqdadır. Orda isə qısa heç nə tapmaq olmaz. Kimsə bunu zarafat kimi qəbul edə bilər, amma belə deyək, mən uzun və fasiləsizəm.

36. Aleksand Nesterov (Rusiya), professor:

– Orta əsrlər türk ədəbiyyatı ilə bağlı hansı aspektdə aparılan araşdırmaları daha aktual, amma buna baxmayaraq, az öyrənilmiş hesab edirsiniz?

– Türkdilli orta əsr dastanlarının başqa Avropa və eləcə də dünya dastanları ilə oxşar və fərqli cəhətlərinin müqayisəsi. Bu müqayisə “Dədə

Qorqud"la digər dastanların, məsələn, "Nibelunqlar haqda nəğmə"nin öyrənilməsi ilə başlanmışdır. Digər dastanları da beləcə müqayisə rejimində öyrənmək çox faydalı olardı.

37. Nail Qurbanov, ədəbiyyatşünas:

– **Bütün sirlərin, sirriçindəliklərin tez-gec aşkara çıxmaq kimi bir xüsusiyyəti vardır. Onları aşkara çıxaranlar, aydınlığa qovuşduranlar isə tarixi və ilahi missiyası olan vasitəçilərdir. Sizin də üzərinizə həmin missiyadan pay düşmüşdür. Çətindirmi bu missiyanı daşımaq?**

– Hiss etməmişəm. Bu, kənardan baxanlara daha açıq şəkildə görünə bilər. Onu deyə bilərəm ki, aşkardakılar və gizləndəkilər bir-birini həmahəng şəkildə tamamlayır. Aşkardan gizlinə, gizləndən aşkara gedən yol, əslində, bütövlüyə gedən yoldur desək, heç də səhv etmərik.

38. Sərdar Amin, yazıçı:

– **"Niyə yazırsınız?" sualına bir çox yazıçılarının cavabı belə olub: xoşbəxt olmadığım üçün. Məsələn, cavab verənlərdən ilk ağılıma gələn Lyosa oldu. Nədir xoşbəxtlik və doğrudanmı, yazmaq xoşbəxt olmamağı ovutmaq üçün ağrıkəsidir?**

– Əsas məsələ həmişə sualın qoyuluşundadır. "Niyə yazırsan?" sualı "Niyə yazmırsan?" sualının astar üzüdür. Nəticədə eyni mahiyyətə işarə edir. Xoşbəxtliyə gəldikdə isə bu çox nisbi anlayışdır. Kimsə özünü xoşbəxt sayə bilər, amma başqasının gözündə bədbəxt olar. Kimsə əksinə.

"Xoşbəxtlik nədir, nə deyil?" kimi suallarla düşünüb xoşbəxt olmaq mümkün deyil. Bu barədə baş sındırmağa, mənəcə, dəyməz. Bunu yaddan çıxarsan, o zaman, bəli, xoşbəxt olmaq ümidin var. Qırxaayaqdan soruşublar ki, "sən necə yeriyirsən, əvvəl hansı ayağını atırsan, sonra hansını?" Qırxaayaq düşünüb, düşünüb və yeriyə bilməyib, qalıb yerində.

Mənəcə, xoşbəxtlik ətrafınla daxil arasında yaranan harmoniyadır. O əldə olunursa, sevinməyə dəyər.

39. *Gülzar Qurbanova, aktrisa:*

– Mən dualara çox inanıram. Bəzən həyatımda elə çətin vəziyyətlər yaranıb ki, çaşıb qalmışam, çıxış yolu tapa bilməmişəm. Belə hallarda ona demişəm: “Çıxış yolu mənlilik deyil”. ...“O” da möcüzəli çubuğu ilə ölkələri dolaşan sehrbaz, çabalayan mənə çıxış yolu olan adanın yerini göstərib... Mən duanın gücünə inanıram. Çünki hər bir söz energetikadır. Necə deyərlər, söz Sahibindən yerə gəlib söz olub və Kainata “Onun” Sözü ilə xitab edirik. Tez-tez söylədiyim dua isə: Ürəyimi zikrinlə, aqlımı fikrinlə, ruhumu feyzinlə, nəfsimi şükürnlə, beynimi elminlə doldur, ya Rəbbim. Bizim sənətimiz də duadır, yalvarışdır. Onun möcüzələrinə bir daha bu 44 gün Vətən müharibəsində şahidi oldum. Gecə-gündüz yorulub usanmadan göy üzünə, küləyə, yağışa, günəşə, quşlara, ağaclara, göylərdə süzən buludlara, günəşə Ana Vətən üçün dualar dilədim. Siz necə dua edirsiniz? Duaların gücünə inanırsınız? Allah hardadır?

– Allah həm bütün Kainatda, həm də mənim qəlbimdədir. Mənim qəlbimdə allaha doğru gedən bir yol var. Mən öz Allahıma inanıram. Gözümü yumub onunla təmasa girməyə çalışıram, yəni dua edirəm. “Bu səhvimi də mənə bağışla, bir daha səhv etməyəcəyəm...” Amma çifayda?! Səhvlər təkrar olunur. Dualar da. Görünür, Allah bizim səhv etməyimizə alışıb. Etməsək, təcəüblənər.

Amma hər gün məhz dua edim – bu mənim tərzim deyil. Kişilərin duası “Allah qoysa”, “İnşallah” kimi sözlərin və niyyətlərin içindədir.

40. *Fəxrəddin Manafov, Xalq artisti:*

– Salam, əziz böyük qardaşım Kamal. “– Səmimiyyət hər zaman yolumun işığıdır”. “– Bu gəlimli-gedimli dünyada nə var, nə yox?”

– Əzizim Fəxrəddin, hər şey köhnədi. Təzə bir şey yoxdur. Ramiz Rövsən deyir, dünya mənə tanış gəlir. Mən deyirəm, bu harasıdır, mən özüm özümə tanış gəlirəm.

41. Vaqif Nəsib, yazıçı:

– “Kitabi-Dədə Qorqud poetikasına giriş” əsərini yazmısınız. Bu, adından göründüyü kimi, girişdir. Bəs əsərin özünü yazacaqsınız mı? Dədə Qorqud dastanı qopuz üzərində, digər dastanlarımız isə saz üzərindədir. Həmin əsərdə qopuzdan saza keçid öz əksini tapacaqmı?

– Çox maraqlı və perspektivli sualdır. Qopuzdan saza keçid böyük mədəni tərzlərin bir-birinə keçididir. Dastanda bunun izlərini axtarmaq maraqlı olardı. Eyni zamanda dastandan nağıla, mifdən yazıya, sözdən cümləyə keçidləri də bu mətnin poetikasında müxtəlif tərzdə öz əksini tapmışdır. “Giriş” sözü “astanasında durmaq” kimi qəbul edilməməlidir. Girişdə də hər şeyi demək, yaxud buna çalışmaq mümkündür.

42. Əbülfət Mədətoğlu, şair:

– Şuşaya ayaq qoyanda ilk edəcəyiniz nə olacaq?

– Köks dolusu nəfəs almaq və o biri addımı atmaq. Teatral olmaqdan heç vaxt xoşum gəlməyib. Sevmək bir az başqa şeydir.

43. Lüdmila Bejenaru (Rumıniya), ədəbiyyatşünas-tərcüməçi:

– Azərbaycanda multikulturalizm konseptinin inkişaf perspektivləri barədə nə düşünürsünüz? Elmi və praktik planda o, Avropa multikulturalizmini əvəz edə və ya sıxışdırıb çıxarda bilərmə, yoxsa hər iki konsept bir-birini inkişaf etdirməklə və tamamlamaqla mövcud ola bilər?

– Bütün ölkələrdəki multikultural modellər bir-birinə oxşayır və onlar bir-birini sistemli şəkildə tamamlasa biz hansısa doğru sonuqlara gələ bilərik. Azərbaycan modeli onunla fərqlənir ki, o, minillər boyu bu məkanın müxtəliflik üzərində qurulan milli landşaftına uyğun olaraq formalaşmış və hər cür sınaqdan keçmişdir. Onu bu gün imtahanlar qarşısında olan Avropa ölkələrində də uğurla tətbiq etmək olar. Əsas məsələ “öz və özgə” qarşıdurmasından “öz və başqası” qarşıdurmasına ahəngdar keçiddir.

44. Mehriban Zəki, Xalq artisti:

– Nahaqdan sındırdığınız qüssəli ürəyin çiçəkləri solanda, narın yetişməyi üçün nə edərdiniz?

– Bəlkə, həyatımı verərdim, bəlkə, heç nə etməzdim. Nar onsuz da yetişəcək deyərdim. Baxır sənin o möhtəşəm ifana qulaq asmışam, ya asmamışam.

45. Firəngiz Mütəllimova, Xalq artisti:

– Kamal müəllim, Sizi ilk dəfə necə görmüşdümsə, maşallah, elə də qalmısınız. Yaş özünü göstərmir. Soruşmaq istəyirəm ki, həyat tərziniz necədir, nə yeyirsiniz, nə içirsiniz ki, heç dəyişməmişiniz?

– Ya mən daimi qocayam, ya mən daimi cavanam?! Xüsusi menyu yoxdur. Mən səndən öyrənməli olduğum resepti sən məndən soruşursan. Əsil sən dəyişməmişən. Adınla bir cavan və gözəl qalmısan.

46. Yadigar Məmmədli, jurnalist:

– Kamal müəllim, Siz elm sahəsində ən yüksək zirvəyə – akademik səviyyəsinə yüksəlmisiniz, yazar kimi isə ən yüksək ada – xalq yazıçısı adına layiq görülmüsünüz. Maraqlıdı, seçim qarşısında qalsaydınız elmi fəaliyyəti, yoxsa ədəbi yaradıcılığı üstün tutardınız?

– Heç nəyi heç nədən üstün tutmuram. Belə bir seçim qarşısında duracağımı təsəvvür etmirəm. Bu istiqamətlərin ikisi də bir-birini tamamlamalıdır.

47. İmran Serbnikovich (Xorvatiya):

– Siz həyatdakı bütün hədəflərinizə çatmışınızmı?

– Mən heç zaman qarşıma xüsusi olaraq hansısa hədəf qoymamışam. Hansısa məsafə qət olunubsa, onu sonra dəyərləndirib hansısa hədəfə uyğun gəldiyini müəyyənləşdirmək olar. Əvvəl – hədəf, sonra ona doğru yol! Bu mənlilik deyil. Əvvəl – yol, sonra hədəf! – bu, mənlilikdir.

48. İrina Kovzanovitc (Estoniya):

– Biz neçə il Siz Azərbaycan Respublikasının Millətlərarası münasibətlər, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri olmusunuz. Bu işdə Azərbaycan multikulturalizminin gələcək inkişafının asılı olduğu məsələ ilə bağlı hansı ən çətin qərarı vermişiniz?

– Belə bir hal olmayıb. Multikulturalizm siyasətini ölkə Prezidenti müəyyənləşdirib. Biz bu siyasəti həyata keçirməyə çalışmışıq. Hər hansı inkişaf meyli və istiqaməti millətin, cəmiyyətin arzu və istəyi ilə uyğunlaşdırılıb. Bu işdə bizim heç bir əyər-əskiyimiz olmayıb.

49. Əlövsət Ağalarov, naşir:

– Kamal müəllim, son illərdə başqa yazıçı və şairlərin əsərlərini oxumağa “tənbəllik” edənlərdən fərqli olaraq, cəmiyyət Sizi çox mütləli şəxs kimi tanıyır. Həm də loru dildə desək, söz üçün cibə girməyən hazırcavab adamsınız. Ona görə Sizə bir solaxay sual vermək istəyirəm: hansı qəhrəmanınızın “qan qrupu” Sizinlə eynidir? Şəxsi mülahizəmdir: mənə görə, “Yarımçıq əlyazma”da Beyrəklə “qan qohumluğunuz” müşahidə olunur.

– Yəqin ki, böyük fransız yazıçısı Floberin öz qadın qəhrəmanı ilə bağlı dediyi sözlər yadıdadır. O deyirdi: “Madam Bovari – bu mənəm!” Mən də hər bir qələmə aldığım qəhrəmanla eyni qan qrupundanam deyə bilərəm. Özümə ən çox bənzəyən hansıdır sualına isə belə cavab verərdim: “Yarımçıq əlyazma”dakı qoca rəmmal.

50. Rövşən Ramizoğlu, tərcüməçi:

– Sovet dramaturqu Aleksandr Afinogenovun belə bir fikri var: “Əgər yazıçılıq insanları müşahidə edə bilmək qabiliyyətindən ibarət olsaydı, onda ən yaxşı yazıçılar həkimlər və müstəntiqlər, müəllimlər və vaqon bələdçiləri, partkom katibləri və sərkərdələr olardı”. Sonra o qeyd edir ki, yazıçılıq digərlərini deyil, özünü müşahidə etmək qabiliyyətidir.

Bəs əsərləri hamı tərəfindən sevilən, həmişə geniş müzakirələrə yol açan Kamal Abdulla üçün yazıçılıq nədir?

– Nə qədər banal səslənsə də, öz içindəki nəyisə kənara çıxarmaq, nədənsə azad olmaq, rahatlanmaq deməkdir. İçində olan dəhşətli dərəcədə basqı edir, sən bilmirsən, ondan necə yaxa qurtarasan, o səni əzir və sən yavaş-yavaş, ləzzətlə onu içindən kənara buraxırsan, ondan azad olursan – yazıçılıq, məncə, budur. İçində olan bir ruhdur, görünməz bir ruh. İçindən çıxıb o, mətn olur.

51. İlham Məmmədzada, professor:

– Keçmiş və mədəniyyət, tarix və ədəbiyyət, müasirlik – bu mövzular Sizin həm elmi, həm ədəbi əsərlərinizdə mühüm yer tutur. Maraqlıdır, həmin problemlərə yanaşarkən, Siz bu kəşişmələrin ziddiyyətlərini, ilk növbədə, yazıçı kimi, intuitiv, yaxud alim kimi dərk edirsiniz?

– Yəqin ki, bu ikisi eyni zamanda baş verir. Mən bununla bağlı ciddi bir araşdırma apara bilmərəm. Alim harda başlayır, yazıçı harda – bunları ayırmaq mənim üçün ən çətin məsələlərdəndir.

52. Nazim Müzəffərli, professor:

– Əziz Kamal müəllim, mən Sizi ölkəmizin o say-seçmə adamlarından sayıram ki, ziyalılığı vəzifəsindən də, alimliyindən də, yazıçılığından da üst mərtəbədədir. Hərçənd ki, bu sadaladıqlarımın hər birində Sizin qazandığınız Uğur hamının qibtə edə biləcəyi bir səviyyədədir.

Qəribədir ki, bəzən tautologiya da mənalı ola bilər. Məsələn, “adam gərək insan ola!” deyiminin əslində hansı mənə daşdığı yaxşı məlumdur. Məğzi budur ki, ictimai nərdivanın hansı pilləsində, hansı rütbədə, hansı şanda və şöhrətdə və hətta hansı istedadda olursan ol, əsası – adi insani keyfiyyətlərindir. Və mən ona inanıram ki, “insan olmayan adam” ziyalı da ola bilməz.

Mən Sizin şəxsiniz haqqınızda, yaratdığınız əsərlər haqqında çox danışa, yaza bilərdim. Amma madam ki, bu dəfə ki ünsiyyətimizin for-

ması sual-cavabdır, gərəkdir mən də Sizə bir sual verəm. Amma hansını? O qədər soruşmaq istədiyim mətləb var ki... Beləliklə:

Əsərlərin və əsər qəhrəmanlarının sirləri kimi real insanların da sirləri (məsələn, Sizinkilər) öz həyatlarını yaşayırmı və əgər yaşayırsa, o həyatın özünün sirri nədədir?

– Bir vaxt yazdığım iki misranı xatırladım:

Sirr nə vaxtsa açılacaq sirdisə,

Heç əvvəldən yaranmayıb sirr kimi.

Həyatın sirri nədədir – mən hunu bilmirəm. Bəlkə, heç bilmək də istəmirəm. Amma necə ki yazmışdım, elədir. Bir var – dünyanın, dövrün, proseslərin sirri, bir də var qonşu Həzrətqulunun sirri. Bir var – sirri Xuda, bir də var – hamıdan gizlədib demədiyin, ürəyində saxladığın məhəbbətin sirri. Böyük sirr heç kimdən gizlədilmir. Onu sadəcə görmək lazımdır. Bunu biz birdən edə bilmirik. Yavaş-yavaş bu sirlərə vaqif oluruq. O biri sirri isə bərk-bərk gizlədirik. Amma kimdən gizlədirik, niyə gizlədirik – bunu da bilmirik. Belə bir deyim var, deyir, üç adam bildisə bu artıq sirr deyil. Mən isə deyirəm. Bir adam bildisə, artıq sirr deyil. Yenə də həməni iki misraya qayıdırəm. “Sirr nə vaxtsa açılacaq sirdisə, heç əvvəldən yaranmayıb sirr kimi”...

53. Səfiyar Məcnun, jurnalist:

– Mühəribədən yeni çıxmış qəhrəman xalqın söz, fikir adamı kimi mühəribələrə münasibətiniz necədir? Mühəribələr ədəbiyyata, ümumiyyətlə, sənətin axınına necə təsir edir?

– Mühəribə, savaş, mənim fikrimcə, ümumiyyətlə, ədəbiyyatın inkişafına güclü təkan verir. Yada salsaq görərik ki, Troya mühəribəsindən üzü bu günə qədər dünya ədəbiyyatının ən görkəmli əsərləri ya mühəribələrin təsiri ilə yazılıb, ya da mühəribələri mükəmməl şəkildə təsvir edib. Troya mühəribəsi olmasaydı, “İliada” və “Odisseyə” yaranardımı?! “Kitabi-Dədə Qorqud” savaşları olmasaydı, bu dastan bu cür biçimdə işıq üzü görərdimi?! Rusiyada 19-cu əsrdə fransızlara qarşı Borodino döyüşü və ümumiyyətlə,

yətlə, Vətən müharibəsi olmasaydı, “Hərb və sülh” kimi şedevr yaranardı-mı?! Rusiyada vətəndaş müharibəsi olmasaydı, Şoloxovun təkraredilməz “Don hekayələri” ortaya çıxardımı?!

Bu cür misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Əslində, müharibə insan xarakterinin ən gözlənilməz yerdən sınmasını, özünü biruzə verməsini göstərməsi üçün şərait yaradır. Yeknəsəqlik bədii ədəbiyyatın Oblomov məqamıdır. Onun dinamik, enerjili, daşib-kükreyən, hər an dəyişən, yeni çalarlarla zənginləşən, nəinki öz meydanında, hətta özündən kənar da talelərlə fırtına kimi oynayan, çox zaman müəllifini belə heyran və heyret-də qoyan ideal məqamı müharibə məqamıdır.

Bizim müharibəmizin təbəddülatları hələ qabaqdadır. Görəcəyik. Psixoloji, sosial, şəxsi fəsadlar nə dərəcədə şüurlarda özünə yer tutur?! Bir daha təkrar edirəm. Bayrağı aparıb Vətən torpağında ucaldanlarla Bayrağa bürünüb küçələrdə bar-bar bağıranlar bir-birini anlaya biləcəklərmi?! Ən əsası bir-birini tamamlaya biləcəklərmi?! Biz bütövlükdə qaliblik mədəniyyətini ləyaqətlə yaşaya biləcəyikmi?!

Əslində, müharibə sənətə təsir etməməlidir. Sənət öz gücü ilə müharibələrə və onlardan sonrakı proseslərə təsir etməlidir.

54. İslam Kazımov, tədqiqatçı:

– Bilirik ki, Azərbaycan dilçiliyində tamamilə yeni bir istiqamət olan mifologiya məsələləri üzərində işləyirsiniz. Öncə bilmək istərdik belə bir ehtiyac nədən doğdu?

– Dilçiliyimizdə müəyyən boşluqlar var. Bunlardan biri də mifologiya ilə dilçiliyin təmas nöqtəsinin tədqiqat üçün bol material verməsinə baxmayaraq, hələ də diqqətdən kənar qalmasıdır. Biz çox zaman bu materialın üzərindən sükutla keçmişik. Çünki onlara (ifadələrə, sözlərə, adlara, yerdəyişmələrə...) avtomatik rejimdə yanaşmışıq. Məsələn, bir ifadəyə diqqətinizi cəlb edirəm. Düşünürəm ki, məsələnin əhəmiyyəti elə bircə bu misalla özünü göstərəcək. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarından üzə bu yana dilimizdə işlənən belə bir ifadə var: “De görüm (baxalım) nə deyirsən?” Bu ifadəyə

dərindən diqqət edərsək belə bir sualı özümüzə verməkdən qaça bilmərik. Necə, yəni “sən de, mən də baxım, görüm”?! Biz dediyimizə, başqa sözlə, Sözə necə baxa bilərik?! Onu necə görə bilərik?! Bax, bu, mifoloji təsəvvürün dilimizin içinə yeridilməsi deməkdir. Qədim əcdadlarımız sözü gördüklərinə əmin imişlər. Biz onların bu əminliyini bu gün də dilimizdə qoruyub saxlamışıq. Amma untmuşuq, ifadə kifayət dərəcədə bizim üçün avtomatlaşmış. Bu cür mifoloji və dil elementlərinin birgələşmiş variantları dastanlarımızda da, şifahi dilimizdə də boldur. Onları toplamaq və sistemli şəkildə, dilin bütün leksik, morfoloji, sintaktik, onomastik qatları üzrə bir-birilə əlaqəsini öyrənə-öyrənə tədqiq etmək, elə bilirəm ki, dilçiliyimizin də, mifoloji tədqiqlərimizin də dərində yeni və maraqlı bir yolun olması fikrini təsdiqləyəcək.

55. Azad Məmmədov, professor:

Mifolinqvistik prizmadan Azərbaycan dili necə görünür? Dilimizin fəzasında sayrışma varmı?

– Sayrışma Hacı Mir Həsən ağa Səyyah deyən kimi iki hissədən ibarətdir. Işıq hissəsindən və qaranlıq hissəsindən. Onlar çox sürətlə bir-birini əvəz edirlər. Əqilli olan sayrışmanın işıq hissəsinin ömrünü uzatmağın sirrini bilir. Və işıq topasında istədiyini tapır.

Azərbaycan dilinə də mənəcə, mifolinqvistika istiqamətindən doğru, düzgün bucaqdan və meyarlardan baxarsaq, o bizi hələ çox təəccübləndirəcək.

56. Aynur Poluyeva, magistr:

Mifolinqvistika sanki dilin xroniki analiz ilə diaqnostik dəyərləndirilməsidir. Bu dəyərləndirmə prosesində dilimizdə hansı xəstəlikləri müəyyən etmək mümkün oldu?

– Bu sualın cavabı belə ola bilər: Bax.: Bu seçilmiş əsərlərin 5-ci cildindəki “Mifolinqvistikaya giriş” bölməsinə. Ordakı maraqlı faktları burda bir daha təkrar etməyə.

57. Kəmalə Həsənova, tələbə:

Siz “Azərbaycanşünaslıq və “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı” monoqrafiyanızla ana dastanımızı həm də siyasətşünasların tədqiqat obyektinə çevirirsiniz. Bu filoloqlarda qısqançlıq doğurmayacaq ki?

– Məncə, biz elmlərin və istiqamətlərin inteqrasiyası dövründə yaşayırıq. Doğurmamalıdır.

58. Fiyalə Abdullayeva, tərcüməçi:

Kamal müəllim, Siz Azərbaycanda ilk olan “Azərbaycan Tərcümə Ensiklopediyasının” yaradılmasının təşəbbüskarı və bilirəm ki, böyük zəhmət bahasına başa gələn ilk ensiklopediyanın baş redaktorusunuz. Bu kitab haqda fikirləriniz maraqlıdır.

“Azərbaycan tərcümə ensiklopediyası” kitabı illərin yadigarıdır. Həm müəlliflər və tərtibçilər, həm redaktorlar, həm də texniki redaktorlar və korrektorlar onlara təklif edilən sxemi canlandırmaq işində çox böyük zəhmət çəkiblər. Əlbəttə ki, tərcümə prosesi daim təzələnən, genişlənən prosesdir. Nə qədər ümidli olsaq da, anlamalıyıq ki, bu kitaba düşməyən əsər və müəllif adları da ola bilər və bu təbiidir. Amma o da var ki, tərcümə ensiklopediyası da birdəfəlik, ilk və axırını təşəbbüs deyil. Ensiklopediyanın daha təkmil və dolğun variantları yenə də yaranacaq. Bu da təbiidir. İlk təşəbbüs layiqli başlanğıc olsa, missiya yerinə yetirildi, deməli. Kitabın təkcə tərcüməçilər və bu sahə ilə maraqlananlar üçün deyil, eyni zamanda filoloqlar və yazarlar üçün də xüsusi intellektual faydası olacağı qənaətinə dəyəm. Gənc ədəbiyyatşünaslar, fikrimcə, ondan yetərincə faydalanacaqlar. Belə ki, ensiklopediyanın nəzəri və praktik hissələri, personalilər yerinə yetirilən, yetirilməkdə olan elmi işlər üçün son dərəcə ciddi və möhkəm faktoloji, həm də nəzəri bünövrədir.

Ensiklopediya yazmaq maraqlı olduğu qədər şərəfli işdir. Bu kitab bir çoxuna ömürlük yoldaş olacaq. Onun vasitəsilə yeni-yeni ədəbiyyat üfüqləri görünəcək. Yeni adlar, yeni əsərlər... Köhnə adların yeni oxunuşu... Görünən və görünməyən genişliklər, dərinliklər...

Hər bir ensiklopediya kimi “Azərbaycan tərcümə ensiklopediyası” da əsl bilik xəzinəsi kimi yarandı. Onun qiymətini minnətdar oxucu, əlbəttə ki, verəcək.

59. Səadət Bəşirova, doktorant:

Kamal müəllim, Siz Dədə Qorqudu necə qəbul edirsiniz, müəyyən bir tarixi dövrdə yaşamış şəxsiyyət, yoxsa ədəbi obraz?

Gəlin məsələyə başqa prizmadan və müqayisəli şəkildə baxaq. Homer tək-cə şair və ya şəxsiyyət deyil. Homer, böyük mədəniyyətşünas Viko demişkən, həm də prinsipdir. Ona görə də onun yaşı bilinmir. O, müxtəlif dövrləri birləşdirir.

Dədə Qorqud da bir dövrə aid deyil. Doğrudur, Dastanda yazılır ki, o, Rəsul Əleyhüssəlam zamanına yaxın anadan olmuşdur. Bu işə eramızın 7-ci əsrinə təsadüf edir. Amma Dastanın bəzi boylarında Dədə Qorqud mifoloji keçmişə aid hadisələrin iştirakçısı kimi çıxış edir. Məsələn, elə tək-cə “Basat Təpəgözü öldürdüyü” boyu xatırlamaq olar. Mifoloji obraz olan Təpəgözlə Dədə Qorqudun münasibəti həmin boyun əsas xətlərindən biridir. Hətta əlamətdar olan odur ki, bu boyda Dədə Qorqud digərlərində olan kimi ancaq əvvəldə və axırda özünü göstərmir; o, süjetin içində bir səfir kimi, əlaqəçi kimi, sakral, mifoloji aləmlə, real aləm arasında əlaqə yaradan “demurq” kimi kifayət qədər dinamik bir obraza çevrilir.

Mifoloji tarixlə real tarixi yenə də Dədə Qorqud birləşdirir. Şəxsiyyət, əlbəttə, belə uzaq məsafələrdə “işləyə” bilməz, bunu ancaq prinsip edə bilər. Məhz buna görə Dədə Qorqud, əslində, Oğuz elinin bir prinsipidir.

60. İmran Əli Qurban, aktyor:

Folkner müsahibələrinin birində deyir ki, yaxşı sənətkar yaradıcılıq prosesində tamam qəddar, mərhəmətsiz olmalıdır. Bu fikrə Sizin münasibətiniz necədir?

– Doğru deyir. Belə olmasaydı, bütün bədii mətnlər happi endlə bitərdi.

61. Alik Əlioğlu, şair:

– İqtisadi baxımdan təminatlı olmaq bir romançı üçün nə dərəcədə əhəmiyyətlidir?

– Bir romançı üçün əhəmiyyətli olan beynindəki və qəlbindəki obrazları, ideyaları həyata gətirməkdir. Başqa şey deyil. Baxın, bir romançı üçün deyirəm. Amma bu romançı qədim dünya, yaxud orta əsrlərin sxolasti deyil, asketi deyil, onun özündən başqa ailəsi var, ona möhtac ətrafı var. Çexov müsəlman ideolojisinə etiraz edib deyir ki, insana üç arşın torpaq yox, bütün kainat lazımdır. İndi mən də belə deyərdim: Bir romançıya həm heç nə lazım deyil, həm də hər şey lazımdır.

62. Sevda İmanova, ədəbiyyatşünas:

Yaratdığınız obrazların bir-biri ilə qohumluq münasibətləri hansı səviyyədədir?

– Hamısı bir ailənin müxtəlif dövrlərdəki övladlarıdır. Bir dövrdə olsaydılar, eynən kinolardakı mafiya ailəsi kimi olardılar.

63. Loğman Rəşidzadə, yazıçı:

Şeir, hekayə və roman... Sizin yaradıcılığınızda hər üçünün çox gözəl bağlılığını görürük. Bunların bir-birinə keçid meyarları nədir və müəllif üçün sərhədləri müəyyən etmək nə qədər rahatdır?

– Mən ədəbi başlanğıc dövründə uzun müddət şeir içində çabalayıb qalmışam. Heç vaxt təsəvvür edə bilməzdim ki, nə zamansa roman yazacam. O mənə əlçatmaz bir məkan kimi görünürdü. İndi isə romandan başqa bir şey yazmağa bilməyəcəyimi düşünürəm. Hekayə də yazsam, ona nöqtə də qoysam, sanki romandan dönmə kimi təsəvvür edirəm. Bu hekayələrdə roman nəfəsini hiss edirəm. Bəlkə də ... Nə zamansa...

Janrlar elə-belə, ancaq ölçü, nizam meyarlarına əsasən müəyyənləşdirilməyib. Janrların hər birinin öz nəfəsi, ruhu var. Onlar qarışarsa, bu qatmaqarışıqlıq mətnin içinə də nüfuz edir. Sən hekayənin içində romana

keçid əlamətləri hiss edirsənsə, nöqtəni qoymalısan. Hər hekayədən roman alınmaz. Amma eləsi var ki, o, romana dönə bilər. Hətta şeirdən romana gələn yol da var. Pyesdən keçir. Məsələn, “Unutmağa kimsə yox...” romanı bu adda şeirdən bu adda pyesə, ondan da romana döndü.

Bunun konkret meyarları olmur. Sən bir məqam gəlir və hiss edirsən ki, əhvəlatın təqdimatını əhatəli təsvirdən yığcama, yaxud əksinə, yığcamdan əhatəli təsvirə keçirsən. Felin zamanları oynamağa başlayır. Abzaslar böyüyür. Dialoqlar daha təfərrüatlı olur. Ümumiyyətlə, təfərrüat hər məqamda artır. Janrlar bu zaman bir-birinin içinə girə bilər. Belə də ehtiyatlı olmaq lazımdır. Ya dayanmaq, ya da özünü selin ağzına vermək lazımdır - hara aparar, aparar.

64. Şahənə Müşfiq, jurnalist:

– Müəllimlərinizin içində unuda bilmədikləriniz kimlərdir?

– Mənim gözəl müəllimlərim və gözəl tələbələrim olub və var. Mən həmişə öyrənməyə can atmışam. Müəllimlərim təkcə məktəbdə və universitetdə deyil, evdə də olub. Sinifdəki yoldaşlarım olub. Küçədəki tin başında duran, hind filmlərinə baxıb ağlayan və sonra döyüklərinin göz yaşlarına baxmayan xuliqanlar da olub.

Dayılarımın yazdığı mənim dönə-dönə oxuduğum kitablar olub. Dayılarımın çəkdiyi yorulmadan baxdığım filmlər olub. Amma iki müəllimimi xüsusi qeyd etmək istərdim. Onlar tək mənim deyil, yüzlərlə, minlərlə, hətta on minlərlə insanın sevimli müəllimi idi. Yeznələrimi deyirəm. Rəhmətlik Yəhya Məmmədovu və rəhmətlik Ağamusa Axundovu. Böyük Azərbaycan alimlərini, təmiz qəlbli, saf insanları, nəsillərinin əsl ağsaqqallarını. Bildiklərini səxavətlə bölüşən adamları. Mən onlarla tanış olanda yaşım çox az idi. Yəhya müəllimi on yaşından, Ağamusa müəllimi on dörd yaşından tanımışam. Onlar məni qardaşlığa qəbul etdilər. Mənim formalaşmağымda ən böyük xidmət onlarındır. Mənim həyatımda onların yeri əvəzsizdir. Onlar üçün bu gün çox darıxıram.

Ümid edirəm ki, mənim tələbələrim də məni dəyərləndirirlər. Təkcə auditoriyada dərs dediklərimi nəzərdə tutmuram. “Docendo discimus” bir latın ibarəsidir. Mənası “öyrədərək öyrənirəm” deməkdir. Əsl mənim tərzim, əsl mənim əxlaqımdır. Mən də həmişə bu yolda olmuşam – öyrədərək həm də öyrənmişəm.

65. Ülvüyyə Heydərova, yazıçı:

– Kamal müəllim, yazmaq istədiyiniz, amma hələ də qələmə gəlməyən süjetiniz varmı?

– Belə bir süjeti həmişə yazmaq istəmişəm. Böyük şəhərlərin birində, tutalım ki, Moskvada bir gənc sevişdiyi bir qadına görüş təyin edir. Gənc şəhərin bir ucundan o biri ucuna getməlidir. Vaxt keçir, amma taksi tapmaq mümkün deyil. Maşınlar bir-bir onun yanından ötüb keçir. Nəhayət, bir şəxsi maşın gəlib onun yanında saxlayır və bu gənc gedəcəyi yeri söyləyir. Razılaşırlar və o, maşına minir. Yolda sürücü söhbət salıb ondan soruşur ki, yəqin gözəl bir qadınla görüşün var, belə həyəcanla tələsirsən... “Hə, elədi, o məni artıq gözləyir, mən isə gecikirəm, bu yaxşı deyil, bir az tez sürə bilərsən?”

Görüş yerinə yaxınlaşanda gənc görür ki, qadın artıq küçədə onu gözləyir. “O qadının yanında saxla” deyib sürücüyə yolun pulunu verir və maşın dayandıqca maşından enir. Qadına tərəf gedə-gedə hiss edir ki, arxasındakı maşın yerindən tərpənmir. Elə bil, kimsə ona pıçıldayır ki, “arxana dön bax...” Geriyə boylananda nə görsə yaxşıdır?! Görür ki, gəldiyi maşının sürücüsü də maşından enməkdədir. Enən kimi də qadının üstünə cumur. Sürücü bu qadının əri imiş.

Belə bir süjet.

66. Jalə İsmayıl, yazıçı:

Ədəbiyyatla çox az tanışlığı olan, tarixi və ədəbi mətnlərdən uzaq bir şəxs üçün Sizin romanlarınız nə dərəcə maraqlı və anlamlı ola bilər?

Xüsusən Osmanlı-Səfəvi tarixini və Dədə Qorqud mətnlərini bilməyənlər üçün “Yarımçıq əlyazma” romanı?

– Mən bu sualı hamıdan əvvəl özümə vermişəm. “Dədə Qorqud” motivləri barədə biliyə malik olmayan oxucu “Yarımçıq əlyazma”-nı necə qəbul edər və ya ümumiyyətlə, qəbul edərmi?!

Cavablar birmənalı olmayıb. Kimsə deyib etməz, yaxud dastan barədə məlumatsızlığı romanın tam adekvat bədii qavramını zədələyər. Kimsə də deyib ki, roman kifayət qədər dolumludur, əlavə informasiyaya ehtiyac yoxdur. Belə bir informasiya oxucunu çaşdırar və o dastanla müqayisələr dənizində itib batar.

Məsələn, zəmanəmizin dahisi, böyük yazar və alim Umberto Eko ilə onun evində qonaq olarkən mən ona da bu sualı verdim. Ekonun cavabı belə oldu: əlbəttə, dastan barədə biliyə malik olmamağımız romanı adekvat qiymətləndirməmizə mane olur.

Amerika nəşirim isə (onun “Dədə Qorqud” dastanından təbii ki, xəbəri yox idi) mənə yazmışdı ki, romanı oxuyarkən Boğazca Fatmanın bəylərin başına gətirdiyi “oyun” ona o qədər ləzzətli gəlmişdi ki, qarnını tutub gülürmüş.

Görünür, bu sualın öz-özlüyündə birmənalı cavabı yoxdur.

Amma mənə xoş gələn o idi ki, romanı oxuyandan sonra bir çoxları gedib dastanı ya ilk dəfə, ya da neçənci dəfə yenidən oxuyurdular ki, baxıb görsünlər Kamal Abdulla dastanda nəyi dəyişib, nəyi qarışdırıb, bizim əbədi qəhrəmanlarımıza necə “bihörmətlik” edib ki, onu bəzi tənqidçilər və ya özlərini tənqidçi sayanlar hətta xalq düşməni adlandırırlar.

67. Həmidə Nizamiqızı, jurnalist:

– Ölümü və o dünyanı necə təsəvvür edək? Necə ölüm xofunu içimizdən ataq?

– Kamyunun “Özgə” povestində ölümə məhkum edilmişdən soruşurlar ki, sən o dünyanı necə təsəvvür edirsən? Cavab verir ki, elə təsəvvür edirəm ki, o dünyada olanda bu dünyanı xatırlaya bilim.

Belə olsaydı, həyat-ölüm qarşılıqlı yox olardı, onlar ahəngdar şəkildə biri digərinə keçərdi. Bundan gözəl nə ola bilər ki?!

Həyatdan sonrakı həyat doğulmaqdan əvvəlki həyat kimi bir şeydir. Ana bətnində ürəyimiz döyünəndən üzü bəri ki biz bir şey xatırlamırıq. İki yaşına qədər dünyada ola-ola ki bir şey xatırlamırıq. O zaman ölümdən o tərəfdə də bir şey xatırlamamağımız bizi didərgin etməməlidir. Ölümü hər vəchlə yumşaltmağa çalışsa-biz onun əhəmiyyətini şışirdirik. Ölümdü də biz onu hiss etməyəcəyik. Uyquya getdiyi anı kim tuta bilər?! Bu da əbədi uyqudu. Hətta, bəlkə, yuxuları da oldu...

68. Taleh Eminoğlu, yazıçı:

Görəsən, on illər sonra indi yaşadığımız bu karantin, bu koronavirus dövrünü necə xatırlayacağıq? Məsələn, Sizə xoş olacaqmı bu günləri yada salmaq?

– Vaxt gələcək, bizim üçün deyəcəklər ki, onlar koronavirus dövründə yaşadılar. Maska bütün üzlərini tutduğu üçün bir-birimizi tanıyaq (!) deyə, nəhayət ki, bir-birinin gözlərinin içinə baxdılar. Nə gördülər?! Bir-birini daha yaxşı tanıya bildilərmidi?! Bunu demək, hələ ki, çox çətinidir. Amma pandemiyanın bizdən apardıqları ilə bərabər bizə verdiyi də oldu. Biz artıq maskalı bir-birimizi tanımaq üçün bir-birimizin gözünün içinə baxırıq. Buna alışırıq. Bu vərdişimizi unutmayaq.

69. Tahir Kazımlı, jurnalist:

– Yaxşı lətifə danışmağı bacaran adamlara hər zaman qibtə etmişəm. Bu, xüsusi istedaddır. Adamlar var ki, necə deyərlər, lətifə dağarcığıdır. Özü də elə maraqla, şövqlə, ləzzətlə danışirlər ki... Lətifə ilə aranız necədir? Dost-doğma məclisində danışırırsınız mı? Yadıңызda qalan, tez-tez danışdığınız, hər dəfə xatırlayanda güldüyünüz lətifələr varmı? Və ümumiyyətlə, lətifə danışmağın “ustası” olan adamlar kimlərdir?

– Mən lətifə dialoquunu, adətən, Vaqiflə, bizim görkəmli rejissorumuz, mədəniyyətşünasımız Vaqif İbrahimov ilə qururdum. Ordan-

burdan, ondan-bundan eşitdiklərimizi bir-birimizə çatdırmağa tələsərdik. Bəzən bir birimizə zəng edib eşitdiyimiz yeni lətifəni danışib xeyli gülüşüb sağollaşardıq. Amma elə bizim öz münasibətlərimiz də bəzən lətifəvari olurdu. Birini deyim. “Yarımçıq əlyazma”-nı Vaqif rus dilinə tərcümə etmişdi. Özü də çox gözəl tərcümə etmişdi. Bütün mütəxəssislər Bakıda, Moskvada bu tərcüməyə yüksək qiymət verdilər. Moskvada çap olunan bu romanın tərcüməsinin başa çatması ilə bağlı məni rusiyalı yazıçı dostlarım çox tələsdirirdi. Mən də təbii Vaqifi tələsdirirdim. Nəhayət, Vaqif tərcüməni gətirdi. Biz bağda oturub mən rus variantını, Vaqif də Azərbaycan variantını oxuyub tutuşdurmağa başladım. Çaldıran döyüşünün romandakı təsviri, təxminən, 2-3 səhifədir. Vaqif bu döyüşü bütünlüklə deyil, bir cümlə ilə “tərcümə” etmişdi. “Şlı ojestoçennıye boi... Mən “dəli” oldum və biz xeyli mübahisə etdik. Nəhayət, mən ona həmən parçanı sözbəsöz tərcümə etdirdim. Bunu sonralar anekdot kimi danışib çox güldük.

70. Balaca Gövhər, nəvəsi:

– **Baba, 70 yaşında necəsən...**

– Səni gördüm, sənin səsini eşitdim – yaxşıyam.

ƏNVƏR MƏMMƏDXANLININ SON SÖHBƏTİ

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 19 iyul, 1991

Ənvər Məmmədxanlı: – Kremldə Stalinlə Qəvamüссəltənə – İranın xüsusi vəziri, yəni baş naziri danışıq aparırdı. Yeri gəlmişkən onu deyim ki, mən özüm oxumamışam, sonra Qəvamüссəltənə deyir, İranda bir kitab çap eləyib orda Stalini necə aldatdığını yazıb. Və doğrudan da, bu bir fakt idi ki, bütün diplomatiya aləmində Çörçili, Ruzvelti və başqalarını bir az diplomatiya dilindən kənara çıxıb desək, aldadan Stalin burda, bəlkə də, ömründə ilk dəfə olaraq Qəvamüссəltənə tərəfindən aldadılıb. Ona görə Stalin əmr verdi, qoşunlar çəkildi. Qoşunlar çəkilən kimi o şeyi ki, əvvəldən hiss eləyirdik, o fəlakət baş verdi. Tehran tankları hücum elədilər Azərbaycana, Təbrizi tutdular, Azərbaycan şəhərlərini tutdular və başları o köhnə bir ifadə var – qətlam, yəni ki, bütün o vəzifə tutanlar, tutmayanlar hamısı dar ağacından asıldı, öldürüldü, böyük fəlakət oldu. Mən bilmədim ki, neyləyim burda, əlimdən o gəldi ki, pyesi yazdım. “Od içində” pyesini heç olmasa, nə cür fəlakət başımıza gəldi, o cür. Mən pyesi bu saat da müdafiə eləmirəm, – nəyinə görə? Əvvəla, o vaxtkı imkanlar daxilində çox şeyi deyə bilməmişəm, ikincisi, onun bədii dəyərindən, bədii səviyyəsindən narazıyam. Düzdü, çap elətdirmişəm, ancaq narazıyam. Amma o dövrdə ki o pyesdə şah da göstərilirdi, başqa dövlət nümayəndələri də vardı... Qısa olsam, pyes və hətta tamaşa da hazır olandan sonra, – Adil İskəndərov hazırlamışdı onu – başladılar mane olmağa, baxış düzəldilər, – bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə. Konkret heç bir söz demədən. Mənə dedilər dayan, gözlə. Balam, niyə dayanaq, nə təhər. Bu əsəri ya qadağan eləyin getməsin, yaxud

buraxın getsin, heç bir şey demədilər. Orqandan gəlirdilər. Başda general Atakişiyev olmaqla baxırdılar, susub gedirdilər. Əsəblərim mənim belə bir hala gəlmişdi ki, bilmirdim neyləyim. Sonra elə oldu ki, axırda... Amma arada belə bir şey oldu. Bir gün bilmirəm hardan xəbər gəldi ki, oynaya bilərsiz əsəri. Bu, sonra oldu, əlbəttə. O vaxt Mircəfər Bağırovun – Respublikanın rəhbəri o idi – bir xasiyyəti vardı. Sən, məsələn, tutalım ki, bir hərəkət eləyirsən, riskə gedirsən, o deyirdi ki, yox, bunu sən tək eləməmişən, səni bir öyrədən var, qrup var. Səni, məsələn, qoyurdu kənardə, düşürdü onların üstünə. Belə siyasəti vardı. Necə ki, Faruq əlifbanı dəyişəndə, latın əlifbasından kirilə keçəndə götürdü məktub yazdı. Faruq tez-tez, mənim şəhərdə otağım vardı, gələrdi. Dedi yazacağam, bu Bağırovun işidir, dedim ki, Bağırovun işi deyil, mənə belə gəlir ki, bu yuxarıdan gəlir, daha yuxarıdan, Politbürodan, Stalindən gəlir. O baxmadı, yazdı, yazdı, amma Bağırov onu tutdurmadı. Halbuki tutdura bilərdi. Amma başladı ki, yox, səni öyrədiblər, səni Yazıçılar İttifaqında öyrədiblər. Elə sənə Rəsul Rzanın da qohumluğu çatır. Bütün Yazıçılar İttifaqını darmadağın elədi. Bir-bir adamlar çağırırdı. O vaxt mən o adamların içində, düzdü, olmamışam, Səməd Vurğunu, Rəsul Rzanı, başqalarını, hamısını... İçəri girən kimi də soruşmuş ki: “Kakoy on poet?” Məsələn, Səməd nə bilsin ki, hadisədən xəbəri yoxdu. Deyib ki, “tovariş Baqirov, rastuşiy, xoroşiy poet”

– “A....rastuşiy, xoroşiy poet?!” Otur!!!

Kamal Abdulla: – Yəni, o özünə lazım olan cavabı gözləyirmiş...

Ənvər Məmmədyanlı: – Gözləyirdi, hə. Bir nəfər, adını demirəm kimdi, nə təhər olubsa, hiss eləyib ki, bu nə məsələdi. İçəri girən kimi bundan da soruşub ki, rusca soruşub yenə: “po tvoemu kakoy poet Faruk?” O da deyib ki, “eto provakator, ne poet”. Deyiv: – “Vot bolşevik!” Bunu nağıl elədilər mənə. İndi bu əsərlə bağlı bu cürdü: mən fikirləşdim ki, belə eləyim ki, heç kəs bilməsin, çünki xasiyyəti onun belə idi ki, tuta da bilərdi, götürdüm buna bir dənə məktub yazdım, rusca yadım. Mən ömründə birinci dəfə idi şikayət yazırdım. Bilmədim ki, bunun altında qol çəkmək lazımdı. Ona görə də altında makinaçuya dedim ki, yaz, heç kəsə demə, amma – Ənvər Məmməd-

xanlı, qurtardı, getdi. Bunu o vaxt məndə evdə qoca bir evdar rus qadını işləyirdi, dedim ki, gedərsən, bunu filan binada, Mərkəzi Komitədə, giriş yolunda, orda bir məktublar qutusu var, atarsan ora.

Bu məktub gedir çıxır buna. Bunun xüsusi şöbəsi vardı – şöbədə Novikova adlı bir qadın, arıq bir qadın vardı, – şöbənin çox gizli sənədləri həmişə o qadının əlində olurdu. Mən bunun telefonunu götürdüm, zəng elədim ki, mənə bir söz deyın, mən yazıçı filankəsəm, mən göndərmişəm məktubu. Mənə bir söz deyın, nə deyib. Dedi ki, o sizin məktubunuzu özündə saxladı, mən ona doklad eləyəndə sənədləri qaytarır mənə, sizin məktubu özündə saxladı, mənə heç bir şey demədi. Dedim: yəni heç bir şey demədi? Dedi ki, “etot qospodin ne soizvolil podpisat svoe pismo”. Mən də bilmirdim, qayıtdım Novikovaya dedim ki, o məktubu götürün ondan – bir qədər də sadələhv çıxır – gəlim qol çəkim, mən imtina etmirəm yazdıqlarımdan, nə yazmışamsa, mən yazmışam. Amma mən bilməmişəm ki, qol çəkmək lazımdır. Sonra belə oldu ki, bir dəfə Mirzə İbrahimov onun yanında olanda, deyib nə istəyir o məndən, mən məcburam onun yazdığı əsəri oxumağa? Belə deyəndə Mirzə də çox belə ağıllı bir söz deyib ki, yoldaş Bağirov, əsərin tamaşası hazırdır, gedin baxın, siz fikrinizi deyın, pyes də orda, tamaşa da orda. Fikrinizi deyərsiniz, ya gedər, ya getməz. Ondən sonra o gəldi. Gəldi, baxdı.

Kamal Abdulla: – Və ondan sonra “Od içində” tamaşası getdi...!

Ənvər Məmmədyanlı: – Hə, ondan sonra “Od içində” tamaşası getdi. Və ondan sonra da mən bildim ki, – o zaman bilmirdik, səhərdə olan hadisələr idi – azərbaycanlıların sürgünü başlamışdı Azərbaycandan. Kimlər sürgün edilirdi? Partiya bileti cibində sürgün edilirdi. Nə üçün – heç kəs bilmirdi. Orda da məndə bir replika vardı, qoca müəllim Ədalət deyirdi ki, bizi hara sürgün eləyirsinizsə, eləyin, Azərbaycanı ürəyimizdə aparırıyıq. Buna material veriblər ki, bu buna, bu hadisələrə işarədir.

Kamal Abdulla: – Ənvər müəllim, indi biz sizin bilavasitə şahidi olduğunuz hadisələri təsvir etdiyiniz əsərlərinizdən danışdıq. Sizin həm də

tarixi mövzuda böyük, xalqımızın məhəbbətini qazanmış böyük əsərləriniz var. Mən burada Babək mövzusunun yada salmaq istəyirəm. Film də var, ssenarisi də sizindir. Babək mövzusu sizi çoxdan düşündürən mövzudur. Bu tarixə, bu qədim tarixə siz necə oldu gəldiniz və o qədim tarixdə sizi cəlb edən momentlər hansılardı?

Ənvər Məmmədخانlı: – Tarixdə məni cəlb eləyən, əgər konkret, qısa desəm, tarixi şəxsiyyətdir. Babəkin şəxsiyyəti məni həmişə düşündürüb. Doğrudan da, bizim tariximizdə ikinci elə bir şəxsiyyət tapmaq çox çətindir. Əvvəla, bu adam yalnız qılıncı, 22 il o vaxtın ərəb xilafəti ilə vuruşub. Bu xilafət indiki dil ilə desək, ifrat imperiya olub. Bütün dünya ondan çəkinirdi. Belə bir imperiyaya qarşı 22 il vuruşan adam – özü də buna qarşı deyə bilənlər ki, bəlkə o xırda bir dəstə ilə vuruşub, – yox. Altı dəfə xilafət üstünə gəlib. Bağdaddan onun üstünə gəlib. Bunda demək fitri olaraq hərbi zəka vardı. Bu bir. Sonrasına, bunun ölümü, dəhşətlə ki, bunu öldürürlər, ölümündə bu bir kəlmə ilə də olsun aman istəmədi. Halbuki həmişə aman kölgəsində nicat tapanlar vardı. O vaxt belə idi ki, aman istəyənlə aman veriblər. Buna da verə bilərmişlər. Deməli, bu şəxsiyyət nadir şəxsiyyət olub. Hər bir cəhətdən. Ona görə bu şəxsiyyət haqqında mən həmişə çox fikirləşdim və mənim o şəxsiyyət haqqında özümün bir konsepsiyam var. Məni maraqlandıran o konsepsiyadır. Yazılanlar hamısı yerində. Faktlar hamısı yerində, onları təhrif eləmək lazım deyil. Amma mənə elə gəlir ki, tarixə müraciət eləyən adamın öz konsepsiyası varsa, tarixdən yeni bir şey deyə bilər o konsepsiyaya görə. Ola bilsin ki, səhv də eləyə bilər, amma o vaxt maraqlı olur ki, tarixi konsepsiya ilə yazıçı tarixə yaxınlaşır. Yazıçının yazdığı tarixi material onu həyəcanlandırmalıdır. Həqiqi mənada – onu cəlb eləməlidir. Onun özü üçün maraqlı olmalıdır, onun özü üçün nəyisə həll eləmək... problemi qoymalıdır. Məsələn, bu əsərdə nə cür, hansı sənətkarlıq məsələsini həll edirsiniz? Bu vaxtı tarixdən yazmaq olar. Bir də var ki, tarixdən yazanlar var, yazırlar ki, belə oldu, elə oldu...

Kamal Abdulla: – Üzr istəyirəm, tarixdən təqvim kimi istifadə edirlər...

Ənvər Məmmədخانlı: – Elədir. Bir az da maraqlı olsun deyə, bir az intriqa salırlar – ruslar buna “çtivo” deyir-oxumaq üçün, elə-belə... Amma belə əsərlər tarixi heç cür izah eləmir.

Kamal Abdulla: – Yəqin, ona görə də bu Babək mövzusu sizin üçün heç zaman tükənmir...

Ənvər Məmmədخانlı: – Tükənmir, getdikcə mənim üçün daha da mürəkkəbləşir.

Kamal Abdulla: – Bu yaxınlarda “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində yenə həmin mövzudan bir hissə çap edilmişdi. Onu mən bilirəm ki, oxucularımız necə böyük maraqla qarşılımışdılar.

Ənvər müəllim, mən istərdim sizə belə bir sualla da müraciət eləyim. Biz çox müxtəlif məsələlərə toxunduq. Heç şübhəsiz ki, biz bu verilişimizdə Ənvər Məmmədخانlıni bir sənətkar kimi tam şəkildə əhatə eləmək imkanına malik deyilik. Ənvər müəllim gözəl tərcüməçidir. Ənvər müəllim gözəl nasirdir. Çoxumuzun məktəb skamyalarından Ənvər müəllimin hekayələrini oxuya-oxuya ədəbiyyata vurğunluğu yaranıb. “Buz heykəl” hekayəsini mən yada salmaq istərdim ki, indi də “Buz heykəli” oxuyanda onun o daxili həyəcanına qoşulmamaq mümkün deyil. Bununla yanaşı, Ənvər müəllim, siz bayaq bu mövzuya toxundunuz, – etiraf mövzusunə heç şübhəsiz ki, hər bir sənətkarın özünün yaradıcılığına bir nəzər salanda görmək olur ki, o nə iləsə bağlı etiraf etmək istərdi. Sizin o keçib gəldiyiniz böyük ədəbi yolunuzda etiraf etmək istədiyiniz, daha doğrusu, mən bu sualı, bəlkə, belə qoyardım, imtina etmək istədiyiniz əsərlər varmı? Əsər də olmasa, hər hansı ideya hər hansı surə?

Ənvər Məmmədخانlı: – Mənim əsərlərimdən söhbət gedirsə, mənim bir çox hekayələrim, – kiçik hekayələrim, böyük hekayələrim var. İndi oxucu, kim mənim məsələni yaradıcılığım ilə maraqlanırsa, sual verə bilər ki, neçə dəfə kitabın çıxıb, onların heç biri çıxmayıb. Mən onları özüm bir az da kəskin desək, rədd eləmişəm, istəmirəm, gələcəkdə də heç kitablarım çıxsın. Deyə bilərsiniz nə üçün? Mənə elə gəlir ki, onların səviyyəsində mən

aşağı bir səviyyə gördüm – bədiilik nöqtəyi-nəzərindən. Mənə elə gəlir uşaq, gənclik məşqi kimi bir şeydi onlar. Belə şeylər var. Var, bəlkə də, olacaq, hələ bundan sonra da... Məsələn, tutalım ki, əgər hər şeyi bundan sonra əvvəldən bilsəm, bir siyahı yazaram ki, məndən sonra kitabım çap olunarsa, bu əsərlər getsin, qalanlar lazım deyil.

Kamal Abdulla: – Məsələn, “Şərqi səhəri”nə münasibətiniz nə təhərdir?

Ənvər Məmmədyanlı: – “Şərqi səhəri” bir az... belədi. Siz yenə mənə risklə dolu bir yerə gətirdiniz. Bu “Şərqi səhəri”ndə məsələn, risk dərəcəsi olsaydı, deyərdim ki, “Şərqi səhəri”ni yazarkən mən, doğrudan, bütün hadisələri düşünürdüm. İnanın ki, orda ayrı fikrim olmayıb. Və bir çox şeylər də mən indi də deyə bilərəm ki, bax sənədlər bu cür idi. Amma deyim ki, o vaxt məndə tamamilə indiki kimi geniş informasiya, məlumat var idi, məsələn, tutalım ki, bizim milli hökumət haqqında düz olmazdı. Bu heç nəinki məndə, heç başqalarında da yox idi. Biz ancaq milli hökumət haqqında inandığımız yaşlı adamlardan soruşurduq ki, nə idi bu? Bizi inandırmışdılar ki, burjua hökuməti idi. Bəlkə də, burjua hökuməti idi, amma mən bu gün görürəm, oxuyuram materialları, görürəm ki, bu quruluş əsl demokratik quruluş olub ki, ora biz hələ bu gün çatmamışıq, o dərəcədə ki, orda var idi. 23 ayda milli cümhuriyyət, Xalq cümhuriyyəti elə işlər görüb ki, hələ biz onları şərh eləməliyik. Mənim şəxsən fikrimə görə, birinci müstəqil Azərbaycan dövləti 16-cı ilin may ayından başladı. Ondan qabaqkı dövlətlər haqqında danışa bilmərik. Babək, Şah İsmayıl haqqında da. Amma mənim fikrim odur ki, Səfəvilərdir, bundan sonra gələn Qacarlar, bunlar hamısı xanədan sülalə türkdülər, türkdilli idilər, azərbaycanlı idilər. Dövlət isə – ola bilsin, Azərbaycan da demək olar, amma – İran dövləti idi.

Kamal Abdulla: – Bu bir az mübahisəli məsələdi.

Ənvər Məmmədyanlı: – Çox mübahisəli məsələdi.

Kamal Abdulla: – Mənə elə gəlir ki, bizdə dövlətçilik 18-ci ildə bərpa edilib. Daha çox biz belə istiqamətdən yanaşsaq, öz tariximizi daha dərinədən dərk etmək imkanına malik olarıq. Hər halda, məsələn, Şah İsmayılın Azərbaycanı birləşdirmək uğrundakı o mübarizələrini unutmaq düzgün deyil...

Ənvər Məmmədخانlı: – Əlbəttə, mən deyim və indi o barədə geniş danışmıram. Siz də mənimlə mübahisə də edə bilərsiniz. Məsələn, xanlıqlar dövrü olub. Bax, bu xanlıqlar dövründə xanlıqlar müəyyən mənada müəyyən vaxtı müstəqil idilər. Xırda dövlət kimi idilər. Knyazlıqlar da Rusiyada elə olub. Amma əsl dövlət...

Kamal Abdulla: – Müasir tipli dövlət.

Ənvər Məmmədخانlı: – Müasir tipli dövlət kimi yanaşanda əsl dövlət, əsl Azərbaycan dövləti 18-ci ildə qurulan, XX əsrdə qurulan demokratik dövlət olub. Bununla fəxr eləmək olar ki, bizim dövlət demokratik dövlət kimi qurulub.

Kamal Abdulla: – Doğrudan da, onun demokratik əsaslı dövlət olmağı ilə fəxr eləyə bilərik.

Mən yenə söhbətimizi bizim ədəbiyyat sahəmizə qaytarmaq istəyirəm. Bu şübhəsiz ki, ədəbiyyatı heç zaman həyatdan ayrı götürmək, düşünmək heç düzgün də olmazdı. Belə bir məsələyə toxunmaq istərdim. Ənvər müəllim, bu dünyada bizi qane etməyən bir çox cəhətlər var. Biz bir çox cəhətlərlə barışmışıq. Bizə belə gəlir ki, onlar kökündən düzgün deyillər, onlar tamam başqa cür də ola bilərdilər: bir çox problemlər, bir çox hadisələr, bir çox məqamlar...

Blokun belə misraları var:

*Təsadüfi cizgiləri ondan sil, –
Dünya ilkin işığında bərq vurur.*

Siz necə bilirsiniz, bu dünyada bizi qane etməyən həmin o mənfi məsələlər təsadüfi xaraktermi daşıyır, biz o cizgiləri silsək, silə bilsək, o təsadüflərdən dünya azad ola bilərmə və yaxud həmin mənfiliklər, həmin o bizi

qane etməyən cəhətlər dünyanın gedişatının hansısa dərin bir qanunauyğunluğunun nəticəsidir, binadan dünyaya verilib!

Ənvər Məmmədخانlı: – Belə ümumiləşdirilmiş şəkildə siz qoyursuz məsələni, bütün bəşəriyyət üçün, ayrı bir xalq üçün, müasir cəmiyyət üçün qoyursuz. Bu belədir ki, mənə elə gəlir ki, xoşumuza gəlməyən cizgilər, nəinki cizgilər, xoşumuza gəlməyən qanlı müharibələr, – bütün bunlar insanın taleyidir. Görünür, heç vaxt zidiyyətsiz heç bir şey mümkün olmur. Nə üçün belədir, – bunun haqqında çox danışmaq olar. Ölümsüz, görünür, həyat mümkün deyil. Mənim fikrim deyil, bir çox filosofların fikridir ki, mədəniyyətin irəli getməsi üçün mənfi ehtiraslar da rol oynayır. Burada bir həqiqət var. Məsələn, ehtiraslar bir dövlət başçısının ürəyində olanda, ya da imkanlı adamın ürəyində – qan da tökür, zamanda tərəqqiyə də xidmət edir. Tərəqqinin özünün başa gəlməsi, deməli, çox faciəlidir.

Kamal Abdulla: – Məhrumiyyətlərin hesabına da başa gəlir.

Ənvər Məmmədخانlı: – Hə, məhrumiyyətlərin hesabına. Bu barədə çox... Mücərrədliyə də varmaq olar. Bu, çox geniş məsələdi.

Kamal Abdulla: – Mən istərdim ki, bu sual vasitəsilə sizin əhval-ruhiyyəyinizi müəyyən mənada biləm, yəni görüm ki, siz təbiətən bədbinsiniz, yəni dünyanın inkişafına, lap elə Azərbaycanın bu günə və sabahına münasibətinizdə bədbinlik daha çoxdur, yoxsa nikbinlik?

Mənə elə gəldi ki, deyəsən, bir az həm ondan, həm bundan. Və nəhəyə, icazənizlə, Ənvər müəllim, mən sizi çox yormağ istəməzdim. Sizə son sualla müraciət etmək istəyirəm. Dostoyevskini xatırlasaq, gözəllik dünyanı xilas edə biləcək, ya yox?

Ənvər Məmmədخانlı: – Dostoyevskinin iki dahiyənə düsturu həmişə bir yazıçı üçün müqəddəs olmalıdır. Birinci odu ki, dünyanı gözəllik xilas edəcək. Dünyaya gözəllik nicat verəcək. Nə cür istəyirsinizsə, tərcümə edin. Bu məslə belədi ki, bu məsləni mən belə başa düşürəm, əlbəttə ki, gözəllik öz-özünə dünyanı xilas eləməydi dərd yarı idi. Bu öz-özünə dünyanı xilas eləməyəcək. Amma digər tərəfdən bu fikrin altında dərin bir şey də

var ki, insanın ürəyini gözəllikdən qoparmaq olmaz. Bütün bəşəriyyətin başına, bütün xalqların başına gələn bəlalardan sonra – hamısı, həyat dəyişir, ələyir – yenə də insanda qalan nəcib hisslər var, bax, möcüzə odur ki, nə cür olursa qalır. Bu cəhənnəmdən ki keçmişik, tarix boyu – mən min ilin tarixindən danışırım – iki min ilin də cəhənnəmindən keçib gələndən sonra yenə biz bilməliyik ki, bu nəcib hisslər, bu ülvi hisslər insanda qalıb. Möcüzə də budur! Bu nöqtəyi-nəzərdən – obrazlı deyilmiş sözdür – mən şəxsən bunu belə başa düşürəm ki, bunu həyatda bizim bu 70 ilə də tətbiq eləmək olar. Sizin gözəlliyin bütün həyat boyu əgər eybəcərləşdisə, sən insanları nə cür xilas edib sosialist səadətində, sarayına aparırsan? Mümkün deyil. Bu gözəllik elementi bizdə məhv oldu axı. Bu nöqtəyi-nəzərdən də aktualdır.

Digər tərəfdən də bununla yanaşı, siz bunu bilirsiniz, Dostoyevskinin ən məşhur sözlərindən biridir ki, nə qədər böyük, dahiyənə, nəhəng konsepsiyalar, həyatı, dünyanı dəyişmək üçün konsepsiyalar varsa, o bir körpənin bir göz yaşına dəyməz! Mənə elə gəlir ki, bütün yazıçılar üçün, bizim hamımız üçün ən müqəddəs vəsiyyət bu olmalıdır.

Kamal Abdulla: – Ənvər müəllim, mən bu söhbət üçün sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Sağ olun.

“MƏDƏNİYYƏTİMİZİN TƏBLİĞİ YENİDƏN QURULMALIDIR”

“Azərbaycan” qəzeti, 25 sentyabr, 1993
(Söhbətləşdi: Flora Xəlilzadə)

Müsaibimiz Kamal Abdullayev 1950-ci ildə Bakıda anadan olub. Orta və ali məktəbi doğma şəhərdə bitirib. Moskvada Dilçilik İnstitutunun aspiranturasında oxuyub. 1976-cı ildə “Dədə Qorqud dastanlarının dil xüsusiyyətləri” mövzusunda alimlik dərəcəsi almaq üçün namizədlik dissertasiyasını Moskvada müdafiə edib. Kamal Abdullayev 33 yaşında filologiya elmləri doktoru olub. Hazırda Azərbaycan Mədəniyyət Fondu İdarə Heyətinin sədridir.

– Kamal müəllim, deyirlər ki, mədəniyyət sərhəd tanımır. Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada təbliğini birtərəfli aparmışıq. Nədənsə bu təbliğatı sərgilərlə, festivallarla məhdudlaşdırmışıq. Bu gün mədəniyyətimizin təbliğinin yenidən qurulmasına necə baxırsınız?

– Xalqlar özlərini bir-birinə daha yaxşı tanıتماğa ehtiyac duyduqları zamandan “mədəniyyət təbliği” deyilən böyük bir məşın çalışır. Hər bir xalq öz mədəniyyətinin təbliği ilə özünəməxsus şəkildə məşğul olur. Elə xalq var ki, özünü dünyaya tanıتماğına artıq heç bir ehtiyacı yoxdur. Elə xalq da var ki, belə bir ehtiyacı əbədi ödəməyə məhkumdur. Azərbaycan xalqı, yəqin ki, bu sonuncular sırasındadır və ortaya çıxan ən qəribə, məntiqli sual da budur: nə üçün biz bu işlə daim məşğul olmağa, yəni mədəniyyətimizin təbliğinə, kimliyimizi sübut etməyə, başqalarından özümüzə layiq münasibət gözləməyə əbədi məhkum olmalıyıq? Cavab belədir. Kifa-

yət qədər səmərəli və keyfiyyətli şəkildə bu işlə məşğul ola bilmədiyimiz üçün. Təbii olaraq meydana daha bir sual da çıxır: Bəs hökumətin mədəniyyət işləri ilə məşğul olan təşkilatı, orqanı yoxdurmu? Əgər varsa o niyə bu işi lazımı şəkildə qurmur? Bilməyənlər üçün deyək ki, hökumətin belə bir orqanı var və onun adı Mədəniyyət Nazirliyidir. Bəs bu nazirlik Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğini niyə düzgün qura bilmir? Bu suala cavab tapmaq həm asandır, həm də müşkül. Yəqin, Mədəniyyət Nazirliyinə elə gəlir ki, o, bu işi qura bilib, özü də yüksək səviyyədə. Qrafiklərinə, cədvəllərinə baxsan, yəqin ki, ən müxtəlif ölkələrdə keçirilən tədbirlər görəcəksən. Azərbaycan mədəniyyəti günləri, musiqi, teatr qastrolları, festivallar, müxtəlif səyahətlər... Əqidəyə görə bunlar hamısı Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğinə xidmət edir. Amma bu işin ucu-bucağı görünməsə də, yaxud o, zəif olsa da, bir nəticə ortalığa çıxmalıdır, ya yox? Dünya axı yenə də Azərbaycanı yalnız Dağlıq Qarabağa, köhnə neft ənənəsinə, bir də Bakıya görə tanıyır. Bəs tökülən xərclər? Nizami, Füzuli günləri, klassik irs bayramları, musiqi festivalları nəyə xidmət elədi? Axı, mədəniyyət təbliği gərək bugünkü siyasətimizə işləyirdi. Mənafeyimizə xidmət edirdi. Gərək bu gün biz müharibə apara-apara, həm də “biz kimik?” sualına ardı-arası kəsilməz cavablar axtarmağa məcbur olmayaydıq.

– Görünür, bizdə mədəniyyət siyasəti düzgün qurulmayıb.

– Elə buna görə də bu vəziyyət ayrı-ayrı mədəniyyət “generallarını” bu günədək qane edib. Onlar udublar, bütövlükdə isə xalq udub. Mədəniyyət siyasətinin birtərəfli qurulması ayrı-ayrı adamlara illərlə xeyir verib. “Biz buyuq”, “Bizim görün kimlərimiz var...”, “Müasir dünyanı yalnız Koroğlunun, Qaçaq Nəbinin nəreləri ilə fəth edəcəyik...” və s. və i. a. Dünyaya öz səviyyəmizi özümüzün timsalında göstəririk. Yəqin ki, getdiyimiz yerlərdəki alqış səsləri bizi çaşdırır. Bizim “generallar” bu alqış səslərini çox zaman əbədi məhəbbət etirafı kimi qəbul edirlər. Unudurlar ki, dünya, xüsusilə də diqqətinə böyük ehtiyacımız olan Qərb hər hansı mədəni örnəyi alqışlamaya bilmir. Buna onun ən azından tərbiyəsi imkan vermir. Amma onun yaddaşında bütün bunlar qalır mı? Xeyr, qalmır. Bəs yaddaşda qalmaq üçün hansı yollar

araşdırılmalı, hansı təhlillər aparılmalı, hansı nəticələr çıxarılmalıdır? Bəlkə, bu sualların cavabını Mədəniyyət Nazirliyində bilirlər?

– **Sizin vaxtilə “Miflərin əhatəsində” adlı bir məqaləniz yaman həykü qopardı.**

– Ən qorxulu şey hələ də bəzi miflərdən yaxa qurtara bilməməyimizdir. Amma həyat məcbur edir. Nəsə çoxdandır qulağıma “Koroğlunun, Həcərin nəvələriyik” sədası dəymir. Bir az da yaxın babalarımızın – məşədi abdualların, hacı əhmədlərin, kərbəlayi məhəmmədlərin nəvələri olaq. İş o zaman düz gətirər ki, hər şey öz həqiqi ölçüsündə görünə.

– **Bir başqa yazınızda da yazmışınız ki, “biz öz keçmişimizə, öz millətimizə, öz kökümüzə aid olduğumuz qədər də irqindən, dinindən, dilindən asılı olmayaraq, bütün bəşəriyyətə məxsusuq...”.**

– Bu, doğrudan da belədi. Heç fikirləşməmişiniz ki, nə üçün Nizami, Nəsimi, Füzuli – indi adı ilə fəxr etdiyimiz onlarla söz dühası üçün biz anladığımız mənada Vətən anlayışı yoxdur? Ona görə ki, onların Vətəni bütün Yer kürəsi idi. Onların həmvətənləri bütün bəşər övladları idi. Bunu unutmaq olmaz. Çıxış nöqtəsi bu olmalıdı.

– **Kamal müəllim, deyirlər Siz pyes də yazırsınız, alınır?**

– Məni bu işə dostum Həsənağa Turabov həvəsləndirdi. “Beyrəyin taleyi” adlı bir pyesim milli teatrda tamaşaya qoyulmaq üçün qəbul edildi. Gənc Tamaşaçılar Teatrında “Unutmağa kimsə yox” adlı ikinci pyesimin ilk tamaşası bu ayın 25-də olacaq.

– **“Unutmağa kimsə yox...” qəribə addır.**

– Psixoloji pyesdi. Bir şeirim vardı:

Yollar getdi üzü dağa,
Yoxuşlar enişlərdən çox.
Kimsə yox xatırlamağa,

Unutmağa da kimsə yox...

Adı burdandır.

– **Siz bədbin adamsınız?**

– Bədbinlik elə həməən siz bildiyiniz nikbinlikdir. Nə bilim? Çətindir demək.

– **“Əvvəl-axır yazılanlar”ın gerisi yazılırmı?**

– Yazıldı və bu yaxınlarda “Yolun əvvəli və axırı” kitabım çapdan çıxdı. Amma, görünür, nöqtə qoymaq yenə də çətin olacaq.

– **Hekayələr, şeirlər, pyeslər, esselər, müxtəlif qəzetlərdə ictimai-siyasi məqalələr, mühazirələr, elmi yaradıcılıq və nəhayət, Azərbaycan Mədəniyyət Fondu... Hələ cəbhə xətlərinə səfərləri, müxtəlif komissiyalarda iştirakı demirəm. Çox deyil? Bütün bunlara necə vaxt tapırsınız?**

– Bütün bunlar hansısa vahid bir yolun davamıdır. Bir-birinin müxtəlif biçimdə tamamlanmasıdır. Nəticədə, bir şeydi. Nə bilim, çoxdur deyirsiniz, yəni? Məncə, elə də çox deyil.

– **Aparıcısı və müəllifi olduğunuz “Qoşma” televiziya verilişi yadınızda düşürmü?**

– Əlbəttə. Özü də təkcə mənim yox, çox adamın yadına düşür. “Qoşma” vaxtilə demokratikləşmə prosesində, elə bilirəm, az rol oynamadı. İlk dəfə məhz bu verilişdə (1986, 1987, 1988-ci illərdə) M.Ə.Rəsulzadə, Ə.B.Hüseynzadə, N.B.Vəzirov, Əhməd Cavad, Səməd Mənsur, Ə.B.Ağayev, Almas Yıldırım və 20-ci ildən üzü bəri adı hər yerdə yasaq olmuş onlarla başqa görkəmli adamlarımız barədə, nəhayət, özlərinə layiq söhbətlər, süjetlər getdi. Məndə çoxlu tamaşaçı məktubu var. Hamısı da minnətdarlıqla dolu. İndi asan görünür. O zaman isə elə təkcə Əhməd Cavad haqqında süjetə o qədər mane olan vardı ki...

Bugünkü televiziya “Qoşma” lazım deyil. Bu gün mən artıq ekranda “Qoşma”nın yerini görmürəm. Bəlkə, şəraitlə bağlıdır, nə deyim. Nə cür

istəyirsiniz, elə də qəbul edin. Bugünkü ədəbi ekran “Qoşma”ya layiq deyil. Elə bircə görkəmli yazığımız Ənvər Məmmədخانlı ilə olan söhbəti xatırlamaq kifayətdir. Hələ Anarı, Yusif Səmədoğlunu, Elçini, Əkrəm Əylislini, Ramiz Rövşəni, Vaqif Cəbrayılzadəni, rəhmətlik Aydın Məmmədovu demirəm. “Qoşma”nın ətrafında onu hazırlayanların son dərəcə geniş yaradıcı bir ziyalı mühiti vardı... İndi hanı o mühit? Heç bir verilişdən belə mühitin iyi gəlmir.

– Kamal müəllim, Sizcə, xeyriyyəçi olmaq nə deməkdir?

– Bizim Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun mayasında, dediyiniz kimi, xeyriyyəçilik durur. Yəni Fond pulu imkanlılardan könüllü surətdə alıb imkansızlara ötürən bir məntəqədir: ötürmə məntəqəsi. O.Henrinin sözüdür, deyir ki, ehtiyacı olub bizdən imdad gözləyənlərə minnətdar olmalıyıq. Onlar icazə verirlər ki, biz onlara kömək edək. Xeyriyyəçiliyin də bir çox incə üsulları var. Bunu kobud şəkildə etmək olmaz. Bir də əsas məsələ odur ki, gərək bir manat da olsa, öz cibindən, öz şəxsi, halal qazancından verəsən. Daha bəziləri kimi müəssisənin hesabına özünə xeyriyyəçi adı düzəltməyəsən. Hərçənd... Bu da, yəqin ki, ehtiyaca yönəldiyindən bütövlüklə millətə gərəklidir. İş çoxdu, ehtiyacı olan isə nə qədər desəniz...

– Xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə əlaqə yarada bilərsinizmi?

– Fondumuzda “Qayıdış” adlı ictimai şura fəaliyyət göstərir. Məhz bu şuranın vasitəsi ilə xaricdə yaşayan soydaşlarımızla mədəni əlaqə saxlayırıq. “Qayıdış” xaricdəki mədəni-mənəvi sərvətimiz haqqında respublika Əlyazmalar İnstitutunda hazırlanmış kataloqu işləyib “Azərnəşr”ə təqdim edib. Belə kataloq Azərbaycanda ilk dəfə çap olunacaq və onun birinci buraxılışının 3 cildində azərbaycanlı müəlliflərin xaricdəki əlyazmaları haqqında məlumat öz əksini tapacaq. Əsas məqsədimiz xaricdəki mədəni sərvətimizi imkan daxilində Vətənə qaytarmaq, heç olmasa, bu barədə konkret məlumata malik olmaq, bu işi planlı, proqram əsasında həyata keçirməkdir.

Fondumuzda “Xarici əlaqələr” şurası da fəaliyyət göstərir. Şuranın əsas məqsədi Azərbaycan mədəniyyətini xaricdə və ən əsası dünya xalqla-

rının mədəniyyətini respublikamızda təbliğ etməkdir. Bizim, dünya mədəni örnəklərini layiqli qəbul etmək üçün “açıq” xalq olduğumuzu bütün dünya bilməlidir. Bu çox vacibdi.

– **Deyəsən, fondunuz Mədəniyyət Nazirliyinin işini görür?**

– Qətiyyətlə. Biz öz işimizi görürük. Biz ictimai təşkilatıq. Azərbaycan mədəniyyəti isə ayrı-ayrı hökumət təşkilatlarının inhisarı deyil. Məqsədiniz Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı üçün geniş ictimai qüvvələrdən istifadə etməkdir. Amma onu da təsəvvür edin ki, bu hal xeyli gülməlidir, xeyriyyəçilik məqsədilə keçirdiyimiz tədbirlər üçün dövlət teatrının sənəsini bir dəfə də olsun bizə pulsuz verməyiblər.

P.S. Kamal Abdulla “Əvvəl-axır yazılanlar” kitabının qonorarını yetimlər evinə, “Gizli Dədə Qorqud” və “Unutmağa kimsə yox” əsərlərinin qonorarını isə Müdafiə Fonduna keçirib. Son beş ildə bir dəfə də olsun qonorar almayıb. Mən onun yanında olarkən Türkiyədən gəlmiş işgüzar adamlarla görüşürdü. “Gizli Dədə Qorqud”un və “Beyrəyin taleyi”nin Türkiyədə çap hüququnu ondan almaq istəyirdilər. Çap hüququnu verdi və müəllif qonorarının Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun hesabına keçməsinə şərti kimi qoydu. “Bir dəfə yaşayırıq” deyərək mənə baxdı və gülümsədi.

“MƏDƏNİYYƏTİMİZƏ QAYĞI GƏRƏKDİR”

“Xalq qəzeti”, 29 iyul, 1994

– Kamal müəllim mədəniyyətimizin bugünkü vəziyyəti ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

– Adamın ürəyi ağrayır. İki-üç tədbir, konsert və ya yubiley gecəsi – onlar mədəni proses, mədəni yaşam deyil. Mədəniyyətimizin belə aqibətinə acıyram və elə güman edirəm ki, bunun obyektiv və subyektiv səbəbləri var. Həyatda hər şeyin sonu olduğu kimi, şübhə yoxdur ki, vaxt gələcək özü ilə neçə-neçə problem yaratmış bu lənətəgəlmiş müharibə də qurtaracaq. Cəbhədə hər an ölümlə üz-üzə gələn, ölüb-dirilən oğullarımız geri dönməyəcək, normal həyata başlayacaq. O zaman biz mədəniyyət işçiləri onların yaralı mənəviyyatını necə müalicə edəcəyik?! Şəfqətə ehtiyacı olan ruhlarını necə, hansı dillə oxşayıb dindirəcəyik? Dilimiz yoxdur, unuduruq bu dili yavaş-yavaş. Çünki dilin canındaki ruh işlənməsə pas atar. Jurnal yox, kitab yox, ədəbi mühit yox, canlı mədəni-mənəvi paylaşma yox, ötürülən ənənələr dağılmaq üzrə. Teatrlarımızın tək-cə zahiri təmirə yox, həm də daxili yeniləşməyə böyük ehtiyacı var. Yaradıcılıq təşkilatlarının üzvləri pərən-pərən və pərişan. Əgər mədəniyyət bütövlüyümüz dağılsa, heç bir başqa bütövlüyümüz olmayacaq. Görəsən, vətənin müdafiəsində min əzaba qatlaşan, sevinməyə, şadlanmağa min dəfə haqqı olan əsgərlərimiz cəbhələrdən qayıdandan sonra bunu bizə bağışalayacaqlarmı?

– Mədəniyyətimizin səviyyəsini qaldırmaqda, tanıtmaqda, bu sahədə çalışanların ehtiyaclarını öyrənməkdə, onlara yardım göstərməkdə Mədəniyyət Fondu öz imkanlarından necə istifadə edir?

– Qüvvəmiz daxilində müəyyən işlər görmüşük. Zuğulbada "Gənclik" bazasında köhnə SSRİ-nin müxtəlif respublikalardakı Azərbaycan mədəniyyət cəmiyyətlərinin nümayəndələrinin 3 günlük konfransını keçirmişik. Məqsəd bu cəmiyyətləri bir-birinə tanıtmaq və ana vətən üçün sistemli şəkildə çalışmalarını təmin etmək idi. Bundan başqa, "Dövlət və din" beynəlxalq elmi nəzəri konfransını keçirdik. Şübhə yoxdur ki, bu, yenicə yaranan dövlətçilik prinsiplərimiz və dini görüşlərin bir-biri ilə uyğunlaşmasına müəyyən kömək edəcək. Müxtəlif universitetlərdə 60 tələbəyə Avropa Türk-İslam Kültür Birliyi ilə birgə təqaüdlər təyin etmişik. Fondumuzun "Sponsorlar" Şurası ehtiyacı olan qocalmış mədəniyyət xadimlərimizə aylıq kömək göstərir. "Sönməyən ulduzlar" assosiasiyası müxtəlif tədbirlərdən yığdığı vəsaiti ehtiyacı olan sənətkarlarımıza verir. Avropa Türk-İslam Kültür Birliyi ilə Azərbaycanın görkəmli mədəniyyət və elm xadimlərinə hər il 5 mükafat müəyyənləşdirmişik.

Vaxt vardı, Mədəniyyət Fondu yeganə xeyriyyəçi ictimai təşkilat idi. İndi bu məqsədlə çalışan cəmiyyətlərin, vəqflərin, Allaha şükür, sayı artıb. Hansınisa dövlət yaratdı, hansınisa müxtəlif siyasi qüvvələr. Amma cibindən, maaşından, şəxsi qazancından xeyriyyəçilik edənləri yenə də barmaq-la saymaq olar. Bu cür xeyriyyəçiliklə, yəni həqiqi savab işlə məşğul olmaq istəyənlərin üzünə Mədəniyyət Fondunun qapısı həmişə açıqdır. Bizim "Sponsorlar", "Təqaüdcülər", "Sönməyən ulduzlar" kimi ictimai şuralarımız var. Bunların vasitəsi ilə ehtiyacları olmayanların maddi və mənəvi köməyini ehtiyacı olanlara yönəltməyə çalışırıq.

Vaxtilə səhnələrimizi bəzəyən, adları dillərdən düşməyən bir çox sənətkarlarımızın maddi vəziyyəti indi çox acınacaqlıdır. Bizim elədiklərimiz zəbanə çəkib yanan tonqala olsa-olsa bir sərçənin dimdiyindən tökdüyü bir damla sudu. Yalnız öz gücünə fəalliyət göstərən ictimai təşkilat nə edə bilərsə, bugünkü mədəniyyətimiz üçün biz edirik. Cəbhə xətlərilə, hərbi qos-

pitallarla, xəstəxanalarla əlaqələrimizi də bura əlavə eləsək, öz vəziyyətimiz, elə güman edirəm ki, oxucular üçün daha da aydınlaşar.

– Mədəniyyət işçilərimizin ehtiyacdan xarici ölkələrə üz tutmalarına bir ziyalı kimi necə baxırsınız?

– Burada iki məsələni qarışdırmaq olmaz. Xaricə işləməyə gedənlərin bir qrupu etiraf eləmək lazımdır ki, burda Vətəndə özlərinə ya layiq olduqları münasibəti görmürlər, ya da öz yerlərini bugünkü mühitdə tapa bilmirlər. Bu anormal haldır.

Başqa bir qrup isə ya işləməyə, ya da uzunmüddətli ezamiyyətə gedərkən özü ilə Azərbaycan elminin, Azərbaycan mədəniyyətinin bir parçasını aparır, təbliğat işinə xidmət edir, özü də faydalanır, geri dönərkən Vətənə də yeni mənəvi sərvət gətirir. Bu isə normal haldır.

Yəqin ki, Azərbaycan onu sarmış bütün bələlardan sıyrılıb canını qurtarandan sonra bu problem də təbii axara düşəcək.

Sizin sualınızda bir söz vardır: "ehtiyacdan". Bu "niyə getdin?" sualına elə bir cavabdır ki, bütün və hər rəngdən olan ağzığöyçəkləri bir anda susdura bilər, aciz qoya bilər.

Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqə hələ də möhkəm şəkildə qurulmayıb... Mənə belə gəlir ki, mədəniyyətimizin indiki vəziyyətində bunun da rolu az deyil.

Doğrudur, bunu düzgün səmərəli şəkildə qurmaq üçün bizim ana Vətəni onlar üçün də ana Vətən eləməyi bacarmaq lazımdır. Unutmaq olmaz ki, uzun illər boyu Avropa, Amerika ölkələrində məskunlaşıb yaşayan azərbaycanlıların əksəriyyəti üçün Şimali Azərbaycan sadəcə bir addır. Təbriz, Ərdəbil üçün burnunun ucu göynəyən qan qardaşlarımızı Bakı, Gəncə, Naxçıvan üçün də "darıxdırmağı" bacarmaq lazımdır. Şuşa, Göyçə, Ağdam, Laçın, Kəlbəcər onların da ağrısına çevrilməlidir. Təəssüf ki, bu işlər ancaq yubileydən yubileyə yada düşür. Fikirləşirlər ki, bu məclisə xaricdə yaşayan filan soydaşımızı da dəvət etsək, pis olmaz. Halbuki həmvətənlərimizlə işləyən, özü də daim, ciddi işləyən dövlət təşkilatına bu gündən yox, dünənin dünənindən ehtiyacımız var.

– Bazar iqtisadiyyatı şəraitində mədəniyyət işçilərinə dövlət qayğısı hansı şəkildə qurulub?

– Dövlət övladına sahib çıxmalıdır. Bu aksiomadır. Amma bu da var ki, dövlət zəifləyəndə onun övladları bir-birinə kömək eləməyi bacarmadırlar. Bizim ən böyük bələmiz bir an sonranı görə bilməməyimizdir. Göre bilmədiyimizdən psixoloji çırpınmalar başlayır: ay aman, sabah yeməyə bir şey olmayacaq, bu gün on çörəyi birdən alım, təki mən bir az da varlanım, o biri özü bilər. Sabirə Allah min rəhmət eləsin, hamısını yazıb. Amma yenə düzəlmirik. Bəlkə, oxumuruq Sabiri? Yox, bəla burasındadır ki, sevə-sevə, ondan ləzzət ala-ala oxuyuruq, amma dediyim kimi, nə fayda, düzəlmirik. Sabir dirilsəydi, yenə eyni şeyləri deməyə ehtiyac duyardı.

Baxın, mədəniyyətin müxtəlif istiqamətlərində çalışan çox səriştəli, gözəl sənətkarlarımız var. Faciə bundadır ki, onların bir-birindən xəbəri yoxdur. Açıq deyək: hazırkı vaxtda ən acınacaqlı vəziyyətdə olanlar aktyorlar və teatr işçiləridir. Normal yaşayanlar, yəni bugünkü vəziyyətdən çıxmağı bacaranlar isə nisbətə və ümumi götürsək, rəssamlar, musiqiçilərdir. Deyək ki, dövlət aktyorlara, rejissorlara kömək edə bilmir, heç olmasa bir münsif kimi ədalətlə, demokratik prinsiplə rəssam və musiqiçilərin, tutalım ki, aktyorlara yardımını təşkil edə bilməzmi? Bunun üçün onların arasında həmrəylik yarada bilməzmi? Vaxtilə müxtəlif yaradıcılıq ittifaqlarını "parçala, hökm sür!" siyasətinin ifadəsi kimi yaratdılar. Siyasət belə idi. Təki elə olsun ki, rəssamla şair, müğənni ilə alim, aktyorla bəstəkar tapışıb birləşməsinlər. Bir-birindən xəbər tutmasınlar. Bu gün onların bir-birindən bərk tutmaları gərəkir. Mənim verdiyim bu təklif, bəlkə də, bir çoxlarına qəribə gəlsin, ağlına batmasın, amma mən inanıram ki, insan beyninə girə bilmiş hər hansı fikir reallaşma potensialına malikdir. Reallaşdırana baxır!

– Mədəniyyətimizin sabahına nikbin baxmaq olarmı? Yaxud bunun üçün nələr vacibdir?

– Çox zaman deyirlər ki, müharibə qurtarsın, mədəniyyətdə hər şey qaydasına düşəcək. Yəqin ki, başqa sahələrdə belə olacaq iqtisadiyyatda, sənayedə, təhsildə...

Amma mədəniyyətin, elə bil, artıq rəngi dəyişməyə başlayıb, elə bil, artıq dadı başqalaşmış. Mənəviyyatımız əvvəlcədən olmayan başqa-başqa xassələr kəsb etməyə başlayıb. Çətin əvvəlki halına gəlsin. Nəsə başqa bir şey olacaq. Onun konturlarını indidən dəqiq tapmaq, onu gözdən qoymamaq, o yeni mənəvi oriyentirlərin təntənəsinə indidən hazır olmaq gərəkdir. Əsas vəzifə budur. Çünki çox şey dəyişdi, miflər bircə-bircə göz görə-görə yay istisindən əriyən salxım buzlara döndü. Biz dəyişməyə başladığımız. Dəyişmiş BİZ ətrafına baxıb nə arayacaq və nə tapacaq? Bu suala cavab vermək çox çətinidir. Bilmirəm, bu cavablarımı necə qiymətləndirəcəksiniz, nikbin yoxsa bədbin?

– Müsahibəmizi belə bədbin notdamı bitirək?

– Əlbəttə, yox. Bədbinlik fəaliyyətsizlikdir. Sizə də aydındır ki, bütövlükdə mədəniyyətimiz daim hərəkətdədir. Nikbinliyimizin göstəricisi yaşamaq və yaratmaq istəyimizdir, bunun üçün göstərdiyimiz uğurlu-uğursuz cəhdlərimizdir.

“DƏDƏ QORQUD” SİRLƏRİNİN SORAĞINDA

“Yeni Azərbaycan” qəzeti, 21 may, 1997

(Söhbətləşdi: Vəfa Rzayeva)

Həmsöhbətim filologiya elmlər doktoru, professor Kamal Abdulladır. Söhbətimiz isə zaman-zaman bizə yol yoldaşı olan, sirlərimizin düyüncəsi, sevinc və kədərimizin şahidi, hər sözü bizimlə sanki dil açıb danışan, tariximizin, mənəviyyatımızın yaddaş kitabəsi Dədəmiz Qorqudun dastanları barədədir. Daha dəqiq desək, uzun müddət “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının sirli, dolanbac yollarının qaranlıqlarında itib-batan, tədqiqatçıların nəzərindən yayınan, lakin ilk dəfə professor Kamal Abdullanın “Gizli Dədə Qorqud” əsərinin nuru ilə işıqlanan bəzi çox incə məqamlar üzərində dayanacağıq.

Etiraf etməliyəm ki, “Gizli Dədə Qorqud” əsərinin məndə oyatdığı təsirlə müqayisədə çox vaxt bir-birini təkrar edən bəzi tədqiqatlar quru məlumat kitabını xatırladır. Bununla heç də görkəmli alimlərimizin əsərlərinin dəyərini aşağı salmaq fikrində deyiləm. Sadəcə olaraq, “Dədə Qorqud”la bağlı mənəviyyatımızda mövcud olan müəmmalı boşluğu məhz “Gizli Dədə Qorqud”un doldurduğunu vurğulamaq istəyirəm. Çünki bu əsər adət etdiyimiz quru məlumatların, soyuq dil faktlarının dili ilə danışmır. Əsər bizi sirli-düyünlü Mif dünyasına, bu dünyanın ən dərin qatlarına çəkib aparır. Mif ilə yazı arasındakı mübarizələrə qoşur bizi. Və elə bu dərinlərə baş vurduqca, bu mübarizələrin açıq-aydın izlərinə rast gəldikcə dastan bizim üçün daha əvəzənilməz, daha qiymətli olur. Əsər Dastanı hər oxuyanda rast gəldiyimiz, lakin fərqi nə varmadığımız suallar ətrafında düşünməyə vadar edir və müəllifin bu suallara verdiyi cavablarla razılaşıb razılaşmamağımızdan asılı olmayaraq, əsər heyratamız orijinallığı ilə ürəyimizə yatır.

Bir müsahibə çərçivəsinə heç cür sığmayan “Gizli Dədə Qorqud”la bağlı söhbətimizə sizi də həmsöhbət edirik.

– **Hardan başlayır “Gizli Dədə Qorqud” a gələn yol?**

– Dastanın indiyə qədərki təhlilini müəyyən baxış ucalığında qiymətləndirsək, bəlkə də, qənaətbəxş hesab oluna bilər. XIX əsrin əvvəllərində alman alimi Fridrix Haynrix Fon Ditsdən başlayaraq bu günədək dastan bir çox xarici və milli tədqiqatçılar tərəfindən eninə-uzununa təhlil edilmişdir desək, yanlışdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları ilə mənim ilk elmi tanışlığım tələbəlik illərinə təsadüf edir. Hələ universitetin filologiya fakültəsinin III kursunun tələbəsi olarkən unudulmaz müəllimim, görkəmli və həqiqətən, professional dilçi, professor Musa Adilovun təkidi ilə “Kitabi-Dədə Qorqud”un söz lüğəti üzərində işə başladım. Bu, ilk baxışdan bəsit görünsə də, çox zəhmətli və ucu-bucağı görünməyən iş idi. Təsəvvür edin, Dastanın hər bir cümləsini, o cümlədə olan sözlərin sayı qədər ayrıca kartoçkalara yazır, hər dəfə sözlərdən birinin altından xətt çəkir və hər bir sözlə bağlı məlumat toplayırdım. Lakin çox təəssüf ki, uzun müddət üzərində çalışdığım bu işi sona çatdırma bilmədim. Sözlün düzü, işin yarısına artıq çatmışdım. Beş-altı boy artıq hazır idi. İndi təsəvvür eləyin ki, mən bu Dastanı neçə dəfə oxumalı olmuşam. Ondakı ayrı-ayrı sözlərin sayı qədər. Elə o vaxtdan da dastan mənim yaddaşıma hopurdu. Və eyni zamanda oradakı dərinliklər məni maqnit kimi özünə çəkir, bu abidəyə qəlbimdə sonsuz məhəbbət yaradırdı.

1973-cü ildə Moskva SSRİ EA-nın Dilçilik İnstitutunun “Türk dilləri” şöbəsinə aspirant kimi qəbul olunarkən mənim təxmini mövzum artıq beynimdə hazır idi. 1978-ci ilin yanvarında “Kitabi-Dədə Qorqud” da dil və üslub məsələlərinə həsr olunmuş “Dastanda sintaktik paralelizim” adlı namizədlik dissertasiyasını Moskvada müdafiə etdim. Elmi rəhbərim görkəmli dilçi-türkoloq, professor Ninel Zeynal qızı Hacıyeva idi. İşlədiyim şöbədə türkologiyanın korifeyləri toplaşmışdı – Tenişev, Baskakov, Musayev, Aşnin, Potseluyevski... Onlarla ünsiyyət adamı formalaşdırırdı.

Dastandakı mövzu dolanbacları məni gənclikdən tanış olduğum, dəfən-dəfən oxuduğum və ləzzətindən doymadığım qədim dünya mifoloji sisteminə saldı: yunan, Roma, (yunan və Roma mifologiyasını görkəmli alim Əli Sultanlının “Antik ədəbiyyat”ından artıq oxumuşdum) İran, şu-

mer, hind və b. mifoloji sistemlərlə dastandakı paralellər vaxt keçdikcə öz-özünə üzə çıxmağa, gözümə görünməyə başladı.

Sizin suala buradan qayıtsaq, “Gizli Dədə Qorqud” əsəri, əslində, dastanın görünməyən dərin qatlarına, gizli quruluşuna tam yeni baxışdır. Mən bunu deməkdən çəkinmirəm. Bir onu qeyd etməyi özümə borc bilirəm ki, təbii ki, bu baxış ənənəvi qorqudşünaslıq olmadan mümkün olmazdı.

– “Gizli Dədə Qorqud”da dastan bütövlükdə Mifoloji dünyadan Mədəni dünyaya – Yazı mədəniyyətinə keçid kontekstində təhlil olunur. Və bu keçid dövründə kollektiv üzvünün fərdiləşməsi, onun özünü tanıması, psixoloji cəhətdən yüklənməsi prosesini təsvir edirsiniz. Göstərirsiniz ki, bu proses fərdin özü, daha çox isə cəmiyyət üçün faciəyə gətirib çıxarır. Bütün bunlardan – Sizin dediklərinizdən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, deməli, fərdin inkişafı, onun özünü tanıyıb iç dünyasını kəşf etməsi cəmiyyətin tənəzzülü deməkdir. Bu fikir nə dərəcədə düzgündür?

– Birinci onu qeyd edim ki, faciə hələ tənəzzül demək deyil. Digər tərəfdən, mən cəmiyyət deyəndə onu bir bütöv, bir tam, eyni ruha və eyni dünya duyumuna, eyni düşüncəyə malik insanlar toplusu kimi nəzərdə tutmuşam. Belə cəmiyyəti dil məkanında mürəkkəb sintaktik bütöv kimi müəyyənləşdirmək olar. Mürəkkəb sintaktik bütöv ayrı-ayrı cümlələrdən ibarət olduğu kimi, cəmiyyət də üzvlərdən, fərdlərdən ibarətdir. Deməli, analogiyanı davam etsək, ayrılıqda götürülmüş fərdi, mən dil səviyyəsində cümləyə uyğun sayıram. Əsərdə bu dəyərlər bir-birinə paralellər kimi götürülür. Və bu cür paralellik mahiyyətin tam mənada dərk olunmasına xeyli kömək edir. Fikrimcə, dil məsələlərini daha dərindən dərk eləmək cəmiyyətdə baş verən prosesləri yaxşı bilmək hesabına olur. Və yaxud bunu əksinə də təsəvvür eləmək olar. Cəmiyyətdə gedən prosesləri yaxşı bilmək dildəki münasibətləri yaxşı bilməyə gətirir.

Təsəvvür edin, əgər cümlə mürəkkəb bütövün içində əriməyib onun içində müstəqil şəkildə baş qaldırırsa, deməli, bu, geniş mənada götürsək, mürəkkəb bütövün zəifliyinin əlamətidir. Cəmiyyət də belədir. Məsələn, Məhəmməd peyğəmbərin bir işıq kimi dünyanı nurlandırmasının əsas sə-

bəbi ətrafındakı fonun qaranlıq olması idi. Dastanda söhbət açılan o uzaq dövürlərdə də fərdin cəmiyyətdən ayrılması onun mənəvi zənginliyi, cəmiyyət üzvünün insanlaşması hesabına baş verir. Yəni o, sevməyə, əzab çəkməyə, nifrət etməyə, özünəməxsus keyfiyyətlər kəsb etməyə başlayır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında bu, çox az adama xas olan xüsusiyyətdir. Dastanda, əsasən, hamı, elə bil, heykəlləşib, hamı eyni cür düşündür. Yəni, düşüncənin semantikasından asılı olmadan tərz eynidir. Amma bəzi qəhrəmanlar var – məsələn, Beyrək. O bu ümumi fondan ayrılır. Yəni fərd artıq cəmiyyətdə olmayan xüsusiyyətlər kəsb etməyə başlayır və beləliklə, cəmiyyətin ümumi, aramlı inkişafını xeyli qabaqlamış olur. Bu məqam fərdlə ətrafı arasında anlaşılmazlığa gətirib çıxarır. Və bu baxımdan fərdin inkişafı həm onun özü, həm də cəmiyyət üçün faciə ilə nəticələnir. Bütövlükdə bu proses fərdin ruhi əzablarına, mənəvi sarsıntılılarına, cəmiyyətin isə ümumi ahənginin pozulmasına səbəb olur.

– Əsərdə qeyd etdiyiniz, lakin üstündən ötəri keçdiyiniz bir məsələ də mövcuddur. Bu da “insanın inkişaf yolu haradan haradır: sadədən mürəkkəbə, yoxsa mürəkkəbdən sadəyə?” sualından ibarətdir. Bu çox maraqlı və vacib məsələyə ötəri münasibətinizi dastanda bu suala cavab tapmamağınızla əlaqələndirmək olarmı? Ümumiyyətlə, dastanda inkişaf nə cür getmişdir?

– Dastanda hər şey ümumidən xüsusiyyə, yəni mürəkkəbdən sadəyə doğru inkişaf edir. Lakin bu mürəkkəbliyin özündə də bir sadəlik var. Ümumiyyətlə, bu suala dəqiqliklə cavab vermək çox çətindir. Vaxt gəlir ki, təfəkkürü getdikcə formalaşan, dünyaduyumu mürəkkəbləşən insan özünü təbiətdən ayırmağa başlayır. Bu nə şəkildə baş verir – qəflətən təfəkkürdə gedən kəskin bir sıçrayış nəticəsindəmi, yoxsa tədricən, həyat təcrübəsinin artması, insanın özü və ətraf mühiti barədə daha geniş bilik yığımının nəticəsindəmi? Bəlkə, həm o, həm də bu?! Yəni bu səbəblərin ikisi də eyni cür ağlabatandırsa, onların bir-birini təkzib etməsi onların ikisinin də eyni vaxtda ortalağa çıxmasını inkar etməlidir. Sadəcə olaraq, alışmadığımız gərgin, bir-birini tamamlayan tam dialektik bir hərəkət yolunu təsəvvürümüz-

də canlandırmağı bacarmalıyıq. Əgər inkişaf mürəkkəbdən sadəyə doğru gedibsə, bu mürəkkəblilik özü, əslində, sadə mürəkkəblilikdir. Eyni zamanda əksini də fikirləşə bilərik. Sadədən mürəkkəbə gedən inkişafda da mövcud olan sadəliyin özü mürəkkəbdir. Və yaxud belə deyək, indiki sadə şey o vaxtın mürəkkəbi, o vaxtın mürəkkəbi isə indinin sadəsidir. Yenə də deyirəm, biz bir-birini təkzib edən bu iki fikri, eyni zamanda dərk və qəbul edə biliriksə, yalnız o zaman bu prosesi düzgün anlaya bilərik.

– Kamal müəllim, növbəti suala Sizin sözlərinizlə başlamaq istəyirəm: “Yazı artıq özünü ilk gəncliyini itirəndə birdən və qəfildən anlayacaq ki, Mifsiz keçən bütün günlər hədərmiş. Və yazı Mifə qovuşmağa, onu yaşatmağa tələsəcək...” Sizin fikrinizcə, Mifə qayıdış nə deməkdi? Mif Sizə nə verir? Sizin son əsərlərinizdə, xüsusilə də “Qərar”, “İlişin qayıtması” və sair hekayələrinizdə mifoloji təsir açıq-aydın duyulmaqdadır.

– Ümumiyyətlə, bütün dünyada yazarlar yazı mədəniyyətindən əvvəl axır bezib Mifə qayıdırlar. Çünki mifə qayıdış onların mənəvi ehtiyaclarıdır. Biz bunu Şekspirdə, Markesdə, Coysda, Borxesdə, Ekoda və başqa dünya şöhrətli sənətkarların yaradıcılığında görə bilərik. Bütün bu böyük yazarlar üçün yazı və onun buxovları artıq dözülməz olur. Sizin sualınıza isə belə cavab verərdim: buxovdan qurtulmaq – mənim üçün əsas olan budur.

– Kamal müəllim, “Dədə Qorqud”un gizli qatlarına səyahət davam edirmi?

– Ümumiyyətlə, bu dastan mənim bütün sahələrdəki yaradıcılıq işlərimə impuls verir. Belə ki, bu müddət ərzində görkəmli sənətkarımız Vaqif İbrahimovlu mənim “Unutmağa kimsə yox”, “Bir, iki-bizimki”, Cənnət xanım Səlimova “Hərdən mənə mələk də deyirlər”, Hüseynağa Atakişiyev “Sevirəm səni, Türkiyə” pyeslərimə quruluş verdilər. “Gizli Dədə Qorqud-2” artıq hazırdır, kiçik hissələr şəklində “Press-fakt” qəzetində nəşr olunur. İnanmaq istəyirəm ki, nə vaxtsa, “Gizli Dədə Qorqud-3” də yazılacaq.

"HƏLƏ GÖZLƏYİRƏM..."

"Millət" qəzeti, 21 iyun, 1997

– Kamal müəllim, vaxtilə televiziya da "Qoşma" verilişini aparırdınız. Müxtəlif elm və sənət adamları ilə söhbətləşirdiniz. İndi özünüzü müsahibə verən şəxs kimi necə hiss edirsiniz?

– Doğrusu, mənim üçün müsahibə prosesində sual və ya cavab verən tərəfində olmağın heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Əsas söhbətin məzmunudur, müsahibə götürənin niyyətidir.

– Rəhbəri olduğunuz Mədəniyyət Fondunun başqa bu tipli strukturlardan, məsələn, elə Mədəniyyət Nazirliyindən fərqi nədir?

– Bizim fond ictimai təşkilatdır, dövlət orqanı deyil. Biz respublikanın elm və incəsənət xadimləri, ziyalıları ilə, habelə xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlbir əməkdaşlıq şəraitində xalqımızın milli-mədəni dəyərlərini qiymətləndirmək, zənginləşdirmək, təbliğ etmək, yaymaq sahəsində iş görürük, hal-hazırda fondun zalında dünya xalqlarının milli gəlinciklərindən ibarət sərgi fəaliyyət göstərir. Keçmiş SSRİ məkanından, habelə bir çox ölkələrdən göndərilmiş gəlinciklər nümayiş etdirilir. Hər bir gəlincik təmsil etdiyi ölkənin mədəni-mənəvi dəyərləri ilə tamaşaçıları tanış edir.

– Siz paralel şəkildə həm elmi pedaqoji, həm də bədii yaradıcılıq ilə məşğulsunuz. Digər tərəfdən də bir neçə ictimai vəzifəniz var. Bütün bunlarla məşğul olmaq üçün vaxt tapmaqdan başqa, həm də xüsusi olaraq enerji sərf etmək, yüksək professional səviyyədə yerinə yetirmək lazımdır. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Hələ qədim vaxtlardan yaradıcı şəxslər, o cümlədən Azərbaycan ziyalıları özlərində bir neçə faliyyət sahəsini birləşdirmişlər. İnsanın daxilindən gələn təbii bir duyğu ilə bir neçə sahədə iş görməsi, yaradıcılıq faliyyəti göstərməsi həmişə olub. Mən öz daxilimdə bir işığı söndürüb, digərini yandırmadan, həm elmi, həm bədii əsər yazır, müəllimlik edir və bacardığım qədər ictimai faliyyət göstərirəm. Mənə elə gəlir ki, hər bir ziyalı öz daxilini, potensial qüvvələrini maksimum səfərbər etməklə xalqına, Vətəninə xidmət etməyə çalışırsa, istədiyinə nail ola bilər. Və mədəniyyət tariximizdən buna çoxlu misallar göstərmək olar.

– **Ən çox sevdiyiniz, elmdə, sənətdə, şəxsi həyatda özünüz üçün nümunə kimi gördüyünüz simalar...**

– H.Zərdabi, Mirzə Cəlil, Cavid, Bulqakov, Markes, Trifonov...

– **Ən çox nifrət etdiyiniz xasiyyət?**

– Satqınlıq, xainlik, çatışmazlıq kompleksinin cürbəcür hiylələr ilə örtbasdır edilməsi. Hər bir insanda çatışmazlıq ola bilər. Bir var, onu aradan qaldırmağa cəhd edəsən, bir də var, onu hiylə vasitəsi ilə gizlədəsən. Bu, hətta faciədən daha çox komediyanı xatırladır.

– **Həyatda sevdiyiniz nədir?**

– Vətən, millət, əzizlərim, oğlum.

– **Bir müəllim kimi özünüzü necə qiymətləndirərdiz?**

– Mən müəllimliyimlə fəxr edirəm. Bu suala, mənəcə, tələbələrim, diplomçularım, aspirantlarım, dissertantlarım və müəllim yoldaşlarım daha yaxşı cavab verə bilər. Mənim atam da müəllim olub. Dayım – görkəmli ədəbiyyatşünas və pedaqoq Əli Sultanlını da, yəqin ki, tanıyırsınız.

– **Allaha, ruhun əbədiliyinə inanırsınızmı?**

– Şübhəsiz.

– **Yaradıcılıq planlarınız barədə nə deyə bilərsiniz?**

– Nəşr üçün iki kitab hazırlayıram. Əlimdə bir neçə bədii əsərin əlyazması var. “Gizli Dədə Qorqud-2” silsilə məqalələrimlə “PressFakt” qəzetində çıxış edirəm. Bəzi şeylər də var ki, hələ gözləyirəm...

– **Özünüzdən sonra Zamana bir şey qalacağına inanırsınızmı?**

– Ümid edirəm və... inanıram.

– **Bizim qəzeti oxuyursunuzmu?**

– Doğrudur, müntəzəm oxuya bilmirəm. Ancaq maraqlı yazıların sorağı ilə imkan düşən kimi bir sıra qəzetlərlə birlikdə “Millət”i də tapıb oxuyuram. Mən sizin qəzetinizin redaksiya heyətinə, oxucularına xoşbəxtlik və gözəl gələcək arzulayıram.

“ƏDƏBİYYATDA ÖZ YERİ-ÇƏKİSİ OLAN SÖZ ADAMLARI QALMALIDIR”

“Ədəbiyyat qəzeti”, 17 oktyabr, 1997

– Kamal müəllim, yəqin, Siz də diqqət etmisiz, qurultayönu giley-güzar, danışıq-küy, hər növ tənqid çoxdur, ədəbi-bədii gedişatın analizi, yaradıcılıq tənqidi – az. Bilirik ki, Siz qurultayda ədəbi tənqid barədə məruzə edəcəksiniz. Ötən illər bizə nə deyir: – bu qeyri-yaradıcı ovqat prosesin özündənmi gəlir, ya nədən? Bu barədə qurultaydan işgüzarlıq gözləyə bilərikmi, nikbinliyəmi köklənməli, ya qayğıya?

– Əlbəttə ki, bütün bunlar səbəbsiz deyil və əlbəttə ki, səbəblər, ilk növbədə, zamanla, ədəbi həyatımızın bugünkü vəziyyəti ilə bağlıdır. Bütöv bir ədəbi epoxa arxada qalmış, yenisi hələ görünmür, amma gəlişi zəruridir. Odur ki, ədəbi durumda bir narahətçilik var. Bu, həm də ədəbi gedişatın səciyyəsinə ifadə edir: həm də aydındır ki, sel gələndə əvvəlcə çör-çöp gətirir. Götürək, Yazıçılar Birliyinə qarşı iddiaları. Hələ dünən Yazıçılar İttifaqının üzvü olan yazıçı ilə üzvi olmayan qələm əhli arasında aydın fərq vardı və yazarlar istər-istəməz bu səviyyəyə – İttifaqın üzvü olmağa can atırdılar, Yazıçılar İttifaqı onların problemləri ilə hardasa məşğul ola bilirdi, məsələn, kitabını çap etdirə bilirdi. İndi Yazıçılar Birliyi əvvəlki bir çox üstünlüklərindən məhrumdur. Birliyin üzvü olanla olmayan arasında formal baxımdan heç bir fərq yoxdur. Birliyin üzvü olmayan qələm sahibi sponsor tapıb, cildlərlə kitab nəşr etdirə bilər, üzv olan isə bircə hekayəsinə belə yer tapmaya bilər. Mən bircə misal dedim. Ədəbiyyatətrafi giley-güzar, narazılığın kökü bu situasiya ilə bağlıdır.

O ki qaldı yaradıcılıq ovqatına, inanmıram ki, biz tez bir zamanda dəyişikliyi görə bilək. Eləcə də inanmıram ki, qurultayda kifayət qədər işgüzar yaradıcılıq atmosferi olsun, çünki qayğuların, problemlərin yükü hələ çoxdur. Yaradıcılıq üçün bütün narahat beyinlər sakitləşməlidir, bu işə heç də asan olmur. Ədəbiyyat elə bir şeydir ki, burda öz yeri-çəkisi olan fərdlər, söz adamları qalmalıdır. Ədəbi gedişat son illərdə hardasa səngimiş, hardasa vurğularını dəyişmişdir, janrlar arasında münasibət, janrların özünə münasibət dəyişmişdir. Məsələn, əvvəllər ədəbi prosesin istiqamətləndiricisi ədəbi orqan və jurnallar idisə, indi kitab prosesi öndədir, az-çox seçilən kitablar hadisəyə çevrilir. Mənim məruzəm tənqid və publisistikaya aiddir; əvvələr birincinin yanında ikinci çox solğun görünürdüsə, indi əksinədir. Ümumən, mənə elə gəlir ki, zaman bizim əvvələr ayırdığımız ədəbi tənqid sahəsini boşa çıxardı. Ayrıca tənqidçi peşəsi, xüsusən XX yüzilin sonunda mənə qərribə gəlir. Ədəbi prosesin subyektı yazıçıdır, normal yazıçı isə zamanın, zövqünün tələbləri ilə istedadının yönümünə görə müxtəlif janrlarda qələm işlədir, şeir, hekayə, roman, dram əsəri yazır, istəyəndə esseistika da üz tutur. Doğrudur, indi də prosesin barometri kimi oxucunun zövqünü bu və ya digər istiqamətə yönəldən tənqidi yazılar yazılır, amma bu da elə publisistikadır – özü də ədəbi publisistikadır, bilavasitə mətbuatla bağlıdır, reklam səciyyəsi daşıyır. Belə ki, tənqidi ayrıca sahə kimi vurğulamaq, mənəcə, bu gün ciddi sayıla bilməz və hətta mənə elə gəlir ki, yaradıcılığın bu şəkildə ayrı-ayrı məruzələr üzrə nəzərdən keçirilməsi təcrübəsi bu qurultayla da ömrünü başa vuracaq.

– Qurultaylı-qurultaysız son ilimiz, son aylarımız – Sizin məruzənizə nəse düzəlişlər etdimi, etdisə nə yöndə?

– Görünür ki, düzəlişlər həmişə lazımdır. Mənim məruzəmin tezləri artıq hazırdır, bu barədə mətbuatda informasiya da gedib; həmin şəkildə də qalır, ən ümumi istiqamətləri əhatə edir. Doğrudur, son aylarda ədəbi prosesdə, o cümlədən də tənqiddə qeyd olunduğu kimi, təzə bir canlanma hiss olunur, amma bunun geniş yaradıcılıq axını ilə elə bir əlaqəsi yoxdur. Onu da qeyd eləyim ki, məruzəçilər içərisində mənim vəziyyətim hamıdan

mürəkkəbdir. Ötən dövrdə hər janrda qələm işlədən söz adamı özünə borc bilib ki, publisistik yazılar yazsın, bu sahədə də söz desin. Buna görə də son dərəcə geniş materialı ümumiləşdirmək gərəkir. Bəri başdan deyirəm ki, mənim məruzəm tənqidlə yanaşı, publisistikaya da aiddir və mən burada yalnız bədii publisistikanı, esseistikanı nəzərdə tutmuşam.

– Qurultay məfhumunda həm sonuc, yekun, hesabat, həm də başlanğıc, təzəlik, arzu-ümid əhval-ruhiyyəsi birləşir. Qurultaya şəxsən nə ilə gedir, ondan nə gözləyirsiniz?

– Mənə elə gəlir, Yazıçılar Birliyi yenə dövrə uyğun, strukturunu deməzdim, amma təzahür formasında dəyişiklik etməlidir. Öz maddi bazası, tərpnəmiz əmlakı ilə, müxtəlif aksioner təşkilatları, ya sponsorları cəlb etmək yolu iləmi, ya da hər hansı bir başqa yolla təşkilat yaxın gələcəkdə güclü bir maqnata çevrilməli, nəhayət, üzvlərinə maddi və mənəvi himayədarlıq etmək kimi bir çətinliyin öhdəsindən gəlməlidir. Bu mənim ümidlərim. Bir yazıçı və filoloq alim kimi də qurultaya, sovet dövründə necə dəyərdilər, əliboş getmirəm. Son illər yaradıcılığım, mənəcə, məhsuldar olmuşdur. Pyeslərdən ibarət kitabım çap olunmuş, həm respublika teatrlarında, həm də respublikadan kənarında – Gürcüstan Qamsaxurdia adına Dövlət Dram Teatrında əsərim gürcü dilində səhnəyə qoyulmuşdur. Respublikanın “Yuğ”, “Gənclər”, “Kamera” teatrları pyeslərimə müraciət etmiş, radio-da “Beyrəyin taleyi”, televiziya ilə “Ruh” pyesim verilmişdir. Hekayələrlə, şeirlərlə mətbuatda çıxış etmişəm. Filoloq kimi faliyyətimi davam etdirmişəm. Azərbaycan türk dilinin sintaksisinə dair monoqrafiya üzərində işləmiş, “Sirriçində dastan” və yaxud “Gizli Dədə Qorqud-2” kitabımı çapa hazırlamışam. Bu yaxınlarda “Gizli Dədə Qorqud” kitabımın Türkiyədə nəşri barədə məlumat aldım. “Bir-iki, bizimki” adlı pyesimin altı dildə – Azərbaycan, ingilis, alman, fransız, ispan, rus dillərində bir kitabda nəşri hazırlanır. Mədəniyyət fondunda bir ziyalı kimi gördüyüm işlər öz yerində. Hələlik bu qədər.

“BU, HAQQ DÜNYASINDA OLANLARDAN ÇOX, BİZ DİRİLƏR ÜÇÜN ƏHƏMIYYƏTLİDİR”

*“Panorama” qəzeti, 26 fevral, 1998
(Söhbətləşdi: Gülcahan Məmmədova)*

Mədəniyyətdən yazan hansı həmkarımdan tez-tez adı qəzet səhifələrində görünən, tədbirləri radionun, televiziyanın xəbər buraxılışında işıqlandırılan Azərbaycan Mədəniyyət Fondu (AMF) barədə nəsa soruşsanız əminəm ki, mü sahibimizdən bir məqaləyə sığacaq ətraflı söhbət eşidəcəksiniz. Buna görə də fikirləşdim ki, AMF-nin sədri, professor, yazıçı-publisist Kamal Abdulladan qəzetimiz üçün müsahibə alım və həmin söhbətlə də maraqlananlar öz sorğularına cavab tapsınlar.

– Kamal müəllim, fəaliyyətinizi diqqətlə izləyənlər ona Sizin AMF-nin işinə hazırladığınız tədbirlərlə qiymət verirlər. Bəlkə, Fond barədə oxucularımıza bir qədər ətraflı məlumat verəsiniz.

– Hər hansı tədbir, konsert, təşkilati iş nəticəsi olan mərasimdir. Bilirsiniz ki, hər istirahət günü görkəmli ziyalılar, sənət adamları bizim Fondun “Bazar günü məktəbi”nə yığılır, təqaüdçülərimizlə, ümumiyyətlə, maraqlananlarla elmdən, mədəniyyətdən müxtəlif mövzularda söhbətlər edirlər. Bizim müxtəlif istiqamətlərdə gördüyümüz işləri keçirdiyimiz tədbirləri də, bura əlavə etsək, Fondun işçilərinin, Fonda yaxın ziyalıların nə qədər böyük və gərgin iş gördüyü aydın olar.

Elə Fondun nəzdində bərqərar olmuş “Məcməüş-şüəra” ədəbi məclisinin təkəcə Bakıda yox, həm də müxtəlif bölgələrdə keçirdiyi tədbirləri, görüşləri sadalasan, qəzet səhifəsində xeyli yer tutar.

Bu ədəbi məclisdən başqa, bizim “Sönməyən ulduzlar” assosiasiyamız var. Bizim vaxtilə məşhur, bu gün isə təəssüf ki, unudulmuş nədəniyyət, sənət adamlarımızı birləşdirir. AMF-nin bütün xeyriyyə tədbirlərindən əldə etdiyi gəlirin, sponsor ayırmalarının, köçürmələrin hamısı “Sönməyən ulduzlar”ın xeyrinə xərclənir. Ötən il assosiasiya üzvlərinin sayı 53 nəfərə çatdı. Bu o deməkdir ki, AMF 53 qocaman sənət adamına hər ay təqaüd verir. Çox yaxşı haldır ki, bizim “Sönməyən ulduzlar”dan 6 nəfəri prezidentimizin fərmanı ilə fərdi pensiya ilə təmin edilmiş sənətkarların siyahısına daxildir. Deməli, bizim seçimimiz bu cür yüksək səviyyədə də düzgün imiş. Ancaq açığı desəm, onların bizim verdiyimiz kiçik təqaüdə ehtiyacları olsa belə, bu işin mənəvi tərəfinə ehtiyacları daha çoxdur.

Qocaman mədəniyyət xadimlərimizin səhnədə hər yeni çıxışı oxucuları, yaxud tamaşaçıları ilə təzə görüşləri onlara həyat eşqi qaytarır. Elə bu imkanı yaratdığımızı görə onların gözlərindən duyulan minnətdarlıq işığı bizim mükafatımızdır. Təəssüf edirəm ki, onların vaxtilə çalışdıqları sənət ocaqları hələ bu gün də Azərbaycan mədəniyyətinə töhfə verə biləcək bu insanlarla öz əlaqəsini kəsmiş kimidir. Biz Mədəniyyət Fondunda onların qırdığı münasibəti, ilk növbədə, mənəvi ünsiyyət, daha sonra isə gücümüz çatan maddi yardımla bərpa etməyə çalışırıq.

Biz tez-tez dünyasını dəyişmiş sənətkarların tanınmış ziyalıların xatirəsini yad edirik. Əslində, bizim keçirdiyimiz belə xatirə məqamlarının haqq dünyasında olanlardan çox, dirilər üçün əhəmiyyəti olmalıdır. Yəni hamı əmin olmalıdır ki, mədəniyyətin inkişafı üçün çalışanların, öz sənətkarlığı ilə milli mədəniyyətimizi ucaldanların xidmətləri unudulmur.

– Bəs dediyimiz maddi yardım nədən hasil olur?

– Biz dediklərimdən əlavə, planlı şəkildə ünsiyyət qurduğumuz sponsorlarımızın müxtəlif təşkilatların, ayrı-ayrı şəxslərin ayırmaları hesabına vəsait toplayırıq. Fondun müxtəlif yerlərdə, bölgələrdə keçirdiyi xeyriyyə tədbirlərindən də gəlir götürülür. İndiyədək Bakıda – Mahnı Teatrında, Kamera Teatrında, Kamera və Orqan Musiqisi Zalında, Şamaxıda, Kürdəmirdə, Naxçıvanda bir sıra xeyriyyə tədbirləri keçirmişik.

Sponsorlardan biri haqda – Avropada yaşayan türk qardaşlarımızın birləşdiyi Avropa Türk Kültür İslam Birliyi barədə bir qədər ətraflı məlumat vermək istərdim. Bakıda birgə “Dövlət və din” adlı silsilə beynəlxalq konfranslar keçirmişik. Dövlətlə dinin qarşılıqlı münasibətlərinin elminəzəri, metodiki prinsiplərinin araşdırılması baxımından bu konfransların əhəmiyyəti böyükdür. Artıq həmin silsilədən üçüncü elmi konfransa hazırlaşırıq. Bundan əlavə, hər iki ildən bir Azərbaycan mədəniyyətində xüsusi xidməti olmuş 5 sənət adamını qızıl medalla və pul mükafatı ilə təltif edirik. Hətta bu birliyin köməyi və iştirakı ilə Almaniyada “Füzuli günləri” də keçirmişik.

– AMF-nin bölgələrdəki filiallarının işi barədə də bir-iki məlumat verərdiniz...

– Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun Naxçıvan, Sumqayıt, Qarabağ, Gəncə, Şamaxı, Lənkəran və Şəki filialları var. Xaçmaz filialımızı təzə yaratmışıq. Bizim Bakıda gördüyümüz işi bölgələrdəki həmfikirlərimiz, fondun ətrafına yığışan ziyalılar yerlərdə həyata keçirirlər. Bundan başqa, Azərbaycandan kənarında yaşayan soydaşlarımızla da əlaqələrimiz genişdir. AMF-nin Almaniyada, Türkiyədə və Rusiyada təmsilçiləri var. Onların vasitəsilə xaricdə bəzi işləri görməyə çalışırıq. Arzularımız böyük, heyf ki, imkanlarımız məhduddur.

– Mən Sizdən ötən il hansı tədbirləri keçirdiyinizi soruşmayacağam. Çünki həm bu tədbirlərin siyahısı uzun çıxır, həm də “Pa-norama”nın oxucularına AMF-nin demək olar bütün tədbirləri barədə vaxtlı-vaxtında məlumat vermişik. Amma bu il Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun on yaşını haqladığı 1998-ci ildə Sizin tədbirlər planında nələr var?

– Adətən, bizim iş planımızı fondun rəyasət heyəti əvvəlcədən tərtib edir. Çalışırıq ki, mədəniyyətimizin bütün sahələrini əhatə edən diqqətəlayiq hadisələri nəzərdən qaçırmayaq, dövlət səviyyəsində qeyd olunan yubileylərdən geri qalmayaq. Qarşıdan “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun yubiley tədbirləri gəlir. AMF bu eposun müxtəlif dillərdə uşaqlar üçün işlən-

miş nəşrlərini hazırlamaq niyyətindədir. Bundan başqa, AMF “Kompüter texnologiyası” şirkəti ilə müştərək iş haqqında niyyət protokolu bağlayıb. Biz Azərbaycan musiqisi, teatr və kino sənəti, muzeylər, ümumiyyətlə, milli mədəniyyətimiz haqqında dolğun kompüter proqramları hazırlamaq niyyətindəyik. Bu proqramların işlənməsində multimedia texnologiyasından istifadə etməyi planlaşdırırıq. Sonra da bu proqramları çoxaldaraq kitabxanalara paylamaq, dünya kompüter proqramları bazarına çıxarmaq olar. Bundan həm Azərbaycan mədəniyyəti mənəvi fayda qazanar, həm də büdcə maddi qazanc götürər. Biz belə bir mürəkkəb və geniş miqyaslı işi görməyə hazırıq.

Başa düşürük ki, bizim gördüyümüz iş çatılan tonqalın alovunun sönməməsi üçün sərçənin dimdiyində gətirdiyi balaca bir çöpdür. Ola bilsin ki, müqayisə bir az nöqsanlı alındı. Amma bu da həqiqətdir ki, Azərbaycan Mədəniyyət Fondu öz ətrafına topladığı ziyalıların, mədəniyyət xadimlərinin, sizin kimi cavan jurnalistlərin köməyi ilə mədəniyyətimizi yaşatmaq, tanıtmaq, inkişaf etdirmək istiqamətində bacarığını əsirgəmir. Mədəniyyət tonqalının alovunu gücləndirmək vacibdir.

"GÖRDÜYÜM İŞLƏRİN HAMISINI HARMONİK BİR BÜTÖVLÜK SAYIRAM"

"Millət" qəzeti, 7 may, 1998

(Söhbətləşdi: Niyaz Nəsir)

*Müsaibimiz Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun (AMF) sədri,
professor Kamal Abdulladır*

– Kamal müəllim, AMF-də son vaxtlar hansı yeniliklər var? Hansı tədbirləri keçirmək fikrindəsiniz?

– Son vaxtlar müxtəlif mədəniyyət xadimlərinin, incəsənət ustalarının köməyi ilə AMF silsilə xeyriyyə konsertləri təşkil edib. Bu xeyriyyə konsertlərinin keçirilməsində roluna görə bir daha musiqi ictimaiyyətinə minnətdarlığımı bildirirəm. Bu xeyriyyə konsertlərindən toplanan vəsaiti AMF-nin "Sönməyən ulduzlar" assosiasiyasının üzvlərinə, yəni bizim qocaman, indi işləməyə iqtidarı olmayan xəstə, yaşlanmış, ixtiyar, hal-hazırda evinə çəkilmiş, Azərbaycan mədəniyyətindən, onun indiki sayılan qüvvələrindən haradasa kömək gözləyən mədəniyyət xadimlərimizə həsr etdik. Bilirsiniz ki, biz 50-dən çox mədəniyyət xadiminə təqaüd veririk.

Xeyriyyə konsertləri Fondun gördüyü işlərin ancaq bir hissəsidir. Fond böyük bir proqram əsasında işləyir. O proqramın adı "Qayıdış və dirçəliş"dir. Bunlar da proqramın bir şaxəsidir. Qayıdış – köhnə, əski, bizə əziz, doğma olan, amma sovet dövründəmi, tarixin hansısa nöqtəsindəmi unudulmuş mədəni ənənələrimizə qayıtmaq deməkdir. Dirçəliş də həmin o ənənələri yenidən dirçəltmək cəhdidir. Yəni Fond müxtəlif istiqamətlərdə –

istər musiqi, rəssamlıq, xalçaçılıq, teatr sənəti istiqamətində, istərsə də dini-mənəvi dəyərlərimizin həm qayıdışını, həm də dirçəlişini əgər bu gün kiçik də olsa yerinə yetirə bilirsə, bu, xalq qarşısında öz borcunu yerinə yetirmiş sayıla bilər.

– İşlərinizin çoxluğu yaradıcılığınıza təsir göstərmir ki?

– Vallah, bunun özü də bir yaradıcılıqdır. Mən özümün bütün o gördüyüm işlərin hamısını harmonik bir bütövlük sayıram. Və o harmonik bütövlüyün içində həm bədii yaradıcılıq, həm elmi yaradıcılıq, həm də dediyim bu ictimai işlərin hamısı bir-birini üzvi surətdə tamamlayır. Çünki onlar bir-birindən təcrid olunmuş, ayrı şəkildə deyillər. Haradasa mədəniyyət sahəsində gördüyüm işlərə dilçi həmkarlarımı, institut üzrə həmkarlarımı qata bilirəmsə, institutda gördüyüm işlərə də mədəniyyət xadimlərini cəlb edirəmsə, bu mənə elə gəlir ki, yaxşı haldır.

– Gürcüstanda “Kim dedi ki, Simurq quşu var imiş?!” adlı əsərinizin tamaşası hazırlanıb. Bu haqda məlumat verməyiniz maraqlı olardı... Necə oldu ki, bu əsər qonşu ölkədə tamaşaya qoyuldu?

– Gürcü teatrı həmişə öz güclü, qədim, dünyəvi teatr ənənələri ilə seçilib. Gürcü teatrı öz adını dünya səviyyəsində təsdiq etmiş bir teatrdır. Orada güclü teatr mədəniyyəti, teatr aləmi, teatr mühiti vardır. Və mənim üçün böyük şərəfdir ki, gürcü sənətçiləri, teatr xadimləri mənim bu pyesimə müraciət ediblər. Əsərin gürcü dilinə tərcümə edilməsi də şəxsən mənim üçün əlamətdardır. Əsəri Gürcüstanın ən gözəl aktyorları hazırlayıb. Rejissorları, bəstəkarları, xoreoqrafi, rəssamları gürcü sənətinin önündə gədən nümayəndələridir. Əsər Gürcüstanda K.Qamsaxurdiya adına Dövlət Dram Teatrında tamaşaya hazırlanmışdır. Tamaşa Rustaveli teatrında oynanılacaqdır. Teatrın direktoru və bədii rəhbəri, eyni zamanda bu tamaşada da baş rolun ifaçısı Gürcüstanın xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı, mənim də dostum Dmitri Caianidir.

Onlar sonra tamaşanı Azərbaycana da gətirmək niyyətindədirlər. Və başqa ölkələrə qastrol proqramlarına da daxil ediblər. Əsər nəsə xoşlarına

gəlib. Görünür, onların hansısa bədii-estetik qayələrinə uyğundur. Mən özüm üçün onun janrını fəlsəfi-psixoloji sentimental duyumlar dramı müəyyənləşdirmişəm.

– Siz həm də “Dədə Qorqud” dastanlarının gizli variantlarını üzə çıxarıbsınız. Ancaq “Dədə Qorqud”un bu variantları əvvəlki variantlar kimi tədqiqat obyektinə çevrilməyib...

– Tədqiqatçılar “Dədə Qorqud” dastanlarına indinin özündə də çox meyillidirlər. Və geniş tədqiqatlar aparılır. Amma mən açıq deməliyəm ki, bu istiqamətdə mənim apardığım tədqiqatlar indiyə qədər elə bilirəm ki, bu şəkildə olmayıb. Ola bilər, hansısa bundan daha səmərəli olub. Ciddi tədqiqatlar təbii ki, vardır. O biri tədqiqatlar da (ənənəvi üslubda aparılan, bizim öyrəşdiyimiz ədəbiyyatşünaslıq səpkisində, yəni ən adi hissələrin üzərində qurulmuş təhlil də) təbii ki, lazımlı, gərəklidir. Çünki elə bir təhlil olmasaydı, “Dədə Qorqud” dastanlarının üzdəki, yəni bizim gözümlə gördüyümüz, alışdığımız, sezdiyimiz oxunmaları olmasaydı, təbii ki, “Dədə Qorqud”un daha gizli qatlarına girmək də mümkün olmazdı. O gizli qatlar bizi çox qəribə bir dünyaya aparır. O gizli qatlar bizi dünya mədəniyyətinə aparır. Çünki hər hansı dastan olsun, mənəvi bədii dəyərlilik olsun, nə qədər o xalqındırsa, bir o qədər də dünyanıdır. Biz də özümüzmə mənsub olduğumuz qədər, eyni zamanda dünyaya mənsubuq. Biz dünya vətəndaşlarıyıq. Böyük və qədim, möhtəşəm tariximizi də dünya, bəşər tarixindən, bəşər mənəvi ideallarından ayırmaq imkansızdır.

– “Dədə Qorqud”un gizli variantlarının olması əsas verirmi ki, başqa klassik eposlarımızın da gizli qatları var?

– Çox maraqlı sualdır. Çox təbii şəkildə, mən elə bilirəm ki, bütün bizim o məhəbbət, qəhrəmanlıq dastanlarımızın adı altında məlum dastanların gizli qatlarına enmək mümkündür. Və belə təşəbbüslər, yəqin ki, nə zamansa ediləcəkdir.

– **Son vaxtlar daha hansı əsərlərin üzərində işləyirsiniz?**

– Mənə bunu söyləmək həmişə çox çətinidir. Beyində uzun müddət hansısa proseslər həmişə gedir. Ortaya isə çox tez şəkildə çıxır. Mən nə yazmışamsa, çox tez yazmışam. Deməzdim, tələsik yazmışam. Tez yazmışam, yəni o hissi, o anı, o mənim keçirdiyim həyəcanı olduğu kimi, fiksə eləməyə tələmişəm. Amma onu həyata fiksə eləmək üçün beynimdə fırlatdığım o məqamlar uzun zamanın məhsulu kimi ortaya çıxıb. Ona görə də mənə çox çətinidir deyim ki, indi nə üzərində işləyirəm. Çox qərribə, özümün də başa düşmədiyim bir çox məsələlər beynimdə hamısı qarışb bir-birinə...

– **Kamal müəllim, bəlkə, Sizdən soruşmadığımız nəyisə demək istəyirsiniz?**

– Mən sizə müvəffəqiyyət arzulayıram. Qəzetinizin səhifələrində çox maraqlı ədəbi müsahibələrə rast gəlmişəm, oxumuşam. Mən Vaqif Bayatlı Önərlə olan müsahibəni xüsusi qeyd etmək istərdim. Mən həтта deyərdim ki, o, müsahibə götürməyin, müsahibəyə cavab vermək mədəniyyətinin bir nümunəsidir. Zəng edib fikrimi Vaqifin özünə də dedim. Arzu edərdim ki, ədəbi aləmə mütəmadi şəkildə müraciət edəsiniz. Bilirsiniz, onu özünüz qarşıya məqsəd qoymasanız da, daimi müraciət yavaş-yavaş sizin qəzetin ədəbi zövqünü və ədəbi strategiyasını müəyyənləşdirəcək. Bir şey ki, daimi oldu, yavaş-yavaş ətrafınızda sizin bəyəndiyiniz, zövqünə inandığınız, ədəbi idealına bəraət qazandırdığınız adamlar və əsərlər toplaşacaqdır.

– **Maraqlı söhbət üçün təşəkkür edirik.**

“MƏN BUNLARI HƏLƏ HEÇ KİMƏ DANIŞMAMIŞAM”

“525-ci qəzet”, 30 iyul 1998
(Söhbətləşdi: Cəvahir Səlimqızı)

Onunla vədələşdiyimiz vaxtda iş otağında görüşdük. İlk baxışdan “quru adam” təsiri bağışlayan Kamal Abdulla sən demə, düşüdüklərimin, əksinə, olduqca maraqlı bir həmsöhbətdir. Birbaşa suallarına cavab aldıqdan sonra isə onunla birlikdə albomundan qəzetimizin “Dedektiv” buraxılışı üçün şəkillər seçməyə başladıq. Amerikada, Ağ evin qarşısında “motosikli qaçırdığı” yerdə çəkilən fotonun əsl “Dedektiv” üçün nəzərdə tutulduğunu söyləyib mənə təqdim etdi. Yenicə çapdan çıxan “Qəribədir deyilmi?!” kitabını mənə bağışlamasını isə “xatirələr dünyasına baş vurmaqda” ona yardımçı olmağım ilə əlaqələndirdim.

– Kamal Abdulla. Bu ad oxuculara geniş imkanlı yaradıcının kimliyindən xəbər verir. Bilmək istərdik, Kamal Abdulla müəllim, dilçi, tənqidçi, şair, nasir, dramaturq, Mədəniyyət Fondunun sədri kimi hansı yaradıcılıq janrında özünü daha rahat hiss edir?

– Bu sualla mənə tez-tez müraciət edirlər. Görünür, çoxuna qəribə gəlir ki, belə rəngarəngliyi bir yerə toplamaq necə mümkün ola bilər. Fikrimcə, mən müxtəlif janrlarda yazmıram. Mənim ilk yazdığım yazı hansı ədəbi çərçivəyə aid edilməsindən asılı olmayaraq, özüm üçün bütöv bir əsərdir – istər bu, “Gizli Dədə Qorqud”la bağlı olsun, istərsə də pyeslə, şeirlə, mühazirə ilə bağlı olsun, fərqi yoxdur. Mənim aləmində bunların hamısı vahid, bütöv bir şeydir. Ona görə də mən özümü çox rahat hiss edirəm.

– Sizinlə söhbətimizi qəzetimizin “Dedektiv” buraxılışına hazırladığımız üçün həyatınızda baş verən hansısa, bir cəncəlli olay haqqında açıqlamanız maraqlı olardı.

– Mən bunu hələ heç kimə danışmamışam. Ancaq ilk dəfədir ki, bu hadisəni sənə danışacağam. Moskvada aspiranturada oxuduğum illərdə bir xanımla dostluq edirdim. Günlərin bir günü həmin xanımı gəzintiyə dəvət etdim. Mən şəhərin bu başında, o isə şəhərin o biri istiqamətində yaşayırdı. Görüş vaxtından bir qədər əvvəl bir taksi axtardım ki, vədələşdiyimiz yerə yubanmayım. Elə oldu ki, işin tərsliyindən taksi tapılmadı, çarəsiz qalıb “xüsusi” maşın saxlatdırıb, görüş yerinə yollandım. Həmin yerə çatdıqda gördüm ki, xanım məni gözləyir. Sürücüyə nişan verdim ki, o qızın yanında saxla. Maşından düşüb qıza tərəf getmək istəyəndə, gördüm maşın yerindən tərpənmir. Sən demə, o sürücü həmin xanımın əriymiş...

– Oy... (İçimdən qopan bu təlaş istər-istəməz onun sözünü yarımçıq qoydu. Hadisənin nə ilə nəticələndiyi, yəqin, məlum idi... Lakin söhbətinin davamından məlum oldu ki, Kamal müəllim düşündüyümüz qədər də sadələhv deyilmiş. Vəziyyətdən çıxmaq üçün işlətdiyi “müqəddəs yalan” onu bu cəncəlli olaydan qurtarsa da, xanımın yaddaşında həmişəlik olaraq yalançı kimi qalır).

– İndiyə kimi kiminsə xətrinə dəydiyinizə görə sonradan peşmançılıq keçirdiyiniz hadisə olubmu?

– Konkret bir hadisəni yada salmaqda çətinlik çəkirəm. Amma həmişə belə hərəkətləri bölməyə çalışmışam – bilərəkdən atılan addım və bilməyərəkdən atılan addım. Bilərəkdən mən heç kimin xətrinə dəyməmişəm. Bilməyərəkdən olubsa əgər, yəqin ki, o adamlar da bunu başa düşüblər...

– Dostlarınız, yoldaşlarınız arasında həbsxana həyatını görənlər olubmu? Olubsa, onların davranışında Sizin diqqətinizi nələr cəlb edib?

– Mənim bir dostum var. Tamam başqa sahənin adamlarındandı, idmançıdı. Onun başına qəribə bir hadisə gəlir. O, Pribaltikada (Estoniya

şəhərində) olarkən (SSRİ dövründə) yerli yığma komandanın üzvü kimi təlim-məşqləri toplantısında iştirak edir. Bu toplantı meşəlik və gölün əhatəsində mənzərəli bir guşədə yerləşir. O, bir gün kafeyə gedir və orda bal rəqsi zamanı gözəl qızla tanış olur. Aradan iki gün keçdikdən sonra o, polis işçiləri tərəfindən yaxalanır və həbs edilir. Həmin qız “hə, cinayətkar budur”, – deyir. Heç nədən xəbəri olmayan oğlana sonradan məlum olur ki, təsadüfən iki gün əvvəl həmin mənzərəli yerdə rəqs etdiyi qıza qarşı zorlama cəhdi olub. Qız həmin adamın üzünü yaxşı görə bilmir, amma onunla rəqs edən oğlanı (dostumu) cinayətkar zənn edib, izlətdirir və tutdurur. Sən demə, həmin yerdə belə hadisələr tez-tez olurmuş. Bütün bu hadisələrin də səbəbkarı dostumu bilirdilər. Bir ilə yaxın dostum orada həbsdə yattı, özünü müdafiə edə bilmir. Bakıdan onun hüququnu müdafiə etmək üçün vəkillər gedir. Lakin onun günahsız olduğu sübut olunmur. Təsadüfən onun bəxti üzünə gülür. Həmən yerdə, həmən dəstxətlə eyni adam tərəfindən hadisənin oxşarı təkrar olunur. Bu hadisədən sonra məlum olur ki, dostum cinayətkar deyilmiş. Bu mənim diqqətimi xüsusilə özünə çəkib.

– Maraqlıdır, görəsən, hansı zərurət qarşısında Kamal Abdulla cinayət törədə bilər?

– Mən onu təsəvvürümə gətirə bilmirəm, amma həyat bizim təsəvvürlərimizdən çox genişdir. Cinayət də olmasa, məni hər hansı qeyri-adi hərəkət etməyə hazır adam kimi tanıyırlar.

– Özünüz özünü hansı sualı vermək istərdiniz?

(Kamal müəllim bir neçə dəfə sualı özlüyündə təkrarlayıb nəyi isə itirdiyini qəfildən tapan bir uşaq sevinci ilə – tapdım – deyib gülümsündü).

– Mən şeirlərimin birində də bu sualı özüm-özümə vermişəm. Qoyun, indi də verim.

– Ümidlərin göydə durna lələyi...

Kim dedi ki, simurq quşu var imiş?

– **Bəs cavabı?** – deyə soruşduqda isə heç bir söz söyləmədən mənalı bir sükutla baxışlarını nəhayətsiz bir məchulluğa zilləyib baxdı, baxdı... Yarımçıq söylədiyi şeirinin sonrakı sətirlərini astaca pıçıldamağımdan da görünür, xəbər tutmadı, çünki xəyal onu simurq quşunun qanadlarında çox-çox uzaqlara – xatirələr dünyasının əlçatmaz, ünyetməz ənginliklərinə aparıb çıxarmışdı:

– **İtən ümid – ömrümüzün bəzəyi,
İtən lələk göydən yağan qar imiş.**

"MƏN HEÇ ZAMAN OXUCUNUN SƏVİYYƏSİNİ NƏZƏRƏ ALMIRAM VƏ ALMAYACAĞAM DA"

"Avrasiya" qəzeti, 27 yanvar, 1999

(Söhbətləşdilər: Ziyafət Bünyadzadə, İradə Məmmədova)

Kamal Abdullanın təbirincə desək, bu gün də düzüldü təsbehə, nə birinci oldu, nə də sonuncu. Qisası, özünün dediyi kimi, həm ünlü yazar, həm cəmiyyətdə baş verən qalmaqalları görmək və çözmək iqtidarında olan alim, öz varlığı ilə güclü-güclü olduğu qədər də sıradan biri Kamal Abdulladır qonağımız...

*Qalın bir meşənin vahiməsidir
Bir-iki ağacda görükür bizə.
Bu səs nə zamanın boğuş səsidir
Toxunub girməyir ürəyimizə.*

*Əvvəlki o təmiz nəfəsin hanı?
Bir balaca xaric səs var içində.
Mənə deyən gərək səsləri tanı,
Yaxşı tanı, sonra yer ver içində.*

*Mənə deyən gərək nə olub axı?!
Nə çabalayırsan, söylə, nə xəbər?!
Sən çətin tapasan axtardığımı,
Sən axtardığımı itirməyiblər.*

Qoy televiziya özündən küssün...

Mənim son illərdir passiv olduğumu düşünənlər çox yanılırlar. Belələri, yəqin ki, passivliyin meyarını dəqiq-düzgün ayırd edə bilməyiblər. Mənim əsərlərim Gürcüstanda, Azərbaycanda nümayiş etdirilir. Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun sədri, Azərbaycan Badminton Federasiyasının prezidenti, neçə-neçə yaradıcılıq birliyinin üzvü olan üzvü, iki universitetin əməkdaşı, elmi və bədii kitabların, məqalələrin müəllifiyəm. Bütün bunların arxasında nələrin durduğunu təsəvvür etmək, yəqin ki, çətin deyil.

Sadəcə olaraq, son dövrlər televiziya görünürəm, təbliğ olunmuram. Amma buna heç cəhd də etmirəm. Qoy, televiziya özü-özündən küssün ki, Kamal Abdulla potensialından istifadə etməyi bacarmır.

Hər şeyi anlamaq dərdi

Əgər adam çox şey demirsə, bu, hələ o demək deyil ki, o heç nə bilmir. Hər şeyi anlamaq dərdi çox ağır dərddir. Şəxsən Azərbaycan ədəbi mühitinin bu günü, dünəni, burada gedən çəkişmələr, maskalanmalar – hər şey mənə gün kimi aydındır. Təvazökarlıq etməyəcəyəm və açıq bildirirəm ki, Azərbaycanda mövcud bütün – partiyaların, siyasi qüvvələrin əsl məramlarını, məqsədlərini də görürəm. Özüm siyasətdən uzaq olsam da... Gizlətmirəm ki, mən bitərəf ziyalıyam. Düşünürəm ki, bütün siyasi partiyaların nəzərləri də məhz bitərəflərə tuşlanmalıdır. Onlar dərk etməlidirlər ki, onları qıraqdan seyr edən, görən ziyalılar var. Əslində, elə həqiqi ziyalı **qızıl orta** deyilən bitərəf mövqedə dayanmalıdır. Düşünürəm ki, Azərbaycanda heç bir tərəfə əyilməyən ziyalı nəslə formalaşmalıdır. Fikrimcə, mənim özümü bu nəsle aid etməyə mənəvi haqqım var. Bitərəflik özü də passiv olmamalıdır. Tərəflilərin səviyyəsinə enmək lazım deyil, onları bizimlə razılaşmağa məcbur etməliyik.

Dünənə görə sağ ol, bu gündən danış

Mən qatı bir millətçi kimi düşünürəm və Azərbaycanın gələcəyini beynəlxalq aləmlə təmasda, əlaqədə görürəm.

Çox zaman üzdənirəq “alimlər” xalqımızın köklərini orda-burda axtarıb tapmağa cəhd edirlər. Buna aid əsərlər də nəşr etdirirlər. Fikrimcə, bu cür əndrəbadi şeylər əsl biabırçılıqdır. Heç bir tox millət, keçmişini, bu gününü tanıyan millət özünü ora-bura dürtməyə çalışmaz. Bunun bir mənası yoxdur. Bütün bunlar bizimkilərin milli çatışmazlıq kompleksindən irəli gələn hisslərin təzahürüdür. Bilirəm, bu yazını oxuyandan sonra bəzi adamlar deyəcəklər ki, Kamal Abdulla milli kökümüzə nə qədər etinasız yanaşır, ah! Cavab ancaq belə ola bilər: “Öyləmi?”

Yerinə yetməyən vədlər

Həyatda verdiyim vədlərin, yəqin ki, hamısını yerinə yetirə bilməmişəm. Təəssüf ki... Amma hər halda, onların, gerçəkləşməsi üçün çalışmışam. Yalan vədlər verməmişəm. Görünür, gücüm, imkanım çatmayıb deyə, vədlərin hamısını gerçəkləşdirə bilməmişəm.

Həyat mübarizədən ibarət deyil

Bütün normal adamların gördükləri hər bir iş daxili mübarizədən gəlir. Bunsuz mümkün deyil. Vaxtilə Çexov əbəs yerə demirdi: “**Mən bütün ömür boyu daxilimdəki qulla mübarizə aparmışam**”. Bəzən də elə olur ki, bütün ömrü boyu apardığın mübarizə sonda heç kəsə gərək olmur. Sən demə, yel dəyirmanları ilə vuruşurmuşsan ... Fikrimcə, həyat mübarizədən ibarət deyil və olmamalıdır.

Ədəbi mühitə gəldikdə isə özümüz-özümüzlə mübarizə aparırıq, sonra deyirik ki, onun ömrü mübarizələrdə keçdi. Bu, çox gülünc və absurd bir şeydir. Təəssüf ki, bu gün çoxları mübarizəni “donos” yazmaq kimi başa düşür, bayağı prinsiplərlə əsaslandırır.

Qoy, oxucu mənim səviyyəmə qalxsın

Mən heç zaman müraciət etdiyim oxucunun səviyyəsini nəzərə almayıram və almayacağam da. Oxucu auditoriyası mənə qətiyyənlə maraqlı deyil. Qoy, oxucu zəhmət çəkib mənim səviyyəmə qalxsın.

Bir yerdə ki, dil bilməyi ziyalılığın meyarı hesab edən gülməli ziyalılar nəsli yaranır, orada səviyyədən danışmağa ehtiyac duymuram.

Təklidən darıxmıram

Mən nə evdən işə, nə də işdən evə tələsirəm. Evdə olanda işə getmək, işdə olanda evə getmək istəyirəm.

Çox zaman məndən soruşanda ki, darıxırsan, çox təəccüblənirəm. Yəni heç öz ağılı, düşüncəsi, təfəkkür tərziləri olan insanlar da darıxa bilərlər? Darıxmaq yalnız tam və bütöv olmayan insanların taleyidir. Tək olmaqdan darıxmıram. Ünsiyyəti sevən qədər, tənhalığı da sevirəm. Darıxanlar avamdır. Bu dəqiqə beynimdə bir neçə əsər yazıram. Heç onları vərəqlərə köçürməyə vaxtım yoxdur, o da qalsın darıxmağa...

İblis də mələkdir

Ürəyimdə bir mələk hiss edirəm. Bundan sonra desələr ki, Kamal özündən bədgümandır, yada salmaq istəyirəm ki, İblis də mələkdir. Yəni qoy, belə düşüncələr hökm çıxarmağa tələsməsinlər.

Kamal kamildən gözəldir

Özümü sənətin zirvəsində hiss eləyirəm. Amma bunda heç bir xəstəlik əlaməti görmürəm. Həm elmimdə, həm sənətimdə kamiləm.

Yağış üzüaşağı yağmaz

Mənim aləməmdə hər şey aşağıdan yuxarı yağır.

Yağışlar yağar üzüyuxarı,

Yağışlar yağar dərğaha sarı,

Yağışlar yağar Allaha sarı,

Üzüaşağı yağmaz yağışlar...

Üzüaşağı yağan yağışlar, qarlar barədə düşünməmişəm.

Sən xoşbəxtsənmi, Kamal Abdulla?

Bəlkə də... Cavabını siz verin.

İNSAN, ZAMAN, MƏKAN

“Millət” qəzeti, 16 fevral, 1999

Müsahibimiz şair-dramaturq Kamal Abdulladır

– Kamal müəllim, uşaqlıq və gəncliyinizi düşünəndə öncə yadınıza nələr düşür?

– Öncə yadıma düşən mənim dostlarım və müəllimlərim olur. Həm uşaqlıq, həm gənclik illərində bu adamların doğmalığını, yaxınlığını, məh-rəmliyini həmişə hiss eləmişəm. Və uşaqlığımın da, gəncliyimin də məhz indi yadıma düşməyi onların hesabınadı. Onlar olmasaydılar, yada da düş-məzdilər.

– Keçmiş illərin xatirəsi bu gün Sizin üçün nədir?

– Keçmiş illərin xatirəsini dünəndən də başlayaraq saymaq olar. İnsti-tut, məktəb illəri... Bu geniş bir məsafəyə, zaman məkanına aparən sualdır.

Mən keçmişə sevən adamam. Adam var ki, gələcəyini sevir, gələcəyə ümid bəsləyir. İnandırırım ki, mənim keçmişimi sevməyim yaşla bağlı deyil. Ümumiyyətlə, mən keçmişə bağlı adamam.

– Elə hadisələr varmı ki, Siz onu hər gün, hər an xatırlayırsınız?

– Hər gün, hər an xatırlamalı heç bir hadisə yoxdur. Onda adam heç bir iş görə bilməz. Xatirələrin, elə bil, qonaq kimi gələn vaxtı var. Onları mən gözləyirəm. Bu, əziz və doğma bir əsər kimidir. Hər cümləsi, hər sözü hər sonrakı səhifəsindəki hadisələri bəlli olan bir roman. Amma sən onu

yenə də dönə-dönə oxuyursan. Çünki sən onu sevirsən. Bu sənin əsəridir, sənin yazıçıdır. Elə xatirələr yenə də dönə-dönə sənə qayıdır. Səni rahat buraxmır.

– Nə vaxtsa unudulmaqdan qorxmursunuz ki?

– Unudulmağın nə olduğunu bilməyən adam üçün o qorxu da olmur. Mən unudulmaqdan qorxmuram. Çünki o, unudulmaq və unudulmamaq mənə lazım olacaqmı? sualının cavabını mən bilmirəm. Ona görə də o qorxu məndə yoxdur. Mən əgər oğlumun xatirində unudulmayacağımsa, bu, doğrudan da, gözəl bir şeydir. Eyni zamanda sualınızdakı “nə vaxtsa?” sözünün ağırlığı bir az düşündürür.

– İnsanda qiymətləndirdiyiniz ən ali keyfiyyət nədir?

– Sədaqətdir. Sədaqət elə şeydir ki, onun içindən çox şey çıxır. Doğruluq, düzgünlük, məhəbbət, vəfa, etibar, təmizlik, mərdlik... Bunlar hamısı nənəmizin sandığının içində yatıb qalmış bir kələfdən çıxan rəngbərəng iplər kimidir.

– Pis cəhət nədir?

– Xəyanət.

– İndiki insanlarda bunların hansı daha çox nəzərə çarpır?

– Hər ikisi. Vallah, neçə dəfə elə olub, öz-özümə söz vermişəm ki, bir də heç vaxt yaxşılıq etməyəcəyəm. Çünki yaxşılıq etdiyim bəzi adamlardan elə əməllər görmüşəm ki, yaxşılıqdan da əl çəkmək istəmişəm. Amma olmur. Sənin alınına yazılmış və hərəkətlərini tənzimləyən bir ali qüvvə var. Onunla nə qədər çarpışsan da, yenə ona məğlub olacaqsan. Bu taleyimizə yazılan bir xətdir. Bəzən də heç bir yaxşılıq etmədiyim adamlardan böyük sədaqət görmüşəm. İnsanları xəyanətkar və sədaqətli kimi iki cəbhəyə ayırmaq düzgün deyil.

– Ümumiyyətlə, insanlarda belə keyfiyyətlərin yaranmasına səbəb nədir?

– Təbii ki, bu onun mühiti, özünün iradəsi, daxili aləmi və təbiəti ilə bağlıdır. İnsan özü-özü ilə daimi mübarizədə püxtələşir, formalaşır. İnsanın içində iki qüvvə mübarizə aparır. Sədaqət, gözəllik, xeyir mələyi bir çiyindədir, xəyanət və şər mələyi o biri çiyində qərar tutub. Bunların bir-biri ilə mübarizəsindən bizim həyat yolumuz doğulur.

– Bəzən insan ömrünü təbiətlə müqayisə edirlər, amma təbiət də cox dəyişkən, təlatümlüdür.

– İnsan da həmçinin dəyişkəndir və təlatümlüdür. Bir çaya iki dəfə girmək mümkün deyil – bunu hələ qədim yunanlar deyirdilər. Çay həmin çaydır, ancaq suyu daim təzələnir... Bu müxtəlifliyi biz bir bütövün içində görə biliriksə, deməli, onu anlaya bilirik.

– Həyatda ən qiymətli varlıq nəyi hesab edirsiniz?

– Mənim aləmində ən qiymətli varlıq Torpaqdır, Vətəndir, Millətdir. Sevdiklərimdir.

– İndi güzgüyə baxanda insan ancaq özünü görə bilər. Belə olduğu halda, güzgüyə nə üçün baxırıq?

– Özümüzü görmək və dərk etmək üçün. Mən inanmıram ki, biz güzgüyə baxanda ancaq özümüzü qırırıq, yaxud saçımızı darayırıq. Əslində, özümüzdən xəbərsiz öz içimizi bir daha görürük və həmin o gördüyümüzdən cavab gələndə bugünkü günümüz bir balaca da onunla tənzimlənir.

– Kamal müəllim, Siz bilən, insanın yaşamasında məqsəd nədir?

– Hər bir adam bir ötürücüdür. Hamımız keçmişə gedib ilk insana dayanırıq. Ordan bura gələn nə varsa, o bizdə cəmlənib. Və biz də bu bizdə yığılanları özümüzdən sonra gələnlərə, uzaqlara ötürməliyik.

– Ümumiyyətlə, insana nə lazımdır?

– Maraqlı sualdır. Müsəlman psixologiyasından çıxış eləsək, üç arşın torpaq lazımdır ki, bizi o torpaq boyda qəbrə qoysunlar. Bu dünyadan umacağımız budur. Ancaq bununla yanaşı, Çexov deyən kimi, “insana bütün kainat lazımdır”. Həm o üç arşın torpaq, həm də bütün kainat...

– İnsanlarda sevgi müəyyən yaş dövrü ilə bağlı yaranan yaşantıdır, yoxsa...

– Yox, yaş dövrü ilə bağlı deyil. Sevgi onunla bağlı olan insan hissələrinin onundan biridir. Məsələn, bağlantı, doğmalığ, öyrəncəlik, istək kimi hissələr də var. Müxtəlif yaş dövrlərində bunlardan biri “işə düşür”.

– Sevgini şərtləndirən cəhətlər varmı?

– Onu tapmaq mümkün olsaydı, daşa dəymiş sevgiyə rast gəlinməzdi. Hamı xoşbəxt olardı.

– Ölümdən sonrakı həyata inanırsınız?

– Bəli, özümdən sonrakı həyata da, məhşər ayağına da inanıram. Ona da inanıram ki, məhşər ayağında bizi dəhşətli suallar gözləyir. Və bu sualların cavabını vermək asan olmayacaq.

– Yaxşılıq nədir?

– A.Bakıxanovun belə bir kəlamı var: İnsan iki dəfə sevinir. Bir yaxşılıq edən zaman, bir də öz əməlinin nəticəsini görən zaman. Amma mənim aləmində birinci daha gözəldir. Normal insan bu yaxşılıq prosesinin özündən həzz almalıdır. Yaxşılıqdan həzz almağı bacaran insan böyükdür.

– Professor, təmənnalı yaxşılıq necə?

– Mənim dediyim kəlamın içində təmənnalı heç nə yoxdur. Həmişə təmənnada bulunan adamlar isə yəqin ki, var. Ancaq hər adam öz ömrünü yaşayır.

– Bəzən insanları ən böyük günah sahibi adlandırırlar. İnsanın ən böyük günahı nədir?

– Sən inanırsanmı, insan əgər bilsəydi ki, onun hansısa bir addımı günahdır, onu eləyərdi?!

– Yox.

– Deməli, biz həyatımızı yaşayanda hissələrə bölmürük. Hər şey dediyimiz o məhşər ayağında üzə çıxacaq.

– Günahla savab arasındakı məsafə çoxmu uzundur?

– Elə bilirəm ki, savabdan günaha yuvarlanmaq qısa bir məsafədir. Ancaq günahdan savaba gərək uzun yollar gedəsən...

– Kamal müəllim, həyatda ən böyük savab və günahınızı etiraf edə bilərsinizmi?

– Yox, etiraf edə bilmərəm, çünki bunu mən özüm bilmirəm. Və bunu bilən adamı da tanımıram. Savab iş görən, günah iş görən adamları, yenə deyirəm, qiymətləndirmək bizim işimiz deyil. Bu, göylərin işidir.

Mən hansı savabı, günahı eləmişəm, onun əvəzi haqq dünyasında veriləcək, İnşallah.

“CAVABI TAPILMAYAN SUALLAR DA İNSANI DÜŞÜNDÜRMƏLİDİR”

*“Ulus” qəzeti, 28 aprel, 1999
(Söhbətləşdi: Səadət)*

– Kamal Abdullanı yazıçı kimi də təqdim edə bilərik, dilçi alim kimi də, “Mədəniyyət Fondu”nun sədri kimi də. Bu gün cəmiyyətdə işi görünən adamlardan biridir. Çox zaman haqqında “qəribə adam” ifadəsini işlədirlər. Bəs özü nə düşünür bu barədə?

– Ola bilsin, bəziləri məni sərt, bəziləri qaradınmız, eqoist adam kimi tanıyır. Yəqin, haqqında düşündükləri “qəribəlik” məfhumu da buradan meydana çıxıb. Əslində, hər kəs öz çizgiləriylə, öz xarakteriyə, öz qəribə cəhətləriylə normal insan sayıla bilər. Normal insan hansısa müstəvidə olmalıdır. O müstəvi anlayışı özündə həm də qabarıq, girintili-çıxıntılı hissələri birləşdirir. Əks halda o müstəvi sayılmaz ki... Yəqin, qəribəlik də normallığın bizim üçün qeyri-adi görünən bir tərəfidir.

– O qəribəlik Sizin bədii əsərlərinizdə daha çox hiss olunur. Görünür, oxucu üçün tərkidünyalıq haqqında, ruh və insan hissələrinin örtülü tərəfləri haqqında danışan yazıçı elə qəribə adamdır...

– Nə deyim?! Mən oxucularımla öz düşüncələrimi bölüşürəm, əsərlərimdəki personajların adlarını belə xüsusi məqsədlə axtarıb tapıram. “Ruh” pyesində Qorxacaq qadın, Tərki-dünya, Şübhəli Məxluq obrazları var. Bu adlar, simvollar orijinallıq xatirinə seçilməyib. Onları mən hansısa bir situasiyaya, mühitə uyğunlaşdırmaq cəhdi ilə edirəm. Deməzdim ki, bu, bil-

rəkdən belə alınır. Sadəcə, bu yolla konkretlikdən uzaqlaşırım. Yəqin, bu, müəyyən mənada, mənim özüməməxsusluğum kimi qələmə verilə bilər. Əgər bir insan olaraq, mən apokalipsis haqqında, məşhər ayağında veriləcək suallar barəsində düşünürəmsə, onlara özümdə, öz əməllərimdə cavab axtarmağa çalışırsansa, o sualların cavabını indidən hazırlamağa can atırsansa, bunun nəyi qəribədir?

– Bəlkə, bu, çoxlarının görə bilmədiklərini görməyə can atmaqdır? Bəzən Sizə elə gəlirmi ki, yaşınızdan qabaqda gedirsiniz?

– Hərdən fikirləşirəm ki, məni bu cavabların axtarışına çəkən, bəlkə də, yaş məqamıdır. Sonra görürəm ki, bu, nə vaxtsa yığılmış təcrübəylə bağlıdır, “Yaşlaşdıqca insan o dünya haqqında fikirləşir” ehkamı ilə yox, əslində, bu, normal adamın əvvəl-axır, cavanlığından və ya qocalığından asılı olmadan gəlib çatdığı bir mərhələdir. Bəlkə, bu suallarsız da gözəl yaşayıb, ömür sürən insanlar var. Amma fikrimcə, cavabı tapılan və tapılmayan suallar hər bir insanı düşündürməlidir.

– Siz özünüzü kamera adamı hesab edirsiniz...

– Həmişə haylı-küylü, səsli məclislərdən qaçmağa çalışmışam. Özümü təlatümlü işlərin içində görürəm, yazılarımda isə bir kamera əhval-ruhiyyəsi hökm sürür. Dünyada ən böyük istəyim sakitlikdir. Görünür, bu da kameralığın bir əlamətidir. Ancaq mənim çoxlu dostlarım, yoldaşlarım var, ünsiyyətini arzuladığım insanlar var. Qaraqabaq, guşənişin adam da deyiləm. Sadəcə, həmişə ruhi sakitliyə böyük ehtiyacım olub.

– Sizin ruhən yaxın olduğunuz, bir neçə əsəriniz oynanılmış Kamera Teatrınının bağlanmağı barədə söz-söhbət gəzir.

– Böhrandan çıxmaq naminə düşünülməmiş addımlar atmağın mənası yoxdur. Sənəti saxlamağın yüz yolu var. İnkişaf etmiş ölkələrin parlamentlərində qanunlar qəbul olunur. O qanunlara əsasən xeyriyyə işlərinə vəsait qoyan müəssisələr rüsumdan azaddır. Bizdə də qanları-canları ilə mədəniyyətə xidmət göstərmək arzusunda olan iş adamları var. Onların

qüvvəsini bu problemin üstünə yönəltmək olmazmı? O zaman bu adamlar özləri də biləcək ki, pulları havaya getmir. İndi dövlət himayəsindən məhrum ediləcəklər sırasında Kamera Teatrının, Gənclər Teatrının, “Yuğ”un da adı çəkilir. Bunlar Azərbaycan teatr mədəniyyətinin irəliləməsi yolunda böyük xidmətləri olan kollektivlərdir, öz estetikası, məramı olan sənət ocaqlarıdır. Öz dəsti-xəttini qazanmış, öz siması, yolu, üslubu olan qurumları isə qapamaq olmaz. Sabah onlar onsuz da hardasa bir dərnək kimi, studiya kimi fəaliyyət göstərəcəklər. Nə şəraitlə, nə də maaşla onları sınağa çəkmək mümkün deyil.

– **Kamal Abdullanın əsərləri başdan-başa Şərq motivləri ilə doludur.**

– Mən “Dədə Qorqud” üstə köklənmiş adamam. Yaradıcılığımın ilkin mənbəyi dastanlarımız, mifologiyamız, əfsanəvi personajlarımızdır. Bu mifoloji aləmdə mənə elə gəlir, Şərq-Qərb məsələsi yoxdur. İnsan məsələsi var, insanın ilkin davranış nöqtələrini tənzimləyən sistem məsələsi var. Bu, çox maraqlı bir dünyadır. Orada çox-çox əvvəllər baş verən hadisələr, ruşeyim halında olan əhvalatlar əksini tapıb. Onlar həm də daha ilkin, daha bakirə hisslərdir.

– **Yəqin, “Gizli Dədə Qorqud” da həmin sirli, mübhəm dünyanın içinə daxil olmaq arzusundan yaranıb.**

– Dastanda bir var, ilk baxışda görünən münasibətlər, istiqamətlər, ictimai və şəxsi məsələlər. Bir də var, çoxlarının diqqətini cəlb etməyən örtülü qatlar. Bəzən o mifoloji qatların üzərindən örtüyü götürməklə bir qəhrəmanın obrazını, olayın mahiyyətini kəşf etmək mümkündür. Mən bu “gizlinləri” açmışam əsərimdə. Bu yaxınlarda, “Dədə Qorqud”un yubileyi ilə bağlı keçirilən müşavirədə görkəmli alimimiz Şamil Cəmşidov gözləmədiyim halda, məni ittiham edərək belə dedi: “Kamal Abdulla “Dədə Qorqud”u dünya xalqlarının dastanı adlandırır. Amma o, Azərbaycan dastanıdır”. Bir onu demədi ki, Kamal Abdullanı bunu üçün güllələmək lazımdır...

Bəli, mən yenə bu sözlərin altını cızaraq deyirəm: “Dədə Qorqud” təkəcə türklərin, azərbaycanlıların deyil, o bütün dünya xalqlarının dastanı-

dır. Bunu “Əsli və Kərəm”, “Koroğlu” haqqında da deyə bilərəm. Biz bu dastanımızla məşhur yunan, şumer dastanları səviyyəsində bir əsər qoymuşuq ortalığa. Və sübut eləmişik ki, bizim də mənəvi başlanğıcımız həmin o hadisələrin başlandığı nöqtəyə gedib çıxır. Amma mən heç də elə fikirdə olmamışam ki, o dastanı kimsə bizim üçün bizim əvəzimizə yazıb... İndi “Gizli Dədə Qorqud”un ikinci hissəsi üzərində iş gedir. Həmin fikir və düşüncələr yeni bölmədə də davam edəcək.

– Siz, həm də Yubiley Təşkilat Komissiyasının üzvlərindəsiniz. Daha hansı işlərin görülməsi nəzərdə tutulur?

– Proqramda çox məsələlər nəzərdə tutulur. Ancaq konkret özümə gəlincə, mən “Mədəniyyət Fondu” xətti ilə dastanın uşaqlar üçün işlənmiş variantını beş dildə çap etdirmək təşəbbüsünü irəli sürmüşəm. Dastan alman, ingilis, fransız, ispan, türk dillərinə çevrilib yayılacaq. Amma bu böyük proyektə dövlət vəsait ayırmalıdır, yəqin, ayıracaq da.

– Dilçi alim kimi hansı tədqiqat işləri ilə məşğulsunuz? Şübhəsiz, Azərbaycan dilinin bugünkü problemləri Sizi də narahat edir...

– Bu yaxınlarda bir kitabım çapdan çıxıb – “Azərbaycan dilinin nəzəri sintaksisi”. Dil problemlərinə gəlincə, sözsüz, bir sıra məsələlər mənə çox narahat edir. Bu gün ölkəmizə gələn əcnəbi iş adamları dilimizi həvəslə öyrənməyə başlayır və az sonra yarımçıq buraxır. Sonradan çoxu rus dili ilə məşğul olmağa üstünlük verir, çünki görürlər ki, Azərbaycanda milli dil situasiyası yoxdur. Rus dili vasitəsilə də ötürmək olar. Milli dil situasiyasını isə ancaq mühitdə mənəvi infrastruktur yaratmaqla həll etmək olar. Heç bir eston estonla, erməni erməniylə, gürcü gürcüylə rusca danışmır. Bu, bizim millətə xas olan çox mənfi bir xüsusiyyətdir.

– Alimlik, yazıçılıq və ictimai xadimlik. Tərəzi hansı tərəfə əyilir? Çətin deyil ki, Sizə bu işlərin öhdəsindən gəlmək?

– İlk vaxtlar çətinlik vardı. İşlərimi qurandan sonra isə bir nizam yarandı. Bir var, sən işin dalınca düşsən, bir də var iş sənə dəsti-xəttinə uy-

ğunlaşsın. O vaxt problem də aradan qalxır, məsələlər də bir-birini tamamlayır. Demək çətindir, tərəzi hansı tərəfə əyilir. Amma imkan olsaydı, məmnuniyyətlə oturub bədii yaradıcılıqla daha intensiv məşğul olardım.

– Məşhur bir şeiriniz var: “Nar çiçəkləri”. “Yaz gəlib, bir azdan nar çiçəkləri açacaq”. Şeir yazırsınız?

– O gün bir ağacın yanından keçirdim, gördüm tumurcuqlar açır. Sanki ruhum oyandı o tumurcuqların oyanmasından. Gün o gün olsun, ürəklərə də yaz gəlsin! Mən hər dəfə şeir yazandan sonra elə düşünürəm, daha yazma bilməyəcəm. Amma görürsən, şeir haradansa yenə də gəlir, yeni parçalar yaranır...

– Deməli, yeni kitabın səhifələri yığılır...

– Deyəsən... İndi nə vaxtsa “dəli” bir sponsor tapılsa, yəqin ki, təzə kitab üzə çıxma bilər.

– Bir misrada deyirsiniz ki, “...sən axtardığını itirməyiblər”. Bəs nəyi axtarırsınız?

– Bunu bəzən özüm də anlamıram. Məncə, axtardığını tapmaqdan, axtara-axtara qalmağa yaxşıdır. O, həmişə insanı yaşadır, daxilən məsuliyyətdə saxlayır. Bir var, axtarmadan tapasan, bir də var, o axtardığının arxasınca özün düşəsən. Bunun maraqlı tərəfləri çoxdur. Bəzən prosesin özü nəticədən maraqlı olur.

– “Satılmış dünyanın” satılmış adamları kimi yaşamaq nə dərəcədə dəhşətlidir?

– Yəqin, bu dəhşətin dərəcəsi yoxdur.

– “Troya qalasının altında ölən əsgər” bir azərbaycanlıyı hansı səviyyədə düşündürə bilər?

– Bu mənim ən maraqlı saydığım şeirlərimdəndir. Qədim yunan poeziyasındakı kimi qafiyəsiz bir şeir parçasıdır. Qəribə yaranma tarixi olub

onun. Birinci misra doğulub, o biriləri də onun səsinə yığışıb. Fikirləşmişəm ki, bir azərbaycanlını da uzaq Troyanın keçmişində ölüb qalmış əsgərin taleyi narahat edə bilər. Biz yalnız bu hisslərlə böyük olarıq, dünyəvi olarıq və deyə bilərik ki, dünyaya məxsusuq. Həmişə deyirik, ən qədim ədəbiyyat, ən qədim tarix, dil bizimkidir. Olsun! Amma unutmayaq ki, biz həm də dünyanın bir hissəsiyik.

– **Kamal Abdulla kimlərlə ürək söhbəti eləyə bilər?**

– Ancaq inandığı adamlarla.

NƏMİZ VAR UNUTMAĞA? ...

“Press-fakt” qəzeti, 1 oktyabr, 1999

(Söhbətləşdi: İlqar Babazadə)

ÖNCƏLƏMƏ

Sentyabrın 25-də Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı özünün 65-ci teatr mövsümünü Kamal Abdullanın *“Unutmağa kimsə yox...”* dramatik qravürləri ilə açdı. Salona toplaşan mədəniyyət, incəsənət və elmimizin elitası iki saat ərzində təcrübəli rejissor V.İbrahimoğlu, istedadlı rəssam Rəşid Şerifin böyük Qara Qarayevin ölməz *“Don Kixot”* simfonik qravülərin sadası altında qurduqları, teatrın gənc və orta nəsilli sənətçilərin səhnələdiyi tamaşanı diqqətlə izlədi, sonda alqışlayıb dağılışdı...

Müxbirimiz qaranlığa qərq olmuş teatr girəcəyində tək duran əsər müəllifi Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun sədri professor, doktor Kamal ABDULLA cənablarına cürət edibəni yaxınlaşdı və tutacağına o qədər də ümid eləmədiyi söhbət baş verdi.

SÖHBƏTİN ÖZÜ

– Kamal müəllim, mən də bu axşam bolluca səslənmiş təbriklərə qoşuluram, amma peşakar maraqlarım üstün gəldiyindən Sizə bir neçə sualla müraciət etmək istəyirəm. Etiraz etməzsiniz ki?

– (yorğun təbəssümlə). Yox. Bilirsiniz niyə? Deyirəm, bəlkə, suallarınız bu axşam baş vermiş hadisəni mənim özümə anlada. Buyurun.

– **Çox sağ olun. Şəraitə nəzərə alıb suallarımı lapidar formada təqdim edəcəyəm. Ciddi alim, məşhur mədəniyyət xadiminin dramaturgiya müraciətinin səbəbləri?**

– Söhbətimizi eyni janrdə aparmaq üçün mən də teleqraf üsuluyla cavab verəcəyəm... Teatr mənim əski məhəbbətimdir. Yaşa dolduqca onun fəvqəladə mənəvi təsir gücünü də anladım. Bir də ağ vərəq üstündə qarışdırıldığı və yalnız xəyalında, yaddaşında hadisə... insanlar... münaqişələr və ideyaların canlanıb müstəqil həyatları ilə yaşaması, sənin özündən özgələşib hamının olması nə isə sözəgəlməz zövq və yaradıcılıq üçün təkanverici qüvvəyə malikdir...

– **Bilirəm ki, bu Sizin son illərdə yazdığınız üçüncü pyesdir. O birilərinin səhnə taleyi necədir?**

– “Unutmağa kimsə yox...” mənim ikinci dram əsərimdir. Birincisi – “Beyrəyin taleyi” Milli Teatrımızın repertuarına daxil olunub, sonuncu pyesim də Teatrın Bədii Şurasında bu günlərdə müzakirə olunacaq...

– **Bu axşam izlədiyimiz tamaşanın rejissor yozumu ilə razısınızmı?**

– Bilirəm, bu söhbətimizi rejissor oxuyacaq, odur ki hər ehtimala qarşı son dərəcə diplomatik cavab verəcəyəm: məndən ötrü baş qəhrəmanın tədqiqat predmeti olan “Çiçəkli yazı” və onunla bağlı “insan və tarix”, “intim yaddaşla tarixi yaddaşlarımızın mütənasibliyi”, “insanlar və tariximizin qarşısında şəxsi “məsuliyyətimiz” ... kimi mövzular daha vacib idi. Amma rejissorun yozmaq hüququnu danmıram...

– **Aktorlar haqqında nə deyə bilərsiniz?**

– Bu sahədə mütəxəssis olmadığımçün peşəkar təhlildən vaz keçib bircə onu deyə bilərəm ki, aktyorların məşq prosesində pyesimə münasibəti məndə onlara qarşı sonsuz hörmət və minnətdarlıq hissini yaratdı...

– Onu da bilirəm ki, son beş ildə yazıb dərc elədiyiniz əsərlərin müəllif haqqını, yəni qonorarını müxtəlif ictimai fondlara köçürdürsünüz. Bunun izahı nə?

– Cavan oğlan, bu cür şeylərin izahı verilməz və müzakirə olunmaz. Bundan qat-qat önəmli və maraqlı mövzular var, deyilmi?

– Razıyam. Sonuncu sual: doğurdanmı, tamaşada səsləndiyi kimi “... kimsə yox xatırlamağa, unutmağa da kimsə yox...”

– Canım, mənə, özün anlamalısan ki, bu artıq ayaqüstü söhbətin mövzusu ola bilməz. İstəsən, sonra... daha münasib zaman və məkanda söhbətimizi davam edərik. Oldu?

– Eyhamınızı anladım. Söhbətinizə görə çox sağ olun, təşəkkürlər.

– Mən təşəkkür edirəm...

"MƏNİMÇÜN ƏN AĞIR XAÇ CAVABSIZ SUALLARDI..."

"Azadlıq" qəzeti, 8 oktyabr, 1999

(Söhbətləşdi: Mahir Mehdi)

"Bircə dənə olmayacaq ver mənə" nidası ilə isti bir gündə rahat kabinetdə (oxu: qəfəsdə) baş-başa verib ordan-burdan söhbət açdıq, bir xeyli dərdləşdik, əzib dərdin suyunu çıxardıq. Yerdə nə qaldısa kağıza köçürdüm, Kamal Abdullayla söhbətə döndüm...

7 kəlmə o kəsdi, 7 kəlmə mən...

– Balıqdan soruşurlar: Niyə içirsən? Dedi, bilmək istəyirəm, dəniz nədi? Yəqin, sənətkar da yazmağın nə olduğunu anlamaq üçün yazır...

– Balıqla dənizin davası uzun davadı və bu, çox şeyin əsasında dura bilər. Sənin dediyin balığa gəldikdə isə... Dənizin nə olduğunu bilmək üçün onu başdan-ayağa içməyə ehtiyac yoxdu, bir qurtum kifayətdi. Bu bir qurtumda həm dənizin fəlakəti, həm də səadəti var. Ağıllı balıq üçün bir damla da bəsdə. Yazmaq da, təxminən, belədi. Yazırsansa, bunun nə olduğunu bilməkdən ötrümü yazırsan, yoxsa öz içindəki tikanı çıxarmaqdan ötrümü? Xülasə, qəliz məsələdi, mən şəxsən nə üçün yazdığımı bilmirəm.

Alimdi, yoxsa dramaturq? Dramaturqdu, yoxsa şair? Şairdi, yoxsa nasir? Bilmirəm. Bircə onu bilirəm ki, bütün bunlar bir varlıqda, bir canda qərar tutub – Kamal Abdullanın məninə, şüurunda, hisslərində. Hansının uğurlu, hansının uğursuz olduğunu aydınlaşdırmaq bir qədər çətindi. Çünki əsl sənətin zövq məsələsi olması heç kimə sirr deyil. Bəyənmirəmsə, sevmirəmsə "pisdir" (və ya əksinə) iddiasında bulunanlardan fərqli olaraq, qiymət verməyə tələsməyək...

– **Yaradıcı adamların bir janrdan başqasına keçməsinə necə baxırsınız? Məsələn, şeirdən nəsrə və ya tərsinə... Təxminən, Sizin kimi.**

– Mətləbə çatmaq üçün ona doğru istənilən minikdə getmək mümkündür: avtobusda, taksidə, metroda. Ancaq taksiyə (bu, eyni zamanda taksiyə minməyə imkanı olan adam deməkdir) öyrənmiş adam avtobusla gedə bilsə də, getmir. Əvvəllər avtobusla uzaq bir mənzilə yol alanda çox gözəl fikirlər gəlirdi ağılıma: bir şeirin və ya hekayənin sxemi qurulurdu beynimdə. Amma qəribədi, sürətli miniklə gedəndə o fikirlərlə əlləşə bilmirsən. Sürət səni başqa duyum səthinə salır. Bir janrdan başqasına keçmək mümkündür, ancaq mümkünlüyü qədər də lazımsız ola bilər. Bəyəm, janrın öz içində janrları yoxdu? Şeirin müxtəlif ölçüləri var, onları da şeirdaxili janrlar adlandırmağa bilərik. Ancaq bir məsələ var: sərbəst şeir yazan adam möhkəm vəzn daxilində dəmir biçimli qafiyələrlə dolu şeiri yazmaq bacaran adam olmalıdır. Ən abstraksionist rəssam hər şeydən əvvəl bir insanı onun normal ölçülərində çəkməyi bacarmalıdır. Əks halda, primitivliklə “suyunun suyunun suyu” ilə qarşılaşa bilərik.

Şəxsən mənim üçün janrdan janra keçməyin heç bir maneəsi yoxdu. Hər şey marağımdan, həvəsimdən ... avtobusun sürətindən asılıdır.

– **Eyni fikirdən əksər əsərlərinizdə istifadə etmisiz... Deyək ki, “Unutmağa kimsə yox”. Bu Sizi yormurmu?**

– Buna eyni fikir yox, eyni ideya deyərdim. Bəlkə də, bu bütün əsərlərimin canına hopub, çox rahat ideyadır. İki əks istiqamətli ovqata xidmət edən ideyadır. Xırdalayaq: **“Unutmağa kimsə yox...-1.** Hamı sənənin ürəyindədir, sən hamını sevir sən və ehtiyac yoxdur ki, kimsə unudulsun, yaddan çıxsın.

“Unutmağa kimsə yox...-2. O qədər tənhasan ki, nəinki xatırlamağa, unutmağa da kimsə fikirləşib tapa bilmirsən. Yəni heç kimə lazım deyilsən, sənə də heç kim lazım deyil. Ovqat bu iki qütbün birində və yaxud aralıqda olur və hər dəfə bu ideyanın iki müxtəlif qütbünün birində nəfəs dərib getdiyini yolun yorğunluğunu canından çıxarmaq imkanın var...

“...Həyat, əslində, ölümün içində, ölümün davamıdır. Belə yaxşıdır. Bir-birimizin içində çabalaya-çabalaya qalmışıq. Ayrılıq. Sən sən ol. Mən mən olum... heç olmasa bir-birimizi görərik o zaman” (“Bir, iki – bizimki!” pyesindən).

– “İnsanları sevmək ən ağır xaçdır”. Köhnə tanışlardan biri Paster-nakın bu fikrinə bir balaca əl gəzdirib “doğmaları itirmək ağır xaç kimi-dir” deyirdi. Sizinçün bir sənətçi kimi belə bir xaç varmı?

– Var. Arzunu, istəyini, ürəyindən keçənləri olduğu kimi, insanlara çatdırma bilməmək; olduğun kimi görünməmək – yəqin, ən ağır şey budur və yaxud həm də budur. Buna ən ağır xaç yox, ağırlardan biri deyərdim: unudulmaq qorxusu, sevilməmək qorxusu, lap elə sevilmək qorxusunun özü də... çox şey sadalamaq mümkündür. Ancaq bunların içində, bəlkə də, ən dəhşətli o dünyada, məhşər ayağında cavabını tapa bilməyəcəyim suallardır. Cavabsız suallar... Mənimçün sənin ifadənlə desək, ən ağır xaç cavabsız suallardır...

– Azərbaycan ədəbiyyatı kimi elmi də qapalıdır. Yəni harasa çıxış baxımından. Siz öz elmi yazılarınızda müəyyən qədər “müqayisəli tipoloji təhlil” elmi üslubundan istifadə eləyirsiniz. Keçmiş SSRİ-də onun müəlliflərindən biri mərhum professor J.Meletinski idi. Bu məktəblə əlaqə saxlayırsız mı, orda çap olunmaq imkanınız varmı?

– Dediysin bu üslub təkə dilçilikdə yox, ədəbiyyatda da mövcuddur. Dilçilikdə bundan əlavə “müqayisəli – tarixi” metod da var. Bu da qohum dillər ailəsinin ən qədim variantını (daha doğrusu, invariantını) ortaya çıxarmaq məqsədi güdür. Mənim elmi mülahizələrim “müqayisəli tarixi metod”dan bəhrələnməyə, üstəlik mənim hər hansı bir obyektə sistem və struktur münasibətlərinin canlı cəmi kimi baxışına əsaslanır. Bu iki istiqamət mənim canlı özüllərimdir. Yazdıqlarım sovet məkanının ən müxtəlif mərkəzlərində işıq üzü görüb. Xüsusən hansısa bir yerdə çap olunmaq ehtiyacı yoxdur. Ancaq Dədə Qorqudla, Azərbaycan dilinin sintaksisiylə bağlı araşdırmalarımın öz açarı var. O açar, belə deyək, “işləyib”. Bu açarı mən tapmışam və mən tətbiq eləmişəm.

“... Tarixi varaqqlama, oğlum. Bir şey deməyəcək. Ən böyük dərs, bax, indiki andı, indi yaşadığın, yediğin, içdiyin, ləzzət aldığın nə varsa odu. Tarixdə eşələn-mə. Nə keçmişdəki tarixdə eşələn, nə də bundan sonrakı, gələcəkdəki tarixdə. İnanma vədlərə. Sənə öyrədilən tarix deyil nağıldı...” (“Hərdən mənə malək də deyirlər” əsərindən)

– Bir vaxtlar bədii ədəbiyyatda partiya, Lenin dəbdə idi. İndi ölüm, Allah... Bu, bədii ədəbiyyatın dövrə uyğunlaşdırılması, şəklinin zorən dəyişdirilməsi deyilmi?

– Bu, məni çoxdan düşündürən məsələdir. Çox dəqiq tutmusan bu uyğunsuzluğu və eyni zamanda uyğunluğu. Məni ən çox narahat edən və ətimi tökən bilirsən nədi? Allahla və ölümlə pozuya girib “sən”lə danışmaq (guya ki!) cəsarəti. Nəsə, əzizim, təklər, tənhalər yaman çoxalıb. Tək, tənha olmayanlar da moda xatirinə onların içlərinə dürtüblər özlərini. Əslində, tənhalıq barədə danışmazlar, “mən təkəm” qışqırır deməzlər. Bu, misranın qoxusundan, duruşundan, biçimindən ürkək-ürkək boylanmalıdır. Əgər gücü qalıbsa, boylana bilirsə... Ölüm də, xüsusilə, Allah da laübalı münasibətlərdən uzaq duran varlıqlardı. Onlarla zarafat eləməzlər, münasibət son dərəcə rəsmi olmalıdır. Bizə elə gəlir ki, onları inasaniləşdirdikcə özümü zə yaxınlaşdırırıq. Bu bizim boş cəhdimizdi. Allah və ölüm qarşısında ancaq “farağat” şəklində!! Bu mənim onlar qarşısında qorxum deyil, onların hər ikisinə boyuk məhəbbət və sevgimdən gələn sitayişdi.

– “Kitabi-Dədə Qorqud”un araşdırıcısı kimi bu mövzuya tez-tez müraciət eləyirsiniz. Bu yaxınlarda eşitdim ki, “Dədə Qorqud” motivləri əsasında “Cusus” adlı pyes yazmışız. Və əsər tamaşaya qoulmaq üçün Milli Dram Tatrında qəbul olunub...

– “Cusus” “Dədə Qorqud” motivləri əsasında yazdığım ikinci pyesimdir. Bayaq haqqında danışdığım açar burada da işə düşmüş şəkildədi. Mənası da ondan ibarətdir ki, dastanın əsas qəhrəmanları vurub-yıxan cəngavərlər, vətən yolunda canından keçən igidlər, sədaqətli nişanlılar – Beyrəklər, Banıçıçəklər daha məni maraqlandırmır. Mənim onlara heç bir həvə-

sim qalmayıb. İndi məni daha çox adı bir cümlədə çəkilən Şirşəmsəddin, Boğazca Fatma, Oğuz elində yaşayan kafirin casusu və başqa epizodik obrazlar cəlb edir. Onlarla söhbətləşmək, dərdləşmək, onlarla danışmaq mənim üçün daha maraqlıdır. Son pyesimdə də Boğazca Fatma və ona oğulluq edən casus mənim “Dədə Qorqud” fantaziyalarımın davamı kimi götürülüb və dostlarımın dediyi kimi maraqlı bir şey alınıb. Əsəri tamaşaya “Yuğ” teatrının bədii rəhbəri Vaqif İbrahimov hazırlayacaq. Mənim bildiyim bu qədərdir...

KAMAL ABDULLA İNSANLARI ÖLÜM QORXUSUNDAN QURTARIR

“Teleskop”, 15 yanvar, 2000

Kamal Abdulla ilə müsahibəyə gedəndə nədənsə yolboyu Avstriya yazıçısı Frans Kafkanın bu sözləri hey beynimdə gəzirdi: “İnsanın varlığı mənasız bir hadisədir”. Yəqin ki, bu pessimist və bir balaca da qeyri-müəyyən ovaqat K.Abdullanın pyeslərindəki ab-hava ilə bağlıdı.

Bu pyeslərdə həyatın qəfil, həm də gözlənilən dolanbaclarında taleləri düyünə düşən insanların yaşantıları müəllifin özünəməxsus interpretasiyasında qələmə alınıb.

Qadın-kişi (Adəm-Həvvə), insan-insan, şər-xeyir, səs-sükut, rənglər-rəngsizlik dilemması. Bir də bizim azadlığımıza sədd çəkən əbədi divar. Divarın o üzündə nə var? Və əslində, nəyə mövcuddurmu? Mən bilən K.Abdulla yazılarında bu cavabsız və müşkül suallara cavab axtarmır və buna heç kiçik bir cəhd də hiss olunmur. Yəqin ki, o pyeslər onun özündən ötrü, həm də çətin məqamlarında dayaq məkanı tapa bilməyən “bir-birinin içində çabalaya-çabalaya” qalan insanlar üçün işıqdır. Sözün, şəffaf hissələrin işığı. Yaşadığımız gerçəkliyin, fasiləsiz tənəzzül və qeyri-səmimi hissələrin daşıyıcısı olan cəmiyyətin fəvqündə dayanana bilən işıq.

Həm də anlayırsan ki, sən bu dünyada özün-özünü aldada-aldada yaşayırsan. Və yaşamalısan.

ÖLÜMÜN İŞİĞİNDA

– Məşhur olum-ölüm dilemması. Müəllifin pyeslərindən bu xətt də qabarıq keçir. Amma başqa traktovkada. O, ölümü adiləşdirməklə bizi bu xofdan xilas etmək istəyir.

– Mən insanlara ölümdən qorxmağı, ölümün o qədər də qorxulu olmadığını aşılایram.

İnsan ölümdən qorxmalıdı. Mən görürəm, bilirəm ki, insan ölümdən qorxur. Və bu qorxu onu heç də ləyaqətli addımlar atmağa gətirib çıxarmır. Ölümdən qorxu insanı ona layiq olmayan addımlar atmağa gətirib çıxarır. Və ölümdən qorxmayanda, biləndə ki, bu harasa keçid addımdı, o insan çalışır ki, həyatını daha ləyaqətli yaşasın. Mən çalışıram ki, insanı ölüm qorxusundan qurtarım. Mənim yazdıqlarım buna cəhddir. Bəlkə, özümü, bəlkə də, mənə inanan kimsəni, bu qorxudan qurtarmaq cəhdidir.

– Oxuculardan söz düşmüşkən, onların fikri Sizin üçün maraqlıdır mı? Və ümumən, oxucu rəyi ilə hesablaşırırsınız mı?

– Oxucuların fikri mənimçün qəttiyən maraqlı deyil. Oxucunun səviyyəsi deyilən məfhum çox qəribə, absurd məfhumdur. Mənim öz səviyyəmə var. Yaxşı, pis, yüksək, orta – hər nə şəkildə kim qəbul eləyirsə, bu onun öz işidir. Öz səviyyəmdən mən necə düşə bilərəm axı? Bu söhbət 50-ci illərdə qaldı. Turalım ki, fəhləni fəhlə dilində danışdırmaq lazım idi. Bunu sosrealizm rejimi diqtə eləyirdi. Yazanda axı fikirləşmirsən, bu səviyyəyə düşüm, düşməyim. Yazı prosesində bu heç yada düşür. Necə fikirləşə bilərəm ki, fəhlə, kolxozçu bu haqda nə deyərdi.

UNUTMAQ FACİƏDİRMİ?

Rahat yaşamaq üçün, bəlkə də, ən yaxşısı unutmaktır. Hər şeyi, olub-keçənləri unutmək. Keçmişə ağ kağız parçasına döndərib hər şeyi təzədən başlamaq... Bu mümkündür mü? Yaddaşından ayrılı bilməyən, amma buna cəhd edən insan üçün bu, ancaq fiksiyadır... Cəhd göstərmə. Onsuz da alınmayacaq... Əllərin qoynunda, gözlərin peşimancasına harasa dikiləcək, qırıq-qırıq: “Yox, doğrudan da, müşkül imiş” deyəcəksən...

– Unutmaq faciədirmi?

– (Bir anlıq fikrə gedir). İstəməzdim buna elə-belə cavab verim. Mən sənə deyim də. Bir dəfə məndən soruşdular ki, o dünyaya özünlə bir şey aparmaq mümkün olsaydı, nəyi aparardın? Dedim yaddaşımı. Sonra fikirləşdim ki, axı yaddaş, doğrudan da, bizim ayrılı bilmədiyimiz, amma bizə ən çox məşəqqət, əziyyət verən bir şeydir. Hər insan öz daxilində sadizmi yaşadır. Həm sadistdir, həm də mazoxist. Baxır, bunun hansı çoxdu insanda. Yəni bu, dərəcələrinə görə onun xarakterini müəyyənləşdirir. Yaddaşdan ayrılmaq elə mazoxizmin bir əlamətidir. Mən özümdə qəribə şeylər müşahidə edirəm. Məsələn, televiziya verilişinə, yaxud bir filmə baxıram. Bilirəm ki, bu mənim, loru dildə deyək, ətimi tökür. Yəni mən bundan az qala iyirənirəm. Amma yenə baxıram. Və o baxışın özündən bir ləzzət alıram. İstəyirəm televizoru sındırım. Amma yenə baxıram. Mən onu çox asanlıqla başqa bir kanala çevirə bilərdim. Mənə daha maraqlı və bilmədiyim bir şeydən söhbət gedərdi. Hər insan, yəqin, özündə bir mazoxizm hissi yaşadır, bu mazoxizmin insanda yaşadan ən böyük enerjisi həmin o yaddaşdır.

– Yəqin ki, yaddaşdan ayrılmaq mümkün deyil?

– Ayrılmağı, yəqin ki, özünə təlqin edirsən. Amma istəmirsən də. İstəyirsən, nəşə sənə əziyyət verən bir şeyi yenə yadına salasan. Yenə o əzabı özündən keçirəsən. O adamlar ki, keçmişdən ayrılı bilirlər, onlar çox qəribədir ki, təmiz, saf insana dönmürlər. Onlar da dönüb olurlar sinik. Ya mazoxist, ya sadist, ya da sinik.

– Siz, yəqin...

– Mən daha çox yəqin ki, mazoxistəm.

İNSAN HƏBSXANAYA GƏLİB

– Tez-tez belə cümlə işlədirlər ki, insan azad yaranıb. Doğrudanmı, insan azad yaranıb? Əgər azad yaranıbsa, neyçün ömrü boyu azadlığa can atır?

– Bilirsən, bunlar hamısı müsəlmançılıqda – filanda deyilir də.

Biz gəlmişik nahaq dünyaya. İmtahanlardan keçməyə və haqq dünyaya da qayıdacağıq. İnsan azad nə cür yarana bilər? O, həbsxanaya gəlir. Azadlıq sonra olacaq. Haqq dünyasında.

– Mən bayaq Vaqif Səmədoğlunun qəzetdə belə bir cümləsini oxudum ki, “Sizi bilmirəm, amma mən öz şeirlərimdən yoruldum”. Olur sizdə belə şey?

– Yoruluram... Kitab oxumaq istəmirəm.

– Nəylə bağlıdır bu?

– Görünür, o hissənin özünün ali bir məqamı var. Çaya ikinci dəfə girmək mümkün olmadığı kimi, bir də o məqama qayıtmaq, ikinci dəfə o şeirin hissiyatına girmək də mümkün olmur. Bu qərribə şeydir. Və mən burada fəlsəfə axtarmaq istəmirəm. Amma istəmirəm də oxumaq. Vaqif çox dəqiq deyib onu. Yəni mən özümə hayıl-mayıl deyiləm. Amma çox zaman elə olur ki, sən deyən “Dədə-Qorqud”u açıram müəyyən bir fəslə oxuyuram və ləzzət alıram ondan.

HƏR ŞEY MİFDİR

– Bizim dörd ətrafımız miflərdən ibarətdir. Biz miflərin buxovunda və əhatəsindəyik. Hər şey mifdir. Yəni biz miflərlə öz milli mentalitetimizi müəyyənləşdiririk, onlardan istifadə edirik. Mif nədir, nağıldır da, yəni biz nağıla inanırıq. “Qəhrəman Azərbaycan xalqı” ifadəsi artıq mifdir. Heç qəhrəman ingilis xalqı ifadəsi eşitmisən? Və yaxud qəhrəman rus xalqı. Məsələn, onlar nəyə başqa şey deyirlər. Heç bir dəfə eşitmisən ki, ingilis deyir mən Robin Qudun nəvəsiyəm. Robin Qud, təxminən, Koroğlu kimi, adamdır da. Amma biz Koroğlunun nəvələriyik. Mifdir də bu. Həmin mifi bu gün müasirləşdiririk. Nəyə görə, başım çıxmır.

– **Çox bayağı mifdir.**

– Bilirsən, müasir azərbaycanlını irəli getməyə nə qoymur? Bir tərəfdən deyirik ki, Koroğlunun nəvəsiyik, digər tərəfdən xanlıqlardan, dövlətçiliyimizdən danışırıq. Koroğlu dövlətçiliyə qarşı çıxan bir asidir. Asi. İndi xanı yaxşıdır, pisdir mən onu demirəm. Koroğlu üsyankardır. Dövlətçiliyin təməlini dağdan bir adamdır. Bir tərəfdən Babəkin nəvələriyik, bir islam dinini bayraq edib gəzən adamlarıq. Bu ikilikləri nə təhər bir yerə sığışdırmaq mümkündür? Bax, həmin ikiliklər bizdən xəbərsiz beynimizdə mübarizə aparır. O mübarizədən bizim xəbərimiz yoxdur. Bunu, yəqin, psixoloqlar bilər, olur belə şeylər, yoxsa olmur. Amma o, bizə irəli getməyə imkan vermir...

“AZƏRBAYCAN XALQI MAZOXİSTDİR”

“Teleskop”, 19 yanvar, 2000

Biz Azərbaycanlılar keçmişlə yaşayan və onunla qürrələnən xalq. Əksər hallarda da yeri düşdü-düşmədi. Bəlkə, bu o səbəbdəndir ki, dünənimizdə olan bibrçılıqlara baxmağa qorxuruq. Bu günümüz boşluqdur. Sabahımızda nə olacaq, onu bilmirik. Bəlkə də, qorxuruq. Amma cəsarətdən də pafosla dəm vururuq.

– **Çarəmiz kəsiləndə keçmişdən yapışıırıq. Axı niyə?**

– O da mazoxizmdir. Xalq da bütövlükdə mazoxistdir. Görmürsən, bizim şeirimizdə sual ən çox nə şəkildə qoyulur? “Yadımdamı?” Bu “yadımdamı?” sözü, üzünü keçmişə döndərməkdir. Düzdü? Bu elə bütün rekordları vurur. Biri demir ki, gedək görək nə olacaq?

– **Siz bayaq yaddaşdan danışırıdınız...**

– Bütün hər şeyin əsasında “yadımdamı?” ideyası durur.

– **Sizin şeirlərinizdə bu hiss olunur.**

– Niyə ki? Mənim şeirlərimdə başqa şey də hiss olunur.

Soldu nar çiçəkləri, indi nar yetişəcək.

Bax, bu üzünü sabaha tutmaqdır. Yəni o “yadımdamı?”lara əlvida, indi nar yetişəcək. Bu, başqa əxlaq və başqa mədəniyyət tərzidir.

– **Hərdən oturub özüm-özümə**

Mən o gecəni xatırlayıram...

– Əlbəttə. Mən də bu gözəl xalqın gözəl nümayəndələrindən biriyəm də. Onsuz mən nə təhər ola bilərəm?! Mən də mazoxistəm. Amma mənim başqalarından fərqi ondadır ki, mən o keçmişdən, o “yadımdamı?” əxlaqından çırpınıb çıxmaq istəyirəm. Yəni, həm onu saxlamaq, həm də irəli baxmaq istəyirəm.

– **Necə ölmək istəyirsiniz? Məsələn, mən təyyarədə ölmək istəyirəm. Bir anlıq.**

– Yuxuda.

– **Rahat olduğuna görə?**

– Ola bilsin, rahat olduğuna görə. Düzü bilmirəm. Bəlkə, ona görə ki, yuxu sənin o biri aləmlə təmasının sanki gerçəkləşən məqamıdır.

– **Dünyanın 7 möcüzəsi var. Mənim üçün ən böyük möcüzə yuxudur.**

– Yuxu? Qərībədir. Mən isə mənim üçün ən qərībə möcüzələr sırasına artırma bilərəm təyyarəni. Necə olur ki, bu nəhəng birdən-birə uçur. Hər adamın öz möcüzəsi var.

– **Bunun elmi izahı var da.**

– Onun izahını bilmirəm. Hər adamın özünün mükəmməl dövrünə qədər uşaqlıqdan özü ilə apardığı suallar və təcrübələr olur.

– **Yeri gəlmişkən, Sizi ən çox düşündürən sual hansıdır?**

– Sual?

– **O sual ki, onun cavabını tapa bilmirsiniz.**

– Belə bir sual. Səni bu dünyada saxlayan nədir?

– Elə bir qeyri-səmimi hərəkət eləmişiniz ki, onun əzabını bu gündə çəkirsiniz?

– Kiminsə xeyrinə, kiminsə xətrinə, heysiyyatına toxunmamaq üçün elə addımlar atılıb.

– Özünüzdən ötrü atılıb elə addımlar?

– Yəni, nə şəkildə?

– Yəni özünüzü xilas etməkdən ötrü qeyri-səmimi olmuşunuz?

– Yox. Mən, əksinə, o hərəkəti etməsəydim, o sözü deməsəydim, çox şeyə nail ola bilərdim. Onu deyəndən sonra nail olmadım.

– Tərəddüd hissi keçirmisiniz?

– Çox olub. Mənim tərəddüdsüz keçən gecələrim olmayıb. Elədiyim hər hansı bir əməlin tərəddüdünü çəkmişəm ki, görəsən, düz eləmişəm, yoxsa yox. Şübhələr, tərəddüdlər... həmişə olub, olacaqlar.

– Sovet dövründə deyiblər ki, ədəbiyyat insanı tərbiyələndirir.

– Çox bayağı ifadədir. Amma məğzində çox böyük həqiqət var. Qədim yunanlar buna "katarsis" deyirlər. Yəni, təmizlənmə prosesi. Bütün dövrlərdə belə bir proses olur. Sosializm dövründə də bunu tərbiyə adlandırıblar. Sözün özü bir az sürtülmüş sözdür, ona görə məni diksindirirdi. (*Yadına nəyisə salmağa çalışır*). Uşaq vaxtı 3 qəpiyi sürtərdik, sürtərdik, bir tərəfi ağappaq olardı, 20 qəpiyə oxşayardı. Tumsatan qoca nənələri aldadardıq.

– Siz də, yəqin, aldatmışız?

– Yəqin. 10 yaşında uşaqdan bundan artıq nə gözləmək olar?

Ya gərək gedib, Pavlik Morozov kimi kimlərisə sataydın, ya da belə işlərlə məşğul olaydın. Allah ona görə bizi bu işlərə təhrik edir ki, sonra əzab çəkə biləsən, ya bilməyəsən. Mənim və mənə oxşar olan adamların başqa adamlardan fərqi odur ki, biz öz əməlimizin əzabını bu gündə çəkirik. Mən əzab çəkirəm ki, nə vaxtsa gözləri yaxşı görməyən qoca bir nənəni

aldadıb 20 qəpik əvəzinə 3 qəpiklik vermişəm, bəlkə, hələ “zdaçı” də almışam. Mən bunun əzabını çəkə bilirsə, elə bilərəm ki, o əməl bağışlanar. Allahın bağışlaması, əslində, cəzamızın verilməsidir. Cəza verilməyə qədər sən bağışlanmazlıq sərhəddindəsən.

– **Siz yolda da çox yazırsınız.**

– Bir adam başqasından soruşur ki, hara gedirsən? O biri cavab verir: – Bilmirəm. “Deməli, getməyə yer çoxdur”.

– **Sizin getməyə yeriniz var?**

– (Bir az fikirləşir) Üç nöqtə.

– **Üç nöqtə?**

– (Gülür).

– **Yəqin ki, elmi araşdırmalarınızda Siz özünüzü “və” kimi hiss edirsiniz?**

– Maraqlı bənzətmədi.

– **Üslub Sizinçün nə dərəcədə önəm kəsb edir?**

– Yazmazdan bir az əvvəl mən çalışıram ki, yavaş-yavaş hər şeydən təcrid olunum. Elə bir qəlibə girirəm ki, o qəlib özü diqtə eləyir. Qəribə şeydir.

– **Dünyanı dərk eləməyə cəhd göstərirsiniz?**

Mən Azərbaycan ədəbiyyatında yeganə bir adam tanıyıram ki, dünyanın nə üçün yarandığı sualını öz qarşısında şeir şəklində qoyub. Heç ağlınıza gəlməz, bəlkə. O sənətkar Aşıq Ələsgərdir.

*Yerin, göyün, ərşin, gürşun binası
Əsl bünövrəsi, ay nədən oldu?*

*Göyü yerdən, yeri göydən kim seçdi?
Hikmətin binası ay nədən oldu?*

Göyü yerdən, yeri göydən seçmək məsələsi antik mifoloji sistemdə qoyulan suallardır. Nə zaman göy kişi başlanğıcı, yer qadın başlanğıcı oldu? Yağış yağdı, yerdən doğuldu hər şey? Bu, mifoloji suallardır.

– Yunan mifologiyasını çox sevirsiniz, deyəsən?

– Yunan Allahları, yarımallahlar hamısı gözəldir. Şillərin bir şeiri var bu bərədə. Hara qeyb oldunuz? Siz getdiniz dünya bəsitləşdi, rəngsizləşdi. O vaxt dünyanın maraqlı dövrüydü.

– Təsəlliyyə ehtiyacınız olur?

– Hər bir insanın təsəlliyyə ehtiyacı var. Mən elə bir güclü insan deyiləm ki, təsəlliyyə ehtiyacım olmasın. Əlbəttə, olur.

– Onu insanlarda axtarırsınız, yoxsa?

– Mən axtarmıram. Mənim bəxtim gətirib və mən elə adamlarla əhatə olunmuşam ki, təsəlli mənə lazım olanda o adamlar özləri heç nə ummadan onu mənə verirlər. Yəni hiss eləyirlər ki, mənim hansısa xoş sözə ehtiyacım var.

– Uşaqlığınız necə keçib?

– Deyilənlərə görə, uşaqlığım şux keçib. Guya ki, çox dəcəl olmuşam. Balaca həyətimiz, ora-bura qaçmağımız, köhnə qonşuların yadında qalıb. Bir də anamın “bəsdi az tullan, balkon uçar” sözləri. Mən də həmişə elə bildirdim ki, balkon qanad açıb uçaacaq. Təəccüblə düşünürdüm ki, mənim atılıb-düşməyimdən balkon nə cür uça bilər?! Gələcək dilçi kimi məni düşündürən ilk sual bu olub 6 yaşında. Bir də məni Damdabacayla qorxudurdular ki, şuluq eləmə, Damdabaca gəlib səni aparar. “Damdabaca” da mənim üçün qorxulu, mifik bir varlıq idi. Və bir də yaxşı məktəbimiz, yaxşı müəllimlərimiz vardı. Mən 190 sayılı məktəbi bitirmişəm. Sona müəllimənin məktəbini.

– **Bəziləri deyirlər ki, uşaqlıq illərinə qayıtmaq istəyirəm. Mən qayıtmaq istəməzdim. Çünki maraqsız olardı.**

– Bu darıxan adamların sualıdır. Necə qayıda bilərsən axı? Mənasız şeydi. Darıxmaq romantikası qaldı 19-cu əsrdə.

– **Dinlər olmasaydı insan nəyə itirərdi?**

– Sadəcə olaraq, dinlərlə insanın, cəmiyyətin inkişafında bir sahmanlaşma başladı. Və dinlər həyatımızı müəyyən məcraya saldılar. Təkallahlılığın başlamasıyla, mənəcə, dünyanın təəccüb şəklində dərk olunmağına nöqtə qoyuldu.

– **Yaradıcı adamların dindar olması nəyə mənə çatmır.**

– Mən demirəm ki, dindaram. Dinin gətirdiyi müəyyən işıqlı cəhətlər var ki, uyuşmağa çalışıram. Çalış yaxşılıq elə. İnsan olmağa çalış. Yəni, ona görə yox ki, dində belə deyilib və mən Domokl qılıncının altında o yaxşılığı hökmən eləməliyəm. Yox, görünür bunlar bir-birini tamamlayır.

– **Bəzi yaradıcılar ədəbi cərəyanlarda birləşirlər. Yaradıcı və ədəbi qrup.**

– Vallah, mənim heç bir cərəyana ehtiyacım yoxdur. Təsəvvür eləyə bilmirəm, bu nə təhər ola bilər?

P.S. Kamal Abdulla, həmçinin "Sirriçində dastan və yaxud gizli Dədə Qorqud-2" kitabının müəlifidir. Dədə Qorqudun 1300 illik yubileyi ilə bağlı olan, bir elə mənə kəsb etməyən mübahisələri çoxları xatırlayır. O vaxt bu dastan bəzi ziyalılarımızı bir-biriylə üz-göz etdi. Bəlkə də, bu yubiley kimlərsə öz içindəki hirsli kimlərinsə üzünə çırpmağa bəhanə də verdi. Və Dədə Qorqud ziyalıların elmi, intellektual polemikasına yox, öz maraqlarından çıxış edən fərdlərin mənasız müzakirələrinə çevrildi. Arada Kamal Abdullanın da bostanına daş atıldı. Yerində, yoxsa yersiz? Bu məsələ bir elə əhəmiyyətli deyil. Bu məqamda Kamal Abdulla susdu. Susmağı bacardı. O öz sözünü sərrast kitabıyla dedi. Və mənəcə, Dədə Qorqud yubileyinə onun müəllifi olduğu kitab ən dəyərli hədiyyə idi.

“MƏN İCTİMAİ RƏYİ YARADANLARDANAM”

“Detektiv”, 12-16 dekabr, 2000

İstedadlı tədqiqatçı alim, həmçinin sevimli dramaturq, milli-mənəvi yaddaşımızın araşdırılmasında, təbliğində önəmli xidmətləri olmuş Kamal Abdullanın 50 yaşı tamama yetdi.

Yarım əsrlik həyatının çox hissəsini elmə, sənətə həsr etmiş Kamal Abdullanın yubileyi ikinci minilliyin yola salınma zamanına təsadüf etdi.

Üçüncü minilliyin astanasında yubilyarla görüşdük, söhbətləşdik və təbii ki, ilk sualımız da 50 yaşın ovqatıyla bağlı oldu...

Kamal Abdulla “Mənim kimi daxilən sərbəst olan çox az ziyalı tapılar” deyir

– Kamal müəllim, Ramiz Rövşən “Gənclik illərimdə M.Ə.Sabirə, Cəlil Məmmədquluzadəyə özümdən yaşca böyük şair və yazıçı kimi baxırdım. Amma indi – yaşca onlardan böyük olanda həmin adamları balam kimi istəyirəm” deyir. 50 yaşın fəvqündə siz necə baxırsınız ötənlərə?

– Xoşuma gələn 4 misram var:

*Yollar getdi üzü dağa
Yoxuşlar enişlərdən çox.
Kimsə yox xatırlamağa,
Unutmağa da kimsə yox.*

Bu misraları iki mənada başa düşmək olar: unutmağa heç kim yoxdu. Tənhalığın dəhşətli bir nöqtəsindəsən və ondan kənardə heçlik də yoxdur.

Eyni zamanda unutmağa kimsə yoxdusa, deməli, hamı mənim ürəyimdədir. Hər şey ürəyimin içinə çöküb.

– Afaq Məsud 50 yaşınızın tamamında Sizə belə bir söz demişdi: “Bizi yalnız O – yəni ədəbiyyat xilas edəcək”. Bu mənada iş-güc Sizi böyük ədəbiyyatdan ayırmır ki?

– Kamal Abdulla bundan əvvəlki vaxtlarda müxtəlif janr və istiqamətlərdə o qədər tələsib irəli düşüb ki, indi bir fasilə verib digər işləri görməyə də vaxt tapır.

Mənim yaxşı “baqaj”ım olub. O “baqaj”la hər hansı hədəfdən yan keçmək çox çətin olardı. Orta məktəbdə oxuyandan ədəbiyyatla ciddi məşğul olmağa çalışmışam, 23 yaşından elmi fəaliyyətlə məşğul olmuşam. Gördüyüm bütün işləri həvəslə yerinə yetirmişəm. Deyirlər, ey sənətin əzabı, yuxusuz gecələri... Bu sözləri başa düşə bilmirəm.

Sovet ideoloji prinsipi ilə deyirdilər ki, yaradıcı adam mütləq əzab-əziyyətdən keçməlidir. Açıqını deyim ki, mənim heç bir çətinliyim, əzab-əziyyətli günlərim olmayıb. Çox asan şəkildə dissertasiyamı da yazmışam. İstər ədəbi, istər də sırf publisistik sahədə gördüyüm işlərdən zövq almışam.

– R.Behrudu “yaşlaşdıqca sevgimdə daha da eqoistləşirəm” , N.Kəsəmənli isə “məhəbbətimə sədaqətim daha da artır” deyir. Kamal Abdullanın necə, bu yaşda sevgiyə münasibəti dəyişibmi?

– Nə deyim vallah. Belə də... İş-güc başımı elə qatıb ki, indi sevməyə-sevilməyə də vaxt yoxdu. 20 il əvvəl bütün bunlar çox təbii şəkildə baş verirdi. İndi vallah, heç özüm də bilmirəm. Bu dünyada eləmək istədiyim şey o dünyada verəcəyim cavablarla bağlıdır. Yəni özümü o dünyadakı sual-cavaba indidən hazırlayıram.

– Teatrlarda son vaxtlar tez-tez pyesləriniz tamaşaya qoyulur. Əsərlərinizə verilən quruluşdan razı qalırırsınız mı?

– Teatr mənim məhəbbətimdir. Bəxtim gətirib ki, pyeslərimi Vaqif İbrahimoğlu, Cənnət Səlimova, Hüseynağa Atakişiyev kimi rejissorlar ha-

zırlayıb. Ən çox razı qaldığım tamaşamı tələbələrim hazırlayıb. Məni daha çox tədris sahəsi maraqlandırır. Çünki o, gələcək deməkdir. Həmin tələbələrin öz arzu-istəklərini məndə tapa bilməsinə sevinmək lazımdır.

– Teatrlara ancaq öz tamaşalarınıza baxmağa gedirsiniz?

– Sənə bir şey deyim. Çox zaman öz tamaşalarım olanda da teatra getməyə vaxt tapmıram. Həm də öz tamaşalarım axıra qədər baxa bilmirəm, ürəyim partlayır, çıxıb var-gəl edirəm. Öz əsərlərimə nadir hallarda baxmısam.

– Deyirlər ki, həm də yaman davakarsınız?

– Hər normal adam nə qədər davakardısa, mən də bir o qədər davakaram. Yaxından tanıyanlar bilirlər ki, mən çox tez sönən adamam. Ürəyimdə kin saxlamıram. Əgər davakarlığım mənim səhvim ucbatından baş veribsə, hətta kiçik bir uşaqdan da üzr istəməyə hazırım. Mən həm də son dərəcə sərbəst adamam. Mənim qədər daxilən sərbəst olan çox az ziyalı tapılar. Bu, istəməyənlərdə mənə qarşı hörmət yaradıb, istəyənlərdə isə qısqanclıq.

– Yəni ictimai rəyi nəzərə almırsınız?

– Mən ictimai rəyi yaradanlardanam, onun arxasına gedənlərdən deyiləm. Hesab edirəm ki, ictimai rəy mənim hərəkətlərimdən, dediklərimdən yarana bilər. Heç bir vaxt oxucunun fikirləri ilə maraqlanmıram. Qoy, oxucu mənim fikirlərimlə maraqlansın. Kamal Abdulla haracan gedib, hansı səviyyəyə qalxıb, bunu da oxucu müəyyənləşdirsin. Heç zaman kimə görə nəyisə eləmirəm, əksinə, kimsə mənə görə nəyisə edir. Mən öyrədərək öyrənirəm.

– Kamal Abdulla özünü necə xarakterizə edir: eqoist, humanist, yoxsa altruist?

– Məni tanımayanlar deyir ki, Kamal çox eqoist adamdı. Yaxşı tanıyanlar isə deyir ki, çox altruist adamdı. Yəqin ki, bu üçünün arasında var-gəl edirəm. Və elə bilirəm ki, onlardan birində qərarlaşmaqdan əvvəl, hər birində olmaq daha normaldır.

– **Deyirlər ki, siyasi suallara cavab verməyi xoşlamırsınız?**

– Nə istəyirsiniz soruşun, cavablandırım. Ancaq prinsip etibarilə özümü siyasət adamı hesab eləmirəm. Öz daxilimdən gələn səsə qulaq asa-asa bu yolla getmişəm. Özümü heç bir partiyada görmək istəmirəm. Bu qədər işi görən adam hansısa partiya üzvü olsa, bütün işləri tam yerinə yetirə bilməz.

– **Dostlarınızın bir qismi siyasi baxışlarına görə Sizdən xeyli fərqlənir. Bu münasibətlərinizdə müəyyən problemlər yaratmır ki?**

– Biz bir yerdə olanda siyasətə varmırıq. Ən böyük siyasi baxışlarımız millətimizin xeyrinə bir iş görməkdir. Mən heç bir partiyanın üzvü deyiləm. Deyəsən, Ramiz Rövşən də heç bir partiyanın üzvü deyil. Bizim görüşlərimiz və bir-birimizə münasibətimiz tamam başqa müstəvidədir.

– **Bir vaxtlar Az.TV-də apardığınız “Qoşma” verilişini çətinliklər hesabına hazırlayırdınız. İndi həmin məsələlərə münasibətiniz elə bil dəyişib...**

– 1985-86-cı illərdə bu verilişdə Əli bəy Hüseynzadənin, Almas Yıldırımın adlarını çəkmək nə qədər çətin olsa da, biz efirdə onlara həvəslə yer ayırırdıq. Bu veriliş milli proseslərin əvvəlində ləyaqətli bir proloq idi. Epiloq isə yoxdu, yaxud öləməyi göz qabağındadır. Ləyaqətli proloq və heç də ləyaqətli olmayan epiloq... Təəssüf ki...

Milli proseslər ayrı-ayrı şəxslərin çiyində getməməlidir. Millət bunu bütövlükdə dərk edib öz çiyinlərində aparmalıdır. Bu gün kiminsə ürəkdən gülməsi mənə qəribə gəlir. Gülmək olar, çünki həyat davam edir. Amma bu gülüşün özündə də bir hüzn olmalıdır. Hüzn­süz gülüşü arsızlıq kimi qiymətləndirirəm.

– **Qorqudşünas alim kimi tədqiq etdiyiniz dövrlə yaşadığımız reallıqlar arasında paralellər aparırdınız mı?**

– Çox müqayisələr aparmışam. Belə nəticəyə gəlmişəm ki, biz hardasa fəlakətə uğramış, yox olmuş, dənizlərin dibinə çökmüş bir sivilizasiyanın

niskilini çəkirik. Dədə Qorqud anlamları, Dədə Qorqud dəyərləri, Dədə Qorqud əxlaqı, Dədə Qorqud mənəvi-mədəni potensialının bu günlə sanki heç bir əlaqəsi yoxdur. Çox qərribə yadlaşma gedib. Bu baxımdan məndə belə bir təsəvvür yaranıb ki, Dədə Qorqud bizim yox olmuş, itmiş Atlantidamızıdır. Dədə Qorqud dünyası bizim yanımızdan ötüb sonsuzluğa gedən gözəl bir gəmiyə bənzəyir.

– Qorqud dünyasında yaşamaq hissi heç keçibmi ürəyinizdən?

– İndiki təfəkkürümlə o dövrə gedəcəyəmsə, əlbəttə, yox. Adamın ürəyi partlayar, ölür insan. Yəni televizor yox, telefon yox. O dövrün təfəkkürü ilə bura gələcəyəmsə, yenə ürəyim partlayar. Bugünkü təsəvvürlərlə yer üzündə Azərbaycandan nə qədər gözəl məkanlar olsa da, yenə mən bu məkanı seçərdim. Məni sevən və sevməyən tanış-bişişlərin, küçədən keçən tanımadığım, amma gözlərində məhrəmanəlik gördüyüm adamların arasında yaşamaq istəyərdim.

Nəzakət XANLAROVA

P.S. "Detektiv" qəzeti də əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor, qiymətli ədəbi-elmi araşdırmaların müəllifi, istedadlı şair və dramaturq Kamal Abdullanı 50 illik yubileyi münasibəti ilə səmimiyyətlə təbrik edir və gələcək elmi-pedaqoji fəaliyyətində, həmçinin bədii-publisistik yaradıcılığında uğurlar arzulayır.

HEÇ KƏSİ TƏKRARLAMAYAN İSTEDAD VƏ YA KAMAL ABDULLA İŞİĞİNDƏ

“Yeni Azərbaycan” qəzeti, 23 dekabr, 2000

(Söhbətləşdi: Vəfa Rzayeva)

*Nələr arzuladıq, nələr qazandıq
Hələ nələri də itirəcəyik
Yollara sarılıb biz də uzandıq
Hara gəlib çatdıq belə tələsik?*

– Yaxşı sualdı. Hər bir Allah Bəndəsinin ömür adlandırdığımız yolun hansısa kəsiyində özünə verə biləcəyi sual... Tanrı qarşısındakı hesabatdan öncə özünün özünü sorğu -suala tutduğu məqam... Sualı vermək hələ başlanğıcdır. Əsas məsələ sualın ağır çəkisinə bərabər tutarlı cavab tapmaqdadır.

Sarıla-sarıla uzanaraq gəldiyimiz yollarda nələri qazandıq, nələri itirdik? Gəlib çatdığımız məqam yolun sonudurmu? Yoxsa hələ irəlində də itirəcəklərimiz, qazanacaqlarımız sıralanıb?

Bax, belə... Bitib tükənməyən sorular... Bu gün haqqında söhbət açacağımız şəxs filologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, BSU-nun rektoru, professor Kamal Abdulla üçün bu sualları cavablandırmaq, əslində, çətin olmamalıdır. Hər halda, biz belə düşünürük. Kamal müəllim isə elə hey sual verir özünə...

*De mənə, varmıydın, ya bəlkə, yoxdun?
De mənə, yuxudu, bəlkə, bu dünya?*

Bu bulaq suyunda sənmiydin axdın?

Bu bulud apardı səni haraya?..

1990-cı ildə Kamal Abdullanın ədəbi-bədii esselərdən ibarət kiçik bir kitabı çapdan çıxıb. Adı belədir: “Əvvəl-axır yazılanlar”. Mən də əvvəl axır bu yazını yazmalıydım. İstəyirdim dekabrın 4-nə hazır olsun. Nə isə alınmadı... Nəhayət, dekabrın 21-də Yazıçılar İttifaqında Kamal Abdullanın 50 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir sonuncu təkəna çevrildi...

Kamal müəllimi orta məktəbdə oxuduğum illərdə “Qoşma” verilişindən tanıyırdım. Artıq gələcəkdə ədəbiyyatçı olacağımı yəqinləşdirdiyimdən onun son dərəcə maraqlı söhbətlərinə elə son dərəcə maraqla da qulaq asırdım. İlk növbədə, aparıcının nitqi, onun axıcılığı, ahəngdarlığı, səlisliyi və nəhayət, şirinliyi valeh etmişdi məni. Sonralar BDU-nun filologiya fakültəsində təhsil aldığı illərdə Kamal Abdullanın müxtəlif səpgili məqalələrini oxudum. Hər məqalədə yeni bir şey kəşf etdim özümçün.

İnstitutu bitirdikdən sonra qismət məni “Yeni Azərbaycan” qəzetinə gətirdi. Jurnalist fəaliyyətinə başladım. Günlərin birində isə Kamal Abdullanın “Gizli Dədə Qorqud” kitabı keçdi əlimə. Oxumağa başladım. Özü də necə? Çəkinmədən deyə bilərəm, acgözlüklə. Bu qədər həvəslə oxuduğum ikinci əsəri xatırlamıram. Dastan yeni məzmununda, yeni yozumda açılırdı, qəhrəmanlar daha da doğmalaşırdı və kitab sona çatdıqca suallar çoxalırdı. Elə bu sorulara cavab tapmaq arzusuyla Kamal müəllimlə zəngləşib görüşmək istədiyimi bildirdim. Dərhal razılaşdı.

Görüş zamanı ilk sözü bu oldu: “Mümkünsə siyasətdən danışma-yaq”. Onu da deyim ki, Kamal müəllim əvvəl müsahibəyə çox etinasız və soyuq münasibət bəsləyirdi. Lakin tədricən soyuqluq aradan götürüldü. Deyəsən, suallarımı bəyənmişdi. Nəticədə yazıdan da razı qalmışdı. Beləcə başladı Kamal Abdulla ilə ilk tanışlığımız. Sonralar Kamal müəllimlə bağlı yazılar hazırlayanda, söhbətlər aparanda dəfələrlə onun düşüncə tərzinin itiliyinin, mülahizələrinin qeyri-adiliyinin, orijinallığının şahidi olurdum. O, bu və ya digər məsələ haqqında fikir yürüdərkən cəmiyyətin həmin fikri necə qarşılayacağından çəkinmir. Kiminsə, nəyinsə xətrinə deyilən yalan-

lardan, “nə şiş yansın, nə kabab” prinsipindən doğan yarımhəqiqətlərdən qaçır. Həqiqəti deməyi bacarır. Özünün də təmsilçisi olduğu XX əsrin II yarısı ədəbiyyatımızın missiyasını uğurlu hesab etməyən yazıçı “əgər biz özümü belə tanımışıqsa, əgər biz buyuqsa, deməli, çox cılızıq. Deməli, o ədəbiyyat bizə heç nə verməyib”. Razılaşın ki, cəsarətli fikirdir. Kamal müəllimə görə Koroğlu və koroğluçuluq azərbaycanlı üçün ən qorxulu və dəhşətli mifdi. Çünki Koroğlu qaçaq-quldur olub, dövlətçiliyə qarşı mübarizə aparmışdı. Kiçikdən-böyüyə qədər az qala hamımızın “Koroğlunun nəvələriyik” deyə fəxr etdiyimiz məqamda Kamal Abdulla bizim gözümüzü açaraq uzun müddət şablon şəkildə formalaşmış stereotiplər haqda daha dərindən düşünməyə vadar edir, yeni-yeni həqiqətlər üzə çıxarır. Və bütün bu acı həqiqətlər yalnız geniş qəlbə, yüksək intellektual səviyyəyə, orijinal təfəkkürə malik alimin dilindən səslənəndə niyə deyilənlərə məhəl qoyulmadığına təəssüflənir-sən. Axı deyilənlər daha yüksək ideallar sorağından, ədəbiyyatımızı dünya miqyasında görmək istəyindən, insanlarımızın daha çox düşünərək tabu formasını almış məsələlərə yanaşması arzusundan doğur.

*Arzuların dil açar yalvarar ki,
Əvvəl-axır bir oyuncaq ver biza.
Olacağı olmağına nə var ki,
Bircə dənə “olmayacaq” ver biza.*

Bəli, Kamal Abdulla “olmayacaqlar”ın olması arzusundadır. Ona “olmayanlar” lazımdır. Bəlkə, elə bu səbəbdəndir ki, o hər bir sahədə – istər elmdə, istər şeirdə, istərsə də dramaturgiyada “olmayanlar”dan danışır, “olmayanlar”ı ortaya çıxarır, araya-ərsəyə gətirir. Kamal müəllimin tapdığını isə heç kəs tapa bilməz. Çünki onun tapdığı kimlərsə nə vaxtsa itirdiyi deyil...

*Mənə deyən gərək nə olub axı?
Nə çabalayırsan, söylə, nə xəbər
Sən çətin tapasan axtardığını
Sən axtardığını itirməyiblər...*

Bildiyimə görə, Kamal müəllim şeirlərinə qarşı çox həssasdır. Elə bu səbəbdən də xeyli çətinlik çəkirəm bu misralar haqda nəsə deyəndə. Təkcə onu yəqinləşdirmişəm ki, son dərəcə ciddi alim olan Kamal Abdullanın poeziyası ciddiliklə kövrəkliyin, məhəbbətlə nifrətin, kədərlə sevincin, olumla ölümün baş-başaya verdiyi, bunların sərhədlərini müəyyənləşdirməyin çətin olduğu o həssas anların misra-misra doğumudur.

*Sular səni aparanda dərinə
Əlin nəyə çatırdısa, əl atdın.
Bircə saman çöpü keçdi əlinə
O da səni su üzünə çıxartdı.*

Kamal Abdulla şeirlərini özü üçün yazır. Onun özündən, içindəkilərdən qeyri heç bir şey – nə qafiyə, nə dəb, nə sifariş, nə də yüksək “poetik pafos” yol tapa bilməz bu şeirlərə... Kamal Abdulla dünyasından başqa heç nə! Əlbəttə, bir də bu dünyada iz qoyub gedənlər... Şair isə özünün iç dünyası ilə bizim hamımızın olan Dünyanın sakinidir. Yaşadığımız dünya böyüklik-küçüklü oyunları, səbəbli-səbəbsiz ağrı-acıları, günahlı-günahsız göz yaşları ilə yazılır yaddaşımıza... Bəs biz necə, onun yadında qalırıqmı? Çətin. Biz çoxuq. Dünya isə tək... Məhz bu həqiqətin işığına üz tutan müəllif deyir:

*İndi artıq hər şey öz yerindədi
Bizik birləşdirən əvvəli, sona.
Yenə də dünya öz məhvərindədi
Nə sən yadındasan, nə də mən onun
Yadımızda qalaq bir-birimizin
Biz axı taleyi bir yögrulmuşuq.
Sürünə-sürünə, dizin-dizin
İşığa üz tutub biz doğulmuşuq.*

Doğrudan da, Kamal Abdulla işığa üz tutaraq dünyaya gəlib. Yaşamı boyu sabaha ünvanlanan xeyli işıqlı işlər görüb. Elə Yİ-da keçirilən tədbir

zamanı işıqlar sönəndə də Anar etiraf etdi ki, Kamal Abdulla işığı bizə kifayətədi...

Bu ay Kamal müəllimin 50 yaşı tamam oldu. Düzü, təmtəraqlı yubiley tədbiri gözləyirdim. Belə olmadı. Yubilyar özü istəmədi. Lakin bizlər – onu alim kimi yüksək qiymətləndirənlər, təşkilatçılıq bacarığına bələd olanlar, nəhayət, insan kimi xətrini istəyənlər belə bir tədbirin keçirilməsini istədik. Çünki o, buna layıqdi. Qələmini sınadığı hər bir sahədə yeni söz deyə bilən heç kəsi təkrarlamayan istedadlı şəxs kimi... İstedad və elm. Bu anamlar indi kəsərini itirdiyi qiyafədə yox, əsl mahiyyət və çəkisində Kamal Abdulla şəxsində birləşir.

Biz də Kamal müəllimi 50 yaşının tamam olması münasibətilə ürəkdən təbrik edirik, arzu edirik ki, sizi istəyən insanların sayı günü-gündən çoxalsın.

*Bir azcana kövrəkləşdim, duruldum
Görən gördü nəyim yoxdu, nəyim var.
İnsanlara mən təzədən vuruldum
Məni bir az çox istəyər insanlar.*

Yəqin ki, bu mənim K.Abdulla haqda yazdığım sonuncu yazı deyil. Mən hələ onun haqda çox yazacağam. Özü də daha yaxşı.

"ZİYALİ DƏYİŞMƏZ OLMALIDIR"

"Paritet" qəzeti, 27-28 mart, 2001

(Söhbətləşdi: Elçin Qaliboğlu)

Qarabağ probleminin mürəkkəbliyi təkə bir təbəqənin boynuna düşə bilməz. Bütün xalq bu mürəkkəbliyin ağrı-acısını, yükünü çəkməyi bacarmalıdır.

– Bu gün Azərbaycan ziyalısının çiyinə mühüm məsuliyyət düşüb: ən çətin vaxtda kütlə ziyalı sözünə daha çox ehtiyac hiss edir. Şəxsən Siz bu məsuliyyəti necə hiss edirsiniz?

– Ziyalı qarşısında duran problemlər formaca dəyişsə də, mahiyyətcə dəyişmir. Yəni ki, eyni problemlərlə ziyalı dünən də üz-üzə qalıb, indi də. Bu mənada ziyalı ətrafında baş verən hadisələrə münasibətində həmişə dəyişməz olmalıdır. Mənə elə gəlir ki, bizim ən böyük bələmiz odur ki, həmişə problemlə qarşılaşdıqdan sonra deyirik ki, bu problemimiz var. Bizim qarşımızda həmişə problemlər olub, ancaq biz onları görməmişik. Bu da ziyalılığın bir nöqsanıdır ki, məhz bu gün problemlərlə üzləşdiyini hiss edib problemlərdən danışmağa çalışır.

– Bir ziyalı-vətəndaş kimi Qarabağ problemiylə bağlı fikirlərinizi bilmək maraqlı olardı.

– Qarabağ probleminin mürəkkəbliyi və ağırlığı təkə bir təbəqənin boynuna düşə bilməz. Bütün xalq bu mürəkkəbliyin ağrı-acısını, yükünü çəkməyi bacarmalıdır. Bu yaxınlarda prezident Heydər Əliyev məclisə, partiyalara, əslində isə bütün xalqa müraciət etdi ki, bu məsələylə bağlı ki-

min nə təklifi varsa, təqdim etsin. Çox təəssüf ki, əksər fikirlər bir-birini təkrar elədi. Mən heç bir yenilik, yeni bir məsələnin ortaya atılması iddiasında deyiləm. Çətinlik ondadır ki, bu məsələnin həlli ancaq bizim istəyimizlə bağlı deyil. Gərək əks tərəfin istəyilə bizim istəyimiz üst-üstə düşsün. Çox zaman unuduruq ki, o biri tərəf deyir ki, yox, belə olmamalıdır. Və belə vəziyyətin kəsəri, yükü, ağırlığı bizimki qədər çoxdur. Biz hələ də elə bilirik ki, hər şeyi bir su içimində həll edə bilərik, çünki Koroğlunun nəvələriyik. Koroğlunun nəvələri kimi hərəkət edirik. Bəli, Koroğlunun nəvələriyik, amma qocalmış, heydən düşmüş, zəif, heysiz Koroğlunun.

Mənə elə gəlir ki, hər iki tərəfi razı edə bilən məsələləri, nöqtələri tapmaq lazımdır. Biz beynimizdəki boş xülyaları və iddiaları çıxarmalıyıq. Biz kəmiyyətcə, artımca, miqyasca böyük xalq deyilik, böyük xalq olmağımızı biz özümüz uydurmuşuq və böyük xalqların addımını atmaq istəyirik. Sayca, ərazicə böyük dövlətləri olan xalqların böyük addımları olur. Bizim xalqın isə özünə uyğun addımı olmalıdır. İddiamızla, istəyimizlə bacaracağımızı birləşdirmək zamanıdır.

– Təəssüf ki, müasir siyasi dünya Nəsimi, Füzuli tanımır, mahiyyətcə ölkənin ərazisinin böyüklüyünü, əhalisinin sayını, iqtisadiyyatını və s. tanıyır. Mənəvi potensial o qədər də nəzərə alınmır.

– Dünyanın mənəvi potensialı da biz düşündüyümüzə qat-qat böyükdür.

Biz nəyə görə öz mənəvi potensialımıza ən böyük, öz dilimizə ən qədim dil, öz mədəniyyətimizə ən gözəl mədəniyyət, öz musiqimizə ən gözəl musiqi, yeməyimizə ən gözəl yemək deyirik – bu, mənə aydın deyil.

– Məncə böyüklüyümüzü sübut etməyi bacarmırıq.

– Hər halda, millətin bir nümayəndəsi kimi bu, mənə etiraz doğursursa, yəni, mənim dünyaya həmahəng şəkildə qovuşmağımın qarşısına bir sədd çəkirsə, deməli, hələ bunu mənim özümə sübut etmək lazımdır. Mən özüm-özümə sübut etməliyəm bunu. Mən dünya mədəniyyətini, ədəbiyyatını, tarixini az-çox bilən bir adamam. O kontekstdən baxmağa çalışıram

Azərbaycana. Mən Azərbaycana Bakı, kənd kontekstindən baxmağa çalışmıram. Yalnız dünya kontekstindən baxanda Azərbaycanın əsl yeri müəyyənləşə bilər. İndi necə eləyəək? Reallıq belədir ki, erməni tərəfi hələlik bizimlə razılaşmır. Dava eləyəcəyik? Bu saat rəhbərlik etdiyim universitet tələbələrinin hamısı müharibəyə hazırdır: qızlar da, oğlanlar da. Son zamanlar əcaib bir fikir beyinlərdə dolaşır: guya Qarabağı sən demə, yalnız qarabağlılar xilas etməlidir. Onda bəs bu millət nə deməkdir? Yığma komandadır? Deməli, belə çıxır ki, Lənkəran tərəfə, Allah eləməsin, bir şey olsa, o problemi həll etməyə lənkəranlılar etməlidir? Gülənc məntiqdir. Deməli, millət kimi hələ formalaşmamış ki, bizdən belə sözlər çıxa bilər.

Mən indiki halda, təəssüf ki, artıq unudulmuş Saxarov modelinin tərəfdarıyam. O zaman Rusiya parlamentində dünyaca məşhur demokrat, regionlararası fraksiyanın rəhbəri olan akademik Saxarov bu hadisələr başlayanda Bakıya gəldi. EA-da məşhur akademiklərimizlə görüşdü. Bu məşhur akademiklərimiz Saxarovu buradan, demək olar ki, qovdular. Saxarov bura ən azı dinlənəli və hörmətlə yanaşılmalı bir təkliflə gəlmişdi, deyirdi ki, mən vasitəçi olum – Qarabağda ermənilərin, eləcə də Ermənistanda azərbaycanlıların sıx yaşadığı yerlər var. Bu yerlər dəyiş-düyüş edilsin. Bu nə demək idi?! Hər şeydən əvvəl bu, normal, dinc bir iş prosesinin başlanması demək idi. Burada geodezistlər, sosioloqlar, tarixçilər, toponimistlər və b. işə başlayırdı. Amma həmin ideya ortaya çıxan kimi Moskvadakı, Qorbaçovdan üzü bu yana fitnəkarasına bu işi qızısqırdıranlar əməlli-başlı təşvişə düşdülər: birdən bu ideya bunların beyninə girər, münaqişə tərəfləri bunu həyata keçirərlər. Qorbaçov dedi ki, sərhədlərin qayçılanmasına, dəyişdirilməsinə imkan vermək olmaz. Bu da bizim milli şüurumuza çox pis şəkildə daxil oldu. Hansı sərhəddən danışırıq biz? Dağlıq Qarabağda ermənilərin sıx yaşadığı yerlər var idi, bu yerlər sənə, mənə, ona haçan vətən olub? Amma Zəngəzurda və başqa yerlərdə azərbaycanlıların sıx yaşadığı nə qədər yerlər bizə vətən idi.

Mənə deyə bilərlər ki, Saxarovun o modeli əvvəlcədən müvəffəqiyyətsizliyə düşər idi, çünki erməni tərəfi buna heç vaxt razı olmayacaqdı. İranla sərhəd və s. və i. Elədir, amma biz dünyaya bir daha sübut edəcək-

dik ki, biz sülh imkanı verən bütün vasitələrdən istifadə etməyə hazırıq. Faktiki olaraq o zaman biz antidemokratik cəbhə kimi, ermənilər isə sülhsevər kimi tanındılar. Bu mənzərəni biz daha çox özümüz yaratdıq. Yəni Səxarov modelini həm biz, həm də erməni tərəfi müxtəlif korrektərlə müzakirə etsəydik, səmərəli ola bilərdi. Bu da bir təklifdir. Nəşə son zamanlar bu təklif unudulub. Amma təbii, orası da var ki, müharibəyə həmişə hazır olmalıyıq. Bizim qarşımızda erməni təhlükəsi olmadıqda belə, hər cür təhlükələrə, gözlənilməzliklərə hər an hazır olmalıyıq. Artıq bizim üçün “öz əlimiz – öz başımız” prinsipi ilə yaşamaq vaxtı gəlib çatmışdır.

– Necə fikirləşirsiniz: nə üçün həmişə istəyimizə bərabər əməlimiz az olub?

– Çünki bizim istəyimiz həmişə əməyimizdən qat-qat çox olur. Elə bilməmişik ki, dünya bizimdir. Amma dünyanın heç yanından da keçəmməmişik. Bizi “şair xalq” deyib təhqir ediblər, biz isə onu böyük bir ərnağan kimi qəbul eləmişik. Bütün xalq şair ola bilməz axı?

Fikrimcə, bizim ən böyük qüsurlumuz bir millət kimi ondan ibarətdir ki, daxilimizdə özümüzə xəbərsiz ikili qarşıdurmalar bir-biriylə mübarizə aparır. İki əks qüvvə: o qüvvənin biri Babək, biri müsəlmançılıqdır. Biz bilmirik: müsəlmanıq, ya Babək tərəfdarıyıq? Babək Azərbaycanda müsəlmançılığı yayan xilafətin ordusuna qarşı döyüşürdü. Müsəlman dini özü ilə böyük mədəniyyət gətirirdi. Quran ərəb dilində nazil olub. Deməli, Allah bu dini, bu dili seçib. Babək isə bu dinə qarşı idi. “Qılınc müsəlmanıq” ifadəsinin yaranma səbəbinin arxasından ərəb qoşunlarından əvvəl Babəkin döyüş dəstələri boylanır.

Əkslikdir, deyilmi? Və yaxud götürək “Şah İsmayıl Xətayi və türkçülük” ikili qarşıdurmasını. Koroğlu və dövlətçilik. Əksliklər çoxdur. Bir tərəfdən Cavid, bir tərəfdən də Sabiri sevirik. Bunlar bir-biriylə barışmayan estetikalardır. Azərbaycanlı təhtəl-şüurundakı bu cür əksliklər onu irəli addım atmağa qoymur, buxovlayır, qalırın çabalaya-çalalaya və bilmirsən, hansı tərəfə addım atan.

– **Azərbaycanlılar bir-birini təəssüf ki, sevmir. Siz bunun səbəbini özünüz üçün aydınlaşdırıb bilərsinizmi?**

– Yəqin ki, sevməyə xüsusi bir səbəb tapmırlar, ona görə. Azərbaycanlılar sevgi məsələsində çox həssasdırlar.

Biz miflərə inanan, miflərin əhatəsində qalıb çabalayan, miflərin beynimizə girdiyi zaman heç bir hərəkət etməyə qadir olmayan bir xalqıq. Birinci mif – Koroğlu mifidir. Kimdir Koroğlu? Koroğlu dövlətçiliyə qarşı mübarizə aparan asi olub. Mən ikinci millət tanımıram ki, Koroğlu kimi qəhrəmanıyla öyünsün; onu özünə baba eləsin. Təxminən, buna uyğun, ingilislərdə Robin Qud var. Bir ingilis tanıyırsınızmı desin ki, mən Robin Qudun nəvəsiyəm?! Bir rus Stepan Razini baba sayırmı?! Şəxsən mən Məşədi Abdullanın və Hacı Əhmədin nəvəsiyəm, Koroğlunun yox.

Mən yaşlı qohumlardan eşitmişəm ki, kəndlərdəki kasıblar belə Qaçaq Nəbinin onların kəndinə gəlmək xəbərini eşidən kimi hamısı evdə nələrə vardısı gizlədirmiş ki, bu gəlib bizi talayıb gedəcək. Qaçaq Nəbi belə birisi olub. İndi S.Rüstəm və başqaları onu Sovet dövrünün ideologiyasına uyğun olaraq fetişləşdirib, mifləşdirilmiş obraza çeviriblərsə, bizim günahımız nədir?

Qəhrəmanlara sitayiş edək. Amma həqiqəti də bilək.

– **Müasir ədəbi proses haqqında qənaətiniz necədir?**

– Sovet dövründə, sözün əsl mənasında, ədəbi tənqid, ədəbi ab-hava vardı. İndi o ədəbi ab-havanı duymaq çox çətindir. Mən görmürəm o ədəbi mühiti. Bəli, yaxşı yazan ayrı-ayrı şairlər var. İstəyirlər, nə isə yaratsınlar. Mühit olmadığı üçün alınmır. Ayrılıb başqa səmtə gedirlər. Bütövlükdə isə iki-üç özünü ədəbiyyata həsr edən var, ya yoxdur.

– **Sizcə, ədəbiyyat insanı nə dərəcədə xilas edə bilər?**

– Bizim Azərbaycan ədəbiyyatı özünün bu günkü durumu ilə sübut elədi ki, heç bir dərəcədə insanı xilas edə bilməz. Əgər bizim Azərbaycan ədəbiyyatı Azərbaycan ziyalısını, ağsaqqalını, gəncini bax, gördüyümüz bu hala gətirib çıxardısa, deməli, konkret halda o heç nə edə bilməyib.

– **Doğrudanmı, yazıçı Nobel mükafatı ilə tanındıqdan sonra böyük sayılmalıdır? Nə vaxtaca dünyanın qiymətini böyük sayacağıq?**

– Onda biz gərək öz dünyamızı yaradaq. O biri dünyalarla heç bir əlaqəmiz olmasın. Mən çox sevinərəm ki, bizdə də bir Çexov yaransın, onu da öyrənsinlər. C.Məmmədquluzadə var, biz onu təbliğ eliyə bilmədik. C.Məmmədquluzadə lokal bir mühitin yetişdirdiyi unikal bir nasir, dramaturqdur. Bəli, dahidir, amma bizim səviyyəmizdə dahidir.

– **Ən yaxşı şairimizə “Azərbaycanın Puşkini”, ən yaxşı bəstəkarlarımızı “Azərbaycanın Çaykovskisi” demişik...**

– Çünki biz həmişə yarınmağa çalışan xalq olmuşuq. Bircə nəfər rus Puşkinə “Rusiyanın S.Vurğunu” deməyib.

– **Müasir tənqidi proses haqqında qənaətiniz necədir?**

– Həmin fikirdə qalırım ki, praktiki olaraq peşəkar tənqidçi yoxdur və ya o yox olub getməlidir. Peşəkar tənqidçi – bu, absurddur. Yəni tutaq ki, mən həm yazıçıyam, həm də bir əsəri oxuyaraq fikrimi deyirəm, mən axı bununla dönüb tənqidçi olmuram. Bunun yanında hələ bir xüsusi tənqidçinin olmasına ehtiyac yoxdur.

– **Son dövrlərdə hansı əsər üzərində işləyirsiniz?**

– Milli Dram Teatrı iki pyesimi qəbul edib. Konkret bir pyesim üzərində işə iş gedir. Bu “Kitabi-Dədə Qorqud” motivləri əsasında yazdığım “Causus” pyesidir.

– **Nəyə görə yazıçıların əksəriyyəti əsərlərində nifrət etdiklərinə həyatda məhəbbət bəsləyirlər?**

– Çünki öz uydurmalarının içində yaşayırlar, ona görə. O nifrət etdikləri nemətdən qopub gedib bir kənddə məskunlaşa bilmirlər. Torpaq hər yerdə torpaqdır. Şəhərdəki asfaltın altındakı torpağı hiss etməyən adam kənddə ayağını torpağa basanda elə bilməsin ki, onu duyur. Əslində, o, torpağı özü üçün uydurur.

– Rektorluq ədəbi fəaliyyətinizə mane olmur ki?

– Əksinə, daha məhsuldar işləyirəm. Bura gələndən sonra “Gümüş dövrü” rus şairlərini tərcümə etdim və kiçik bir kitabça – “Gümüş dövrün sirləri” çap olundu. Tələbələr üçün yeni imkanlar yaratmağa çalışıram. İndiki şəraitdə istedadı kömək etmək ona mane olmamaq deməkdir.

– İnstitutdan universitetə çevrilən ali təhsil müəssəsinin adındakı dəyişiklik məzmununda öz ifadəsini necə tapıb?

Respublika prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin məlum fərmanından sonra bizim institutumuz universitetə çevrildi və bizdə yeni ixtisaslar açıldı, yenə də açılacaq. Biz indi polonist, bohemist, yunanşünas, ukraynaşünas, rusiyaşünas, bolqarşünas tərcüməçilər hazırlayırıq. Bütün bunlar respublikada hətta region üçün tamamilə yeni ixtisaslardır. Həmçinin bizdə filoloji ixtisas yarandı, türkoloji kafedra, “Türk-slavyan münasibətləri laboratoriyası” açıldı və s. BSU-nun çox böyük elmi potensialı var. Bu potensial yeni güclə işləməyə və Azərbaycan təhsilini, elmini yeni zirvələrə qaldırmağa layiq bir potensialdır.

"AXARDA DEYİLİK"

"Həftə içi", 23-29 iyun, 2001
(Söhbətləşdi: Samirə Behbudqızı)

Onu lap əvvəl dilçi-ədəbiyyatçı alim kimi tanıyırdıq. Sonra Kamal Abdullanın bədii əsərlərini tanımağa başladığımız. Daha çox da dram əsərlərini. Yazılması, nəşr olunması, oxunması, nəhayət, tamaşaya qoyulub tamaşaçı toplanması (tələbəlik və ya xudmani teatral məclis şəklində tamaşa-tamaşaçı formasında olsun, dəxli yoxdu) özünü çox gözlətmir.

– Kamal Abdulla özünü dramaturq hesab etmir. Əsərlərini də eləcə yazı adlandırır.

– Yazdıqlarımızın tamaşaya qoyulmasından qazancım o olur ki, tamam yeni ictimai və mədəni rəqəmlə ünsiyyətim başlayır: teatrda çalışanlar, tamaşanın hazır olub səhnəyə çıxma bilməsində zəhməti olanların hər biri və tamaşaçılar. Bəxtimdən hər dəfə işləməyi bacaran yeni təfəkkürlü rejissorlarla rastlaşırım: Vaqif İbrahimov, Hüseynağa Atakişiyev, Cənnət Səlimova, Əsgər Əsgərov, İrina Perlova. Amma bir dəfə Gürcüstan teatrında yazdığım tamaşaya qoyulanda özüm öz yazdığımı tanıya bilmədim.

Faktiki olaraq müasir dramaturgiyamız yox kimidi. Ancaq bir məsələ də var ki, tamaşalar qoyulur. İlyas Əfəndiyevin, Anarın, Elçinin, Kamal Aslanovun, Əli Əmirinin, bəndənizin yazdıqları oynanılır. Tamaşa qoyulursa, deməli, dramaturgiya nümunələri özünü zəif də olsa, göstərir. Ancaq kim necə bacardı, nə vaxt bacardı yazdıqlarını nəşr etdirir. Az yazılır, çox yazılır, məsələ bunda deyil. Məsələ ondadır ki, dünya dramaturgiyasının

ümumi axarında deyil Azərbaycan dramaturgiyası. Yəni, əlbəttə, ola bilər ki, zaman gələcək M.F.Axundovun, Mirzə Cəlilin, Cabbarlının dramaturgiyasının əsl qiyməti veriləcək. Onlar bütün dünyada bir dramaturq kimi, əsərləri dramaturgiyanın canını təşkil edən əsərlər kimi etiraf olunacaq. Ancaq hələlik onları Azərbaycandan kənar da yumşaq desək, az tanıyırlar.

– Tanıda bilmirik, tanımaq istəmərlər, ya hələ vaxtı çatmayıb?

– Bütövlükdə götürmək lazımdı. Dünya kontekstində götürmək istəyirsən, özümüzdən başlamalıyıq. Yəni əgər adamlar adicə yol gedərkən bir-birinə gülümsəməyi bacarırlarsa, bu özü artıq çox işlərin başlanğıcı ola bilər. Bir az geniş baxmağı öyrənməliyik. Sadəcə, özünə hörmətdən gəlir hər şey. Biz kor-koranə özümüzü hər cəhətdən qədim xalq hesab etməməliyik.

Konkret olaraq dramaturgiyadan danışsaq, tərcümə işi düzgün qoyulmalıdı. Prosesin gedişini üzərinə götürən adamlar hiss etməyi bacarmadırlar ki, dünya arenasına, məsələn, Brodvey teatrına hansı əsər çıxıb. Bunlar onda mümkün ola bilər ki, öz dairəyə nəzər salasan. Hərəkətə gətirməyi bacarasan öz dairəni. Heç olmasa, cəhd edəsən buna. Əlbəttə, zaman göstərəcək, gec-tez yerbəyer edəcək. Ancaq bütün hallarda işlərin öz yoluna qoyulmasının öz tərəfimizdən olması daha məqsədəuyğundur.

BƏZİ ŞEYLƏRİ GİZLƏMƏYƏ ÇALIŞAN ADAM – KAMAL ABDULLA

“Haftə içi”, 4-6 iyul, 2001

Az qala iki aylıq “mübarizə”dən sonra axır ki, Slavyan Universitetinin rektoru yazıçı Kamal Abdulla ilə görüşmək şansı qazandıq. Bilmirəm təsadüfdənmi, ya ovqatının məqamına düşmüşdük... Jurnalistlərdən xeyli giley-güzar eləyəndən sonra dedi ki, sizin səhifənin adı – “Məqamlar” məni tutdu. Məqam sözünə böyük hörməti varmış...

– Ölüm ən sirli məqamdı...

– O sözün mənim üçün sirli, pünhan tərəfi var. Yazılarımdan da belə bir şey keçir. Bir əsərimdə Salur Qazan deyir ki, məqamın sirri var, məqam rəhm məqamı deyil. Məqam mənim üçün an, saat anlayışını vermir. Məqam bu dünyanın hansısa görmək istədiyim, amma görə bilmədiyim əbədi gizli vaxtı və məkanıdır. Amma anı yaşayırıq. Məqam məqamlara toplanıb saata çevrilmir. Anlarsa bir-birinin ardınca dəqiqələrə dönür.

– Axı məqamın sirriliyi nədədi?

– İnsandan əbədi gizlədilən şeylər var. İnsanın insan kimi borcu odu ki, heç olmasa onlar haqqında ümumi şəkildə xəbərdar olsun.

– Deyirsiniz, yəni o sirləri açan bir kəs olmayacaq?

– Yox, bundan xəbərimiz olmayacaq heç vaxt. Ölüm ən sirli məqamdı. Heç kəs bilmir ki, necə öləcək, ruhlar dolaşır ətrafımızda, o da məqamdı, sirri var.

– **Bəlkə, o məqamların da az da olsa Kamal Abdullaya agah olan tərəfləri var?**

– Yox, dedim axı bu sirdi. Amma mən yalnız bunu bilirəm ki, bizim ətrafımız, yaşadığımız dünya belə məqamlarla doludu. Bunlar o qədər çoxdu ki, bir-biri ilə çulğalaşdı. Bununla yanaşı, heç bir insan məqam sahibi deyil.

– **Sahib kimdir?**

– Yəqin ki, yaradan. Onun ətrafındakı hər hansı mələklərdən biri. Bəlkə, hamısı bir yerdə.

“ Mənə sadələvhsən deyəndə xoşum gəlir”.

– **Sizə, adətən, belə xarakter verirlər: özünü sevən eqoist adamdı.**

(Üzündə yaranan ifadəyə görə həm sözümdən xoşlandı deyə bilirəm, həm də əksinə).

– Durum deyim ki, yalan deyirlər, mən özümü sevmirəm, mən dünyanı sevirəm, düz olmaz. Amma burda həqiqətlə yanaşı, həqiqətdən çox uzaq olan şey də var. Təbii ki, mən özümü sevirəm. Kim desə ki, mən özümü sevmirəm, başdan ayağa altruistəm, ona inanmayın.

– **Özünüzdə seviləsi nədi?**

– Onu demək çətindi... *(Sonra tapır)*. Hələ də insanlara yaxşılıq eləmək xasiyyətimini tərgitməmişəm. Dəfələrlə özümə bu vədi verə-verə özümdə indiyə qədər məni tərk etməyən sadələvhlüyü sevirəm, mənə sadələvhsən deyəndə xoşum gəlir. Çoxları elə bilir ki, məni aldatdılar, xoşbəxt oldular. Olsun. Əgər uşaqlığın hansısa ələmətlərini tərgitməmişəmsə, bəzi saqqallı dostlarım da bunu görüb “uşaqlıq eləyir e...” deyirsə, mənə, bunlar sevilməli cəhətlərdir. Kiməsə yüzüncü dəfə aldanıram, amma yenə də inanıram.

– **Bəlkə, özünüz aldanmaq istəyirsiniz? Bəzən insan bunu da istəyir.**

– Bu da, qəribədi, belə də olur, kiməsə sevinc bəxş eləmək, həqiqətən, unudulmaz hisdir.

O dünyanın cavabsız sualları...

– Bəzən elə şeylərin əhatəsində olmağa çalışırsan ki, çoxlarına qərribə görünür. Məsələn, bir əsər yazmışdım, tamaşaya qoydular. Dostlarımı premyeraya çağırdım. Soruşdular ki, əsərin adı nədi? Dedim, "Ruh". Qərribə yanaşdılar. Biri gülə-gülə belə dedi: Bəsdi də, ölülərdən yazdın... Amma məni hansısa cazibə qüvvəsi o biri dünya qarşısında mərdanə dayanmağa sövq edir. Sanki özümü qoruma, müdafiə səngərinə girirəm. İnanıram ki, o dünyada sorğu-suala tutulacayıq. İnanıram ki, o suallara cavablar vermək lazım gələcək. O cavabların çoxunu, bəlkə də, tapmayacam.

– O dünyanın hansı suallarından bərk qorxursuz?

– Onu bilsəydim, elə indidən ona cavab axtarardım. Bilmirəm, heç kim də bilmir ki, o biri dünya bu dünyanın nəyini bilir, nəyini yox.

– O dünya bu dünyanın hər şeyindən xəbərdardırsa..?

(Sükut... Cavab verməyə tələsmir).

– Elədisə, onda biz batdıq. Görürsüz, uşaq sadələvhlüyüdü. O biri dünyadan bəzi şeyləri gizlətməyə çalışan adam. Sizin fikrinizcə, o adamın adı nə olur? Kamal Abdulla.

Hər şeyin başlanğıcı...

– Kefinizin yaxşı vaxtında küçəyə çıxıb adamların üzünə gülmüsüz heç?

– "Kef" sözü bu cümlədə yerində deyil. Əhval, ovqat olsa, daha yaxşıdır. Gülməmişəm, bizi nə qədər müsbət hadisələr əhatə eləsə də, son dərəcə ürəkdən gülməyə əsasımız, mənəvi haqqımız yoxdu. Bu boyda milli problemimiz var, bu boyda Qarabağ problemimiz var, ürəkdən şaqqanaq çəkməli olsam, onda gərək mənə xəstə adam kimi baxalar. Bu gün ən əziz adamızın ən böyük sevincinə də ürəkdən şaqqanaq çəkib gülmək əxlaq baxımından qəbahətdi.

– **Amma hər kəsin öz dünyasını yaşamaq hüququ da var.**

– Kim deyir ki, öz dünyamızı yaşamayaq? Amma bir qədər ləyaqətlə yaşayaq...

Televiziya verlişlərimizdə lağlağılıq dərəcəsinə çatan məsxərə ovqatını görürəm. Bu millət belə hara gedir?

– **Öz sözünüzdü, "İnsanlar bir-birilərinin üzlərinə gülümsəyirlərsə, bu çox şeyin başlanğıcı deməkdir".**

– Gülümsəmək başqadı, gülmək başqa. Şaqqanaq çəkmək – bambaşqa. Bəli, sən tanımadığın bir adamın üzünə açıq üzlə baxa bilirsənsə, ona təbəssümlə baxa bilirsənsə, hər şey ordan başlayır.

"Tənha deyiləm"

– **Tənhalığı xoşlayırsız?**

– Təbii, təbii... İşdə ünsiyyətin o qədər qabarıq, bəlkə də, ifrat formaları ilə qarşılaşıram ki, tək qalmaq mənim üçün istirahətin bir formasına çevrilir.

– **Sizin üçün onun başqa hansı mənalı var?**

– Hamının əhatəsində olub, böyük bir ailənin içərisində yaşayıb, tək-tənha olmaq da mümkündür. Eyni zamanda tək və tənha olub bu hissi keçirməmək də. Dostlarım, oğlum, yaxın-uzaq əzizlərim, doğmalarım var... Kim deyir ki, tənhayam, təkəm – yalandı. O güzgü qabağında özünə bərbəzək verən adama oxşayır. Tənhalıq sözünün özü təsirli məqamlardan biridi. Tənha olmaq ancaq yaradana aiddi. Çünki insan insanla bağlı olur. Əsl tənhalığa can atmaq özü qəbahətdi.

"Kimsə yox xatırlamağa,

Unutmağa da kimsə yox" Bunu da deyən Kamal Abdulladı.

– **Tənhalıqdan ən çox danışanlar da elə yaradıcı adamlar olur.**

– Hamısı nağıldı. Ən azı, onların yaratdıqları dünya var, personajlar var. Onların içərisində tənhalıqdan necə danışmaq olar? Əgər söhbət ciddi yaradıcılıqdan gedirsə.

– Tək olanda öz-özünüzdə danışırırsız?

– Heç fikir verməmişəm. Olur ki, hansısa iş məni qane eləmir, birdən-birə əsəbləşirəm ki, axı bu belə deyil. Onda, yəqin ki, kiminsə qararasınca deyirəm. Amma belə şeylər nadir hallarda olur.

– Birdən öz-özünüzdə deyinən vaxt sizi kimsə gördü. Özünüzü itirərsiz, ya tez vəziyyətdən çıxarsız?

– Belə şeylər ən çox nəsə yazanda ola bilər. Pyes belədi ki, bir də görürsən, hansısa surətin əvəzinə, sən özün nəsə deyirsən. Səsinin tonunu dəyişirsən. Amma hələ ki, belə bir cinayət üstündə tutulmamışam.

“Məni sındırmağa cəhd eləməyiblər”

– Əgər harasa kimsəsiz adaya, ya tam rahat olacağınız bir ölkəyə gedəsi olsanız, kimləri özünüzlə aparardız? Bütün mənalarda Sizi anlayacaq bir adamınız varmı?

– Əlbəttə, dostlarımı. Siz onları tanımırsız. Onlar məşhur adamlar deyillər. Ən adi həyat yaşayırlar. Orta məktəbdən bu yana nə qədər dost qazanmışam. Hər birinin də öz yeri var.

– Bakıda doğulmusuz, Bakı mühitindən qazandığınız nədi?

– Cavab vermək çətindi. Bunu kənardakılar deyə bilərlər. Amma Bakı doğmadı mənim üçün. Yəqin ki, biclikdən uzaq olmağıma görə, ilk növbədə, Bakı mühitinə borcluyam. Ailəmə, qohumlarıma minnətdaram, onlar mənim ətrafımda elə mühit yaradıblar ki, bicliklə nəyəsə nail olmağıma ehtiyac görməmişəm. Bəlkə də, kənddə, rayonda böyüyüb gələnlər uyğunlaşmaq üçün bəzi bicliklərdən keçməyə məcbur olublar. Mən o şəkildə sınınmamışam.

– Nəyəsə nail olan insan, adətən, sınır. Sonra da sındığının hayırını almaq üçün sındırmağa başlayır.

– O da olur. Amma məni sındırmağa cəhd eləməyiblər.

– Niyə Sizin yolunuz belə hamar olub?

– Bilmirəm, mənim yolum hamar olub, ya qabarıq. Belə şeyləri şairlər uydururlar: ağırlı, kəsəkli, nə bilim, daşlı yollar... 26 yaşında elmlər namizədi olmuşam, 33 yaşında elmlər doktoru, 40 yaşında Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun sədri seçilmişəm, 49 yaşında da rektor təyin olunmuşam. Yazdıqlarım, düşündüklərim də, göz qabağındadı. Heç bir gizli işim olmayıb. Yolun hamarlığı, ağırlığı bizim mühakiməmizdən asılı deyil. Yolu da Allah verir, işığı da özü göndərir.

– Deməli, indi 50 yaşınız var, verməzdim.

– Elə görünürəm, əslində.

– Qocalmırsınız?

– Heç bilmirəm, özümü hansı yaşda hiss edirəm. Amma 50 yaş deyəndə özüm də bir az səksənirəm. Bir az çoxdu, deyirəm.

“Bir az dincəlmək imkanı var”

– Yaradıcı adamlar ictimai-siyasi proseslərə qoşulurlar, vəzifəyə gedirlər, sonra da başlayırlar ki, yaradıcılığa vaxt qalmır.

– Bura – Universitetə işə gələndən sonra rus ədəbiyyatının ən zəngin əsrarəngiz dövrü olan Gümüş dövrünün şairlərindən tərcümələr eləmişəm. Kitab şəklində çıxacaq. Yaradıcılığım dayanmayıb, bir balaca məcrasını dəyişib. Vaxtla bağlı deyilənlər ciddi həqiqətdi. Bu, o deməkdir ki, bir sözü kağıza yazmaq üçün gərək vaxt tapıb nələrəndənsə təmizlənəsən. Yəni gündəlik qayğılardan uzaqlaşasan. Budu vaxt tələb eləyən şey. Vaxt qıtlığı yazının özü ilə yox, ona hazırlıq prosesi ilə bağlıdı.

– Vəzifəyə gələndə bunları gözüünüzün qabağına almışdınız?

– Yəqin ki, düzü, o qədər də fikirləşməirdim ki, nəyisə nəyəsə qurban verməliyəm. Amma bir müddət yaman çox işlədim. Pyeslər, hekayələr, şeirlər yazdım. Bunların müqabilində bir az yazmaqdan dincəlmək imkanı və haqqı var.

“QƏRİBƏDİ, DEYİLMİ?!”

“Yeni Azərbaycan” qəzeti, 15 fevral, 2002

(Söhbətləşdi: Yunus Orucov)

Kamal Abdulla... Azərbaycan ədəbiyyatında öz sözünü yetərinə demiş, öz mövqeyi, düşüncə tərzilə bağlı ədəbiyyat adamı. Həm yazıçı, həm tənqidçi, həm də pedaqoq. Qazandığı titullardan daha öncə həm də ziyalı. Müxtəlif vaxtlarda ədəbiyyat, yaradıcılıq haqqında dediyi sözlərlə, fikirlərlə həm də lap çox mübahisə obyektinə, Kamal Abdulla. Dədə Qorqud yaranaşından başlayaraq bu günümüzdə gəlib çatan “Gizli Dədə Qorqud”. Daha çox dolğun, daha çox mükəmməl... Bu gün cəmiyyətdə, ədəbiyyatda, elə siyasətin özündə də qarmaqarıışıqlıq müşahidə olunduğu bir dövrdə ziyalı sözündən, yaradıcı fikrindən və mövqeyindən daha ucada dayanan Azərbaycan ədəbiyyatının bizə həm tanış, həm də yad olan tərəflərinə işıq salmaq, günümüzün realığı baxımından hadisələrə və yaradılanlara nəzər yetirmək nə qədər problem olsa da, bu kimi söhbətlərin obyektinə olan ziyalılarımız, şükürlər olsun ki, az deyil. Kamal Abdulla da bu sıradan.

– Kamal müəlim, Sizinlə keçmiş müsahibələrimizdən birində belə bir fikir işlətdiniz ki, 60-cı illər ədəbiyyatının səsi-sorağı vaxtında Biləcəri-dən o tərəfə getmirdi. Bu fikir o dövrdə həm ədəbiyyatda, həm də cəmiyyətdə xeyli dərəcədə rezonans doğurduğuna görə bir çox dairələrdə, həmçinin yazıçı dostlarınız arasında mübahisələrə səbəb oldu. Bir sözlə, Sizin fikrinizi bəyənməyənlər, qəbul etməyənlər daha çox idi. İndi də mi bu fikirdəsiniz?

– Fikir bəyəm Bakı küləyidir dəqiqədə bir dəyişsin?! Xeyr, yenə həmin fikirdəyəm. Amma onu demək istəyirəm ki, Azərbaycan ədəbiyyatının

ayrı-ayrı nümayəndələrinin, bəlkə, dünyanın özündən xəbərsiz dünya mədəniyyətini zənginləşdirmək də şəxsizdir.

– Onda bu zənginləşdirmə prosesində ədəbi məkan “Biləcəri” ilə məhdudlaşmır, yəqin ki...

– Biləcəri, aydındır ki, şərti addır. Biləcəri yəni öz içimiz, öz mühitimiz, nəhayət, içində bişdiyimiz öz qazanımız...

– Sizin bu fikriniz daha çox hansı meyarlara əsaslanırdı? Yəni biz 60-cı illəri Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsrdə bir çiçəklənmə dövrü kimi qəbul edək, ya yox?

– “Çiçəklənmə dövrü”, “yüksəliş mərhələsi”, “pessimist period” və s. bu kimi dəyərləndirilmələr, əslində, ədəbiyyata kənardan verilən qiymətlərdir. Və çox zaman kateqorik hökmlər ədəbiyyatın əsl mahiyyətindən kifayət qədər uzaqda dururlar. Sizin sualla bağlı başqa suallar da çıxır 60-cı illər ədəbiyyat özü nə deməkdir? 60-cı illərdə çap olunmuş, bura klassiklər də daxildir, əsərlərin ədəbiyyatı, yoxsa 60-cı illərdə ilk əsərlərini yazmış və yaxud çap etdirmiş adamların ədəbiyyatı?! Bəlkə, 60-cı illərdə yazıçılıqlarını davam etdirənlərin ədəbiyyatından söhbət gedir? Aydındır ki, siz Anar, Elçini, Əkrəm Əylislini, Maqsud və Rüstəm İbrahimbəyovları nəzərdə tutursunuz. Bəzən bu siyahıya bir sıra başqa yazıçıları – Fərman Kərimzadənin, İsi Məlikzadəni də əlavə edirlər. Mənə hərdən elə gəlir ki, 60-cı illəri ayrıca, xüsusi bir formada təqdim etməyin əsl “günah” tənqiddə, ədəbi təhlil də, ədəbiyyatçılıqda deyil, məhz həmin dövrün aparıcı yazıçılarındadır.

– Son zamanlar 60-cı illərə daha çox aid edilən “çiçəklənmə dövrü” xarakteristikası hardasa özünü doğruldurmu?

– “Çiçəklənmə” də maraqlı sözdür. Yeni yazarlar öz əsərlərini çiçəkli, güllü zamanda, yaxud yerdə yazırdılar, yoxsa əsərlərinin içindən gül-çiçək çıxmağa, boy atmağa başlayırdı?! Qərək, bu tənqidçilər “60-cılar”, “70-cilər”, “80-cilər” ədəbiyyatından həmin o “Biləcəri”dən o tərəfdəki və lap elə “Biləcəri”dən bu tərəfdəki “Ədəbiyyat”dan onu bu cür dartışdıradartışdırı nə istəyirlər mənə aydın deyil.

– Bəlkə, burada ədəbi aləmdə daha çox imtiyaz hüququ qazanmaqla müxtəlif ittihamlardan sığortalanmaq meyilləri var.

– Hər halda, belə bir meyil yox deyil. Ən fantastik əsərlər belə zamanı qabaqlamır.

– **60-cı illər həm də onunla əlamətdar hesab olunur ki, bu dövrdə totalitar rejimin ideoloji təbliğat maşınının mühüm bir hissəsini təşkil edən ədəbi mühitdə dissidentlik əlamətləri də üzə çıxmağa başladı ...**

“Dissidentlik əlamətləri...” Yenə qeyri-dəqiq qiymətvermə cəhdi! Yenə xilasetmə təşəbbüsü? Yəni bu illərin ədəbiyyat nümayəndələri hansısa ədəbi amal ətrafında birləşdilər və məqsədyönlü, ardıcıl şəkildə donmuş cəmiyyəti öz işıqları, istiləri ilə canlandırmağa başladılar. Mövcud nə varsa, ona qarşı kəskin və ya yumşaq mübarizəyə başladılar?!. Anarın “Yaxşı padşahın nağılı”ndan başqa mən o zamankı Azərbaycanda çap edilməməyə “layiq” əsər tanımıram. Satira atəşinə tutmaq, “podtekst” və s bu qəbildən olan “bir az sizə, bir az bizə”, “istəsən belə oxu, elə başa düş” kimi ədəbi janqlyorluq həmən müəlliflərin olsa-olsa ədəbi istedad dərəcəsinin göstəricisi ola bildi və bizdə dissident “sandıq ədəbiyyatı”, “samizdat”lar yaranmadı.

– **Deməli, bizim yazarlar dissidentlik etmək istəyəndə də hansısa çərçivəni və yaxud başımızın üstündəki əli hər zaman hiss edirdilər...**

– Molla Nəsrəddinin təbrincə desək, uzaq başı kimsə ayağını çevrədən, cızıqdan kənara çıxardı, amma gözü də cızıq çəkəndə idi. Çünki tezcə də çevrənin, cızığın içinə qayıtmağı bacarmaq lazım idi. Bu ədəbiyyat o zaman başqa cür olsaydı, millət, vətən bu gün başqa cür olacaqdı. Bu baxımdan ədəbiyyatın borcu böyükdür. Bir başqa məqam da var. Azərbaycanın artıq 70-ci illərdə ictimai-siyasi vəziyyəti elə idi ki, ədəbiyyatın özünün bütün hüceyrələri ilə nəfəs almaq imkanı vardı və çox istəsəydin də burada dissident olmaq, demək olar ki, mümkün deyildi.

– O dövrdə ədəbiyyatın bu və ya digər mənada ideoloji proseslərə təsir etmək imkanı da çoxalmışdı mı?

– Ədəbiyyat və ideoloji proses. Bunların hansının hansının içində olduğu bilinmir. Bu, xüsusi söhbətin mövzudur.

– Son zamanlar, daha doğrusu, 90-cı illərdən bu yana ədəbiyyatımızda keçmiş illərə münasibətdə bir etinasızlıq tendensiyası formalaşmış. Bir neçə ədibin yazıb-yaratdıqlarını çıxmaq şərti ilə dövrün, zamanın və cəmiyyətin problemlərinə qarşı bir laqeydlilik hökm sürməkdədir ədəbiyyatımızda.

– Bu hala birmənalı münasibət bəsləmək çətindir. Hər hal da hər hansı bir münasibəti “dövr”, “son zamanlar” kimi ümumiləşdirmək doğru olmazdı. Münasibət, zövq və bədii formalaşmanın nəticəsidir – nəinki zümrədən-zümrəyə, hətta adamdan-adama fərqlənir.

– Bu, daha çox ondan irəli gəlmirmi ki, biz zamanı və onun doğurduğu problemləri qabaqlamaq istəmirik. Biz daha çox gözləmə mövqeyini tutmaqla hadisələrin sonunu, yəni nəticəsini gözləyirik.

– “Zamanı qabaqlamaq”. Yaxşı fikirdi. Lətifəsi sizə dəyməsin, həm də gülməli fikirdi. Janrı çıxmaq şərti ilə ən fantastik əsərlər belə heç bir zamanı qabaqlayıb eləmir. Sadəcə, bizdə bizim özümüzün bəzən xəbərsiz olduğumuz hisslərə üz tutur, onları qıcıqlandırır. Hər şey öz yerindədir. Biz zamanı nə qabaqlayırıq, nə də ondan geridə qalırıq. Biz həmahəng addımlar atırıq.

– Siz deyirsiniz ki, biz zamanla həmahəng addımlayırıq. Bəs bir çox məsələlərdə nümayiş etdirdiyimiz gözləmə mövqeyi bizi hadisələrin axınından çıxmaq və daha effektiv nəticəsini əldə etmək imkanından məhrum etmir ki?

– Hadisə, əslində, səndən kənardadır deyil axı. Sən və hadisə! Hadisə və sən! Eyni şeylərdi. Qarabağ problemi hələ də ədəbiyyatın əsas diqqətinə çevrilməyib.

– Məsələyə daha konkret şəkildə yanaşaq və qlobal problemlərimizdən biri olan Qarabağ mövzusunə toxunaq. Sizcə, yaradıcılıq üçün daha çox əlverişli və münbit olan bu mövzu ətrafında, əsasən, gözləmə mövqeyində durmağımız müsbət haldır, yoxsa biz gecikirik?

Bəli, Qarabağ problemi hələ də ədəbiyyatın əsas diqqətinə çevrilməyib. Bədii şüur, məncə, seçim qarşısındadır: biz dəhşətli bir komediya ilə üzbəüzük, yoxsa faciə ilə? Bəlkə də, bu, bir tragikomediyaadır? Təhtəşüurda inanmıram ki, dəyərləndirmə prosesi gedir. O, hələ bitməyib. O, bitəndən sonra əsər yaranır.

– Kamal müəllim, ədəbi aləmdə daha çox tanınan ziyalılarımızın siyasətə təsir etmək, siyasətin içində olmaq və bununla da hansısa siyasi proseslərə, gedişlərə təsir etmək istəyini və cəhdlərini təbii qarşılamaq olarmı?

– Hər şey təbiidir. Ən böyük sünilik də, ikiüzlülük də, ikili və yaxud üçlü standartlar da – hər şeyin öz təbiilik dərəcəsi var. “Yazıçı və siyasət” də, bir sözlə, bir yazı ilə açılan sirr deyil. Amma görünən sirdir. Görünən sirdən isə açılan sirrə lağım, yol atmaq mümkündür. Və bir də sirr nə vaxt sa açılacaq sirdisə, heç əvvəldən yaranmayıb sirr kimi. Bizdə son zamanlar, xüsusilə dözümsüzlük məqamının imitatorları yaranır və nümunələri, örnəkləri də yox deyil.

– Bunu həm də özünü siyasətdə sınamaq cəhdi kimi də qiymətləndirirlər ...

– Bunu, dediyinizdən başqa, hər hansı bir “cəhd” kimi qiymətləndirmək olar

– Yazıçı Əkrəm Əylisli deyir ki, “biz ziyalılar siyasətə qoşulmağa bir növ məcbur edirik” ...

– Mən yazıçının nəyəsə məcbur olunduğunu təsəvvür edə bilmirəm. Bəlkə, yazıçı istəyir ki, onu “məcbur eləsinlər”?! Bu başqa məsələdir.

– **Məcburən siyasətçi olmaq mümkündür?**

– Siyasət çox ciddi, bizim təsəvvür eləmədiyimiz dərəcə də professional hazırlıq tələb edən xüsusi fəaliyyət növüdür. Bu, çoxlarına asan gələn bir iş deyil. Və bu işə məcbur olunmaq necə olur – mən bilmirəm.

– **Pedaqoji fəaliyyətiniz Sizi ədəbi mühitdən nə dərəcədə ayırır? İndidəmi əvvəlki kimi yazıb yaradırsınız?**

– Yazı yazmağın nə iləsə məşğul olmağa bir elə dəxli yoxdur. Yenə yazıram, bəli! Dədə Qorqud motivlərinin mənə bəxş eləyə bildiyi assosiativ cığırqlarla getməyə çalışıram. Bu, dastanın üzdə görünməyən tərəfinə yeni baxış kimi də dəyərləndirilə bilər. Qərribə bir silsilə alınır.

– **Bu silsilədə Dədə Qorqud həqiqəti istədiyiniz formada üzə çıxarılmı?**

Dədə Qorqud həqiqəti anlayışını mən nə isə dəqiq başa düşə bilmədim. Bilirsiniz, təəssüf ki, biz çox zaman təqribi anlamlara, fəhmə gətirən sözlərlə bir-birimizlə danışıraq. Dədə Qorqud həqiqəti... Qərribədi, deyilmi?

"BİR DAHA TƏKRAR EDİRƏM, MƏN ÇOX GÖZƏL BİLİRƏM Kİ, BU ROMAN NƏDİR VƏ MƏN NƏ ETMİŞƏM"

"525-ci qəzet" qəzeti, 4 dekabr, 2004

(Söhbətləşdi: Etimad Başkeçid)

Ümumiyyətlə, sənətin, ayrıca götürdükdə isə ədəbiyyatın daşdığı həyata münasibət təcrübəsi şəxsiyyətin real həyat təcrübəsini genişləndirən və onu daha da zənginləşdirən amildir. Əsl ədəbiyyat nümunəsi isə həm müsbət, həm də mənfi obrazlarda təzahür edən estetik ideal kimi şəxsiyyətə daha güclü təsir gücünə malikdir.

Kamal Abdullanın "Yarımçıq əlyazma" romanının ətrafında gedən çoxlu söz-söhbətlər, müzakirələr və s. bir həqiqəti ortaya çıxardı. Bizdə hələ də ədəbiyyatı yalnız didaktik bir nəsnə, öyüd-nəsihət vəsaiti kimi qəbul edən bir kəsim var və görünür, yeni ədəbiyyatın katarsis funksiyası hələ sonacan dərk edilməmişdir. Digər tərəfdən olsun ki, romandakı paralel süjet xətlərinə uyğun geniş epik planda təsviri, müəllifin ədəbi-bədii fikrin ötürülməsində istifadə etdiyi "stixiya" üsulu – bütün bunlar əsərin birmənalı qavramına xidmət etmir.

Lakin qeyd etməliyəm, bu nüanslar, üstəgəl romanda müraciət olunan mövzu, orijinal süjet xətti həm də bu əsərə oxucu marağını təmin edən faktorlar sırasındadır.

Kamal Abdulla ilə bu müsahibə sözügedən romanla bağlı gedən müzakirələri bir növ səciyyəyləndirir. Bu, "Yarımçıq əlyazma" romanı haqda Kamal müəllimin ilk müsahibəsidir.

– Bu bir faktıdır ki, son dövrlər qələmə alınmış irihəcmli əsərlərin içərisində istər ədəbi mühitdə, istərsə də daha geniş çevrələrdə ən çox rezonans doğuran məhz “Yarımçıq əlyazma” romanı oldu. Siz bu romanın bu qədər geniş müzakirələrə səbəb olacağını təxmin edirdinizmi?

– Əlbəttə, təxmin edirdim. Amma bir şeyi gözləməyirdim. Arxasından paxıllığın, hikkənin açıq-aşkar görüldüyü bəzi qərəzli yazı və dedi-qoduları. Ad çəkmək hələ ki istəməzdim, lazım gəlsə, ağına-bozuna baxmadan bunu da edə bilərəm, nə qədər ədəbiyyat bədxahı varmış – onu gördüm və hiss elədim. Amma bunların hamısı Anarın ürəkgenişliyi ilə romanla bağlı ədəbiyyatımızı təbrik eləməsi fonunda əriyib gedir...

– Sizcə, bu romana oxucu marağını şərtləndirən faktorlar nələrdən ibarətdir?

– Bunu cavablandırmaq o qədər də asan iş deyil. Amma bir məsələ mənimçün aydından da aydındır. Roman alınıb! Və roman bir sıra “ilk dəfələr”i öz nümunəsində ortaya qoyub. Mən çox gözəl bilirəm ki, nə etmişəm. Nəyi edə bilmədiyimi də çox gözəl bilirəm. Məqsəd daha böyük idi. Onu deyə bilərəm ki, edə bilmədiklərimi heç kim görə bilmədi. Hələlik mən də bunu deməyəcəyəm.

“Oxucu marağı” deyirsiniz... Mənim aləmində belə bir anlayış yoxdur. Yazıçı marağı – bəli! Yazıçı məqsədi – bəli! Oxucu isə, zəhmət çəksin öz ədəbi kontekstini formalaşdırsın və oradan əsərə baxmağı bacarsın. Oxucunun marağı küləyin apardığı bulud kimidir. Hansı bədii yüksəkliyə qalxıb-qalxmamağı küləyi üfürən müəyyənləşdirir. Oxucu ilk səhifələrdən sonra hakimi-mütləqdir. Heç kim onu məcbur edə bilməz ki, əsəri sonadək oxuyub bitirsin. Amma əgər üç giriş sözü olan “Yarımçıq əlyazma”nı oxumağa başlayırlarsa, deməli, oxumağa nəşə var. Dədə Qorqud əhvalatlarından Şah İsmayıl əhvalatlarına keçə bilirlərsə, deməli, oxumağa çox şey var! Mən oxucunu maraqlandırmalıyam, daha gedib oxucu marağının ardınca düşməməliyəm.

O ki, qaldı konkret romana olan maraq... Köhnənin içindəki Yenilik nə qədər maraqlı ola bilərsə, bu roman da o qədər maraqlı olmalıdır. Bilir-

sənmi, son zamanlar bir tənha, sürüdən ayrı düşmüş quzu kimi yalnız misra beynimdə elə hey dolaşır durur: qoca misraların cavan sözləri... Bizim müstəviyə keçirəndə, bu elə mənim romanımdır.

– Romanla bağlı mətbuat səhifələrində özünə yer almış qeydlərin ümumi səciyyəsi varmı?

– Mənim üçün çox əziz, dəyərli olan yazılar vardır şübhəsiz. Anarın, Tofiq Hacıyevin, Niyazi Mehdimin, Vaqif İbrahimoglundun, Aydın Talıbzadənin, Ramiz Rövşənin, Rəhilə Quliyevanın, Salamın, Zeynal Məmməddinin, Elçin Səlcuqun, Aqil Abbasın, sənin özünün yazılarını və bir çox tanıdığım, tanımadığım şəxslərin fikirlərini ayrıca qeyd etmək istərdim. O ki qaldı romanı bütövlükdə və ya qismən qəbul etməyənlərə... Hər kəsin öz zövq dərəcəsi, öz qəbul rakursu var, necə deyərlər, heç kəsi zorla əziz etməirlər. Bir az da oxuyarlar, öyrənərlər, kim bilir, bəlkə də, nə vaxtsa başa düşərlər ki, “Yarımçıq əlyazma” nə deməkdir. Amma orası da var ki, ciddi zəmin də yox deyil. Üslub və dil məsələləri, bəlkə də, bu baxımdan ilk yada düşənlərdəndir. Bir neçə yazıdan belə bir ştrix keçdi ki, guya romanın dili bəzi hallarda Türkiyə türkcəsinə yaxınlaşır və bu zaman roman “itirir”. Ciddi iraddır, amma ilk baxışda! Əslində məsələ belədir. Söhbət Dədə Qorqud dövründən, belə demək mümkündürsə, Qorqud dövrünün Oğuz cəmiyyətindən gedirsə, mənə görə bu cəmiyyət kifayət qədər monumentaldır, o hələ çox sonralar oğuzların müasir ayrıntılarına gəlib çıxacaq. O cəmiyyətin dili də Türkiyə türkcəsi, Azərbaycan türkcəsi, nə bilim türkmən türkcəsi deyil. Əksinə, bütün bu “türkələr” o qədim Oğuz dilində bütün xassələri ilə hələlik ehtiva olunmuş şəkildədir. Oğuz dili Türkiyə türkcəsi və yaxud hər hansı başqa türkcə tanımır. Oğuz dili oğuz dilini tanıyır. Belə isə o dövrün dil mənzərəsini vermək cəhdi Türkiyə türkcəsi tərəfdən heç cür izah edilə bilməz. Bugünkü Türkiyə türkcəsi elementləri (“Yarımçıq əlyazma”da yer alanlar da), əslində, o dövrün ümumoguz elementlərindən başqa bir şey deyil. Sadəcə, onlar yalnız Türkiyə türkcəsinə gəlib çıxı bilməşlər. Məsələnin mahiyyəti budur.

Daha başqa məsələlər də var ki, onlar, yazanları sağ olsunlar, başqa yazılarda şərh və izah edildilər. Lüzum varmı bir də çözləyəək? Məsələn, mən necə inandıra bilərəm çox sevdiyim bir adamı ki, əgər məndən soruşsalar sənin özünü bu romanda indiyədək titrədən iki söz varmı, deyərəm var və o iki söz “oğul, Qorqud” xitabıdı. Kimin üçünsə bu dözülməzdir, olsun. Gözəlliyi odur ki, iki bir-birini inkar edən bu halın bir adı var: – məhəbbət! Oğuzla məhəbbət, Qorquda məhəbbət.

Atmacalara və “qeydlərə” gəlincə... Onlar da kifayət qədər oldu. Onların müəlliflərini də anlamaq lazımdır. Anladınsa, başa düşdünsə həm bağışlayırsan, həm də necə deyim, acıyırsan. Bədxahlığın, işıqsızlığın dərəcəsi səni acımağa gətirir. Qədim romalıların belə bir deyimi vardı: “Hər şeyi bağışlayan hər şeyi başa düşəndir”. Hətta məni erməni budaq cümlələri yazmaqda suçlayan Rasim Qaraca adlı birisini də çox gözəl başa düşürəm. Anladığı ora qədərdir.

– **“Yarımçıq əlyazma”nı hansı roman janrına aid edirsiniz?**

– Bu mənim işim və vəzifəm deyil. Bəlkə də, mənə görə o, mənim yazdığım daha bir sirriçində nəğmədir – heç özüm də bilmirəm. Amma yox, səmimi olmadım. Özüm çox gözəl bilirəm. Və bilənlər də bilir. Bu roman Azərbaycan ədəbiyyatının ilk postmodernist romanıdır. Postmodernizmin nə olduğunu bilməyib bu adı tez-tez “kullananlar” bir az da biliklərini dərinləşdirsələr, ən əsası genişləndirsələr, bunu aydınca görəcəklər. Amma bir məsələni də elə buradaca demək istəyirəm. Mənim bu sözlümdən səksənənlərə aiddir, bu “postmodernizm” sözü elə böyük bir tərifi də demək deyil. Ürəkləri rahat olsun. Sadəcə olaraq hər hansı mətnin yaşam formasıdır, vəssalam.

– **Sənət, ümumiyyətlə, yarandığı zamanın məhsuludur. Hazırda tarixilik bədii yaradıcılığın tam mahiyyətinə hopub və bir növ onun kredisinə çevrilib. Siz bunu nə ilə izah edirsiniz?**

– Sual bir az qəliz oldu. Başa düşdüyüm qədər onu deyə bilərəm ki, bax, elə indicə, bundan əvvəl yazdığım cümlənin nöqtəsini qoyan kimi o

cümlə mənim üçün “tarixə” çevrildi. Yəni mənim üçün bir dolğun an var. İzah eləməyəcəyəm bu nə deməkdir. Bu dolğun andan əvvəl nə olubsa, tarixdir, ondan sonra nə olacaqsə – gələcək. Yəni istəsək də, istəməsək də tarixin içində çabalamağa məhkumuq. Bu obyektiv gerçəkliyin ən təkzib-edilməz amilidir. Yazılan hər nə varsa istəsən də, istəməsən də tarixin məhsuluna çevrilir. Yaxınından, uzağından asılı olmadan. Və sənin sualına qayıdaraq onu demək olar ki, bu mənada hər yazılan nəsnə tarixin məhsuluna hopmuş kimidir.

– Hər hansı məhsul barədə mülahizələri, yaxud, tutalım tənqidi qeydləri şəxsiyyətlərarası münasibətlər kimi qavrayan qələm əhlinə nə sözlünüz var?

– Bilirsinizmi, mənim situasiyamda ox artıq yaydan çıxıb. Bir az əvvəl dedim, bir daha təkrar edirəm, mən çox gözəl bilirəm ki, bu roman nədir və mən nə etmişəm. Kimsə bunu görmürsə, görə bilməkdən məhrumdursa, yaxud romana baxıb ancaq məni görürsə, bu, onun öz problemidir.

– Romanın xaricdə nəşri ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

– Roman türk, rus, fransız dillərinə artıq tərcümə edilməkdədir. Xarici nəşriyyatlardan bir sıra maraqlı təkliflər almışam. Hələlik bu barədə bu qədər demək istəyərdim.

– Kamal müəllim, inanırıq ki, “Yarımcıq əlyazma” Sizin yaradıcılığınızın son akkordu olmayacaq. Mən Sizə yeni uğurlar arzulayıram.

"YOLU ADDIM-ADDIM KEÇMƏLİYİK"

9 iyul, 2005

(Söhbətləşdilər: Könül Şamilqızı, Qurban Yaquboğlu)

Bizi Slavyan Universitetinə aparən taksi sürücüsü, dediyinə görə, müəllim idi və bizim jurnalist olduğumuzu biləndə, fürsətdən istifadə edərək, məktəbdə maaşların gecikdirildiyindən şikayətləndi. Tıxac vardı, hansısa işıqfor işləmirdi deyə, yolu dolayı gedəsi olduq. Həyətdən adlayıb qapıya yaxınlaşanda daha bir xanım – deyəsən, valideyn idi – bir qıraqda bikef-bikef oturmuşdu. Artıq ümumiləşdirmə imkanı vardı və Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, əməkdar elm xadimi, professor, yazıçı-dramaturq Kamal Abdullaya ilk sualımız bu oldu:

– Ətrafımızdakı adamların böyük qismi niyə incik və narazıdır?

– Biz çox zaman unuduruq ki, başımıza gələnələr ictimai, siyasi, ölkədaxili, ölkəxarici hadisələrin fonunda cərəyan edir. Yüz dəfə deyiləni bir də yada salaq – biz keçid dövründəyik. Onu əlavə edək ki, keçid dövrü nəsillərin həyatı boyu davam edə bilər. Qədim çinlilər bir-birinə küfr edəndə deyərmişlər: Səni görüm keçid dövründə yaşayasan. Bəzilərinə elə gəlir ki, keçid dövrü 5-10 il olur və qurtarır. Belə deyil axı. Keçid epoxasının dəyişikliyi ən əvvəl şüurları əhatə eləməlidir. Sosialist düşüncəsindən keçib, sərbəst cəmiyyətin üzvü olmaq asan məsələdir?

Biz dəyərləndirmələrimizdə çox zaman Ermənistanla müharibə vəziyyətində olmağımızı da unuduruq. Heç kim deyə bilməz ki, müharibə bitib, özü də ermənilərin qələbəsilə bitib. İndi ötən illərin müharibələri deyil ki, tanklar bu şəhərdən çıxıb o birinə girsin, onu alsın və müharibə

qurtarsın. XXI əsrin müharibəsi fərqli gedir – bunu nəzərə almalıyıq. Bundan başqa, azərbaycanlı təfəkkürünə xas olan bir çox neqativ halları da yada salmalıyıq. Bizdə tənbellik var, qonşusunun yaxşılığına sevinməmək var, paxıllıq var. Bütün bunların fonunda “biz niyə belə yaşamalıyıq” sualının cavabını çox asan tapmaq olar. Bəli, biz məhz bu cür yaşamalıyıq.

– Deyirsiniz, qanuna uyğunluqdur...

– Bəli, mən hesab edirəm ki, baş verənlər qanuna uyğunluqdur və bu qanunları yavaş-yavaş özümüz qəbul edəcəyimiz şəklə salmalıyıq. Biz nədənsə cəmiyyətimizi bugünkü Fransa ilə, Amerika ilə müqayisə edirik. Məncə, müqayisəni bu ölkələrin 200 il əvvəlki tarixilə aparsaq, daha adekvat olar.

– Niyə Fransa, Amerika ilə müqayisə edək? Bizim kimi sosializm yolu keçmiş Baltik ölkələri var...

– Onların ənənələri fərqliydi. Həmin ölkələr sosializm mühitinə çox qısa müddətdə zorla soxuşdurulmuşdular. Nisbətən az müddətdə bu mühitdə yaşadılar, amma onun qanunlarını qəbul etmədilər.

– Belə çıxır ki, dəyişiklik mentalitet məsələsidir...

– Bəli, məhz mentalitet məsələsidir. Mən Azərbaycanda çox adam tanıyıram ki, baxır görür qonşusunun “Mercedes”i var, özünün “Jiquli”si, təəssüflənir. Demir ki, mənim də “Mercedes”im olsun, deyir, qoy onunkuda “Jiquli” olsun. Biz unuduruq ki, bu gün kef edirik, toylara gedirik, deyib-gülürüksə, bunların arxasında bir az qəm də dayanmalıdır. Axı, biz acı fəlakətlərdən keçmişik. Televiziyalara baxın. Sizin ürəyiniz bulanmır? Bizim televiziyalar öz kanallarının pulunu mənəviyyatı satmaqdan çıxarırlar. Qarabağ haqqında mənasız, cəfəng mahnılar verirlər. Hansı ölkədə belə bir şey var?

– Ola bilsin, bununla təsəlli tapmağa cəhd edirik...

– Tamamilə doğrudur. Eyni zamanda öz bacarıqsızlığımızı keçmişlə ört-basdır edirik. Amma Koroğlunun nəvəsi olduğunu fəxrlə deyən adam Koroğlunun qanunçuluğa üsyan etmiş adam olduğunu unudur. Babək dinə qarşı vuruşmuş adamdır. Mən həm Babəkə babam deyirəm, həm də mömin bir müsəlman bəndəsi olmağa çalışırsansa, tarixi qatlardan süzülüb gələn bu ikiləşmə mənəviyyatı zərbə altda saxlayır. Bir tərəfdən dəbə görə hamı Hacı olur, digər tərəfdən Babəkin qəhrəmanlığıyla öyünürük. Bax, beynimizdə bu iki bir-birinə əks olan fikirlər bizdən xəbərsiz mübarizədədirlər. Bizim təhtəşüurumuzda gedən bu mübarizə bizi irəli getməyə qoymur.

– Azərbaycan insanının demokratiya istəklərinin reallaşmaması səbəbini bunda görürsünüz?

– Mən sizə “Dədə Qorqud” dastanındakı demokratik əhval-ruhiyyədən danışa bilərəm. İndi başa düşdüyümüz demokratiyanın bu və ya başqa cizgiləri bizim dastanlarımızda var. Dastanda bir yer var, Təpəgöz suyun qabağını kəsir və şərt qoyur ki, oğuzlar gündə iki adam və 500 qoyun verməli idi. Üç oğlu olan birini verir, ikisi qalır və dövrə bu şəkildə davam edir. Bu, demokratiyanın, hamıya eyni gözlə baxmağın o dövr üçün çox məqbul sayılacaq bir formasıdır.

İndi Amerika kimi ölkələr digər ölkələrə demokratiya dərsi verirlər. Amma bunun modeli bizdə olub. Bu bizə qıraqdan gəlmə bir şey deyil, demokratiya bizim içimizdədir. Amma bizə deyirlər, ölkəniz demokratiyanı doğmalıdır, yox, belə deyil, əslində, demokratiya ölkəni doğmalıdır.

– Siz bugünkü Azərbaycanda demokratiyanın vəziyyətindən razısınız?

– Bayaq söylədiyim şərtlər daxilində indi gördüyümüzdən başqası mümkün deyil. Kim ki deyir, biz gələcəyik, demokratiya gətirəcəyik, qətiyyənlər düz demir. İndikindən əlavə bir addım atıla bilməz. Gələnlər Qarabağı müharibə ilə qaytaracaqlar? Dünya buna icazə verər? İcazə versəydi, elə bu saat müharibə edərdilər də. Məgər indiki iqtidar Qarabağı qaytarmaq

istəmir? Yeni gələnlər əlavə heç nə edə bilməyəcəklər. Edə bilməyəcəklərsə, niyə biz bir də təbəddülatlardan keçməliyik?

– Belə çıxır ki, Siz Qarabağ da daxil olmaqla problemlərin həllinin demokratiyadan keçməsi arqumentini qəbul etmirisiniz...

– Mən belə hesab edirəm ki, biz özümüzdə demokratik institutları gücləndirməliyik. Bu, ölkənin demokratiyadan doğuluşu olmalıdır.

– Demokratik institutların gücləndirilməsinə, Sizcə, şərait varmı?

– Hər şey yavaş-yavaş olacaq. Bunlar əmrlə, bir günlük qərarla başa gələ bilməz. Hər insan öz üzərində zərrə-zərrə işləməlidir. Bu, uzunmüddətli bir prosesdir. Amerikada milyonçu olmağın daha asan yolu qanunlara riayət etməkdən keçir. Azərbaycanda belə vəziyyətin yaranması üçün addım-addım inkişaf etməliyik.

– Hərənin addımı bir boydadır, Kamal müəllim...

– Haqlısınız. Məsələn, bir yerdə görəcəksiniz ki, bizim universitetdəki kimi demokratik əhval-ruhiyyə var, bir yerdə görəcəksiniz ki, ora hələ geri qalıb. Amma hamı yavaş-yavaş gəlib biz deyən nöqtəyə çatacaq.

– Belə başa düşdük ki, siz sərt dəyişiklik tərəfdarı deyilsiniz, olanın yavaş-yavaş inkişafını istəyirsiniz...

– Sərt dəyişiklik mümkün deyil. Məni necə məcbur edəcəklər ki, indiki həyatını dəyiş, başqa cür hərəkət et? Mən bir insanın göz yaşlarına, vəziyyətinin ağırlığına inanaraq, qanunu pozub, onun təhsil haqqını iki-üç dəfə ləngidə bilirəm. Məni dəyişib neyləyəcəklər? Mən gərək qanunla ödənişli tələbənin təhsil haqqını sentyabra qədər alıb, onu auditoriyaya buraxım, elə deyil? Mən onun göz yaşına dözməyib, ödənişini 5 yerə bölürəm. Qanunu pozuram, elə deyil? Amma insanlığımı göstərirəm. Bu da qanunla düz gəlmir, hansını seçək. Bilirsiniz, bütün bunlar çox mürəkkəb məsələlərdir...

– Siz prinsiplərin dəyişməsinə cəmiyyətin dəyişməsi üçün əsas hesab etmirsiniz?

– Hansı prinsipləri dəyişməliyik?

– Qanuna əməl etməliyik, rüşvətخورluğa, korrupsiyaya, haqsızlığa, ədalətsizliyə qarşı mübarizə aparmalıyıq...

– Əlbəttə, mən də sizinlə razıyam ki, biz rüşvətخورluğa qarşı mübarizə aparmalıyıq. Mən Türkiyədə bir neçə il işləmişəm və orada 3 sahədə rüşvət deyilən şeydən əsər-əlamət olmadığını dəqiq bilirəm. Biri təhsil, biri hərbi, biri isə səhiyyədir. Mən bu sahədə rüşvətə nə rast gəlmişəm, nə də eşitmişəm. Mən də istərdim ki, bizdə də həm bu, həm də digər sahələrdə rüşvət olmasın. Bunu kim istəməz? Amma onu da demək doğru deyil ki, maaşımı 10 dəfə qaldır, rüşvət almayım. O rüşvət alanın maaşını 100 dəfə qaldırırsan da, faydası yoxdur.

– Siz bir universitetin rektorusunuz, professorunuz, həm də dramaturq və yazıçısınız. Kifayət qədər böyük statuslardır. Bəs problemlərə niyə etiraz etmirisiniz, yazmırsınız, çıxış eləmirsiniz?

– Səbəbini sizə deyim. Mən Azərbaycan cəmiyyətinin bu dərəcədə siyasiləşməsinin və cəmiyyəti bu dərəcədə siyasiləşməyə aparmağın əleyhinəyəm. Hər adam öz işini görsə, cəmiyyətə daha çox uğur gətirər. Mən 5 ildir burada rektor işləyirəm və universitetin 5 il öncəki mənzərəsini bilsəniz, özünüz şahid olarsız ki, burada hansı işlər görmüşük. Mən öz bacarığımı buna yönəldirəm. Vaxtım qalanda da Səməd Vurğunun dediyi kimi, “az-az uydururam yeri gələndə”. İmkan tapanda bir-iki əsər yazıram. Daha hansı iş görməliyəm? Siyasətlə siyasətçi məşğul olmalıdır. Mühəndis gedib mühəndisliyini etməlidir, daha ədəbiyyata sevgisi olduğu üçün ədəbiyyat dərsi keçməməlidir.

– Siyasət demişkən universitetdə YAP-ın dayaq təşkilatı varmı?

– YAP-ın üzvləri var.

– **Bəs müxalifət partiyalarının?**

– Ondan xəbərim yoxdur. Mən adamları işə götürəndə maraqlanmıram ki, sən YAP-çısan, yoxsa müsavətçi.

– **Bu gün Qrossdan tutmuş, taksi sürücüsünə qədər, hamını bir sual maraqlandırır: bizim cəmiyyətimiz hara gedir? Bu suala Sizin cavabınız var?**

– Bizim cəmiyyətimiz yavaş-yavaş, sezilməyən, amma dinamikada olan addımlarla inkişafa doğru gedir. Bəzən kimsə tələsir, tez getsin, kimsə gecikir... Mən bunu hiss edirəm. İnkişafı əmərlə-filanla sürətləndirmək mümkün deyil.

– **Məsələn, Siz hansı addımları sezirsiniz?**

– Rektoru olduğum universitetin 5 il əvvəlki vəziyyətilə indikini müqayisə edəndə bu suala cavab tapıram. Yaxud Bakının özündə dəyişikliklər var, yeni binalar tikilir. Bunlar gözlə görünür...

– **Bəziləri isə buna çirkli pulların yuyulması kimi baxır.**

– Hər bir addıma, fakta müxtəlif rakurslardan baxmaq olar. Ona qalsa, Amerika başdan-ayağa yuyulub. Hamı nə vaxtsa təmizlənməlidir. Çirkli pulların cəmiyyət üzvünün rifahı üçün yuyulması məgər pisdir?

– **Axi bu, cəmiyyətdə dəyişiklik demək deyil...**

– Daxmada yaşayan adama pul verirlər, gedir daha yaxşı ev alır, oğlunu da evləndirir. Bu, hər halda, bir ailənin, nəslin taleyində dəyişiklik yaradır... Hələ o binaların tikintisində işləyənləri demirəm.

– **Dünyada qəbul olunmuş norma var ki, bir şəxs, yaxud bir həkimiyyətin 10 il, 15 il eyni yerdə, vəzifədə qalması inkişafa yox, geriləməyə gətirir. Razısınız?**

– Amma belə bir həqiqət də var ki, bəzi şəxsiyyətlər cəmiyyəti 10-15 il irəli apara bilir.

– Azərbaycan parlamentində bu gün faktiki olaraq müxalifət yoxdur. Necə bilirsiniz, normaldırmı?

– Dövlətə həm güclü iqtidar, həm də güclü müxalifət lazımdır. Bu gücdə onlar hər ikisi maraqlı olmalıdır. Amma bu da birdən-birə baş vermir. Yenə deyirəm ki, hər şeyi birdən dəyişmək mümkün deyil – yolu addım-addım keçməliyik. Aramızda gözütöx adamlar çoxalanda hər şey yaxşı olacaq.

– Bu cəmiyyətdə darıxmırsınız?

– Niyə, olur.

– Nədi Sizi darıxdıran, bundan danışın...

– Məni darıxdıran odur ki, yaxşı niyyətlə əsər (*“Yarımçıq əlyazma” romanı nəzərdə tutulur – red.*) yazmışam, başa düşmərlər, məni bəzən haqsız tənqid edirlər. Çox zaman oxumayıb tənqid edirlər. Məni darıxdıran odur ki, ölkədə gözü ac adamlar çoxdur. Amma bunlar məni darıxdırır deyə, hər şeyi dağıdası deyiləm ki.

– Necə hesab edirsiniz, bu illər ərzində Azərbaycan müxalifətindən parlamentə düşə biləcək 20-25 adam olmayıb?

– Əvvəla, onu deyim ki, əvvəldən müxalifət yolunu seçib gələnlərlə vəzifədən çıxarılandan sonra bu yola düşənləri bərabər tutmuram. Bundan başqa, indiki parlamentin nə bütün iqtidardan olan, nə də müxalifətdən olan üzvlərinin hamısını layiqli saymıram.

– Mətbuat Şurasının İdarə Heyətinin üzvüsünüz və hər seçkidən əvvəl mətbuata qarşı təhqirlər, ittihamlar çoxalır...

– Bu, biabırçılıqdır. Mən neytral adam kimi qıraqdan baxıram və görürəm ki, belə mübarizə üsullarıyla irəli getmək olmaz, ancaq yerində saymaq, ya da geri getmək olar.

"YARIMÇIQ ƏLYAZMA" MARAQLI BİR BURULĞANA DÜŞÜB

"Sənət" qəzeti, 01-14 dekabr, 2005

(Söhbətləşdi: Samir Sədaqətoğlu)

Azərbaycan nəsrində hansısa romanın bunca söz-söhbətə, müzakirəyə səbəb olması nadir hallarda olur. Həmin romanın qısa zaman kəsiyində bir neçə dilə tərcümə olunaraq əcnəbi ölkələrdə çap olunması da nadir hadisələrdən biridir. Söhbət tanınmış yazıçı Kamal Abdullanın "Yarımçıq əlyazma" romanından gedir. Yəqin, hələ bu romanın uğurları haqqında çox eşitməli olacağıq. Lakin yazıçı bu uğurlara qapılıb qalmayıb. Artıq yeni romanını kitab halında təqdim etməyə hazırlaşır. Biz Kamal müəllimlə yalnız bu barədə danışmadıq. Amma təbii ki, istər-istəməz söhbətimizin böyük bir hissəsi "Yarımçıq əlyazma" ətrafında oldu.

– Xoş gördük, Kamal müəllim. İstərdim söhbətə Sizin yaradıcılığınızdan başlayaq. Ötən il Sizin "Yarımçıq əlyazma" romanınız çap olundu. Roman şəxsən mənə çox xoşuma gəldi. Amma mənə maraqlandıran başqa məqamdır. Bu romanın doğurduğu əks-səda, ədəbi ictimaiyyətin, tənqidin münasibəti Sizi qane etdimi?

– Əvvəla, təşəkkür edirəm ki, qəzetiniz diqqətini mənə yönəldib. Çalışacağam ki, bu sorğu-sualda sizin ümidlərinizi doğruldam. "Yarımçıq əlyazma"nın doğurduğu reaksiyaya gəldikdə isə onu deyə bilərəm ki, bu mənə gözlədiyimdən də artıq oldu. Bu günə qədər əsər haqqında müxtəlif qəzetlərdə əlliyyə yaxın məqalə, resenziya, söhbət, dialoq çap olunub. Eyni zamanda Azərbaycan Yazıçılar Birliyində, "Ulduz" jurnalında və başqa yerlərdə romanın müzakirəsi keçirilib, yəqin ki, xəbəriniz var, bəlkə, işti-

rakçısı da olmusunuz. Birmənalı fikir yox idi. Bu da təbii idi. Bunun özü də məni hardasa sevindirir. Bilirsiniz, əsəri qəbul etmək də olar, etməmək də. Amma qəbul etməyənlərin gərək daxili gücü çatıb desin ki, bəli, bu ədəbiyyatdır, amma mənim ədəbiyyatım deyil. Lakin onun ədəbiyyat olub-olmadığını gərək şübhə altına almayasan. Çünki kifayət qədər ciddi sənətsünaslar, yazıçılar, fikir adamları bu əsərin adekvat qiymətini verdilər. Mənim fikrinə inandığım bu şəxsiyyətlərin adekvat rəylərinin əks-sədası artıq Avropadan da gəlməkdədir və bu məni sevindirir. Məsələn, bu günlər də mənə xəbər gəldi ki, Fransanın çox nüfuzlu “L'Harmattan” nəşriyyatı “Yarımqıç əlyazma”-nı tərcümə edərək çox nəfis halda çap edib. Fransızlar hər şeyi çap etmərlər və adamın qara gözünə də aşıq deyillər. Düzdürmü? Onlar əsər haqqında kifayət qədər məlumat toplayıb, onun ayrı-ayrı hissələrini özləri üçün əxz eləyiblər, yalnız bundan sonra işə girişiblər. Artıq çıxıb bu kitab, bir işə girişiblər. Artıq çıxıb bu kitab, bir nüsxəsini sizə də verəcəm. Bundan əlavə, hal-hazırda kitabı Rusiyada da nəşrə hazırlayırlar. Və yenə çox sevindiricidir ki, Rusiyanın çox nüfuzlu, ünlü yazıçısı Yevseyev bu işlə məşğul olur. Eyni zamanda Rusiyanın çox müqəddir tənqidçisi, ədəbiyyatçısı, mən hətta filosofu deyərdim, bizdə də yaxşı tanınır, məşhur Lev Anninski də kitaba çox gözəl bir ön söz yazıb. Bu ön sözü artıq “525-ci qəzet” çap edib. Yəqin ki, yaxın gələcəkdə Türkiyə nəşri də işıq üzünə görəcəkdir. Artıq tərcüməsi hazırdır. Tərcüməçisi mənim türkiyəli həmkarım türkoloq-professor Əli Duymazdır. O vaxtı ilə mənim “Gizli Dədə Qorqud” əsərimi də tərcümə etmişdi. Əsər İstanbulda və Bursada çap olunmuşdu. Yəni roman haqqında mübahisələr ola bilər, onu qəbul edib-etməmək də olar. Lakin romana tamamilə mənfə münasibət bəsləyənlər, ona inkarçı mövqedə dayananlar, qəbul etməyənlər, sadəcə, onu oxuyub mahiyyətinə vara bilməyənlərdir. Hələ roman çıxmamış onun ətrafında bir ajiotaj yaranmışdı. Yazdılar ki, Kamal Abdulla Dədə Qorquda, Şah İsmayla qarşı guya çox qəribə münasibət bəsləyib, bu münasibət dözülməzdir və s. Əslində, elə şeylər yox idi. Oxuyub gördülər ki, Dədə Qorquda da, Şah İsmayla da, Şah İsmayılın Lələsinə də, Xızıra da, Bayındır xana da, hətta Beyrəyə də orda çox doğma, isti, sıcaq bir münasibət var. Bundan sonra güman edirəm ki, kitab haqqında yaranmaqda olan o yanlış təsəvvürlər də yox olub getdi.

– Əsərlə bağlı müzakirələrin bir hissəsi də onun strukturu ilə bağlı idi. Sanki bu strukturda bir sirr gizlənirdi. Yəni yazıçı Kamal Abdullanın görünən mövqeyi, sirri və əsər ...

– Yaxşı sual verirsiniz (*gülür*). Sizə bir şey danışım, yaradıcılığına, şəxsiyyətinə dərin inam və hörmət bəslədiyim bir adam məndən soruşdu ki, doğrudan, bu əlyazma var? Bu sualı mənə elə bir adam verdi ki, mən bir əsərin adamları, belə deyək, bir bu qədər “aldada” bilməsinə mat qaldım. Yaxud sizə lap bu yaxınlarda mənə Türkiyədən göndərilmiş bir jurnalı göstərə bilərəm. “Türk incələmələri” adlı çox məşhur bir dərgidir. İzmirdə çıxır. Burada “Yarımçıq əlyazma” kitabı haqqında məlumat və resenziya dərc olunub. Müəllifi də, – bu dəqiqə sizə göstərim, 165-ci səhifədə dərc olunub, – Əli Erol, Egey Univeristetinin dosent – doktorudur. Mən bu adamı tanımıram. Amma ola bilər ki, Türkiyədəki türkoloq dostlarımdan kimsə bu kitabı ona vermiş olsun, hər halda, bu yazını yazdığına görə ona təşəkkür edirəm. Amma bir məsələ var. Əli Erol yazısında məni hansısa yarımçıq əlyazmanı üzə çıxaran və ora-burasını öz sözləriylə dolduran tədqiqatçı Kamal Abdulla kimi təqdim edib. Məni gülmək tutdu, bilmədim nə deyim. Çox maraqlı bir oyunun içinə girib “Yarımçıq əlyazma”. Adətən, deyirlər ki, əsər çap olunandan sonra həyatının yeni bir mərhələsinə başlayır. Amma “Yarımçıq əlyazma” qəribə bir burulğana düşüb. Başqa yaxın dostlarımdan biri də, – o da istedadlı ədəbiyyat adamlarından biridir, siz tanıyırsınız, məndən soruşdu ki, bir vaxtlar kəndimizdə çoxlu əlyazma tapmışdı, heç baxmadım, apardım verdim Əlyazmalar İnstitutuna, bəlkə, onlardan biridir sənin əlinə düşən? (*Gülür*). Görürsünüzmü, belə bir macərəli ömür qismət oldu “Yarımçıq əlyazma”ya. Bu məni sevindirirmi, sevin-dirmirmi demək bir az çətindir, amma maraqlıdır.

– Hər bir qədim əlyazmanın müəllifi, adətən, xalq sayılır. Bəlkə, “Yarımçıq əlyazma” üzərindəki müəlliflik hüququnuz da tədricən itir, xalqa keçir? Bu Sizdə qısqanclıq oyatmır?

– Vallah, nə təhər deyim? Xalqın adından danışmayaq. Xalq xalqdı, fərd fərddi, insan da insan. Bir əsərdi yazmışam, dost baxıb sevinir, başqa-

ları bəlkə də görmək istəməirlər – bu da var, adam hiss eləyir. Bilirsən, Azərbaycan ədəbiyyatının içində və kənarında qərribə bir məxluqat yaranıb. Bunlar əsərin pis ol duğunu deyə bilmir, tərifləməyə də dili gəlmir. Ən ağırlısı budu. Onlar, yəqin ki, özlüyündə bunu etiraf edirlər, lakin bu etirafı onlara açıq şəkildə etdirmək lazımdır və mən bunu da edəcəm.

– “Yarımqıq əlyazma”nı hansı cərəyana aid edərdiz?

– Dedilər ki, bu postmodernist bir əsərdir. Mənim postmodernizm haqqında bilgilərim var. Və gördüm ki, doğrudan da, əsərdə bu ünsürlər var. Bilirsiniz, heç bir xalq öz keçimindən elə-belə ayrılmır, təsadüfən küçədə görüşən adamlar kimi bir-birlərinə baş əyib keçməirlər. Bu ayrılığa müəyyən bir semantik yük dolur. Bu ayrılığın müəyyən bir rəmzi, işarəsi olur. İki cür ayrılmaq olar: nifrətlə və sevə-sevə, hətta gülə-gülə – ona yumoristik bir münasibət bəsləməklə. Yəni bizim hamımız dünyasını dəyişmiş hansısa babamızın, əcdadımızın hansısa zəif cəhətlərini, yumoristik tərəflərini xatırlaya bilirik də, düzdümü? Məsələn, rəhmətlik hərdən belə bir söz deyərdi, hamımız gülərdik və s. Məncə, haçansa Dədə Qorqudla da bu cür ayrılmaq mümkündür. Bəlkə də, ayrılmaq sözü burda yerinə düşür. Deyək ki, bu cür münasibət bəsləmək də mümkün və bəlkə də, vacib idi. Bunu əsəri təhlil edən filosoflar da, tənqidçilər də qeyd etdilər. Yəni Dədə Qorqudu, dastandakı digər obrazları yalnız monumental və dəyişməz qəbul etmək hələ yetərli deyil. Onları bir insan kimi də görməyə çalışmaq lazımdır. Mənim bu dastanda gördüyüm nəsnələr Dədə Qorqudu insan kimi – tutaq ki, düşünən-düşünən, qəlbində tərəddüdləri, şübhəsi olan, nəyəsə sevinən, nəyəsə ağlayan canlı bir insan kimi, Bayandur xanı öz etirafları ilə hansısa məqsədi olan bir şəxsiyyət kimi, Salur Qazanı öz məqsədləri olan bir sərkərdə kimi göstərməyə bir cəhd idi. Belə şeylər bir oyunun içinə salınanda görsənir. Bu oyunu, lətifəni tapmaq və onları bu lətifənin ətrafında hərəkət etdirmək lazım idi ki, nəyisə görmək mümkün olsun. Mənə elə gəlir ki, bunu tapmışam – Boğazca Fatmanın yeganə oğlunun başına gələnələr. Casusu nəzərdə tuturam. Bu lətifə bütün əsərin canına hopub. Hamı bu lətifəyə dəyə-dəyə mənim görmək istədiyim şəkildə təzahür edə bildilər.

– Əsərdə təkcə Dədə Qorquda deyil, Şah İsmayıl Xətaiyə də müraciət olunub. Belə çıxır ki, Şah İsmayıl bir mif imiş, hansısa şahismayıllar bir-birini əvəz edirlər ...

– Doğru bir məsələni qaldırırsınız. Bu, bir yazıçı baxışdır. Romanda belə bir yer var. Şah İsmayıl döyüşə gedərkən yerini öz bənzərinə – Xızıra verərkən belə bir söz deyir: “Mənim fəqət adım Şah İsmayıldır, mənim özüm Şah İsmayıl deyiləm”. Bu, Şah İsmayılın yaradıcılığından götürülən yeganə beytdir. Bu da adamı müəyyən düşüncələrə gətirib çıxarır. Onun da öz Xızırı, öz yuxusu ola bilərmiş... Bir bədii “priyom”du da. Kim necə istəyir, o cür yanaşır. Amma bu heç də əsl həyatdakı Şah İsmayılın üzərinə kölgə salmır. Bu, sadəcə, Şah İsmayılı başqa rakursdan görmək cəhdidir. Bəli, sizin dedikləriniz əsərdə hiss oluna bilər. Amma axı, maraqlıdır. Məsələn, əsəri Fransada oxuyanda kimdəsə Şah İsmayıl personajı maraq oyada bilər. Elə kitabın ön sözündən göründüyü kimi, fransız ziyalı, ədəbiyyatşünası Dədə Qorquda necə böyük maraq göstərir. Yəqin, oxuyanlar da, ən azı informasiya baxımından ilkin məxəzi əldə etməyə, tanış olmağa çalışacaqlar. Hətta bizdə bir çoxları mənə deyir ki, mən “Dədə Qorqud”u ya çoxdan, ya yarımçıq oxumuşdum, romandan sonra həvəsə gəlib gedib bir də oxudum. Amma romanda Şah İsmayıl və Dədə Qorqud xətləri nə qədər bir-birini tamamlayır, hər halda, mən çalışmışam ki, romanın hansısa yerində, hansısa nöqtəsində bunlar bir-birini tamamlasın, – bu, romanın məqsədi deyil. Hər bir oxucu özü bu xətti özlüyündə tamamlaya bilər. Romanda çoxlu yarımçıq nöqtələr, yerlər var. Bir hadisə bitməmiş, başqası başlayır. Bu həm də o deməkdir ki, həmin məqamlarda mənim deyəsi başqa sözüm yoxdur. Bu sirri də sizə açıram. “Yarımçıq əlyazma”nın, o yarımçıq nöqtələrin də sirri bundadır. Lev Anninskinin rus nəşri üçün yazdığı məqaləsi də belə adlanır: “Sözün sehri və yarımçıqlığın bütövlüyü”. Bu mənada bu yarımçıqlıq hardasa rəmzi xarakter daşıyır, bəlkə də, heç yarımçıq deyil, hardasa bizim beynimizdə bu yarımçıq nöqtələr, bəlkə də, bir-birini tamamlayır.

– Postmodernizmə toxundunuz. Biz də bu cərəyana münasibət birmənalı deyil. Kimlərsə onun qızgın tərəfdarı, kimlərsə əleyhdarıdır. Ümumsiyyətlə, bununla bağlı müxtəlif mübahisələr gedir. Postmodernizmə Sizin münasibətiniz necədir?

– Sizə açıq deyim. Özüm dilçiyəm. Yeni ixtisasım budur. Azərbaycan dili və türk dillərinin tarixi, nəzəri dilçilik və s. Mənim ədəbiyyatla bağlı yazılarımla da olur, öz təəssüratımı bölüşməyə çalışıram. Esselərim var. Oturub yazanda qarşıma məqsəd qoymuram ki, mən bunu postmodernizm və ya sosializm realizmi üslubunda yazacam. Sonradan kim onu necə müəyyənləşdirəcəksə etsin. Mən heç vaxt yazdıqlarımla tədqiqatçısı ola bilməmişəm. Siz nəsə söhbətə çəkdiz məni, bəlkə də, çoxdan demək istədiklərimi deməyə başladım. Ancaq konkret desəniz ki, “Yarımçıq əlyazma” haqqında bir danışın görək, bu nədir, mən danışa bilməyəcəyəm. O postmodern idi, ya yox, bunu təyin edə bilmərəm. Sadəcə, mənim postmodernizm haqqında təsəvvürlərim var və bilirəm ki, buna əsasən “Yarımçıq əlyazma”-nı Azərbaycan da postmodernizm üslubunda yazılmış bir əsər hesab etmək olar. Amma sizə onu da deyim, məsələn, Rusiyada çox ciddi yazıçılar var ki, postmodernizmə həddindən artıq mənfi münasibət bəslə yirlər. Niyə? Bir var Umberto Eko postmodernizmi və ya fransız alimlərinin, filosoflarının postmodern tədqiqatları, əsərləri, bir də var müasir Rusiya post modernizmi. Rusiyada postmodernizmi elə bir hala gətirdilər ki, əslində, ona başqa cür münasibət bəsləmək də mümkün deyil. Həddindən artıq çılpalıq, zorakılıq. Bu mənada nəyinsə postmodern olub-olmadığını demək mənə də çətin dir. Baxın, əgər siz romanı oxuyub, bir yazar, bir ədəbiyyatçı və nəşir kimi onun postmodern əsər olduğu qənaətinə gəlmisinizsə, mən nə deyə bilərəm?

– “Yarımçıq əlyazma”da dekonstruksiya var, ən azı buna görə ...

– Buna cəhd var deyərdim. Mən heç bilmirdim orada nəyi dekonstruksiya etmişəm. Beynimdə necə düşünmüşəmsə, yazmışam. Borxesin yaxşı bir sözü var: “Ədəbiyyat yuxudur”. Mənsə əlavə etmişəm ki, ədəbiyyat yaxşı unudulmuş yuxudur. Bu, əsərdə yatıb nəsə görən qəhrəmanın yuxusu deyil. Ədəbiyyat, yəni ortalığa qoyulan əsər özü yuxudur .

– Baxın, Siz “Yarımqıq əlyazma”nın Fransada və Rusiyada nəşr olunmasından, Türkiyədə nəşrə hazırlanmasından danışdınız, eyni zamanda bu ölkələrin postmodernizmə münasibətini, ciddi tərəflərini önə çəkdiniz. Bəlkə, Sizin əsərinizin bu diqqəti qazanmasına səbəb məhz onun postmodern mətn olmasıdır? Çünki bizdə əvvəlki üslublarda da kifayət qədər əsər yazılır, amma heç birisi Sizin sadaladığınız qədər diqqətə layiq görülmür, başqa dillərə tərcümə olunmur.

– Ola bilər elədir, ola bilər yox. Mən deyə bilmərəm. Sən nəşirsən, qəzet redaktorusan. Odur ki, mən sənə bir məsələnin də üstünü açə bilərəm. Necə oldu ki, bu əsər Fransada nəşr olundu? Ola bilər bu çoxlarını düşünür, ona görə də mən bunu cavablandırmağa hazırım. Mən bu nəşriyyatla danışığlara başlayanda, mənə dedilər ki, sən əvvəl bu əsərin müxtəlif yerlərindən, qatlarından bizə tərcümə edib göndər, bir də əsər haqqında ümumi bir rezümə göndər, biz baxaq və fikrimizi bildirək. Mən də bunu etdim. Bilirsiniz ki, Əsərdə müxtəlif üslublar özünü göstərir; orta əsrlər Azərbaycan dilinin üslubu, Dədə Qorqud dili və s. – bunlar kifayət qədər bir-birindən fərqlənir. Bunu mütəxəssislər də qeyd elədilər. Onlar məhz bundan sonra, yəni əsərlə tam yaxından tanış olandan sonra dedilər ki, bəli, bunu çap etməyə hazırıq, şərtlərimiz də budur. Əsas şərt də bu oldu ki, qonorar məsələsi əsərin yayımı gerçəkləşəndən sonra həll olunacaq.

– Kamal müəllim, bir qədər də bizim çağdaş ədəbi mühitimizdən danışaq.

– Kifayət qədər ciddi və professional imzalar var. Onların hamısını birdən-birə xatırlamaq və sadalamaq çətin olsa da, elə sizin də, mənim də zövqümcə olan bir dəstə yazar var ki, son dərəcə diridirlər. O günləri “525-ci qəzet”də Vaqif Bayatlı Odərin təzə silsilə şeirlərini oxudum. Sevindim ki, Vaqif həmin şairlik duyğusunu nəinki itirməmiş, nəinki yaddan çıxarmamış, hətta daha da püxtələşdirmişdir.

– **Bəs cavanlardan, son ədəbi nəsildən, hələ ədəbiyyata gəlmək istəyənlərdən, çarpışanlardan kimləri oxuyursunuz?**

– Vallah, çarpışma deyirsiniz, ədəbiyyat çarpışma deyil. Ədəbiyyata çox sakitcə gəlinir. Əslində, hər şey çox rahat yazılır. Əlbəttə, inanıram ki, gənclərin həm deməyə çoxlu sözü var, həm də deyirlər. Məsələn, Etimad Başkeçid var, Salam var, Elçin Səlcuq var, biri də, məsələn, Siz – bunlar hamısı ciddi imzalardır.

– **Bu gün ədəbi cameədə “qocalar cavanlar” deyə bir məsələ də var. Bu “dava”ya Sizin münasibətiniz?**

– Dava iki hissədən ibarətdir: bir var estetik səviyyədə, bir də var təsərrüfat səviyyəsində. Hansını nəzərdə tutursunuz (*gülür*)?

– **Siz hansı tərəfdəsiniz?**

– Heç birində. Mən özümü nə gənc, nə də qoca hesab edirəm. Təbii, müəyyən dövrdən sonar, yəqin, Allah mənə də özümə qoca deməyə imkan yaradacaq. Amma hələ ki, özümü o nöqtədə görmürəm.

– **Bilirsiniz, söhbət təkə Sizə münasibətdən yox, ümmumiyyətlə...**

– (*gülür*) Sizi hiss eləmirsiniz ki, mən sualdan yayınmaq istəyirəm?

– **Hiss eləyirəm. Amma mən də cavab almaq istəyirəm, Kamal müəllim. Sanki Siz kənarda qalıb seyr edirsiniz həmişə, indi də “Yarımcıq əlyazma”nı ortaya qoyub, aləmi “qatmışınız” bir-birinə.**

– Mənim bu şəkildə qıraqda qalmağım heç kimə mane olmur. Çünki mənə son söz demək çətindir. Mənə həm o tərəfdə, həm bu tərəfdə çox doğma olan insanlar var. Əlbəttə, həm şəxsiyyətləri, həm də yaradıcılıqları ilə. Amma çox acıyıram ki, özümə eyni dərəcədə doğma saydığım bu insanlar çox vaxt bir-birləri ilə dil tapa bilmirlər. Bütün bunların nəticəsi olaraq da çox zaman ortaya əsas olmayan bir sıra qondarma problemlər çıxır. Hansı ki, o problemlərin çoxunu heç problem saymaq olmaz, onları həll etmək mümkündür. Bu mənada, əslində, ədəbiyyatda bölüşdürüləsi bir şey

də yoxdur. Belə götürək də, nə mənə deyən olacaq ki, mən sənin “Yarımçıq əlyazma” na şərikəm, nə də mən kiməsə buna oxşar bir söz deyəcəyəm. Hətta bizdə müştərək müəlliflər də olmayıb. Olubmu?

– **Bir dəfə. Həsən Seyidbəyli və İmran Qasimov.**

– Ay sağ ol, bir dəfə belə şey olub. O da əslində, kinossenaridir. Yəni, bölünəsi bir şey yoxdu. Kim nədirsə, əsərindədir. Mən “Yarımçıq əlyazma”nın və başqa əsərlərimin sətirləri, misraları arasından boylanıram, Vaqif də, Ramiz də, bir çox başqaları da beləcə bu və ya digər şəkil də öz yazdıqlarındadır. Biz axı bu adları silə bilmərik. Vaqifə, Ramizə, Rüstəmə, ya da başqa kimlərəsə yaşlı nəsil kimi baxmaq, filan, heç nəyi dəyişmir axı. Mənim esselərimin birində var ki, Ramiz Rövşən mühafizəkar saydığı bir nəşirin yanına girir, biz onu mühafizəkar sayırdıq, hesab edirdik ki, gənclərə yol vermir və s. Amma yol veriləndən sonra Ramiz də mühafizəkarlaşır. Elə mən də, deyəsən, özümdən xəbərsiz yavaş-yavaş mühafizəkara çevrilirəm. Deyəsən, dəyişməyən bircə Vaqifdi (*gülür*). Onun ürəyi çox genişdir. Bilirsən, bu mühafi zəkarlıq... (*fikirləşir*) istəyirəm mühafizəkarlığı nəsə başqa bir sözlə əvəz edim, nəsə tapa bilmirəm... Bilirsiniz, həyat bizimlə çox vaxt bizim bilmədiyimiz, başa düşmədiyimiz əməliyyatlar keçirir. Özümüz xəbərimiz olmadan dəyişə bilirik. Yəni yaş özü ilə çox şey gətirir. Cavan olsaydım, bəlkə, mən də gənclərin eyforiyasına qoşulardım. Amma bir şeyin əleyhinəyəm. Açıq-aşkar təhqiri, xuliqan münasibəti, adamın şəxsiyyətinə, heysiyyətinə dəyən məqamların ortalığa çıxarılmasının qəti əleyhinəyəm və təəssüf edirəm ki, belə hallar daha çox gənclər tərəfindən edilir. Mən ad çəkmək istəmirəm, mənim də başıma gəlib bu. Mənim buna qarşı öz mübarizə metodum var, dostlar və “dostlar” bilirlər. “Yarımçıq əlyazma”nı nə qədər tənqid edirlərsə-etsinlər, öz kefləridi, bu bir az da reklama işləyir. Əvvəl Fransada çap olundu, indi Rusiyada olunur, daha sonra Türkiyədə və başqa yerlərdə olacaq. Amma təhqir olmaz!

– **Siz həm də dramaturgiya ilə məşğulsunuz ...**

– Məşğul (*təkrarlayır*)... Dramaturgiya ilə məşğul... maraqlı ifadədir... (*xüsusən vurğu ilə*) Dramaturgiya ilə MƏŞĞULAM, hə. Yenə qayıdıram “Yarımçıq əlyazma”ya. Əslində, bu romanın içində də fikrimcə mənim bir dram əsərim yerləşib elə bil ki, bütün özünün boy-buxunu ilə birlikdə. Şah İsmayılın həyatından bəhs edən “Hamı səni sevənlər burdadı” adlı o pyes hörmətli rejissorumuz Hüseynağa Atakişiyev tərəfindən Gənclər Teatrında uğurla səhnəyə qoyulmuşdur. “Beyrək” pyesim var, o da romanın içindədir. Yəni bir də gördüm ki, mənim müxtəlif janrlarda yazdığım əsərlər gəlib hamısı “Yarımçıq əlyazma”nın və ondan sonra yaranan başqa əsərlərin içində birləşdilər. Elə bil ki, mən bütün yaradıcı həyatım boyu roman yazmağa hazırlaşmışdım. Sanki buna qədər yazdıqlarım bu roman üçün bir eskiz idi. İçimdəki şeirlər, nəğmələr belə, hardasa “Yarımçıq əlyazma”dan boylanır. Hesab edirəm ki, yaradıcılığimdəki müxtəlif istiqamətlər, istər dramaturgiya, istərsə də şeir olsun, hardasa birləşə bildilərsə, bu mənim üçün böyük xoşbəxtlikdir .

– **Dramaturgiyadan söhbət açmaqda məqsədim bu günkü Azərbaycan teatrı və dramaturgiyasının səviyyəsi haqqında fikirlərinizi bilmək idi.**

– Teatrlarımızın bugünkü səviyyəsinin və problemlərinin obyektiv və subyektiv səbəbləri var. Bu sahədə əhatəli bir dövlət proqramı ortaya qoyulmalıdır – Teatrların Dirçəldilməsi proqramı. Teatrlarımız bu dəqiqə uçurumun qırağındadırlar, bir himə bənddirlər ki, dərəcə yuvarlansınlar. Amma elə teatrlarımız da var ki, hətta dövlət planını da ola bilsin yerinə yetirirlər, tamaşaçıları boldur, amma onlara baxanda adam az qalır hər şeyə nifrət etsin. Üstəlik, bu teatrda çalışanlar da öz sənətləri haqqında çox yüksək fikirdədirlər. Onları dəstəkləyənlərdə var. Nə bilim, vallah. Amma əsl sənət bu gün Azərbaycanda bir-iki yerdən hürkək-hürkək boylanırsa, onların qayğısına qalmaq lazımdır. Məsələn, Gənclər Teatrıdır, Vaqif İbrahimovun rəhbərlik etdiyi “Yuğ” teatrıdır. Məsələn, “Yuğ”u dünyanın harasına aparırsan-apar, üzünü ağardacaq. Burada Vaqif yeni bir məktəb

yaradıb. Kamera teatrında Cənnət xanımın işləri çox uğurludur. Var belə işıqlı nöqtələr. (*zarafatla*) Görürsünüz, ancaq mənimlə işləyən rejissorların adını çəkirəm. Amma bir nəfərin adını bilə-bilə çəkməyəcəyəm. Çünki mən Azərbaycanın ən gözəl rejissorları ilə işləmişəm, bir ondan başqa. Özü başa düşəcək, kimi deyirəm. Amma tutaq ki, “Azdrama”nın heç bir tamaşası mənim üçün “gəl mənə bax” demir. Teatr gərək həm də fakturası ilə “gəl bura” desin adama. Məsələn, siz mənə deyə bilərsiniz ki, hansı teatrımızda bu gün gözəl bir aktrisa və gözəl bir aktyor var? İndi deyirlərə, 50-ci illərdə teatra belə adam gedirdi, belə tamaşaçı var idi. O vaxt adamlar hansısa aktyora, aktirasaya görə gedirdilər. Məsələn, Hökumə Qurbanova. Həm boy-buxunu, həm sənəti, həm özünə qiymət verməyi ilə əvəzsiz idi. Hanı indi beləsi? Bu gün gənclərimiz şou-biznes biabırçılığının girdabındadırlar. Bəlkə də, potensial imkanları olan hansısa gənclərimiz var. Amma onlar da itib-batırlar. Bəzən jurnalistlər də onların havasına uçurlar, lətifəsi sizdən uzaq, görürsən sual verirlər ki, ilk sevginiz kim olub – filan, nə bilim, şok açıqlamalar və s. Görürük də televiziya. Bir jurnalist bir müğənnidən soruşmur ki, axırını dəfə hansı kitabı oxumusan? Əlli söz ehtiyatları var. Cümlə qura bilmirlər, biabırçılıqdı. Bunlar bizim “ulduzlar”dı.

– Teatrlarımızdan danışdıq, dramaturgiyadan yox. Bəlkə, problemlərdən biri də dramaturq azlığıdı?

– Vallah, mən bu gün aktiv iki dramaturq tanıyıram. Biri Elçin Əfəndiyevdi, biri də Əli Əmirli. Üçüncüsü varsa da, mən tanımıram. Məncə, bunun özü – tanımamaq da bir münasibətdir.

– Kamal müəllim, hansı yeni əsərlər üzərində işləyirsiniz? Yəni, masanızın üzərində hansısa “Yarımçıq əlyazma”lar var?

– Çox ciddi bir hekayə üzərində işləyirəm. Yəqin ki, mətbuatda çap edəcəyəm. Bundan başqa “Sehrbazlar dərəsi” adlı romanım da kitab halında çapa hazırlanır. Oxucular, yəqin ki, onun ayrı-ayrı hissələriylə “525-ci qəzet”dən tanışdılar. “Sehrbazlar dərəsi” hardasa tamam başqa mövzuya, tamam başqa istiqamətə və hətta tamam başqa əhval-ruhiyyəyə aid bir əsər kimi ortaya

çıxsa da, hansısa məqamı ilə “Yarımqıç əlyazma”nın davamıdır. Yəqin ki, gələcəkdə ömür vəfa eləsə, bu yazılanlar trilogiya şəklində də düşəcək.

– Bir sual da seçkilərlə bağlı verim. Anarın bu dəfə millət vəkili seçilməməsi, əvəzində Əkrəm Əylislinin, Aqil Abbasın parlamentə düşməsi bir çox yeni diskusiya və mülahizələrə yol açdı. Sizin fikriniz?

– Anar seçilsə də, seçilməsə də mənim üçün həmin Anar olaraq qalacaq. Anar Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, hətta tarixinin silinməz bir simasıdır. Aqil Abbas da çox enerjili və çox vicdanlı bir insandır. İnanıram ki, birinci növbədə, özünü, ikinci növbədə də seçicilərinin mənafeyini ləyaqətlə təmsil edəcək.

– Kamal müəllim, Sizin “Sənət qəzeti” haqqında fikirlərinizi də bilmək istərdik. Bizim qəzetdə bütün nəsillər çap oluna bilir, amma bununla belə bəzi obyektiv problemlər bizə tam ürəyimizcə bir qəzet nəşr etməyə mane olur.

– “Sənət qəzeti”nə çox yaxşı münasibətim var. Sənətə, sözə münasibətə görə özümü bu qəzetin yanında olan adam kimi hiss edirəm. Və düşünürəm ki, elə bu şəkildə də davam etdirmək lazımdır. Söhbət ondan getmir ki, hamı sizi bəyənsin. Əsas odur ki, sağına-soluna baxmadan öz yolunu gedəsən. Amma “sağına-soluna baxmamaq”, “ağına-bozuna baxmamaq” demək deyil. Birincisi ləyaqətli, ikincisi ayıb işdir.

“RÜŞVƏT BÜTÜN CƏMİYYƏTİN PROBLEMİDİR”

“Gündəlik Azərbaycan” qəzeti, 24 fevral, 2006

(Söhbətləşdi: Arzu Abdulla)

Bu gün ölkədə təhsilin problemləri çox ciddi şəkildə dayanır. Çoxları bu fikirdədir ki, Azərbaycan təhsili uçurumun lap kənarına gətirilib. Narahatçılığa, əslində, ciddi əsaslar da var. Orta və ali məktəblərdə rüşvət və korrupsiyanın tüğyan etməsini elə təhsil nazirinin özü də etiraf edir. Misir Mərdanov lap elə bu günlərdə bəyan etdi ki, təhsil sahəsində korrupsiya var və o bu problemlə mübarizədə acizdir. Təhsilin keyfiyyətsizliyi məsələsi də təhlükəli həddə çatıb. Başqa problemlər də var. Görəsən, başqa tanınmış ziyalılarımız bu barədə nə düşünür? Məsələnin ciddiliyini nəzərə alaraq suallarımızı ali məktəb rektorlarından birinə – obyektivliyi ilə tanınan bir ziyalımıza ünvanladığımız. Beləliklə, müsahibimiz Bakı Slavyan Universitetinin (BSU) rektoru, yazıçı, əməkdar elm xadimi, filoloji elmlər doktoru, professor Kamal Abdulladır.

– Kamal müəllim, 6 ilə yaxındır BSU-nun rektorusunuz. Bu dövrü təhsilin keyfiyyəti baxımından ötən illərlə necə müqayisə edərdiniz?

– BSU ilə az-çox əlaqəsi olanlar ümumi ab-havadan tutmuş dəhlizlərə, dərslər otaqlarına, tədris potensialına qədər yaxşılığa doğru olan dəyişiklikləri hər addımda hiss edir. BSU 13 iyun 2000-ci il tarixli fərman əsasında yaradılıb. BSU-da təkəcə rus dili və ədəbiyyatı deyil, yunan, Ukrayna, bolqar, polyak, çex, türk və Azərbaycan dili və ədəbiyyatı da tədris olunur. Bunlar asanlıqla əldə olunmayıb. Hər yeni ixtisasın əvvəlcə tədris bazasını hazırlamaq lazımdır. BSU bu gün təhsilin öncüllərindəndir. Tədrisin keyfiyyəti BSU-da həmişə yaxşı olub. Mütəxəssislərimiz Azərbaycanda nadir peşə sa-

hibləridir. Bu pedaqoqlar vaxtilə Rusiyanın ən böyük ali təhsil ocaqlarının məzunları, doktorantları olub. Ancaq yeni açdığımız istiqamətlərdə də çalışırıq ki, tədrisin keyfiyyətini dəvət etdiyimiz peşəkarların hesabına yüksəldək. Bu istiqamətdə az iş görməmişik.

– BSU Azərbaycanda yeganə təhsil ocağıdır ki, Beynəlxalq Maqna Karta Assosiasiyasının üzvüdür. Bu qurum barədə nə deyərdiniz, ora üzvlük nə verir?

– İtaliyanın qədim Bolonya Universitetindəki “Maqna Charta Universitatum” rəsədxanası dünyanın 500-dən artıq qabaqcıl ali təhsil müəssisəsini birləşdirən böyük bir təşkilatdır. Maqna Chartaya üzvlük təhsil, elm, tələbələrə münasibət, dövlət və universitet arasındakı münasibət və s. kimi məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi aparmaq, dünya təhsilindəki aparıcı meyillərlə ayaqlaşmaq baxımından çox önəmlidir.

– Uzun müddət təhsil sahəsində çalışmış bir mütəxəssis kimi təhsilin problemlərindən çıxış yolunu nədə görürsünüz?

– İndi təhsilin problemləri şişirdilir. Haradasa rüşvət varsa, bu neqativ hal təhsilin yox, cəmiyyətin problemidir. Təhsilin problemi dedikdə bu, təhsilin bütövlükdə strateji addımlarının fonunda görünən problemlər olmalıdır. Məsələn, təhsilin konkret problemlərindən biri həm magistratura, həm də aspirantura sistemlərinin birgə mövcud olmasıdır. Bu sistemin ikisinin paralel fəaliyyəti mümkün deyil. 5 illik təhsildə aspirantura var, ondan sonra doktorantura, 4 + 2 sistemində bakalaviatura və magistratura var. Bizdə isə bu iki sistem bir-birinə birləşdirilib. Diqqətlə baxanda təhsildəki bu sistem elmin cavanlaşmasına yox, onun yaşlaşmasına səbəb olur. Bu fəsadları aradan qaldırmaq üçün sistemdə dəyişiklik etmək, bu iki sistemdən birini saxlamaq lazımdır. Hansını? Bax, problem də budur. Bu barədə düşünməyə dəyər. Milli Məclis “Təhsil haqqında” Qanunu qəbul etsə, bu problemdən də qurtula bilərik. Ancaq bu məsələlərə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Çünki burada insan taleyindən söhbət gedir. Aspirantura sistemi ləğv edilsə, elmlər namizədi sistemi bütövlükdə ləğv olunacaq.

Elmlər namizədləri bu halda necə olacaq? Bunlar elmlər doktorlarına bərabər tutulacaq, yoxsa əziyyətlə əldə etdikləri elmi titulları əllərindən alınaraq adi müəllim olacaqlar? “Təhsilimizdə mənfiliklər çoxdur” deyənlər təhsildən tamamilə bixəbər olanlardır. Bu problemlərlə yanaşı, bir çox uğurları görməmək də təhsilin problemidir. Təhsil Nazirliyi öz uğurlarını cəmiyyətə göstərməkdə bir qədər yubanır.

– Etiraf edək ki, təhsilin imici kifayət qədər korlanıb. Aşağıdan yuxarıya doğru korrupsiya, rüşvətخورluq iri addımlarla irəliləyir. Bu “irəli-ləyişin” qarşısını almaq mümkündürmü? Konkret olaraq BSU-da bu problem necə həll olunub?

– Əgər rüşvətخورluq cəmiyyətin başqa sahələrində deyil, ancaq təhsil sahəsində varsa, buna təhsilin problemi demək olar. Bu, bütün cəmiyyətin problemidir. Təhsilin problemini ancaq təhsilin daxilində həll etmək mümkün deyil. Təhsil cəmiyyətin bir elementidir. Rüşvət problemini həyat özü həll etməlidir. BSU-da bu problem birdəfəlik həll olunub. İmtahanlar zamanı ortaya çıxacaq bütün anlaşılmazlıqları yerində həll etmək üçün BSU-da operativ qərargah yaradıldı. Onun işinə jurnalistlər, valideynlər, tələbələrin özləri də cəlb olunmuşdu, imtahanlarda valideynlər şəxsən iştirak etdirdilər. Mən sizi də orada müşahidə aparmağa dəvət edirəm.

– Bir ədəbiyyat adamı, tanınmış qələm sahibi üçün rektorluq kürsüsü nə deməkdir?

– Həyatım 90-cı illərdən bu məktəblə bağlıdır. Yaradıcılıqla vəzifə bir-birinə mane olmur, əksinə, bir-birini tamamlayır.

– Kamal müəllim, publisist Elçin Səlcuqun sizin yaradıcılığınızdan bəhs edən “Kədərin sirri” kitabı nə idi xüsusi tərifnamə, yoxsa ...

– Əlbəttə, tərifnamə idi. Tərifləyici şeyi niyə tərifləməsinlər?! Ədəbiyyatın panoramasını kifayət qədər geniş görən mərd bir yazar kimi Elçinin bu kitabı mənim yaradıcılığımıza məhəbbətdən yaranıb.

– Sizin “Yarımçıq əlyazma” romanınızın həm xaric də, həm də ölkədə geniş populyarlıq qazanmasının səbəbini nədə görürsünüz?

Bu əsərlə bağlı ağzına gələni də yazan oldu, ağına gələni də. Ağzına gələni yazanlar bu əsərin ölkə içində məşhurlaşmasında böyük rol oynadılar. İstənilən halda bunun səbəblərini araşdırmaq mənim işim deyil. “Yarımçıq əlyazma” ola bilsin ki, epik detektiv üslubunda yazıldığına görə, həmçinin türk və Azərbaycan eposuna, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına xaricdə olan marağa, bu gün müasir azərbaycanlının bu eposu necə dərk etməsinə olan marağa görə xaricdə məşhurlaşdı. Fransanın “L'Harmattan” nəşriyyatı tərəfindən bu roman orada nəşr olundu. İlk azərbaycanlı yazarlardanam ki, romanım Fransada fransızca nəşr olunurdu. Fransanın Azərbaycandakı səfirliyi bu kitabın təqdimat mərasimini keçirdi Fransız nəşri ilə tanış olan yunanlar mənə bu kitabı öz ölkələrində nəşr etməyi təklif etdilər. Onlar artıq kitabın nəşrinə başlayıb. Bu yaxınlarda mənə xəbər verdilər ki Latviyada da romanın nəşrinə maraq göstərilir. Hazırda roman görkəmli sənətsüнас Vaqif İbrahimovunun tərcüməsində Rusiyada çapa hazırlanır. Bu işlə məşhur rus yazıçısı Boris Yevseyev məşğul olur. Ötən həftə “Liteturnaya Rossiya” qəzetində bu romandan bir parçanın tərcüməsini veriblər. Əsər Türkiyədə də tərcümə olunub və çapa hazırdır. “Yarımçıq əlyazma” azərbaycanlıların tarixi ilə bağlı “Dədə Qorqud”un materiallarından istifadə edib yaratmağa çalışdığım bir əsərdir. Amma “Yarımçıq əlyazma” məndən ötrü artıq öz ömrünü yaşadı. İndi “Sehrbazlar dərəsi” adlı yeni romanım çıxıb. Gözləyirəm görüm ədəbi ictimaiyyət bu əsərə necə reaksiya verəcək.

– “Ədəbiyyat” qəzetinin redaksiya heyətindən imtina etməyiniz nə ilə bağlıdır?

– Mənim “redaksiya heyətinin üzvü necə olmalıdır” sualına öz cavabım var. Bu cavab adını çəkdiyiniz qəzetin təsəvvürü ilə üst-üstə düşmədiyindən, bir də... O qəzetin səviyyəsinin az-çox yaxşılaşacağına olan son ümidlərim də puç olduğundan bu addımı atdım.

ARAKƏSMƏLƏR

“Ədalət” qəzeti, 6 iyun, 2006
(Söhbətləşdi: Əbülfət Mədətoğlu)

– Yazıçı Kamal Abdullanı oxucularımıza təqdim etməyə heç bir ehtiyac olmadığından söhbətimizə bugünkü ədəbi mühitimizə, daha dəqiq desəm, ədəbiyyatımıza yox, ədəbi mühitdəki mənzərəyə münasibətini öyrənməklə başlamaq istədim.

– Ədəbi mühitə və ədəbi prosesə qiymət vermək fikrindən çox uzağam. Amma, əlbəttə ki, ədəbi-bədii əhvaldan daha çox barrikadaların qurulması və mübarizələrin son damla qana qədər, bütün pərdələri yırtaraq aparılması, çox zaman yersiz canfəşanlıq, belə deyək:

Bütün bunlar bir qədər gülməli olardı, əgər bu qədər qüssəli olmasaydı. Gənc “piranilərin” yaşlı “balina” və “akulalara” tənqəfəs və aramsız həmlələri, (uşağın ilan boğan vaxtı?! – bir zaman gələcək, heç zaman böyüməyən bu gənc və balaca “piranilərin”in də öz piraniləri onların “canına oxuyacaqlar”), əsaslı və əsasız ittihamlar, üzünə gülən köhnə “dostun” arxasınca öz “elmi” və “ictimai” həyatı qədər tərbiyəsiz sözləri (zəhərli dişi çıxarılmış ilan?!), cürbəcür metamorfozalar, üzə-durmalar, daha nələr, daha nələr. Budurmu ədəbi mühit? Dövrün obyektiv ağırlığını duyar-duymaz nə üçün biz o dəqiqə öz xoşumuza arxası üstə uzandıq? Budur ədəbi mühit! Filosoflar bəzən deyirlər ki, (məs.: Haydegger Yasper...) həyat insanın sonsuz boşluqla oyunundan başqa bir şey deyil. Bu gün bizim ədəbi mühitdə ədəbiyyat özü bir oyuna çevrilib.

– Mən Kamal Abdullanı öncə tənqidçi-ədəbiyyatşünas, sonralar isə şair və nasir kimi tanımışam. Dünya ədəbiyyatında da qələmini müxtəlif janrlarda sınımış yazarların örnəkləri çoxdur. Sizcə yazıcının bir şərtiliyi (ayrıca götürülmüş janrı şərtilik kimi götürsək) başqa bir şərtiliklə əvəzləməyə sövq edən nədir?

– Ümumiyyətlə, janrlar ədəbiyyat məkanında arakəsmələrdir. Bəzən bu arakəsmələrin birindən o birinə keçən cığır, yol olur, bəzən olmur. Əgər bütün yaradıcılıq nəhayətdə Allaha sarı uzanmağa cəhddə bulunan Sözdürsə, o zaman təbii ki, mənzilə çatmağa yaxın bir yerdə həmən arakəsmələr qurtarır, intəhasız səma qalır. Mənim üçün həmən arakəsmələr virtual mahiyyətlidirlər, mən onları görmürəm, amma həm də görürəm. Bəlkə də, buna görə mənim hekayəm asanlıqla pyesə, pyesim romana, şeirim yenə də pyesə çevrilə bilər. Bu cür metamorfozalar düşüncə sərbəstliyinin göstəricisi kimidir. Mən özümü ədəbi mütəvidə son dərəcə sərbəst adam sayıram.

– Fransız yazıçı Fransua Moriakin sözlərinə görə hər bir yaxşı yazılmış romanın (məhz romanın! – Ə.M.) arxasında ona məhdudiyyət qoymağa çalışan demonlar və sfinkslər ilə mübarizə aparan yazarın həyat dramı dayanır. Yəni yazıçı əsərdə təsvir olunan hadisələri öz məcrasında saxlamaq üçün mütləq məhdudiyyətlərlə qarşılaşır?

– Əlbəttə, mövzunun tipi ilə bağlı məhdudiyyətlər təbiidir. Yazı prosesində mənim də qarşımda bəzi məhdudiyyətlər, qadağalar var idi. Açıq onları mən özüm öz qarşıma qoydum. Aydın ki, oğuz cəmiyyəti və yaxud Şah İsmayıl dövrünün təsviri zamanı müasir düşüncə tərzini, çağdaş sözlər, ifadələr xüsusi süzgəcdən keçirilməlidir. Alman filosofu Şelling yazırdı ki, sözün içində çoxlu mənalar sayrışır. Gözəl deyimdir: məhz sayrışır. Hansını seçirsən seç. Aydın ki, bu sayrışan mənaların hamısı eyni dərəcədə bəlli zaman və məkan daxilindəki təsvir üçün ola bilməz.

– “Yarımçıq əlyazma” da qadağalar qoyuldu, deyə bilərsinizmi?

– Birini açıqlaya bilərəm. “Yarımçıq əlyazma” da “mənə (ona, sənə) elə gəldi ki” konstruksiyası yoxdur. Siz təsəvvür edirsinizmi, bu deyim müasir bədii təfəkkür üçün nə deməkdir və hansı üfüqlərə aparır?! Dədə Qorqud dövrü üçün “mənə elə gəldi”nin təcridi hər hansı ən ağılasığmaz məqamın, həqiqətən, gerçəklikdə baş verməsi deməkdir. Əgər müasir dövrdən yazanda “ona elə gəldi ki, gözünə cin görükdü” yazmaq və bunun söz və fikir qatarını uzatdıqca uzatmaq mümkündürsə, Dədə Qorqud dövründə eyni təsvir zamanı “ona elə gəldi ki” ifadəsini təcrid etməklə sən o cinin, həqiqətən, mövcud olduğunu və hansı həqiqətin kiminsə gözünə görükdüyünü yazmalısən və yazırsən. Bir növ “əfsanəvi realizm” alınır. Qadağa bu idi və mən bu qadağa ilə öz əl-qolumu bağlamış olurdum. Amma açıq söyləyim ki, bununla yanaşı, kifayət qədər başqa səpkili sərbəstliklər də var idi.

– Hansılar idi?

– Qəribədi, “Yarımçıq əlyazma” ilə bağlı 60-dan çox yazı yazılıb, amma bu yöndə aparılan söhbət ilk söhbətdir. Yazılan məqalələr, resenziyalar daha çox konseptual səciyəli idilər. Deməli, soruşursunuz ki, sərbəstliklər hansılar idi? Ən əvvəl əsərin adında həmən sərbəstliyin kvintessensiyası öz təcəssümünü tapıb, “Yarımçıq” sözünə diqqət edin.

Əsər sadəcə sonda deyil, ortada da yer-yer qırılır, kəsilir, əlyazmanı bəzən oxumaq olmur və bu zaman roman özü-özünü şərh eləmə müstəvisinə, öz-özünə açıqlama gətirmə “zonasına” keçir. Niyə qırılmış yer məhz bu məqamda baş verir, başqa məqamda deyil? Bax, sərbəstliyin canı burdadır. Mən özüm nə zaman istəmişəm Əlyazma öz yarımçıqlığını o zaman biruzə verib. Kimsə deyə bilər və bəlkə də, haqlı olar ki, mənim həmən məqamla bağlı daha deyiləsi sözüm, təsvirlik halım qalmayıb

– Ona görə. Hər halda, sərbəstlikdi, ya yox?! Qadağadı ya yox?!

– “Yarımçıq əlyazma”nın, deyəsən, bir təyini də tapıldı: Sərbəstliklərin və qadağaların birikməsindən yaranan əsər!

– Maraqlı təyindir. Belə də demək olar.

– Sizin “Kədərli seçmələr” kitabını oxuyanda mənə elə gəldi ki, çox yaxşı bir auraya düşmüşəm. Əli Kərimin, V.Bayatlının, R.Rövşənin... Adı çəkilən şairlərin və həmçinin Sizin yazılarınız bir-birindən nə qədər fərqlənsə də, sanki hansısa bir çağın, məkanın ümumi bir ab-havasını ifadə edirlər...

– Adını çəkdiyiniz şairlər mənim sevimli şairlərimdir. Aydınır ki, onların mənə təsiri də təbiidir. Baxın, “Kədərli seçmələr”dən danışdınız. Əslində, bu kitab başdan-başa haqqında danışdığımız arakəsmələrdən ibarətdir. O kitabda şeirlər, tərcümələr, pyeslər, hekayələr, esselər toplanmışdı. Əsl arakəsmələr idi. Sonra o arakəsmələr ayrı-ayrı kitabların arasından ucaldı. Amma “Kədərli seçmələr” həm də maraqlı seçmələr idi, oxucu üçün də maraqlı oldu; bu gün mənim özümdə bir nüsxəsi belə qalmayıb.

– Türkiyənin tanınmış elmi jurnallarından birində Sizin gerçəkdən də hansısa bir əlyazma tapdığınızı iddia olunur. Bu barədə arada sözsöhbətlər də dolaşdı. Xahiş edirəm bu söhbətlərə bir aydınlıq gətirəsiniz.

– Əzizim, birmənalı şəkildə deyirəm: mən heç bir əlyazma tapmamışam. Bu fikrə gələnlər romanın əvvəlindəki üç giriş hissəni oxumadan bir-başına “Əlyazma”nın özünü oxumaq niyyətində bulunanlardır. Əslində isə “Yarımqıq əlyazma” romanı kimi həmən giriş hissələri ilə başlanır. O girişlər romanın strukturuna daxildirlər, onun içindədirlər, başqa cür deyil. Öz ələmində onlar da arakəsmələr kimidir. Və belə olarkən hər zad anındaca bəlli və aydın olur. Bu gün bəzi oxucular romandan ancaq dialoq və sevgi-məhəbbət təsvirlərini umur (kim kimi sevdi, kim kimi aldatdı və s. və i.a.), sadəcə onları görür və onları mütalə edirlər. Amma orası da var ki, bu gün müasir roman öz struktur semantik sərhədlərini çox-çox genişləndirmiş və dərinləşdirmişdir. Müasir oxucu bu gün roman oxuyarkən düşünmək istəyir, təkcə təsirlənmək deyil, eyni zamanda araşdırmaq, götür-qoy eləmək, hardasa müəllifə çevrilmək, hardasa onunla (təkrar edirəm, oxuya-oxuya) mübahisə eləmək, zamanların, məsafə-məkanların üzərindən adlamaq və bəzən onları bir məqama sığışdırmaq istəyir. Bütün bu dediklərimi bir kəlmə ilə ümumi-

ləşdirə bilərəm: oxucu özü üçün maraqlı bir əsərlə qarşılaşmaq istəyir. Oxucunun bu haqqını anlayıb ona vermək istəyənlər nə postmodernislərdir, nə də realistlərdir. Onlar sadəcə yazıçılardır. Borxes, Eko, Paviç kimi.

Çox zaman məndən soruşurlar: “Yarımçıq əlyazma” elmi təfəkkürün məhsuludur, yoxsa bədii təfəkkürün?

Bu sualın qoyuluşu mənə həmişə qəribə gəlib. Bəyəm çox sevdiyimiz hansısa bədii əsərin mayasında elmilik durmayıb?! Və əksinə, hansı ən dəqiq elm bədii təfəkkürdən qidalanmayıb?! “Eynşteyn-Dostoyevski-Qaus” üçbucağını xatırlayaq.

Kvant psixologiyasında “qara dəliyin”in ən ucqar nöqtəsi bilirsinizmi necə adlanır? Hadisələrin üfüqü! Metaforanın vətəni məlumdur. Və o, əslində, makrosistemlər fizikasına köçürülərkən heç də qərib bir məkana düşmür. Harda bitir elmilik və harda başlayır bədiilik və ya əksinə qoyaq sualı – buna cavab varmı?

Eynşteyndən xahiş elədilər ki, nisbilik nəzəriyyəsini qısa və aydın şəkildə izah etsin, belə cavab verdi: “Bu nəzəriyyəyə görə qatar Cenevrə vağzalına yaxınlaşmır, Cenevrə vağzalına qatara yaxınlaşır”. Bu cavabdakı elmiliyi və bədiiliyi bir-birindən ayırmaq mümkündürmü? Mən elə düşünürəm ki, xeyir, mümkün deyil. İşarə və işarəedilənin (forma və məzmunun) vəhdəti nə cürdürsə (Sössür bu vəhdəti kağız parçasına bənzədir, bir üzü işarə, o biri üzünü işarəediləndir – kağız cırılanda hər iki üzünü eyni şəkildə cırılır, deformə olur – eynən batin və zahir kimi) elmi və bədii təfəkkür də romanda, daha doğrusu, maraqlı romanda o cürdür. Kim hansı hissəni nə dərəcə də və nə qədər görürsə o barədə danışır. Tamı görmək, ən azı buna cəhd etmək isə daha vacidir!

– “Yarımçıq əlyazma” və “Sehrbazlar dərəsi” romanları arasında, zənnimcə, analoji və simvolik fikirlərin, özünəməxsus zəncirvari reaksiyaların və assosiasiyaların çulğışması baxımdan ilk baxışdan gözə çarpmayan bağlar vardır. Əgər bu, doğrudan da, belədirsə, bu hansı zərurətdən doğmuşdur?

– Bəli, siz haqlısınız. Birinci roman metaforanın genişə işləməsi üzərində qurulmuşdu, ikinci – dərinə. Və, əlbəttə ki, bu iki roman arasında gizli və açıq bağlar və yaxud lağımalar yox deyil. Mən özüm hətta onları bir-birini tamamlayan kitablar kimi görürəm. Ancaq bir-birini tamamlayan! Mənim beynimdəki (Kim istəyir “ürəyimdəki” oxusun – elə bir instansiya var ki, orada belə fərqlər yoxdur) Tam isə hələ də dolğunlaşmayıb. Üçüncü kitab yazılır.

– **Trilogiya?**

– Ola bilər.

– **Ayrıca götürdükdə “Sehrbazlar dərəsi” nin kompazisiyasında da Sizin əvvəlki yaradıcılığınızdan gələn motivlərin səsləşməsi vardır...**

– Əslində, “Sehrbazlar dərəsi” mənim bir hekayə ilə bir pyesimin, belə demək mümkünsə “izdivacından” yaranıb. Onlar bir-birini, həqiqətən də, cani-dildən sevirtilər və nəhayət... bu romanda birləşdilər. Vaqif Bayatının bir gözəl şeiri var, deyir “dənizin ortasında bir xəyal... Ya mən onun gözüne görünürəm, ya o mənim”.

“Sehrbazlar dərəsi” başdan-başa bir-birinin gözüne bəzən görükən, bəzən də görülməyən adamların, əşyaların, əqidələrin, şəhərlərin, təpələrin, dərələrin romanıdır. Dairəvi romandır. Burada hər şey dairə üzərində qurulur. Adamlar yolu dairə cızaraq gedir, oxuyanda əvvəldən axıradək alınan məna axırda əvvəldək alınan mənaya uyğun və bərabər gəlir, atılan oxlar fırlanıb-fırlanıb atıldığı nöqtəyə qayıdır... və s. və i.a. Hamının can atdığı “dolğun an” özü də bir çevrədir. Romanda düz xətt yoxdur. Çevrədi, dairədi, çərxdir... Səyyah sehrbazın vətəni də Çərxi-fələk adlanır. Yumru-yumru qozbeli olan dəvələrin karvanı roman boyu gedir. Görükməz təpənin ətrafına fırlana-fırlana qalanlar, onun təpəsinə qalxıb quş kimi görüklər, Seyid Sarılar, Ağ dərvişlər, padşahlar, cəlladlar, karvanbaşılar, xacələr, əsgərlər və hətta Gözəl Pərinisə belə bu dairənin labirintində azıb qaldılar və onun sehrlili cazibəsindən kənara çıxıb bilmirlər.

Roman mənəviyyat tariximizin, etiqad keçmişimizin romanıdır. Hüc-rələrin və səyyah alimlərin, Allaha yaxınlıq iddiasında onların və dini gö-rüşlərinə görə ruhani məhkəmələrində qılinc kimi toqquşan əqidə və inam-ların yazısıdır. Sehrbazlar dərəsində oturub təkçənəlik vaxtına dalaraq (“təkçənəlik” sözü təkəri xatırlatmırmı?) dünyanın axırını gözləyən tənha seyrbazların hər şeyi qapamağa məhkum sonuncu həlqəsi barədədi bu yazı. İnsanla ruhun təması, anlaşması, amma ağır anlaşmasıdır. Borxes deyir ədə-biyyat idarəedilən yuxugörmədi. Əlbəttə, yuxugörmədi, amma həm də ayı-landan sonra unudulmuş yuxudu. Xatırlayanda bəlli bir mətn biçimində təzahür edir. Mən heç özüm bilmirəm nədir bu. Nəyi xatırlamışam, nəyi yazmışam.

– Mənəviyyatımızın tarixi dediniz...

– Bilirsinizmi, bizim babalarımızın mənəviyyatı təkçə “Bustan” və “Gülüstan”ı oxumaqla, “Kəlilə və Dimnə” “1001 gecə” nağıllarından “uyu-maqla” formalaşa bilməzdi. Bəs əgər belə isə bu isə belədir, bəs o zaman hanı bizim hüc-rələrdə, ruhani yığıncaqlarında barışan və barışmaz fikirlə-rin toqquşmasının əks-sədəsi? Yoxdursa, Volteri yada salıb özümüzü uy-durmaliyıq. Vardırsa, bunlarla uyuşub uyuşmadığı məsələləri üzə çıxarma-liyıq. Amma heç kim deyə bilməz ki, bu romandakı hadisələr ola bilməzdi ona görə ki – sadəcə ola bilməzdi, vəssəlam. Onların ola biləcəyini, bəlkə də paralel bir məkanda mövcudluğunu heç nə, heç bir işarə pozmur. Əksinə bir çox işarələr var ki, bu məqamların mövcudluğunu təsdiqləyir.

– “Yarımçıq əlyazma” ilə bağlı, bu fikriniz mənə elə gəlir ki, daha çox yerinə düşər...

– Bəlkə də, Siz haqlısınız. “Yarımçıq əlyazma”da ən ağılasığılmaz mə-qamın orjinal mətnə (yəni “Kitabi-Dədə Qorqud “dastanına) dirəndiyi nöq-tə vardır. “Niyə Beyrək romanda bu cür verilib, biz axı onu başqa cür sev-mişik” – deyirlər. Bəs belə isə niyə Dastanın orjinal mətnindən keçən bir cümlə indiyənə qədər heç kimi diskindirməyib. Mən onu ilk dəfə (!) “Gizli Dədə Qorqud” kitabımda yazdım: – “Neçin səxtsən, bəy yigidim?! Hər gəl-

diyimdə səni şən görərdim. Deyərdin, gülərdin Noldu sənə?” Bu sualı Beyburd bəyin bakirə qızı sevgilisi Beyrəyə sorur. Həbsdə olan Beyrəyə! “Yarımçıq əlyazma”dakı Beyrəyin genetik əcdadı bizə bu cümlənin arxasında bic-bic göz vuran Beyrəkdir. Eyni şəkildə mən bütün digər ilk baxışda “ağılasığılmaz” məqamlara da aydınlıq gətirə bilərəm. Aristotel fəlsəfəsi var. Ya ağ, ya qara. Ya ölü, ya diri. Amma dünyanı dərkətmə öz inkişafında “bəlkə”lər, “elə bil”lər, “sanki”lər fəlsəfəsini də yaratdı. (L.Zadənin qeyri-səlis məntiqinin komponentlərini xatırlayaq). Nə ölüdü, nə diri. Bəlkə, komadadı (“küçücük ölüm”)?!

Nə ağdı, nə qara. Bəlkə, ağımtıldı, qaraya çalandı? Çalarlar dövrünün romanıdı “Yarımçıq əlyazma”.

– “Sehrbazlar dərəsi” romanında Çərxi-fələk adlanan ölkədən söhbət açılır. Çərxi-fələk – dairə üzrə hərəkət anlamını verir. Biz bu mövzuya artıq toxunduq. Son illər yazdığınız psixoloji ovqatında bu amilin rolu barədə daha nə deyə bilərsiniz?

– Yenə dairənin məntiqinə qayıtdıq. Hadisələr dünyada və hətta paralel dünyalarda necə, hansı ardıcılıqda baş verirsə, hər iki roman onların zaman-məkan müstəvisində adekvat təsvirinə canatımdır. Diaxroniyanı sinxroniyanın, nəticədə yenə də mənim, mənim və daha heç kimin olmayan “dolğun an”ın içinə sığışdırmaq cəhdidir. Canatım və cəhd! Hər iki romanın şah damarı bu iki romanın içindən keçir.

– Xaricdə də “Yarımçıq əlyazma” böyük maraqla qarşılandı... Ümumiyyətlə, yaradıcılığınıza xaricdə münasibət barədə nə deyə bilərsiniz?

– “Yarımçıq əlyazma” ilk olaraq fransız dilinə tərcümə edildi. “Armatan” nəşriyyatı ilə müqavilə imzaladım və əsər Parisdə çap edildi. Tərcüməçilər fransız xanım İzabel Rişar və azərbaycanlı xanım Firuzə Bayramlı idi. Kitaba ön sözü tanınmış fransız alimi, ədəbiyyatşünas professor Klod Aliber yazdı. Bu yaxınlarda isə Parisdəki İNALKO (Şərq dilləri və sivilizasiyaları) Universitetinin təşəbbüsü ilə kitabın təqdimat mərasimi və müzakirəsi keçirildi. Mərasimi Universitetin Prezidenti professor Leqran apar

dı. Fransız Universitetində xalqımız və tariximiz barədə, mifologiyamız və mənəviyyatımız barədə fransız alimlərinin dedikləri xoş sözləri heç zaman unutmayacağam. Sonra romanın Moskvada rusca nəşrinin təqdimetmə mərasimləri keçdi. Rus PEN klubunda, “Danışır Moskva” radiostansiyasında və Jurnalistika və Bədii Yaradıcılıq Universitetində rus yazıçı və alimləri L.Anninski, İ.Rostovseva, A.Bejin, B.Yevseyev, A.Tkaçenko, L.Lavrova, A.Axundova və b. əsər barədə söz dedilər. Rus dilinə tərcüməni görkəmli teatr və ədəbiyyat xadimi, dostum Vaqif İbrahimov etmişdi. Onun da əməyi yüksək qiymətləndirildi. Çox yaxın bir zamanda “Yarımqıç əlyazma” türk alimi professor Əli Duymazın tərcüməsində (o, vaxtilə mənim “Gizli Dədə Qorqud” əsərimi tərcümə etmişdi) İstanbulda nəşr ediləcək. Bəlkə də, artıq nəşr edilmişdir.

– Rus PEN klubuna üzv seçildiniz ...

– Bəli, PEN klubdakı müzakirələrdən sonra mənim ora üzv olmam barədə rus PEN klubunun üzvləri təklif irəli sürdülər. Dedilər ki, bu, başqa millətin nümayəndəsi üçün yeganə müstəsna hadisədir. PEN-klublar, bildiyiniz kimi həm də milli mənsubiyyət üzrə formalaşır. Hələlik bu qədər.

– Hələlik?

– Əsərlə alman alimləri, yunan nəşirləri və Baltikyanı ölkələrdə də artıq maraqlanıblar. “Yarımqıç əlyazma”nın odysseyası davam edir. Vallah, deyiləsi söz çoxdur. Bəlkə... bir başqa vaxt ...

– Kamal müəllim, son sualım belədi: bu söhbətə nə ad qoyaq?

– Arakəsmələr.

"YARIMÇIQƏLYAZMA" VƏ YA "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" – "MÖVZUYA AİD FANTAZİYA"

"Xarici Ədəbiyyat", 2007, №4

Bu gün bizim heç vaxt olmadığı qədər sərhədsiz, Azərbaycanı digər mədəni qitələrin qəlbinə salacaq ədəbiyyata ehtiyacımız var. Etiraf etmək lazımdır ki, bu günə qədər ədəbiyyatımız, kənardan baxanda, sanki bədnam "Biləcəri sindromu"nun yaratdığı qəzəbi əks etdirmək və öz həyatını korlamaqla məşğul idi. Bu fonda zəngin yaradıcılığı ilə fərqli ədəbi ənənələri olan mədəniyyət mərkəzlərində tanınmağı bacaran Azərbaycan yazıçısı Kamal Abdullanın uğurları çox əlamətdar bir hadisədir. Həmyerlimizin, xüsusən Fransa, Rusiya və Türkiyədə çap olunmuş və digər ölkə nəşrlərinin ciddi marağına səbəb olan, sensasiya yaratmış "Yarımçıq əlyazma" romanı həm milli mətbuatda, həm də xarici mətbuatda xeyli sayda müzakirələrə səbəb olmuşdur ki, buna da sevinməmək mümkün deyil.

Sözgedən roman "Kitabi Dədə Qorqud" – "mövzuya aid fantaziya" ətrafında gedən müzakirə materiallarını oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq. Müzakirə Moskvanın "Xarici ədəbiyyat" jurnalının redaksiyasında baş tutdu. Qeyd edək ki, nüfuzlu ədəbi jurnal "IL" ilk dəfə olaraq xarici yazarın yaradıcılığına müraciət edir.

Ötən ilin sonunda "Xarici Ədəbiyyat" jurnalının redaksiyasında məşhur Azərbaycan yazıçısı, Bakı Slavyan Universitetinin rektoru Kamal Abdullanın Moskvanın "Xroniker" nəşriyyatı tərəfindən nəşr olunan "Yarımçıq əlyazma" kitabının təqdimatı keçirildi. K.Abdullanın yazı konsepsiyasının əsasında dayanan qədim türk dastanı "Dədə Qorqud" müasir rus və xarici ədəbiyyatı canlandıran

mövzu (ən azı Çingiz Aytmatov və Qabriel Qarsia Markesi xatırlamaq kifayətdir) müzakirə üçün çox gözəl səbəb idi. Müzakirədə “Yarımqıç əlyazma” kitabının müəllifi Kamal Abdulla, qonaqlarımız: tənqidçilər, ədəbiyyatşünaslar, nəşirlər, tərcüməçilər – Lev Anninski, Aleksandr Tkaçenko, “Yarımqıç əlyazma”nın nəşiri Boris Yevseyev, Alla Axundova, Lyudmila Lavrova, İnna Rostovtseva və “IL” jurnalının baş redaktorunun müavini A.Livergant iştirak etdilər.

Aleksandr Livergant: “Siz, bir növ, tarixi əhəmiyyətli bir otaqdasınız: burda Qrem Qrin, Kobo Abe, Sartr, Umberto Eko, Qyunter Qrass və s. kimi şəxsiyyətlər olublar. 1994-cü ildə jurnalın baş redaktoru Aleksey Slovesniy İctimai Şuramızın üzvü olmaq istəyi ilə bu otaqdan İyosif Brodskiyə Nyu-Yorka telefon edib. Brodskiy onunla söhbətində, adları jurnalın ön səhifəsini bəzəyən bir çox məşhur yazıçı kimi onun üçündə şərəfli olduğunu söylədi. Hal-hazırda çox işlənən bir ifadə var: “Jurnal çətin anlarını yaşayır”. “Xarici ədəbiyyat”da daxil olmaqla qalın jurnallar üçün ən əlverişli zaman mətbuat azadlığının başlanğıcı saydığımız 90-cı illərin əvvəlləri idi. Sonra “məlum oldu ki” Qərb müəllifləri, məsələn, Joysun “Uliss” şah əsəri, Lourensin, Henri Millerin əsərləri və adlarını çəkmədiyimiz bir çox əsərlər mövcuddur ki, onlar çap olunmaya bilməzdi; jurnalımızın (tək bizim jurnalın deyil) tirajı artdı. Lakin uzun sürən ədəbiyyat aclığından sonra oxucu toluğu tirajı məqbul həddə çatdırdı. Ona görə də “xoş olmayan günlər” kəlməsi ilə razı deyiləm. Təəssüf ki, indiki nəşrlərimiz müasir yerli oxucunun ədəbiyyata olan marağına cavab vermir. Bu mənada bizim jurnalın vəziyyəti digər jurnallarla müqayisədə daha yaxşıdır: 8000 tirajımız var. Özü-nüzdə gözəl bilirsiniz ki, bir kitab – Rusiyada, Amerikada, Avropada – bu sayda tirajla çıxırsa, bu, ümumiyyətlə, qeyri-kommersiya nəşir üçün pis göstərici deyil. Əlbəttə, açıq danışsaq bununla yaşamaq asan deyil.

Yuxarıda deyilənlərin hamısı – preambuladır. Bu günlərdə bu məkanda Kamal Abdullanın “Yarımqıç əlyazma” adlı gözəl kitabının təqdimatını keçirtmək lap xoş oldu. Peşəkar bir tərcüməçi kimi onu da demək istəyirəm ki, kitab Vaqif İbrahimoglu tərəfindən mükəmməl şəkildə tərcümə olunub. Elə təəssürat yaranır ki, kitab rus dilində yazılıb – mənə, tərcüməçiyə bun-

dan daha böyük bir iltifat etmək olmaz. Ümid edirəm ki, kitabın bu yaxınlarda edilən fransız dilinə tərcüməsi də bir o qədərdə gözəl olacaq. Sonunda bir məqama da toxunmaq istərdim. Kitab maraqlı olmaqla kifayətlənmir, həm də üfüqlərimizi çox genişləndirir. Mən bu kitabı yeniyetmə marağı ilə dayanmadan oxudum. Ədəbi postmodernizm dövründə müəlliflər bu cür oxumağa az əhəmiyyət verirlər. İndi yazıçı oxucuya deyil, daha çox mücərrəd bir tənqidçiyə, yüksək ədəbiyyatın dəyər verəninə, ancaq ədəbi əsəri araşdıran birinə güvənir. Lev Aleksandroviç Anninskiy həmişə olduğu kimi, bu kitaba çox canlı, parlaq, yerində bir giriş yazdı. Sözü verək ona”.

Lev Anninski: “Demək lazımdır ki, bu, həqiqətən də, çox maraqlı bir məşğuliyyətdir. Birinci növbədə, ona görə ki, bizim qarşımızda xalq dastanını, həqiqətən də, yaxşı bilən bir insan var və oxuduğunuzda hər sonrakı sirrin arxasında başqa nəyinsə görüldüyünü görürsünüz; bilik yox, bəlkə də, bilinməyən və tükənməyən. Bu, yalnız öz kökünə sədaqətli olan bir alimin canlandığı dastan deyil. Əsla sədaqətli olmaq – çox incə bir haldır, çünki orjinal yenidən izah edilmişdir. Amma müəllif bunu indi başımıza gələnləri daha yaxşı başa düşməyimiz üçün edir. Və bu, oxuduqda ortaya çıxan ikinci səviyyə, ikinci təbəqədir. Çünki kitabda ortaya çıxan bütün motivlər mahiyyət etibarını ilə əlaqəlidir, ancaq bu nisbət ilə razılaşmayan, hər zaman axtarış apararı bugünkü şüurda işləyir: orada gerçək reallıq hardadır? Tomas teoreminə görə demək olar ki: bu reallıq deyilsə, lakin hamı bunun reallıq olduğunu qəbul edirsə, onda bu gerçəkliyə çevriləcəkdir. Belə bir hiss çox müasir və çox dramatikdir, onlarla ünsiyyət qurmağı tələb edir, çünki biz marksizm üzərində tərbiyə almışıq və bilirik ki, materiya bizə hissələrdə buxarlanmamaq üçün verilir, birtəhər qalıcı olmaq üçün. Bunun reallıq rolunu oynayan bədii qeyri-reallıq olduğu aydındır. Bu, müasir ruhun halıdır və bu nəsr bununla qaynaqlanır. Bir tərəfdən, müəyyən dərəcədə orijinallıqla yenidən qurulmuş qədim bir mətnin nə ilə əlaqələndiriləcəyini anlamağa başladığınız zaman; digər tərəfdən isə – özünün reallıq olduğunu bilən bu cari reallıq, eyni zamanda da tamamilə reallıq deyil? İndi bu iki amilin nisbəti Kamal Abdullanın mətnində oxuduğum çox dərin və dra-

matik üçüncü səviyyəni təşkil edir. Bütün dünyada qəribə bir hal mövcuddur: deyilənlər, əsrlər boyu yazılır, lakin buna hər hansı bir düzəliş edilməli olduqda, yalnız Konqresin və ya Senatın səs çoxluğu tələb olunur; və eyni zamanda bütün bunlar “çuxurlarda” var, onların gərgin, şərti, əvvəlcədən natamam və açıq-aydın düzəlişlərə ehtiyacları var ... Ancaq bu “çuxurlarda” nüfuzlu mətnlərdən fərqli olaraq, daha da çox gizli və görünən məqamlar var. Bu hiss müasir insanın hissidir – onun üçün yalan həqiqətin bir hissəsidir. İndi bütün insanlar bununla yaşayır. Bu, mədəniyyətlərin ... böyük mədəniyyətlərin mübadilə apardığı çox çətin bir fikirdir”.

Aleksandr Tkaçenko: “Yarımçıq əlyazmanı” oxuduğunuzda, günəşdəki pətəklər kimi sızmağa başlayırsınız, çünki kitab dərhal daxilinizdə çox sayda assosiasiya yaradır. Bədii ədəbiyyat sayılan hər bir kitabda André Bretonun bir düşüncəsini nəzərdən keçirirəm: “Şeir güclü bir hissin təsiri altında dünyanın məcazi bir təhrifidir”. Və Kamal Abdullanın kitabı belə bir imtahana tab gətirir – hər iki şərtə cavab verir. Bir yazıçı, öz Çegemini, Yoknapatofunu yaratmışsa, böyük bir yazıçıdır. Kamal Abdulla “Yarımçıq əlyazmasını” yaratdı, burası onun şəhəri, onun ölkəsidir, həm mifik, həm real. Düşünürəm ki, müəllif Macondodan olan Markes kimi bu kitabdan ayrılı bilməyəcək.

Boris Yevseyev: Biz “Müasir nəsr dünyası” seriyası üçün Kamal Abdullanın kitabını seçməyimizin başlıca səbəbi odur ki, bizi imperiyanın yerli sakinləri adlandırsalar da, bizim mifoloji şüura sahib olduğumuzu desələr də, məlum olur ki, mifoloji şüur ən maraqlısıdır. Bu kitabı oxuyarkən ən sevdiyim yazarları xatırladım: Tomas Mann və Herman Hesse – “Şərq ölkəsinə yola düşən zəvvarlar”: əlbəttə ki, canlanma var. Kitabda acı notlar da eşidilir, ancaq siyasətçilərin ekrandan bir-birlərinə tüpürməklərindənə, xoşagəlməz mədəniyyət dilində danışmalarına icazə verin. Mədəniyyət həmişə bir çıxış yolu tapacaq, çünki universal bir idrak vasitəsidir. Mif həmişə acınacaqlı və maraqsız ideoloji konstruksiyalardan üstün olacaq, çünki daha dərinidir və ən sonunda, həmişə daha müasirdir.

Alla Axundova: Bugünkü tədbirin mənim üçün xüsusi bir mənası var. Bir Azərbaycan yazıçısının kitabının müzakirəsinin məhz sizin müqəddəs ocağınızda keçirilməsi mənim üçün bir işarədir, çünki uzun illər əvvəl bir rezervasiya tapşırıldıqda, tərcümə üçün, çukmek dilində deyildiyi kimi, dili bilmək çox da vacib deyildi. Hələ də xatırlayıram, “Xalqlar dostluğu” jurnalında əsəblə yazdım ki, vəziyyət belədirsə, onda milli ədəbiyyat üçün xüsusi bir ədəbiyyat nəzəriyyəsi icad edilməlidir. Kitabı orijinalda oxumaqdan zövq aldım və xoşbəxt bir təsadüflə həm də “Dədə Qorqud” dastanının tərcüməçisiyəm. Mənim üçün həm də çox sevindirici hal budur ki, Lev Anninskinin qeydinə görə burada “Yarımqıç əlyazma”nın çox qatlılığını mətnin özündən daha yaxşı başa düşürlər. Burada həm mədəni irsə azad müraciət və bu günə təəccüblü eyhamlar var”.

Kamal Abdulla: “Kitabımı, həqiqətən də, müqəddəs ocaqda təqdim etməyə razılıq verdiyinə görə “Xarici ədəbiyyat”a təşəkkür edirəm. Bu mənim üçün böyük bir şərəfdir, çünki “Xarici ədəbiyyat”da böyüdüm, onsuz heç bir yazıçının və Azərbaycandakı mənim nəsil nümayəndələrinin yazan və düşünən insanlarını intellektual həyatını təsəvvür etmək mümkün deyil. Mən elə düşünürəm ki, biz ruhən o qədər yaxın, bir-birimizlə o qədər bağlıyıq ki, hər zaman özümüzü ikiüzlü Janus rolunda hiss edəcəyik və eyni zamanda yaxın keçmişdə olduğu kimi, bir-birimizə həm xarici, həm də həmvətənlərik. Burada mifologiya ilə əlaqədar deyilənlər haqqında bir neçə söz demək istəyirəm. Əgər məndən soruşsalar, deyərdim ki, bu kitabı “mövzuya aid fantaziya” adlandırmaq olar. Kitabımın mövzuları “Dədə Qorqud”da bitdiyi yerdən başlayır. Bəzən Azərbaycanda, kitabımın epik kanonla özbaşına davrandığına görə qınaq hədəfinə, bəzəndə buna görə də tərifiyəndim də. Ancaq ən əsası odur ki, məndən hələ də bəzən soruşurlar: siz, həqiqətən də, əlyazma tapmısınız? Bax, bu mənim üçün ən böyük uğurdur”.

Aleksandr Livergant: “Sizi dinləyərkən bədii ədəbiyyata bu cür yanaşmanın, ümumiyyətlə, Sovet oxucusu üçün çox xarakterik olduğunu düşündüm. Məsələn, Rusiyada “Yevanqeliye ot Matfeya” filmi nümayiş

olunurdu, lakin bir çox saçları ağarmış izləyici, hələ Müqəddəs kitabı əllərində tutmamışdılar. Məsələn, çox yetkin bir yaşında Polşadan Bibliyanı gətirdim, o vaxtadək Kitablara Kitabına əsaslanan müəyyən sayda sənət əsərini oxumuşdum. Geriyə baxanda nə qədər təvazökar, qısa və bədii olmayan bir kanon olduğuna heyran qaldım; müasir bir insan, bir qayda olaraq, İncili dolayı yolla, bir sözlə, İncil motivləri ilə bağlı rəsm əsərinə baxaraq və kitab oxuyaraq, dolayısi ilə tanıyır; başqa sözlə, İncil haqqında İncilin özündən daha çox şey bilir. Özgüvənə görə üzr istəyirəm, müəyyən mənada, biz indi yenidən yazılmış bir kanonla tanış. Çox gözəl haldır ki, kanon yenidən yazılır, çünki ondan bir addım kənara çıxmasanız, sonda o sadəcə məhv olar.

Kamal Abdulla: “Bu cür fantaziyalar yalnız kanonun anlayışını dərinləşdirir və bizi ona qaytarır”.

Alla Axundova: “Bir aydınlıq gətirmək istərdim ki, nənələrimiz və ulu nənələrimiz arasında mövcud olan Müqəddəs Kitab və Qurandan fərqli olaraq, “Kitabi-Dədə Qorqud”un çapına ilk dəfə yalnız cənab Cücaşvilinin ölümündən sonra icazə verildi”.

İnna Rostovtseva: “Demək lazımdır ki, roman janrının yüksəlişini itirməyə, enməyə, sürüşməyə başladığı anı müəyyənləşdirmək çox çətin. Tənqidin alətlər dəsti burada olduqca etibarsızdır. Yalnız hissimizə etibar edə bilirik. Və bir tənqidçi və oxucu kimi mənə elə bir hiss var ki, son zamanlar ədəbiyyatda peyda olan və hətta Buker mükafatını alan romanların hamısı insanın oxunma arzusuna səbəb olurlar. Və bəlkə də, ən vacibi budur. Kitabın ön sözündə Lev Anninskiyin “Sözlərin sehri: natamam tamlıq” adlı ön sözü var. “Tamlıq” sözünü “natamamın keyfiyyəti” ifadəsi ilə əvəz edərdim. Natamamın estetik keyfiyyəti nədir? .. Moris Blanşo deyirdi ki, bu və ya digər sözü unutmamaq, bu sözü unutmağın nitq üçün vacib olduğunu düşünürük. Düşünürəm ki, bir sənətçi müəyyən keçidi atladıqda və ya Kamal Abdullanın əsərində olduğu kimi, rəvayət kəsilir və müəllif sonun

itdiyini söylədikdə, bu, oxucunun sonluğu bilmək istəyinin artmasına səbəb olur, sonra nə olacaq, bir növ sirrin mövcudluğunu hiss edir. Süjetə görə, guya bir casus tuturlar, sonra onu unudurlar – əslində, bir casus tutmurlar, əksinə, hər insanda olan bir sirri tuturlar. Və bu işin daha bir xüsusiyyəti: cinayət və cəza, qarşımızda baş verən bütün mistik hal söz çərçivəsində həyata keçirilir. Hər şeydən öncə – sözə görə məsuliyyət çox gözəl şəkildə göstərilir. Söz birbaşa cəzaya bağlıdır və gələcəkdə deyil, dərhal bir işgəncə çuxuruna, ya da ondan da pis bir şeyə bağlıdır.

Aleksandr Tkaçenko: “Biz hamımız ele bil unutmuşuq ki, Kamal Abdullanın yaradıcılığında əsas obrazlardan biri zamandır. Nikolay Kozıryov adlı böyük bir astrofizik var idi. Hələ 1927-ci ildə özünün səbəbli mexanikasında iki zaman kursunu kəşf etdi. Bir dəfə təklikdən sonsuzluğa, digəri isə sonsuzluqdan təkliyə doğru hərəkət edir. Və ən təəccüblü olanı da odur ki, o tamamilə mistik bir kəşf etdi: zaman təklikdən sonsuzluğa doğru irəlilədikdə, ölüm baş verir (həyatdan ölümə), əks istiqamətdə isə (ölümdən həyata) keçəndə dirilmə baş verir. Yəni bir sənətkar, xüsusən Kamal Abdulla bir neçə əsr əvvəl yazılmış bir əlyazmaya müraciət etdikdə keçmişə qayıdır, dirilmə prosesində iştirak edir, biz isə yoxdan nəşə alırıq. Həqiqətən, olmadığı və ya olduğu bilinməyən hadisələri canlandırır, olub olmadığı halda məlum olur ki, onlar mövcuddur”.

Lyudmila Lavrova: “Bunları demək istərdim: Vaqif İbrahimovlu tərcüməsini mənə çatdırarkən qəsdən stilizasiyadan çəkdiyini vurğuladı. Hər halda, folklor ruslaşdırılmasına qarşı ən kiçik qərəzdən çəkinməyə çalışdı. Və buna şərait var idi.

Bəlkə də, tərcüməçini gözlənilməz rakursda gördüyü Kamal Abdullanın rus dilindəki mətni qorudu. Bir dəfə İbrahimovlu məktublarnın birində mənə 1908-ci ildə Xlebnikovun sətirlərini göstərdi:

*“Огнивом-сечивом высек я мир,
И зыбку-улыбку к устам я поднес*

*И куревом-маревом дол озарил,
И сладкую дымность о бывшем вознес”.*

Tərcüməçinin nəsrədə özünəməxsus gəzən “duman”, “keçmişə dair tütülənmə” fikri ilə razılaşıyıq və bu ən başlıca məqamdır ki, bu ruhu da “Yarımqıq əlyazma”nın rus dilindəki versiyasında çatdırmaq yaxşı olardı. Aleksandr Tkaçenko Kamal Abdullanın kitabında zamanla meydana gələn metamorfozlar haqqında çox dəqiq danışdı. Məhz bu cür keçmişə səyahət edərək zamanı diriltmək olar.

“DÜNYA MƏDƏNİYYƏTİ HƏM DƏ DRAMATURGIYA İLƏ BAŞLAYIB, YAXUD HƏYATIN MƏHVƏRİNİ ƏKSLİKLƏRİN VƏHDƏTİ TƏŞKİL EDİR”

*“Mədəniyyət” qəzeti, 9 fevral, 2007
(Söhbətləşdi: Xeybər Göyyallı)*

Yazıçı – dramaturq Kamal Abdulla ilə konkret bir mövzuda – müasir Azərbaycan dramaturgiyası ilə bağlı söhbət etməyi qərarlaşdırmışdım. Ancaq söhbətin gedişində söz-sözü, fikir-fikri çəkdi, ortaya yeni suallar, yeni fikirlər çıxdı. Əslində, yazıçını narahat edən məsələlər bütün cəmiyyəti düşündürən ciddi problemlərdəndir. Etiraf edək ki, yaşadığımız günlərdə yeniyetmə və gənclərin əxlaq və düşüncəsində “ışığı sürəti” ilə mənəvi aşınma gedir.

Öz içimizdə bizə oxşamayan “yad bir nəsil” böyüyür. İçimizdəki bu “yad nəslin” böyüməsində özəl təkənlərin “əməyi” böyükdür. Özəl telekanallarımızın nümayiş etdirdikləri verilişlərin məzmun və ideyasını bir cümlə ilə belə ifadə etmək olar: Abır-həyə artıq şeydir. Bu artıq yükdən qurtarmaq üçün onu soyunub atmaq lazımdır. Özəl telekanallar lüt-üryan şou-əhlini açıq-aşkar nəinki nümayiş elətdirir, əksinə, onlara mənəvi dəstək verir. Bu yerdə qarşı tərəfin alternativ fikri, olsa-olsa, belə olar: “Müasirləşirik, Qərb mədəniyyətini mənimsəyirik”. Əgər onların bir azca səviyyəsi qalıbsa, razılaşarlar ki, qərblilərin telekanallarında belə əcaib, belə qanqaraldıcı verilişlər nümayiş etdirilmir. Bir də unutmayın ki, Azərbaycan Qərb yox, Şərq ölkəsidir. Əslində, bu şit, bayağı verilişlərin alt qatında xalqı soy-kökündən uzaqlaşdırmaq, gəncliyi əlil və zəlil etmək, manqurtlaşdırmaq durur. Əks istiqamətdə düşünənləri, eləcə də bu söhbətdəki fikirləri bölüşənləri diskussiyaya dəvət edirik.

– **Kamal müəllim, istərdim ki, söhbətimizə müasir Azərbaycan dramaturgiyasının mövcud vəziyyətindən başlayaq.**

– Mənim üçün Azərbaycan dramaturgiyasının mövcud vəziyyəti barədə danışmaq çətindir. Mənim özümün dram əsərlərim teatrlarda səhnələşdirilməsi idi, danışmaq asan olardı.

– **Kamal müəllim, etiraf edək ki, teatrlarımızın repertuarında ciddi bir boşluq var.**

– Mən də təsdiqləyirəm ki, teatrlarımızın repertuarında ciddi bir boşluq var. Ancaq bu boşluq olmaya bilərdi. Repertuardan çox şey asılıdır.

– **Bəs Mədəniyyət Fondunun “Sönməyən ulduzlar” teatrının repertuarında durum necədir?**

– Bəli, Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun nəzdində “Sönməyən ulduzlar” Assosiasiyası fəaliyyət göstərir. “Sönməyən ulduzlar” Assosiasiyasında vaxtilə Azərbaycan səhnəsində parlaq və yaddaqalan obrazlar yaratmış professional aktyorlar birləşiblər. Azərbaycan teatrında ömür-gününü qoymuş, həyatlarını səhnəyə bəxş etmiş həmin sənətkarlar müxtəlif səbəblərdən teatrlardan uzaqlaşiblər. Ancaq bu peşəkar aktyorları burada sənət amalı, səhnə eşqi birləşdirir. Səhnəmizin bu xadimləri Ü.Hacıbəyovun “Ər və arvad” operettasını səhnələşdiriblər. Nədənsə, Ü.Hacıbəyovun bu nadir əsəri çox təsadüfi hallarda tamaşaya qoyulub. Bundan başqa, “Sönməyən ulduzlar”, C.Cabbarlının “Solğun çiçəklər”, S.Vurğunun “Vaqif”, Ş.Qurbanovun “Sənsiz” pyeslərini də səhnələşdiriblər. Bu əsərlər Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində müvəffəqiyyətlə tamaşaçılara təqdim olundu. Mədəniyyət Nazirliyinə, teatrın rəhbərliyinə bir daha təşəkkürümü bildirirəm.

Peşəkar, amma artıq professional səhnədən uzaq düşmüş bu aktyorların işi teatrsevərlərin hamısının qəlbinə qürur hissi ilə doldurur. Son tamaşa zamanı (bu “Sənsiz” idi) Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının böyük salonu tamaşaçı ilə dolu idi. Bizim aktyorları minnətdar tamaşaçılar ayaq üstə alqışlayırdı. Həmin tamaşalara gələnlər həqiqi teatrsevərlər

idi. Bilirik ki, çox vaxt salonda artıq-əskik, səhnəyə mane olan səslər eşidilir. “Sönməyən ulduzlar”ın ifası zamanı salon sükuta qərq olmuş, hamı nəfəs dərib səhnəyə diqqət kəsilməmişdi. Aktyorun ən böyük uğuru da elə budur: salonu sükut və heyrət içinə salmaq. Mən bu son tamaşa zamanı yüksək tamaşaçı mədəniyyətinin əyani şahidi oldum.

– Teatr əsər qıtlığı çəkir, yoxsa tamaşaçı sarıdan “aclıq” keçirir?

– Mən gördüyüm və hiss etdiyim duyğulardan danışmaq istərdim. Təkrar edirəm, mən o gün Milli Dram Teatrında intellektual və ciddi tamaşaçı potensialını gördüm. Bax, bu ciddi və hissiyyatlı tamaşaçını səsləməlidir. Etiraf edək ki, teatrlarımızın repertuarını çox vaxt yüngül əsərlər zəbt edir. Əsl tamaşaçı isə boş və mənasız əsərlərə baxmaq üçün teatrdə iki saat vaxt itirmək istəmir. Onu da qeyd edirəm ki, belə mənasız vaxt itirən əsərlər sırf subyektiv səbəblər ucbatından səhnəyə yol tapılar. Yazar üçün tez və asan məşhurlaşmağın yolu əsərinin səhnədə oynanılmasıdır. Bir-iki belə “əsər”dən sonra həmin yazar, yəqin ki, özünün artıq böyük dramaturq olduğunu güman edir. Amma ən dəhşətlisi odur ki, bu fikri cəmiyyətə də “sırımağa” başlayır.

– Azərbaycan teatrının dirçəlişi üçün, Sizcə, hansı təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilməlidir?

– Azərbaycan teatrının flaqmanı, baş məbədi sayılan Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı üzünü klassik əsərlərə tutmalıdır. Müasir dövr texnologiyalarla nə qədər cəlbedicidirsə, keçmiş də bir o qədər öz mənəvi dəyərləri ilə bizi özünə çəkməkdə davam edir. Milli Teatrımız öz repertuarını Azərbaycan və Qərbi Avropa ədəbiyyatının klassik əsərləri ilə zənginləşdirməlidir. Azərbaycan dramaturgiyasında kifayət qədər maraqlı, ciddi, “köhnəlməyən” əsərlər var. Elə götürək Ə.Haqverdiyevin “Pəri cadu” dramını. Çox dəyərlili bir əsərdir. Mən – bir tamaşaçı kimi çox istərdim ki, bu əsərin səhnə həyatı bərpa olunsun. Yaxud Hüseyn Cavidin “İblis”i...

– Məndə belə bir məlumat var ki, gənc aktyorların ifasında “Pəri cadu” səhnələşdirilir.

– Mən də eşitmişəm ki, “Gənc tamaşaçılar”da artıq premyera olmuşdur. Ancaq bu əsər Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrında da səhnə təcəssümünü tapmalıdır. Mən ürəkdən istərdim ki, Milli teatrımızın səhnəsində rus klassik ədəbiyyatının şah əsərlərindən olan “Albalı bağı”, eləcə də Çexovun başqa əsərləri, həmçinin Şekspirin, Molyerin, Nazim Hikmətin, İbsenin... pyesləri yeni quruluşda oynanılsın. Bundan başqa nə qədər müasir dramaturqlar var. On ilə bəs edən repertuar qurmaq olar. Milli Dram Teatrının yeni rəhbərliyindən belə addımlar gözləmək olar. Deyə bilərlər, bəs özümüzünkülər, yəni müasir dramnəvislərimiz bəs necə olsun? Məncə, dünya dramaturgiyasının işığında onlar əslində bir daha saf-çürük edilməlidirlər.

– Bu gün Azərbaycan teatrı ədəbi materialdan daha çox, rejissor və aktyor sarıdan “aclıq” keçirir. Müasir ədəbi materiallar dramaturji tələblərə cavab vermirsə, teatrın repertuarını klassik əsərlərlə zənginləşdirmək mümkündür.

– Qoy, məndən heç kəs inciməsin. Mən bu gün Azərbaycan teatr məkanında güclü aktyor potensialı görmürəm. Yalnız “Yuğ” və “Kamera” teatrlarını istisna edərdim. “Yuğ” teatrının formalaşmasında və inkişafında Vaqif İbrahimovun xüsusi xidməti vardır. Vaqif İbrahimov çox güclü aktyor potensialını üzə çıxarıb. Cənnət xanım da eləcə. Akademik Milli Dram Teatrında da istedadlı aktyorlar fəaliyyət göstərir. Amma potensialları hərəkətsiz qalıbdır. Həmin daxili imkanları lazımi səviyyədə üzə çıxarmaq üçün ciddi rejissor işinə ehtiyac duyulur.

– Şou-biznesin adını, məndən olsa, toy biznesi qoyardım. Əslində, bu ad altında bir çox aktyor və müğənnilər özlərini hərraca çıxarırlar. Guya bunlar ulduzdurlar. Bu mənəvi deqradasiyaya ancaq hərrac demək olar. Özləri-özlərini hərraca çıxaran bu “ulduz”lar son dərəcə miskinlirlər. Bilirsinizmi, küçədən keçən hər yüz adamdan səksəninin səsi və xoş avazı, yəqin ki, var. Bu heç də əsas vermir ki, Azərbaycanda hər yüz nəfərin sək-

səni televiziya çıxıb oxusun. Bu anormallığa rəvac verən, onların qol-qanadını açan bir sıra məlum televerilişlərdir. Hələ də “çiçəklənmə” dövrünü keçirən “sarı” qəzetlərimiz də onlara “yaşıl işıq” yandırır. O qədər teleulduz müsabiqəsi keçirilir ki, adlarını da xatırlamaq olmur. Yadımdadır, belə müsabiqələrdən birində tanınmış bir bəstəkar da münsiflər heyətinin üzvü idi. Səhv etmirəmsə, Faiq Sücəddinov idi. O müsabiqədə çıxış etmiş gəncin ifası, səhnə davranışı haqqında danışmağa çox çətinlik çəkdi. Onu da deyim ki, mən həmin məqamda təsadüfən bir neçə gəncin ifasını izləmişdim. Həmin gənc digərlərindən, doğrudan da, seçildi. Ancaq bəstəkar nə qədər çalışdı, onun oxumağına professional qiymət verə bilmədi ki, bilmədi. Bir an duruxandan sonra dedi ki, görüm, sənin toyun çox olsun. Daha bundan dəhşətli və dəhşətli olduğu qədər də gülməli bir məqam olarmı?! Bundan acınacaqlı məqamı mən təsəvvür edə bilmirəm.

Özlərinə hər şeyi rəva bilən adamlar belə hərracları televerilişlər vasitəsilə açıq nümayiş yox, hansısa – məxfi şəkildə eləsələr, bu heç bizi narahat da etməz və bizim müdaxiləyə də ehtiyac olmaz. Televeriliş hər şeydən öncə xalqa məxsusdur, xalq üçün işləməlidir, onun ayrıca (özü də aşağı zövqlü) zümrəsi üçün yox. Televerilişlərin isə belə “ulduz”lara dəstək olmasından belə qənaətə gəlmək olar ki, onlar da hər şeyi pul ilə ölçürlər. Televeriliş həmin “ulduzu” təbliğ edir ki, əhali onları tanısin və toylarına çağırınsın. “Ulduz” da toylarda çağırılıb-bağırmaqla, həya və abırını itirməklə qazandığı pullarla yəqin ki, “borcunu” qaytarır. Xalqın gözü qarşısında çox biabırçı bir oyun-çevrə qurulur.

SLAVYAN UNIVERSİTETİNDƏ ŞƏRQ MÖVZUSUNDA SÖHBƏT

“525-ci qəzet”, 29 sentyabr, 2007

Məşhur həkim, dəyərli elm adamı Doktor Cavad Heyət Bakı Slavyan Universitetinin qonağı olub. BSU-nun rektoru, tanınmış yazıçı və elm xadimi prof. Kamal Abdullayevin Dok. Cavad Heyətə mükəlliməsinin oxucularımız üçün maraqlı olacağını nəzərə alaraq dərc edirik.

Kamal Abdulla – Cavad bəy, sizi universitetimizdə görmək mənim üçün çox xoşdur. Sizinlə görüşlərimi xatırlayıram. İlk dəfə Tehrandə, Şəhriyarın yubileyində görüşdük. Sonra Türkiyədə keçirilən bir konfransda, daha sonra ölməz prezidentimiz Heydər Əliyev Hüseyn Cavidin məqbərəsini açarkən Naxçıvanda görüşlərimiz oldu. Siz və Lütfi Zadə kimilər Azərbaycanın çox nadir şəxsiyyətlərindəsiniz. Mən bu cür ensiklopedik biliyə çox nadir adamlarda rast gəlmişəm. Sizin filoloji biliyinizlə tanışlıqdan sonra həkim olduğunuzu unuduram. Bir dilçi kimi deyim ki, son dərəcə dəqiq, son dərəcə güclü mühakimələriniz var...

Cavad Heyət – Kamal bəy, xoş sözlərinizə görə təşəkkür edirəm. Mən də, səmimi sözümdür, sizin kimi dəyərli bir elm adamı, yazıçı ilə görüşlərimi məmnunluqla xatırlayıram. Mənə gəlicə, sizin dediklərinizi bir zaman rəhmətlik Heydər Əliyev də bir başqa formada demişdi.

Kamal Abdulla – Allah rəhmət eləsin.

Cavad Heyət – O, öz xəstəliyini də mənə dedi, eyni zamanda dedi ki, mən sizi həkimdən çox mütəfəkkir kimi görürəm. Mən İstanbul tibb fakültəsində oxuyarkən ustadımız professor Fəxrəddin Kərim bizə deyərdi ki, həkimlər iki cür olurlar – birincilər biz bildiyimiz həkimlərdir, ikincilər isə hikmət bilənlər.

Kamal Abdulla – Məncə, əvvəllər bu məsələyə yanaşma daha dürüst olub. Əvvəllər astronomiya, fəlsəfə, ədəbiyyat, bunların hamısı siz dediyiniz həmin hikmətin içində idi. Yalnız bu hikməti bilənə həkim deyərtilər. Məsələn, İbn Sina, Fərabî...

Cavad Heyət – Əlbəttə, İbn Sina, Fərabî, Razi, bunlar hamısı böyük mütəfəkkir alim, eyni zamanda böyük həkim – təbib idilər. F.Kərim deyərdi ki, çalışın belə həkimlərdən olun. Onun dediklərini heç vaxt unutmam.

Kamal Abdulla – Bir ömrə bu qədər işi sığışdırmaq böyük qəhrəmanlıqdır.

Cavad Heyət – Bir dəfə bir universitetdə yeni dilçilikdən danışdım, orada bir arkadaş dedi ki, bütün bunlar nəyə yarar? Bu bizim çatışmayan cəhətimizdir – bir mövqeyə çatandan sonra belə güman edirik ki, yetər, qurtardı daha. Halbuki belə deyil, məsələn, 80 yaşlı Xomski hələ də öz nəzəriyyələrini dəyişdirir.

Kamal Abdulla – Bəli, Xomski öz sintaktik nəzəriyyələrini daim yeniləşdirməklə həmişə gündəmdədir. Həm də təkcə Xomski deyil, dünyanın dünən, bu gün yazıb – yaradan nə qədər dilçiləri, dilçi məktəbləri var, onları bilmək maraqlıdır. Onları bilmədən müasir elmdə nə isə eləmək mümkün deyil. Ən azından onları bilməlisən ki, icad olunmuş bir şeyi yenidən icad etməyəsən. Yeri gəlmişkən, biz BSU-da Xomskinin məşhur “Dil və təfəkkür” əsərini orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə və nəşr etmişik. Buyurun, bu kitablardan birini sizə hədiyyə edirəm. Sizə burada

bir təklif vermək istəyirəm. Münasib bilirsinizsə, sizin gözəl bir kitabınız var – “Qərb fəlsəfə tarixi”, bu kitabı da universitetimizdə nəşr edərək.

Cavad Heyət – Təklifinizə görə minnətdaram. O kitabı inqilabdan əvvəl yazmışam. O vaxt öz dilimizdə yazmağa fürsət olmadığından farsca yazmalı oldum. Burada mən Rasselin “History of the western philosophy” – “Qərb fəlsəfə tarixi”ni farsca və türkcə xülasə etmişəm. Sonra Kantdan, Hegeldən, Berqsondan ora əlavələr etdim. Mənim bəzi kitablarım burada nəşr edilib. Ana dilimizdə yazdığım “Türklərin tarix və kultürünə bir baxış”, “Ədəbiyyatşünaslıq” kitabları transkripsion edilib kiril hərfləri ilə basılıb, daha sonra ikicildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış”, “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, bu şəkildə çap olunub. Yeddicildlik “Paramedikal”, “Ekstramedikal” kitablarını da bura əlavə etmək istərdim. Bundan əlavə, “Müqayisətül-lügət” adlı kitabım – lügət sözü burada ərəbcə dil anlamına gəlir – nəşr edilib.

Mən bu əsəri böyük ədib və şairimiz Əlişir Nəvaidən ilham olaraq yazmışam. O, 500 il əvvəl “Mühakimətül-lügət” adlı kitab yazıb, fars və türk dillərini müqayisə edərək türk dilinin üstünlüklərini isbat eləməyə çalışıb. Əlişir Nəvainin bu əsərinin dünyalar qədər dəyəri var. O, cağatay, özbək dilinə misli görünməmiş xidmətlər edib. Ondan sonra İranda da, Türkiyədə də şairlərimiz cağatay dilində yazmağa başladılar. Məktəblər yarandı. Füzuliyana məktəblər hələ də İranda və Türkiyədə qalmaqdadır.

Kamal Abdulla – Füzulinin təsiri o dərəcədə böyük olub ki, hətta böyük şəxsiyyət, komediyalar ustası M.F.Axundov, hamının onu yamsılamağa girişdiyinə və bu səbəbdən ədəbiyyatın öz potensialını tam üzə çıxara bilmədiyinə görə, onun təsirini mənfi qiymətləndirib.

Cavad Heyət – Mən Mirzə Fətəlini tanıyır və bəyənirəm, amma onun yeri başqa, Füzulininki başqadır.

Kamal Abdulla – Təbii, bu belədir.

Cavad Heyət – Mirzə Fətəlinin burada sadalamaq istəmədiyim mənfi cəhətləri var, amma Füzulinin yoxdur. Mən “Müqayisətül-lügət” kitabımın

önsözündə də yazmışam ki, Füzuli bütün türk dünyasında bir nömrəli qəzəl şairi, Əlişir Nəvai isə bir nömrəli ədibdir.

Kamal Abdulla – Siz klassik yazarlarımız barədə çox gözəl sözlər söylədiniz. Fikrimcə, Dantenin italyan dili üçün etdiyini Əlişir Nəvai özbək dili, Füzuli də Azərbaycan dili üçün edib. Dante, Əlişir Nəvai, Füzuli – bu üçü mənim nəzərimdə öz dillərini yaradan insanlardır. Onların hər biri öz-özülüyündə başqa bir dilin hegemonluğuna qarşı çıxdı. Dante latın dilinə qarşı çıxdı, Nəvai və Füzuli fars dilinə. Özü də çox maraqlı bir cəhət ondadır ki, həm Dante, həm Nəvai, həm də Füzuli dillə bağlı etdikləri inqilabı öncə elmi şəkildə etdilər. Dante yeni italyan dili haqqında traktat yazdı, Nəvai haqqında danışdığımız əsərin müəllifidir, Füzulinin isə fikirləri, dünyagörüşü hər kəsə məlumdur. Yəni onlar əvvəlcə bir növ meydan hazırladılar, sonra isə öz fikirlərini təcrübədə göstərdilər.

Cavad Heyət – Bəli, bu adamların gördükləri işlərə qiymət vermək belə asan iş sayılmaz. Füzuli deyirdi:

*Mənə tövhiq olsa bu dişvəri azhar eylərəm,
Novbaharda dikandan bərqi-gül izhar eylərəm.*

Füzulinin vaxtında çoxları hesab edirdi ki, türkcədə dəyərli, sambalı şeylər yazmaq mümkün deyil. Amma o, “dikan” saydıqları nəsnəni doğrudan-doğruya “bərqi-gül”ə çevirdi. O, həm də buna görə Füzulidir. Mən “Leyli və Məcnun”u həm farsca, həm cağatayca Nəvaidə, həm də Azərbaycan türkcəsində Füzulidə oxudum. Füzulini nə zaman oxudumsa ağladım. Məndən əvvəl bunu rəhmətlik Həmid Araslı da yazıb. Yazıb ki, Füzulinin Leylisi daha məzmunludur və tam azərbaycanlı qadınıdır. Nizamidə daha çox epik mənzərələr var, genişlik var, Nəvaidə də eləcə. Amma Füzuli Füzulidir. O “azadələrin yeri ədəmdir” deyir, daha çox dərinə işləyir.

Kamal Abdulla – Onun Məcnun obrazı da yetərincə düşündürücü obrazdır. Mənim fikrimcə Məcnun renessans dövrünün qəhrəmanlarını xatırladır. Onun sözlərinə fikir verin:

*Həm ver mənə qəm yemək kəmalı,
Həm aləmi qəmdən eylə xali.*

Yəni aləmi qəmdən azad elə, aləmin qəmini yığ ver mənə, bütün o qəmi mən çəkim. Başqalarının dərdini öz üzərinə götürmək istəyi, sevdası İsa peyğəmbər, Məhəmməd peyğəmbər və daha neçə-neçə dahi şəxsiyyətlərin fikirləri ilə necə də səsləşir.

Cavad Heyət – Bəli, bunlar özündə insan fikrinin hüdudsuzluğunu əks etdirirlər. Həyat irəlilədikcə insanlar bəzi şeyləri unutmağa başlayırlar, amma bəzi şeylər daha anlaqlı olur. Bütün iç və dış ölçülərilə daha yaxşı başa düşülür. Bunu hətta bir insan ömrünün təcrübəsi də sübut edir. Vaxt var idi ki, Demokritin “dünya bir nöqtədir” fikrini anlamaqda zorluq çəkirdim. Məndə də bir xasiyyət var, hər şeyin dərininə enmək istəyirəm. Liseydə Doktor Səqiqi adlı bir Xocam vardı, çox böyük alim idi. Gedərdim onun yanına, bilmədiklərimi izah edərdi...

Kamal Abdulla – Bunun nəticəsidir ki, indi qarşımızda Sizin kimi bir alim, həkim və şəxsiyyət görürük. Bir də ki, insan anlamadığı şeyi dilinə gətirirsə, artıq bunun özü də anlamaq dərəcəsidir. Və təcrübədən məlumdur ki, məhz belə insanlar həyatda böyük uğurlar qazanırlar. Bir vaxtlar mən də kainatın sonsuzluğunu ağıma sığışdırı bilmirdim. Sonra iki ziddiyətli məqamı bir nöqtədə birləşdirən, kvant psixologiyası adlanan elm sahəsi ilə tanış oldum və məlum oldu ki onun köməyilə bir çox qaranlıq mətləblərə başqa gözlə baxmaq mümkündür.

Cavad bəy, universitetimizə təşrif buyurduğunuz üçün sizə bir daha təşəkkür edirəm. Elə bilirəm ki, bu görüş çox faydalı olacaq. Və biz artıq sizin bayaq barəsində danışdığımız kitabınızın tərcüməsi və nəşri haqqında düşünəcəyik.

UNUTMAYA KİMSE YOK

*“Cumhuriyyət” qəzeti, Kitap əlavəsi, İstanbul, 11 oktyabr, 2007
(Söhbətləşdi: Yasemin Bayer)*

Azərbaycan edebiyat yaşamında kendine özgü anlatım və biçimsel tekniğiyle farklı bir yazar olan Kemal Abdullanın “Yarım Kalmış Elyazması” ve “Büyücüler Deresi” romanları Türkiyə, Rusya ve Fransada ilgiyle okunuyor.

Kemal Abdullanın hem “Yarım Kalmış Elyazması” hem de “Büyücüler Deresi” bizleri geçmişe götürüp yeniden bugünle buluştururken aslında herkesin yüreğinin kıyısında saklı olan o gizemli dünya ile örtüşüyor. Salt felsefi bakışla değil aynı zamanda geçmiş, şimdiki zamanla karışırken alttan alta duyumsanan medeniyet ve tarih günümüzün edebiyatında ustaca işlenmiş. Ünlü Alman yazar Martin Wlaserin “Bir Pınar Gibi” romanında belirttiği gibi “Geçmiş kendine özgüllüğü ile uzun süre şimdileşmekte” diyerek betimlemek pek de yanlış olmasa gerek Kemal Abdullanın yapıtlarını. “Yarım Kalmış El Yazması” romanının Fransadaki baskısına önsöz yazan Paris İnalco Üniversitesi profesörü Claude Allibert “Bu roman bir medeniyet tarihi olarak da okunabilir... Arkaik Doğu atmosferi bize Türk tarihini anımsatır... Bu romanın yararlarından biri de, kuşkusuz okurları Dede Korkut orjinal destanına çekmesi ve Azərbaycan tarihiyle ilgili daha çağdaş düşüncelere yöneltmesidir...” diye vurgulamaktadır.

Rusyada 1891 yılından beri çıkan ve 1995 yılından itibaren adı “İnos-trannaya Literatura” olan ünlü dergi sadece Batı Avrupa ve Amerika gibi yabancı ülkelerin edebiyatıyla ilgili yazılar yayımlar. Azərbaycan edebiyatından hiç bir yazı yayımlamayan dergi ilk kez Kemal Abdullanın yapıtarı hakkında dokuz ünlü profesörün görüşlerini yayımladı. (2007, No.: 4 “Kitabi Dede Korkud” Fantaziyası).

Araştırmacı, bilim adamı, yazar Kemal Abdullanın “Yarım Kalmış Elyazması” Azerbaycan Edebiyatının ilk postmodern romanı olarak adlandırılıyor. “Dede Korkut” destanı, “Yarım Kalmış Elyazması” romanının içine katılırken farklı üç tarihsel dönemle (Oğuz, Sefevi, Çağdaş) farklı üsluplar birleşiyor.

Geçtiğimiz günlerde Baküde dilcilik uzmanı, Türk Dil Kurumu onursal üyesi, Slavyan Üniversitesinin rektörü olan değerli yazarla yaptığımız söyleşide hem kitapları hem de üniversitede kurdukları “Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” bölümü üzerine konuştuk.

– Türkiyede okur Sizi “Yarım Kalmış Elyazması” ve bu yakınlarda yayınlanan “Büyücüler Deresi” kitaplarıyla tanıdı. Ama Bursa Uludağ Üniversitesinde ders verdiğiniz öğrenciler Sizi daha önce ve daha yakından tanıma olanağı buldular. Yazmaya nasıl ve ne zaman başladınız?

– Evet, “Yarım Kalmış Elyazması” da “Büyücüler Deresi” de Türkiyede yayımlandı. Bundan önce de Bursa Uludağ Üniversitesinde Türk Dili Edebiyatı Bölümünde genel dilbilim, Türk dillerinin tarihiyle ilgili dersler verdim. Ve gerçekten de öğrenciler beni yakından tanıdılar. Ben de onları şimdiye dek unutamadım. Ayrıca oradaki uzmanlar, öğretmen üyeleri de her an kalbimdedir. Divan edebiyatının yetkin uzmanı ünlü profesör Çoşkun Ak, Türk dili ve edebiyatı uzmanları Mustafa Üstünova ve Kerime Üstünova ve daha başkalarını da tanıdım ve sevdim.

Nasıl yazmaya başladığıma ise yanıt veremeyeceğim. Çünkü bu soruyu yanıtlamak zordur. Büyük bir olasılıkla başarısız şiirlerden başladı ya da başarılı öykülerden başladı denebilir. Belki de hem başarılı hem başarısız öykülerden başladı denebilir. Ama başarılı dönem olarak son altı yedi yılın işini toplamak olabilir, bu salt bir düşüncedir. Orta okulda yazdığım şiirlerden ya da üniversite sıralarında yazdığım öykülerdenmi başladı? Bunu söylemek benim için zor. Bu soruya sizi tatmin edici bir yanıt veremeyeceğim.

AZERBAIJAN MASALLARI

– Güzelliğin, iyiliğin, doğruluğun belleklerimizde yer etmesinin en gizemli aracı masallar... Zaman ve yer kavramları olmaksızın ve çoğun-

lukla gerçek kavramlara yer vermeden gerçeklerin ta kendisini anlatan masallar. Sizin “Yarım Kalmış Elyazması” ve “Büyücüler Deresi” kitaplarınız edebiyatın ulu babası, temek taşı sayılan masallardan kaynaklanıyor. Sizi bu yapıtları yazmaya yönelten nedir?

– Biliyor musunuz, tamamen doğrudur. “Büyücüler Deresi” de, “Yarım Kalmış Elyazması” da, bizim sözlü edebiyatımız olan halk edebiyatının büyük etkisiyle, örnekleriyle yazıldı. “Kitab-ı Dede Korkud”un, Azerbaycan masallarının, Türk masallarının adını sayabilirim. Onların içinde özellikle ayrılan, doğal olarak “Kitab-ı Dede Korkud” masallarıdır. “Yarım Kalmış Elyazması” zaten bu destanın ayrı ayrı hatlarının bir devamı olarak kabul edilebilir. Dede Korkut ve diğer masallar, halk hikayeleri, Azerbaycan masalları beni o kadar etkilemiş ki, onları oradan dal dal, kol kol ayırmak; yani “Büyücüler Deresi”nin hangi noktasında, hangi masalın izinin kaldığını söylemek benim için zordur. Örneğin Antik edebiyatla bağlı kollar vardır ki, hem “Büyücüler Deresi”nde hem de “Yarım Kalmış Elyazması”nda bunlar izlenemez. Yunan masallarından tutun Türk masallarına dek onların belirtilerini, izlerini bu romanlarda bulmak olasıdır.

Beni bu yapıtları yaratmaya yönlendiren nedir? Bu da çok zor bir sorudur. Bu gün düşündüklerimi, yüreğimde sakladıklarımı salt roman aracılığıyla yazmaya istekli olduğumu gördüm. “Yarım Kalmış Elyazması”ndan önce “Gizli Dede Korkut”u yazmıştım. Ve bu yapıtta Türkiyede yayınlandı. Hatta ikinci baskısı da oldu. “Gizli Dede Korkut” destanına “Kitab-ı Dede Korkud” bilimsel bir bakışın göstergesidir. “Gizli Dede Korkut” olmasaydı, “Kitab-ı Dede Korkud” destanında şimdiye dek hiç kimsenin dikkatini çekmeyen bazı makamlarda açıklaması olmasaydı, “Yarım Kalmış Elyazması” da ortaya çıkmazdı. Bilimsel yaklaşımım bedii yaklaşımımı getirdi. Her insan eline kalemi aldığı anda, onu neden eline aldığını bilir ama önüne amaç koyduğunda, amaç salt yapıtı yazıp bitirmek olur. Hangi destanda, hangi masalda, hangi öyküde bu fikirleri nasıl burada kullanayım diye bir arayışta hiç bulmadım kendimi.

300 AZERBAJCANLI

– Yeni çıkan “300 Azerbaycanlı” kitabınız okuru yalnızca aydınlatmakla kalmıyor, güzel düşüncelere de yönlendiriyor. Sizin burada hem sanatçı kişiliğiniz, hem de eğitimci yanınız görülüyor. Sizce yaşamak nedir?

– Bedii ve bilimsel yaratıcılıkla paralel olarak uzun zamandan beri, diye bilirim ki, aşağı yukarı 25 yıldan beri yaşam hakkında edebi ve çok çeşitli diğer yapıtlarla, edebi sembollerle ilgili aklıma gelenleri yazmaya çalıştım.

Bunların her biri kendi kendine kapalı bir edebi örneğe dönüştüler. Deneme dediğimiz bu çalışmalar “Eninde Sonunda Yazılanlar” adı altında kitap olarak da yayınlandı. “300 Azerbaycanlı” kitabını hazırlarken yeni denemelerimin her birini aynı yerde toplayıp yayınlamayı düşündüm ve neden bunları numaralamayayım dedim.

Böylece sayısı 300-ü buldu. Kitabın adını ne koyayım diye düşündüm. Daha önceki denemelere eklediklerim de var. Her bir deneme bu gün Azerbaycana gerekli olan bir Azerbaycan düşünce ve duygusunun örneğidir. Her deneme bir Azerbaycanlı olarak gözümün önüne geldi ve eski Yunan tarihindeki 300 Spartalıdan esinlenerek b adı verdim. Yani herhangi bir zamanda bir halka 300 çarpışan, savaşan erkek gerekiyorsa, herhangi başka bir zamanda ise 300 beyin, düşünce biçimi gerekir.

Yaşam nedir sorusuna gelince; bence yaşam, çevrende olanlar için yaşamayı kolaylaştırabiliyorsan, sen de “yaşadım” diyebilirsin.

– Bu gün tüm Azerbaycan masalları toplanmış mıdır?

– Kendimi masallar konusunda uzman olarak görmüyorum. Hepsinin toplanıp toplanmadığını söylemek biraz zor. Beş cilt olarak yayınlanan Azerbaycan masallar kitabı geliyor aklıma. Bu masallar benim masal konusunda bugüne dek duyduklarıma güzel bir yanıt olabilir. Çocukken biz onları büyük bir istekle okurduk. Benim masal anlayışımın, benim dünyaya masal gözü ile bakışımın da olmasında işte onlar kendi rollerini oynadılar.

– Bedii bir yapıtta fikir, duygu ve düş unsuları arasında nasıl bir anlaşma vardır? Ve sie göre nasıl olmalıdır?

–Biliyor musunuz, son dönemin şöyle desek, bir bedii yapıt, bir yapıt olarak içine kapanıp kalmıyor. Dünya edebiyatında, örnek olarak genellikle Borgesin, Econun ve diğer tanınmış yazarların adlarını sayabilirim. Bu deneyim burada fikirde olmalıdır. Entelektüel fikir olmasa bilimle bediilik birleşmese, o yapıtların bu günkü dönemde okuyucunun kalbinde yer bulması kuşku uyandırıcı olurdu. Bu yüzden hem duygu hem düş hem de fikir gerçekliğin sentezi olmalıdır ki, okur senden istediğini alabilsin. Örneğin; “Yarım Kalmış Elyazması”nı ciddi olarak bilimsel yapıt diye adlandıran da, “bu elyazmasını nereden buldunuz?” diye soranlar da oldu. Bilimsellik, bilimsel değerlerin sentezinin yapılması bilimsel yapıtın başarılı yazgısı olmasını sağlıyor.

–Bugün yapıtlarınızın yalnızca Azerbaycanda değil, Türkiyede, Rusyada ve Fransada da yayımlandığını biliyoruz. Zengin Azerbaycan edebiyatının tanıtılması önemli bir adım. Ne düşünüyorsunuz?

–Tabii, Azerbaycan edebiyatı hiç bir zaman kendi çerçevesinde kısılp kalmamıştır. Uzun yıllardan beri edebiyatımızın sesi dünyanın bir çok yerlerinden geldi. Örneğin biz oturup Azerbaycan edebiyatı ile birlikte İngiliz, Rus, Türk yazarlarını da okuyoruz. Onlar bizim edebiyatımıza girerler mi? Tüm bunlar bizim entelektüel boy atmamızı sağlar. Bir Azerbaycan yazarının kitabını okuyup bir Fransız ekonomi profesörü bana yazı yazıyorsa, Dede Korkut hakkında bir fikir söylüyorsa, bu fikir yalnız kendisi için ilginç değildir, aynı zamanda güzeldir. Yoksa kitabı yurtdışında yayınladın, kitapları sana verdiler ve sen de ülkene gönderdinse bu kuşkusuz başarı sayılmaz. Ben ünlü insanlarımızın Fransada olduklarında kitap dükkanlarında benim kitabımla resim çektirip bana göndermelerine seviniyorum. Yani onların sevincine ben de katılıyorum.

–Ne zaman ve nasıl yazarsınız?

–Nasıl yazarım ben de bilmiyorum. Önce beynimde yazarım. Ondan sonra kaleme alırım. Yazmam çok hızlı olur. Zamana ve mekana bağlı kalmadan çok çeşitli yerlerde ve çok çeşitli zamanlarda yazabilirim. Ama onu beynimde yazmış olmam koşuluyla. Sadece onu beyaz kağıda geçiririm. Her yerde yazıyorum, iş zamanı, sessizlikte, patırtı gürültü içinde de...

–Yolculukta yazarmısınız?

–Yolculukta notlar alırım. Çoğu zaman bizim edebiyatçılarımız “yazmak çok zordur, eziyettir” diyorlar. Evet bazı insanlar için yazmak çok zordur. Amma benim için keyifli bir şeydir. Hiç bir zaman eziyetle, sıkıntı içinde yazmıyorum. Severek ve sevinçle yazarım.

–**Azerbaycanın büyük ve önemli bir üniversitesinin, Slavyan Ünivesitesinin rektörüsünüz. Yaptığınız çalışmalar arasında “Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” bölümünü de kurmuş olmanız bizim açımızdan önemli ve değerli bir adım. Bu alanda başka neler yapmayı düşünüyorsunuz?**

–Bakü Slavyan Üniversitesi büyük önder Haydar Aliyevin emriyle kuruldu. Rus diliyle birlikte Ukrayna, Polonya, Çek, Bulgar, Yunan dilleri de bu dillerin arasına girdi. Bununla birlikte Slavyan dünyası Türk dünyası olmadan öğrenilemez.

Bu yüzden biz de burada “Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” uzmanlığı açtık. Bir bilimsel araştırma laboratuvarı kurduk. Türk-Slavyan ilişkileri. Bu ilişkiler hem edebiyat hem de kültür öğretmekte. Bunun dışında bir de “Azerbaycan Bilimi ve Araştırmaları” bölümünü açtık. Sizin de söylediğiniz gibi “Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” bölümü uzmanlığı ilk kez Azerbaycanda açıldı. Türk dilinde çeviriler üniversitelerde de hazırlanıyor. “Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” Türkiyenin tarihini, coğrafyasını, dilini, kültürünü öğrenmeyi ve Türkiye bilimi üzerine uzmanlar yetiştirmeyi hedefledik. Bakü Slavyan Üniversitesi hem Slavyan dillerini hem de Türk dünyasını ve Türk dilini öğreniyor. Bu açıdan bizim üniversite Türk dilli ülkeler için daha ilginç ve çekici görünmektedir.

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI

–“Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” bölümü için Türkiyeden ne gibi bir destek bekliyorsunuz?

–İşbirliyimiz olan Gazi Üniversitesinden Türkiye Bilimi ve Araştırmaları için Türkiyeden bizim üniversiteye uzmanlar gönderilmesini isterdim. Başka üniversitelerle de işbirliği yapmaya hazırız. Bizim bu “Türkiye Bilimi ve Araştırmaları” bölümüne yalnızca Azerbaycandan değil, Çinden, Rusya-dan da öğrenciler geliyor. Türkiyenin toplumsal coğrafyası konusunda uzman yetişmiyor. Biliyormusunuz, bizim bu konuda daha beklediklerimiz var. Örneğin bizim şairlerin şiirlerinin Türkiyede yayımlanmasını isterdim. Evet biz Türk edebiyatının büyük temsilcilerini tanıyoruz. Ama edebiyat salt bu temsilcilerden oluşmuyor. Edebiyatta kendi işini yapan insanlar da var. Bu edebiyatçıların da işini, sözünü bilmeliyiz. Türkiyede okur Azerbaycan edebiyatında neler olduğunu, hangi duyguların yaşandığını, hangi dillerin geliştiğini bilmiyor. Bir Azerbaycan şairi, ülkesinin tarihini nasıl düşünüyor, duyumsadıkları nedir? Bu gün Azerbaycan şairinin beş yıl sonra duyumsadıkları Türkiyede okur için ilginç olabilir. Bu fikirleri Türkiyeye taşımak ve Türkiyedeki şairlerin, yazarların düşüncelerini Azerbaycana taşımak. Bizim üniversitenin amacı budur. Bu yolda bize destek olanlara şimdiden selamlar olsun.

–Piyeslerinizle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

–Piyeslerime, yazdığım romanların eskizi gibi bakarım. Tiyatro yapıtlarımdan bazıları yurtdışında da sahnelendi. “Şah İsmail” ya da “Tüm Seni Sevenler Burdadır”, “Caus” ve “Bayrak” gibi. Ayrıca “Kim Dedi ki, Simurg Kuşu Varmış?” piyesim kısa bir süre önce Gürcistanda oynandı, Estonyada ise bu yakında oynanacak.

–Şiirlerinizden birinde şöyle diyorsunuz:

“(.....)”

**Yollar gitti yüzü dağa,
Yokuşlar inişlerden çok.**

**Kimse yok hatırlamağa,
Unutmağa da kimse yok."**

Gerçekten de unutacağınız kimse yokmu? Neden böyle diyorsunuz?

(Kemal Abdulla düşüncelere daldı... bu soruya yanıt vermedi...)

"Yarım Kalmış Elyazması"nda karakterler arasında şöyle bir diyalog vardır:

"Biri öbürüne sorar:

Tek elden ses çıkarmı?

Öbürü yanıtlar:

Çıkar.

O nasıl olur? Hangi ses çıkar tek elden?

Yanıt: Sükutun sesi...

Kemal Abdullanın bu sükutu aynı tek elden çıkan sükutun sesi olmasın?...

"BİZİ BATIDAN AYIRAN MERTLİKTİR!"

*"Gizli Arşiv" qəzeti, 11 dekabr, 2007
(Söhbətləşdi: İrfan Ülkü)*

Azərbaycan edebiyatının Umberto Ekosu olaraq tanımlanan Prof. Dr. Kemal Abdulla keçən ay ölkəmizdəydi. TÜYAP Kitap Fuarı için Türkiyəyə gələn Prof. Dr. Abdulla ilə Azərbaycan edebiyatını danışdıq. Türkiyə və dünya edebiyat ilə müqayisə etməyə çalışdıq. Azərbaycan və Türkiyə edebiyatı əlaqəsinin hələ istənilən dərəcədə olmadığını deyən Prof. Dr. Kemal Abdulla "Bizim edebiyatımızın biçimi eksik" deyir.

TÜYAP tərəfindən 27 Ekim 05 Kasım 2007 tarixləri arasında 26'cı gerçəkləşdirilən İstanbul Kitap Fuarı, Türkiyə və dünya edebiyatında söz sahibi birindən seçkin konuklara ev sahibliyi etdi. Fuarda eyni zamanda müxtəlif tədbirlər də təşkil edildi. Bunlardan biri də "Azərbaycandan Romanla Yolculuk" mövzusunda konfrans oldu. 02 Kasım 2007-də Telos Nəşriyyatı tərəfindən təşkil edilən konfrans, filolog, yazar və tərcümən Yasemin Bayer idarə etdi. Nəşriyyatçılarından biri də Azərbaycan Edebiyatının önəmli ismlərindən Prof. Dr. Kemal Abdullaydı.

Konfransda Azərbaycanın bağımlılığının ilanı sonrası, Türkiyə və Azərbaycan əlaqəsinin artdığı, lakin hələ eyni dərəcədə olmadığını diqqət çəkdi. Ayrıca Azərbaycan Romanının dünən, bu gün və problemləri müzakirə edildi. Toplantıda söz alan Prof. Dr. Kemal Abdulla, "Türkiyə və Azərbaycan Edebiyatının birini sınaq və tanıma vaxtı keçmişdir. Bundan sonra bir-birimiz üçün nə edə bilərik, onu müzakirə etməliyik" dedi.

Yaxlaşık 10 yıldır dil bilimi və destanlar üzərində tədqiqatlar aparan və Türkiyə oxucularının "Gizli Dede Korkut", "Eksik El Yazması" və "Büyükcülər Dərəsi" adlı kitabları ilə tanış olan Prof. Dr. Kemal Abdulla ilə konfrans sonrası

röportaj yapma imkanı bulduk. Prof. Dr. Kemal Abdulla Azərbaycan ve Türk edebiyatının ilişkileri, destanlar ve kitaplarına yönelik sorularımı yanıtladı.

Gizli Arşiv – Azərbaycan edebiyatının Türk ve dünya edebiyat dəyərləri içindeki yeri və önemi nedir?

Kemal Abdulla – Azərbaycan yeni bir ölkə, bağımsızlığını yeni kazanmış. Amma digər taraftan, eskiden devraldığı böyün bir költürel mirasa sahib. Folkloru, masalları olan, yani özünə mahsus diğebileceğimiz özel bir dünya bakışı olan, mitolojisi olan bir ölkənin, bir halkın edebiyatı... Diyebilirim ki, dünyanın digər yerlərindəki edebiyat severlər içinde bu edebiyatın iyi bir yeri olmalı. Dede Korkut Destanlarını bilmeyen, Azərbaycan hakkında hiç bir bilgisi olmayan bir Fransız, bir Alman, bir İngilizin Azərbaycan edebiyatının böyle örnəkləriylə tanışmasının çok yararlı olacağı kanaatindeyim. Biz tanış olmak diyelim buna.

Gizli Arşiv – Bu sözlərinizdən Azərbaycan Edebiyatının zengin bir içeriğe sahip olduğu çıkarımını yapa biliriz. Peki bu edebiyatın eksiki ya da eksiklikleri neler.

Kemal Abdulla – Azərbaycan Edebiyatı bu günkü durumu ve manzarasıyla dünya edebiyat severlərinin beğenisine çıkacak bir biçimde değil belki. Yani keyfiyeti ve kalitesi var, biçimi eksik.

Gizli Arşiv – Bahsettiğiniz “biçim eksiki” nasıl giderilebilir?

Kemal Abdulla – Daha fazla üreterek tabii ki... Bu üretim sonucunda da kendinizi dünyaya açacaksınız, dünya edebiyatını ölkənize getireceksiniz. İlişkinizi sıkı tutacaksınız yani. Zamanla bu eksik giderilecektir.

“Mahrum kalmayın”

Gizli Arşiv – Türk ve Azeri edebiyatı arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kemal Abdulla – Edebiyatın ilişkilerinden öte, edebiyat adamlarının ilişkileri desek, daha doğru olacağı kanaatindeyim. İki ölkə edebiyatçıları

arasında bir ilişki olmalı. Bu ilişki de yazar adı bilmekten öte bir ilişki olmalı. Birbirimizin tüm sahalarıyla çok iyi tanıdığımız bir ilişki... Azerbaycan Edebiyatı destanlarıyla, romanlarıyla, tiyatro oyunlarıyla çok güzel örnekler vermiş bir edebiyattır. Bir Azeri edebiyatçı olarak Türk edebiyatçıların bu zenginlikten mahrum kalamamasını isterim.

Gizli Arşiv – Azerbaycanın bağımsızlığının ilanı sonrası ilk Azeri roman ülkemizde Ötüken Yayınları tarafından okuyucuya sunulan “Yarım Kalmış El Yazması” isimli kitabınız. Bu kitap Türkiyede çok tartışıldı. Hemen Türkiye Türkçesine uyarlandı, Rusça ve Fransızcaya çevrildi. Bu kitabı yazmaya nasıl karar verdiniz?

Kemal Abdulla – Baküde bulunan El Yazmaları Enstitüsünde 900 yıllık bir el yazmasını bulmamızla başladı her şey. Gencede o dönem gerçekleşmiş bir zelzelenin anlatılmasıyla başlanan eserde iki ayrı anlatıyla daha karşılaşıyoruz. İlki, Dede Korkutun günlüğüdür. Oğuzların efsanevi bakanı Bayındır Hanın yakın çevresine sızmış bir casusun bulunması için Dede Korkutu görevlendirmesini konu edinmiştir. İkinci anlatıda ise Sefevi hükümdarı Şah İsmailin Çaldıran savaşı sırasında öldüğü yerine de benzerinin geçtiği hikaye edilir. Fakat Osmanlılara esir düşen Şah İsmailin lalası esaretten Tebrize döndüğünde Şah İsmaili öldürür.

Gizli Arşiv – Tarihi gerçekliği olan olayları bunlar?

Kemal Abdulla – Bir gerçeklikten söz edemeyiz. Tamamen mitoloji.

Gizli Arşiv – “Gizli Dede Korkut” isimli kitabınızı oluştururken neyi amaçladınız?

Kemal Abdulla – Yeni bir destan yazmadım. Benim yazdığım Dede Korkut, Dede Korkut Destanlarının bir değerlendirmesi.

Gizli Arşiv – Dede Korkut Destanını Batı destanlarından ayıran bir örnek istesek...

Kemal Abdulla – En basit örnek: bizde düşmanı arkadan vurmak yoktur! Her şey mertçe!

Gizli Arşiv – Dede Korkut Destanına dair değerlendirmeler ve mitoloji olarak isimlendirdiğimiz, gerçekliği olmayan anlatılar günümüzde ne ifade ediyor? Önemi nereden kaynaklanıyor?

Kemal Abdulla – Büyüklerimizden devraldığımız ve şimdi de kabul ettiğimiz değerlerimiz vardır ki, o değerleri bu günün sorunlarını çözerken değerlendiririz. Bize başka pencere açar, çözüm arayışlarımıza katkıda bulunur, olaylara başka türlü bakmamızı da sağlarlar. Bir eşyaya, bir değere bu gün başka bir gözle de baka biliriz. O mirasın yerli yerinde kullanılmasını sağlarız. Aynı zamanda o değerini yaşamasını da sağlarız.

“YOLUN SAHİBİ”

“Literaturnaya qazeta”, 26-31 dekabr, 2007

Moskvada Kamal Abdullanın şeirlər toplusu rəsmi olaraq təqdim edildi.

“Sözlər, vədlər, ifadələr, adlar ... Bütün bunlar bir mifdir. İnsana başqa bir şey qalır”. (Kamal Abdulla. “Bir, iki – bizimki”).

Moskvada, “Sovetski Pisatel” nəşriyyatının Sholoxov zalında məşhur Azərbaycan alimi, filologiya elmləri doktoru, Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, professor Kamal Abdullanın “Yolun sahibi” şeirlər toplusunun təqdimatı oldu.

Təqdimat mərasimində Rusiya və Azərbaycan yaradıcı ziyalılarının bir çox nümayəndəsi (nasir, Beynəlxalq Yazıçılar Birlikləri Birliyi sədrinin müavini Rinat Muzamadiyev də daxil olmaqla), tanınmış rus ədəbiyyatşünasları İnnə Rostovtseva, Lyudmila Lavrova, yazıçılar, şairlər, Moskva Dövlət Universitetinin professoru Maria Mixaylova və həmçinin Azərbaycan diasporasının nümayəndələri – yazıçı Çingiz Hüseynov, Dilçilik Universitetinin professoru Tofiq Məlikli iştirak etdilər.

İştirakçıların yekdil fikirdə oldular: “Yolun sahibi” kitabı müasir ədəbiyyatda yeni və gözlənilməz bir fenomendir və Kamal Abdullanın poeziyası dünya ədəbi irsinə böyük töhfədir. Məşhur şair Alla Axundova Kamal Abdullanın şeirlərinin rus dilinə tərcüməçisi oldu. O, təqdimat mərasimindəki çıxışında Kamal Abdulladan orijinal bir müəllif kimi bəhs etdi. Rusiya Yazıçılar Birliyi idarə heyətinin həmsədri, Beynəlxalq Yazıçılar Birlikləri Cəmiyyəti sədrinin birinci müavini, Dövlət Mükafatı laureatı Valentin Sorokin şeirlərə yüksək qiymət verdi. Kamal Abdullanın şeirlərinin müdriklik, xeyirxahlıq və gözəlliklə dolu olduğunu, eyni zamanda insanın ruhu və varlığını ironiya, qəzəb və dərinliklə ifadə etdiyini qeyd etdi.

Çıxış edənlərin əksəriyyəti Kamal Abdullanın kitabının, şübhəsiz ki, rus oxucusu üçün mədəniyyətlərimizin dialogunda yalnız bir addım deyil, həm də mənəvi

düzənin bir fenomeni olacağına dair fikirlər söylədilər. Həmin gecədə Rusiya Yazıçılar Birliyinin birinci katibi Gennadi İvanov sədrlik etdi. Kamal müəllimlə onun Moskva təqdimatı və ümumiyyətlə, yaradıcılığı barədə danışmaq üçün görüşdük.

– Sizi daha çox nasir, dramaturq və tərcüməçi kimi tanıyırlar (Kamal Abdulla “Gümüş dövr” şairlərinin şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir). Buna baxmayaraq, Moskvada şeirlər toplanız nəşr olunur ...

– Təqdimatda mənə: “Şeirə necə gəldiniz?” deyə soruşduqda, cavab verdim: “Çox təsadüfən! Azdım!” Yəni əlbəttə ki, buna təsadüf demək olmaz, amma sözlərimdə bir həqiqət var.

– Neçə vaxtdır poeziya ilə məşğul olursunuz?

– Başa düşürsünüz, ümumiyyətlə poeziya ilə məşğul olurlar. Sadəcə bəzən qələmimdən çıxanların şeir olduğu ortaya çıxır.

– Ən ciddi əsərlərinizdən biri “Yarımçıq əlyazma” romanıdır...

– Bəli, elədir. İndi türk və rus dillərinə tərcümə olunur. Fransız dilinə tərcümə üçün danışıqlar aparılır.

“Yarımçıq əlyazma” Azərbaycan dilinin əsrlər boyu necə inkişaf etdiyinə dair fikir verən üç dil qatını daxil etdiyim geniş bir əsərdir. Tənqidçilərin dediyi kimi, “Yarımçıq əlyazma”nın süjeti tarixi həqiqətlə ədəbi uydurma arasındakı sərhəddədir. Görünür, romanı buna görə tənqid edirdilər. Üstəlik, ciddi şəkildə tənqid edirdilər. Həm müsbət, həm də mənfi bir çox fərqli fikir var idi (və hələ də qalır).

“Yarımçıq əlyazma” bir növ epos və tarixi yaddaşı mistifikasiya etmək cəhdidir. Burada “Dədə Qorqud” dastanları və Şah İsmayıl Xətəinin tarixi obrazı epik yaddaş obyektinə çevrildi. Bu, mənim fikrimcə, iki əsas Azərbaycan mənəvi yönümünün kontaminasiyasıdır.

– Şah İsmayıl Xətai obrazına ilk dəfə müraciət etmirsiniz.

– Bəli, bu obraz məni həmişə cəlb edib.

– Uzun müddət onun həyatını araşdırmısınız?

– Bəli, bütün o tarixi dövrü öyrənmişəm. Düşünürəm ki, kitabda fantaziya və təqdimatla əlaqəli bütün bu ədəbi və bədii anlar, sanki fərqli bir bucaqdan, ümumiyyətlə, baş verənlərlə ziddiyyət təşkil etmir.

– Yəni bu obraz Sizin üçün çox şey kəsb edir...

– Bu, yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün dünya tarixi üçün çox şey kəsb edir. Şah İsmayıl Xətai obrazı hər bir azərbaycanlıya yaxındır. Görkəmli dövlət xadimi və şair bir insanda cəmlənib. Mən də öz növbəmdə bu iki obrazı ayırmağa çalışdım.

– Müasir Azərbaycan poeziyasının səviyyəsini necə qiymətləndirərdiniz? Və ümumiyyətlə, bu gün nəyin daha yaxşı inkişaf etdiyini düşünürsünüz – nəsr və ya poeziya?

– Müasir Azərbaycan poeziyasında çox istedadlı insanlar var. Bunlar Ramiz Rövşən, Vaqif Bayatlı, Rüstəm Behrudi və başqalarıdır. Bunlar çox yaxşı bir dildə yazan böyük şairlərdir, dərindən düşüncülər. Moskvadakı təqdimat mərasimində hiss etdim ki, necə bu şairləri tanımadan onlar üçün darıxıblar. Rusiyadan olan həmkarlarımız bu heca, bu rakurs, bu hiss üçün darıxıblar. Nəslə poeziyanı müqayisə etməyə gəlinəcə... Şəxsən mənim üçün ayrı-ayrı janrlar arasında paralellər aparmaq çox çətindi. Janr nədir? Bu ədəbiyyatşünas alimin tərifi. Və yazarkən hər hansı bir janrın sərhədləri və çərçivəsi haqqında düşünürsən. Hansının daha yaxşı, hansının daha pis olduğunu söyləmək mənim üçün çətindi.

– Bakı Slavyan Universitetinin rektoru kimi məsuliyyətli vəzifənizi və yaradıcılıq fəaliyyətinizi birləşdirmək çətindir?

– Tamamilə çətin deyil! Onlar bir-birini tamamlayır.

– İndi Moskvada şairimizin bir kitabını çap etmək çox nadir haldır. Üstəlik, Rusiya Yazıçılar Birliyinin binasında təqdim olunur. Bütün bunları özünüz necə qiymətləndirirsiniz?

– Bunların hamısı Azərbaycanla Rusiya arasındakı qarşılıqlı münasibətlər kontekstində edilir. Hesab edirəm ki, bu cür tədbirlər xalqların yaxınlaşması üçün çox əlverişlidir. Ən azından əcnəbi həmkarlarımız bədii sözün səmimi olaraq unudulmağa başlayan bir ölkədə hansı istiqamətdə getməsi barədə bir fikir əldə edə bilirlər. Siyasi və ya iqtisadi baxımdan deyil, tamamilə mənəvi. Ancaq bu cür tədbirlər və görüşlər, fərqli ölkələrin müəlliflərini bir araya gətirən unudulmuş, lazımlı və zəruri olan hissləri, intonasiyanı, həyata baxışı geri qaytarır. İndi Moskvada məni yaxşı başa düşən çox sayda dostum və həmfikirim var – həm hisslərimi, həm də sözlərimi.

"YALNIZ BƏDİİLİKLƏ ÖTÜŞMƏK OLMUZ"

"525-ci qəzet", 15 yanvar, 2008

(Söhbətləşdi: Olqa Şatoxina)

Redaksiyadan: Rus yazıçılarının nüfuzlu ədəbi orqanı, Moskvada nəşr olunan həftəlik "Literaturnaya qazeta"nın 31 dekabr 2007-ci il tarixli sayında görkəmli Azərbaycan yazıçısı Kamal Abdulla ilə müsahibə dərc olunub. Qeyd edək ki, bu, "Literaturnaya qazeta"nın yazıçı Kamal Abdullanın yaradıcılığına heç də birinci müraciəti deyil. Təkcə ötən ildə burada yazıçının daha bir müsahibəsi, "300 azərbaycanlı" esselər kitabından parçalar, yeni nəşr olunmuş romanları haqqında resenziya çap edilib. Yazıçının "Litqazeta"da dərc olunmuş müsahibəsini oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq.

Tanınmış Azərbaycan yazıçısı, Bakı Slavyan Universitetinin rektoru Kamal Abdulla bu yaxınlarda Rusiya prezidenti Vladimir Putinin fərmanı ilə rus dilinin mədəni irsinin qorunması, yayılması və təbliği, eləcə də xalqların və mədəniyyətlərin yaxınlaşması və qarşılıqlı zənginləşməsilə bağlı xidmətlərinə görə Puşkin medallı ilə təltif olunub.

– Rus dili və söz sənəti üçün hədsiz dərəcədə nəhəng işlər görmüş dahi şairin adını daşıyan medalla təltif olunmaq mənim üçün böyük şərəfdir. Bu gün biz məhz onun sayəsində qətiyyətlə deyə bilərik ki, bu dil Tanrının təkcə rus xalqına deyil, bütün bəşəriyyətə əta etdiyi bir nemətdir. Mən Puşkinlə bağlı bir faktı xatırlatmaq istərdim. Azərbaycan, Naxçıvan, 1899-cu il... O zaman Azərbaycanın əyalət şəhərciyi olan Naxçıvanın ictimaiyyəti böyük şairin 100 illiyini qeyd etmək üçün toplaşmışdı və əsas küçəyə onun adının verilməsini qərara almışdı. Naxçıvanda Puşkin küçəsi indi də qalmaqdadır. Bu, Azərbaycanda rus dilinə, rus mənəvi dünyasına və mədəniyyətinə necə münasibət bəsləndiyinin parlaq təzahürüdür.

– Hazırda Azərbaycanda rus dilinin öyrənilməsi nə dərəcədə yayılmışdır?

– Bizim universitetdə rus dili və ədəbiyyatı ilə yanaşı, Ukrayna, bolqar, çex, polyak kimi digər slavyan, eləcə də yunan və türk dilləri də öyrənilir. Mən hesab edirəm ki, bu mədəniyyətlərin Azərbaycanda öyrənilməsi və təbliği universitetimizin özünəməxsus nadir təhsil ocağı olmasından xəbər verir. Yeri düşmüşkən, universitetimizin ilk fəxri doktoru Vladimir Putindir, bu onun prezidentliyinin ilkin dövrlərinə təsadüf edir. Bir rektor kimi fəxrlə deyə bilərəm ki, bu il bütün yerlərimiz abituriyentlər tərəfindən tutuldu – bu, insanların universitetimizə can atmasına gözəl sübutdur. Öz gələcəyini rus dili və ədəbiyyatının tədrisi ilə bağlayan adamlar çoxdur. Bizdə rus dilində təhsil verən 300 məktəb var və biz həmin məktəblər üçün pedaqoqlar hazırlayırıq. Həm də təkcə həmin məktəblər üçün yox – rus dili azərbaycandilli məktəblərdə də öyrənilir. Rus dilində qəzetlər və jurnallar nəşr olunur, televerilişlər yayımlanır, rus dram teatrı fəaliyyət göstərir, Bakının küçələrində və digər ictimai yerlərdə insanlar rus dilində sərbəst danışrlar. Yəni rus dili Azərbaycanda mövcud olan bütün digər dillər arasında özünəməxsus layiqli, xüsusi yer tutur.

– Bir-iki kəlmə kitablarınızın Rusiyada nəşri barədə...

– İlyarım bundan öncə mənim artıq Fransada və Türkiyədə çap edilmiş “Yarımqıç əlyazma” romanım Vaqif İbrahimoğlunun tərcüməsində Moskvada da işıq üzü gördü. Roman rus PEN – mərkəzində, “İnostrannaya literatura” jurnalında müzakirə olundu, hekayələrim “Drujba narodov” jurnalında və “Literaturnaya qazeta”da dərc olundu. “Yarımqıç əlyazma”dan qabaq mənim burada Alla Axundovanın tərcüməsində şeirlər kitabım nəşr olunmuşdu. İndilərdə Lyudmila Lavrovanın tərcüməsində “Sehrbazlar dərəsi” romanının rus nəşrini çapa hazırlayıram. Mənim gördüyüm işlərə böyük həssaslıqla yanaşan “Literaturnaya qazeta”ya minnətdaram. Ümid edirəm ki, bizim əməkdaşlığımız davamlı olacaq.

–“Yarımçıq əlyazma” qədim Azərbaycan eposunun motivləri əsasında qələmə alınmışdır. İlkin mənbəylə tanış olmayan oxucular bu əsəri necə qarşıladılar?

–Bizim qədim “Dədə Qorqud” eposu 12 boydan ibarətdir. Mənim romanım əsas mətnin daxili potensialına istinadən yazılmış 13-cü boy kimi qavranıla bilər. Epik əsərin orijinalı ilə tanış olmayan mühitdə romanın necə qarşılanacağı mənim özüm üçün də çox maraqlı idi. Mənim ədəbi mətnim özünəyətərlidirmi? Mənə çoxları etiraf etdilər ki, mənim romanımdan sonra onlar bu eposu yenidən, hətta bəzən ilk dəfə oxuyublar.

–Bəs Sizin həmvətənləriniz tarixə bu cür yanaşmanı necə qiymətləndirdilər?

–Bizdə bu roman ikili qəbul olundu: tərifləyənlər də çox oldu, tənqid edənlər də. Əsasən, ənənəvi epik personajların tamamilə başqa rəqəsdən göstərilməsi tənqid olunurdu. Romanın süjet xətlərindən biri 8-10-cu əsrlərlə bağlıdır, digəri isə Şah İsmayıl Səfəviyə (o, şair Xətai kimi də tanınır) həsr olunub. Məlum olduğu kimi, Şah İsmayıl 1516-cı ildə türk ordusu ilə döyüşdə məğlubiyyətə uğrayıb və bundan sonra 10 il savaşa girməyib. Əvəzində o bizim İntibahın ən görkəmli şairlərindən birinə çevrilib. Mənim “Yarımçıq əlyazma”mda isə Şah İsmayıl həmin döyüşdə həlak olur və bundan sonra onun oxşarı meydana çıxır. Şair də elə odur – ikincidir, birinci isə yalnız şah olmuşdur. Bəzi tənqidçilərə elə gəlirdi ki, bu cür yazmaq olmaz, bu adamlara toxunmaq düzgün deyil. Mənsə düşünürəm ki, qədim mətnlərə ən dürüst münasibət – onların yenidən parlamasına imkan yaratmaq olardı. İnsanların bu əsərlərdəki indiyədək kənar baxışlardan gizlənmiş işığı görə bilmələri üçün. Şelling çox gözəl demişdir “Sözün dərinliyində çeşidli mənalar sayırır”.

Türkiyədə nəşr olunan elmi jurnalda bir məqalə dərc edilmişdi. Bilindiyi kimi, romanda naməlum əlyazmanın tapılmasından bəhs olunur. Bunun gerçək olduğuna inanmış bir alim bu barədə həmin jurnalda ciddi bir məqalə yazmışdı. Sonra ona izah edəndə ki, bu bədii əsərdir... onun rənginin qaçdığını söyləyirlər! (Gülür). Bəzən bu sualı mənə Azərbaycanda da

verirlər: belə bir əlyazma, doğrudanmı, mövcuddur? Düşünürəm ki, bu mənim gördüyüm işə verilən ən yüksək qiymətdir.

– **Ədəbiyyatın hazırkı durumunu necə qiymətləndirərdiniz?**

– Müasir ədəbiyyat özündə həm elmi, həm də bədii yanaşmanı birləşdirməsilə fərqlənir. Bu gün yalnız bədiiliklə ötürmək olmaz, indi bədii məram elmi işləmələrlə təqdim olunur və əksinə. Nümunə kimi Borxesin və ya Umberto Ekonun yaradıcılığını misal gətirmək olar. Elə Bulqakovun özü də sırf “bədii” yazıçı deyildi, onun yazdıqlarının hamısında öz elmi yanaşması hiss olunur. Sırf bədiilik – bu, artıq ədəbiyyat tarixidir. Oxucu yazıçıdan daha nələrsə gözləyir. Düşünürəm ki, bu cür publisistik, tarixi, bioqrafik ədəbiyyat bununla izah olunmalıdır.

“BU GÜN CİDDİ ƏDƏBİ SÖHBƏTƏ BÖYÜK EHTİYAC VAR”

“Proloq” qəzeti, 12 iyul, 2008

(Və ya Kamala çatmış amal)

*Yazıçı-alim Kamal Abdulla “Proloq”un cərəyanları təmsil edən
gənc yazarların suallarını cavablandırır*

“Heç bir kəs gerek yalan və iftira “cəsarət”i nümayiş etdirməsin”

“Bu əlyazma, doğrudan, varmı?” – sualını mənə hələ də verənlər var”

Tahir Kazımlı – Kamal müəllim, “Proloq”un bu proyektini necə qiymətləndirirsiniz?

– Əkrəm Əylisli ilə başladığınız bu söhbət, doğrudan da, yüksək intellektual və mənəvi bir hədd çıxdı. Bu gün bu cür normal, sakit, ciddi ədəbi söhbətə böyük ehtiyac var. Belə bir ədəbi söhbəti, təəssüf ki, ədəbiyyat adına danışan heç bir başqa qəzətdə aparmaq mümkün deyil.

Tahir Kazımlı – “Yarımçıq əlyazma” romanının ətrafında yaranmış ajiotajın pik vaxtlarında tənqidçilərdən biri bu romanı “tərbiyəsiz”, bir başqası isə “insanlıqdan kənar” əsər adlandırmışdı...

– Olsun. Yəqin ki, onlardan birincisinin tərbiyəsi o qədərdi, ikincisinin də adamlığı. Ədəbiyyata dəxli olmayan boş, cəfəng söhbətlərdir.

Rasim Qaraca – Kamal Abdulla ona yönələn ittihamlara nədən bu qədər dözümsüzlük nümayiş etdirir?

– Adamda insaf yaxşı şeydi. Məni tənqid edənlərin sayı yox, hesabı yox... “Yarımqıç əlyazma”dan nə qədər yazıldı?! Yəqin ki, yadınızda olar. Kimə nə dedim? Amma balaca təhqirə, böhtana, yaxud yalana ondan yüz dəfə artıqlaması ilə cavab verməyə həmişə hazır olmuşam, hazıram və bu həmişə belə olacaq. Sizə də eyni şeyi məsləhət görürəm. Mənə dözümsüz deyən adam çox ədalətsiz bir hökmün altına imza atır. Ona görə də, ey ədalətsiz Rasim Qaraca, sən özün məni tənqid edərkən, özü də əsassız tənqid edərkən sənə güldən ağır söz deyildimi? Heç bir kəs gərək yalan və iftira üzərində “cəsarət” nümayiş etdirməsin.

– Ramin Deko – Ədəbi kuluarlarda artıq belə bir fikir formalaşmış: Azərbaycan ədəbiyyatının güc mərkəzləri üç yerə ayrılıb – Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, Azad Yazarlar Ocağı və Kamal Abdullanın yaxın ətrafını təşkil edən gənc yazarlar... Bu bölgüyə münasibətinizi səmimi şəkildə açıqlamağınızı istərdim.

– Mənə elə gəlir ki, qüvvələr nisbəti öz-özünə təbii şəkildə formalaşmış. Mən, sənənin dediyin kimi, mənim yaxın ətrafımı təşkil edən həmin gənc yazarlarla fəxr edirəm.

– Elçin Səlcuq – Kamal müəllim, Sizin son dövrlər qələmə aldığınız romanların, demək olar, hamısında müxtəlif dövrlərdə yazdığınız esselərin izləri var. Bu nədir – irihəcmli əsərlərə vaxtilə atılan lağımlar, yoxsa sırf təsadüfi görsənişlər?

– Mən həyatım boyu bir əsər yazıram. Hansı biçimdə gəliрсə, o tərzdə də yazıram. Mənimçün roman, şeir, dram və s. kimi janr çərçivələrinin elə bir ciddi əhəmiyyəti yoxdur. Bu yaxınlarda köhnə dostlarımdan birinin yeni şeir kitabını oxudum və öz qənaətimdə bir daha möhkəmləndim. Bu, Vaqif Bayatlı idi. Mən əminəm ki, o da həyatı boyu cəmi bir şeir yazıb və yazır.

– Vüsal Ziyadxan – Kamal müəllim, Sizin romanlarınızın istər ölkəmizdə, istərsə də ölkə xaricində çapını və doğurduğu reaksiyaları Sizdən əvvəlki nəslin “patriarx”ları sükutla qarşılamaqdadırlar. Bu ədəbi qısqançlıqdır, yoxsa...

– Öz sualının cavabını özün də vermiş kimisən. Amma haqq naminə deyim ki, Anar kimi məni və hətta Azərbaycan ədəbiyyatını bu romanlar münasibətilə ürəkdən təbrik edənlər də oldu.

Murad Köhnəqala – “Sehrbazlar dərəsi” əsərindəki dərvişlər, mən-cə, şamanlardı, düzmü fikirləşirəm?

– Mövcud olmayan, sən demə, əzizim Murad, heç ağıla gələ də bilməmiş. Əgər ağıla gəlibsə, deməli, düz fikirləşirsən. Terri Bernadot adlı İsveç əsilli Kanada bioneyçisti var. Təbiətin bir anı ilə insan psixikasının əlahiddə anının genetik, fizioloji uyğunluqlarını öyrənir və Ayzek Əzimovdan sonra dünyanın ən böyük çağdaş elmi fantastikasının nümayəndəsi kimi tanınır. O deyir ki, nə edirsənsə et, bütün bu edilənlər yer kürəsində artıq baş vermişlərin bəzən solğun, bəzən isə daha güclü inikasıdır. Bu solğun və yaxud güclü təkrarlar həyatın anı ilə təbiətin anı arasında tapılan uyğunluğun gücü ilə müəyyənləşir. Bu mənada yanaşsaq, əgər ağıla gəlibsə, deməli, olub və yaxud var. Düz fikirləşirsən.

Aqşin – Kamal Abdulla özünü hansı ədəbi cərəyana aid edir: postmodernizm, yoxsa modernizm?

– Kamal Abdulla özünü heç bir ədəbi cərəyana aid etmir. Bununçün çoxsaylı “...şünaslar” ordusu var və ya olmalıdır. Amma postmodernizm və modernizm barədə maraqlı fikir mübadiləsi aparmaq olar. Hər ikisinin ən müxtəlif zərrələri bu və ya başqa əsərlərə səpələnmiş kimidir. Az və ya çox dərəcədə. Təmiz romantik, sırf modernist və ya postmodernist tapmaq yekrəng insan xarakteri tapmaq kimi bir şeydir. Belə bir xarakteri tapmaq idealda, bəlkə də, mümkündür, ancaq maraqlı deyil.

Həmid Herişçi – 19-cu əsrin nihilizmi “bütün dinlərin puç olduğunu” savundurdu, 20-ci yüzil postmoderni “bütün ideologiyaların puç olduğunu” isbatlamaq istədi. Ancaq indi belə bir fikir yaranır ki, dünya estetik fikri “postmodern oyunbazlıqların” ədəbi qulu olmamalıdır. Yəni dünya yenidən modernizmə qayıtmaq istəyir. Modernizm isə daha çox sol ideologiyaya məxsusdur, məsəlçün, 1917-37-ci illər sovet imperiyasının modernizm dövrü idi. Onu Trotskinin “dünya inqilabı” ideologeması təyin edirdi. İnqilab komissarlarının 1937-ci ildəki məhvi ilə sovet modernini bütöv məğlub olmasa da, hər halda, sarsıdıcı zərbə aldı. Stalinizmin postmoderninə, psevdoklassisizminə çevrildi. Yamsılama, imitasiya dövrü başladı. Son nəticədə bütün bunlar 91-ci ildə sovet modernizminin süqutu ilə bitdi.

Siz razısınız ki, sabah yaranacaq “yeni modernizm” yenə də sol ideologiyanın bətnindən doğacaq?

– Modernizm mənim aləmində zaman-zaman özünü ədəbiyyatda və sənətdə göstərən durğunluqdan usanıb başqaldırma cəhdidir. Kardioqramda olduğu kimi, düz xəttləri yer-yer kəsən şaquli xəttlər olmasa bu artıq ölümdür. Modern düşüncə tərzini və onun təzahürləri məhz həmin şaquli xəttlərdir. Yəni əvvəlkindən fərqlənən, ona oxşamayan istər düşüncə tərzini, istər sintaktik duyumu, istərsə də olsun dünyabaxışı, belə deyək: “başqa-lığı”dır...

Postmodernizm isə onun bəzən “hay-küyünə” baxmasaq, istənilən halda şaquli xətləri yenidən əvvəlki doğma məcraya qaytarmaq cəhdidir. Bunlar bir-birini ədəbiyyat tarixi boyu izləyə və əvəzləyə bilirlər.

Postmodernizm bütün ədəbiyyat tarixinin labüd, zəruri nəticəsi deyil. Kim idi Azərbaycan ədəbiyyatının az qala unudulmuş orta əsrlərinin birindən boylan Hacı Mir Həsən ağa Səyyah?! Modernist idi, yoxsa postmodernist?! Onun şərq fəlsəfi fikri ilə qərb formal biçimlərinin (zahirlə batının bir-birinin içində əridilmiş az qala ideal təzahüründə) sintezi üstündə yazdığı “Sirlərin sərgüzəşti”ni hansı “izm”ə aid etmək olar? Çətindi, çünki bəzən modernizmlə postmodernizmin sərhədlərini dəqiq cızmaq mümkün olmur. Çox güman ki, Homeri də öz dövrü üçün postmodernist saymaq

olar. Bəli, əgər sabah yaranacaq yeni modernizm özündən əvvəlki hər şeyi dağıtmağa yönələn solçuluq kimi sol ideyadan doğacaqsa, qısqı əvəzləyən bahar kimi postmodernizm onu yenidən sağ doğma məcraya qaytarmağa çalışacaq. Əslində, dağıdıcı mahiyyət modernizmin canındadır. Postmodernizm isə hər şeyi öz doğma, tanış məcrasına yönəldən bir üsuldur. Amma necə yönəltmək, bu bir başqa söhbətin mövzudur.

Şərif Ağayar – Bildiyimə görə tələbələrinizin e-mail suallarını cavablandırmırsınız. Hansı ki, Putin buna vaxt ayıra bilirdi.

– Tamamilə yanlış məlumatdır. Tələbələrimin mənə e-mail yazmaq ehtiyacı yoxdur, çünki mənim de-fakto qəbul saatlarım yoxdur. Hamı bilir ki, müəllimlər, tələbələr mənim yanıma istədikləri vaxt gəlib-gedirlər. “Hansı ki, Putinin buna vaxt ayırmağı” ibarəsinə gəldikdə isə bax, verdiyin 3-cü sualın cavabına.

Şərif Ağayar – Tələbələrinizin bir neçəsi ilə söhbətdən məlum olub ki, Sizin əsərlərinizi oxumurlar. Zəif müəllimsiniz, yoxsa zəif yazıçı?

– Sənin üçün, yəqin ki, hər ikisi! Amma ciddi danışsaq, əsərlərimi kimin oxuyub-oxumaması mənim üçün maraqlı deyil. Tələbələr qarşısında mən özüm üçün bu baxımdan heç bir imtiyaz müəyyənləşdirməmişəm. Bunu hamı bilir.

Şərif Ağayar – Siz dilçisiniz, ancaq “Yarımçıq əlyazma” əsərindəki prozaik dil pintidir, publisistik terminlərlə doludur, bənzətmələr ənənəvidir. Bunu qəsdən belə etmişiniz, yəqin... Bəlkə, Siz “Dədə Qorqud”un mahiyyəti kimi oxarlı və yüksək enerjili dilini də tərs üzünə çevirmək istəmişiniz...

– Əvvəla, “dil pintiliyi” nə deməkdir, mən bunu anlamıram. “Prozaik dil”ə gəldikdə isə adını çəkdiyən əsər başdan-ayağa prozadır. Burada “prozaik dil”dən başqası yoxdur. Deməli, sənin sualında, ümumiyyətlə, dildən söhbət gedir. “Publisistik terminlər” deyirsən?! İndi bu cavabı yazarkən yadıma əsərdə “işlətdiyim” heç bir publisistik termin düşmür. Belə bir şey

orada yoxdur. Sən yəqin, “Yarımçıq əlyazma”-nı başqa bir əsərlə qarışdırırsan. “Dədə Qorqud”-un enerjisini tərsinə çevirmək cəhdinə gəldikdə isə mənənim sən Şərif Ağayara da öz sualım var. Sən deyə bilərsənmi, harda “Dədə Qorqud” başlayır və “Yarımçıq əlyazma” qurtarır və əksinə, harda “Yarımçıq əlyazma” başlayır və “Dədə Qorqud” qurtarır? Deyə bilməzsən. O ki qaldı mənənim “dil pintiliyi”mə, o əsərdə elə bir şey də yoxdu, qoy bu səni narahat etməsin. Amma özümü də saxlaya bilmirəm. Hüseyn Arifin məlum misralarını bir qədər, sən demiş, “prozaikləşdirərək” sənə belə bir cavab da vermək istəyirəm: mənə dil pintiliyində günahlandıran dost, bəs “hansı ki” ilə başlanan cümlə farscanın dilimizə soxuşdurulan sintaktik zərrəsi deyilmi?

Şərif Ağayar – Gəncləri oxuyursunuzmu? Mənənim “Proloq”-da gedən hekayəmi oxumağınızı istərdim.

– Təəssüf ki, ancaq mənə bəlli imzalarla maraqlana bilərəm. Bu məsələdə, əsasən, dostlarımla tövsiyələrini nəzərə alıram. Oxuduqlarım Aqşin, Qan Turalı, Zahir Əzəmət, Nərgiz Cabbarlı, Günel Mövlud və digərləridir. Əlbəttə ki, Salamı, Etimadı, Xanəmiri, Muradı, Həmididi, Rasimi gənc adına yazmaq düzgün olmazdı. Bunlar artıq “saqqalı uşaqlar”dır. Sənin hekayəni isə tapıb oxuyaram.

Şərif Ağayar – Deyirlər “Proloq” qəzetini Siz çıxarırsınız, doğrudurmu?

– Doğru deyil. Sənin bir sıra digər müddəaların kimi.

Günel Mövlud – Sizin şeirlərinizdə qaranlığa bir canatma var. Lütfən, qaranlığa olan “sevgi”-nizi bizlərə xırdalayın...

– Lütfən, Günel xanım, “sevgi” sözünü gərək dırnaqdan çıxaraydın. Sualla bağlı isə ağıma nə vaxtsa yazdığım bir şeir gəldi. O şeirdə “İşıq sizin, mənə qaranlıq verin...” misrası var. Yəqin, o şeiri nəzərdə tutursan. Bilərsənmi, Günel xanım, mən elə bilərəm ki, hər hansı misranı müəyyən bir əxlaq çərçivəsinin içinə aparmaq olar. Yəqin, yadındadır, Salamın belə bir

misrası var: “Öləsən, bir düşmən sevindirəsən”. Məncə, tam səmimi deyirəm, eyni səviyyədə olmasa da, bu misra da həmin əxlaqın göstəricisidir. Başqa tərəfdən qaranlıq və işıq, yaxşılıq və pislik, ədalət və haqsızlıq... bütün bu ziddiyyətlər, yenə də məncə, hansısa ali nöqtədə birləşirlər. Bu ali nöqtədən baxanda, bu nöqtədə isə Allah dayanır, həmin dünya ziddiyyətlərinin heç bir fərqi, heç bir əhəmiyyəti, yoxdur.

Rəbiqə – Yarımçıq əlyazmalarınız çoxmu olub? Və bu yarımçıq əlyazmalara sonradan qayıdıb “tamamlamağı” sevirsinizmi? Belə ki, bir çoxları Sizi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının əlavə boylarını tapmış müəllif kimi də tanıyırlar.

– Bu sualın cavabı həm də bir daha Rasim Qaracaya ünvanlana bilər. Məni “Dədə Qorqud”un hansısa bir boyunu tapmış, onu çap etdirib sonradan məhv etmiş ədəbi barbar kimi qələmə verib üstümə hücum çəkənləri indiyə qədər “məhəbbətlə” xatırlayıram. Güləcəksən, amma belələri də var idi. Bir maraqlı məsələyə toxunum. Məni uzaqdan-uzağa tanıyan bir türko-loq alim (adını çəkməyəm) Türkiyədə nəşr olunan bir məcmuədə “Yarımçıq əlyazma” haqqında məqalə çap etdirmişdi. Bu məqalədə “Yarımçıq əlyazma”nın timsalında “Dədə Qorqud”un Kamal Abdulla tərəfindən tapılmış yeni bir əlyazmasının təhlili verilirdi. Mənə danışdılar ki, məsələnin mahiyyətindən xəbər tutduqda, yəni ona deyəndə ki, bu, yeni tapılmış əlyazma deyil, bu, romandır, həmən adamın rəngi ağappaq olub... Bu mənim ən böyük mükafatımdır. “Bu əlyazma, doğrudan, varmı?” – sualını isə mənə hələ də verənlər var. Elə bilirəm, bunu da virtual mükafatlar sırasına daxil etmək olar.

Qan Tural – Kamal Abdulla nəyə görə romanlarını tarixi mövzularda yazır?

– Buna bir qadağamı var, mənim xəbərim olmadı? Nə isə... Mənim üçün ən əzablı məqam qəhrəmanların adını qoymaqdır. Yəni mənə elə gəlir ki, mən onlara, yəni qəhrəmanlarıma müasir adlar verərkən bir sünilik girdabına düşürəm. Bəlkə də, mən özümə əziz bildiyim o xəyali adamları hə-

yatda yaşayan onlarla, yüzlərlə real insanlara eyniləşdirmək istəmirəm. Onlara qıymıram?! Yəqin ki, belədir. Bilmirəm. Mövzu isə, hətta ən uzaq keçmişdən bəhs edən “Çəngəl çiçəyi” hekayəsində son dərəcə müasirdir. Tarix boyu çox şeylər dəyişib. İnsanlar ta qədim zamanlardan üzü bəri bir kəşfdən o biri kəşfə doğru bəzən səbatlı, bəzən səntirləyə-səntirləyə gediblər. Eynən gölməçələrdəki daşların üstündən atdana-atdana gedən kimi. Hər addım onların həyatını az və ya çox dərəcədə dəyişib. Hər şey dəyişir. Paltarlar, donlar yeni biçim alır, saç-saqqallar dəbə uyğunlaşır. Amma heç vaxt dəyişməyən şeylər var – ən müxtəlif zamanlarda da eyni cür sevilər, eyni cür nifrət ediblər, eyni tərzdə inanırlar. Mənim üçün tarixi mövzu yoxdur, mənim üçün yalnız mövzu var.

Elçin Hüseynbəyli – Kamal müəllim, Siz çoxamplualı yazıçısınız – ədəbiyyatşünas, esseist, poeziya, dramaturgiya, nəsr... Bu janrlardan hansını özünüzdə daha yaxın hesab edirsiniz?

– Bilirsənmi, Elçin, axmaq bir məntiq var – əgər sən şairsənsə və günlərin bir günü “çaşib” hekayə yazırsansa nədənsə hamı təəccüblənir, ən azından təəccüblənməyi özünə borc bilir. Amma mən sənə onlarla, yüzlərlə dünyaca məşhur yazıçı adı çəkə bilərəm ki, həm də şairdirlər. Məsələn, Borxes kimi. Yenə də yüzlərlə yazıçı adı çəkə bilərəm ki, həm də son dərəcə ciddi alimdirlər. Umberto Eko kimi. Bizi “nə yazıb” yox, “necə” yazıb sualı düşündürməlidir. Elçin, əzizim, janrları uyduranlar dünyanın müxtəlif yerlərində sərhədlər qurub ölkələri adamların üzünə qapatmaq kimi bir iş görürlər. Bu, hələ, guya, təbii olanıdır. Kənd-kəsəkdə çəpərlər, uca-uca hasarlar... Ədəbiyyatda janr yoxdur, janr ədəbiyyatşünaslıqda olur.

İlqar Fəhmi – Kamal Abdulla əvvəl dram əsərləri yazırdı. Sonralar bu dramlardakı süjetlər və mövzular onun nəsrində də təzahür etdi. Bunun səbəbi nədir – teatrda “ötürücülər”in (rejissor, aktyor və s.) keyfiyyətsizliyi, yoxsa ümumilikdə, oxucu ilə birbaşa təmasa girmək istəyi?

– Bildiyimə görə Kamal müəllim son vaxtlar dram yazmır. Azərbaycan dramının itirdiyi Kamal Abdulla böyük idi, yoxsa Azərbaycan nəsr-

rinin tapdığı Kamal Abdulla? Yəni bu tapıntı o itkiləri kompensasiya edə bildimi?

– İki suala bir cavabım olacaq. Amma, yox, bir az yuxarıda, deyəsən, bu suala cavab vermişəm. Hər halda, təşəkkürlər...

Nərgiz Cabbarlı – Bilmək istərdim, Kamal Abdulla yazıcının və əsərin təbliğatında tənqidin rolunu etiraf edirmi? Ümumiyyətlə, tənqidi təbliğatın bir forması kimi qəbul edirmi?

– Əlbəttə, edir, hörmətli Nərgiz xanım. “Yarımqıç əlyazma” ətrafındakı həm intellektual və həm də profan səciyyəli qalmaqla, az qala 100-ə çatan sayda yazılar bunu əyani şəkildə sübuta yetirmədimi?!

Etimad Başkeçid – Kamal Abdullanın demək olar ki, bütün əsərlərində bir sirr, sehr, möcüzə, sehrbaz və ya möcüzkar konsepti mövcuddur. Bunun, sadəcə, məqamında işlədilən ədəbi priyom olduğunu sanmıram, çünki bu yazının ruhunda və mahiyyətindədir. Bilmək maraqlı olardı ki, Kamal Abdulla öz həyatında sirrə, möcüzəyə bənzər bir şeylərlə rastlaşbmı?

– Rastlaşmayıb. Hər şey çox prozaikdir, əzizim Etimad. Amma möhtəşəm bir qanun var – tamamlama, tarazlama qanunu, Bu qanuna görə dünyada hər şey kompensasiya olunur. Həyatında rast gəlmədiyiniz yazılarda olur, yazılarında olmayanlar həyatda səni qarabaqara izləyir. Sirlər yazılarda varsa, demək həyat sirsizlik və möcüzəsizlik içərisində öz davamını sürməkdədir. Sənin ən çox bəyəndiyim şeirlərinin içində biri xüsusi-dir, “Broy” şeiri. Başdan-ayağa sirdi. Deməli, sənin də həyatında bir sirsizlik hökm sürür.

Salam – “Oxucu” Sizin üçün kimdir?

– Demək olar ki, heç kim. Günlərin bir günü mənə əyan oldu ki, sən demə, mən yazı yazarkən beynimin ən gizli guşəsində heç kimi nəzərdə tutmuram. Heç kim üçün yazmıram. Mənə elə gəlir ki, bir qəbil yazarlar var ki, bunlar ancaq özləri üçün yazırlar. Soruşmaq olar ki, bəs onda niyə

yazdığımı çap edirəm, kitabın taleyi mənim üçün əhəmiyyət kəsb edir, mən özüm az qala çapdan sonrakı “intriqalar” labirintinə həvəslə qədəm qoyuram və s. və i.a. Cavab qısadır: yenə də özüm üçün! Bütün bunlar mənə, ancaq mənə məxsus, mənə maraqlıdır. Yoxsa ki, “oxucu” haqda sosializm realizmi məzmununda nağıllar... – bu, mənlilik deyil!

Rövşən Ramizoğlu – Sevimli şairiniz kimdir?

– Mənim sevimli şairim yoxdur. Mənim sevimli şeirlərim var. Onlara dönə-dönə qayıda bilərəm. “Sevimli şair” təyininə adam istər-istəməz tədqiqat istiqamətindən yanaşmalıdır. “Sevimli şeir” isə sənin zövqünün göstəricisidir. Yuxarıda ədəbiyyatla ədəbiyyatşünaslığı bir-birindən ayırdıq. Məncə, sevimli şair söhbəti ədəbiyyatşünaslıq söhbətidir, sevimli şeir – ədəbiyyat.

Ədəbiyyatşünaslıq söhbətini isə ədəbiyyat söhbətinə qarışdırmaq düz deyil. Sevimli şeirlərimin müəlliflərini bilmək istəyirsənsə, bunlar Ramiz Rövşən, Vaqif Bayatlı, Etimad, Aqşindir...

Qulu Ağsəs – Mənim Kamal müəllimə sualım yox, təklifim var – mənə elə gəlir ki, Kamal Abdullanın son illər yazdığı əsərlər hələ də tənqid tərəfindən öz lazımı qiymətini almayıb. Bu mənada bir professional tənqidçi kimi mən bu əsərlər haqqında Kamal Abdullanın öz qeydlərini oxumaq istərdim...

– Mənə bir adam göstərin ki, cəmiyyət və tənqid tərəfindən aldığı qiymətlə razılaşsın. Qane olmamaq qələm əhlinin az qala “vəzifə borcu”dur. O biri yandan, bunu dəfələrlə demişəm, bir də deyirəm: mən professional tənqidçi deyiləm. Amma güman və yəqin ki, haçansa öz ədəbi bioqrafiyımı yazacağam və burada mənim romanım və digər yazdıqlarım haqqında ağına gələni deyənlərlə ağına gələni deyənlər arasında əməllicə fərq qoyulacaq və bunu görəcəklər.

Elnur Astanbəyli – Sovet dönəminin şair və yazıçıları totalitarizmi mədh etmələrini, totalitarizmin məddahlarına çevrilmələrini həmin vaxtın reallıqları ilə izah etmək, bununla özlərinə bəraət qazanmaq istəyirlər. Başda Kamal Abdulla olmaqla bugünkü imtiyazlı ziyalılar baş verən ədalətsizliklər qarşısında susmalarını, Allah qoysa, nəylə izah edib özlərinə bəraət qazanmaq istəyəcəklər?

– “İmtiyazlı ziyalı” nə deməkdir, düzü, bunu başa düşmədim. Sualdan isə birdən-birə prokuror ədasının qoxusu gətirdi. Eynən sovet dövrü yadıma düşdü. O vaxtlar yazıçılara münasibətdə “ittiham”, “bəraət” kimi ədliyyə terminləri çox işlənərdi. Sən isə özün gənc yaşlarında ola-ola mənim yadıma o dövrü sala bildinsə, elə bilirəm, bununla bu gün fəxr etməyə dəyməz. Hələ növrəstəsən. İttiham obyektini düzgün seçmək, görünür, sənin üçün tezdir. Amma bunu da bilməni istəyirəm ki, məni daha çox axirət dünyasında mənə ünvanlanacaq suallara verəcəyim cavablar düşündürür. Bu dünyanın sual və cavablarını isə sən Elnur Astanbəylinin öhdəsinə buraxıram. Özü də böyük məmnuniyyətlə...

Rüstəm Kamal – “Çəngəl çiçəyi” hekayənizi saymasaq, bu yaxınlarda Fransada çap olunmuş “Azərbaycanca danışaq. Dil və mədəniyyət” adlı kitabınız, deyərsən, son çap məhsulunuzdur. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Kitabı fransalı alim-şərqşünas, “Harmattan” nəşriyyatının “...Danışaq” seriyasının müdiri Mişer Malerblə birgə yazmışıq. Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, ölkəmizin bu günü, problemləri ilə bağlı fransız oxucusuna verilən məlumatların müəlliflərindən birinin tanınmış fransız olmasının əhəmiyyətini, yəqin ki, anlayırsınız. Zənnimcə, özünə yavaş-yavaş güc yığan Azərbaycanşünaslıq istiqamətində Qərbdə müəyyən boşluğa dolduran bu kitab Fransada və başqa fransızdillə ölkələrdə Azərbaycanla professional və həvəskar səviyyələrdə maraqlanan oxucular üçün gərəkli bir vəsait rolunu oynayacaq.

"OXUCU BARƏDƏ DÜŞÜNMÜRƏM"

Day.az saytı, 11 iyun, 2009

(Söhbətləşdi: Aynur Hacıyeva)

– Bu gün cəmiyyətə, əxlaqi dəyərlərə irad tutmaq adi hal alıb. Qəribə də olsa, vəziyyəti dəyişmək iqtidarında olan adamlar ya susur, ya da öz şəxsi məsələlərini həll etməklə məşğuldurlar. Siz, Azərbaycanın yaradıcı ziyalılarının nümayəndəsi kimi müasir cəmiyyəti necə xarakterizə edərdiniz? Biz hara gedirik?

– Həyatın müxtəlif sahələrdə hadisələrin axarını, sürətli inkişafını izləyən tarixçi deyiləm. İkincisi, heç vaxt qarşıma müəyyən məqsəd qoymuram. Yəni "indi çıxış edəcəyəm və ya məqalə yazacağam, yaxud kitab buraxacağam və bununla da mütləq milli şüur, təfəkkür dəyişəcək". Yox, bu fikirlərdən uzağam. Ürəyimdən nə keçirsə, o işi görürəm, həvəsim nəyədirsə, onun qulpundan yapışıram.

– Yaşadığınız cəmiyyət Sizi qane edirmi?

– Normal adam yaşadığı cəmiyyətdən heç vaxt razı qalmayıb. Bizə həmişə elə gəlir ki, həyat əvvəllər daha dolğun, daha məzmunlu idi, guya yaxşı günlər geridə qalıb. Hətta antik ədəbiyyatda da "qızıl dövr, qərinə" anlayışı mövcuddur. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında keçmiş dövrü vəsf edən "ol zaman" ifadəsi var. Həmişə deyirik ki, "o dövrdə belə ola bilməzdi, hər şey başqa cür həll olunurdu". Ötən zamanlar həmişə insana şirin görünür.

– **Bəs bu gün nə itirmişik, niyə görə “qızıl dövr”ə çata bilmirik?**

– Hər normal adamın öz kiçik dünyası, necə deyərlər, cəmiyyəti var. O, dünyasına qapanıb və bu cəmiyyətdə nadir hallarda peyda olur. Özümü rahat hiss etdiyim cəmiyyət mənim üçün mövcud deyil. Mühitim, əhatəmdə olan adamlar, yəni öz cəmiyyətim var. Məni maraqlandıran mövzularla bağlı bu adamlarla müəyyən söhbətlər apara bilərəm. Belə bir anlayış mövcuddur: “Lazımsızı kəsib atmaq” (Okkam ülgücü). Cəmiyyət bizi elə bir nöqtəyə gətirib çıxarıb ki, çox şeyi amansızcasına kəsib atmağa məcburuq.

Məsələn, televiziya danışırsınız. Xəbərlərdən başqa, yerli televerilişlərin heç birini izləmirəm. Çünki baxılmır. Bilmirəm, günah kimdədir. Mənasız çıxışları ilə həyasızcasına vaxtımızı alanlarda, yoxsa belə səviyyəsiz veriliş hazırlayanlarda? Bəlkə, günah biz tamaşaçıların boynuna düşür?

Eyni sözləri toylar barədə də söyləmək olar. Görün, bu gün toylarımız hansı vəziyyətdədir?

– **Onlar da Qərbyönümlü olublar...**

– Qərbin nə günahı var?! Müğənni toya gəlib bir ətək pul alır, fonogramın müşayiəti ilə ağzını açıb-yumur, camaatın qarşısında əl-qol oynadıb gedir. Müğənnidə günah görmürəm. Bütün məsuliyyət onu toya dəvət edənin üzərinə düşür! Onlar bu biabırçılığa baxmaqdan, bayağı mahnıları dinləməkdən zövq alırlar! Bu, mədəni səviyyəni bildirir. Bax, məhz bundan danışmaq lazımdır – mədəni səviyyədən!

Bəs yollarımız nə kökdədir? Bakı küçələrinin vəziyyəti şəhərdəki maşın sıxlığının öhdəsindən birtəhər gəlməyə imkan verərdi. Biz də normal, sivil cəmiyyət kimi tıxac problemdən yaxa qurtara bilərdik. Ancaq sükan arxasında əyləşənlərə, avtomobili necə gəldi sürənlərə fikir verin. Təkrar edirəm, yollarımız müasir tələblərə cavab verir. Ancaq problemi insanlar yaradır, daha doğrusu, sürücülər! Kim necə gəldi, sürür! Normal şəhərlərdə mikroavtobuslar və taksilər yalnız yer tapandan sonra maşını saxlayırlar. Sərnişin maşını durdurmağı xahiş edə bilər, ancaq yer yoxdursa, avtomaşını dayanacaqdan həтта bir kilometr uzaq saxlamağa borclusan. Bəs bizdə necədir? Kim harada istəyir əl sallayır, avtobus, taksi dərhal dayanır. Bu, adamların mədəni səviyyəsindən xəbər verir.

– Bununla belə, bizi əhatə edən cəmiyyətdə yaşamağa məcburuq. Bəzən yol hərəkəti qaydalarını pozuruq, işimizi yoluna qoymaq, cərimədən yayınmaq üçün hətta rüsvət də veririk. Bütün bunlar gündəlik həyatımızın reallığıdır. Ali ideyalar barədə düşünmək asan, yaşamaq isə çətindir...

– Fərdlərin müəyyən cəmiyyət həddlərində fəaliyyəti, əlbəttə, strukturun özündə, o cümlədən bu strukturla şərtləndirilən ümumi istiqamət və axınlarla bağlıdır. Bütün bunlar qarşılıqlı surətdə bir-birini təsir göstərən insanların səviyyəsini yüksəltməlidir. Əgər qaydaları pozuramsa, deməli, məni buna vadar edirlər. Məsələn, təəssüf ki, bizdə “nümunəvi sürücü” anlayışı yoxdur. Çünki “nümunəvi sürücü” sükan arxasında oturmuş digər həmkarına əlverişli şərait yaradan şəxsdir. Həmçinin “nümunəvi vətəndaş” özü üçün lazım olan hər şeyi edən yox, başqalarının, cəmiyyətin qayğısına qalan adamdır.

– **Yazıçı kimi necə hesab edirsiniz, oxucunuz var?**

– Oxucu barədə düşünmürəm. Mənimçün başlıca cəhət yaradıcılıq prosesidir. Qeyd edirəm ki, Azərbaycan ədəbiyyatında ilk dəfə olaraq kitabım Braziliyada nəşr edilib! Sizdə belə bir məlumat varmı ki, bizim yazıçılardan kiminsə kitabı Braziliyada dərc olunub?

– **Təşəbbüs kimdən gəlib?**

– Şübhəsiz, mənim təşəbbüsüm deyil!

– **İndi çoxları əsərlərini öz gücü və imkanı sayəsində nəşr etdirir...**

– Bilmirəm, kiminlə ünsiyyətdə olmuşunuz, hansı müəlliflə söhbət etmişiniz... Ancaq sizə bildirmək istəyirəm ki, uzaq Braziliyadan qonaqlar gəlmişdi, onlara Parisdə çıxmış kitabımı hədiyyə verdim. Oxuyub dedilər ki, onu Braziliyada çap etmək istəyirlər. Məsələn burasındadır ki, bu dövrdə kimdənsə nəşə xahiş etmək, hansı yollarsa onu iş görməyə məcbur etmək mümkün deyil. Məgər kitabımın Fransada çıxması üçün kiməsə ağız açmışdım?! Məsələn belə olmuşdu: Fransanın Nansi şəhərinə səfərə getmişdim.

Məqsəd Nansi-2 universiteti ilə müqavilə bağlamaq idi. Kitab mağazasında gördüm ki, əsərimi satışa çıxarıblar. Hətta universitetin rektoru kitabı alıb imzalamaq üçün mənə verdi! Bəyəm Azərbaycan müəllifinin uzaq Braziliyada dərc olunması, yaxud əsərlərinin Polşada, Yaponiyada çapa hazırlanması sevindirici fakt deyil?! Bilmirəm, bəlkə, kimsə sevinir, kimsə də yox...

– Bu, şübhəsiz, həm Sizin üçün, həm də biz azərbaycanlılar üçün böyük fəxrdir. Amma bir oxucu kimi, müəyyən mənada məyus oluram ki, bizim yazıçıları ölkə hüdudlarından kənar da daha yaxşı tanıyırlar. Sizcə, biz kitab oxumağı sevən ölkəyik?

– “Yarımçıq əlyazma” romanı “Dədə Qorqud” mövzusunda fantaziya yadır. Sizcə, əsər işıq üzü görəndən sonra neçə resenziya yazıldı? Əlbəttə, romanın təzəcə çapdan çıxdığı vaxtlardakı kimi olmasa da, elə indinin özündə də resenziyalar yazılır. Yalnız Azərbaycanda “Yarımçıq əlyazma” romanına yüzədək resenziya dərc olunub. Tərifləyən də vardı, tənqid edən də. Hətta az qala məni xalq düşməni də elan edəcəkdilər. Amma müsbət rəylər daha çox idi. “İlin romanı” kimi “Humay” mükafatı verdilər.

Bilirsiniz, bütün bunlar qismən bir-birini tamamlayır – həm tənqid, həm tərif. Elə adamlar vardı ki, romanı oxumadan, kimdənsə eşitdikləri rəy əsasında əsərə qiymət verməyə çalışırdılar. Prinsipləri də belə idi: “Dədə Qorqud bizə yaddır, deməli, romana da ehtiyac yoxdur”. Bütün bunlar onu göstərir ki, biz mütaliə edirik. Bəzən kitabı oxuyurlar, amma özlərinin elə göstəririlər ki, guya əsərdən heç xəbərləri yoxdur. Bir də görürsən ki, əsəri bəyənib, amma tənqid edir. Bilirəm ki, ağıllı adamdır, əsərə adekvat qiymət verməlidir, ancaq yenə də tənqiddən qalmır. Çünki cəmiyyətdə çoxlu riyakar, ikiüzlü insan var. Təəssüf ki, əsərə belə qiymət verməyi öyrənməmişik: “Baxın, bu, romandır. Onu mən yazmamışam. Ancaq əla əsərdir!” Yalnız bu səviyyəyə gəlib çatanda deyə bilərik ki, bizdə ədəbi duyum və ədəbi vicdan var.

– Söhbətin sonunda ənənəvi sual vermək istərdim: nə üzərində işləyirsiniz?

– “Gizli Dədə Qorqud”dan bəhs edən seriyanın davamı kimi kitab nəşr etdirirəm. Bu sahədə çoxdan çalışıram və tədqiqatçıların yan keçdiyi bəzi qaranlıq məqamlara işıq salmaq istəyirəm. Hazırda “Mifdən yazıya, yaxud Gizli Dədə Qorqud” adlı yeni əsərim nəşrə hazırlanır. Kitab tezliklə çıxacaq və rezonansdan zövq alacağam.

Sonra ola bilsin ki, yenidən mübarizənin burulğanına atılım. Trilogiyanı bitirməyi düşünürəm. Romanlardan ikisi hazırdır, üçüncü isə qılnc kimi...ruhumun üstünü kəsdirib...

"YARIMÇIQƏLYAZMA" NIN ODİSSEYASI

"Yeni Azərbaycan" qəzeti, 1 iyul, 2009

(Söhbətləşdi: Etimad Başkeçid)

Görkəmli yazıçı Kamal Abdullanın məşhur "Yarımçıq əlyazma" romanı nəşr olunduğu vaxtdan bu yana istər Azərbaycan, istərsə də xarici ölkələrin mətbuatında geniş rezonans doğurub və son illərin gerçək ədəbiyyat hadisəsi kimi qiymətləndirilib. Xatırladaq ki, roman artıq zəngin ədəbi ənənələri olan Fransada, Rusiyada, Türkiyədə nəşr edilib və bu ölkələrin nüfuzlu mətbuat orqanlarında əsər haqqında çoxsaylı məqalələr, şərhlər, araşdırma yazıları çap olunub. Rusiyanın "İnostrannaya literature" jurnalı isə ilk dəfə olaraq Kamal Abdullanın əsərini dəyirmi masa arxasında müzakirəyə çıxarıb və müzakirənin materiallarını öz səhifələrində çap edib.

Dəyirmi masada Aleksandr Livergant, Lev Anninski, Aleksandr Tkançenko, Boris Yevseev, İna Rostovstseva, Lyudmila Lavrova, Alla Axundova və s. kimi ədiblər, ədəbiyyatşünas alimlər və tənqidçilər iştirak ediblər. Bütün bu proseslərin nəticəsi kimi Rusiya PEN-mərkəzi yekdilliklə ilk dəfə olaraq başqa ölkə yazıçısını sıralarına daxil edib. Fransanın məşhur İNALKO Universitetində də romanın son dərəcə maraqlı müzakirəsi keçirilib.

Əldə etdiyimiz məlumata görə, "Yarımçıq əlyazma" bu günlərdə Latın Amerikasında – Braziliyada işıq üzü görüb.

Kitabın nəşri ilə bağlı müəllifin eksklüziv müsahibəsini diqqətinizə təqdim edirik.

– **“Yarımçıq əlyazma”nın Braziliyada çapdan çıxmasını necə qarşıladınız?**

– Sevindim.

– **Niyə məhz Braziliya?**

– Hər hansı başqa ölkədə nəşr edilsəydi də, eyni sualı vermək olardı. “Yarımçıq əlyazma” ilə bağlı ən son məlumatım: kitab artıq Polşada da çap edilib. Soruşa bilərsiniz: niyə məhz Polşa? Niyə də məhz Braziliya, Polşa olmasın? Mən özüm qeyd elədim ki, buna sevinirəm. Ancaq, məncə, ən böyük sevinc Azərbaycan ədəbiyyatının bu uzaq və yaxın ölkələrə kimə həsr olunmuş mövzu ilə daxil olmasıdır. Dədə Qorqud, Şah İsmayıl Azərbaycanı yetərincə təmsil edən adlardır.

– **Braziliyada çoxmu tanıdığınız var?**

– İkiçə nəfər. Birini əyani şəkildə tanıyıram. Bu adam Braziliyadakı Paraiba Univeristetinin professor, görkəmli ədəbiyyatşünas-alim Sudha Svarnakardır. O biri tanıdığım isə Peledir. Peleni qiyabi tanıyıram.

– **Kitaba ön sözü professor Sudha Svarnakar yazıb...**

– Bəli, o yazıb. Kitabın Braziliyada nəşrinin əsas təşəbbüskarı və icraçısı da odur. Üç il əvvəl professor Sudha Bakıya gəlmişdi, bizim universitetimizin təşkil etdiyi beynəlxalq konfransda iştirak edirdi. Fransızca bildiyinə görə mən “Yarımçıq əlyazma”nın Parisdə fransızca çap edilmiş nüsxəsini ona hədiyyə etdim. Nəticə göz qabağındadı. Mən bu işdə zəhməti keçmiş hamıya – professor Sudha Svarnakara, romanı portuqal dilinə tərcümə etmiş Salvador Universitetinin (Braziliya) professor Humberto Luiz Lima de Oliveraya, xanım Sudha ilə əlaqə saxlamağıma kömək edən professor R.Qeybullayevaya, bir sözlə, zəhməti olan hər bir adama minnətdaram.

– **“Yarımçıq əlyazma”nın Odisseyası bununla bitirmi?**

– Bitmir. İndicə dediyim kimi, xəbər almışam ki, roman artıq polyak dilində Polşada çap edilib. Hal-hazırda Yaponiyada görkəmli slavist pro-

fessor İçiro İto onu yapon dilinə tərcümə edir. Dünyanın başqa bir zəngin dilinə – ərəb dilinə tərcümə üzərində də iş gedir. Tərcümə prosesi nəfəs dərmək deməkdir.

– İngilis dilinə tərcümə barədə nə deyə bilərsiniz?

– Bu dilə tərcümə artıq tamamlanıb. Uyğun nəşriyyat seçimi məsələsində son dərəcə tənbel və systemsiz addımlar atmaqdayam.

– Yeni bir əsər üzərində işləyirsinizmi?

– İşləyirəm. Romanın adı belədir: “Unutmağa kimsə yox...”. Qismətdisə, bu, bir trilogiya olacaq: “Yarımçıq əlyazma”, “Sehrbazlar dərəsi” və “Unutmağa kimsə yox...”.

"DÖVRÜN, ZAMANIN SƏSİNƏ SƏS VERƏN YAZIÇILARDAN DEYİLƏM"

*"Ədalət" qəzeti, 19 dekabr, 2009
(Söhbətləşdi: Etibar Cəbrayıloğlu)*

Kamal Abdulla ilə bu dəfəki görüşümüzdə rektoru olduğu Bakı Slavyan Universiteti barədə yox, ədəbiyyatla bağlı söhbətləşmək qərarına gəldik. Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, professor Kamal Abdullanın tanınmış yazıçı kimi bu gün ədəbiyyatımızda baş verənlərə münasibətini öyrənmək istədik.

– Siz təkcə görkəmli alim-tənqidçi kimi ədəbi prosesi izləmir, həm də bir yazıçı olaraq bu prosesdə bilavasitə iştirak edirsiniz. Bu gün ədəbi prosesin mənzərəsi necə görünür?

– Qorxuram ki, sizin bu suala istədiyiniz ətraflı cavabı verə bilməyim. Çünki ədəbi proses anlayışı mənim üçün həmişə böyük qəribəliklərlə dolu, sirli pərdəyə bürünmüş kimidi. Ədəbi proses nə deməkdir? Əgər bu proses ədəbiyyatla bağlı qəzet və jurnalların çıxmasından ibarətdirsə, bu var. Əgər bu proses ayrı-ayrı adamların müxtəlif janrlarda yazı yazıb çap etdirməsi ilə bağlıdırsa, bu da var. Ədəbi proses bu əsərlərin oxunub-oxunmaması ilə bağlıdırsa, mənə, bu gün yavaş-yavaş bizim oxucu da ədəbi prosesin qırılmaz həlqəsi olduğunu başa düşür və bu istiqamətdə də müsbət cavab vermək gərəkir.

Amma prinsip etibarını ilə ədəbi prosesin bu səviyyəsi bizi qane edir, ya etmir sualına cavab vermək lazımdı. Əgər ədəbi proses bir millət üçün

özünün qanedicici səviyyəsində olsaydı, bu gün bizim televiziyalarda bayağı verilişlər göstərilməzdi, toylarımız sevinc əvəzinə, məşəqqətə bürünməzdi, yaslarımız yas kimi davam edərdi. Milli düşüncəmizin komponentləri elə qurulardı ki, orda bu milli düşüncəmizin daşıyıcıları bir-birini qırmağa, öldürməyə, məhv etməyə tələsməzdilər, bir-birini tamamlamağa tələsərdilər. Ədəbi prosesimiz, doğrudan da, elə bir səviyyədə olsaydı, indi hamımız dünya xalqlarının Azərbaycan xalqı ilə münasibətinin necə qurulmasında çox maraqlı olardı. Özümüzü dünyanın içində yox, dünyanı öz içimizdə görməyi bacarardıq. Bu mənada ədəbi proses həm var, həm də yox.

–“Gizli Dədə Qorqud”, “Yarımçıq əlyazma”, “Sehrbazlar dərəsi” əsərlərinizdən belə məlum olur ki, daha çox tarixi mövzular Sizi özünə cəlb edir. Yazıçı kimi tarixi mövzuya Sizdəki maraq hardandı?

–Mənim üçün mövzunun tarixiliyi, müasirliyi yoxdu. Yalnız MÖVZU var.

–Bu gün ədəbiyyatımızın dünyaya çıxma bilməməsi, yazıçılarımızın əsərlərinin xaricdə çap olunmaması ən çox müzakirə edilən məsələlərdəndi. Hələ sovet dövründə də yazıçılarımız xarici ölkələrdə çap olunurdular. O cümlədən Sizin də əsərləriniz dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə edilib. “Yarımçıq əlyazma” romanınız hətta uzaq Braziliyada nəşr olunub. Məncə, xaricdə çap olunmaq hələ həmin ölkənin ədəbi həyatına təsir etmək deyil. Ədəbiyyatımızın xaricə çıxması ilə yanaşı, həm də dünyadakı yaradıcı prosesə təsir edə bilməsi üçün nələr etməliyik?

–Tamamilə razıyam ki, xaricdə çap olunmaq hələ o ölkənin ədəbi prosesinin axarına düşmək demək deyil. Əgər ölkə xaricində çap olunan əsər müəyyən universitet auditoriyalarında müzakirələrdən keçirsə, o əsərə mütəxəssislər rəy yazırlarsa və həmin rəylər çap edilirsə, müəllifə təkcə ədəbiyyatçılardan deyil, sırayı oxuculardan da məktublar gəlicə, mən elə bilirəm ki, həmin əsəri o ölkədə oxunan əsər kimi qiymətləndirmək olar. Söhbət ondan gedir ki, Azərbaycan ədəbiyyatı təmtəraqlı yox, daha məzmunlu və qayəli şəkildə dünyanın ədəbi atmosferinə daxil ola bilərdi.

Bunun üçün artıq ədəbiyyat təşkilatlarının bir-biri ilə əlaqəsi qurulmalı idi. Bu gün bizim ədəbi orqanlarımızın xaricdəki nəşrlərlə əlaqəsi yoxdu. Bizim “Ədəbiyyat qəzeti”ni oxuyanda bilmirsən kənd, klub qəzetini oxuyursan, yoxsa ləyaqətlə addımlayan bir ölkənin ədəbi mənzərəsini verməyə çalışan qəzeti.

Qəribə bir hal yaranıb, ədəbi proses bilərəkdən başqa dəyərlərlə əvəz edilir. Bu acınacaqlıdır. Əslində, biz öz işimizi görürük, çap olunuruq. Sonrakı proses isə yazıçının işi deyil. Mənim işim əslində heç əsəri çap etdirmək də deyil. Tutaq ki, mənim Fransada, Polşada, Braziliyada əsərlərim çap olundu, rəylər yazıldı. Bəs sonra? Ədəbi təşkilatlarımız, ədəbi nəşrlərimiz bu faktı necə dəstəklədi, həmin ölkələrin ədəbi orqanları ilə necə əlaqə quruldu? “Ədəbiyyat qəzeti” hansı addımı atdı? Braziliyada kita-bının müzakirəsi olub. Növbəti müzakirədə özüm də iştirak edəcəyəm. Braziliyada Azərbaycanın harada yerləşdiyini, bəlkə də, bilmirlər. Lakin artıq Dədə Qorqudu tanıyırlar. Mən iddia etmirəm ki, Braziliyada hamı bu kitabı oxuyub. Amma müəyyən adamları Azərbaycanın dostu etməyi bacarmışam. Braziliyadan mənə göndərilən məktublarda yazırlar ki, biz Azərbaycan ədəbiyyatını sizin əsərdən sonra tanıdıq və sevdik. Belə münasibət mənim üçün dünyalara dəyər.

–Şükşin müsahibələrinin birində deyib ki, ciddi yazıçının əlinin altında yetişməkdə, cilalanmaqda olan təzə əsər həmişə olmalıdır. Kamal Abdullanın bu gün cilalanmaqda olan hansı əsəri var?

–Heç vaxt nədən yazmaq və necə yazmaqla bağlı suallara düz-əməlli cavab verə bilmirəm. Əslində, bu mənim üçün üstündə baş sındıracağım məsələ deyil. Yazmağa gələndə, ikicə kəlmə ilə cavab verə bilərəm. Əsəri uzunmüddət beynimdə yazıram, cilalayıram. Yazı prosesinin özü isə çox sürətlə gedir.

Birdən-birə anladım ki, sən demə, yazdığım və müxtəlif ölkələrin teatrlarında oynanılan pyeslərim, bəzi hekayələrim, əslində, gələcəkdə yazılan hansısa formaca böyük əsərlərin eskizləridir. “Causus” pyesim “Yarımcıq əlyazma”nın canına hopdu. “Qərar” hekayəsi “Sehrbazlar dərəsi”ndə üzə çıxdı.

–Markes deyir ki, sevdiyim yazıçılar yoxdu, sevdiyim kitablar var...

– Çox doğru sözdü. Başdan ayağa gözəl şair olmaq mümkün deyil. Amma hansısa şairin gözəl şeirləri ola bilər. Bütün əsərlərini sevə-sevə oxuduğumuz yazıçı təbii ki, yoxdu. Bu baxımdan Markesin sözlərində böyük həqiqət var.

–**Prezident Administrasiyasının rəhbəri Ramiz Mehdiyevin “İctimai və humanitar elmlər: zaman kontekstində baxış” məqaləsi son günlər müxtəlif səviyyələrdə müzakirə olunur. Məqalə müəllifinin ədəbiyyatımızın bugünkü durumu ilə bağlı tənqidi fikirləri ilə razısız mı?**

–Əsərlər həmişə yaranır. Sadəcə, kimin üçünsə maraqlı olur, kimin üçünsə yox. Bu gün dünyada Azərbaycan modeli yaranmaqdadır. Söhbət ondan gedir ki, bu gün ictimai elmlər, o cümlədən ədəbiyyat yeni Azərbaycan modelinə cavab verə bilərmi? Belə məlum olur ki, hələ cavab verə bilmir. Ədəbiyyat sahəsindəki işlər həmişə hakimiyyətə az, yazıçıya çox görünüb. Hakimiyyət stimullaşdırır və yazıçının daha çox yazmasını istəyir.

–**Ümumiyyətlə, cəmiyyətin yazıçıdan gözləntisi həmişə çox olub...**

–O da var. Amma bir şeyi unutmamaq olmaz. Əvvəllər yazıçılıq bir peşə idi. Tutaq ki, yaxın keçmişimizin xalq yazıçıları Süleyman Rəhimov, İlyas Əfəndiyev, Mehdi Hüseyn, Əli Vəliyev səhər tezdən yazı masası arxasına keçib 8-10 saat çalışırdılar. İndi tək-tük yazıçı belə edə bilər. Çünki əksəriyyət hansısa başqa bir peşənin sahibidi, həm də eyni zamanda yazıçıdır. Bu təbii ki, əsərlərin say məsələsinə təsir etməyə bilməz.

Əslində, yaza bilməyəndə yazmaq lazımdır. Elə məqamlar olur ki, Kamal Abdulla yazmaya bilmir. Amma elə məqam da olur ki, yazmaya bilər. O zaman oturub nəşə yazmağa ehtiyac yoxdu. Hökmən bunu yazacam, hökmən bunu edəcəm deyərək etmək lazım deyil. Görəndə ki, etməmək mümkünsüz hala gəlib, onda yazmaq lazımdır. İnsanın fiziki cəhətdən bədəni ağrıtanda bəziləri narkotika istifadə etməklə bu ağrıyı götürürsə, yazıçı yazmaqla bədəndəki ağrılardan xilas olur.

–Bir vaxtlar Kamal Abdulla imzası bizi tez-tez teatr premyeralarına dəvət edirdi. Pyesləriniz təkcə Azərbaycanın müxtəlif teatrlarında deyil, xarici ölkələrdə də səhnəyə qoyulurdu. Dramaturq Kamal Abdulla fasilə götürüb?

–Mən dövrün, zamanın səsinə səs verən yazıçılardan deyiləm. Bu gün peşəkar dramaturqlarımız var. Mən də bir ara pyeslər yazdım və beləcə 10-15 səhnə əsəri meydana gəldi. Həmin pyesləri müxtəlif teatrlarda səhnəyə qoydular. Pyeslərimin qəribə taleyi var, iki-üç dəfə oynanılandan sonra daha göstərmirlər. Rejissorlar və aktyorlar həmin əsərləri öz içlərindən çıxarmağa ehtiyac duyurlar. Prinsip etibarı ilə pyes yazmaq dövrü məndə artıq getdi. İndi özümü oturub pyes yazan təsəvvür edə bilmirəm. Mən formatımı romanda tapmışam.

–Romanda özünüzü daha rahat hiss edirsiniz?

–Əvvəllər nə zamansa roman yazma biləcəyimi heç düşünməzdim. Amma indi onsuz özümü təsəvvür etmirəm.

–Futbol ulduzu Maradona gənc futbolçu Messi barəsində maraqlı fikir səsləndirib. Maradona deyir ki, Messi mənim öz Maradonamdı. Gənc yazarları həmişə himayə edirsiniz. İstedadlı gənclərin arasında öz Kamal Abdullanızı tapa bilmisiz?

–Mən bu istiqamətdə düşünməmişəm. Gənc anlayışına fərqli yanaşıram. Yaşlı adam da əsərinin tərəvəti, ruhu ilə gənc yazıçı ola bilər. Gənc yazıçı da ruhuna görə qoca görünür. Sovet dönəmində yazıçıları gənc, orta və yaşlı kateqoriyalara bölürdülər. Yazıçılar İttifaqının toplantılarının birində xalq yazıçımız rəhmətlik Mirzə İbrahimov gənclərdən danışanda bizim üçün belə deyək də yaşlı sayılan Anarın, Elçinin, Əkrəm Əylislinin adlarını çəkdi. Çünki onlardan sonrakılar daha qoca idilər və belə hesab edirdilər ki, onlar ən axırıncı pleyadadılar, onlardan sonra artıq ədəbiyyat yoxdur.

Təbii ki, bu belə deyildi. Bu saat gənc deyəndə mən heç bilmirəm kimin adını çəkim, Salamın, Etimad Başkeçidin, yoxsa Murad Köhnəqlanın? O gün Aqşın mənə təzə kitabın təqdim etdi. Aqşın gözəl şairdi, amma artıq

nəsr janrı onu özünə cəlb edir. Salam artıq esselərə, Etimad hekayələrə keçib. Ədəbiyyatda gənclik janrlarla məhrəm münasibət deməkdi. Bir janrın içində qocalmaq olar. Janrdan janra adlayanda isə elə bil yazıçıya yeni bir enerjiyə o janrla bu janrın arasında, havada olanda, neytral zonada gəlir. Bunun özü maraqlı prosesdi. Ədəbiyyatda gəncliyi belə qorumaq olur. Təəssüf ki, yaş qorumaq mümkün deyil. Çünki yaş saatda 60 kilometr sürətlə gedir. Bayaq dediyim kimi, bu gün ədəbiyyatda kimin gənc, kimin yaşlı olduğunu demək çətindi. Məsələn, Elçin gəncliyi, yoxsa yaşlıdır? Elçin yazıçı kimi həmişə tərəvətli idi. Anarın, Əkrəmin özü də həmçinin. Rüstəm və Maqşud İbrahimbəyovları həmişə maraqla oxuyursan. Ümumiyyətlə, 60-cılar çox qəribə bir nəslidi. Anarın, Elçinin əsərləri yaşlarına uyğun gəlmişdir.

–Adlarını çəkdiqləriniz hamısı yazıçılardı. Belə getsə, şairlər Sizdən inciyəcək...

–Ramiz Rövşənə gənc, yoxsa yaşlı şair deyək? Vaqif Bayatlı Cəbrayılzadəni gənc, yoxsa yaşlı hesab edək?

–Vaqif bəy təxəllüsünü tez-tez dəyişir. Yəqin, xəbəriniz var, indi o, Vaqif Bayatlı Odərdi...

–Vaqif təxəllüsünü tez-tez dəyişmişdir, qış gələndə adların hamısını geyinir, yayda isə soyunub kənara qoyur, olur sadəcə Vaqif.

Gənc, yoxsa yaşlı məsələsində tək-cə yazarları deyil, başqa sənət adamlarını da nümunə çəkmək olar. Məsələn, rejissor Vaqif İbrahimoğlu həmişə gənc, yeni və gözlənilməzdi.

–Rəhbərlik etdiyiniz Bakı Slavyan Universiteti 150 cildlik dünya ədəbiyyatını orijinaldan tərcümə etməklə böyük bir layihə həyata keçirir. Bu barədə danışmağınız maraqlı olardı.

–Həqiqətən də, bu böyük bir layihədir. Ən mühümü həmin əsərlərin orijinaldan Azərbaycan dilinə tərcümə olunmasıdır. Təbii ki, belə böyük həcmli işi Bakı Slavyan Universiteti tək həyata keçirmir. Mütəxəssisləri, geniş ədəbi qüvvələri bu işə cəlb etmişik. Bəzi hallarda həmin ədəbi qüvvə-

lərin sənətkarlığına inanıb orijinaldan olmayan tərcümələrə də göz yumduq. İndi bir məsələ var, həmin adamlar kəmhövsələlik göstərirlər. Çiy işin bişməsinə gözləmədən müəyyən iddialarda bulunurlar. Bütün dövrlərdə əvvəl əsər ortaya gəlib, sonra əsərin muzdu barədə düşünülüb. Bunlar isə deyirlər ki, əvvəl pulumuzu verin. Hərdən yadıma “Bəxtiyar” filmindəki məşhur epizod düşür. Bəzi tərcüməçilərin davranışları mənə həmin filmdəki kontrabas çalanı xatırladır. Tərcüməni təqdim edən kimi pulun davasını etmək bir qədər ayıb məsələdi.

–Siz təkcə elmi kitabların və bədii əsərlərin müəllifi kimi yox, həm də köşə yazarı kimi sevilirsiniz. Müxtəlif qəzetlərdə çap olunan köşələriniz bir vaxtlar çox maraqla oxunurdu. Belə yazıları oxumaq şansımız yenə olacaqmı?

–İndi onu demək çətindi. Esselərdən ibarət “Əvvəl-axır yazılanlar” bir vaxtlar “Azərbaycan”, “Press-fakt”, “Ədalət” və başqa qəzetlərdə çap olunurdu. O yazılardan biri indiki kimi yadımdadı. Səməd Vurğunun məşhur “Azərbaycan” şeirinin sonunda bir yer var:

*Stalinin eşqilə sən,
Güləcəksən hər bir zaman*

Dövr dəyişəndən sonra həmin hissə belə oldu:

*Partiyanın eşqiylə sən
Güləcəksən hər bir zaman.*

Növbəti dövr dəyişikliyindən sonra şeirin sonluğunu da belə dəyişdilər:

*Xalqımızın eşqiylə sən
Güləcəksən hər bir zaman.*

Yazımın adını çox gözəl tapmışdım – “Azərbaycan qəhqəhələr içində”. İndi belə yazılara qayıdacağımı demək bir qədər çətindi. Azərbaycan maşallah, həmişə qəhqəhələr içindədi.

–Boş vaxt tapanda Bakının hansı məkanında olmağı daha çox xoşlayırsız?

–“Tarixsiz gündəlik” əsərinin qəhrəmanı olan 190 sayılı orta məktəbin şagirdləri dərstdən qaçanda bir marşrutla gedirdik. Yüz dəfə, min dəfə keçməyimə baxmayaraq, bu marşrut mənə yenə daha doğmadı – Nizami muzeyindən “Nizami” kinoteatrına, Nizami küçəsiylə...

"GÖRƏK BİR ÇAYA İKİNCİ DƏFƏ GİRMƏK MÜMKÜN OLACAQ-OLMAYACAQ?"

"Ədalət" qəzeti, 23 fevral, 2010
(Söhbətləşdi: Sevdə İsmayilli)

Bu əhvalat 1952-ci il fevralın 21-də Banqladeşdə baş verib. 9 nəfər benqal dilinin dövlət dili olması uğrunda özünü öldürüb. Təsadüfi deyil ki, 1999-cu ildə Dünya Ana Dili Günü barədə qərar çıxarılarəkən, həmin 9 nəfər benqalın bu yolda həyatlarını fəda etməsi yada düşdü. Fevralın 21-i o üzdən Dünya Ana Dili Günü kimi tarixə düşdü...

Ötən əsrin həmin illərində Banqladeşdən çox-çox uzaqlarda yerləşən Azərbaycanca da dövlət dilinin ana dili olması uğrunda mübarizə aparılar vardı. Bu gizli savaşı 1956-cı ildə Azərbaycan dilinin Konstitusiyada dövlət dili olması ilə nəticələndi. Kreml ondan xəbərsiz alınan bu qərarın sahiblərini ciddi cəzalandırdı. Onların hamısı vəzifələrindən alındı. Amma geriyə yol yox idi. Azərbaycan dili o vaxtdan dövlət dili kimi Konstitusiyada öz şərəfli yerini qoruyub saxladı.

Uzun illərdir ki, hər dəfə fevralın 21-i – Dünya Ana Dili Günündə verilişlərimizdə Azərbaycan dilinin çağdaş durumu, keçmişi, gələcəyi barədə müzakirələr aparırıq. Tanınmış dilçilər studiyada qonaqlarımız olur. Bu dəfə ənənəni pozduq. Görkəmli dilçi alim, əməkdar elm xadimi Kamal Abdullanın "Dilçiliyə səyahət" kitabının təqdimatına yollandıq.

"Yuğ" teatrında düzənlənən bu tədbirdə iynə atsan yerə düşməzdi. Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin tanınmış simaları bura toplaşmışdı. Verilişdə siz onlardan götürdüyümüz müsahibələri də dinləyəcəksiniz.

Professor Kamal Abdulla yenidən çapdan çıxmış bu kitabını “Dilçi olmayanlar üçün dilçilik” adlandırıb və əsərini görkəmli Azərbaycan dilçiləri Məmmədəğa Şirəliyevin, Muxtar Hüseynzadənin, Əbdüləzəl Dəmirçizadənin xatirəsinə həsr edib. Kitabın girişində müəllif oxucusunu dilçilik dünyasına, dünyanın adalar dolu dənizinə səyahətə dəvət edir və xatırladır ki, səyahət gəmi ilədir. Həm də bu səyahətdə səni və məni Əhməd və Zalxa adlı iki gənc müşayiət edəcək. Hətta oxucusuna bir sirr də açır – “Əhməd Zalxaya vurulub”. Kamal Abdulla dilçiliyə səyahəti bu iki gəncin köməyi ilə gerçəkləşdirir. “Bütün misallarımızın, nümunələrimizin qəhrəmanları onlardır” deyir.

Veriliş boyu “Dilçiliyə səyahət” kitabından nümunələr də səslənir.

Təbii ki, müəllifi dindirmədən verilişi bitirmək fikrində deyildik. Azadlıq Radiosunun Azərbaycan dili barədə söhbətlərinə hər zaman məmnunluqla qatılan müəlliflə ayaqüstü müsahibə qarşınızdadır.

– Kamal müəllim, kitab necə yarandı?

– Demək çox çətindir. Bütün kitablar hansısa bir ehtiyacdən yaranır. Bəlkə də, dəbdəbəli səslənir. Amma kitab, doğrudan da, mənəvi ehtiyacdən yarandı. Mən istədim ki, doğma elmimi, öz içimdə məhrəm hiss etdiyim istiqaməti dilçi olmayanlar üçün də maraqlı, cazibəli edim. Belə bir ehtiyac yarandı və yavaş-yavaş yazılmağa başladı. Bu gün onun hissə deməzdim, birinci variantı yazıldı.

– Təqdimat mərasiminə qatılanların bəzilərinin fikrincə, kitabın ən önəmli cəhətlərindən biri çatımlı, dastanvari üslubda yazılmış olmasıdır...

– Ola bilər, kimsə onu dastanvari görür, kimsə onu intriqa üzərində qurulmuş şəkildə görür, kimsə onu məhəbbət dastanının dilçiliyə çevrilməsi kimi görür. Bunlar hamısı, doğrudan da, bir oyundur. Kitabda da yazılır ki, həyat da bir oyundur, dilçilik də bir oyundur...Elə kitabın yazı manerasının özü də bir oyundur. Mən kitab haqqında fikir söyləyənlərin hamısına minnətdarlığımı bildirirəm. Güman edirəm ki, nə isə etmək istəməyimiz, gənclərimizi elmə yönəltməyə, elmi düşüncəyə yaxınlaşdırmağa, onun için-

də necə davranmağı öyrətməyə çalışmağımız elə vətəndaşlıq missiyasının bir hissəsidir.

– “Dilçiliyə səyahət”i 3 böyük Azərbaycan dilçisinin xatirəsinə həsr etmişiniz. Sizin həyatınızda, fəaliyyətinizdə o üçlüyün hansı xidmətləri olub?

– Onlardan biri – Muxtar Hüseynzadə mənim auditoriyada müəllimim olub. İkincisinin – akademik Məmmədəğa Şirəliyevin rəhbərliyi altında EA-nın Dilçilik İnstitutunda çalışmışam. Üçüncüsünün – Əbdüləzəl Dəmirçizadənin isə əsərlərindən öyrənmişəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycan dilçiliyi – dilçilikdə belə də qəbul edilir – bu üç nəhəngin üzərində qurulub. Onların hər birinin yaratdığı məktəb olub. Məmmədəğa Şirəliyev Azərbaycanda dialektologiya məktəbinin banisi sayılır. Dəmirçizadə dil tarixi və ədəbi dil məktəbinin, Muxtar Hüseynzadə isə müasir dil məktəbinin. Onlar həm banidirlər, həm də özlərindən sonra böyük bir məktəb yetişdirib getdilər.

– Onda onların yetişdirməsinə belə bir sual verim. Hətta dilçi olmayanlar üçün dilçilik kitabı yazdınız. Elə isə tamamı, davamı?

– Yəqin ki, davam! Kitabda Heraklitin bir sözü tez-tez xatırlanır: Bir çaya iki dəfə girmək mümkün deyil. İndi görək ikinci dəfə girmək mümkün olacaq-olmayacaq?!

"BU GÜN AZƏRBAYCAN OXUCUSUNA FİZİKA, BİOLOGİYA, KİMYA... BARƏDƏ MARAQLI ŞƏKİLDƏ YAZILMIŞ KİTABLAR ÇOX LAZIMDIR"

"525-ci qəzet", 24 fevral, 2010

Görkəmli alim və yazıçı Kamal Abdullanın "Yuğ" teatrında yenidən nəşr edilmiş "Dilçiliyə səyahət. Dilçi olmayanlar üçün dilçilik" kitabının təqdimat mərasimi keçirildi. Mərasimdən sonra Kamal Abdullaya kitab və ədəbi proseslə bağlı bir neçə sualla müraciət etdik:

– Tədbirdə bu əsərinizi Azərbaycanda analoqu olmayan bir elmi iş kimi dəyərləndirdilər. Bu üslubun elmimizdə bir tendensiyaya çevrilməsini istərdinizmi?

– "Dilçiliyə səyahət" dilçi olmayanlar üçün nəzərdə tutulsa da, güman edirəm, ondan gənc filoloqlar da istifadə etməyi lazım biləcəklər. Üslub bu kitaba sanki "öz-özünə" gəldi. Mən üslubu və tərzini yox, üslub və tərz məni öz arxasınca apardı. Həyatımı həsr etdiyim, sevdiyim bir elm sahəsini başqaları üçün də maraqlı etmək çox sevindiricidir. Kitabın alt qatında belə bir məqsəd gizlənilib: dilçilik başqa elmlərə nə verib, başqa elmlər dilçiliyə nə veriblər?! Əhməd və Zaxanın eşq macərəsinin və dilçilik problemlərinin bir kitabda bir-birilə belə qarışdırılması oxucu üçün gözlənilməz oldu. Amma bu gözlənilməzlik həm də marağın artmasını şərtləndirdi. Sizin sualınıza gələndə isə... Belə deyək: mən heç kimə resept verə bilmərəm ki, bu üslubu bu tərzdə davam eləsin. Amma bu gün Azərbaycan

oxucusuna fizika, biologiya, kimya... barədə maraqlı şəkildə yazılmış kitablar çox lazımdır.

– Türkiyədə haqqınızda yeni bir kitab çıxıb. Ümumiyyətlə, müəllif üçün hansı daha çox maraqlıdır – öz ölkəsində verilən qiymət, yoxsa xaricdə?

– Hər iki qiymət maraqlı və əzizdir. Türkiyədə haqqımda kitab çıxmağından, həmyerlimiz professor Mehman Musaoğlunun Qazi Universitetində dərslərini mənə əsərlərim üzərində qurmağından qürur duyuram. Azərbaycan da bir kitab çıxmışdı. Mərhum filoloq, jurnalist Elçin Səlcuq “Kəndərin sirri” adlı bir kitab yazmışdı. Türkiyədə nəşr edilən əsər isə “Kamal Abdullanın əsərləri Türkiyə türkcəsində” adlanır. Hər ikisi qiymətlidir.

– Xalq yazıçısı Elçinin “525-ci qəzet”dəki yazısında AYB haqqındakı qeydləri mətbuatda belə yozuldu ki, əslində, o, bu təşkilata sədr gəlmək istəyini ifadə edib. Bu məsələyə münasibət bildirmənizi xahiş edirəm.

– Sovet dövründə biz o qədər sətiraltı yazmağa və oxumağa öyrəşmişik ki, bu inersiyadan indinin özündə də qurtula bilmirik. Elçin nə deyib, elə onu deyib, burada başqa mənalar, eyhamlar axtarmağa nə ehtiyac var? Belə çıxır ki, kim Azərbaycan ədəbiyyatından, Yazıçılar Birliyindən, onun yaxın, uzaq keçmişindən, bu günündən, gələcəyindən danışsın, deməli, hansısa alt məqsədi var, bu adam Yazıçılar Birliyinə sədr olmaq istəyir. Elçin ədəbiyyatımızın problemlərilə, onun ağırlarıyla yaşayan yazıçıdır, hər kəs kimi ona da fərqli münasibətlər ola bilər, amma bu, onun məqaləsindəki səmimiyyəti şübhə altına almağa əsas vermir. Bütün cür cəfəng yozumlarla ədəbiyyata xeyir vermək olmaz. Bu cür yozumlar adamlara ədəbiyyat haqqında, ümumiyyətlə, danışmamaq kompleksi aşılayır.

Elçinin hansı cümləsi həqiqətdən uzaqdır? Bəyəm qurultayın işi təkcə sədr seçməkdən ibarətdir? Aydın məsələdir ki, zaman dəyişib, bir çox vacib məsələlər var ki, qurultayda öz həllini tapmalıdır. Bu gün Birliyin üzvlərinin sayı mindən çoxdursa, bunu normal qarşılamaq mümkün deyil. Mən belə düşünürəm: Yazıçılar Birliyinin üzvləri aqressiv susqunluq içində olan qeyri-professional çoxluqdan və səsi elə onlar tərəfindən boğulmağa çalı-

şılan peşəkar azlıqdan ibarətdir. Elçin də, Anar da, Əkrəm Əylisli də, Ramiz Rövşən, Azər Mustafazadə, Rəşad Məcid, Afaq Məsud, Vaqif Bayatlı da... bu azlığın içindədirlər.

– Bəs vəziyyət necə düzələ bilər?

– Bilirsiniz, ədəbiyyat naminə nədənsə imtina etmək, nələrisə qəbul etmək lazımdır. Birliyin elə indiki rəhbərliyi də bu vəziyyəti düzəldə bilər. Bu məsələdə ömrünü ədəbiyyata həsr etmiş insanların, xoş niyyətdən çıxış edərək, ortaq qərarlar verməsi lazımdır. Amma gəlin dilçiliyə dönək. İndi bu mənim üçün daha maraqlıdır.

– 150 cildlik “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası” seriyasından çap olunan yeni tərcümələrin səviyyəsi Sizi qane edirmi?

– Dünya ədəbiyyatından seçmə tərcümələr (150 cild) artıq kitab şəklində nəşr edilməyə başladı. Bu çox böyük, məsuliyyətli və faydalı işdir. Universitetimiz bu böyük işin bir hissəsini yerinə yetirir. Cildin və antologiyaların tərtibi, tərcümə, redaktə, korrektura və bir sıra başqa məsələlərlə Bakı Slavyan Universiteti məşğul olur. Əlbəttə, kim istəməz ki, hər bir əsər Azərbaycan dilinə orijinaldan tərcümə edilsin?! Hamı bunu istəyər. Amma bu mümkündürmü? Yox, mümkün deyil. Ona görə də orijinaldan tərcümə ilə yanaşı, yeni redaktədə, amma köhnə tərcümələr, rus dilindən tərcümələr bu seriyada özünə yer tapıb. Bu təbiidir. Dünənki tərcümə artıq bu gün bizi qane eləməməlidir. Dil dəyişir, dil, üslub zövqü başqalaşır. Oxucu duyumu fərqlənir. Əbədi tərcümə olmur. Bizim bugünkü tərcümələrin də bəlli dövrü var. Amma müəyyən mərhələ üçün həm dilimizin, həm bədii-ictimai şüurumuzun inkişafı ilə bağlı bu tərcümələr qənaətbəxş sayılmalıdır. Əlbəttə ki, əlli ildən sonra ümid edək ki, dünyadakı hər bir dildən tərcümə, özü də bədii (!) tərcümə edən professionallarımız formalaşacaq. O vaxta qədər isə... Tərcümənin keyfiyyəti, yeni dil məkanında, belə deyək, “görünməsi” hardasa şübhəli, mübahisəli ola bilər. Amma unutmmaq lazım deyil ki, hər tərcümə və təbii ki, tərcümə kitabı müəyyən, bəlli bir boşluğu doldurur. Mən bu seriyada gedən işdən çox razıyam.

“NOSTALJİ HƏR KƏSİN QƏLBİNDƏ VAR”

“525-ci qəzet”, 04 sentyabr, 2010

(Söhbətləşdi: Svetlana Xromova)

Kamal Abdulla Rusiyanın “Literaturnaya qazeta” ədəbiyyat dərgisinin suallarını cavablandırır.

– Şair, nasir, dramaturq. Bunlardan hansı Sizə daha yaxındır? Yoxsa bütün bu ipostaslar Sizin üçün bir-birindən ayrılmaz anlayışlardır?

– Demək çətindir. Yəqin ki, mənim üçün səhih janr sərhədləri yoxdur. Ancaq bir şeyi qeyd etməyə bilmərəm, günlərin bir günü, artıq cavan olmadığımı vaxtlarda, birdən-birə anladım ki, bütün yazdıqlarım – pyeslər, şeirlər, hekayələr, hətta publisistik məqalələr – bütün bunlar bir romanın eskizləridir.

İnşallah, tezliklə üçüncü romanım nəşr olunacaq və mən belə düşünürəm ki, bütün bunlar, sizin dediyiniz kimi, yeganə əsas əsərin ipostasları olacaq.

– Siz Bakı Slavyan Universitetinin rektorusunuz. Bu yükü də qaldırmağa mükəlləfsiniz. Bu gün bu təhsil ocağı nəylə yaşayır?

– Universitetin təşəkkül tapdığı ilk illərdə, əlbəttə, asan deyildi. Prezident Heydər Əliyev bu unikal elm və tədris müəssisəsinin yaradılması haqqında qərar verdikdən sonra universitetin həyat aqibətinə şübhə eləyən adamlar da tapılırdı. Bu gün Bakı Slavyan Universiteti – təkcə Azərbaycanda deyil, bütün regionda rusistikanın əsas potensialı deməkdir. Rus dili-

nin, ədəbiyyatının, rus tarixinin və mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin tarixinin öyrənilməsi, rus dilindən və əksinə, tərcümə işinin təşkili ilə bağlı götürdüyümüz əsas istiqamətlərlə yanaşı, bu gün biz bogemistika, polonistika, bolqarşünaslıq, ukraynaşünaslıq və s. ixtisasları üzrə mütəxəssislər hazırlayırıq. Dərsliklər, müxtəlif dərs vəsaitləri nəşr edirik, həm tarixin ən aktual məsələləri, həm də rus dili və ədəbiyyatının müasir vəziyyəti ilə bağlı dissertasiyalar yazır və müdafiə edirik, aylıq elmi tədqiqat işlərimiz işıq üzü görür, geniş rezonans doğuran elmi konfranslar keçiririk. Bizim slavyan ölkələrindən, Avropadan olan partnyorlarımızla səmərəli əməkdaşlığımız mövcuddur. Ancaq ilk növbədə, əlbəttə, Rusiya ali məktəblərindən olan həmkarlarımızla ümumi maraqlarımızı və birgə faydalı tədris-elmi projektlərimizi qeyd etməliyəm. Bizim gənclik bu gün də rus dilini həvəslə öyrənir. Gənclik başa düşür ki, bu dil təkcə böyük rus mədəniyyəti ilə yox, həm də bəşəriyyətin mənəvi sərvətləri ilə yaxından tanış olmaq üçün çox faydalı mənbə rolunu oynayır. Sevindirici haldır ki, hazırda Rusiya gəncliyində də analoji maraqların olduğunu görürük. Bir çox Rusiya universitetlərində Bakı Slavyan Universitetinin bilavasitə iştirakı ilə azərbaycanşünaslıq, Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və mədəniyyəti üzrə ixtisaslar açılmaqdadır.

– Sizin “Etiraf” şeirinizdən aşağıdakı misraların fəci bir havası var:

*Hər şey məhrum olub bakirəlikdən,
Öz ilkinliyini itirib hər şey...*

– Bütün bunlar – əhval-ruhiyyədir! Yaşla bağlı məsələlərdir! Axı insan sanki iki zaman ölçüsündə yaşayır: birincisi, onun real yaşdır – arxada qoyduğu illərdir; ikincisi isə – heç də hər zaman, hətta əksər hallarda, pasportdakı qeydlərlə üst-üstə düşməyən daxili yaş həddidir. Biz bəzən real yaşımızdan daha böyük, bəzən isə daha kiçik oluruq. Beləcə, ilkinliyin şəhəri – hər kəsin qəlbində bir yanğı, nostalji kimidir. Paustovskinin çoxdan oxuduğum hekayəsindəki bir cümləni xatırlayıram. Dəqiqliyinə zəmanət verə bilmərəm, amma fikir, təxminən, bu cür ifadə olunmuşdu: “Biz həyatı-

muz boyu gəncliyimizdəki mənəvi saflığa dönməyə çalışırıq...” Buna yalnız onu əlavə etmək olar ki, bəzən bu saflığı tapırıq, bəzən isə – yox. Arınmaq, bu ilkinliyi, yəni “saf gəncliyə” aparan yolu hiss etmək isə yalnız etirafla mümkündür. Etiraf – insana arınmağa və özünü azad hiss etməyə, dəyişilməyə imkan yaradan mənəvi-əxlaqi vasitədir.

– Bu gün hansı yaradıcılıq ideyalarıyla yaşayırsınız? MDB-də hansı pyesləriniz tamaşaya qoyulur?

– Mən yaradıcılıq ideyaları barədə heç vaxt danışmıram. Onların haqqında danışmaq yox, onları sadəcə reallaşdırmaq lazımdır. Pyeslərimin tamaşaya qoyulmasına gəlincə, MDB ölkələri hələ ki, mənə “xalis” dramaturq kimi xüsusi diqqət yetirməyib. Postsovet ölkələrindən Estoniyada və Gürcüstanda pyeslərim səhnələşdirilib. “Mənim bütün kədərim” adlı pyeslər kitabım rus dilində nəşr olunub. “Literaturnaya qazeta” bu kitabla bağlı öz rəyini bildirib və mən bununla qürur duyuram.

– Sizcə, Azərbaycanla Rusiya arasında müasir mədəni dialoq nə şəkildə qurulmalıdır?

– Bu dialoq qarşılıqlı etimada əsaslanmalıdır. Qarşılıqlı etimada və sevgiyə. Onsuz da Rusiyanı həmişə sevəcəyik və ona inanacağıq. Amma istərdik, çox istərdik ki, “müasir Rusiyanı həm də ağılla anlayaq”.

“MƏNƏ ELƏ GƏLİR Kİ, ƏSLİNDƏ, ÇOX SEVDİYİM ƏSƏRLƏRİ ELƏ MƏN ÖZÜM YAZMIŞAM”

*“Kaspi” qəzeti, 18-20 dekabr, 2010
(Söhbətləşdi: Vüsalə Yaqubova)*

Dekabrın 4-ü yazıçı Kamal Abdullanın doğum günüdür. Onunla müsahibəni təqdim edirik.

– Kamal müəllim, əvvəla, Sizi çoxsaylı oxucularınız adından təbrik edirik. Bu günlərdə Rusiyanın “Literaturnaya qazeta” qəzetinə müsahibə-nizdə “İnsan sanki iki zaman ölçüsündə yaşayır. Birincisi, onun real yaşı, ikincisi isə onun pasportadakı yaşı ilə üst-üstə düşməyən yaşdır. Yəni “insan daxili dünyasında özünü hansı yaşda hiss edirsə, o qədər də yaşı var” – deyirsiniz. Həyatınızın bu çağında özünüzü hansı yaşda hiss edirsiniz?

– Təşəkkür edirəm təbrikə görə. İnsan yaşından fərqli olmayaraq daxili dünyasını hər zaman cavan saxlamağı bacarmalıdır. Bəzən ətrafımızda elə yaşlı insanlar görürük ki, yaşlarına baxmayaraq, özlərini çox gümrah hiss edirlər, yaşamaq eşqi ilə aşıb-daşırlar. Mənsə, həyatımın 60-cı ilində özümü həm 100, həm də 30 yaşında hiss edirəm. Ən azından cavan qala bilmişəm.

– “300 azərbaycanlı” esselər kitabında yazmışız ki, bir dəfə dünyanın ən məşhur yazıçılarından biri gün ərzində beynindən keçənləri anbaan, sözbəsöz vərəqə köçürüb öz beyninin bir günlük stenoqramını yazmaq fikrinə düşmüşdü və tezliklə də bunu yazmağa qələm-kağız çat-

dırmağın mümkün olmadığını anlamışdı... Bu mənada, hər bir insanın ömür boyu ən yaxın həmsöhbəti elə onun özüdür. Kamal Abdulla öz-özü ilə daha çox hansı mövzuda danışır?

– Onu demək çətindir. Bu heç də asan məsələ deyil. Mövzular hər an dəyişə bilər. Bu günün tələbi ilə, gördüyün, ünsiyyətdə olduğun insanlarla bağlı düşüncələr ola bilər. Bəzən uzaq keçmişdən hansısa məqamlar yada düşür və istər-istəməz onun ətrafında düşünməyə başlayırsan. Gələcək planlarla da bağlı ola bilər bu düşüncələr. Amma nə haqda düşündüyümdən asılı olmayaraq, mənim, bəlkə də, ən çox daxilən azad, sərbəst, xoşbəxt olduğum zamanlar özüm-özümlə qaldığım zamanlardı. Mənim “Sehrbazlar dərəsi” romanımda belə bir ifadə var – təkcənəlik vaxtı. Təklilik yox – Təkcənəlik vaxtı. Bu insanın özü-özünə çəkildiyi vaxtdır. Hər adama nəsib olmur bu vaxtın içinə girmək. Təkliyin, təkcəliyin, tənhalığın içində ola bilərsən, amma “təkcənəlik” mənim aləmində tam başqa bir anlayışdır. Onu sözə gətirmək də çətindir. O duyğu məqamıdır. Duyğuları isə həmişə sözlə ifadə etmək mümkün olmur.

– “...Musiqişünas, musiqiçi olmayanlar, yəqin ki, hər hansı bir melodiyanı öz içlərində (beyinlərində) təmiz şəkildə “çala bilirlər”. Amma səslə çalmağa gələndə məsələ qat-qat çətinləşir, çox vaxt heç mümkün olmur, melodiyanı “xatırlaya” bilmirsən”. Bunu siz deyirsiniz. İç dünyanızda yaşadığınız melodiyanı aydın şəkildə oxuculara çatdırı bilərsiniz?

– Hər bir insan öz daxilində hansısa sevdiyi musiqi parçasını çox böyük ustalıqla çala bilər. Bu hər hansı bir mahnı, simfoniya bir hissə, ariya ola bilər. Və o bunu çox gözəl şəkildə “xatırlaya” bilər. Amma iş onu dilə gətirməyə gələndə musiqiçi olmayanlar o dəqiqə çaşır. Yəni içində olan harmoniyanı dilə gətirəndə o dağılır. Hər insan öz harmoniyasını həyatı boyu qorumağa məhkumdur. Onu dilə gətirəndə gərək o dağılmasın. O qədər sənə tanış olmalıdır, o qədər sənənlə qaynayıb qarışmalıdır, sənə məhrəm olmalıdır ki, sən onu həmişə “tanıyasın”. Mən bu harmoniyanı oxucularıma nə dərəcədə çatdırı bilmişəm, bunu oxucuların özündən soruşsanız yaxşıdır. Biz hər bir insanın qələmindən çıxan, beynindən gələn nə

varsa, ona subyektiv şəkildə yanaşırıq. Kiminçünsə bu əsər gözəl ola bilər, kiminçünsə çox da yaxşı alınmamış bir şey ola bilər, bunlar hamısı təbii şeylərdir. Baxır o harmoniyanı neçə dərk edib qəbul edirsən.

– Yəni hər şey oxucudan asılıdır?

– Təbii ki, oxucudan asılıdır. Amma bir şey də var ki, mənim aləmində oxucunu nəzərə alıb yazmaq absurd bir şeydir. Yəni oxucunu nəzərə almaq nə deməkdir – mən onu özümçün müəyyinləşdirmirəm. Müəyyinləşdirə bilsəydim, bəlkə də, o yolla gedərdim. Mənim aləmində heç kimə tuşlanmadan, heç kimi orientir kimi götürmədən yazmaq lazımdır. Belə olan halda həmin o dediyim subyektivlik məqamı son dərəcə azalmış olur.

– Yazıçı Anarın qəhrəmanı Dadaş insanları bəri başdan “proqnozlaşdırır” bilir. Bəs Sizi necə “proqnozlaşdırmaq” mümkündür?

– Yəqin ki. Hər bir insanı proqnozlaşdırmaq mümkündür. Xüsusilə də, o müəyyən yaş dövrünü adlayıb keçəndən sonra. Təbii ki, biz eyni hərəkətləri, eyni düşüncələri, eyni hissləri keçirmişik, eyni yollarla gedirik, eyni yollardan, eyni cığırlardan keçmişik. Bütün bunlar insanın hansısa zamandan hansısa zamana qədər nələrisə təkrar edəcəyinə bir dəlalətdir. Təkrardan qaçmaq mümkün deyil. Həmişə ayağımın altında bir təkrar fundamenti hiss etməliyəm. Ümumiyyətlə, təkrar çox möhtəşəm bir anlayışdır. Həyatda təkrar, elmdə təkrar, bilikdə təkrar. Sizə bir şey etiraf edirəm, mən təzə kitablar oxumaqdan artıq çəkinməyə başlamışam. Sanki əvvəlcədən mənimlə tanımadığım müəllif və onun kitabı arasında bir sədd yaranır. Mən daha çox təkrar etməyi sevirəm. Bəlkə, bu yaşla bağlıdır, bəlkə, müəyyən oxucu xislətindən xəbər verir – bunu demək çətindir.

Təkrarı həmişə sevmişəm. Mənə elə gəlir ki oxuduqlarıma bir daha qayıdanda həmin hissləri yox, tamamilə başqa hissləri keçirirəm. Və eyni zamanda o hissləri də keçirəndə insan özü-özünü qorumaqla məşğul olur. Yəni bir az cavanlaşır, bir qədər keçmişə qayıdır. Ümumiyyətlə, təkrar mənim aləmində çox böyük bir mənə yükü daşıyan anlayışdır. Mən hətta özümçün belə bir formula müəyyinləşdirmişəm. Ən çox sevdiyim yazıçı kimdi sualına

biz cürbəcür cavablar verə bilərik: “insanın daxili aləmini gözəl əks etdirən əsərlər müəllifidir” cavabından tutmuş, müxtəlif mükafatlar alan, müxtəlif dövrlərdə publikanın, geniş oxucu kütləsinin maraq obyektində olan insanlara qədər çox adamların adını çəkmək olar. Amma “sevimli yazığın kimdir?” sualına mənim bir konkret cavabım var. Bu o yazıqdır ki, onun əsərlərinə qayıdıb, dönə-dönə oxuyuram – mənim sevimli yazığım odur.

– Kimlərin əsərlərinə təkrar qayıtmısınız?

– Haqverdiyevin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Markesin, Bulqakovun, Ekonun və əlbəttə ki, Borxesin.

– “Sənətkar məğlubıyyəti. Əgər məğlubıyyəti “tanımaq” mümkün olsaydı, əslində, o məğlubıyyət yox, qələbə olardı...” Bunu da Siz deyirsiniz. Ədəbiyyatda Kamal Abdullanın məğlubıyyətləri olub?

– Səyisiz hesabsız. Elə mənim ədəbiyyatla məşğul olmağım – bir insan kimi məğlubıyyətimdir. Yəni ədəbiyyat nədir? İnsanın həyatdan, həyatın reallığından qaçmaq istədiyi yerdə, həyatın sənə tanış olan və olmayan o dolanbaclarından qaçmaq cəhdidir. Yəni bu, artıq məğlubıyyətdir. Və məğlubıyyətin içində bir və onun içində başqa bir məğlubıyyətlərə yer açıla bilirsə, deməli, insan həyatı bütövlükdə məğlubıyyətlərdən ibarətdir.

– “Ədəbiyyat heç zaman sevincdən, nəşədən yaranmır... Ədəbiyyat həmişə əzabdan, ağrıdan, göz yaşından, qandan yaranır” yazırsız. Nədən sonra yazmağa başladınız?

– Yəqin ki, ağrıdan oldu. Ağrımaq nə deməkdir? Ağrımaq tək cə fiziki baxımdan ağrımaq demək deyil. Bir hiss səninin yaxana yapışıb səndən əl çəkmir, hara gedirsən səninnlə gedir, harada olursan ol, səninnlə olur, elə bil, içində bir səs səninnlə ardı-arası kəsilməz söhbət eləməyə başlayır. Sənin bütönn rahatlığını əlindən alır. Budur ağrı. Və daha dəhşətlisi odur ki, bəzən o səs səninnlə olan bu söhbəti mübahisəyə çevirir. Və yavaş-yavaş səni nəyəsə inandırır. Məsələn, inandırır ki, bu dünyanın insanların hamısı bir-birinə bənzəyir, inandırır ki, bunların biri o birindən artıq deyil, hamısı

Allahın yaratdığı məxluqlardır, sonralar həyat bunları dəyişib fərqli edirsə, birini məzlum, birini zalım ortaya çıxarırsa, bunların, bəlkə də, bu işdə “günahları” yoxdur. Ona görə də kimisə ədəbi qəhrəman kimi, yaxud da bizim keçmişimizin parlaq siması kimi pyedestala oturdub, o birisinə arxa çevirmək düzgün deyil. Məsələn, niyə Salur Qazan (“Kitabi-Dədə Qorqud”da) Şirşəmsəddindən daha maraqlı olmalıdır, mən bunu başa düşə bilmirdim, çünki Dədə Qorqudda bir çox epizodik qəhrəmanlar var və mən həmişə düşünmüşəm ki, onların da o birilərindən heç də az maraqlı olmayan həyatları olub. Sadəcə, müəllif Dədə Qorqud o birilər haqqında nəse yazıb, bunlar haqqında isə sadalamaqla məsələnin üstündən keçib. Ona görə də mən elə düşünürəm ki, onların da anılmağa, bu gün xüsusi hörmət və ehtiramla yada salınmağa haqları var. Məncə, belə olarsa, o zaman həyatımız daha maraqlı olar. Həyatımızda da epizodik insanlar var. Onların da öz həyatı var. O isə “epizod”unu sənin yanında qoyur, özü isə gedir əsas qəhrəman kimi kiminsə həyatında yaşamağa. Yəni bütün bunların içinə girəndə görürsən ki, əslində, epizod deyilən şey yoxdur, epizod bizə xəsisliklə göstərilən bir həyat kəsiyidir. Ümumiyyətlə, mənim fikrimcə, epizodlarla, gəldi-gedər surətlərlə, gəldi-gedər hallarla maraqlanmaq hardasa harmoniyaya can atmaq deməkdir. Məm özümü harmoniyaya can atan adam kimi görürəm.

– BSU-nun rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, AMEA-nın müxbir üzvü, tanınmış ictimai xadim, linqvist, ədəbiyyatşünas, yazıçı, dramaturq...Həyatda əldə etdiyiniz bu qədər şeydən sonra daha nələr qazanmaq iddiasındasız?

– Açıqı, adam gərək mükafatların, nailiyyətlərin arxasınca qaçmasın. İddia bu ola bilərdi. Gərək həyatını elə qurasan ki, onlar gəlib səni axtarıb tapsın. Mən heç nəyin arxasınca qaçmamışam. Heç nəyi əldə etməyi qarşıma məqsəd qoymamışam. Sadəcə olaraq, başımı aşağı salıb, bayaq dediyim kimi, məni ağrıdan, məni narahat edən məsələləri ya elmi, ya da bədii istiqamətdə dilimə gətirmişəm. Usanmadan və ciddi şəkildə işləmişəm. İndi nəyə nail olmuşam, nəyə yox, onu mən deyə bilmərəm. Onu cəmiyyət deyər. Hardasa mənə ödülməli veriblər, hardasa yazı yazıb tərif ediblər, öyüblər.

Amma təbii ki, tənqidlər də az olmayıb. Çox ciddi, kəsərli və əlbəttə ki, bəzən – haqsız. Mən haqsız tənqidi elə haqsız hesab edirəm. Yəni, Dədə Qorqudla, Şah İsmayilla bağlı məni hətta xalq düşmənçiliyində ittiham edənlər də oldu. Bunlar hamısı haqsızlıqdı və belə deyək, anlaşılan haqsızlıqdı, deməli, təbiidi. Hesab edirəm ki, ədəbiyyatın yolu elə belə müxtəlifliklərin içindən keçir.

– 2000-ci ildən bəri BSU-nu, sözün əsil mənasında, zirvəyə daşdınız və ictimai rəydə böyük nüfuz qazandırdınız. Və Sizin yaradıcılığınızın da ən bəhrəli dövrü elə bu illər olub. Hər iki işi bir araya gətirmək çətin olmayıb?

– Bilirsiniz, bununla bağlı həqiqəti demək lazımdır. BSU bu səviyyəyə, doğrudan da, Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində gəlib çatıb. Biz isə əlimizdən gələni etməyə çalışmışıq. Yaradıcılığa gəlincə, təbii ki, mən ədəbiyyatla ancaq 2000-dən sonra məşğul olmağa başlamamışam. Bundan öncə də “Gizli Dədə Qorqud” seriyasından kitablarım, esselərim və pyeslərim çap olunur, səhnələşdirilirdi. Sonra romanlar yazıldı. Roman, elə hesab edirəm ki, prinsip etibarilə bütün ədəbi çabalamaların bir zirvəsi, nəticəsi, yekunudur. Çünki, əslində, mənə həmişə elə gələrdi ki, mən ömrümdə roman yazma bilmərəm – bu proses mənə çox qaranlıq, çox mü-rəkkəb, ağır və üzücü gəlirdi. İndi isə mənə elə gəlir ki, romandan başqa heç nə yazma bilmərəm.

– Yəni vaxtı gələndə insan yazmağa başlayır?

– Bilirsiniz, bunu demək çətindir, çünki mən elə insanam ki, gün ərzində ən azı bir səhifə də olsa yazmalıyam. Hansı vəziyyətdə olmağımdan asılı olmayaraq, vaxtdan asılı olmadan nəsə yazmalıyam. Ya da redaktə etməliyəm. Ona görə də, bəzən görürsən, yazdıqların birləşdi, məsələn, hansısa fikir şeirdən pyesə, pyesdən hekayəyə, hekayədən romana keçdi. Belə hallar mənim yazılarımda çox olur. Yəni bu keçidlər var və mən bunu özünü-təkrar kimi qiymətləndirməyin əleyhinəyəm. Əslində, təkrar da özünü-ifadənin bir formasıdır. Bütün bunlar onu göstərir ki, tutalım, janrı bir

qalaktika kimi təsəvvür etsək, ədəbiyyat özü bu qalaktikanın içində fırlanıb qalmaq demək deyil. Qalaktikadan qalaktikaya hökmən keçidlər var, hökmən sıçrayışlar mümkündür və vacibdir. Sıçrayış və keçid olan yerdə isə sən özünlə əvvəlki qalaktikadan nəyisə gətirməlisən. Bu ay işığın altında dünyada olan bütün şeylər köhnədir və tanışdır. Mən sevinirəm ki, romana gəlib çıxıb bildim. Bəlkə də, bu, insan təbiəti, onun həyatının hansısa bir dövrü ilə bağlıdır. Bu zaman sən onun dili ilə danışmaq istəyirsən. O janrdə ünsiyyət bağlaya bilirsən, o janr sənə insanlarla əlaqənin bir vasitəsinə çevrilir. Kim bilir?!

– Yazıçılar daxilən həssas insanlar olurlar. Əks halda, yazdıqlarında da həssaslıq hiss olunmayacaq. Amma Siz həm də BSU-nun rektorusuz. Bir universitet rektoruna vacib olan ciddilik, bəzən sərtlik, tələbkarlıq və digər yazıçıda görünməyən xüsusiyyətlər var Sizde. Bunlarla bağlı Siz ədəbiyyata həssaslığınızı qoruyub saxlamaqda çətinlik çəkmirsiniz?

– Yox. Yəni sizin yazıçıda görmək istəmədiyiniz o şeylər, əslində, yazıçı üçün çox vacib məsələlərdi. Yazıçı üzə belə görünə bilər. Kəskinlik nə deməkdir? Mən cümləni qurarkən filan sözdən istifadə edirəm və onun sinonimi olan filan sözdən istifadə etmirəm. Deməli, hansısa sözü kəşib kənara atıram, hansısa sözü saxlayıram. Bəs bu kəskinlik deyil? Hansısa cümlədən istifadə edirəm və redaktə zamanı pozuram, yeniləyirəm. Bu kəskinlik deyil? Kənardan elə görünür ki, bu çox asanlıqla edilir. Kənarda qalan cümlələr, sözlər ümid edirlər ki, mətnin içinə daxil olacaqlar. Bəyəm onlar bizə nisgilli baxışlarla baxmırlar? Biz onların xətrinə dəymirik? Dəyirik, əlbəttə. Əslində, ən kəskin insanlar yazıçılardır. Ən kəskin adamlar şairlərdi. Sözləri kəşib atırlar onlar. Misraları, cümlələri kəşib atırlar. Ən böyük kəskinlik elə budur. Allah Okkam ülgücünə lənət eləsin... Amma o da olmasa, aləm qarışar bir-birinə.

– Həssaslığınız daha bir şeydə özünü göstərir. Sizin bir gözəl sözlünüz var. “Mən heç bir tələbəni heç bir müəllim ayağına vermərəm və eləcə də, heç bir müəllimi də heç bir tələbənin ayağına vermərəm”. Hər iki tərəfi razı salmaq çətin olmur?

– Əlbəttə ki, çox çətindir. Amma elə bilirəm ki, o, Damokl qılıncı kimi bir formuladır – həm tələbələr, həm də müəllimlər üçün. Çox çətindir, amma elə bilirəm ki, onun effektini, həyati xeyrini görürük. Yəni tələbə də hardasa özünü yığışdırır və tələbəklik çərçivəsinə düşür, müəllim də hardasa tələbəyə, həmkarlarına münasibətində bunu həmişə yadında saxlayır.

– Sizin pyesləriniz həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə səhnələşdirilib. Qoyulan tamaşalardan razı qalırsınız? Aktyorlar qəhrəmanlarınızı görmək istədiyiniz kimi oynaya bilirlər?

– Həmişə yox, təbii ki. Uğurlu və nisbətən məni qane etməyən tamaşalar olub. Ən çox yadımda qalanı bizim böyük rejissorumuz Vaqif İbrahim-oğlunun Azərbaycanda qoyduğu tamaşalar olub. Mənim pyeslərim Gürcüstanda, Estoniyada oynanıb. Bir söz deyim: oynayanlar, tamaşanı hazırlayanlar sevə-sevə bunu ediblər. Əlbəttə, o da var ki, həmişə istədiyini kimi olmur. Amma qərribə bir şey var, tamaşadan sonra sən artıq öz yazdıqlarına aktyorların prizmasından baxmağa başlayırsan. Mən bu prizmadan yanaşib yazdıqlarıma qayıtmağı və onların üzərində yenidən işləməyi çox sevirəm.

– Görkəmli dilçi Kamal Abdulla, olub ki, nə zamansa hisslərini ifadə etməyə söz tapmasın?

– Çox olub. Dəqiq deyə bilmərəm, hansı məqamlarda bu olub, amma çox olub. Bu bayağı bir fikirdi ki, əgər dilçisənsə hökmən gözəl danışmalısan. İnsanın elə xoşbəxt anları olur ki, hisslərini ifadə etməyə, sadəcə, söz tapmır.

– Oxucularınız arasında, Sizin sözlünüzə desək, “oxuyucular” da var?

– Çox. Mən bir dəfə yazmışdım ki, bizdə oxucudan çox oxuyucular var. Oxuyucular bilirsiz kimlərdi? Əsəri bir dəfə, özü də alababat oxuyanlar. Bu halda əsər sanki ona dəyib daxilinə nüfuz etmir. Əsər ondan kənar da qalır. Oxucu isə əsəri diqqətlə, anlaya-anlaya, lazım gəlsə, dönə-dönə oxuyandır. Özündə əks etdirən, öz içində əridəndir. Oxucu həmmüəllif deməkdir. Oxucu əsəri dərinədən və harmonik şəkildə o dərəcədə öz prizmasından keçirir ki, əsərin müəllifinə dönür. Oxucu əsəri özü üçün müəlliflə

birlikdə yenidən yazır. Hər dəfə bir az yazır. Axırda, bir necə dəfə oxuyandan sonra düşünürsən ki, bu əsəri sanki özün yazmışsan. Mənə elə gəlir ki, əslində, çox sevdiyim əsərləri elə mən özüm yazmışam (*gülür*). Bu oxucudur. Oxuyucu isə bir dəfə “üzdən” oxudu, qurtardı getdi, bildi ki, bu əsər budur, bu əsər bundan danışır, qəhrəmanları budur, bunun sevgisi budur, nifrəti budur və s. Əsər haqda məlumat oxusaydı, bundan yaxşı idi.

– Bu günlərdə 60 illiyinizi qeyd edəcəksiniz. Bu günə qədər həyatınızda ən yadda qalan hədiyyə nə olub?

– Nəvəm. Onun 1 yaşı tamam oldu. Və elə bilirəm ki, mənə ən böyük hədiyyə odur.

– “Yaşadığımız həyat və yaşaya biləcəyimiz həyat”. Hansı həyatı yaşayırsınız?

– Mənə elə gəlir ki, insan yaşadığı həyatın hər anında başqa bir perspektivli həyatın içinə düşə bilər. Yəni ulduzların hər birində bizim bir anımızın tamam başqa bir həyatı yaşanır. Amma biz burdayıq. Və yaşadığımız anı yaşayırıq.

Söhbətimizi blits-intervü ilə bitiririk:

– Təksiniz, yoxsa tənha?

– Tək-tənha.

– İnsanlarda ən çox dəyərləndirdiyiniz keyfiyyət hansıdır?

– Sədaqət.

– İnsanlarda ən çox nifrət etdiyiniz keyfiyyət hansıdır?

– Dönüklük.

– Həyatınızda neçə dostunuz var?

– Çox.

– **İlin hansı fəsilini sevirsiniz?**

– Payızı.

– **Deyirlər, nəvə övladdan şirindir. Bu belədi?**

– Yox.

– **Övlad şirindi?**

– Yox. İkisi də şirindi.

– **Bu həyatda hər şeyin öz rəngi var. Hətta rəngsiz olanların da rəngi var. Azərbaycan elitasını hansı rənglə ifa edə bilərsiniz?**

– Rəngarənglik.

– **Evdə heyvan saxlayırsız?**

– Yox.

– **Sevdiyiniz rəng?**

– Bənövşəyi.

– **Sevdiyiniz yazıçı?**

– Borxes.

– **Ədəbiyyatda sevdiyiniz qəhrəman?**

– Don Kixot.

– **Sevdiyiniz yemək?**

– Dovğa.

– **Sevdiyiniz ad?**

– Mehdi.

– **Həyatınızın devizi?**

– Docento discumus. (*Öyrədərək öyrənirəm*).

"MƏN YALNIZ YAZMAYA BİLMƏYƏNDƏ YAZIRAM"

"Kaspi" qəzeti, 3-4 aprel, 2011

(Söhbətləşdi: Afət İslam)

"Yarımçıq əlyazma" romanının müəllifi oxucuda Dədə Qorqud eposuna müraciət etmək istəyi oyadırsa, bu, BSU-nun rektorunu sevindirir?

Həmsöhbətimin təqdimata, yəqin ki, ehtiyacı yoxdur. Bununla belə, onun elmi ad və dərəcə, titullarından bir neçəsini sadalamamaq haqsızlıq olardı. Bu, həmsöhbətimin ölkə və dünya elminə, ədəbiyyatına və dilçiliyinə verdiyi böyük töhfələrə hörmətsizlik kimi qiymətləndirilə bilər.

Kamal Abdulla – Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, əməkdar elm xadimi, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Fondunun sədri, Yazıçılar Birliyi İdarə Heyətinin üzvü, Teatr Xadimləri İttifaqının üzvü, Mətbuat Şurasının üzvü, 200-dən çox elmi əsərin və 20-dən artıq kitabın müəllifi, dünyanın müxtəlif universitetlərinin fəxri akademiki, "Humay" milli mükafatı laureatı, Vladimir Putin tərəfindən təqdim olunmuş A.S.Puşkin medalının sahibi... Kitabları dünyanın bir çox ölkələrinin dilində nəşr edilib, pyesləri adlı-sanlı teatrlarda tamaşaya qoyulub, barəsində çoxlu məqalələr yazılıb, dissertasiyalar müdafiə olunub. Onun elmi-tədqiqat və yaradıcılıq irsini sözün əsl mənasında türk dünyasının mənəvi-intellektual xəzinəsinin incisi adlandırmaq olar.

Kamal Abdullanın ədəbi yaradıcılığı nəinki bədii, həmçinin əxlaqi-etik məsələləri əhatə edir. Onun hər şeri və ya əsəri özünəməxsus döyüş meydanına çevrilir, özü ilə gərgin daxili mübarizə aparır, nəhəng və ziddiyyətli həyat materialının müqavimətini yarıb keçməyə çalışır. O, dünyanı sadəcə seyr etmir, gözlə görünməyən-

ləri, duyulmayanları, insanın daxilində dərin kök salmış, ucadan deyilməyən mətləbləri həm görür, həm də işıqlandırır. Onun sənətkarlıq həssaslığı, ən zərif hiss və duyğuları, daxili dialoqunun məhrəmliyi, hədsiz dürüstlüyü, barışmazlığı heyran qoyur. O, sanki əlində çırağ tutmuş müdrik dərvişdir, həyatın labirintlərində dolaşmış qaranlıq künc-bucaqlara nur salır: bu nur Zamanı, Fəzanı adlayıb dünyanı aydınlığa bürüyür...

– Kamal müəllim, təkcə Sizin orden, elmi dərəcə, məqalə və kitab adlarını, mövqe və maraqlarınızın siyahısını sadalasaq, qəzet səhifəsinə yerləşməz. Bəs Kamal Abdullanın müəllimdən universitet rektoruna, oxucudan yazıçıya, sırası vətəndaşdan görkəmli ictimai xadimə qədər keçdiyi şərəfli yola nə daxildir?

– Çətin sualdır... Bu yola çıxanda necə idimsə, elə də qalmışam, dəyişməmişəm. Əgər pedaqoq olmuşamsa, həqiqətən, bu şərəfli adı daşımışam, deməli, elə indi də müəlliməm. Sırası vətəndaş olmuşamsa, bu gün də daxilən özümü vətənin layiqli övladı sayıram və ömrümün sonunadək belə davam edəcək.

– Neçə-neçə uca zirvəyə yüksəlmisiniz, bu işləri görmək üçün bir neçə insan ömrü də yetməz və bununla fəxr etmək lazımdır. Bilmək istərdim, Kamal Abdulla şeirlərində yazdığı üfüq xəttinə çatıb və ya bu xətti görür?

– Əməyimə verdiyiniz yüksək qiymətə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm. Üfüq xətti barədə heç nə deyə bilmərəm. Əgər insanın qarşıya qoyduğu məqsədi nəzərdə tutursunuzsa, heç vaxt strateji məqsədlərim olmayıb. Sadəcə, bir işin qulpundan yapışırsansa, onu layiqincə yerinə yetirməlisən.

– Şeirləriniz A.Axundovanın tərcüməsində gözəl səslənir. Bu əsərlər Sizi narahat edən problemlərlə bağlı şairin özü ilə dialoqdur, insanın daxilində dərin kök salmış, gözlə görünməyən mətləblərdən bəhs edir. Açığı, hər misra məni həyəcanlandırır, düşüncələrimi yerindən oy-

**nadır. Bilmək istərdim, ovqatınız təlx olduğu vaxtlarda, poeziya, yapışdı-
ğınız saman çöpüdür?**

– Həm hə, həm də yox. Ancaq belə düşünməyə meyliyəm ki, bu, həyatımın ötüb keçmiş müəyyən mərhələsidir. Bilmirəm, bunu xoşbəxtlik sayım, yoxsa təəssüf hissi keçirim...

**– Kantın fəlsəfəsinə görə, gecə sirlidir, əsrarəngizdir, gündüz isə gö-
zəl. Əsrarəngizlik qəlbi rıqqətə gətirir, gözəllik insanı cəzb edir. Sırr hər
zaman böyük əhəmiyyətə malikdir, gözəllik bir az xırda şeylərdə də ola
bilər. Sizin üçün əsrarəngiz nədir, gözəllik nədir?**

– Yəqin, “əsrarəngiz” olan idealdır, bütün “gözəlliklər” isə onun konkret təzahürüdür. Bu təzahür daimidir, əbədidir. Bəzən “gözəllik” özün-
də keçid anlarını, cizgiləri əks etdirir. A.Blok gözəl deyib: “Gərəksiz cizgiləri
silsən, görəcəksən ki, dünya necə gözəldir!”

**– İndi hamı gileylənir ki, yaradıcı ilə müəllif, ifaçı ilə aktyor, dinlə-
yici ilə oxucu arasında diskussiya aradan qalxıb. Sizcə, sənət əsərini daha
qlobal miqyasda müzakirəyə çıxarımaq ənənəsini bərpa etməyə ehtiyac
var?**

– Əgər bu diskussiya itibsə, deməli zamanın tələbindən irəli gəlib. Onun süni surətdə bərpası mümkün deyil! Bu suala açıq cavab vermək mə-
nim üçün çətindir. Ancaq belə müzakirələrin hansısa miqyasda keçirilməsi
gündəmə gəlibsə, deməli, lazımdır!

**– Gerçək sənət yalnız o zaman yaranır ki, yazıcının məhrəm hissləri
oxucuda müəyyən rəy doğursun. Lev Tolstoy deyirdi ki, əgər yazıçı, öz
oxucularını onların özlərinin yaşadığı hadisələrlə həyəcanlandıra bilirsə,
demək, məqsədinə çatıb. Sizcə, hansı əsəriniz bu mənada oxucuya daha
güclü təsir göstərib?**

– Deməzdim ki, bu suala cavab vermək çətindir, sadəcə təvazökarlıq-
dan uzaq olardı. Amma təkid edirsinizsə... Oxucularım tez-tez məni sevin-

dirib deyirlər ki, “Yarımçıq əlyazma” romanının mütaliəsindən sonra onlar “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını yenidən oxumağa ehtiyac duyurlar.

– Sizin üçün ədəbiyyatda başlıca məsələ nədir: hisslərin zənginliyi, müəllifin fəlsəfi əqidəsinin dərinliyi, həyat barədə düşüncələri, təbiəti dərk etməsi, özünüifadə formaları, novator üslubu? Yaradıcılığınıza bu məsələləri tərənnüm edə bilmisinizmi?

– Heç özüm də bilmirəm. Yəqin, adını çəkdiyiniz cəhətlər mövcuddur və ədəbiyyatda yaşam hüququ qazanıb. Bilirsiniz, mən yalnız yazmaya bilməyəndə, yazıram. Belə hallarda fikirləşib plan qurmağa imkan (vaxt baxımından) tapmıram, elə sürətlə yazıram ki, dediyiniz meyarların hər hansından bilərəkdən “yararlanmaq” barədə düşünürəm.

– Müəllif yaratdığı əsərin bədii keyfiyyəti, ideya istiqaməti, gerçəkliyi və mövzu dərinliyinə görə nə dərəcədə məsuliyyət daşıyır? Sənətkarın, yazıcının daxili senzuraya ehtiyac var?

– Ehtiyac olmasa da, var. Senzurasız heç nə mümkün deyil. İnsan yaşadığı mühitdə artıq daxili senzuranın məhsuludur. Bu mənada, ədəbiyyat istisna təşkil etmir.

– Müasir dünya yazıçılarından kimi özünü daha yaxın sayırsınız və bu müəlliflərin əsərlərində Sizi cəzb edən nədir?

– Bir çoxlarının adını çəkə bilərəm. Əgər müasir dünya ədəbiyyatının nümayəndələrini nəzərdə tutursunuzsa, ilk növbədə, iki dahi sənətkarı vurğulamaq istərdim: Borxes və Umberto Eko. Onların yaradıcılığında ən çox diqqət çəkən cəhət isə budur: hər iki müəllifin əsərlərində dərin intellektuallıq, bəlkə də, elmi potensial güclü bədiiliklə heyvətəmiz dərəcədə qovuşaraq qırmızı xətt kimi keçir. Düşünürəm, bu qovuşma, ümumən müasir prozanı xarakterizə edir.

– Yaradıcılıq və elmi-tədqiqatla məşğul olduğunuz illər ərzində dəfələrlə “Dədə Qorqud” dastanına müraciət etmişiniz, namizədlik dissertasiyası, yazdığınız çoxsaylı məqalələr və kitablar bu mövzuya həsr olunub. Dastana yenidən müraciət etməyə, onu təzədən araşdırıb “Yarımqıç əlyazma” romanını qələmə almağa Sizi nə vadar edib?

– ...etiraf edirəm ki, bilmirəm.

– V.Xlebnikovun belə sözləri var: “Mənə çox az şey lazımdır: bir parça çörək, bir damcı süd, bir az səma, bir az bulud”. Bəs Kamal Abdulla nəsiz yaşaya bilməz?

– Allahsız!

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD” TÜRKOLOQLARIN İNHİSARINDAN ÇIXIB GERMANŞÜNASLARIN DA TƏDQIQAT OBYEKTİNƏ ÇEVRİLDİ”

“525-ci qəzet” 29 iyun, 2011

Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Kamal Abdullanın Almaniyanın Mayns şəhərində keçirilmiş “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar haqqında nəğmə” – “Ortaçağ qəhrəmanlıq dastanlarında Şərq və Qərb” adlı layihəsi ilə bağlı APA-ya müsahibəsi.

– Kamal müəllim, elə bu ayın əvvəlində Almaniyanın Mayns şəhərində “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar haqqında nəğmə” – Ortaçağ qəhrəmanlıq dastanlarında Şərq və Qərb adlı layihəsi çərçivəsində II simpozium baş tutdu...

– Almaniyanın Maynz şəhərində ilk Avropa naşiri İohannes Qutenberqin adını daşıyan Universitetdə Azərbaycan filoloqları ilə Almaniya alimlərinin birgə konfransı keçirildi. Konfrans 10 il ərzində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan böyük bir layihənin ikinci mərhələsidir. Bu layihənin təməli üç il əvvəl qoyulub. O zaman Bakı Slavyan Universiteti alman həmkarlarımıza “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı ilə “Nibelunqlar haqqında nəğmə”nin müştərək öyrənilməsini təklif etdi. Onlar böyük məmnuniyyətlə buna razılıq verdilər. Bununla da biz Qutenberq adına Maynz Universiteti və Almaniyanın Osvald fon Volkenştayn Cəmiyyəti ilə birgə bu layihəyə başladıq. Bu 10 illik layihə əsasında 5 konfransın keçirilməsi nəzərdə tutu-

lub. Onlardan birincisi “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar nəğməsi”nin dil xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdu və iki il bundan əvvəl Bakıda keçirildi. İkinci konfrans bu dastanların ədəbi xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdu ki, bu yaxınlarda Maynz şəhərində baş tutdu. Üçüncü konfrans iki ildən sonra yenə də Bakıda keçiriləcək və bu qədim yazı abidələrinin kulturoloji aspektdən işıqlandırılmasına həsr olunacaq. Dördüncü konfrans yenə də Maynzda olacaq və dastanları tarixi nöqtəyi-nəzərdən təhlil edəcək. Beşincisi isə sosioloji aspekt olacaq ki, mövzu əsas etibarilə müasir cəmiyyətin təsəvvüründə bu iki dastanın yeri barədə bəhs edəcək.

– Bu cür layihələrin həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

– Bu layihənin xüsusiyyətini və əlahiddəliyini onda görürəm ki, ilk dəfə olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına geniş mənada qədim alman dili və ədəbiyyat mütəxəssisləri müraciət edirlər. Çünki onların tədqiqat obyektinə olan “Nibelunqlar nəğməsi” və bizim tədqiqat obyektimiz olan “Dədə Qorqud” hər zaman sanki ayrı-ayrı sahələrdə bir-birindən aralı şəkildə öyrənilib. “Kitabi-Dədə Qorqud”u ilk dəfə dünyaya tanıdan 1815-ci ildə alman şərqsünas alimi Henri Fridrix fon Dits olub. Dits 195 il bundan öncə Almaniya 1815-ci ildə öz əsərini yazdı, ilk dəfə olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarına böyük qiymət verdi və yunan mifoloji süjetləri ilə müqayisə etdi. Ondan sonra italyan və rus alimləri də bu dastanı dünyaya tanımaqda mühüm işlər görüblər. Amma onların hamısı şərqsünaslar olublar. Qədim Ana Kitabımız yalnız şərqsünaslıq elmi çərçivəsində öyrənilib və açıq deyək, buna görə də geniş yayılmayıb. Bizim layihənin böyük əhəmiyyəti ondadır ki, biz onu Qərb humanitar elminin əsaslı istiqamətlərindən birinin – germanistikanın tədqiqat obyektinə çevirə bildik. Artıq “Kitabi-Dədə Qorqud”a tək-cə Qərb şərqsünasları deyil, həm də alman (özü də tək-cə alman deyil) germanistləri müraciət edirlər və onu Nibelunqlar dastanı ilə müqayisədə maraqla öyrənirlər. Beləliklə, “Dədə Qorqud”un Avropa cəmiyyətinə tanıtım sahəsi xeyli genişləndi. Bu layihə, əslində, germanistlərlə türkoloqların ilk təmas nöqtəsi idi. Buna görə də istərdim ki, ölkəmizin

geniş ictimaiyyəti Maynz şəhərində keçirilmiş konfransı və ümumilikdə bu 10 illik layihəni Azərbaycanın qədim mədəniyyətinin bayramı kimi dərk və qəbul etsin.

– Sizcə, bu layihə “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar nəğməsi”nin birgə öyrənilməsinin geniş perspektivləri üçün də zəmin yaradacaqmı?

– Sözsüz ki, əlamətdar cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, əgər layihə başlayana qədər bu iki dastanın, əsasən, öz-özlüyündə öyrənilməsinə üstünlük verilirdisə, artıq son iki il ərzində onların müştərək şəkildə öyrənilməsinə üstünlük verilir və germanistlər “Dədə Qorqud”dan, Dədə Qorqudçular da “Nibelunqlar nəğməsi”ndən çox şeyi əxz edirlər. Bu iki dastan sanki bir-birinə kömək edərək tədqiqatçıların gözündə daha bütöv və daha dolğun mənzərə əks etdirir.

İki ildən bir keçirilən bu konfransların elm üçün əhəmiyyətini bir daha vurğulayandan sonra həm də onu bildirmək istəyirəm ki, ali məktəblər üçün də – həm Maynz, həm də Bakı Slavyan Universitetlərinin alimləri, eyni zamanda tələbələrımız üçün bunun əhəmiyyəti böyükdür. Çünki biz öz işimizi konqresdən konqresə aparmırıq, biz öz işimizi konqreslərarası da aparırıq. Dəyirmi masalar, seminarlar təşkil olunur, tələbə konfransları keçirilir, hətta Slavyan Universitetinin kompleks məktəb-liseyində “Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar nəğməsinə” həsr olunmuş müxtəlif tədbirlər təşkil olunur.

– Çox güman ki, bu cür layihənin qarşılıqlı təşkili həm də Azərbaycan və Almaniya arasında tələbə və müəllim mübadiləsi sahəsində də özünü göstərir...

– Bəli, tamamilə doğrudur. Almaniya bizə dərs deməyə müəllimlər gəlir, biz alman tələbələrini qəbul edirik və öz tələbələrimizi ora göndəririk. Elə bu məqamda bildirmək yerinə düşər ki, hazırda Bakı Slavyan Universitetinin filologiya fakültəsində alman professoru Doris Bölke dərs deyir. Ən maraqlı cəhətlərdən biri də birgə nəşrlərin hazırlanmasıdır. Bakı

Slavyan Universiteti bu gün dünyanın bir çox universitetləri ilə birgə elmi əsərlər hazırlayır. Alman həmkarlarımızla hazırladığımız xüsusi buraxılış Osvald fon Volkenştayn Cəmiyyəti ilə birgə çox tanınmış alman dilçi alimlərinin iştirakı ilə çıxarılıb. Bu, bir qədər əvvəl qeyd etdiyim alman alimi fon Ditsin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarındakı “Təpəgöz” boyundan etdiyi tərcümənin 195 ilinə həsr olunmuş xüsusi buraxılışdır. Bu layihə, eyni zamanda Şərqlə Qərb arasında mədəni və mənəvi dialoqun bir təzahür formasıdır. Bilirsiniz ki, bu gün bu istiqamətdə xeyli iş görülür. Artıq XVIII, XIX, XX əsrin əvvəllərindəki təsəvvürlər – Kiplinqə məxsus “Şərq – Şərkdir, Qərb-Qərbdir və onlar heç zaman birləşə bilməz” kimi anlayışlar, imperialist dövrün düşüncələri bu gün özünü doğrultmur və gördüyümüz kimi Şərq və Qərb bu həyata keçirdiyimiz dialoq vasitəsilə birləşməyə cəhd edir. Bu baxımdan “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar nəğməsi” belə birləşdirici körpülərdən sayıla bilər. Bu dastanlardakı süjetlərdə dil və üslub xüsusiyyətləri, ümumiyyətlə, qədim dastanlara xas olan bir çox cəhətlər iki xalqın qədim yazılı abidəsinin yaxınlığı barədə, bir məxrəcə gəlməsi barədə ciddi çəkildə danışmağa imkan verir. Buradakı motivlər bu dastanların hər ikisinin daha qədim ümumi kökə getməsinə ortaya qoyur. Nəzərdən keçirilən dastanların daha geniş kontekstdə yunan dastanları, qədim slavyan, roman dastanları ilə müqayisələri bunu deməyə əsas verir və bu müstəvidə perspektivli tədqiqat işləri alimlərimizi gözləyir.

– Yəqin ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”la bağlı beynəlxalq layihələriniz bununla yekunlaşmayacaq. Gələcək planlarınızda nələr var?

– Biz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanımızın dünya dastanları ilə müqayisəsini davam etdirmək niyyətindəyik. Təkcə qədim german abidələri ilə deyil, eyni zamanda fransız, ispan, slavyan abidələri ilə bu dastanın müqayisəsini həyata keçirmək niyyətindəyik. İlk addımı biz alman həmkarlarımızla atdıq və bu davamlı olacaq.

Bu, təkcə filologiyamız üçün deyil, ümumiyyətlə, mədəniyyətimiz üçün çox ciddi və faydalı bir addımdır. Alman filoloji fikrinin bu gün üzdə və öndə olan simaları ilə bizim “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını öyrənən

alimlərimizin təması, həqiqətən də, son dərəcə ciddi bir hadisədir. Və alman həmkarlarımızın dediklərinə əsaslanaraq, güman edirəm ki, bu təmas hər iki tərəf üçün faydalı və maraqlı oldu. Təqdirəlayiq hal o idi ki, həm Azərbaycandan, həm Almaniya'dan bu konqresin işində təkcə Maynz Universiteti və Bakı Slavyan Universitetinin alimləri bir-biri ilə görüşmədi. Bakı Slavyan Universiteti ilə yanaşı, Azərbaycandakı Dillər Universiteti, Bakı Dövlət Universiteti, Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin alimləri də bu elmi tədbirin iştirakçıları idilər. Tədbirin Qərb aləmi üçün böyük elmi əhəmiyyətinin təzahürü onda idi ki, konfransa Amerikanın, Fransanın, Avstriyanın alimləri – germanistləri də qatılmışdılar. Almaniya tərəfdən isə bu tədbirə Maynz Universiteti ilə yanaşı, Bonndan professor Karl Reixel, Bremendən professor Elizabet Linert, Saarbrükendən professor Volfqanq Haubrixs, Xemnitsdən Kristof Fasbender, Frankfurtdan doktor Regina Topfer, Vüzburqdan professor Ziqlinde Hartmann, Berlindən professor Ursula Şulze, Zalsburqdan məşhur professor Ulrix Müller qatılmışdı. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Ulrix Müller alman germaşünaslarının sanki xaç atasıdır.

Azərbaycandan tədbirdə çıxış edənlərin arasında professorlar Rəhilə Qeybullayeva, Rəhman Bədəlov, Rəhilə Quliyeva, Telman Cəfərov, doktorlar Firəngiz Paşayeva, Rüstəm Rəsulov, Fərəh Cəlil, Telman Kazımov, BDU-nun türkologiya kafedrasının müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü Tofiq Hacıyev, Dillər Universitetinin professoru Fəxrəddin Veysəlli, Mədəniyyət universitetindən professor Niyazi Mehdi və başqaları var idi. Son dərəcə sevindirici idi ki, Qərb alimləri ciddi şəkildə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarını öyrənərək öz elm sahələri üçün ciddi nəticələrə gəlməyə çalışırdılar.

– 2013-cü ildə bu konfrans Bakıda keçiriləcək. Artıq bununla bağlı hazırlıqlara başlanıbmı?

– Bəli, dediyim kimi, bu konfrans növbə ilə Maynzda və Bakıda təşkil olunur. Biz artıq qayıdan kimi hazırlıq prosesinə başladıq. Dünən universitetimizdə geniş elmi ictimaiyyətin və tələbələrin iştirakı ilə dəyirmi masa keçirildi. İkinci simpoziumun təhlili və məruzələri çapa hazırlanır. Bakıda

keçirilmiş birinci simpoziyumun materialları Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdu. İndi isə alman alimləri bizə hədiyyə olaraq bu kitabı alman dilində çap etdilər. Artıq o kitab mənim məsələmin üstündədir və adını çəkdiyim dörd təşkilatçının redaktorluğu ilə hazırlanıb. Biz isə Almaniyada yenidən keçirilmiş II simpoziyumun materiallarını Azərbaycan dilində nəşr edəcəyik.

Bir daha vurğulamaq istərdim ki, bu 10 illik layihə tək filoloji, tarixi-sosioloji hadisə deyil. Bu çox böyük kulturoloji əhəmiyyət daşıyan, Azərbaycanın qədimliyini, dərin mədəni irsini və ənənələrini Qərb düşüncə kontekstinə həkk etdirən bir elmi hərəkətdir! Bu da, əslində, Azərbaycanın Avropa ilə inteqrasiyası yolunda, milli ideyamız olan azərbaycançılıq prinsiplərinin geniş təbliğatı, ölkə imicinin dəstəklənməsi istiqamətində görülən önəmli işlərdən biridir. Məgər bu layihənin keçirilməsi yalnız Bakı Slavyan Universitetinin uğurudur? Əlbəttə ki, xeyr. Bu hadisə bu gün dünyada, Avropada ziyalı təbəqə, universitet ictimaiyyəti tərəfindən Azərbaycana olan marağın və artmaqda olan diqqətin təzahürlərindən biridir. Biz bundan istifadə etməsək, deməli, çox vacib və millət üçün faydalı bir fürsəti əldən vermiş olacağıq...

"HAMIMIZ EYNİ AĞACIN YARPAQLARIYIQ"

"Literaturnaya qazeta", 28 sentyabr-4 oktyabr, 2011, №38

"Avroasiya muzası" müştərək layihəsi

Bu il əlamətdar yubiley – Müstəqil Dövlətlər Birliyinin 20 yaşı tamam olur. Sovet İttifaqının dağılması və keçmiş sovet respublikaların müstəqillik qazanmasından bizi iki onillik ayırır.

Şübhəsiz, bu illər gənc dövlətlər üçün heç də asan olmayıb. Ancaq müstəqillik yoluna qədəm basandan sonra onlar uğurla inkişaf etməyə başladılar. Ən əsası – MDB ölkələri bir-birinə yad münasibət bəsləmədilər, siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələri kəsmədilər. Çünki bu əlaqələr olmadan yaxşı yaşamaq mümkün deyil.

Deyirlər ki, mədəniyyət – siyasətin relləridir və yalnız mədəniyyət vasitəsilə qarşılıqlı tərəqqiyə nail olmaq, dövlətlərarası dialoq qurmaq mümkündür. Tolerantlıq, dostluq və qarşılıqlı anlaşma – Birlik ölkələrinin hərtərəfli münasibətləri bu prinsiplər üzərində qurulmalıdır. Gələcək – bir-birimizin mədəniyyətinə necə münasibət bəsləməkdən asılıdır. MDB dövlətlərini təmsil edən tanınmış yazıçılar, incəsənət xadimləri "LQ" səhifələrində bu barədə fikirlərini bölüşürlər. Onlara üç suala cavab vermək təklif olunur:

Sizcə, iyirmi illik müstəqillik dövrü dövlətə nə verdi?

Bu müddət ərzində rus dilinə münasibət necə dəyişib?

Mədəni mübadilə baxımından, Birlik dövlətlərinin gələcək perspektivləri necədir?

Müsahibimiz Kamal Abdulla, yazıçı, Bakı Slavyan Universitetinin rektoru.

– Azərbaycan Respublikasının müstəqillik qazanması istər ölkə daxilində, istərsə də xaricdə milli maraqlara uyğun siyasət həyata keçirmək imkanı yaratdı. Ölkənin resursları konkret ehtiyacların ödənilməsinə yönəldildi, iqtisadiyyatın önəmli sahələri inkişaf etməyə başladı. Təhsil və elm sahəsində milli inkişaf konsepsiyası işlənib-hazırlandı.

Azərbaycan digər dövlətlərlə, o cümlədən Rusiya ilə öz maraqlarına cavab verən birbaşa əlaqələr qurmağa başladı. Qərribə də səslənsə, sovet dönəmində Azərbaycanla Rusiya arasında əməkdaşlıq yalnız şərti idi.

Hesab edirəm ki, müstəqil dövlətimiz və xalqımız Rusiyaya münasibətdə layiqli əməkdaşlıq nümayiş etdirir. Bu real əməkdaşlıq həyatın bütün sahələrində, o cümlədən rus dili və mədəniyyətinə münasibətdə özünü aşkar büruzə verir.

Biz müstəqil dövlətçilik mərhələsini birlikdə keçmişik. Əlbəttə, bu və ya digər şəkildə qonşu dövlətlərlə bağlı dramatik hadisələri unutmaz olmaz. Mən Dağlıq Qarabağ münaqişəsini nəzərdə tuturam.

– Sualın qoyuluşunu bir qədər dəyişərdim: bu müddət ərzində rus dilinə münasibət dəyişib? Məlumdur ki, MDB ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda, milli dilin hüquqi və faktiki statusu dəyişib. Azərbaycan dili tamhüquqlu dövlət dilinə çevrilib və öz birbaşa funksiyalarını yerinə yetirməyə başlayıb.

Amma rus dilinə münasibət, həqiqətən, yaxşılığa doğru dəyişib. Sovet dönəmində bütün xalqların mümayəndələri, o cümlədən azərbaycanlılar, rus dilini öyrənməyə və bu dildə danışmağa məcbur idilər, çünki rus dili dövlət dili sayılırdı. İndi müstəqil dövlətlik və xalqlarımız milli maraqlardan çıxış edərək bütün məsələləri, o cümlədən dil siyasətini də özü müəyyənləşdirir. Buna görə də müstəqillik mərhələsində rus dilinə münasibət xalqların tolerantlığı, milli mədəniyyətin və mentalitetin xarakteri, Rusiyaya və rus xalqına səmimi münasibət və əlbəttə ki, yeni praktiki yanaşma ilə müəyyən olunur.

Qərribə də səslənsə, ancaq Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə rusdilli qəzet və jurnalların sayı, həmçinin auditoriyası əhəmiyyətli dərəcədə genişləniib. Dərsləklər, elmi və bədii ədəbiyyat çap olunur, rus dilində tele-radio verilişlər translyasiya edilir. 100 mindən çox şagird orta məktəblərin rus dili bölməsində təhsil alır, 12 məktəbdə təhsil yalnız rus dilində aparılır, 340 məktəb isə həm Azərbaycan, həm də rus dilində təhsil verir. Bütün ali məktəblərdə rus bölmələri var, Azərbaycan bölmələrində isə rus dili birinci və ya ikinci dil tədris olunur.

Respublikada rus dili və ədəbiyyatının geniş yayılması və öyrənilməsi sahəsində çalışdığım Bakı Slavyan Universitetinin xüsusi rolu var.

Biz 2000-ci ildən başlayaraq rus dili müəllimləri ilə birgə filoloq-rusistlər, rus dili tərcüməçiləri, rus dili məktəbləri üçün ibtidai sinif müəllimləri, jurnalistlər, beynəlxalq münasibətlər, slavistlər, romanistlər və germanistlər, turizm və mehmanxana işi üzrə mütəxəssislər hazırlayırıq. Yeri gəlmişkən, tədris rus dilində aparılır.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanın digər ali məktəblərində də rus bölmələri fəaliyyət göstərir. Respublika çərçivəsində rus filologiyası ümumən öz təsir dairəsini genişləndirib – artıq Naxçıvan və Gəncə universitetlərində də rus dili müəllimlərinin hazırlanmasına başlanılıb.

Rus dili informasiya sahəsində, biznesdə, ictimai və mədəni həyatda, o cümlədən beynəlxalq miqyasda mühüm rol oynayır. Bakıda Rus Dram teatri fəaliyyətini uğurla davam etdirir, rus dilində ədəbi jurnallar dərc olunur. Sizə söhbət açmaq istədiyim əməli addımlar bundan ibarətdir.

– Hesab edirəm ki, perspektivlər, əvvəla, xalqın əməkdaşlığa can atması ilə, ikincisi, dövlətin bu cəhdləri fəal müdafiə etməsi ilə müəyyən olunur. Məsələyə bu nöqtəyi-nəzərdən yanaşib maarifçilik və xeyriyyəçilik fondlarının nəcib missiyasını qeyd etmək istərdim.

Azərbaycanda Heydər Əliyev Fondu, “Rus dünyası” Fondu, MDB iştirakçı dövlətlərinin humanitar əməkdaşlığı üzrə Dövlətlərarası Fondu, Rusiyadakı Avroasiya Tədqiqatları İnstitutu bu sahədə böyük işlər görür. Bu fondların həyata keçirdiyi layihələr mədəni əlaqələrin inkişafına, MDB

xalqlarının mənəvi tərəqqisinin daha da yüksəlməsinə yönəlib. MDB ölkələrində yaşayan yaradıcı elmi ziyalıların ənənə halını almış forumları, humanitar əməkdaşlıq üzrə birgə konfranslar mühüm rol oynayır. Başlıcası, tarixi proseslərin mürəkkəbliyinə baxmayaraq, ölkələrimizin ziyalıları arasında canlı, birbaşa əlaqə hələ də qalır, qarşılıqlı mədəni irsə maraq tükənməyib. Son onilliklərin hadisələri bir daha sübut edir ki, həyatda harmoniyaya nail olmağın yolu yalnız mədəni sahədə fəal əməkdaşlıqdan keçir.

“YARIMÇIQƏLYAZMA”NIN ODİSSEYASI DAVAM EDİR”

“Exo” qəzeti, 2011
(Söhbətləşdi: S.Kərimova)

“Exo” qəzeti Kamal Abdullanın böyük ədəbi hay-küyə səbəb olmuş “Yarımçıq əlyazma” romanı barədə çox yazıb. Qeyd etmək lazımdır ki, roman Azərbaycan ədəbiyyatında ilk postmodernist əsərdir. Amma roman yalnız bununla böyük maraq doğurmur. Təsadüfi deyil ki, kitab ölkəmizdən kənar da ədəbiyyatşünasların və tənqidçilərin diqqətini cəlb edib. Belə ki, “Yarımçıq əlyazma” 2005-ci ilin dekabrında keçirilmiş intellektual ədəbiyyat Beynəlxalq yarmarkasında təqdim olunub. Yeri gəlmişkən, “intellektual” sözü onu bildirir ki, yarmarkada nəşriyyatların təqdim etdiyi məhsulların seçimində müəyyən keyfiyyət meyarı mövcuddur. Daha sonra mart ayında, Rusiyanın Pen-klubunda “Yarımçıq əlyazma” romanının rus dilinə tərcümə olunmuş variantının təqdimat mərasimi keçirilib. Qeyd edək ki, əsəri rus dilinə Azərbaycanın tanınmış teatr rejissoru Vaqif İbrahimovçu çevirib, Lev Anninski isə ön söz yazıb.

Rus dilinə çevrilmiş “Yarımçıq əlyazması” romanının təqdimatından sonra, mənə Rusiya pen-klubuna üzvü yazılmağı təklif etdilər, – romanın müəllifi Kamal Abdulla “Exo”nun müxbiri ilə söhbətə belə başladı. – Əsəri sanballı ədəbi tənqidçilər və yazıçılar müzakirə etmişdilər. Düşünürəm, Rusiya pen-klubunun üzvlük bileti almaq, bir növ kitaba verilən qiymətə işarədir.

Yeri gəlmişkən, pen-kluba dəvət nadir hadisədir, belə ki, yazıçının milli mənsubiyyəti az rol oynayır.

–“Yarımcıq əlyazma” başqa hansı dillərə çevrilib?

–“Roman artıq fransız dilinə tərcümə olunub və Parisin “Harmatan” nəşriyyatında çapdan çıxıb. Kitabın təqdimatı İNALCO universitetində keçirilib. Bu məşhur Paris universitetinin üç yüz illik tarixi var. İNALCO-da Şərq dilləri, mədəniyyəti və sivilizasiyası öyrənilir. Kitabın təqdimat mərasimi uğurla keçdi. Romanın fransız nəşrinə ön sözü İNALCO-nun professoru, ədəbiyyatşünas Klod Aliber yazıb. Hazırda kitabın türk dilinə tərcümə olunmuş variantı çapa hazırlanır. Əsər Türkiyədə nəşr olunacaq. Kitabı tanınmış türkoloq Ali Duymaz tərcümə edib. Yeri gəlmişkən, o, bundan əvvəl mənim “Gizli Dədə Qorqud” monoqrafiyama türk dilinə çevirib. Əsərlə, həmçinin alman və yunan mütəxəssisləri də maraqlanıblar. Bir sözlə, bu kitabın Odisseyası davam edir”.

Bununla yanaşı, Rusiyada çıxan “Literaturnaya qazeta” nəşrinin yeni nömrəsində tanınmış ədəbi tənqidçi Lüdmila Lavrovanın məqaləsi və K.Abdullanın hekayəsi dərc olunub. L.Lavrova məqaləsində yazır: “Bu roman müəllifin böyük istedad sahibi olduğunu bir daha açıb göstərir. Onun istedadının başlıca xüsusiyyəti – müasirliyi və əbədi dəyərləri, bugünkü dünyanın ziddiyyətlərini və uzaq tarixin kəşifən yollarını heyvətəməz şəkildə bir-birinə qovuşdurmaq bacarığı – dəyişməz qalır. Məhz bu qovuşdurma bacarığı Kamal Abdullanın yazıçı fərdiliyinin sirrini təşkil edir. O, son dərəcə maraqlı, çoxqatlı hekayətlər yaradanda nə barədə düşünür – həqiqəti dərk etmək istəyir, yoxsa qarşısına qoyduğu estetik vəzifələri həll etməyə çalışır və ya təxəyyülündəki həmsöhbətlə (fərqi yoxdur, istər müasir, istərsə də zamanın dərinliyindən keçib gəlmiş insan olsun) yaradıcılıq oyununa başlayır? Oxuculardan hər biri bu sualı müxtəlif cürə cavablandırma bilər”, – L.lavrova bildirir.

Qeyd etmək vacibdir ki, K.Abdullanın yaradıcılığında zaman xüsusi yer tutur, əsərlərində keçmiş, indiki və gələcək zaman davamlı olaraq səsləşir. Tarixin çarxı mütləq istinad nöqtəsinə qayıdır. Müəllif ön sözdə təsadüfən demir ki, Dədə Qorqud bizim günlərə qayıdacaq. Bununla əlaqədar, L.Lavrovadan sitat yerinə düşür: “Qədim epik dastanların və əfsanələrin avantür-belletristik potensialından ustalıqla istifadə edən və ədəbi materialı detektivlə qovuşdurən Kamal Abdulla öz parlaq mənzərəsini, baş vermiş hadisələri, yumoru, uzaq keçmişdə yaşamış adamlar-

rın həyatının bitib-tükənməz dərinliyini və faciəsini yaradıb. Onun əsərində yalnız insanlar yox, yaratdığı və əsrlər boyu dəyişməz qalan rəmzlər də real həyatda yaşayır. Bütün bunlar qəhrəmanın vasitəsilə tərənnüm olunub, romanda onun sirri sonadək açılmır. Qədim manuskriptin müəmmalı şəkildə peyda olması, özünəməxsusluğu ilə seçilən vasitəçi Vergilinin şərhləri və qeydləri oxucunu əsər boyu müşayiət edir. Məhz onun gözləri ilə heyratamız süjetdə baş verən hadisələri izləyir, onun köməyi ilə rəngarəng personajların yarımçıq sözü ilə kəsilmiş (bu çoxmənalı üsul, təbii ki, əlyazma şəklində olan perqamentə zamanın təsirini izah edir) əhvalatların tam mənzərəsini muncuq kimi bir-birinin ardınca sapa düzə bilirik. Sözü axıra qədər deməmək, roman müəllifinin ehtirasları və sirli qəhrəman (o, israrla bildirir ki, yarımçıq əlyazısının müəllifi barədə sensasiya doğuracaq bilgiyə malikdir) – bütün bunlar birləşib fantaziyanı oyadır, interpretasiya üçün geniş meydan açır. Amma kitabın yarımçıq kəsilmiş sonluğu bizi başqa istiqamətə aparır və Platonun müdrik kəlamına gətirib çıxarır: “Bütün biliklər xatirədən başqa bir şey deyil”.

“BİZDƏ ÇOX VAXT QARAYAXMA İLƏ TƏNQİDİ QARIŞDIRIRLAR”

Azadlıq.org, 14 oktyabr, 2011
(Söhbətləşdilər: İlqar Rəsul, Maarif Çingizoğlu)

“Mənim əsərlərimin son vaxtlar bu cür məşhurlaşmasında, yəni gündəmdən çıxmamasında iki adamın xüsusi xidməti olub. Onun biri Rasim Qaracadır, digəri isə Rövşən Qəmbərovdur”

“Rasim Qaraca məni Etimadın, Salamın əsərlərini Türkiyədə nəşr etdirməməkdə ittiham edir və sən demə, mən günahkarmışam”.

“Mən hələ bir kitabımın nəşrinin maddi xərcini çəkməmişəm”.

“Pen Klub” proqramının budəfəki qonağı Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, yazıçı Kamal Abdulladır.

O, “Unutmağa kimsə yox” adlanan son romanı ilə bağlı tənqidlərə və digər məsələlərə münasibətini bildirib.

İlqar Rəsul:

– Kamal müəllim, əlinizdə yaxın günlərdə yenidən səs-küy yara-
dacaq, haqqında fikirlər səslənəcək hansısa bir iş var?

Kamal Abdulla:

– Bu səs-küylərin yaranmasında mənim dırnaqarası günahım, bəlkə də, hamınınkindən azdır. Əldə həmişə bir iş olur. Bütün işlər nəyinsə davamıdır. Və heç bir işin nöqtəsini qoymaq mümkün deyil. Bu baxımdan iş var. Amma mən birinin adını xüsusi çəkmək istərdim. Biz universitet olaraq təşəbbüsdə bulunub alman həmkarlarımızla Dədə Qorqud dastanı ilə Nibelunqlar dasta-

nının (“Kitabi-Dədə Qorqud” və “Nibelunqlar haqqında nəğmə” – Ortaçağ qəhrəmanlıq dastanlarında “Şərqi və Qərbi” adlı layihə – İ.R.) birgə, paralel öyrənilməsinə dair çox maraqlı bir layihənin başlanmasına imza atdıq. Bu Bakıda və Almaniyanın Maynz şəhərində qarşılıqlı konfransların keçirilməsi ilə gerçəkləşəcək onillik bir layihədir. Artıq iki konfrans keçirilib.

Layihə konfranslararası alimlərin qarşılıqlı səfərləri ilə də davam edir. Hazırda əlimdə olan əsas işlərdən biri budur.

İlqar Rəsul:

– Siz sadəcə yazıçı yox, həm də səlahiyyət sahibi olan şəxssiniz. Bu məqam ədəbi müstəvidə təsiredici faktor kimi dilə gətirilir, əsərlərinizi təhlil edən adamlara münasibətdə bəzən rektorluq səlahiyyətinizin hansısa təsiri, yaxud təzyiqindən danışılır. Necə dəyərləndirirsiniz bu yanaşmanı?

Kamal Abdulla:

– Bu rektorluq elə də böyük bir vəzifə deyil ki, (amma, eyni zamanda çox şərəfli bir vəzifədir) mən ondan istifadə edib özüm haqda ajiotaj yaramdım. Bu belə deyil təbii ki. Bunu ən azından məni yaxşı tanıyanlar bilir. Ədəbiyyat olan yerdə vəzifələr nəzərə alınmır. Höte Veymarda vəzir idi (Veymar – Almaniyanın mədəniyyət mərkəzlərindən biri – İ.R.). Molla Pənah Vaqif vəzir olub. Əllərində böyük səlahiyyətlər olub. Məgər indi bizim onlarınkini xatırladan səlahiyyətlərimiz var? Bilirsiniz, son dövrlər mənim romanım (“Unutmağa kimsə yox” – İ.R.) ətrafında yaranan qeyli-qallı vəziyyət, mənə elə gəlir ki, heç də Kamal Abdulla, “Unutmağa kimsə yox”, yaxud ədəbiyyat söhbəti deyil. Bu söhbətin dərinliyində başqa mətləblər gizlənilir və ağıllı adamlar o mətləbləri yaxşı bilir.

İlqar Rəsul:

– Bəlkə, ucundan-qulağından deyəsiniz o nə mətləblərdir?

Kamal Abdulla:

– Yavaş-yavaş ona da gəlib çıxacaq. Əlbəttə, deyəcəyəm.

İlqar Rəsul:

– İnsan elə bir məxluqdur ki, ona hətta tapşırıq vermədən belə, xislətinə uyğun olaraq özü üçün tapşırıq yaradıb onu yerinə yetirə bilir. Və bu, kənar müşahidədə başqa effekt də yarada bilər. Sizin “Unutmağa kimsə yox” romanınız haqqında yazılanlar bu baxımdan nə dərəcədə obyektivdirlər?

Kamal Abdulla:

– Anladım. Tənqid ilk növbədə təhlil deməkdir – ədəbi əsəri, yəni mətni təhlil etmək deməkdir. Təəssüf ki, bizdə çox zaman ittihamı, qarayaxmanı tənqidlə qarışdırırlar. Bəzən tənqid adı ilə ittiham edirlər. Mənim yazdığım əsərlərə, xüsusilə “Yarımçıq əlyazma” romanına görə mənim ünvanıma nələr demədilər?! “Xalq düşməni”, “vətən xaini” dedilər. Şah İsmayılı, Salur Qazanı və daha kimləri təhrif etdiyimi dedilər. Kimisi ağlına, kimisi də ağzına nə gəldisə yazdı. Tənqid etdiyini deyənlər, əslində, ittiham edənlər idi. İttihamla tənqidi qarışdırmaq lazım deyil. Baxın, sonuncu romanımı da tənqid edənlər olub. Amma bu tənqid əsəri təqdir edən məqamların arasında olub. Siz çox maraqlı bir məqama toxundunuz. Bəli, mən deməsəm də, mənim əsərim haqqında yaza bilərlər. Siz mənim haqqımda yazanları yaxşı tanıyırsınız. Rəhman Bədəlov, Niyazi Mehdi, Zeynal Məmmədli, Tehran Əlişanoğlu, Etimad (Etimad Başkeçid – İ.R.), Aqşin Yenisey, Aydın Talibzadə. Bu adamlara təsir edib nəyə yazdırmaq mümkündürmü? Məncə, mümkün deyil. Əgər on-on beş adam mənim yazdığımı təqdir edərsə və bu, kimisə narahat edərsə, deməli, məsələ Kamal Abdullada və onun romanında deyil. Yəni mənim yazdığım roman on beş adamın xoşuna gələ bilməz? Xoşlarına gəlib yazıblar. Kimin xoşuna gəlmir, susursa, mən düşünürəm ki, çox nahaq yerə susur. O da yazsın, onun da buna haqqı var. Tənqid yazan da əcəb edib yazır. Amma təqdir edən də yazırsa, əcəb edir.

İlqar Rəsul:

– Amma indi söhbət sizin rəhbəri olduğunuz universitetdə çalışan bir qrup adamdan gedir. İndi adlarını sadaladığınız şəxsləri yaradıcı, yaxud dərin savadlı adamlar olaraq qəbul etmək olar. Amma, doğrudanmı, onların hamısı birmənalı olaraq elə fərdlərdir ki, heç birinə söz demək, təsir et-

mək olmaz? Söhbət heç çağırıb deməkdən də getmir. Onlar özləri özləri üçün belə bir məsuliyyət yarada bilirlər.

Kamal Abdulla:

– *(Gülür)* Görünür, siz bizim universiteti az tanıyırsınız. Mən hətta özüm haqqımda – əsərlərim haqda diplom işləri yazılmasını birmənalı şəkildə qadağan etmişəm. Bunu universitet daxilində çox gözəl bilirlər.

İlqar Rəsul:

– Deməli, qadağan etməsəydiniz, yazacaqdılar də.

Kamal Abdulla:

– Əlbəttə, yazacaqdılar. Kamal Abdullanın ədəbiyyatdakı mövqeyindən çıxış edib yazacaqdılar. Haqları da olacaqdı yazmağa. Çünki bu üç romanın Azərbaycan ədəbiyyatına nə gətirdiyi qədərbilən insanlara yaxşı məlumdur. Bunu tənqidçilər də deyib. Amma mən başqa şey demək istəyirəm. Burada on-on beş adamdan söhbət gedir. İstər səlahiyyət sahibi olsun, istər işsiz adam, hər bir müəllifə xoşdur ki, onun oxumağa verdiyi əsər müəyyən əks-səda yaratsın. Başqalarının fikrini öyrənmək qəbahət deyil ki?

İlqar Rəsul:

– Yox, əlbəttə.

Kamal Abdulla:

– Əgər adamların fikrini öyrənmək qəbahət deyilsə, o zaman mən də o fikri gözləməyi qəbahət saymıram. Yəni onlar öz fikirlərini deyə bilirlər.

Başqa bir şey deyim. Siz, Azadlıq Radiosu olaraq məni bura dəvət etmisiniz.

Deməli, haradasa mənim yaradıcılığımıza hörmətlə yanaşırsınız. Yəni bu, yaradıcılığımıza olan münasibətin ifadəsidir. İndi mən sizi də satın almışam?

O adamlar ki, deyirlər ki, mən kimlərisə satın almışam, inandırırım sizi, sizə də onu deyə bilirlər. Eyni hüquqla. Halbuki mən sizə deməmişəm ki, məni dəvət edin, siz mənə telefon açıb demisiniz ki, verilişə gəlim, mən də böyük məmnuniyyətlə qəbul etmişəm o təklifi. Bax, o adamlarla da eyni münasibətdir. İstəyirəm bunu biləsiniz.

İlqar Rəsul:

– Amma burada fərq ondadır ki, biz sizin səlahiyyət dairənizdə olan adamlar, yaxud müəssisə deyilik. Sadəcə, bu söz-söhbətlərdə arqument olaraq irəli çəkilən həm də odur ki, Kamal Abdullanı təqdir edənlər onun işçiləridir.

Kamal Abdulla:

– Yox, o adamları bir sənətkar, şəxsiyyət kimi yaxşı tanıyanlar varsa, buna heç zaman inanmazlar. Onlardan hansı mənim işçimdir? Bir stəkan suda fırtına qoparmaq həm asandı, həm də mümkün deyil.

İlqar Rəsul:

– Azadlıq Radiosunun “Oxu zalı”nda Rövşən Qəmbərovun məlum “Kamal Abdullanı xorla tərifləmək...” yazısından sonra, bilirsiniz ki, yeni bir dalğa başladı və həmin adamlar o yazıya münasibət bildirməyə başladılar...

Kamal Abdulla:

– Açıqı, o adını çəkdiyiniz yazıda şəxsən mənə qarşı, mənim yazdığım romana, o mətnə qarşı elə bir ciddi irad, yaxud nəsə qəbuledilməz bir şey yox idi. Yazı həmin adamlara qarşı idi. Onlar da, təbii ki, cavab verməyə çalışdılar. Hətta mənə elə gəlir ki, bəzən daha kəskin şəkildə cavab verirdilər ki, onu da mən qəbul etmirəm. Yəni o cavablar da bəziləri tərəfindən o dərəcədə kəskin olmamalı idi, yəqin ki. Amma indi təsəvvür edin ki, kimsə bu şəkildə kəskinliyə gətirilirsə (yəni mərdi qovub namərd etmək məsələsi), bu da düzgün deyil. Bilirsiniz, mətndən danışmaq lazımdır. Kamal Abdulla öz mətni ilə hamının qarşısında yazıçı kimi dayanır. Sən denən ki, bu mətn mənim xoşuma gəlmədi. Məgər mənim yazdığım hamının xoşuna gəlməlidir?! Qətiyyə, yox. Azərbaycan ədəbi fikri o zaman zəfər çala bilər, o zaman bizim hamımızın vicdanı rahat olar və biz bu ədəbi mühitdə olduğumuzdan qürur duya bilərik ki, fikrimizi belə ifadə edə bilək: “bu, mənim romanım deyil, mən bu əsəri bəyənmədim, amma bu, romandır”. Bax, bunu deyə bilmədikcə, biz belə vurnuxacağıq, çapalayacağıq, özü müzdən yalançı problemlər düzəldib onu həll etməyə çalışacağıq və həmin o bir stəkan suda fırtına yaratmaq istəyən adamlar kənardan gülünc görünəcəklər.

İlqar Rəsul:

– Amma Rövsən Qəmbərovun həmin yazısında mətnlə bağlı da fikirlər var idi.

Kamal Abdulla:

– Təbii, mən onları qəbul edə bilərəm. Burda nə var ki?! Mənim yazdığım əhkam deyil ki. Bu mətnlə bağlı məni tənqid edənlər onsuz da olub. Məsələn, Elnarə Akimovanın, Tehran Əlişanoğlunun məqalələrində ciddi qeydlər var idi. Amma bunlar artıq təhlildən doğan qeydlər idi. Mən onları qəbul edə də, etməyə də bilərəm. İndi gəlin görək, onlara kimsə bir irad, etiraz bildirdi tənqidlərinə görə?!

Hər halda, mən bütün yazanlara – təqdir edənlərlə yanaşı, hətta əleyhimə yazanlara da təşəkkür edirəm. Onu da deyim ki, mənim əsərlərimin bu cür məşhurlaşmasında, yəni gündəmdə qalmasında iki adamın xüsusi xidməti olub. Onun biri Rasim Qaracadı, digəri isə Rövsən Qəmbərovdur. Onlara xüsusi təşəkkür edirəm. Özü də bunu zarafatsız deyirəm.

İlqar Rəsul:

– Amma təqdir etdiyiniz tənqidi yazanlar da öz iradlarının arasında ünvanınıza yaxşı nələrsə yazaraq keçidlər edirlər. Bunlar nə ilə bağlı ola bilər?

Kamal Abdulla:

– Əsərin həqiqən yaxşı əsər olması ilə bağlı ola bilərmi, sizcə? Siz deyirsiniz ki, mənim bu yazdığım roman heç kimin xoşuna gəlməməlidir? Və kiminsə xoşuna gəlirsə, o bunu açıq şəkildə ifadə edə bilməz? Burada hökmən Kamal Abdulla faktoru işə düşməlidir?! Bir az gülməli gəldi.

İlqar Rəsul:

– Mən roman haqda heç nə demirəm, sadəcə, sual verirəm.

Kamal Abdulla:

– Bəs niyə o zaman kiməsə deyirlər ki, bunu niyə edirsən, axı sən onun yanında işləyirsən?! Bu, gülməli məntiqdir. Siz əvvəlcə həmin adamın şəxsiyyətinə fikir verin. Baxın, görün, o harada işləməsindən asılı olmayaraq, bunu deyə bilər, ya yox?! Doğrudan da, gülməli məntiqdir. Deməli,

mənim yazdıqlarımı hər şeydən təcrid etmək lazımdır? İki-üç adamdan başqa heç kimin mənim barəmdə söz deməyə ixtiyarı yoxdur? Onların da tənqid olsa, sevinərəm, amma tənqid deyil. Hamıya dərs verməyə çalışmaq lazım deyil. Bu nə diktaturadır?! Bu, çox gülməli görünür. Hörmətli Rasim Qaraca deyir ki, “mən Kamal Abdullanı tənqid etdim, amma bundan sonra da bizim münasibətlərimiz normal olaraq qaldı”. Bəs bunu hara yazaq?! Bəs başqa necə olmalı idi? Tənqid qəbulediləndir. Təhqir olmaz!! Təhqirə cavab verməyə mən həmişə hazırım və hazır da olacam.

İlqar Rəsul:

– Ən xoşagəlməz nə idi bu prosesin içində?

Kamal Abdulla:

– Ən xoşagəlməz o idi ki, mənə hörmət edən, haqqımda xoş söz deyən ədəbiyyat adamları bu cür kinayəli şəkildə dəyərləndirilməməli idilər. Bu, həmin o məqaləni yazan cənab Qəmbərova (Rövşən Qəmbərov – İ.R.) heç də başucalığı gətirmir. Orada hikkə, kin, daxili bir zəhər var. Mən bunu istəməzdim ki, olsun. Bizim bir-birimizə qarşı zəhərimiz olmamalıdır. Nəyi düşünürüksə ki, düzgün deyil, onu normal şəkildə yazmaq olardı.

İlqar Rəsul:

– Sizə ünvanlanan dinləyici suallarında da rektor olmağınız məsələsindən yan keçilmir.

Kamal Abdulla:

– Mən bir yerdə işləməli idim, ya yox? İş mənə çox görürsünüz, mən işləməməliyəm? Axı bunu arqument kimi ortaya qoyanlar nəyi demək, nəyi sübut etmək istəyirlər?! Mətn ortadadır. Onun tərçümələri, hansı ölkələrdən sorğunun gəlməsi də ortadadır. Yüzdən çox resenziya yazılıb və yazılır əsərim haqda. Rasim Qaraca, ya bir başqası tənqid adı ilə təhqirləri mənə yarımaq üçün yazırdı? Yazanların səksən faizi məni söyürdü, iyirmi faizi də təqdir edirdi. Mən fəxr edirəm ki, bu roman on ilin ən yüksək əsəri kimi qiymətləndirildi. Özü də ciddi münsiflər tərəfindən, oxucular tərəfin-

dən. Bilmirəm, belə yazılar nə məqsəd güdür?! Amma yenə deyirəm ki, bu gün bunlar hamısı romanın xeyrinə işləyir.

İlqar Rəsul:

– Yazıçı öz əsərini təbliğ etməlidir, ya yox?

Kamal Abdulla:

– Bəli, etməlidir. Hansı yazıçı öz əsərinin tanınması işində iştirak etməyib? Lap qədimlərdən indiyədək bir nəfər mənə göstərə bilərsinizmi?! Bu, təbii bir haldır. Amma bunun da, ola bilər ki, bir əndazəsi var. Baxın, mən Fransada öz əsərimi təbliğ edə bilməzdim. Mən ora öz əsərimi göndərdim, onlar o əsəri oxuyandan və tanımadığım iki-üç nəfərə rəyə verəndən sonra nəşrinə razı oldular və nəşr etdilər. Mən o prosesə müdaxilə edə bilməzdim. Amma əsər Bakıda, Moskvada, Parisdə və başqa yerlərdə nəşr ediləndən sonra öz həyatını yaşamağa başladı. İnan ki, elə vaxt olurdu, xəbərim olmadan qəzeti açıb görürdüm, “Yarımqıçq əlyazma” haqda məqalə çıxıb. Verdiyiniz sualın qoyuluşundan belə çıxır ki, müəllif öz əsərini təbliğ etməməlidir – bunu, yəqin ki, qeyri, nə bilim, necə hal sayırsınız. Bir deyəydiniz, mən də biləydim. Axı mən öz əsərimi Braziliyada neçə təbliğ edə bilərəm?! Ancaq ora tanıdığım bir adama göndərə bilərəm əsəri. Özü də oxumaq istəsə, əlbəttə. Axı mən onu necə məcbur edə bilərəm ki, əsəri nəşr etdirdisin, yaxud haqqında yazı yazsın?! İstər Fransada, istər Türkiyənin özündə, Braziliya, Polşa, Misir, Almaniyada universitet professorlarına təzyiq etmək olar? Oradakı naşirlərə, siz bilən, Azərbaycanın bir universitet rektoru təzyiq edə bilər?

İlqar Rəsul:

– Hər halda, indiki yazarların, deyək ki, Seymour Baycan, Əli Əkbər və digərlərinin Almaniyadakı professorlara kitab göndərmək imkanı yoxdur.

Kamal Abdulla:

– Bundan asan heç nə yoxdur. Bunu da edə bilmirlərsə, ümumiyyətlə, yazmasınlar. Buna imkan lazımdır?! Buna ağıl lazımdır. Gətirsinlər, mən göndərim. Bu yaxınlarda bizim üçümüzün – Salam, Etimad və mənim ədəbiyyatla bağlı “Məqamlar” adlı bir kiçik kitabımız çıxacaq. O kitabda yaz-

dığımı bir daha təkrar edirəm: Üzümü bütün yazarlara tutub deyirəm ki, mən öz imkanlarımı, əlaqələrimi onların hər birinə verməyə hazırım. Rasim Qaraca məni Etimadın, Salamın əsərlərini Türkiyədə nəşr etdirməməkdə ittiham edir və sən demə, mən bu məsələdə günahkarmışam. Halbuki Salam da, Etimad da mənim dostlarımdır. Və iki ildi yorulmuşam onlara deməkdən ki, əsərinizi verin, göndərim Türkiyədəki dostlarım nəşr etdirlər. Onlar tənbellikdən əsərlərini vermirlərsə, mən neyləməliyəm, ay hörmətli Rasim Qaraca?

On gün əvvəl Ramiz Rövşənin, Aqşinin, Salamın, Etimadın şeirlərini “Literaturnaya qazeta”ya göndərmişəm. Əlaqələrim var, istədilər, mən də göndərdim. Yəni mən bu yolla gedən adamam və hesab edirəm ki, belə etmək lazımdır. Hamını öz əlaqələrimin içinə salmağa hazırım. Amma orada əsərə hansı reaksiya olacaq, bax, buna mən cavabdeh ola bilmərəm. Kimin layiq bildiyi əsəri varsa, gətirsin, mən əlimdən gələni etməyə hazırım.

İlqar Rəsul:

– Fərqi yoxdur, kim istəyir gətirə bilər?

Kamal Abdulla:

– Təbii. Rasim Qaracadan tutmuş, kim istəyir gətirsin. Mən hələ bir kitabımın nəşrinin maddi xərcini çəkməmişəm. Nə Braziliyada, nə Fransada, nə Polşada, nə Rusiyada. Əlyazmamı göndərmişəm, kitablarımın nəşrindən qonorar da almışam. Bəli, bəzən bu qonorar pul şəklində olmayıb, kitab şəklində olub. Amma mənim Fransada çıxan kitabımın qiyməti 26 avrodur. Onlar həmin kitabdən mənə yüz nüsxə hədiyyə ediblər. Bu mənə bir qonorar kimi bəs edib. Yəni ortaya çıxarılacaq əsər lazımdır. Azərbaycan ədəbiyyatının tanınması lazımdır. İki ildir Salama da, Etimada da demişəm əsərinizi verin, göndərim. Hörmətli Rasim, bunlar gətirmirlər, sən gətir ver, mən sənə əsərinə heç olmasa göndərim.

İlqar Rəsul:

– Sizcə, elə əsərlər varmı ki, sizin romanlarınızdan zəif deyil, amma xaricdə nəşr edilə bilmir?

Kamal Abdulla:

– Hamısı bunlardan zəifdi. Bu əsərlər Azərbaycan ədəbiyyatının çox gözəl əsərləridir. Mənim üç romanım Azərbaycan ədəbiyyatının “Bermud üçbucağı”dır. Kim bu üçbucağa bəd niyyətlə girəcək, batmağa məhkumdur.

İlqar Rəsul:

– İndi dinləyicilərdən kimdəsə belə bir sual yarandı ki, doğrudanmı, siz Azərbaycanda yazılan romanların hamısını oxuyub bu fikrə gəlmisiniz?

Kamal Abdulla:

– Təbii ki, yox. Oxuduqlarımın içində. Mən oxuduqlarım yaxşılardan yaxşısı idilər.

İlqar Rəsul:

– Oxumadıqlarınızdan hansısa o “Bermud üçbucağı”na daxil olub oranı dağıda bilirmi?

Kamal Abdulla:

– Yox, “Bermud üçbucağı”nı bəd niyyətlə, yəni iftira, böhtanla ittiham (tənqid yox!) edənlərdən söhbət gedir. “Bermud üçbucağı”na bəd niyyətlə girə bilməzlər. Mən indi bunu zarafatyana dedim. Yəqin ki, ağıllı dinləyiçi məni başa düşəcək. Amma yaxşıya yaxşı deyərlər, pisə pis. Bunu hamı bilməlidir və yəqin ki, bilir.

İlqar Rəsul:

– Nə istəyirsiniz bu yazmağınızla, romanlarınızla?

Kamal Abdulla:

– Mən heç nə istəmirəm, qardaş. Siz məndən nə istəyirsiniz?! Oxuyan oxusun, oxumayan oxumasın.

İlqar Rəsul:

– Yaxşı, nə versinlər sizə?

İlqar Rəsul:

– (Gülür) Bax, siz hər şeyi maddiyə döndərməyin ustalarısınız. Yox, əgər sual mənəvi baxımdan qoyulursa, ciddi deyirəm. Mənə və eləcə də hər kəsə layiq olduğum qiyməti versinlər. Nə aşağı, nə də yuxarı.

İlqar Rəsul:

– Ümumiyyətlə, insana belə bir qiymət verilə bilirmi?

Kamal Abdulla:

– Əlbəttə, verilir. Bəzilərinin “xor” adlandırdığı adamların, əlbəttə ki, hamısı yox, amma çoxu mənə adekvat qiymətimi verir. Mən onlara inanıram. Adekvat qiymət çox vacibdir. Bu mənim ən çox ehtiyacında olduğum bir şeydir. Yəni çox aşırı qiymət də lazım deyil, amma az da insafsızlıqdır. Amma orası da var ki, hər bir adam başqasına qiymət verərkən həm də özünə qiymət verir.

İlqar Rəsul:

– “Nobel” istəmirsiniz?

Kamal Abdulla:

– Niyə istəmirəm? “Nobel” söhbəti niyə sizi bu qədər həyəcanlandırır? “Nobel”i kim istəmir Azərbaycanda?! Rasim Qaraca deyir ki, o, Nobel mükafatı ala biləcək adamlar hazırlaya bilər. O məktəbə də yazılmaq pis olmazdı (gülür)... Mənim “Yarımqıç əlyazma”m Nobel mükafatına rəsmən təqdim edilən bir roman olub. İlk siyahıda var idi. Amma haracan getdiyini bilmədim. Çünki onu gizlin saxlayırlar...

İlqar Rəsul:

– Hiss etdiniz, söhbəti rektorla başlamışdıq, yazıçı ilə bitiririk?

Kamal Abdulla:

– (Gülür) Yazıçı ilə başlasaydıq, rektorla qurtaracaqdıq...

"DOSTLARIMIN MƏNİM BARƏMDƏ YAZDIQLARI İLƏ QÜRUR DUYURAM"

"525-ci qəzet" 22 oktyabr, 2011
(Söhbətləşdi: Sevinc Qarayeva)

Məlum olduğu kimi, görkəmli yazıçı Kamal Abdullanın "Unutmağa kimsə yox..." romanı ədəbi mühitdə geniş əks-səda doğurub. Bu müzakirələr və mübahisələr, əsasən, iki müstəvidə gedir: romandaxili və roman ətrafı.

Yəni, əgər belə demək olarsa, bəzi qələm sahibləri əsərin özünü, bəzi "qələm sahibləri" isə əsərin müəllifini təhlil və təftiş edir. Bu və digər məqamlara aydınlıq gətirilməsi üçün əməkdaşımız Kamal Abdulla ilə görüşərək müsahibə alıb. Həmin müsahibəni oxuculara təqdim edirik.

– Kamal müəllim, bu yaxınlarda Azadlıq radiosunun Oxu zalının redaktoru Rövşən Qənbərov Sizin "525-ci qəzet"də və "Kultaz" portalında "Unutmağa kimsə yox..." romanınızın müzakirəsinə etiraz olaraq, "Kamal Abdullanı xorla tərifləmək" adlı bir yazı yazdı və bu, sanki roman ətrafında ikinci bir müzakirənin açılmasına səbəb oldu. Amma diqqət eləyəndə, bu müzakirə birincidən də çox romanətrafı küyə kökləndi, nəinki romanın özünün müzakirəsinə. Doğrudur, romana dair yeni məqamlar, şərhlər də üzə çıxdı, mülahizələr də söyləndi, amma çox az. Bütün bu müzakirələrə Sizin münasibətiniz necədir? Necə fikirləşirsiniz, bütün bunlar romanın sirlərinin açılmasına, onun oxucuya yaxınlaşmasına kömək edirmi?

– Əlbəttə, edir. Ağıllı oxucu üçün hökmən edir. Amma bizdə axı hamı ağıllı oxucu deyil. Əlbəttə ki, bu “müxtəlifşəslı” müzakirə onlar üçün poli-foniyaya çevrilmir, onlar vurnuxa-vurnuxa qalırlar və ağızları açıq halda, inanıram ki, böyük bir səmimiyyətlə baş verənlərə təəccüb edirlər. Necə ola bilər ki, bu romanı bu qədər ağıllı adam təqdir edir, tərifləyir?! Bu belə ol-mamalıdır axı, çünki orda azından belə bir cümlə var: “Allah şeytana, iblisə və onların hamısı köməkçilərinə lənət eləsin.” Bu cümlənin sintaktik ləzzə-tini duya bilməyənlər dildən, dil pintiliyindən ağız dolusu, canfəşanlıqla danışırlar. Danışırlar, üzləri də qızarmır.

– Bəziləri deyirlər ki, vaxtilə Sizi tənqid ediblər...“Sizi tənqid edib”, deyənlərə sözüünüz?

– İndi bəziləri deyir, özü də fəxrlə deyir ki, guya “Yarımqıç əlyaz-ma”-nı nə vaxtsa tənqid edib. Bu adamlar, sadəcə, tənqid nədir və necə ol-malıdır – bunu özləri üçün müəyyənləşdirə bilmirlər. Onlar, əlbəttə ki, tən-qidlə təhqiri, iftiranı, ittihamı, qarayaxmanı qarışdırırlar. İttiham edən nə qədər desən var... amma axı ittiham tənqid deyil. Mənim ünvanıma nələr demədilər?! “Xalq düşməni” – dedilər! “Millət xaini” – dedilər! Beyrək, Salur Qazan, Şah İsmayıl, Dədə Qorqud... və daha kimi, kimləri təhrif etmişən – dedilər. Ağılına gələn ağılına gələnı, ağzına gələn ağzına gələnı yazdı. Bəs tənqid hanı, tənqid harda qaldı?.. Bilirsinizmi, tənqid təhlil deməkdir. “Tənqid etdim” deyənlər ittiham edənlər idi, təhlil edənlər deyildi.

Əsl tənqid bəzilərinin “tərifnamə” kimi başa düşüb qəbul etdikləri təhlilin içindədi. Niyazinin konsepsiyasında. Akimovanın, Tehranın iradəsindədi. Rəhmanın təəccübündədi. Anarın arzusundadı...

Bu adamlara mən necə sifariş verə bilərəm ki, mənı tərif elə?! Amma öz arzularına uyğun olaraq onlar bunu edirlər. On-on beş adam tərif edirsə niyə bu, bəzilərinı belə ciddi şəkildə narahat edir?! Mənim on beş xeyirxahım ola bilməz?! Bu roman on-on beş adamın xoşuna gələ bilməz?! Xoşuna gəlməyən ya susur (çox nahaq yerə!), ya da yazır. Yazsın! Əcəb eləyir. O zaman xoşuna gələn də yazanda eyni şeyi edir! Yəni, o da əcəb edir.

– Deyirlər, siz tənqidə dözümsüzsünüz...

– Mən?! Bundan böyük yalan ola bilməz. Mən tənqidə dözümsüzmüşəm... “Yarımçıq əlyazma” barədə olmayan hədyan yazıldı, ittihamlar səsləndi, amma tənqid də oldu. Kimə cavab verdim, yaxud güldən ağır söz dedim? Amma və lakin! Rəhmətlik Vaqif İbrahimovğlu demişkən, amma və lakin təhqir – başqa! Əlbəttə ki, mən heç bir təhqiri cavabsız qoymaram. Amma di gəl, eləsi də var ki, özünü “mən də varam” deyib ortaya dürtür ki, mənə deyirlər, həşəratdı, fikir vermə. Döymə – ölər, söymə – ürəyi gəder, cavab vermə – fəxr eləyər. Bəs nə eləmək qalır? Qalır vecə almamaq! Necə ki, milçəyi vecə almırsan. Necə ki, ayağına dolaşmaq istəyən küçüyü nəzərə almırsan. Necə ki, dinozavrı... o da görsən, nəzərə almırsan. Ağıllı adamlar onsuz da çuvalda nəyin gizlədildiyini yaxşı bilir. Kimin kim olduğu bu gün hamıya məlumdur. Mən bunu təkcə bu günlə bağlı demirəm, sabahla da bağlı deyirəm. Sabah da həmən küçük hürəcək, həmən milçək vızıldayacaq, həmən dinozavr ... nə cür səs çıxardığını bilmirəm, amma yəqin ki, bağıracaq...

– R.Qaraca deyir ki, Siz başqalarının xaricdə çapına kömək etmirsiz...

– Rasim Qaraca hamıya olduğu kimi, mənə də “dərs” vermək iddiasındadır. Xaricdə heç kimi tanıtmamışam, çapına kömək etməmişəm, deməli, mən “pis” adamam. Bir şeyi bilərlər, sonra danışarlar. Mən Rasimə hesabat vermirəm, amma oxuculara demək istərdim. Elə on gün əvvəl “Literaturnaya qazeta”ya Ramiz Rövşənin, Salamın, Etimadın, Aqşinin şeirlərini göndərmişəm. Ondan əvvəl iki ildi ki, Etimada, Salama deyirəm, əsərlərinizi verin, Türkiyədəki dostlarım orada çap eləsinlər. Tənbəlliklə-rindən indiyənədək durub qalıblar. O ki, qaldı Fransa, Braziliyada çap olunmağa – bu bir başqa söhbətdir. Orda dost yoxdur. Bu yaxınlarda Salam, Etimad və mən bir balaca kitab hazırlamışıq, çap olsun, özünüz görəssiniz. Rasim Qaraca isə inciməsin, həmişəki kimi ağına yox, ağzına gələni danışır. Bu cür yavaş-yavaş komediya obyektinə olmaq olar.

O ki qaldı onun məni tənqid eləməsinə və bundan sonra da münasibətlərimizin normal qalmasına özünün də təəccüb etməsinə, bəs nə cür

olmalı idi?! Niyə təəccüb edir?! Düzdü, Qaracanın mənim romanımı hansı məqamına görə “tənqid” etməsini xatırlamaqda yenə də çətinlik çəkirəm. Çünki tənqid təhlildir. O isə məlum anekdotda olan kimidir: Qaraca ancaq ittiham edir, Qaraca təhlil etmir! İttihamı, iftira və böhtana isə “mualəsəf”, mən cavab vermirəm.

– Təhlildən doğan tənqiddə qarşı necəsiniz?

– Bəli, bu da olub. Çox normal haldır. Bir-iki məqam var ki, həqiqətən, təhlildən doğub və qüsurlu kimi göstərilib. Bunun birini Akimova edib. “Unutmağa kimsə yox...” romanında Bəhram kişi, onun fikrincə (bunu mənə başqa deyənlər də olub), bu cür elmi və intellektual düşüncə sahibi ola bilməz. Kənd adamı, çoban, qoca kişi...

Amma bilirsinizmi, o dövr keçdi ki, kənd soveti sədrinin, yaxud, çobanın obrazını romana gətirmək istəyəndə gedib aylarla kənddə oturub bu adamı “öyrənirdin”. Bəhram kişi, əlbəttə, bu mənəm, Müzəffər kişi, əlbəttə, mənəm, F.Q. – əlbəttə. Flober vaxtilə nahaqdan demirdi: “madam Bovari – bu mənəm”. Odur ki, bu qeyd, bəli, təhlildən doğan tənqidi qeyddir, amma onu da deyim ki, mən onu qəbul etməyə çətinlik çəkirəm.

Başqa bir tənqidi qeydi isə qəbul etmək də olar, etməmək də. Bu qeydi Tehran edib. Mən son romanımda, onun fikrincə, kifayət dərəcədə ironik (“Yarımqıç əlyazma”da olan kimi) deyiləm. Qəbul edə də bilərəm, etməyə də bilərəm (məncə, romandakı mötərizələr mənim əvəzimə bu barədə öz sözünü deyir). Bəlkə də, ironikliyin dozasını artırmaq olardı – bu barədə düşünmək olar. Hər halda, deməmək olmur ki, bu qeyd əsərin dərin təhlilinin nəticəsində yaranıb. Tənqid dediyin – budur! “Sən xalq düşmənisən” demək tənqid deyil. “Sən yazıçı deyilsən” demək heç tənqid deyil. Bunlar ittiham və qarayaxmalardır. Onu əlavə etmək istəyirəm ki, tənqid-təhlil söhbəti məhz ədəbiyyat söhbətidir, bir qədər də kəsəsinə desəm, kişi söhbətidir. “Ay sən filan vaxt susdun, filan vaxt bunu eləmədin, səni tərifləyənlər belədi, elədi”, bax, bu, sözün gülməli anlamında “arvad” söhbətidir. Mənim etdiklərimə və etmədiklərimə gəlinə. Mənə bu yöndə irad tutanlar

gedib böyüklərindən öyrənib bilsinlər, mən nəyi etmişəm, nə zaman etmişəm və niyə etmişəm?! Ondan sonra gəlib hesab istəsinlər.

– **Rafiq Tağı Salamla bağlı bir məsələdə dolayısı ilə Sizə irad tutub...**

– O deyir ki, Salam 150 cildlik dünya ədəbiyyatı ilə məşğul olursa, professional şair kimi tükənir. Bu iş ona mane olur. Bu işi ona tapşırırsan isə mənəm. Deməli, dolayısı ilə məntiq belədir: mən Salamın şairliyinə “zərbə” vururam. Hər halda, mən bunu belə anladım.

Bilirsinizmi, mənə, Salamdan bir şair kimi indi istədiyini ala bilməyənlər dünya ədəbiyyatını suçlayırlarsa – türklər demiş “yazıqlar olsun!”

Elə çıxır ki, vaxtilə işlədiyi bir partiyanın funksioneri olarkən Salam gözəl şeirlər yazsa bilirdi, dünya ədəbiyyatının içində əlləşərkən bunu edə bilmir. Və... günahkar Kamal Abdulladır. Belə məntiq sahibinə nə deyərsən?! Hər gəlişi gözəl deyimin və hissini dalınca aludə olub qaçmazlar – deyərsən.

– **“Unutmağa kimsə yox...” ətrafında yaranan bu, belə deyək, ədəbi “qalmaqal”ın əsl məqsədi nədir?**

– İttiham budur: mən, guya mənim haqqımda yazanları satın almışam. Onlar mənə yarınmaq üçün “xor” düzəldiblər. Bunu deyənlər qədər də gülünc görünmək mümkün deyil. Molla Nəsrəddinin “yorğan” məsələsi yada düşür. Əslində, söhbət “Unutmağa kimsə yox”, Kamal Abdulla, onun ədəbiyyatda yeri ilə bağlı söhbət deyil. Söhbət “yorğan” söhbətidir. Yaxşı, mən burdakıları satın aldım, yaxud burdakılar mənə yarındılar, təriflər yazdılar, bəs Türkiyə, Fransa, Rusiya, Polşa, Braziliya, Estoniya, Yaponiya, Misir nə olsun?! O ölkələrdəki Universitet professorları necə olsun?! Bir “fikirləşib” buna da cavab tapa bilsəydilər, bəlkə, dərdləri qalmazdı.

Söhbət isə bir başqa söhbətdir. Zamanı və yeri gələndə bu barədə geniş danışmaq olar.

Mənim romanlarımın daha çox məşhurlaşmasında iki-üç adamın xüsusi xidməti olub. Biri Rasim Qaracadı, o biri Rövşən Qənbərov. Hər ikisinə təşəkkürlər! Zarafatsız!

– “Xural” qəzeti sizin kitablarınızı kupon qarşılığı hədiyyə edir...

– Mən bunu sonradan bildim. Məndən soruşmayıb bunu ediblər. Son zamanlar həm mətbuatda, həm də müxtəlif saytlarda, radioda mənim yazdıqlarımla bağlı çoxlu müzakirələr gedir. Artıq son roman (“Unutmağa kimsə yox...”) kitab dükanlarında tapılmır, məndən istəyirlər, məndə də yox. Görünür, siz dediyiniz “kupon məsələsi” bu ajiotajın nəticəsi kimi ortaya çıxıb. Anlamaq mümkündür.

– Doğrudur, hər rektorun, millət vəkilinin, nazir müavininin romanı “Unutmağa kimsə yox” kimi müzakirə doğurmur. Hər yazıçının da əsəri bu qədər fikir müxtəlifliyi yaratmır, ədəbi mühitə canlanma gətirmir. Amma razılaşaq ki: bir var roman haqqında Tehran Əlişanoğlu, Rüstəm Kamal, Elnarə Akimova yazsın, Əsəd Cahangir, Rasim Qaraca, Salam söz desin – bu normal qarşılanır, çünki bu adamlar təzə ədəbi mətnlər barəsində daim söz deyən tənqidçilər, yazarlardır. Bir də var ki, müzakirəyə filosoflar Niyazi Mehdi və Rəhman Bədəlov da qatılır, hörmətli Timuçin Əfəndiyev də söz deyir, dilçilər: təqaüdə çıxan və elmi mühitlə bütün əlaqələrini kəsmiş Aydın Ələkbərov əyalətdən, Mehman Musaoğlu Türkiyədən səslənirlər. Bu halda məsələ heç də həmin müəlliflərin səmimiyyətinə şübhə eləməkdə deyil, ədəbi prosesdə doğurduğu qeyri-adekvat reaksiyadadır məsələ...

– Çəkdiyiniz adlar hamıya yaxşı məlumdur. Bu siyahıya o biri əsərlərimdən yazan onlarla (!) başqa adı da əlavə edə bilərəm. Bu adamları (bu sözü adam özünə və onlara rəva bilmir) satın almaq olarmı? Belə çıxır ki, siz də bu intervyyünü hazırlamaqla, Azadlıq radiosu da müzakirəyə başlamaqla satın alınıb?! Gülməli məntiqdir. Mənim əsərimi təhlil edib qiymətləndirənlər, belə deyim, “bildiyini babasına da verməyənlərdir”, Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, elminin “satılmaz”larıdır. Əslində, həmən məqalə məni yox, onları təhqir etmək məqsədi güdüdü. Ona görə də satılmazlardan gələn cavab təbii sayılmalıdır. Onu da hökmən deməliyəm ki, belə adamların – dostlarımların mənim barəmdə yazdıqları ilə mən fəxr edirəm, qürur duyuram.

Adekvat reaksiya deyirsiniz. Bu isə artıq, ən azı sağlığında həsrətin-də olduğum, ilğimdir.

“ÜMUMİYYƏTLƏ, DANIŞMAQLA AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ DANIŞMAQEYİNİ ŞEY DEYİL”

“525-ci qəzet” 7 iyul, 2012

Məlum olduğu kimi, Prezident İlham Əliyev “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” Sərəncam imzalamışdır. Bu Sərəncamdan irəli gələn vəzifələri həyata keçirmək üçün işçi qrupu yaradılmışdır. İşçi qrupunun rəhbəri AMEA-nın müxbir üzvü, AMEA İctimai və Humanitar elmlər bölməsinin akademik-katibi professor Kamal Abdulla AZƏRTAC-a müsahibə vermişdir.

– Kamal müəllim, bu Sərəncam hamımızın ürəyindən oldu. Bununla bağlı konkret hansı işlər görülür?

– Bir daha cənab Prezidentə dilimiz, dilçiliyimizlə bağlı belə bir dərin məzmunlu qərar üçün təşəkkür etmək istəyirəm. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu Sərəncamda Azərbaycan dili ilə yanaşı, Azərbaycan dilçiliyinin, tərcümə fəaliyyətinin, terminologiyasının da inkişafına diqqət verilir və məsələ kompleks şəkildə öz həllini tapır.

İndi bizim vəzifəmiz həmin siyasi sənəddən irəli gələn məsələləri Dövlət Proqramı müstəvisinə keçirməkdir. Bununla əlaqədar AMEA-nın İctimai və Humanitar elmlər bölməsində işçi qrupu yaradılmışdır və o, artıq fəaliyyət göstərir. İşçi qrupuna ölkənin aparıcı dilçiləri ilə yanaşı, Akademiyanın, ali məktəblərin, müxtəlif əlaqədar nazirliklərin, Mətbuat Şurasının, Teleradio Şurasının, Bakı İcra Hakimiyyətinin, Yazıçılar Birliyinin, Jurnalistlər Birliyinin və başqa qurumların nümayəndələri daxildir.

Mən bunu dəfələrlə demişəm, bir daha təkrar edirəm. Dil ancaq dilçilərin inhisarı deyildir. Ancaq dil məsələlərini dilçilər olmadan nəzərdən keçirmək də olmaz. Ona görə də dillə, dilçiliklə bağlı Dövlət Proqramının layihəsini hazırlayan işçi qrupuna təkcə akademiyanın deyil, həmçinin ali məktəblərin dilçiləri, filoloqları da daxildir. Eyni zamanda işçi qrupu öz fəaliyyətini AMEA-nın adı çəkilən bölməsi ilə sıx əlaqədə qurur. Bizim bölmədə dilçilərlə yanaşı, tarixçilər, ədəbiyyatçılar, filosoflar, iqtisadçılar, şərqşünaslar, psixoloqlar, hüquqşünaslar və bir sıra digər elmlərin nümayəndələri var. Yaxın gələcəkdə işçi qrupunun üzvləri ilə AMEA Rəyasət Heyəti üzvlərinin görüşünü təşkil etməyi düşünürük. Bu görüş, ola bilsin daha geniş elm sahələrinin nümayəndələrinin də iştirakını ehtiva etsin. İndiki mərhələdə isə biz işçi qrupu olaraq irəli sürülən təklifləri müzakirə edib, ümumiləşdirməklə məşğuluq. Dövlət Proqramı layihəsinin ayrı-ayrı hissələrini müəyyənləşdiririk. Planımızda deputatlarla, yaradıcı təşkilatlarla, regionlarda ictimaiyyət nümayəndələri ilə görüşlər nəzərdə tutulub. Onu da xüsusi qeyd etmək istərdim ki, təkcə alimlər deyil, cəmiyyətimizin hər bir üzvü öz təkliflərini irəli sürə bilər və biz bütün təklifləri nəzərdən keçirməyə hazırıq. Hətta belə bir fikrimiz var ki, küçədə, bazarda işləyənlərin, taksi sürücülərinin, mənzil-istismar idarələrinin nümayəndələri ilə də görüşlər keçirək.

– Küçədə, bazarda işləyənlər də təklif verəcəklər?

– Bəli, niyə də yox? Küçədəki dil çox əhəmiyyətlidir. Bilən bilir, yeni italyan dili məhz küçə və bazarda işlədilən latıncadan yarandı. “İlahi komediya” bu yeni dildə yazılıb. Bir sözlə, dilini sevən, onun təəssübünü çəkən hər kəs təklif verə bilər.

– Dövlət Proqramı layihəsində hansı tərkib hissələr nəzərdə tutulur?

– Bu tərkib hissələrin adı, bölmə üzvlərinin və işçi qrupunun razılığına əsasən, ilk olaraq, Azərbaycan dilinin ən müxtəlif durum və fəaliyyət sahələrinin müəyyən edilməsi ilə bağlıdır. Dilimizin fəaliyyət və durumunu geniş panoramda göz önünə gətirsək, görürük ki, ayrılan istiqamət və şaxələr

çoxdur. Azərbaycan dili ali məktəbdə, orta məktəbdə, ailədə, cəmiyyətdə, dövlət qurumları, idarə və təşkilatlarda, küçədə, xaricdə, KİV-lərdə, informasiya texnologiyaları müstəvisində ... saymaqla, bəlkə də, qurtarmaz.

– Bəzən deyirlər ki, biz bir-birimizlə başqa dildə danışsaq, dilimiz əldən gedər...

– Bəli, belə deyənlər var. Amma onlar dilçiliyin əzəli prinsiplərindən çox vacib olan birini – dil-nitq qarşılaşdırılmasını unudurlar. Ya da bilmirlər. Dilimiz kimlərsə küçədə bir-biri ilə rus, ingilis, fransız... eskimos dilində danışmaları ilə əldən gedəcəksə, belə dil, elə əldən getsə yaxşıdır. Əzizi-mən, bu şəkildə dil əldən getməz, gedə bilməz. Olsa-olsa bu şəkildə başqa dildə danışanlar öz nitqlərini korlamış olarlar. Yel qayadan daş aparmaz. Nitqin dilə belə “faciəli” təsiri yağın yağışın okeanı məcrasından çıxarması kimi bir şeydir. Bu məsələlərlə bağlı istiqamət də, yəni cəmiyyət və dil istiqaməti Dövlət Proqramında əksini tapacaqdır.

– Çox zaman deyirlər ki, biz başqa dildə düşünüb öz dilimizdə danışmağa cəhd edirik...

– Bu cür deyənlər də bayaqkılardan, dil barədə qeyri-peşəkar fikir yürüdənlərdən fərqlənmir. Heç kim başqa dildə (!) düşünə bilməz. Bu, mümkün deyil. Bizim beynimizdə genetik dil strukturu (qəlibi) var. Bu qəlib ümumi, beynəlmiləldir. Hamı – azərbaycanlı da, ingilis də, rus da, adını yuxarıda çəkdiyim eskimos da ümumi məntiq “dilində”, qəlibində düşünür. O başqadır ki, adamlar həm də daxili nitqə malikdirlər. Səslənən, şifahi nitqdən əvvəl kim isə daxili nitqini başqa “dil”də qura bilər, qurmaq istəyər, “ürəyində” öz-özünə pıçıldaya bilər. Amma bu, başqa dildə düşünmək demək deyil.

Görürsünüzmü, dilçilik elə özül prinsiplərə malikdir ki, onları bilmədən dillə, onun hətta sosial statusu ilə bağlı fikirlər yürüdərkən çox zaman gülünc situasiyalar yaranır.

– Dediniz ki, Dövlət Proqramında Azərbaycan dilinin Elmlər Akademiyasında, ali məktəbdə, orta məktəbdə, ailədə fəaliyyəti məsələləri ayrıca bölmələr kimi öz əksini tapacaqdır.

– Bu istiqamətləri “Azərbaycan dili və onun tədrisi” adı altında birləşdirə bilərik. Dövlət Proqramının layihəsində bu bölüm əsas yerlərdən birini tutacaq. Cəmiyyətdə ali məktəb, orta məktəb və digər tədris müəssisələrində Azərbaycan dilinin mövqeyi ilə bağlı ciddi narahatlıqlar vardır. Biz dərslərin dili və üslubu (dil təqdimatı), tərcümələrin keyfiyyəti, dərslərinin həcmi, bölünməsi və s. məsələləri dövlət başçısının Sərəncamına arxalanaraq daha optimal və keyfiyyətli şəkildə həll edə bilərik. Məsələn, belə bir məsələni diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Ali məktəbdə Azərbaycan dilinin saatlarını artırmaqdan söz düşəndə bunu, adətən, filoloji yönümlü istiqamətlərə tətbiq etməyi nəzərdə tuturlar. Əslində isə Azərbaycan dili saatlarının filoloqlardan daha çox riyaziyyatçılar, fiziklər, bioloqlar, həkimlər, iqtisadçılar üçün artırılması mexanizmini işləmək lazımdır. Belə olarsa, bu elm sahələri ilə bağlı tərcümə və terminologiya problemlərini gənc ixtisas sahibinə hələ bakalavr səviyyəsində bütün “boy-buxunu” ilə göstərmək mümkün olar.

Azərbaycan dilinin fundamental tədqiqi probleminin aparıcı təşkilatçısı Elmlər Akademiyası, Dilçilik İnstitutudur. Burada da köklü yeniliklər etmək lazımdır. Azərbaycan dilini öyrənən mütəxəssislərimizlə yanaşı, Hind-Avropa dillərini, Afrika dillərini, Qafqaz dillərini, monqol dillərini, dilin fəlsəfəsini, psixolinqvistikasını, sosiolinqvistikasını, dil və dövlət münasibətlərini, qədim, ölü dilləri, onlarla yanaşı, uyğun sivilizasiyaları tədqiq edən mütəxəssislərimiz formalaşmalıdır. Prezidentin Sərəncamı bu fikirləri və arzuları həyata keçirmək üçün güclü əsas və imkan verir.

– Sərəncamın dilin inkişafına təsiri necə olacaq?

– Prezident Sərəncamının öz-özlüyündə böyük əhəmiyyəti vardır. Dil sahəsi digər ictimai, mənəvi, intellektual sahələrlə sıx əlaqədə olduğundan həddindən artıq həssas sahədir. Obyektiv cəhətdən “pərakəndə” sahədir. Sərəncam bu “pərakəndəliyi” sahmana salmağa kömək edəcəkdir. Həyatı-

mız, onsuz da informasiya ilə entropiyanın müxtəlif nisbəti, tənəsübü üzərində qurulub. Sərəncamın dilimizlə, cəmiyyətimizlə, dövlətimizlə bağlı məsələlərə informativlik gətirəcəyinə əminəm.

Amma bu məsələnin o biri tərəfi də var. Dil elə bir fenomenal hadisədir ki, heç bir zaman göstərişlə, arzuyla, qərarla yaşamır. Onun öz həyatı var, öz gizli, tənəzimolunma qanunları var. Sadəcə, dillə bağlı dövlətin hər bir münasibəti dilin öz daxili qanun-qaydalarının cilalı olmasına, təsadüfi məqamlardan uzaq, adekvat şəkildə işlənməsinə real şərait yaradır.

– Azərbaycan bədii dilinin inkişafı üçün konkret nələr edilməlidir?

– Haqqında danışdığımız mövzu ilə bağlı nələri etməməliyik! Məhz bundan başlamaq lazımdır. Edəcəklərimiz onsuz da bəllidir. Etməməli olduğumuz bir məsələni isə dəqiq bilirəm. Hər hansı bədii əsəri oxuyub orada alışımadığımız cümlə quruluşu və ya sözlər görəndə şivən qaldırma-malıyıq ki, dilimizi korladılar, ay aman! “Bu, azərbaycanca deyil” təfəkkürünə son qoymaq lazımdır. Belə düşüncə tərzı bütövlükdə dil inkişafının qarşısına sədd çəkir. Əsərin dilində, əlbəttə ki, müəllif tərəfindən dərk edilmiş müəyyən “icazəli” pərakəndəlik, “hərc-mərclik” olmalıdır. Əlbəttə ki, “azərbaycanca deyil” baş verməsə və bu hal özünə yer tapmasa, “azərbaycanca” dərinləşsə, genişlənə bilməz. Ütülü, sığallı bədii dil XX əsrin 30-40-50-ci illərində qaldı. İnkişaf nəyisə “qırmaq”, nədənsə vaz keçmək, oxucunu tək-cə təcəübləndirmək yox, ona alternativ quruluşlar təqdim və təlqin etməkdir. Dil müstəvisində bu alternativlər əvvəlcə variantlara, sonra isə, kim bilir, bəlkə, hələ invariantlara çevrilə bilər.

– Ən ağır məsələlərdən biri dilimizin KİV-lərdə işlənməsidir...

– Bəli, əsas məsələlərdən biri də KİV-lərdə dilimizin vəziyyətidir. Bu barədə işçi qrupun, bölmənin üzvlərinin ümumi fikri var. Müəyyən mexanizmlər – dili yanlış yola düşməkdən qoruyan mexanizmlər işləyib Dövlət Proqramı layihəsinə daxil etmək lazımdır. Bir az əvvəl dedim ki, dilin öz daxili həyatı var, biz ona təsir edə bilmərik. Amma bu normal situasiyalar üçündür. Qeyri-normal situasiyalarda isə dilə təzyiq edilir. Onu sanki “zor-

layır”, öz təbii yolundan itələyib çıxarmağa çalışırlar. Məsələn, götürək televiziya şirkətlərini. Dillə bağlı arzu edilməz məqamlar burada geniş sistem şəklindədir. Nə aparıcılar, nə şoumenlər, nə müğənnilər, nə də çox zaman dəvət olunanlar düz-əməlli Azərbaycan dilində danışa bilmirlər. Bu dediklərimlə onlar, əlbəttə ki, özləri razılaşmayacaqlar, bilirəm. Amma istəyirəm, bir məsələni bilsinlər. Ümumiyyətlə, danışmaqla Azərbaycan dilində danışmaq eyni şey deyil. TV güzgüdür. Zeynal Məmmədli yaxşı yazıb: “danışan güzgü”. Həqiqətən də, güzgü elə danışmalıdır ki, biz “ağzımızı açıb” qulaq asaq. Öyrənək! Ləzzət ala. Bu isə indilik belə deyil. Bizim işçi qrupunda belə bir fikir formalaşmış ki, TV-lərdə dillə bağlı problemləri çözmək, onlarla uğraşan “bədi şura” deyilən mexanizmi yaratmaq və ya bərpa etmək lazımdır. Bizi “senzuranı bərpa edirlər” deyən günahlandırmağa tələsənlər isə bilərəkdən, ya bilməyərəkdən, açıq deyəcəyəm, dilimizin bədxahlarıdır. Bunu sübut etmək çətin məsələ deyil.

– Dövlət Proqramında dilimizin xaricdə işlənməsi problemləri əksini tapacaqmı?

– Xaricdə Azərbaycan dilinin vəziyyəti ilə bağlı məsələnin dərinəndən və hərtərəfli öyrənilməsinə ehtiyac vardır. Aydın məsələdir ki, Azərbaycan dili xaricdə ölkəmizin get-gedə artan beynəlxalq nüfuzuna işləməlidir. Xaricdə Azərbaycan dilində qəzetlər çıxarmaq, məktəblər (ən azı, yay məktəbləri) açmaq, dilöyrədən dərslilər yazmaq və yaymaq, TV-lərin xarici ölkəyə yayımlarını həmin ölkələrə görə lokallaşdırmaq, bir sözlə, həm diaspora üçün, həm də ölkəmizin dostları, dilimizi, mədəniyyətimizi öyrənmək istəyənlər üçün geniş spektrli fəaliyyət proqramı işləmək lazımdır.

Mən deyəndə ki, dillə bağlı məsələlər sistem kimidir, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir, nəzərdə tutduğum mətləb var. Baxın, xaricdə Azərbaycan dili dərslərinin təşkil edilməsi məsələsini götürək. Bu dərslər vacibdirmi? Vacibdir! Amma bu dərsləri kim deyəcək?! Bu dərsləri tədris edən şəxs xarici ölkəni yaxşı bilən, Azərbaycanı yaxşı bilən (təkcə dilini yox, tarixini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini, coğrafiyasını...) bir mütəxəssis olmalıdır. Bizdə bu gün beləsi varmı? Çox az. Bu xəttə kömək üçün ali məktəblərdə

“azərbaycanşünaslıq” ixtisası açmaq lazımdır. Buyurun, bu da sistemin bir-biri ilə əlaqəli həlqələri.

– **Hansısa universitetdə “Azərbaycanşünaslıq” ixtisası varmı?**

– Bəli, mənim çalışdığım Bakı Slavyan Universitetində bu ixtisas var.

– **Dövlət Proqramı layihəsi nə zamansa fəaliyyət proqramına çevriləcək. Bir müddət sonra onun müddəa və maddələrinin unudulma qorxusu ola bilərmi?**

– Biz proqrama “özünümüdafiə” məqamı daxil edəcəyik. Onun uzun-ömürlüyü və effektivliyi xüsusi nəzarət qrupu vasitəsilə tənzim ediləcək.

– **İşiniz asan deyil. Ən azı, ona görə ki, dil sahəsində hamı özünü mütəxəssis sayır.**

– Elədir. Elm sahələri var ki, diletantın fikrinə görə o, asanlıqla bu sahələrlə məşğul ola bilər. Hətta nəinki məşğul, o sahələrin – dilçiliyin, tarixin, fəlsəfinin peşəkarlarına “dərs” də verə bilər. Bəzən bu həvəs əsassız iddia və əda ilə müşayiət olunur. Nə etməli, belə bir cəmiyyətdə yaşayırıq. Allah bizi öz sahəsindən başqa hər şeyi, xüsusilə tarixi, dilçiliyi, fəlsəfəni “bilən”lərdən qorusun, biz isə öhdəmizə düşən məsuliyyəti anlayaraq öz işimizi görməyə davam edəcəyik.

– **Çox sağ olun. Uğurlar arzulayırıq.**

– Təşəkkür edirəm.

“AZƏRBAYCAN DİLİNİN QORUNMASINDA İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA TEKNOLOGİYALARINDAN GENİŞ İSTİFADƏ OLUNMALIDIR”

*“Rabitə dünyası” qəzeti, 17 avqust, 2012
(Söhbətləşdi: Seymur Qasımlı)*

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2012-ci il mayın 23-də “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” sərəncam imzalayıb. Dövlət proqramını hazırlayan işçi qrupu artıq tədbirlər planını yekunlaşdıraraq onu mütəxəssislərə təqdim edib. Görülən işlərlə bağlı Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Slavyan Universitetinin rektoru Kamal Abdulla “Rabitə dünyası”na eksklüziv müsahibə verib.

– Cənab Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair “Dövlət Proqramı” (DP) haqqında imzaladığı sərəncama uyğun olaraq görülən işləri necə dəyərləndirirsiniz?

– Əlbəttə ki, ölkə Prezidentinin məlum sərəncamını qiymətləndirmək mümkün deyil. Bu, çox ciddi, gələcəyə hesablanmış, strateji əhəmiyyətli bir sərəncamdır və Azərbaycan dilinin uzun illər işlənmə mexanizminin dəqiqləşdirilməsi, cilalanması ilə bağlı bizim əlimizə gözəl imkanlar verir. Biz də bu sənədə uyğun olaraq ondan irəli gələn vəzifələri dövlət proqramı layihəsində birləşdirməyə çalışdıq və Azərbaycan Milli Elmlər Akade-

miyasının (AMEA) Rəyasət Heyətinin qərarı ilə İşçi Qrupu yarandı. İşçi Qrupu həmin siyasi sənədin dövlət proqramı müstəvisinə layihə şəklində keçirilməsini reallaşdırdı. Ona görə də bu işlər İşçi Qrupuna da, Azərbaycanın görkəmli dilçi alimlərinə, əlaqədar qurumlara, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları, Təhsil, Mədəniyyət və Turizm, Ədliyyə nazirliklərinin nümayəndələrinə də burada iştirak etdikləri üçün təşəkkürümü bildirirəm.

– Dilimizin qorunmasında dilçi alimlərin müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından geniş istifadəsinin vacibliyini önə çəkmisiniz. Sizcə, ondan necə və hansı şəraitdə istifadə olunmalıdır?

– Bu layihədə dilimizin qorunması ilə bağlı informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə önə çəkilib. Bilirsinizmi, bu layihə bizə Azərbaycan dilinin ən müxtəlif sferalarda, ən müxtəlif vəziyyətlərdə və hallarda işlənməsinin möhkəmləndirilməsini və qorunması imkanını verir. Biz bu mexanizmi işləyib hazırlamalıyıq. Necə edək ki, sabah Azərbaycan dilinin bu və ya başqa hala düşməsi ayrı-ayrı şəxslərdən, ayrı-ayrı qurumlardan, ayrı-ayrı kütləvi informasiya vasitələrindən asılı olmasın. Bu, bir mexanizmlə tənzimlənsin və bu mexanizmlərin hazırlanması layihədə nəzərdə tutulub və əlbəttə ki, burada informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) imkanlarından da geniş istifadə qarşıya məqsəd kimi qoyulub. Dilin qorunmasında İKT-dən istifadə ən müxtəlif istiqamətlərdə də ola bilər. Bu, elmi və tədris istiqamətində də ola bilər. Azərbaycan dili ilə bağlı normativ sənədlərin hazırlanmasında da özünü göstərə bilər.

– Sizcə, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı sahəsində dilimizə gələn alınma sözlərin ekvivalenti axtarılıb tapılmalıdır? Yoxsa onlar alınma sözlər kimi işlənəlməlidir?

– Bu, çox həssas və incə bir məsələdir. Bilirsiniz, dilimizə gələn alınma sözlərin hər birinin ekvivalentini axtarsaq, onda elə güman edirəm ki, bunun effekti olmaz. Çünki alınma sözlər elmi anlayışla və ya hər hansı elmi layihə ilə yaranır. Əgər həmin elmi nailiyyətlər bizdə icad olunmayıb-

sa və onunla bağlı yaranan sözün qarşılığı yoxdursa, əlbəttə ki, onun Azərbaycanda bazası da olmayacaq və nə qədər axtarırsan-axtar süni, yapma quramalardan başqa heç nə düzəltmək mümkün olmayacaq. Ona görə də bəzi hallarda, əlbəttə ki, bu sözləri olduğu kimi, saxlamaq lazımdır. Məhz bu səbəbdəndir ki, həmin sözlər terminlər adlanır. Ümumiyyətlə, terminlərin dilin zəifləməsində və ya qorunmasında heç bir rolu yoxdur. Terminlər köçəri quşlar kimidir. Bu gün bu dildədir, sabah isə başqa dildədir. Elə güman edirəm ki, onların tərcümə edilmədən istifadə olunması dilin zənginləşməsinə gətirib çıxardır. Bu istiqamətdəki sözlərin çoxalmasına şərait yaradır. Eyni zamanda əlbəttə ki, Azərbaycan dilinin dərinliklərindən, mənəvi köklərindən də imkan daxilində istifadə etməyi bacarmalıyıq. Burada da dilçi alimlərin həmin sahə üzrə mütəxəssislərin birgə, əlaqəli fəaliyyəti vacibdir. Bu məsələlər də nəzərdə tutulub. Elə güman edirəm ki, bu sualda məsələ olduqca vacibdir və çox praktik məsələdir. AMEA-nın Dilçilik İnstitutu yaxın gələcəkdə öz fəaliyyətini praktik məsələlərin həllinə yönəldəcək.

– Bir sıra alınma sözlər KİV-də müxtəlif cür yazılır. Onların konkret necə yazılması ilə bağlı qəzətlərə, eləcə də internet saytlarına xəbərdarlıqlar edilməlidirmi? Necə düşünürsüz, sözlərin orfoqrafiya lüğətinin elektron versiyası hazırlanıb ictimaiyyət arasında təbliğ olunmalıdırmı və bu, dilimizin qorunmasına nə qədər kömək edə bilər?

– Siz olduqca düz buyurursunuz. Belə bir elektron orfoqrafiya lüğətinin hazırlanması Azərbaycan dilinin qorunmasına çox böyük kömək edə bilər. Bu gün hamı normativ, standart orfoqrafiya lüğətinin olmamasından şikayətçidir. Onun elektron versiyasının hazırlanması və geniş ictimaiyyətə çatdırılmasının müxtəlif yolları düşünüüb tapılmalıdır. Bu, Azərbaycan dili portalları vasitəsi ilə həyata keçirilə bilər. Bunu da biz sözügedən dövlət proqramı layihəsində nəzərdə tutmuşuq.

– Televiziya və qəzətlərlə yanaşı, internet saytlarında da dilin qorunması ilə əlaqədar monitorinqlər keçirilməlidirmi?

– Əlbəttə, keçirilməlidir. Çünki bu gün həyatımızı internetsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Azərbaycanda da informasiya-kommunikasiya

texnologiyaları sahəsi sürətlə inkişaf edir. Bütün ölkə üzrə internetə qoşulanların sayı günü-gündən artır. Üstəlik, internet portallarımızın da sayı artmaqdadır. Belə olduqda Azərbaycan dilinin təbliğində və qorunmasında portalların da önəmi irəli çəkilməkdədir.

Biz artıq Dilçilik İnstitutunun struktur dəyişiklikləri ilə məşğuluq. Onu zamanın, qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun şəkildə həyata keçirməyə hazırlaşırıq. Əlbəttə ki, orda Azərbaycan dili ilə bağlı monitorinq qrupunun fəaliyyət göstərməsi də nəzərdə tutulub. Televiziya və radio ilə bağlı belə bir sual da meydana çıxır ki, buradakı aparıcılar, eləcə də efirə çıxan şəxslər Azərbaycan dilinin pozulmasında daha aktiv iştirak edirlər və bu da cəmiyyətdə müəyyən təbii narahatlıqlar yaradır. Bu məsələləri aradan qaldırmaq üçün AMEA-nın Dilçilik İnstitutunda efirə birbaşa əlaqəli olan insanlar üçün xüsusi kursların təşkil olunması nəzərdə tutulub. Televiziya və radio şirkətləri lazım bildiyi əməkdaşlarını həmin kurslara göndərəcək. Kurslar praktik olacaq. Lakin bu məsələyə bəziləri birtərəfli və qeyri-ciddi şəkildə yanaşırlar. Hətta televiziya ekspertləri qeyd edirlər ki, bu cür kurslar məsələnin həlli yolu deyil. Bildirmək istəyirəm ki, heç kim televiziya və radio doktorlarının yenidən hazırlanması məsələsinə qarşıya qoymur. Teleradio diktoru, əlbəttə ki, təkə Azərbaycan dili bilgisini nümayiş etdirmir. O, mədəni səviyyəsini, ümumi hadisələri bilməsini, jurnalist vərdişini və sair digərlərini nümayiş etdirir. Onlarla da televiziya və radio mütəxəssisləri məşğul ola bilərlər və olmalıdırlar da. Lakin indiyə qədər olmayıblar. Biz isə aparıcıların təkə dil məsələsinə yardım əlimizi uzatmaq istəyəndə də bunu qeyri-ciddi sayırlar. Biz yalnız aparıcıların dil qüsurlarını düzəltmək istəyirik. Digər qüsurlarla isə həmin mütəxəssislər özləri məşğul olsunlar.

– Sizcə, Azərbaycan dilinin kanonlarını pozanlar cəzalandırılmalıdır? Əgər cəzalandırılmalıdırsa, bu, necə həyata keçirilməlidir?

– Bilirsiniz, biz çalışmışıq ki, dövlət proqramı layihəsinə mexanizmlər vasitəsilə yanaşaq. Yəni elə mexanizmlər qoyulsun ki, orada artıq pozulma halı nəzərə çarpmasın. Pozulursa da belə, hansısa şəkildə özü-özünü yendən dirçəltsin, özü-özünü qoruya bilsin. Ona görə də xüsusi cərimələr, “dil

polisi” kimi səslənən fikirlərə ehtiyac yoxdur. Düşünürəm ki, əgər bizim layihə dövlət proqramı səviyyəsində işləyəcəksə, burada həmin məsələlər həll olunacaq və cərimələrə də ehtiyac qalmayacaq.

– Fransa qanunlarına görə, televiziya və radiolarda fransız dilində ekvivalenti olan sözlərin xarici dillərdə səsləndirilməsi zamanı jurnalist və eləcə də telekompaniya müəyyən məbləğdə cərimə olunur. Belə bir cərimə mexanizmi Azərbaycanda da tətbiq oluna bilərmi?

– Fransadakı bu cərimələr dil müstəvisində və cəmiyyətin müdaxilə etməsi müstəvisində həll olunduqdan sonra aradır, kiminsə şıltaqlığı nəticəsində pozulan halların aradan götürülməsi kimi qiymətləndirilməlidir. Biz hələ o müstəviyə çatmamışıq. Biz hələ mexanizmlər səviyyəsində işimizi qurandan sonra kiminsə şıltaqlığını hansısa şəkildə üzə çıxarıb qiymətləndirmək imkanına malik olacağıq. Bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, prezidentin sözügedən sərəncamı və bu sərəncamın əsasında hazırlanan dövlət proqramı bütövlükdə cəmiyyətin problemdir. Bunu dilçilər, əlaqədar mütəxəssislər hazırlasalar da, əlbəttə ki, onunla bütün cəmiyyət məşğul olmalıdır. Biz bu proyektə hazırlayarkən cəmiyyətin ən müxtəlif təbəqələri ilə – millət vəkillərilə, KİV nümayəndələri ilə, akademiyanın müxtəlif sahələrində çalışan görkəmli mütəxəssislərlə görüşlər keçirmişik. Bizim hazırladığımız layihə də bütövlükdə bu görüşlərin nəticəsi kimi ortaya çıxıb.

– İşçi Qrupu bundan sonrakı mərhələdə konkret hansı addımları atacaq?

Bundan sonra biz layihəni müxtəlif təşkilatlara rəy və təkliflərin verilməsi üçün bir daha göndərəcəyik. Qısa bir müddətdən sonra, rəyləri aldıqdan sonra son ştrixlər əlavə edəcəyik, əyri-əskiklərini ortadan götürməyə çalışacağıq. Elə güman edirəm ki, payız aylarında proyektə hökumətə təhvil verə biləcəyik.

“BU HADİSƏ BAYRAM KİMİ QEYD OLUNMALIDIR”

Publika.az, 24 yanvar, 2013

(Söhbətləşdi: Dilqəm Əhməd)

AMEA Rəyasət Heyətinin yanvarın 16-da keçirilən iclasında Milli Mətbuat Muzeyinin yaradılması ilə bağlı qərar qəbul olundu. Publika.Az Mətbuat Muzeyinin yaradılması, həmçinin AYB-nin keçirdiyi müsabiqə və ədəbi mühitlə bağlı yazıçı, BSU-nun rektoru, AMEA Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsinin akademik katibi, AMEA-nın müxbir üzvü Kamal Abdulladan müsahibə alıb. Müsahibəni təqdim edirik.

– Kamal müəllim, Mətbuat Muzeyinin yaradılması ideyası haradan qaynaqlandı?

– Azərbaycanca Mətbuat Muzeyinin yaranması, həqiqətən, çox böyük bir hadisədir. Bu missiyanı AMEA öz üzərinə götürdü. Həsən bəy Zərdabının 170 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı Prezidentin sərəncamı vardı. Akademianın hazırladığı tədbirlər planında muzeyin yaradılması da nəzərdə tutulmuşdu. Nəhayət, bir müddət bundan əvvəl prezidiumun iclasında Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsinin verdiyi təklif əsasında AMEA Rəyasət Heyətində bu təklif təsdiq olundu. Elə güman edirəm ki, bu çox böyük bir mədəni, ictimai, hətta siyasi bir hadisədir.

Bu tipli muzeylər o ölkələrdə var ki, onların zəngin mədəniyyət və mətbuat tarixləri var. Mətbuat tarixi ancaq qəzetlərin çıxması tarixi deyil. O, həm də həmin qəzetlərin əks etdirdiyi tarixin də tarixidir. İngiltərədə “Oksford” universitetinin mətbuat muzeyi var. Bu muzey XV-XVI əsrlər-

dən bu yana özlərinin bütün mətbuat tarixlərini əks etdirir. ABŞ-da da belə bir muzey var. Təsəvvür eləyin, Amerikada istənilən insan həmin muzeyə gəlirsə, o, özünü redaktor kimi sınaaraq bir günlük qəzet buraxa bilər. Vətəndaşın qəzet buraxması üçün burada hər cür texniki şərait var. Ya da ki, adam reportyor kimi özünü sınağa bilər. Son dərəcə maraqlıdır. Türkiyədə, Hollandiyada, Fransada da mətbuat muzeyləri var. İndi də Azərbaycanda açılır. Mən deyə bilmərəm ki, bizim mətbuat muzeyinin digərlərindən fərqi, özəlliyi nədən ibarət olacaq, amma belə bir muzeyin fəaliyyəti bütövlükdə bayram kimi bir şeydir.

Ən azından biz zəngin mətbuat tariximizin ən keşməkeşli, məşəqqətli, eyni zamanda zəngin dövrümüzü əks etdirən XX əsrin əvvəllərini obyektiv şəkildə təqdim edəcəyik. Mətbuat tariximizin salnaməsini bu muzeydə canlandırma bilsək – təbii ki, burada da ən vacib məqamlardan biri Həsən bəy Zərdabının həm şəxsiyyəti, həm də fəaliyyətidir – düşünürəm ki, bu, gənc nəslimiz üçün, ümumiyyətlə, cəmiyyətimiz üçün böyük xidmət ola bilər. Mən sevinirəm ki, bəzi mətbuat orqanları, saytlar buna kifayət qədər ciddi münasibət bəsləyir. Sizin saytı, ANS-i qeyd etmək olar. Amma bəziləri həddindən artıq biganə münasibət bəsləyir.

Bəzi saytlarda (məs. "Oxu zalı"nda) gedən kommentlərdə müsəlman şərqində "Əkinçi"nin ilk qəzet olması ilə bağlı iradlar bildirilir. Mətbuat tarixindən xəbəri olmayan, dünyəvi qəzetlə xəbər vərəqəsinin fərqi bilməyən adamlar "Əkinçi"dən əvvəl də Banqladeşdə, Türkiyədə, İranda guya "qəzet"lərin çıxmasını göstərir və yazır ki, "Əkinçi" heç də birinci qəzet deyil. Amma belələrinə məsləhət görərdim ki, qəzetlə xəbər vərəqəsinin fərqi öyrənsin, sonra o cür başıpozuq və tərbiyəsiz kommentlər versin. Əslində, mən elə bilirdim ki, "Oxu Zalı", bəzi başqa saytlar bu xəbəri bayrama çevirəcək. Təəssüf ki, belə olmadı. Sıradan bir xəbər kimi verildi və unuduldu.

– Kamal müəllim, Sizin bu yaxınlarda sosial şəbəkədə sərt bir statusunuzu oxuduq: "Elə adamlar var ki, onları gərək yıxıb yerə nöyüt iyi ve-

rənəcən ... Başqa yolu yoxdu. Demokratiya oyunu oynamağa hövsələ qalmadı...". Bu qəzəbiniz nə ilə bağlı idi?

– Bir yekəbaşın FB-də yazdığı bir şərhə bağlı idi. Sonra fikirləşdim ki, tərbiyəsi olmayan adamdan nə gözləmək olar?! Dərinə getmədim. Məni həmişə tənqidə dözümsüzlükdə günahlandırırlar. Amma buna bir fakt da göstərə bilmirlər. Digər tərəfdən, mən hələ də anlamıram ki, mən niyə anormal tənqidə dözümlü olmalıyam? Məni bilirsiniz, nə qədər tənqid ediblər? “Yarımcıq əlyazma”dan tutmuş, “Unutmağa kimsə yox”a qədər məni tənqid ediblər, elə biliblər ki, bu onların vəzifə borclarıdır. “Kamal Abdulla yazıçı deyil, Kamal Abdulla xalq düşmənidir, Kamal Abdulla cümlə yaza bilmir” deyənlər, hətta mənə cümlə öyrətmək istəyənlər oldu. Nə az, nə çox. Mən onların hansına bununla bağlı ağır söz demişəm? Əgər bu böhtan və iftiralar tənqidirsə, demək ki, onlar bu qədər başa düşür, olsun.

Mənim yazılarımı qəbul edə bilməyən adamın başa düşmə səviyyəsinə də, dərəcəsinə də hörmətim var. O da belə başa düşüb. Mən ona deyə bilmərəm ki, sən bir də belə demə. Amma məni təhqir edən də bilməlidir ki, Kamal Abdulla da təhqirə eyni şəkildə və on qat artıqlaması ilə cavab verməyə hazır olan bir adamdır. Sadəcə, indi bir az əlim-qolum bağlıdır. Müəyyən təşkilat və cəmiyyətləri təmsil edirəm. Bəzi adamlar da bundan istifadə edir. Söhbət bundan gedir. Bir də ki... təhqir nədir, təhlil nədir, böhtan nədir, tənqid nədir, irad nədir – bunların fərqi bilmək lazımdır. Yoxsa mən Kamal Abdulları tənqid elədim, Kamal Abdulla məni döymək istədi... Bu gülünc, absurd, səviyyəsiz, uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş bir şoudur. Kimsə hətta deyir ki, mən onu övladları ilə təhdid etmişəm. Adama deyərlər: yalançının atasına nəhlət!

– Sizcə, bu tənqidlər Nobelə namizəd olmanız, əsərlərinizin diqqət çəkməsi, BSU-dakı uğurlarınızla bağlı deyilmi?

– Bilmirəm. Ola bilər. İstənilən halda müəllifinin tərbiyəsini və səviyyəsini göstərir. Mən bunun “etimologiya”sına getmək istəmirəm. Onu deməklə kifayətlənirəm ki, bir adam ciddi işlə məşğuldursa, bu şəkildə əl-

ayağa dolaşmaq istəyənlər həmişə olacaq. Amma bütün bunlarla yanaşı, onu da demək istəyirəm ki, Azərbaycanda çox ciddi, professional, haqqı nahaqdan seçə bilən, dəyər verməyi bacaran, bu məqamda qorxmayan, yenə təkrar edirəm, professional tənqidçilər, ədəbiyyatçılar, kulturoloqlar da var. Azərbaycandan kənar da belə adamlar var.

– Bir məsələ də var ki, deyirlər ki, Kamal Abdullanı tərifləyənlər ona yarırlar.

– Bu da səviyyəsiz söhbətdir. Yaxşı, mənə Fransada da yarırlar? Mənə Polşada da, Rusiyada da, ABŞ-da, Braziliyada, Almaniyada da yarırdılar? (*gülür*) Bu “məntiq” gülməlidir. Əvvəllər mən bu kimi hallara əsəbləşərdim, amma öz içimdə, əsəbimi kənara çıxarmırdım. Yəni bu o qədər əhəmiyyətsiz bir şeydir ki, insan istəmir desin ki, mən buna cavab vermək istəyirəm. Mən deyə bilərəm ki, kimlər mənim haqqımda hansı yazıları yazıblar. Kimlər mənim əsərimi ancaq tərifləməklə məşğul olub. Məni tanımayan adamlar da var onların sırasında. Axırncı dəfə amerikalı professor Maks Statkiyeviç “Yarımçıq əlyazma” ilə bağlı böyük bir məqalə yazıb. O məqalə ancaq heyranlıq ifadəsidir. Mən belə münasibətlə fəxr edirəm.

Statkiyeviçin məqaləsi son dərəcə dəqiq, peşəkar bir yazıdır. ABŞ-da nəşr olunan “Yarımçıq əlyazma”ya önsözdür. Özüm haqqında olduğu üçün deməyim doğru deyil, məqalə nəşr olub ona görə danışırım. Mən bu adamı şəxsən tanımıram, o da məni tanımır. Ondan xahiş etməmişəm ki, bu yazını yazsın, o da borclu deyil ki, mənim barəmdə o cür tərifli, dərin məzmunlu məqalə yazsın... Bayaq siz dediyiniz kimi, görünür, iş prosesi kimlərsə qıcıqlandırır, kimlərsə o hərəkətləri ilə işləyən adamı həvəsdən salmağa çalışır. Amma məndə, əksinə, durum ortaya çıxır. Kimlərsə öz aləmlərində məni həvəsdən salmağa çalışdıqca, mən daha da həvəslənirəm.

– Kamal müəllim, illərdir deyirlər ki, mütləq AYB-də qurultay keçirilməlidir, mütləq sədr dəyişilməlidir. Bu iddialarla bağlı fikrinizi bildirmək istərdik.

– İki “mütləq” dediniz. Məncə, mütləq qurultay keçirilməlidir, amma mütləq sədr dəyişdirilməməlidir. Şəxsən AYB üzvü kimi mən Anara səs verəcəyəm. O, istedadlı yazıçıdır. Təşkilatçılıq təcrübə istəyir, o da Anarda var... Hər kəsin öz həqiqəti olur, amma bir də Ali həqiqət var. Bütün həqiqətləri öz içində yığan Ali həqiqət! Bəzən AYB-yə qarşı iddialar o qədər çəhrayı rəngə bürünür ki, o həqiqətin halına acımaya bilmirsən. Əgər söhbət ədəbiyyatdan gedirsə, burada şəxsiyyətləri yox, mətnləri müzakirə edib, mətnlərə qiymət vermək lazımdır. Söhbət struktur qurum olan AYB-dən gedirsə, iddia edənlər onu demək istəyirlər ki, sən çəkil, mən gəlmək istəyirəm. İstəyirəm, katibəm olsun, bir az səndə oldu, bir az da məndə olsun. Demokratiyanı bu şəkildə başa düşən adamlar var: bir az sən oldun, bir az da mən olum. Dədə Qorqud dövründə də buna bənzər hal var idi. Amma “ol zamanlar” bu daha sivil şəkildə baş verirdi. Beyrəyin naibləri onun ipək köynəyini qısqaqanda Beyrək belə demişdi: Bir gün mən geydim, sonra sıra ilə naiblərim geysinlər. Vəzifə Beyrəyin köynəyi deyil ki, onu sıra ilə müxtəlif adamlar əlinə keçirsinlər. Qədimdəki bu demokratik anlayışlar bu gün necə olub bazar anlayışlarına gətirib çıxarıb – bilmirəm.

– Mətbuat Muzeyinin təqdimatı nə zaman olacaq?

– Bu yaxınlarda Ensiklopediyanın Akademiyaya şəhərciyinə köçürülməsi məsələsi var. Ayrıca bina olacaq. Bu muzeyin də Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının binasında yerləşməsi ideyası var. Orada nəzərdə tutulub. Bina hazır olana qədər AMEA Rəyasət Heyəti tərəfindən Humanitar və İctimai Elmlər bölməsinə tapşırıldı ki, eksponatları yavaş-yavaş yığaq, hazırlayaq, işçi qrupu düzəldək və artıq açılışa qədər özümüz də hazır olaq. Yenə deyirəm, belə bir muzeyin Azərbaycanda fəaliyyət göstərməsi ictimai bayrama çevrilməli idi. Hamının bu işə qatqısını gözləyirik.

– Müsahibə Komissiyasının sədrliyindən çıxmağınızın səbəbini bizə açıqladınız mı?

– Bu işə artıq bir başqa söhbətin mövzusudur.

“BU, ANARIN İDEYASI İDİ”

Kulis.az, 20 fevral, 2013

(Söhbətləşdi: Mirmehdi Ağaoğlu)

– **Kamal müəllim, Ədəbiyyat Müsabiqəsi ideyası haradan yarandı?**

– Bu ideya Anar müəllimdən gəlmişdi. O mənə dedi ki, ciddi bir ədəbiyyat müsabiqəsi təşkil edilir və mənə də müsabiqənin sədrliyini təklif elədi, imtina eləmədim. Mən Yaradıcılıq Fondunun rəhbəriyəm, bu fond əvvəllər Mədəniyyət Fondu adlanırdı. Əvvəlcə fondun vasitəsilə belə bir müsabiqəni biz təşkil etmək istəyirdik. Yoldaşlarla da məsləhətləşmişdik. Çünki belə bir müsabiqəyə ehtiyac var idi.

Anar müəllim bu təklifi edəndən sonra o fikir bir balaca ləngidi. Mən bu istiqamətdəki düşüncələrimi Yazıçılar Birliyinin layihəsinə istiqamətləndirdim. Belə deyirlər ki, guya bu, Bakı Slavyan Universitetinin birgə proqramı idi. Bunlar hamısı cəfəng söhbətlərdir. Universitetin binası daha əlverişli olduğuna görə biz komissiya üzvləri burda yığışırdıq.

– **İclaslar Slavyan Universitetində keçirilirdi?**

– Bəli. Yazıçılar Birliyinin əsasnaməsi var. Həmin müsabiqənin jüriyəsinin kimlərdən ibarət olması ilə bağlı əmri var və s.

– **Bir qədər dəqiqləşdirərdik. Deməli, bu müsabiqəyə Yaradıcılıq Fondunun heç bir aidiyyəti yoxdu.**

– Qətiyyətlə. Bu müsabiqəni Yazıçılar Birliyi təşkil edir. Ancaq Yazıçılar Birliyinin mükafatı idi, mükafatın məbləğini, nominasiyalarını da birlik özü müəyyənləşdirmişdi. Biz, ancaq əsərlərlə məşğul olmuşuq. Mən burda Yaradıcılıq Fondunun sədri kimi deyil, sadəcə bir yazıçı kimi iştirak etmişəm.

– Sizin istefanızla bağlı cəmiyyətdə müəyyən fikirlər yarandı. Bir qisim insanlar deyir ki, Kamal Abdullaya Yazıçılar Birliyi tərəfindən təzyiqlər var, “mükafatı ona vermə, buna ver” və s. Kamal Abdulla da bu təzyiqlərdən qaçmaq üçün imtina elədi. Bəziləri isə deyir ki, Kamal Abdullaya dostları təzyiq edirdilər.

– Mən məsləhət görərdim ki, biz bu söhbətimizi müsahibə başa çatandan sonra davam etdirək. Çünki axıra yaxın bütün müsabiqələr onsuz da gərginləşir, mən də istəməzdim müsabiqəni əlavə gərginliklərlə yükləyəm. Onsuz da bir şey qalmayıb. Bir ay sonra, İlxır çərşənbə günü müsabiqə bitəcək.

– **Müsabiqənin nəticələrinin ilxır çərşənbə günü açıqlanması kimə aid idi?**

– Bəli, bax, bu ideya mənim idi.

– **Bu simvolun seçilməyi maraqlıdır? Nəyə görə ilxır çərşənbəni seçdiniz?**

– Dedilər, Novruz bayramı ərəfəsi olsun. Mən də təklif etdim ki, müsabiqənin yekununu ilxır çərşənbə günü keçirək.

– **İstefalar da oldu. Bunları necə qiymətləndirirsiniz?**

– Şərhsiz. Dediym kimi bunlar barədə ilxır çərşənbədən sonrakı çərşənbədə danışarıq (*gülür*).

– **Bu istefaları gözləyirdinizmi?**

– İstəməzdim, əlbəttə. Amma ola bilərdi. Bunu demək çətindir. Hər bir adam öz həyatını yaşayır, o cümlədən də yaradıcılıq həyatını, öz qərarını da özü verir. Tragediya da oldu. Zakir Sadatlı rəhmətə getdi. Əlbəttə, onun vəfatı müsabiqə ilə bağlı deyildi. Bu faciə ilə yanaşı, istefaların komeidiya tərəfi də oldu.

– **Komediya tərəfi deyəndə nəyi nəzərdə tutursunuz? İstefa edənlərdən bəziləri dedi ki, Əjdər Ol şeir yaza bilmir. Komediya tərəfi deyəndə bu cür şeyləri nəzərinizdə tuturdunuz?**

– Müsəbiqənin münəşiflərini nəzərdə tutmuram.

– **Amma Aqşın ANS-ə müsəhibəsində demişdi ki, Kamal Abdullaya görə müsəbiqədən getmişəm.**

– O da məsələnin tragikomediya tərəfidir (*gülür*).

– **Uzun illər ədəbi proseslərin içində olan bir adam kimi Sizdən sonra bu müsəbiqənin Mövlud Süleymanlının rəhbərliyi altında ədalətli keçiriləcəyinə inanırsınızmı?**

– Heç bir müsəbiqə ədalətli keçirilmir. Napoleonun gözəl bir sözü var: “40 nəfərdən birini seçib nazir edirəm, nəticədə, 39 nəfər düşmən qazanıram, bir nəfər də naşükür nazir.” Heç bir müsəbiqə ədalətli ola bilməz.

– **Müsəbiqəyə təqdim olunan əsərlərlə tanış olmuşdunuz?**

– Əvvəl özüm üçün belə bir təcrübə eləmək istədim. Görəsən, heç bir əsəri oxumadan axırda obyektiv qərar vermək mümkündürmü? (*gülür*) Gördüm ki, mümkün deyil və oxudum.

– **Müsəbiqənin ümumi səviyyəsini necə gördünüz?**

– Ümumi səviyyə kifayət qədər yüksəkdir. Düzdür, naşı əsərlər də vardı. Amma bununla yanaşı, bəlkə də, gözləmədiyim dərəcədə ciddi əsərlər vardı.

“YAZIÇILAR İTTİFAQINA BİR ŞEYİ ARZU EDƏRDİM: ONA UZADILMIŞ ƏLİ HÖKMƏN SIXSIN”

Azadlıq.org, 18 mart, 2013
(Söhbətləşdi: Şahnaz Bəylərqızı)

“Yazıçılar İttifaqına bir şeyi arzu edərdim: ona uzadılmış əli hökmən sixsın”

Kamal Abdulla: *“Eşitdiyimə görə, əsərlərimi “Nobel” mükafatına yenə təqdim ediblər”.*

Kimsə Əkrəm Əylislini söyürsə, bu da onun hüququdur.

“Unutmağa kimsə yox” pyesimi Vaqif İbrahimovğa tamaşaya qoymuşdu, gələn olmadı.

Düşünürəm və bilirəm ki, Rüstəm İbrahimbəyovun söhbəti bu qədər siyasiləşdirməyinin bir səbəbi var...

AYB deyir, müsabiqədən xəbərimiz yoxdur. Tragikomedik haldır. (Həmçinin K.Abdullanın bölgələrdəki etirazlar, əsgər ölümləri və Ziyalılar Forumu haqda fikirləri)

Şahnaz Bəylərqızı:

– Kamal müəllim, romanlardan sonra xeyli hekayələr dərc etdirmisiniz. İndi növbədə nə var?

Kamal Abdulla:

– Mən növbələşdirməyi düşünürəm. Sizi maraqlandırırsa, bu gün nə işlə məşğulam, deyim: hekayələr toplusu hazırlayıram. O hekayələrimin bir qismi bu yaxınlarda çapdan çıxmış “Labirint” adlı kitabda toplanmışdı. Qəribədir, hekayə dalğası gəlib və heç cür getmək istəmir. Hekayə dalınca

hekayə yazıram. Hərdən özüm də məəttəl qalıram: bunlar nə zaman bitəcək? Bitmək də ki, bilmir.

Cavid Zeynallı:

– Bəlkə, bu, “Unutmağa kimsə yox” romanından sonrakı tənqəfəlikdəndir?

Kamal Abdulla:

– Maraqlıdır. Böyük fırtınadan sonra dənizdə bir sakitlik yaranır. İnandığım adamlar deyirlər, bu hekayələrdən roman qoxusu, roman hənirtisi gəlir. Fikir vermisinizsə, mənim bir janrda yazdığım o biri janrın daha böyük ölçülü mətninə çevrilə bilər. Şeirdən hekayə, hekayədən pyes, pyesdən roman doğa bilər. Bunu təbii sayıram. Ola bilər, bir hekayə hansısa romanın başlanğıcıdır.

Şahnaz Bəylərqızı:

– Demisiniz, müasir mövzular sizi cəlb eləmir...

Kamal Abdulla:

– Mən yazanda deyə bilmirəm ki, zamanın hansı nöqtəsindəyəm. Bunu qarşıma məqsəd kimi qoymadığımdan, məndən ötrü naməlum şeydir. Yəni məchul, mücərrəd... Mənim aləmində hansısa zamana pərçimlədiyim bir mətn də müasir ola bilər. Yaxud müasirlikdən danışırsınızsa, o səni illərin, ayların, əsrlərin o tərəfinə apara bilər. Demək istəyirəm, məndən ötrü zamanın hansısa bəlli bir nöqtəsi maraqlı deyil.

– **Bəzən bu, tənqidçilər tərəfindən başqa cür qarşılır. Hesab edirlər ki, Kamal Abdulla bu günün problemlərindən yazmaq istəmir...**

– Sizcə, sevgi, nifrət, kədər, iztirab, yoldaşlıq, fikir birliyi bu günün problemləridir, ya yox?

– **Onlar əbədi problemlərdir...**

– Mən də bu əbədi problemlərdən yazıram. Bunun bir mənası varmı, mən mağaranın içində oturub yazmaq istəyirəm, bir mağaraya aid edirəm bunu, bir sehrbazlar dərəsi tapıb orda hissələrimi aşkar eləmək istəyirəm,

yaxud bu gün bir evin filan mərtəbəsində oturub bunlara baxıram? Bunun həmin tənqidçi üçün bir mənası var?

– **Növbəti dəfə əsərlərinizi “Nobel” mükafatına təqdim edəcəksiniz?**

– Mən heç zaman özümü “Nobel” mükafatına təqdim etməmişəm. Bunu, nəhayət, anlamaq lazımdır. Bu zəmanədə heç kim özü-özünü “Nobel” mükafata təqdim etməyib və təqdim edə də bilməz! Adətən, belə bir mükafata yazıçını başqaları təqdim edirlər. Məni indəyəcən bu mükafata təqdim edənlər olub və onlara təşəkkürümü bildirirəm. Eşitdiyimə görə, əsərlərimi “Nobel” mükafatına yenə təqdim ediblər. Hələ ki, cavab yoxdur!

– **Hansı əsəri?**

– Yenə eyni əsəri – “Yarımçıq əlyazmanı” (*gülür*).

– **Şans varmı, Sizcə?**

– Bilmirəm! Əslində, “Yarımçıq əlyazma” hər hansı bir mükafata layiqdirmi, soruşsanız... Nə demək olar, “Yarımçıq əlyazma” belə deyək, məndən asılı olmadan get-gedə özünə daha çox tərəfdar və bəyəyənlər qazandı. Bakıda oturmuşam, məni tanımayan bir Amerika alimi bu əsər haqqında yazır və onun yazısı da nəşriyyatın diqqətini cəlb edir, Amerikada çıxan kitabımın ön sözü olur. Yaxud Fransada bu roman ikinci dəfə nəşr olunur.

Cavid Zeynallı:

– Xaricdə nəşr olunan kitablarınıza görə xərciniz çıxırmı?

Kamal Abdulla:

– Xərcim yalnız tərcüməçiyə çıxır. Bu, onun qonorarıdır və çəkdiyi zəhmətə görə qonorarını almalıdır. Heç bir nəşriyyata əlavə pulum çıxmayıb.

Şahnaz Bəylərqızı:

– Əkrəm Əylislinin “Daş yuxular” romanı haqqında danışmağınızı istərdim. Əvvəl dediniz oxumamırsınız, sonra dediniz, zəif əsərdir..

Kamal Abdulla:

– Mən demişəm ki, Əkrəm Əylislini oxumağa nə vaxtım var, nə həvəsim.

– Niyə, bu qədər maraqsız yazıçıdır?

– Yox, niyə maraqsız yazıçı olur? Əkrəm Əylisli yazıçıdır, amma mənə yazıçım deyil. “Daş yuxular”ı vaxt da tapıb oxudum, həvəs də! Zəif əsərdir. Və hesab edirəm, ümid edirəm, bu dediklərim Əkrəm Əylislinin vəziyyətinə əlavə bir ağırlıq gətirməyəcək. Ona görə də fikirlərimi deyə bilərəm. Niyə bu əsəri zəif hesab edirəm? Bilirsinizmi, əgər o romandakı dəyər qiymətlərini yüz səksən dərəcə dəyişib ermənilərə qarşı qoysaq, əsər yenə zəifdir. Çünki nifrət üstündə qurulub. Bu, bir! İkincisi, Əkrəm Əylislinin sanki bir qədər ciddi və dəmir məntiqi var: o deyir, mən azərbaycanlıların etdiklərini boynuma alıram, öz tərəfimdən bu addımı atıram, öz etdiklərini də ermənilər deməlidir. Onda mən də soruşuram: niyə azərbaycanlılar tərəfindən edilənləri yarımçıq nəzərə alırsan? Az azərbaycanlı olub ki, erməniləri ölümdən xilas edib? Az azərbaycanlı olub, öz həyatı bahasına ermənilərin sağ-salamat köçürülüb getməsinə kömək edib? Bəs bunlar harda qaldı? Yarımçıq həqiqət kimə lazımdır? Yəni bir çox məsələlərə görə, bu əsər barəsində birmənalı fikir demək çətindir. Bu tipli əsərlərlə xalqlar arasındakı əvvəlki sevgi və dostluq münasibətlərini bərpa etmək mümkün deyil. Məni Əkrəm Əylislinin bu əsər ətrafında gedən həngəmələrdən sonrakı təəccübü təəccübləndirdi. Əgər sən cəmiyyətini tanıyırsansa, bilməliydin ki, hansı münasibətlə qarşılaşacaqsan.

– Bəlkə, onu çaşdıran, cəmiyyətdən daha çox hakimiyyətin münasibəti oldu?

– Hakimiyyət də cəmiyyətə daxil olan komponentdir. Əkrəm Əylisli bilməliydi ki, nə ola bilər, onu nə gözləyir. Demirəm ki, o bunu etməməli idi. Deyirəm ki, o təəccüb (!) etməməli idi.

– Sizcə, hakimiyyət yazıçıya qarşı düz addım atdımı?

– Hər adamın öz azadlıq hüququ və hərəkəti var. Kimsə Əkrəm Əylislini söyləyərsə, bu da onun hüququdur. Əkrəm Əylislinin də hüququdur: bu cür düşünürsə, bu cür də yazmalıdır. Əgər bu cür düşünürsə... Və əgər bunun arxasında onun öz qurduğu ssenari durmursa. Halbuki mən əminəm, bu ssenari durur! Kitabı yandırılmasaydı, o istərdi ki, yandırılınsın, hay-küy qopsun...

– Əkrəm Əylisli nə qazanacaq? Onsuz da məşhur idi, təminatı vardı...

– Ürəyini boşaltmağı qazandı, bu bir! İkincisi, Əkrəm Əylisliyə elə gəlir, bu əsəri ilə o hansısa bəriş körpüsünün bir elementi ola bilər, bu, baş tutmadı.

Cavid Zeynallı:

– Əkrəm Əylislinin digər kitabları da yandırıldı. Hansı ki o kitablar müəllifinə şöhrət, dövlət təltifləri gətirmişdi. Sizcə, o kitabları yandıranlara haqq qazandırmaq olarmı?

Kamal Abdulla:

– Təbii ki, yox! Amma burda başqa məsələ var: biz Əkrəm Əylisliyə və onun tərəfdarlarına haqq qazandırırıqsa ki, bunlar söz azadlığından istifadə edib istədikləri mətni yazırlar, ürəklərindən gələn hərəkəti və jesti edirlər, deməli, onun əleyhdarlarına da haqq qazandırmalıyıq.

Şahnaz Bəylərqızı:

– Həmkar kimi Əkrəm Əylislinin vəziyyətinə acıyırsınız?

Kamal Abdulla:

– Əlbəttə, acıyırım. O, bu vəziyyətdə olmamalıydı. Əkrəm Əylisli Yazıçılar Birliyi ilə, yazıçı dostları ilə həmişə münaqişəsi olan kifayət qədər mürəkkəb adamdır. Romanı ilə bağlı olan hadisələr əvvəlcədən düşünülməmişdisə, əgər bu xəttin arxasına Makiavellivari məqsəd qoyulmamışdısa, ədəbi makiavellilik yoxdursa, əlbəttə, mən onun vəziyyətinə acıyırım.

– **Son hadisələr göstərdi ki, Azərbaycan cəmiyyəti bəzi mövzulara hazır deyil. Elə mövzu varmı, Kamal Abdulla onu yazmaqdan çəkinir? Yəni özünüsenzura varmı?**

– Əlbəttə, var. Kamal Abdulla bu gün daxilən azad olmaq istəyir ki, bu mümkün deyil. Kamal Abdulla müəyyən bir çərçivənin içərisindədir: cəmiyyətin, dövlətin, mədəniyyətin... Onun, belə deyək, hardasa əl-qolu bağlıdır. Russonun bir çağırışı var – təbiətə doğru! Mədəniyyət insanı buxovlayır və insan təbiətə can atır. Təxminən, mədəniyyətdən təbiətə doğru – geri addımlamaq hər bir yaradıcı insanın qəlbində, beynində intuitiv olsa da, bir həsrət yaradır.

Desəm ki, mən bu gün özümü son dərəcə azad, sərbəst hiss edirəm, əlbəttə, belə deyil.

Cavid Zeynallı:

– Niyə insanlarda fikir formalaşmış ki, Kamal Abdulla nəinki tənqidi, heç iradı da qəbul etmir?

Kamal Abdulla:

– İcazə verin, mən soruşum: niyə tənqidi, iradı qəbul etməliyəm? Niyə onlara yaxşı münasibət bəsləməliyəm? Ədəbi mübarizə deyilən bir anlayış var. Həmkarım ya mənim yanımdadır, ya da mənimlə qarşı-qarşı-yadır. Ağıllı adam mənim əsərimi qəbul etməyə bilməz, qurtardı! Bir dəfə demişəm, yenə təkrar edirəm: üç roman Azərbaycan ədəbiyyatının Bermud üçbucağıdır. Kim bura bəd niyyətlə girmək istəsə, batmağa məh-kum-dur! Bu əsərlərin qəbul edilməsi hər adamın intellektual göstəricidir.

– **Hazırkı statusunuzu nəzərə alsaq, özünüz haqqındakı bu fikirlərdən sonra hansısa tənqidçi cəsarət tapıb sizi tənqid edə bilər?**

– Siz niyə elə fikirləşirsiniz ki, tənqid etməyiblər? Çox asanlıqla məni tənqid ediblər. Onlar ağızlarına gələnə deyərək guya ki, “tənqid” edəndə məzlum olurlar, mən cavab verəndə zalım oluram? Kimsə məni tənqid edir, yaxşı, mən nə etməliyəm? Deməliyəm, çox sağ ol? Yaxud həmin yeri gedib bu adamın göstərişinə görə düzəltməliyəm? Bizdə tənqidin mayası düzgün

qoyulmayıb. Tənqidin üzü yazıçıya dönməməlidir. Siz elə bilirsiniz, mən şımartımış yazıçıyam? Pyeslərimin taleyini desəm, gülərsiniz. Bəzən mənim ədəbi taleyimi rektorluğumla bağlayırlar. Mən rektor ola-ola pyesimin birini Mədəniyyət Nazirliyi qəbul etmədi, “Azdrama”da ictimai baxışdan keçmədi. Dedilər, belə Dədə Qorqud olmaz! Yaxud “Unutmağa kimsə yox” pyesimi Vaqif İbrahimoğlu tamaşaya qoymuşdu, gələn olmadı. Nə elədim, dünyanı dağıtdım? O vaxt, düzdü, hələ rektor deyildim, amma imkanım vardı ki, hansısa dostuma deyim, tələbələrə göndərsin, tamaşa yaşasın. Bunu eləmədim.

– Yazıçılar Birliyi haqqında suallar niyə sizi əsəbiləşdirir?

– Qətiyyəən əsəbiləşdirmir. Nə vaxt əsəbiləşdirib?

– Lakonik cavablar verib suallardan qaçırırsınız...

– Siz məndən nə soruşdunuz ki, ondan qaçım?

– Yazıçılar Birliyinin keçirdiyi müsabiqədən istefa verdiniz. Hərçənd səbəbi göstərmisiniz, amma ...

– Gəlin belə danışaq, müsabiqə yekunlaşan kimi bütün suallara cavab verəcəm. Razılaşın ki, bu, doğru cavabdır. Mən indidən öz fikirlərimi söyləyib müsabiqənin gedişinə mane olmaq istəmirəm.

– Müsabiqə başa çatmamış nəticələr mətbuata ötürüldü. Hərçənd, sədr Mövlud Süleymanlı nəticələri tam təsdiq etmədi, amma istənilən halda, bu fakt işin qeyri-ciddiliyini göstərmirmi?

– Mən bilmirəm axı, nəticələri mətbuata kim ötürüb. Və yaxud mətbuata ötürülmü? Bəlkə, kiminsə beyninin təxəyyülüdür? Bəli, mən istefa vermişəm. Nəyə görə, indi onu demək istəmirəm. Demirəm ki, gizlədəcəyəm, vaxtı çatanda danışacam.

– Söhbət gəzir ki, Siz poeziya mükafatını Aqşinə vermək istəmisiniz, Anar razılaşmayıb...

– Şərhsiz!

– **Bunu təsdiq cavabı kimi də qəbul edə bilərik.**

– Özünüz bilərsiniz. Siz niyə axı məni ora gətirmək istəyirsiniz ki, yalandan deyim, işim çox idi, komissiyanın işində iştirak edə bilmədim və s. və i.a. bu ampuada.

– **Vaxt azlığını Anara yazdığınız məktubda rəsmi şəkildə bildirmisiniz.**

– Siz məni yenə küncə qovursunuz, məcbur edirsiniz, o cavabı xatırladım. Demirəm ki, əsl cavabı gizlədəcəm. Müsabiqənin gedişinə xələl gətirməmək üçün, bir az səbr edək. Yazıçılar Birliyi deyir, müsabiqədən bizim xəbərimiz yoxdur. Sizin bundan xəbəriniz var? Bax, bunun üzərində düşünün. Tragikomedik haldır.

– **Yazıçılar Birliyinin rəhbərliyi ilə belə deyək, simsar münasibətini bir kənara qoysaq, yazıçı kimi AYB-nin ədəbi siyasətini qənaətbəxş hesab edirsiniz?**

– Yox! Yazıçılar Birliyində çox şey çatmır. Elə buna görə də “Ədəbiyyat qəzeti”nin, “Ulduz” jurnalının redaksiya heyətindən çıxdım.

– **Yazıçılar Birliyinin üzvlüyündən çıxmaq niyyətiniz yoxdur?**

– Ona da, deyəsən, o Ədalət gözüne döndüyüm verdiyi bəyanatlarla məcbur edəcək. (*Ədalət Əsgəroğlu Yazıçılar Birliyinin mətbuat xidmətinin rəhbəridir – red.*) Vallah, Ayaz Vəfalı çox istedadlı, vicdanlı bir qələm əhlidir, amma belə qəzet buraxmazlar. Növbəti qurultayda məsələ qaldırıb orqanların işini mütləq canlandırmaq lazımdır. Əgər Anar ədəbi orqanların işini canlandıra bilsə, yazıçılar da udacaq, Yazıçılar Birliyi də! Bir də mən Yazıçılar İttifaqına bir şeyi arzu edərdim: ona uzadılmış əli hökmən sıxsın. Nə günahın sahibi olursa-olsun, havada buraxmaq düzgün deyil.

– **Bu əl məsələsi bizə qaranlıq qaldı, amma hər halda, üstünü vurmayıb, Anara mesaj kimi qəbul edirik...**

– (*Gülür*) Çox şey intuisiyadan gəlir.

Şahnaz Bəylərqızı:

– Siz rektorsunuz, tələbələriniz var. Ölkədə əsgər ölümlərinə etiraz aksiyaları keçirilir. Sizin də tələbələriniz əsgər gedəcək...

Kamal Abdulla:

– Mən istərdim ki, əsgərliyə gedən hər kəs sağ getsin, salamat gəlsin. Əlbəttə, arzu edirəm, bizim ordumuz indiki müqtədir halına necə gəlibsə, bizi necə sevindirirsə, həmin ordu bizi sevindirəcək dərəcədə də yaxşı qayğı ilə əhatə olunsun. Bunun üçün hər cür imkan var, bunun üçün dövlət tərəfindən hər şey edilir və inanıram, belə də olacaq. Mənə elə gəlir, hər bir gəncin orduya getməyi ilə onun yaxınları sevinməli, fəxr etməlidirlər.

– Amma əsgər ölümlərinin sayı artır...

– Məndə belə bir informasiya yoxdur ki, bu ölümlərin sayı artır. Ölüm olmamalıdır. İnanıram ki, bu məsələlər yaxşı mənada ordumuzda xidmət edən əsgərlərin də, zabitlərin də ümumi mənafeyi xeyrinə dövlətimizin tərəfindən həll ediləcəkdir.

– Bölgələrdəki etirazlara münasibətiniz necədir? Nə baş verir?

– Məncə, insanların bir başqasına münasibətinin gerçəkləşməsi baş verir. İnsanlar öz haqlarını, özlərinə münasibəti adekvat şəkildə qiymətləndirib buna etiraz səslərini ucalda bilirlərsə, nəhayətdə, onların səsinin eşidilməsinə nail ola bilirlərsə, bu özü böyük şeydir. Harınlıq, yekəxanılıq, saymazlıq kimi bir insanın başqa insana münasibətində özünü göstərə bilən hər hansı eqoizm başqasının bədbəxtliyi üzərində qurulan xoşbəxtlik halında olmamalıdır. Mənə elə gəlir, bu yerdə xalqa haqq qazandırmaq lazımdır.

– Yazıçı siyasətə qarışmalıdırmı?

– Yazıçı ömrü boyu siyasətin içindədir. Vətəndaş mövqeyi, yazıçı mövqeyi, ziyalı mövqeyi nə deməkdir? Siz bunları siyasətin kənarında qoya bilərsiniz? Heç bilmirəm mən ziyalıyam, ya yox! Ola bilər kimsə sizə şərh yazacaq ki, belə ziyalı olar? Böyük-böyük səslənən “mən ziyalıyam!”

nə deməkdir? Elə adam var deyəndə mən ziyalıyam, istəyirəm qışqıram: mən ziyalı deyiləm!!!

– **Onların arasında ziyalılar forumunun üzvləri də var?**

– Ziyalılar forumunun üzvlərinin kimlər olduğunu bilmirəm.

– **Rəhbəri Rüstəm İbrahimbəyovu, yəqin ki, tanıyırsınız...**

– Rüstəm İbrahimbəyovu, bəli, tanıyıram.

– **Onun son siyasi bəyanatlarını necə qiymətləndirirsiniz?**

– Onun siyasi bəyanatlarını qiymətləndirməyə çətinlik çəkirəm. Çünki Rüstəm İbrahimbəyovu ilk növbədə yazıçı-dramaturq kimi tanıyıram, belə də tanıyacağam. Düşünürəm və bilirəm ki, Rüstəm İbrahimbəyovun söhbəti bu qədər siyasiləşdirməyinin bir səbəbi var. Amma, yəqin ki, o səbəbə görə məsələnin bu yerə gəlməyinə ehtiyac yox idi.

– **Siz də o fikirdəsiniz ki, hakimiyyətdən inciyib və bu cür çıxışlar edirsiniz?**

– Mən də o fikirdəyəm!

– **Bəlkə, həmkar kimi özünüz Rüstəm müəllimlə bu məsələləri müzakirə edərdiniz?**

– Təəssüf ki, elə bir fürsət ələ düşməyib. Fırsət düşsə, mən onunla söhbət də etməyə, yeri gəlsə, mübahisə də etməyə hazırım.

– **Həqiqət haqqında susduğunuz olubmu?**

– Məncə, olmayıb. Vaxt olub, elə həqiqəti elə yerdə demişəm ki, ondan sonra mən bəzi həqiqətləri deməyə də bilərəm.

– **Məsələ?**

– Məsələni sizin bir az yaşlı dinləyiciləriniz və oxucularınız yaxşı bilir.

“QIRIQLIQ BİZİM TARIXİMİZİN ÖZÜNDƏDİR”

Azadlıq.org, 30 may, 2013

(Söhbətləşdi: Sevdə İsmayilli)

– Kamal müəllim, xoş gördük! Yeni tamaşa münasibətilə Sizi təbrik edirik! Əvvəlcə roman, sonra pyes, daha sonra tamaşa... Bu mövzu nədən Sizi belə özünə çəkir?

– Bircə bunu bilsəydim... Yəqin, ona görə ki, tam ifadə eləyə bilmirəm hələ də hiss etdiklərimi. Onlar hələ də aydın, səlis şəkildə mənim içimdən çıxıb özlərini büruzə edə bilmirlər. Mənim Şaha məhəbbətimdəndir ki, onu hamı onu sevənlərin yanında görmək istədim. Şahın buna ehtiyacı vardı...

– Son illər Şah İsmayilla bağlı müzakirə-mübahisə-polemikanın “Yarımçıq əlyazma” dan başladığının fərqindəsiniz?

– Hər şey, əlbəttə ki, Siz deyən kimi, “Yarımçıq əlyazma” dan başlandı. Və bir də Lələnin “Sən Şah deyilsən, gədə, mən səni tanıdım. Sən haman məlun şairsən...” sözlərindən. Çünki Lələnin Şahı ona deyə bilməzdi ki, “Nə yaxşı oldu, sən ölmədin, sağ qaldın, Lələ”. Lələnin Şahı ona deməliydi: “Sən nə cürə oldu ki, ölmədin, sağ qaldın. Lələ?! Mən ki səni sağ cinaha ölməyə göndərmişdim...”. Tamaşada bu qarşıdurma qalıbdı.

– Müzakirələrin hətta Prezident Administrasiyası səviyyəsinə gedib çatmasında özünüzün rolunu qiymətləndirirsinizmi?

– Bu barədə mənim heç bir məlumatım yoxdur. Hər halda, premyeranın baş tutması, öz-özlüyündə, hər şeyi deyir.

– Sizcə, ədəbi əsərdə tarixi şəxsiyyətdən söz açılanda yazıçı hansı riskləri gözə almalıdır?

– Ona “xalq düşməni” damğasının vurulmasına qədər hər şeyi, sən demə, göz altına almaq lazımmış. Mən bununla qarşılaşdım. “Yarımçıq əlyazma”nın taleyi buna sübutdur. Anlamazlıqdan tutmuş əsassız ittihamlara qədər çox şeydən keçdik. Amma son Avstriya nəşrini görsəniz, onun dizaynı hər acını unutturur. Xaricdə bizə daha qərəzsiz, daha adekvat qiymət verə bilirlər. Hegel deyirdi ki, tarix Allahın Yer üzündən keçib getdiyi təmtəraqlı zəfər marşdır. Bu tarix mənə bir vətəndaş kimi vacib və qiymətlidir. Bir yazar kimi bəzən maraqsız görünür. Çünki mən Bayandır Xanı, Dədə Qorqudu, Qazanı, Şah İsmayılı, Hüseyn bəy Lələni canlı, nəfəs alan, mənimlə ünsiyyətə girən, mənim kimi, yəni müasirim kimi sevən, duyan, düşünən, acıyan, iztirab çəkən, sevinən, aldadan, aldanan, nifrət edən, qibtə edən, sədaqətli, sədaqətsiz olan, bir sözlə, yaşayan insanlar kimi görmək istəyirəm. Bu, daha maraqlıdır. Onlar pyedestalda, etiraz etmirəm, gözəl görürlər. Amma onlar pyedestaldan qıraqda da son dərəcə cəlbedicidirlər.

– Yeni tamaşa tez-tez müzakirə doğuran Şah İsmayıl mövzusunda hansı təzə və faydalı çalarlar qata bilər?

– İndicə dediyim kimi, kimin üçünsə Şah İsmayılın Çaldıran döyüşü ilə bağlı iztirabını görümlü edə bildimsə, bu, bəsdir. İztirab isə daxili təbəddülata, çevrilməyə, həyat və səltənətlə bağlı qəti niyyətə gətirir. Çaldırandan çıxıb bilməyən Şah orda da qalmalıydı və belə Şah bizim bədii təsəvvürümüzdə tarixi şəxsiyyətin cizgilərinə bəzi əlavə ştrixlər verə bilər. Kim deyər, Şah Çaldıran düzündə qalmalıydı, yoxsa qayıdıb 10 il ruhu düşkün, sarsıntılar içində... davam etməliydi?! Nəyə davam etməliydi – bu suala mənim cavabım yoxdur. Yəqin ki, tarixçilərin cavabı var.

– Sizcə, “Azərbaycan insanı tarixinə acdır” söyləyə bilərik? Tamaşadan sonra tanıdığım-tanımadığım gənclərin bu barədə fikirlərini eşitdim üçün belə deyirəm. Biz nədə yanlışlıq yapmışıq?

– Pyesdə və tamaşada tez-tez bu sözlər eşidilir: “Xətdə qırıqlıq var. Mən sizə deyirdim, inanmırdız, xətdə qırıqlıq var”. Qırıqlıq bizim tariximizin özündədir. Harada, necə – kim bilir?! Şah İsmayıldan sonra niyə paytaxt köçürüldü, niyə dilimiz sıxışdırıldı, niyə türk mənliyi öz yaddaşına qısıldı?! Əziz Şahımızın xələfləri niyə sələflərinin ideallarına arxa çevirdilər?! Bu suallara cavab vermək həm asandır, həm çətindir.

– Rejissor da bir müəllifdir – tamaşanın müəllifi. İki müəllifin bir-birilə tam anlaşıldığını demək daha doğru olardı, yoxsa qismən və ya heç anlaşmadığını?

– “Hamı səni sevənlər burdadır...” pyesinin də, deyərdim ki, qəribə taleyi olub. Onu vaxtilə mərhum və unudulmaz rejissorumuz Hüseynağa Atakişiyev səhnələşdirib. Sıfır dərəcəsində texniki imkanlar, daha doğrusu, imkansızlıq şəraitində – Gənclər Teatrında. Mən o tamaşanı böyük minnətdarlıq hissilə xatırlayıram. Tamaşa pyesin aksentlərini olduğu kimi, saxlamış, müəllif rakursunu ön plana çəkmişdi. Bu, Hüseynağanın böyük sənətkar mədəniyyətindən irəli gəlirdi. Sonra bu pyes bir müddət “unuduldu” Yəqin, bu, mənə belə gəlirdi. Sən demə... Onu rəhmətlik Vaqif İbrahimov qoymaq istəyirdi. Özü də “YUĞ”da yox, Dram Teatrında. İsrafil də məni qızıışdırdı, Ədalət də həvəsləndirdi (teatrın direktoru və mədəniyyət nazirinin müavini nəzərdə tutulur – S.İ.), mən pyesi Vaqif üçün, bəli, bəli, Vaqif üçün təzədən işlədim. Bəzi yerlər ixtisar olundu, bəzi xətlər əlavə edildi... Qismət deyilmiş. Biz Vaqiflə bu pyes ətrafında mübahisələr edə-edə və bir-birimizə qarış-qarış yaxınlaşa-yaxınlaşa qəflətən bir daha bu həyatda görüşməmək şərtilə bir-birimizdən ayrıldıq. Tamaşanı onun tələbəsi Mikayıl hazırladı. Və biz öz-özlüyümüzdə tamaşanı əziz dostumuz Vaqifin ruhuna həsr etdik.

Mikayıl da biz nə ilə qarşılaşırıq? Mikayıl da pyesdən gələn bəzi aksentlər itib. Bəzi xətlər ixtisar edilib. Bu ixtisarlara, onu da deyim ki, məni inandırmağa çalışdılar ki, tamaşanın xeyrinə edilib. Bununla tutaq ki, barışmaq olardı. Amma elə ixtisarlara var ki, onları əsaslandırmaq çətindir. Bundan başqa, mənim məndə “gizlədilmiş” bəzi iddialarım vardı ki, tamaşa

onların üstündən ağır texnikalı tank kimi keçib gedib. Texnikadan söz düşmüşkən, “Azdrama”nın bugünkü texniki imkanlarına susamış yaradıcı heyət bu tamaşada onların hamısından elə istifadə etdi ki, bəzilərinə bu sadəcə acgözlük kimi gəldi. Bəzilərinə də görməmişlik kimi. Bütün bunları bir qədər ehmallıca etmək olardı.

Amma bir məsələni qeyd etməyə bilmirəm. Həm aktyorlar, həm rejissor, həm rəssam – qərəz, bütün yaradıcı heyət əsərin ətrafında (bilmirəm, bəlkə də, tamaşanın deməliydim) çox sıx şəkildə birləşmişdilər və hətta Çaldırandakı fillər də üstlərinə gəlsəydi, “səfi pozmayacaqdılar”. Bu teatr aləmində balaca iş deyil.

Suala birbaşa cavabı isə belə verərdim. Anlaşma qismən baş verdi.

– Premyeradan sonra tamaşada hər hansı dəyişiklik ola bilər?

– Cüzi dəyişiklik ola bilər. Tamaşa artıq öz həyatı ilə yaşayacaq. Artıq nə mən, nə də rejissor ona ciddi əlavələr etmək iqtidarında və həvəsindəyik.

– İlk tamaşadan sonra nəyə sevindiniz? Ummadığınız nələr oldu – əsəbilik, anlaşılmazlıq və s. bənzər şeyləri deyirəm...

– Tamaşaçıların teatr mədəniyyəti məni sevindirdi. Mənim yozumla razılan ola bilər, razılanmayan da ola bilər, kimisə rejissor işi qane edər, kimisə etməz. Amma mən o tamaşaçıların hamısına minnətdaram. Tamaşa bilirsiniz nə zaman bitir? Sonuncu tamaşaçı tamaşa zalını tərk edəndə. Onlar isə, tanıdığım və tanımadığım əziz adamlar teatrın qapıları bağlandıqdan çox sonra da orada idilər. Bu adamlar hamı onu sevənlər idi...

– Və son, həm də əbədi sual: Tamammı-davammı?

– Həm tamam, həm də davam

“KİM Kİ YEKƏBAŞLIQ EDİR...”

Aznews.az, 19 iyun, 2013

Kamal müəllimlə onun “Şah və Şair, yaxud hamı səni sevənlər burdadı...” əsərinin Akademik Milli Dram Teatrında tamaşaya qoyulan gün elə teatrın binasında görüşdük. Vaxt az idi, amma bəzi suallarına cavab ala bildim.

– “Şah və şair”... Kamal Abdulla bu tamaşada nə demək istəyir?

– Baxmaq lazımdır. Bunu sözlə izah eləmək çox çətindir. Hər adamın bu tamaşada inandığı şah və şairi ola bilər.

– Kamal müəllim, ədəbi mühit çalxalanır. Milli Kitab Mükafatı müsabiqəsi ətrafında yaşanan söz atışmaları bir çox hallarda təhqir həddinə çatır. O, bunu təhqir edir, bu onu... Ziyalını özünüidarədən çıxaran səbəb nədir?

– Mən müsabiqə adamı deyiləm. Müsabiqə barəsində heç danışmaq istəmirəm. Bir halda ki, müsabiqə adamı deyiləm, ona qiymət verməyə mə-nəvi hüququm da yoxdur.

– Kamal Abdullanın gözündə kənardan ədəbi proses necə görsənir?

– Ədəbi proses var ki? Mən bilən, Kamal Abdulladan kənarda ədəbi proses yoxdur.

Əlbəttə ki, bu dediyim bir zarafat idi. Bu gün ədəbi mühiti, ədəbi pro-sesi tamam başqa məsələlər düşündürməlidir. Kim çıxdı, kim qaldı, kim kimə nə dedi, kim kimdən incidi, kim yekəbaşlıq elədi, təbii ki, bunların öz yeri var. Bunlar yazıçıları düşündürəcək məsələlər olmamalıdır. Yazıçını

əsər və cəmiyyətdə baş verən proseslər düşündürməlidir. Yazıçının diqqət mərkəzində ictimai aləmdə, ictimai fikirdə baş verən proseslər olmalıdır. Yerdə qalan məsələlər son dərəcə cılızdır.

– “Azadlıq Radiosu”nun “Pen Klub”unda Əkrəm Əylisli ilə Rəşad Məcid duela çıxdı. Ədəbi mühitin iki tanınmış siması qarşılıqlı formada bir-birilərini az qala təhqir etdilər. Bu məsələlərə münasibətiniz necədir?

– Bu, məni qətiyyənlə maraqlandırmır. Həm də düşündürmür. Mən ancaq əsər, ədəbi cərəyanlar barəsində düşünmək istəyirəm.

Ədəbiyyatçılarımız, yazıçılarımız və şairlərimiz hansı düsturlara açıqdırlar? Məni “əsər” adlı ölkənin sərhədlərindən kənarında gedən proseslər maraqlandırmır. Əslində, istəməzdim ki, maraqlandırsın da. Bunlardan daha ciddi problemlər var.

– Sizə elə gəlmir ki, ədəbi mühitdəki qalmaqalların bir qismi yazıçılarının sosial durumunun aşağı olması ilə bağlıdır?

– Dövlət öhdəçilik götürməyib ki, yazıçı istehsal etsin. Dövlətin yazıçı istehsal etmək barəsində heç kimlə sazişi yoxdur. Kim ədəbiyyata gəliрсə, öz istəyi ilə gəlir. Bütün bunları da göz qarşısına gətirir. Mən də çox çətinliklərdən keçmişəm, 35 yaşında Yazıçılar İttifaqının üzvü oldum. Elmlər doktoru, professor, kafedra müdiri idim. Əgər Yazıçılar İttifaqının üzvü gənclərdən toplanırsa, bunu özü də düzgün hal deyil. Onlar sabah birliyə üz çevirib gedəcəklər. Heç kimi düşünməyəcəklər. Amma bütün bunlar ədəbi aləmin problemi olmamalıdır.

– Deyirlər, Yazıçılar Birliyinin üzvləri ixtisar edilsə, 200 istedadlı ola, ya olmaya...

– Üzvlər, əlbəttə ki, çoxdur. Bütün bunlar tənzim edilməlidir.

– Nə təklif edirsiniz?

– Mən bunu deyə bilmərəm. Hamısı danışmaq və anlaşma proseslərində müzakirə olunmalıdır. İlk növbədə, “Ədəbiyyat qəzeti”, sonra isə digər

nəşrlər düzəlməlidir. Yazıçılar Birliyinə təqaüd, ev verən bir təşkilat kimi baxılmamalıdır. Bütün bunlar bir çox məsələlərin həlli ilə bağlıdır. Qarşıdan gələn qurultayda, yəqin ki, bu işlər müzakirə olunacaq. Ədəbiyyata gələn adam əlini dilənçi kimi uzada-uzada gəlməməlidir. Deməməlidir ki, mənə onu ver, bunu ver. Bu pis ənənə sovet vaxtından qalıb. Təəssüf ki, bu pis ənənə bu gün də davam edir. O vaxtlar tanınmış şairlərə ev, bağ verildisə, indi onun dadı kiminsə dadmayan damaqlarında qalıb. O zaman Yazıçılar Birliyi ilə dövlət arasında imkanlar başqa idi. Bu gün isə tamam başqadır. Dövlət heç vaxt kiminləsə saziş bağlamır ki, sizə bunu edəcəm, qarşılığında əsər yazın. Yazırsan yaz, yazmırsan, yazma... O zaman yazmısan ki, sən yazmaya bilmırsən. Heç kimə də minnət qoymaq lazım deyil. Amma orası da düzdür ki, son dərəcə yüksək tələbkarlıqla Yazıçılar Birliyinin üzvü olmaq olar.

– Son günlərdə AYB-dən bir neçə nəfər istefa verdi. Sizin dediklərinizdən isə belə çıxır ki, birliyə üzv olanlar buraya onun imkanlarından faydalanmaq üçün gəlir.

– Yaxşı olar ki, birlikdən gedənlərin ərizəsinə baxaq. Onlar orada nə yazıblar? Hansı şəkildə birliyi tərk ediblər. Bunlar cılız problemlərdir. Bu millətin cılızlardan daha başqa problemləri var.

– Rejissorlar deyir ki, Azərbaycan dramaturgiyası uçurumla üz-üzədir? Nə baş verir?

– Əslində, “Hamı səni sevənlər burdadır” tamaşasında baş verənlərdir. Söz hərəkətə məğlub olmur. Söz tərəfi dramaturq, hərəkət tərəfi rejissorursa, bu tamaşada da söz hərəkətə məğlub olmadı.

"BUNU O ADAMLARA DEYİRƏM, AH-NALƏ ÇƏKİRLƏR Kİ, TÜRKİYƏDƏ BİZİ OXUMURLAR"

Modern.az, 12 iyul, 2013

(Söhbətləşdi: Elmin Nuri)

– **"Yarımçıq əlyazma" romanı Azərbaycan nəsrinin yeganə nümunəsidir ki, dünya çapında bu qədər rezonansa səbəb olub. Söhbətimizə elə "Yarımçıq əlyazma"dan başlayaq. Bir çox ölkələrdə çap olunan bu əsər hazırda harada nəşrə hazırlanır?**

– Bu romanın, necə deyirlər, "Odisseya"sı davam etməkdədir. Üç ay öncə Amerikada çap olunandan sonra Avstriyada da alman dilində çap edildi. Fransada eyni nəşriyyatda 2-ci nəşri başladı. İngiltərədə, Avstriyada müzakirələr, təqdimatlar keçirmək barədə təkliflər almışam. İtaliyada tərcüməsinə başlayıblar, Portuqaliyada tərcümə etmək istəklərini bildiriblər. Soruşa bilərsiniz, axı roman Braziliyada çap edilib portuqal dilində. Yeni bir tərcüməmi olacaq? Həm "hə", həm də "yox". Braziliyadakı portuqal diliylə Portuqaliyadakı portuqal dili fərqlənir. Təxminən, Britaniyadakı və ABŞ-dakı ingilis dili kimi. Portuqaliyalılar onu öz, belə deyək, ləhcələrinə adaptasiya etmək istəyirlər. Bilirsənmi, mənə artıq "Yarımçıq əlyazma"nu kiməsə təqdim etmək qalır, bundan sonra təkliflər ləngimdir. Bədxahlarımdan, "qibtədar"larımdan dönə-dönə üzr istəyirəm.

– **Bəs "Sehirbazlar dərəsi"nin tərcümələri barədə nə demək olar?**

– "Sehirbazlar..." da yavaş-yavaş temp yığır. Bu yaxınlarda iki roman bir yerdə Moskvada "Xudojestvennaya literatura" nəşriyyatında ikinci dəfə

çap edildikdən sonra belə bir xəbər aldım ki, Yaponiyada onun tərcüməsini qurtarıblar və nəşriyyata təqdim ediblər. İngilis dilinə də tərcümə tamamlandı, indi iki nəşriyyatla danışıqlar aparılır. Biri artıq çap etməyə razılıq verib. Bir məsələni də deməyə bilmirəm. Türkiyədə bu roman icazəli çap ediləndən sonra bir müddətdən sonra icazəsiz şəkildə bir də nəşr edildi. Bunun adına korsan basqı, pirat nəşr deyirlər. Bilmirsən, qəmlənəsən, yoxsa sevinəsən. Arif Acaloğlu mənə dedi ki, o nəşriyyatı məhkəməyə verəcək. Bunu o adamlar üçün deyirəm ki, ah-nalə çəkirlər ki, Türkiyədə bizim yazıçıları oxumurlar. Pirat nəşrin olması, yəqin ki, bu məsələyə də aydınlıq gətirir. Daha harda çıxıb? Hə, Qazaxıstanda da hər iki roman nəşr edilib. Litvada gözəl tərcümə və gözəl bir ön sözlə (xanım Liyone Lapinskene bunu edib) "Sehrbazlar dərəsi"ni çap ediblər və təxminən, 3-4 ay əvvəl Vilnüsə Beynəlxalq kitab Yarmarkasında onun çox möhtəşəm təqdimatı oldu. Fransada "Sehrbazlar dərəsi"nin tərcüməsi başa çatıb və nəşriyyata təqdim edilib. Yadımda olanlar bunlardır. Yenə də bəzi adamlardan üzr istəmək məcburiyyətindəyəm.

– AYB-nin təşkil etdiyi müsabiqə sədrliyindən Siz imtina etdikdən sonra kütləvi şəkildə istefalar başladı. Bu istefalarla bağlı bilinməyən və heç yerdə deyilməyən səbəbləri bizə açıqlaya bilərsinizmi?

– Müsabiqədə Komissiya sədri kimi iştirak mənlilik deyilmiş. Mən bezdim. Usandım. Sidqim sıyrıldı. Biz, müsabiqə komissiyasının digər üzvləri, hamımız dostbazlıq etməyə çalışdıq, kimdəsə alındı, kimdəsə – yox. Məndə alınmadı. Əsassız iddialarla üzbəüz qaldım. Və istəmədim, mənimlə kimlərinə arasında dartılıb tarıma çəkilmiş pərdələr cırılısın. Sevdiiyəm adamların qarşısında mən cəsarətsiz ola bilirəm. Getdim. Məğlubiyyətdimi – sanmıram. Məndən sonra müsabiqəni tərək edənləri anlayıram. Onlar mənə inanmışdılar. Mən onların inamını doğrultmadım. Müsabiqədən əvvəl mənə demişdilər ki, öz seçimində azad olacaqsan. Bu, belə olmadı. Heç bir müsabiqə öz seçimində azad deyil, ola bilməz. Mənə bir daha əyan oldu ki, mən müsabiqə adamı deyiləm. Ümumiyyətlə, ədəbi müsabiqələr, onların qurulması çox zaman düzgün aparılmır. Elə bil, at cıdırına çıxırlar. Cürbəcür dediqodular, intriqalar... Məncə, heç bir komissiya yaratmaq lazım deyil. Təşki-

lat özü müzakirəsiz-filansız layiq bildiyi adamları qalib élan edib mükafatı onlara verməlidir. Mən yaradıcılıq Fondunun (əski Mədəniyyət Fondu) sədriyəm. Allah qoysa, belə bir üsulla mükafatı nə zamansa təqdim edəcəyik. Yoxsa ki, kimə lazımmış bu “uzun siyahı”, “qısa siyahı”?! Uşaq oyunlarıdır.

– Müsabiqəni tərک etməyinizdə Tofiq Məlikli və Əsəd Cahangir faktoru nə dərəcədə rol oynayıb?

– Dərəcəsini demək istəməzdim, amma rol oynayıb. Onların mükafat almasının mən əleyhinə olmuşam. Nə üçün? Bu, bir başqa söhbətin mövzusu. Və artıq mənimçün kifayət dərəcədə köhnəlib, mümkünsə onu qurtalamayaq. Artıq maraqlı deyil. Bu qədər.

– Ədəbi mühitdə yaşlı və gənc nəsil arasındakı gərginliyin səbəbini nədə görürsüz?

– Onların bir-birini yaxşı tanımamasında. Nə gənclər yaşlıları kifayət qədər tanıyır, nə də yaşlılar gəncləri. Onlara elə gəlir ki, bir-birini tanıyırlar. Tanınırlar! Və təbii ki, burdan da qiymətləndirmə məqamı faciəvi şəkildə baş qaldırır. Bunların hər ikisinə “likbez” lazımdır. Bunu isə özləri etməməlidir. Özləri etsələr, belə bir təhlükə var ki, ədəbiyyatımızın mürgüyə getmiş (yatmamış!) mədhiyyə növü ayılsın. Bu, böyük bir vulkanın ayılmasına bənzəyər və heç kimə, özəlliklə də ədəbiyyata fayda gətirməz. Bəs o zaman kim və ya kimlər bunu etməlidir?! Bunu özünü tənqidçi adlandıran, amma ayrı-ayrı ədəbi simalar barədə portret yazılar çərçivəsindən kənara çıxmağa bilməyən tənqidçilər etməlidirlər. Edə bilirlərmi? Edə bilmirlər. Mən bunu necə təsəvvür edirəm?! Ədəbi proses canlanmalıdır. Dediym kimi portretlər, ayrıca adamlar, kitablar haqda “Tənqidi məqalələr”, ya da esselər yazmaqla ədəbi prosesi “saxlamaq” olmaz, mümkün deyil. Bu, yatmış gözəli diriltmək üçün atılan lüzumsuz addımlardır – hər şey var, bircə ən vacib olan öpüşdən başqa. Ədəbi proses “müqayisə” adlanan möhtəşəm priyomun üzərində qurulmalıdır. Müqayisə isə (ən azından bizim ədəbiyyat çərçivəsində) gərək təhlilin canında olsun. Ayrı-ayrı romanlar barədə müzakirələr açmaq ... bu da lazımdır, amma son məqsəd olmamalıdır. Tənqidçi

unutmalıdır ki, o HÖKMƏN əsərdə mənfi bir məqam tapmalıdır. Təhlil nəyi gətirir, onu da gətirməlidir. Yoxsa ki, istedadı ilə istedadsızlığı bilinməyənlər bir də görürsən az qala özləri icad etdikləri zərrəbinlə tərif, təqdir və inkarlarının dərəcəsini həтта ölçə bilirlər. Özünü tənqidçi missiyasında görənlər (duyanlar!) müxtəlif yaş və estetikaların nümayəndələrini bir kontekstdə alıb, belə bir termini işlətmək istəyirəm, komparativist təhlil aparmaq cəhdini nümayiş etməlidirlər.

– Komparativist təhlil?

– Bəli, komparativist təhlil. Təkcə müqayisə ilə kifayətlənmədən müqayisə edə-edə tarixə getmək, bədii əsərin və əsərlərin, müəlliflərin qədim geneoloji anavariantlarını (invariantlarını) müəyyənləşdirmək cəhdi. Cavanları ayrı-ayrılıqda, özü də əlahiddə şəkildə deyil, "qocalarla" bir yerdə təhlil "qazanı"na salmaq və oxucunu hara, hansı dünya dəyərlərinə, milli dəyərlərə gedib dirəndiyini açmaq üsulu! Deyəcəksiniz, hər şey Dədə Qorqud kitabına gedib dirənəcək ən yaxşı halda. Olsun. Bunu, bu gedişi, onun əzablı, əzabsız yolunu mən öz gözlərimlə görməliyəm, görmək istəyirəm. Ədəbi proses də canlanır, nəsillər arasındakı anlaşmazlıq da aradan qalxar. Bu adamlar görürlər ki, sən demə, onlar ruhən bir-birinə necə də yaxındırlar. Yoxsa ki, ayrı-ayrılıqda "çevir tatı, vur tatı"... Nə qədər olar?!

– "Yarımçıq əlyazma"nın qəhrəmanlarından biri o birindən soruşur: "Tək əldən səs çıxarmı?" Cavab verir: "Çıxar, sükutun səsi çıxar."

– Bəli. Tək əsərlə, yaxud tək yazıçı ilə "əlləşmək" sükutun səsinə çıxarmaq deməkdir. Ədəbi prosesdən sükutun səsi gəlir.

– Hansı tənqidçilər yuxarıda dediyiniz missiyanı boyunlarına götürə bilər?

– İlk növbədə, Tehranın adını çəkə bilərəm. O, bunu edə bilər və "Yazı" dərgisində nisbətən edir. Əlbəttə ki, Cavanşir Yusiflinin potensialı kifayət qədərdir. Cavanşir, dediyim "portret" yazmaq mübtəlasını öz içindəki zəngin elmi və faktoloji materialla əvəzləyə, daha doğrusu, uzlaşdırma

bilsə, ədəbiyyatımız üçün çox böyük xeyri ola bilər. Hissiyatı ilə intellektinin yanlış istiqamətlərə “qanad açıb uçmasını” cilovlaya bilsə, Əsəd Cahangir bunu edə bilər. Mentorluq ədasından xilas ola bilsə, İradə Musayeva bunu edə bilər. Elnarə Tofiqızı var, Elnarə Akimova var, Rəhim Əliyev var, Rüstəm Kamal var... Bircə istəməzdim ki, adını çəkdiyim və çəkmədiyim tənqidçilərdən kimsə desin ki, bax, mənim filan məqaləmdə bunlar var. Ola bilər. Məqamlar ola bilər. Bu isə kifayət deyil. Mən adda-budda, pərakəndə yanaşmanın tərəfdarı deyiləm. Mən sistemli yanaşmanın tərəfdarıyam. Bu isə bir qədər başqa parametrlərin mövcudluğunu tələb edir. Əsas olan sistemdir, yerdə qalan – təfərrüatdır.

– Siz bir dəfə “Azadlıq” radiosunun “Oxu zalı”nı təxribat yuvası adlandırmışdınız...

– Ədəbi təxribat yuvası adlandırmışdım. Sübut eləməyə həmişə hazırım. Elə belə-belə işlərinə görə, adamları adamlara qarşı qoymaq siyasəti apardığına görə, naşıcasına ədəbi prosesə xeyir əvəzinə ziyan gətirdiyinə görə. Bütövlükdə nəcib bir missiyaya – Ədəbiyyatın təbliğinə xidmət etsə də, ayrı-ayrı intellektualların fəaliyyətini çıxsaq, buradakı nəticə dediklərimə gətirib gəlir. Üsullar düzgün qurulmur.

– Bakı Slavyan Universitetində yeni ədəbi mühit formalaşdırmısınız. Burada Yaradıcılıq fakültəsi fəaliyyət göstərir. Sizcə, bu addım AYB-dəki durğunluğa bir cavab idimi?

– Yaxşı ki, elə bir vaxt gəldi yetişdi ki, bu suala bir kəlmə ilə cavab vermək artıq mümkün deyil. BSU-nun Yaradıcılıq fakültəsi virtual bir fakültədir. Bu fakültə də, onun iş prosesi də, təhsil alanlar və məzunlarıyla bir yerdə bir böyük söhbətin mövzudur. Artıq bu suala cavab da təkcə mənim verəcəyim cavab olmamalıdır. Maşallah, ordakıların hər biri bir əjdəhadır. Hələ müəllimləri demirəm. Məzunlardan Qismətin, Rəbiqənin, Feyziyyənin, Günəlin, Yetim Qacarin, Sərdar Aminin, Seyid Raminin və bir çox başqalarının adı, elə bilirəm ki, çox şey deyir. Müəllimlərdən Elnarənin, Tehranın, Niyazinin, Etimadın, Salamın, Rüstəmin, Səlimin, sadıq bəndənin də adları az şey demir.

– **Gənclərdən kimləri fərqləndirərdiniz?**

– Yuxarıda bəzi adları çəkdim. Bunlar bu gün, elə bilirəm, ədəbi cameənin ən az yaşı olan nümayəndələridir. Bir də var qocalmış gənclər. Məsələn, Rasim Qaraca, Həmid Herişçi, Murad Köhnəqala... Əvvəl-əvvəl maraqlı idilər. Yavaş-yavaş artıq ilkin "bakirəliklərini" itirdilər. Soruşa bilərsən ki, necə yəni, o ya var, ya da yoxdur, bakirəliyi də yavaş-yavaş itirmək olar? Ədəbiyyat zəminində, sən demə, olar. Fikir vermişən, bəzən alma ağacında bir alma yetişir-yetişir, amma dərilmir, elə ağacın üstündəcə başlayır yavaş-yavaş büzüşüb qocalmağa. Bunlar da belə oldular. Birini hirsli – hikkəsi qocaltdı, birini əsassız iddiaları, o biri özü-özünü, elə bil, zorla aparıb böyük ədəbiyyatdan o tərəfdə gizlətməyə çalışdı... Bu yaxınlarda mənə bir neçə gənc öz kitabını bağışlamışdı. Oxumağa tələsmirdim. Açığını desəm, əlimdə yazı-pozum vardı, diqqətimi başqa yerə verə bilmirəm belə olanda. Bir az da ərinirdim. Amma oxumağa başladım və... əlimdən qoymaq istəmədim. Bu, Rəbiqənin və Feyziyyənin kitabları idi. Həqiqətən, xeyli istedadlı gənclərdir. Rəbiqədə məni valeh edən sözlə ağayana (xanımyana?) rəftar oldu. Feyziyyədə isə tənhalıqdan qaçmaq ehtirası. Nə demək istəyirəm?! Baxmayaraq ki, tənhalığın adı çəkilmir, baxmayaraq ki, mövzu, tutalım ki, yaxın dövrün müharibəsindəndir, tənhalıqdan qaçmaq cəhdi hər cümlədə, hər misrada, hər abzasda özünü göstərir. Bilirsənmi, sən əgər əlinə qələm alıb yazmağa başlayırsansa, artıq tənhasan. Misran tənhadır, cümlən tənhadır... Feyziyyədə dialoq – kiminləsə real və virtual söhbətə canatım güclüdür. Mətni içində o tək qalmır, elə bil, bundan qorxur. Kiminləsə söhbətə, mübahisəyə girir, kiminləsə razılaşıb, razılaşıb və bütün bunların içindən Əlahəzrət polifonizm zühur edir, onun rüşeymləri görsənir. Bu iki yazar məni məcbur elədi ki, götürüm bir neçə şairi yenidən oxuyum. Mənə maraqlı idi, mən onların "ədəbi arxeologiyalarını" qura biləcəyəm, ya yox?

Onlar məni əvvəlcə Səlim Babullaogluna, Mahir Qarayevə apardı, sonra Ramiz Rövşənə, sonra Əli Kərimə... Əhvali-ruhiyyə, nəfəs, intonasiya oxşarlığı, intellekt yetərliyi (Sözlə davranış!), mənə, kifayətdir ki, "Ədəbi Ağac" geneologiyasında ləyaqətli sələflərin ləyaqətli davamçılarından danışaq. Onu da deyim ki, Rəbiqəni oxuyandan sonra mənim daha şeir yaz-

mağa az-çox həvəsim belə qalmadı. Mənə elə gəldi ki, mənim yaza biləcəklərimi o artıq yazıb. "Dua" şeiri nə qədər gözəldir:

*Allah, mənə bir az bəxt ver
Bir az da vaxt, yaşayım...*

Öz duyumu, ritmikası ilə, ruhən mənə çox yaxındır bu qız. Əlbəttə ki, haqqında danışı biləcəyim başqaları da var. Mən təəccüblənməyi sevən və gözləyən adamam. Deyim ki, Qismət məni həmişə mətninin intellektual dərinliyi ilə sözün həqiqi mənasında təəccübləndirib və sevindirib. O, artıq püxtələşmiş bir yazardır. Kəramət, Ayxan son dərəcə istedadlı qələm sahibləridir. Feysbukda özləri-özlərini batırmasalar, onların ədəbi gələcəkləri şübhəsizdir. Əsəd Qaraqaplandan, belə deyək, sığım sıyrılsa da, istedadlıdır, amma özü-özünü məhv etməkdədir. Beləcə mənim və digər dostlarımızın gözü qabağında Natiq Səfərov özü-özünü məhv eləmişdi, Elçin Səlcuq özü-özünü məhv elədi. Mən bunu deməyə bilmərəm.

– Bəzi tənqidçilər Sizin dilinizi, üslubunuzu qəbul etmir. Həqiqətənmi, bizim tənqidçilər orijinal yazı üslubunu dəyərləndirməyə hazır deyillər?

– Düz tutmusan. Hazır deyillər. Necə olur ki, Tofiq Hacıyev kimi müqtədir və qocaman dilçi alim bunu nəinki "tutur", hətta bu istiqamətin prinsiplərini müəyyənləşdirir, amma bəzi nisbətən gənc alim-tənqidçilər bunu bacarmır?! Mənim bədii dilimdə min bir günah axtarır?! Müəmmamı? Müəmma! Sirri-xudamı? Sirri-xuda! Əslində, təcrübə göstərdi ki, bu məsələ ilə bağlı hər hansı yeniliyə yenə də yaşlı nəsil hazırdır. Cavanların "mentor" ədası onlara bir çox məsələni müvəffəqiyyətlə həll etmələri üçün mane olur. Məsələnin mahiyyəti ondadır ki, mən bir zaman belə demişəm: mən Azərbaycan dilində yazmıram, mən Azərbaycan dilinin potensialında yazıram. Bununla nə demək istəmişəm, onu da açıb ortaya qoymuşam. Kəramətlə "Ulduz" jurnalındakı intervüümü diqqətlə oxumaq kifayətdir ki, mənim nə demək istədiyim anlaşılsın. İndi bəziləri bu sözün ucundan tutub ucuzluğa getməyi üstün tuturlar, çünki məsələnin qoyuluşunun estetik oyun gözəlliyini duya bilmirlər. Belədə isə təqsir, əlbəttə ki, məndə ol-

mayacaq. Mənim dediklərimi təhrif, yaxud yarımçıq bir halda ortaya çıxarmaq lazım deyil. Sadəcə, çalışıb mahiyyətə varmaq lazımdır. Bu isə hamıya müyəssər olmur. İndi başlayacaqlar məni özümdən razılıqda ittiham etməyə, özümü başqalarından ayırmaqda günahlandırmağa. Olsun. Hər şeyi, hər kəsi adıyla çağırmaqda fayda var. Ağıllı adamlar deyirlərsə ki, bunda nəyə var, onları anlamağa çalışmaq lazımdır. Tofiq Hacıyevin "Unutmağa kimsə yox..." romanı haqda yazdığı məqalənin bircə adına diqqət vermək kifayətdir. O ad hər şeyi açıb deyir. Budur o ad: "Unudulmayan bir də onu öz üslubudur". Mən müəlliminin mənə verdiyi qiymətlə fəxr edirəm.

– Bu gün AMEA-ın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun fəaliyyətini necə qiymətləndirirsiniz? İnstitut ədəbi proseslərin inkişaf etdirilməsində öz işini lazımınca görə bilirmi?

– Nə AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, nə də digər institutları (Folklor, Əlyazmalar, Şərqşünaslıq, Dilçilik, Fəlsəfə və başqaları) ədəbi prosesi canlandırmaq missiyasını bütövlükdə öhdəsinə götürə bilər. Bu, bir spontan hərəkətdir. Öz-özünə yaranar, canlanır, sönər... Amma o institutlardakı ayrı-ayrı alimlər bunu edə bilirlər, o spontan hərəkəti hərəkətə gətirə bilirlər. Qeyri-ciddi ədəbiyyat nə zaman başını qaldırır, adamın üstünə elə gəlir ki, elə bil, alçaq dağları bu yaradıb?! O zaman ki ciddi ədəbiyyat susur. Ona görə də ciddi ədəbiyyatın təqdiri, ciddi ədəbiyyatın qaldırılması, eyni zamanda ölçü meyarını ("planka"-nı) başqası üçün əlçatmaz yüksəkliyə qaldırmaq deməkdir. Pisə pis deməklə biz, əslində, heç nə etmirik. Yaxşıya yaxşı deməklə pisin pis olduğu işarətini göndərmiş oluruq. Bu, bir qiymətləndirmə meyarıdır, bəlkə, yüz meyardan biridir, hər halda, işlək ola bilər.

– Ədəbiyyatçı alimlər konkret nə etməlidirlər?

– Ocağı bir neçə yerdən yandırmaq, bir neçə yerdən füləmək lazımdır. Ədəbi prosesi dəstəkləyən qəzetlər yox kimidir. "525-ci qəzet"dən başqa. Bu yükü çiyinlərinə "bə qədri-qüvvə" saytlar götürüb. Onlara, əlbəttə ki, təşəkkür düşür. Xüsusilə "Kulis", "Kult.az" saytlarına. Ədəbiyyatçı alimlər, soruşdun ki, nə etməlidirlər?! Onlar bu gün, təəssüf ki, bəzi saytların əlində

oyuncaq kimi qalıblar. Sifarişə, özü də çox zaman ədəbiyyatın zərərinə işləyən, yazarları, tənqidçiləri, mədəniyyətşünasları üz-üzə qoyan cahilvari sifarişə işləyirlər. Bəzən də ədəbi prosesi bilərəkdən “fil xəstəliyi”nə yoluxduran düşünülmüş, məkrli siyasətin qurbanı olurlar. Ədəbi tənqidat dediyim elə budur. Sənin sualına konkret cavabı isə belə verərdim. Cəmiyyəti düşündürən, özü də bayağıca yox, dərindən düşündürən problemlər var ki, onları diskusiya obyektinə çevirmək lazımdır. Ən vaciblərindən biri dil məsələsidir. Küçədəki dil, kitabdakı dil, evdəki dil, dərslərdəki dil, məktəbdəki dil və biz. Bu müxtəlif müstəvilərdə dil ilə bir yerdə biz də dəyişirik, ya yox?! Dəyişiriksə, ədəbiyyat bunu fiksə edirmi?! Biz sevgi izhar edən yerdə, biz rəsmi görüşdə, biz küçədə, biz başqa bir maşının sürücüsü ilə söyüşdüyümüz yerdə, biz vəzifəcə özümüzə böyüklə və vəzifəcə özümüzə kiçiklə danışdığımız zaman, biz eyni mətləbi xarici ilə və özümüzünkü ilə ünsiyyət zamanı fərqləndiririk ki, dəyişməməliyik?! Dəyişiriksə, bu bizdən asılı olaraq baş verir, yoxsa asılı olmadan?! Dil faktorunu, görürsənmi bizi hansı müstəvidən hansı dərinliklərə apara bilər?! İndi isə bütün gücünü topla və elə bir fantastik təsəvvür sahibinə çevril ki, belə bir mənzərəni gözün önündə canlandırmağa biləsən. Bu dediklərim ədəbi problem kimi “Ədəbiyyat” qəzetində (gülmə, gülmə – “Ədəbiyyat” qəzetində) müzakirə edilir və cəmiyyətin ən müxtəlif təbəqələrinin üzvləri bu qəzetin səhifələrində nömrədən-nömrəyə bir-birinə aman vermədən, yaxud aman verə-verə bu çox dərin və faydalı mətləbləri aydınlaşdırır, fikir paylaşır. Sən bunu təsəvvür edə bilərsən? Nə qədər güclü fantaziya sahibi olsan belə – Yox! Amma axı ədəbi-ictimai alovu füləmək lazımdır. Ədəbi prosesi, mənəcə, belə bir “demonik” öpüş dirildə bilər. Kim etməlidir bunu? “Ədəbiyyat qəzeti” etməlidir bunu. Edirmi? Etmir! Məlumat üçün deyim ki, Akademiyada Humanitar və ictimai elmləri əhatə edən bölmədə bir seminar yaradılıb. O, hələlik kövrək addımlarını atır. Məqsəd ictimai rezonansa səbəb ola biləcək mətləbləri, özü də nəzəri-metodoloji mətləbləri gündəmə daxil etmək, cəmiyyətin yaddaşında ədəbi, ictimai, psixoloji, mənəvi-arxeoloji qatları oymaq, hərəkətə gətirməkdir. Seminarın rəhbəri görkəmli filosof-alım Zümrüd Quluzadədir və mənim onun fəaliyyətinə böyük ümidim var. Ədəbi prosesin canlanmasına bir təkan da buradan ola bilər, düşünürəm.

– Mənə elə gəlir ki, Siz AYB-dən bir az soyumuş kimsiz. Əgər belədirsə, AYB-dən soyumanızın səbəbi nədir?

– Bir dəfə bir Leninqradlı türkoloqdan onun həmsəhərlisi olan başqa bir türkoloq barədə nə düşündüyünü öyrənmək istədim. Cavan idim. Elm aləmində bu adamların hər birinin öz sanbalı vardı. Mənə elə gəlirdi ki, onlar həyatda da dost olmalıdırlar. Ən azı eyni şəhərdə yaşadıkları üçün. Fikrini soruşduğum adam mənə belə cavab verdi: “Bizim gözəl münasibətlərimiz var. Çünki heç bir münasibətimiz yoxdur.” Təxmini də olsa mənimlə AYB-nin münasibətləri bu cür qiymətləndirilə bilər. Böyük bir təşkilatdır. Çox iş görür, amma daha çox iş görə bilər. İndi hərdən kimsə küsür, kimsə cığallıq, kimsə yekəbaşlıq edir, olsun. Amma orası da var ki, AYB-nin özünün də ədəbiyyat qarşısında etibarını get-gedə azalmaqdadır. AYB-dəkilər Anarı da pis durumda qoymaqladırlar. “İçəridə nə baş verir?” – bu gün ədəbiyyat cameəsinə bu sual əməlli-başlı silkələyir. “Örtülü bazar dostluğu pozar” prinsipi işləməyə başlayıb. Ümumiyyətlə, bir çox suallar vardır ki, mənim o suallara cavabım yoxdur. İnanmaq istəyirəm ki, Anarın o suallara cavabı var. AYB-dən isə nə soyumuşam, nə də soyumamışam. Sadəcə, o elə bir təşkilata dönüb ki, get-gedə maraqsızlaşıb. Mən AYB-də neyləyə bilərəm ki? Düz-əməlli bir ədəbi orqanı yoxdur ki, çap olunmaq istəyim, mükafat verməyəcəklər, təqaüdə düşmə şansım və arzum sıfır... Maraqlı, ədəbiyyatı, cəmiyyəti sarsıdan, həyəcana gətirən polemikaları, diskussiyaları yox... Mənim üçün AYB-nin bir qiymətli dəyəri var ki, o da Anarın özüdür.

– Bəs dostunuz Çingiz Abdullayev?

– Çingiz bəyəm AYB-də işləyir? Mən elə bilirdim, o PEN klubun prezidentidir...

– Ən çox sevdiyiniz kitab və kitablar... Sevdiyiniz yazıçılar... Nəyi və kimi oxuyursunuz?

– Bütün zamanların kitabı olan “Don Kixot”. Amma bu o demək deyil ki, bütün zamanların başqa möhtəşəm kitabları yoxdur. Mən demişəm və

deyəcəyəm. Ədəbi diletantı (onlar isə zəmanəmizdə baş alıb və baş aparıb gedirlər) başqasından, belə deyək, diletant olmayandan fərqləndirən ən vacib məqam budur. Bunun yaxşı, bunun isə pis olmasını təkidlə, ağzı köpüklənə-köpüklənə (hətta yazıda belə bu köpüyü görməmək mümkün deyil) israr etməsidir. Bu, mənim romanımdır, ona görə də mən bunu yaxşı hesab edirəm, deyə bilməməsidir. Başqası da o biri romanı ən yaxşı hesab edə bilər, bu da onun romanıdır, fikrini ağına belə gətirə bilməməsidir. Çünki insan başqasına da seçim yeri qoymalıdır. Öz sevdiyi yeməyi hökmən başqasının boğazına dürtüzdürməyi mədəniyyətdən kənar hərəkət olmasından xəbəri olmalıdır. Soruşa bilərsiniz ki, sevdiyiniz kitab sənin üçün nə deməkdir?! O deməkdir ki, mən onu oxumağa dönə-dönə qayıdıram. Bu mənada mənim, əlbəttə ki, sevdiyim yazıçılar da var. Haqverdiyev, Mirzə Cəlil, Bulqakov, Platonov, Trifonov... Sabir, Cavid, adekvat qiymətini hələ də almayan Hadi, qiymətini həddindən çox alan Nazim Hikmət (hətta bu belə mənə onu sevməyə mane ola bilmir), Əli Kərim, Ramiz Rövşən, Qüdsi Özçiraq... Fiziklər haqqında, fizikanın qızıl dövrü haqqında, atom nəzəriyyəsi, kvant psixologiyası barədə oxumağı, təbii ki, qavraya biləcəyim səviyyədə oxumağı sevirəm. Gibbonu oxuyuram. Roma imperiyasının tənəzzülü, bu zaman tarix arenasında görünməyə başlayan xalqların taleyi, ilk xristianlıq mühiti, merovinqlərin aqibəti, karolinqlərin taleyi, həqiqi dünya tarixi və bu günün o uzaq zamanlardakı ürkək silüetini göstərən əsərləri sevirəm. Daha hansı kitabları sevirəm?! Dönə-dönə oxuyuram?! Bu barədə gələn səfər.

– Kamal müəllim, çəkdiyiniz adların hamısı mənə tanışdı. Birindən başqa. Qüdsi Özçiraq kimdir?

– XVII əsrin böyük müdriklərindən biri Hacı Mir Həsən ağa Səyyahın müridi olub. Fəzilət əhlidir. Divanı var. Müasir dövrdə, 20-ci əsrin ortalarında öz adı ilə bir daha doğulub. Məndən 5 il əvvəl filololoji fakültəni bitirib. Son zamanlara qədər “Azərənşir”də işləyirdi... Bilirsən, nə var, əzizim?! Əsas olan mətndir. Yerdə qalan təfərrüatdır.

“MƏN ÖZ İTAKA ADAMA HÖKMƏN QAYIDACAĞAM”

*“Ədalət” qəzeti, 11 oktyabr, 2013
(Söhbətləşdi: Qan Turalı)*

– Kamal müəllim, filologiya fakültəsini bitirdikdən sonra ədəbi tənqidlə məşğul ola-ola, tərcümələr edə-edə, “xalis nəzəri mövzularda” məqalələr yaza-yaza bədii əsər yazmaq haqda düşünürdünüzmü?

– Bədii əsər barədə daim düşünmüşəm. Yəni gənc Mirzə Səfər kimi mən də başılovlulu qafiyə axtarmışam, misranı uzatmağın, qısaltmağın əzablı yolunda mən də dilxor olmuşam. Filfaka daxil olmazdan əvvəl hələ orta məktəbdə oxuyarkən şeir yazmağa başlamışdım. Təxminən, 10 yaşımdan. Nə gəldi, necə gəldi, sağa, sola baxmadan, amma nəsə alınırdı. İndi də hərdən oturub o uzaq günləri xatırlamaq istəyəndə o şeirləri oxuyuram sanki özüm o yaşdakı özümü görmüş kimi oluram. Amma bir yol göstərən yox idi. Anamın dayısı oğlu, görkəmli folklorşünas Məmməd Hüseyin Təhməsi-bə, onun həyat yoldaşı, gözəl ədəbiyyat müəlliməsi Bilqeyis xanıma fürsət düşəndə şeirlərimi birnəfəsə, dalbadal oxuyurdum. O zamanlar qohumlar bir-birinin evinə qonaq gedərdik, biz onlara, onlar bizə. Diqqətlə qulaq asardılar, bir-birinə baxıb “Axıcılıq var, əsas budur, sən yaz, səndən bir şey çıxacaq...” deyərdilər, vəssəlam. Sonra böyüklər söhbətlərinə davam edər, mən isə dadlı-dadlı xəyalplovlar yeyərdim. Yuxarı siniflərdə, unudulmaz müəllimim Zərbəli Səmədov mənimlə qafiyə, ritm, misra kimi ədəbi mətləblər barədə dərstdən əlavə məşğul oldu, hər yazdığım şeiri saf-çürük etməyə başladı. O məni çox təşviq edirdi. Onun köməyi ilə ilk şeirim mən 8-

ci sinifdə ikən “Bakı” qəzetində çap olundu. Cəlil Məmmədquluzadənin, deyəsən, yubileyi idi, ona həsr etmişdim. Adı “Sənət əsgərinə” idi. Adından bəlli. 8-ci, 9-cu, 10-cu siniflərdə Zərbəli müəllimlə bir yerdə televiziya verilişlərində iştirak etdim, şeirlərimi oxudum. Hər verilişdən sonra məktəbdə qəhrəman kimi gəzirdim. Qızlar mənə baxıb pıçılдаşırdı. Mən Zərbəli müəllimə minnətdarlığımı bu gün də qəlbimdə saxlayıram.

Sonralar, universitetdə, filfakda oxuyan zaman şeir “yaradıcılığımı” davam etdirdim. Amma məktəbdə “şair” kimi tanınıb hörmət-izzət sahibi ola bilmişdimsə, məktəbdən, bəlkə də, qovulmamağıma səbəb şeir yazıb qonaq-qara qarşısına çıxarılmamışdım idisə, universitetdə belə olmadı. Mən birinci kursa daxil olanda filfakın 5-ci kurs tələbələri artıq şeir oylağında at oynadırdı.

Ramiz Rövsən var idi, Sabir Rüstəmخانlı var idi. Yunan mifologiyasındakı Afina silahlı, əlbisəli bir biçimdə atası Zevsin başından doğulan kimi onlar da, elə bil, birdən-birə şair doğulmuşdular, birdən-birə ancaq yaxşı şeirlər yazmağa başlamışdılar. Bu filfak şairləri artıq qeyri-rəsmi ədəbi mühitdə tanınırdılar, öz məşhurluq yollarını rahat getmələri üçün onların öz “svita”sı var idi, onlara can fəda edənlər var idi. Bu adamlar əsl təbliğatçılar, indiki dillə desək, fanatlar idi. Rəhmətlik Hacı var idi ki, ondan soruşanda Hacı, saat neçədi, cavab verirdi ki, Ramizdən böyük şair yoxdur, ondan sonra saati deyirdi. Onlar bir yerdə oxuyurdular, dost idilər. Qərəz, mən filfakın birinci kursunda peyda olanda pyedestalda bütün görkəmli yerlər tutulmuşdu. İnsafa qalsa, mənim şeirlərim də sən deyən konkurentədzümlü deyildilər. Heç özümün də poeziya ilə bağlı xüsusi iddiam yox idi. Sadəcə, şeir yazırdım, bəzən kimlərinsə xoşuna gəlirdi. Konkurentədzümlü şeirləri mən sonra yazdım. Bir mərhələ oldu həyatımda – təlatüm, fırtına dolu, o zaman nəydisə öz-özünə bir odlu nəfəs kimi gəldi, yandırdı və çıxıb getdi. İndi özümü zorlasam da, o cür bir daha yazı bilmənəm. Amma nə bilmək olar, bəlkə, o dalğa bir də qayıtdı...

Məktəbdə isə yazdığım o zəif şeirlərdən mən bu gün də utanmıram, onlardan qaçan deyiləm. Bir povestim var, məktəb illərindən danışır –

“Tarixsiz gündəlik”. Orada o dövr yazdığım şeirlərin bəzisi verilib. Təbii, gənc qəhrəmanın adından...

Bilirsənmi, o zamanlar ədəbi, elmi mühitdə bir qəribə və anlaşılmaz prinsip hökm sürürdü. Bir məqalə yazmışdınsa, artıq səni şair və ya nasir kimi görmək istəmirdilər. Öz yoldaşların belə sənə ancaq gələcək alim, tənqidçi kimi baxırdı. Yarlığın vurulurdu: ya alim “olurdun”, ya da tənqidçi. Mən o məcraya düşmüşdüm. Baxmayaraq ki, şeir yenə də yazırdım, nəsr barədə düşünmürdüm, amma nədənsə, Əkrəm Əylislinin filfakda təşkil edilmiş dərnəyinə gəldim – yenə də tənqidçi, alim olaraq qalırdım. Taleyimə aspirantura, dissertasiya, elmi məqalələrlə əlləşmək yazılmışdı. İlk sintaksisə aid elmi məqaləmi 3-cü kursda oxuyarkən yazmışdım və o, 4-cü kursda universitetin “Elmi əsərlər”ində çap olundu. 4-cü kursda tezislərimi Rusiyada qəbul etdilər və mən Novosibirskə məşhur Akademqorodoka elmi konfransda çıxış etməyə getdim. Daha sonra Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutunda aspiranturaya qəbul imtahanları verib ora daxil oldum. Universitet professorları, müəllimlərim mənə hərdən deyirdilər ki, düz yoldasan, sən daha ciddi işlə məşğulsan, yoxsa şeir?! Onu hamı yazır...

Amma, əlbəttə ki, hələ “Gizli Dədə Qorqud”un hənirtisi gəlmirdi, hələ mən filfakda oxuya-oxuya və Dədə Qorqudun söz lüğətini hazırlaya-hazırlaya, onu dönə-dönə canıma, ruhuma hopdura-hopdura bu dastanla ilk tanışlığım başlayırdı. Bu mərhələdə müəllimim professor Musa Adilovu rəhmətlə xatırlamaya bilmirəm.

Ədəbi tənqidlə isə məşğul olmağım, mənəcə, bir yerdə sakit dura bilməməyimlə bağlıdır. Çərçivələr adamı sıxır. Bir də bir məsələ var. İstəyirsən, bu tərəfdə (dilçilikdə) yığdıqlarını o biri tərəfdə də (ədəbiyyatda) göstərəsən. Nəticədə, yeni məkana yeni enerjiyə gətirmiş olursan. Bu, Moskvadan qayıdıb Azərbaycan Elmlər Akademiyasında çalışmağa başladığım zamana aiddir. Ayrı-ayrı resenziyalarla, analitik ədəbi təhlillərlə, televiziya çıxışları ilə (“Qoşma” verilişini, yəqin ki, hələ çox adam xatırlayır) bərabər, beynimdə yavaş-yavaş “Əvvəl-axır yazılanlar” bişməyə başlayırdı. Ədəbi-bədii esselər. Təkcə ədəbi yox, həm də bədii! Bu ad altında çıxan kitaba top-

ladığım esselərin arasına “bicliklə” artıq yeni əhvalın və ruhun gətirdiyi şeirləri də saldım. Təxminən, “...Səndən uzaqlarda Qadın doğacaq – ağırlı-əzablı yenə də səni...” kimi misralar mənə elə gəlirdi ki, filfakın o zamankı gənc, indinin isə artıq müqtədir şairlərindən əməlli-başlı acıq çıxır. Amma yenə də xeyli müddət çox istedadlı tənqidçi idim ki, vardım. Ağıllı adamlar isə bu balaca kitabdan sonra artıq şübhələnmişdilər. Esselərin arasından başqa mehlər əsməyə başlamışdı. İlk kitaba Ramiz ön söz yazmışdı və təəssüf edirdi ki, nə zamansa bu esselər böyük əsərlərə çevrilməyə bilərlər. Sonralar özü də dedi ki, çevrildilər.

– Deməli, yolunuzu filfakda “kəsən” Ramiz Rövşən sonralar yolunuzu kitabınıza ön sözlə müjdələdi...

– Gözəl bir ön söz yazmışdı Ramiz. Adı belə idi: “Karvanbaşı, karvan hanı?!” Yəni sən haqqında danışdığın ədəbiyyat, sən demə, yox imiş, miraj imiş... Əsl ədəbi dissidentlik bax, bu idi.

– Başqa planda da olsa tarixilikdən söz düşmüşkən, bir filologiya professoru kimi Sovet ədəbiyyatının ümumi konturları barədə danışa bilərsinizmi? İstəyirsinizsə, sualı daha konkret qoyaq: Sosrealizm bizə nə verdi?

– Mən, əlbəttə ki, bu suala professional ədəbiyyatşünas kimi cavab verə bilməyəcəyəm. Hər halda, subyektiv və kifayət qədər ümumi şəkildə fikirlərimi bölüşə bilərəm.

Sosrealizmin zahiri təntənəsi və daxili fəlakəti dramatik bir dövrün bu gün bizə bəzən eybəcərlik kimi görünən mənzərəsini yaratmışdı. Bu eybəcərlik, ilk növbədə, “bütləşdirmə” adlandırılan biləcəyimiz mexanizm ilə hərəkətə gətirilirdi.

Məncə, ədəbi mətn bütləşdirmənin hər hansı bir təzahüründən taundan qaçan kimi qaçmalıdır. Bu, obrazın bütləşdirilməsindən tutmuş hadisə və məqamın, hətta üslubi məqamın, hətta cümlə quruluşunun bütləşdirilməsinə qədər geniş bir intellektual məkanı ehtiva edir. Psixoloji inqilab lazımdır ki, buna son qoyasan.

Bəzən tənqid adına irəli sürülən ittihamların canında bu dayanır: sən niyə səndən əvvəl yazanlar kimi yazmırsan, səndən əvvəlkilərə oxşamırsan? Əslində, bu ittihamçı sosrealizm cəbhəsindən danışır, özünün xəbəri yox.

Qarşı tərəfdəkilər isə, xüsusilə gənclər özləri üçün başqa ideoloji bünövrə qururlar. Onlar da belə deyirlər. Səndən əvvəl yazan kimi yazma! Hətta absurda qədər də gedirlər. Sənin özün də əvvəl yazdığın kimi yazma! Bu ideologiya, əslində, bütləşdirməkdən qaçma cəhdidir. İfratçılığa yuvarlansa da, başadüşüləndir, çünki təsir əks-təsirə bərabər olur.

Soruşursan ki, sosrealizm bizə nə verdi? Yüzdən birini mən belə dəyərdim. Bütləşdirmədən bezənlərin yeni estetikasını verdi. Elə bir ədəbi dünyanı verdi ki, orada iki üstəgəl iki dörd eləmir, tutalım, ən azından beş edir.

– Son sözlərinizdən belə başa düşürəm ki, bütləşdirmə dövründə bədii əsər yazmadığınız üçün o qədər də məyus deyilsiniz...

– Bədii əsər hər yaşadığım dövrdə yazılıb. Onların içində sosrealizm olmayıb. Hansındansa imtina etmək istədiyim olmayıb.

Və bir də onu deyim ki, bütləşdirmədən yazmasam da anti-bütləşdirmədən yazmışam. Məyus, yaxud peşman da deyiləm.

– Sizin ədəbi təmayülünüz heç kimə bənzəmir. Çünki bizim yazıçılardan heç biri Dədə Qorquddan Borxesə qədər böyük diapazonda düşünmə bilmir.

– Mən kiməsə oxşamağı, yaxud oxşamamağı heç zaman qarşıma məqsəd qoymamışam. Birisi mənim mətnimi kiməsə oxşadır, başqası oxşatmır – oxucuya aid məsələdir, mənə aid deyil. Yenə deyirəm, mən özüm özümü kiməsə oxşatmıram. Bu müqayisəni başqaları etməyi lazım bilir. Əlbəttə ki, mənim mətnlərimi nağıl kimi oxumaq mümkün deyil. Nəfəs dərməli, düşünməlisən, hətta bəzən lüğətlərə də baxmaq istərsən. Mənə nə qədər adam dedi ki, “Yarımqıç əlyazma”-nı oxuyandan sonra gedib “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını bir daha oxuyublar ki, baxıb görsünlər romanda dastan nə

qədər dəyişdirilmiş şəkildə əksini tapıb... Digər tərəfdən, Türkiyədə bir ədəbiyyatşünas alim romanı oxuyandan sonra elmi bir məqalə yazmışdı ki, Kamal Abdulla Dədə Qorqud dastanının yeni bir əlyazmasını tapıb nəşr etdirib, özəllikləri də budur...

Bilirsənmi, mən mətnlə “oynaya” bilərəm, süjetlə, obrazla, dilin müxtəlif variantlarıyla “oynaya” bilərəm, amma oxucumla oynamanam. Bəzən mənim mətnimə intellektual mətn deyirlər və bunu kimsə bəyənir. Bəzən mətnimdə dil xətaları tapırlar, kimsə bunu bəyənmir. Bəzən açıqca böhtan atırlar, bu isə artıq “ağıllılıq” pərdəsinə bürünmüş qeyri-peşəkarlıqdan irəli gəlir və daş qayadan nə aparırsa, onu aparır. Nüanslar çoxdur. Məni bütün bu situasiyalarda qane edən odur ki, mənim mətnim hər bir halda maraqlıdır. Onu maraqlı edən komponentlərdən biri də, belə deyək, mətnin dərin qatındakı dünya ədəbiyyatı təcrübəsinin oxucu diqqətini çəkməsidir. Mən istərsən, özümü öldürüm, bundan təcrid ola bilmənəm. Heç bunu istəmirəm də. Xoşbəxtəm ki, kiminsə yadına Borxes düşür, kiminsə – Eko, Bulqakov... İngilis dilində ABŞ-da çap olunmuş “Yarımçıq əlyazma”ya amerikalı professor Maks Statkiyeviç ön söz yazıb. Məni şəxsən tanımaya-tanımaya yazıb. (Burada bir haşiyə çıxaraq, mənim yazdıqlarımdan ötrü “sino” gədənərdən dönə-dönə üzr istəyirəm.) Onun öz məqaləsində müqayisə tərifi ilə hansı səviyyədə və kimləri (!) xatırlaması mənim üçün xüsusi şərəfdir. Bir yazıçı üçün bundan gözəl nə ola bilər?!

Borxes isə, əlbəttə ki, ustaddır.

– Borxes əlbəttə ki, ustaddır. Amma başqa ustadlar da var. Bəs nəyə görə məhz Borxesə ustad deyirsiniz?

– “Borxes heç kimə bənzəmir. O birilər bir-birinə bənzəyirlər. Borxes isə yox. O birilər bir-birinə ona görə bənzəyirlər ki, oxşar süjetlər yazırlar. O birilər ona görə bir-birinə bənzəyirlər ki, ümumiyyətlə, süjet yazırlar”. Borxesə həsr etdiyim “Adaşlar” hekayəsindən sitat gətirdiyim üçün üzr istəyirəm.

– Azərbaycanda “literaturşına” ilə çox qəribədir ki, ittiham edilən yazıçılar var. Sizi də literaturşinanın rəhbəri olmaqda suçlayırlar...

– “Literaturşına” deyərkən “ədəbiyyatdangəlmə” nəzərdə tutulur. Bu və bu kimi süni anlayışlar sovet dövründə Litinstitut adlı ədəbi təhsil ocağı vardı, orada istehsal edilirdi, eynən şair və nasirlər kimi. Başqa oxşar anlayışlar: hər hansı bədii mətn ürəkdən, yoxsa ağıldan gəlir, yazıçı əziyyətlərin içindən çıxmalıdır, səmimi, yaxud qeyri-səmimi və bu qəbildən bir sıra başqa qondarmalardır. Əsl sosrealizm təfəkkürünün məhsuludur.

“Literaturşına”-nı həyatdangəlmə hal ilə qarşılaşdırırlar. Yəni hansısa bir yazıçı həyatın içindən gəlir ədəbiyyata, başqa yazıçı isə həyatın içindən gəlmir, ədəbiyyatdan gəlir... ədəbiyyata. Qüsura baxmayın, cümlənin gül-məli olması, onun işinə qoyulan mənanın gülünclüyü ilə bağlıdır.

Kimlərinsə bu şəkildə yarlıq vurduğu yazıçılar guya kitab oxuya-oxuya gəlib yazıçı olublar. Onlar həyatı bilmirlər. Həyatı kitabdan öyrənilər, həyatın özündən deyil. İttihamçılar bir az da səmimi olsalar, boyunlarına alarlar ki, onlara görə bu miskin adamlar yazmaq istəyirdilərsə, gərək hökmən kənddə doğulaydılar, şəhərdə asfalt üstündə gəzə-gəzə onlar torpağın qədrini bilə bilməzlər. Qərək, kənd barədə real təsəvvürü olmayan, həyatı əzab-əziyyətdən keçməyən biri əsl ədəbiyyat yarada bilməz. Onun yaratdığı nə olacaq? Literaturşına olacaq! Yadınıza gəlirmi, belələri hətta sovet dövründə məcburi “məzuniyyətlərə” göndərilirdilər. “Fəhlədən yazırsansa, gərək məzuniyyət götürüb gedib zavodda bir neçə ay fəhləni müşahidə edəsən” kimi sosrealizm ədəbazlıqları yadınızdadı?!?

Digər tərəfdən, kənddən çıxmış bu istedad dağarcıqları, kəndi (oxu: torpağı) bilənlər, yaxud duyanlar, bax, əsl ədəbiyyatı bu yazıçılar yaradır, ancaq onların buna səlahiyyəti çatır. Bu yerdə Tanrıya yeri gəldi-gəlmədi sitatlar, müraciətlər də özünə yer alır, Tanrıdan, Allahdan verilən vergi hökmən yada salınır və s. və i. a. Başqa sözlə, sən demə, Tanrı şəhərə heç tükürmək də istəmir, onun yeganə işıq və ilham bəxş etdiyi məkan kənd və onun sakinləridir. Bilərəkdən, yaxud bilməyərəkdən bir məsələ unudulur. Nolsun ki, bu əsl ədəbiyyatı “yaradanlar” kitab çox oxumayıblar, intellekt səviyyələri ala-yarımçıqdır, əvəzində onlar səmimidilər, duyğuludurlar,

onlar ürəkləri ilə yazırlar, yenə də və s. və i. a. Mən bir nəfər belə səmimi ədəbiyyat adamı tanıyıram, o da, təəssüf ki, bədii obrazdır. İvan Bezdomni. Sənətkarın axtarışına çıxmış Bulqakovun məşhur şair obrazı. Səmimiliyi də o idi ki, bütün yazdıqlarının bir qəpiyə dəymədiyini sonunda anlayır.

Literaturşinaya nifrətin kitaba nifrətdən qaynaqlandığı gün kimi aydındır. Mütaliədən qaçışın bu cür “zakona” mindirilməsi, intellekt yoxluğunun ört-basdır edilməsi zərrəbinsiz də görünür.

Elə buna görə də bizim bu kənddən şəhərə, şəhəri aldatmaq üçün (!) gəlmiş qələm əhli, gəlib həyatının sonuna qədər kəndin mənəvi buxovlarından (torpaqla əlaqədən söhbət getmir, o bir başqa zaddır!) qurtula bilməyən, höccələyib oxuduğu, əslində, oxuyub-oxumadığı (!), amma sadalamağı sevdiyi məşhur adların heç birini əxz etməyən bəzi yazarlarımız literaturşinanı az qala söyüş kimi, xüsusi həvəs və ağız ləzzəti ilə dilə gətirirlər. Təxminən, belə. Əşi, o da yazıçıdır?! O, literaturşinadır. Ədəbiyyata dəxli yoxdur. Həyatdan gəlmir, kitabdan gəlir.

İndi mən sual edirəm. Kitabsız, kitaba söykənmədən ədəbiyyatın içində olmaq mümkünmü? Mümkün deyil. Həyatdan gələnlər əgər kərpicdilərse, kitabdan gələnlər sement deyil də, nədir? Hardan baxırsan, bax, ədəbiyyatın yolu kitab yoludur. Mal-qara ilə bağlı ən gizli, dialektin ən dərin boğçasında gizlənmiş adlara qədər incəlikləri qürur hissilə bilənlər elə güman edirlər ki, əllərinə qələm alıb yazmağı yuxarıda deyilən kimi, nə az, nə çox, Tanrının özü bunlara həvalə edib.

Əlbəttə, bu yazıçılar da kitab oxuyurlar, onların çoxunu ədəbiyyatdan kənarda təsəvvür etmək insafsızlıq olardı. Amma axı Umberto Ekonu höccələyib oxumaq belələrinə nə verir? Heç nə! Hər oxucunun özünün “intellektual qalxış-eniş zolağı” var. Eynən təyyarələr qalxış-eniş zolağına enən kimi, Eko da gərək hər hansı oxucunun beynində uyğun intellektual zolağa ensin. Belə bir zolaq yoxdursa, sən əgər orta əsrlər estetikasına, qədim dünya miflərinə bələd deyilsənsə, konkret deyim, azından Averinsevi oxumamınsa, Ekonu istərsən yüz dəfə oxu, farslar demiş, çifayda? Deməli, bizim bəzən məşhur adları tutuquşu kimi əzbərləyib mütaliəmizin zənginliyini göstərmək istəyimiz, ən yumşaq şəkildə, Heraklin ilan boğma-

sını yada salır. Deməli, təkcə hər hansı məşhur əsəri əxz eləmək üçün onu ancaq oxumaq kifayət deyil. Gərəkdir ki, öncədən bu kitabın qəbul edilmə hazırlığını görəsən, yəni, bəlkə də, gərək onlarla başqa – fəlsəfi, psixoloji, mədəniyyətşünasi kitabı oxumuş olasan. Allah Azad Mirzəcənzadəyə rəhmət eləsin, deyə bildim? Eko və onun mənəvi əhatəsindəki adlar üçün onları hətta oxuyan bir çox adamların beynində “intellektual eniş-qalxış zolağı” yoxdur. “Oxuyub oxumamaq” ifadəsi, mənəcə, bu mənzərəni kifayət qədər səlis əks etdirir.

Nəhayət, bir kəlmə ilə bu uzanmış cavabımı bitirmək istərdim.

Literaturşünanı həvəs və ləzzətlə (məsələnin mahiyyətinə varmadan) yarlıq kimi daim kitabın yanında olanlara yapışdırırlar özlərinə idol etdikləri (yenə də dərinə girmədən, üzdən...), oxuyub-oxumadıqları (!) bir nəhəngin adını tez-tez çəkirlər. Bu, Borxesdir! Nəinki Argentinanın, dünyanın yazıçısı olan Borxes. Onun sözləridir, deyir ki, mən ədəbiyyata kitabdan gəlmişəm və bununla fəxr edirəm. Müdrik adamdır, ona görə belə deyir.

– Bir yazıçının, eyni zamanda yaxşı bir ədəbiyyatşünas olmağı nə qədər vacibdir? Mənə elə gəlir ki, yazıçıların həyatda gördüyü əhvalatları birə-bir nəql etməsinin, oxucuların əhvalatlarla təəccübləndirməsinin zamanı çoxdan keçib...

– Sənin bu sualına ən gözəl cavab Folknerdən gəlir. O, təxminən, belə deyir ki, əgər yazıçı gördüyü, bildiyi şeylərdən yazırsa, bu, ədəbiyyatın krizisidir.

İstedadlılarla yanaşı, ədəbiyyatda nə çox istedadsız var ki, gördüklərini qələmə alıb bununla fəxr edir, xalqın yanında olduqlarını sanırlar. Əslində isə, belə deyil. Böyük mənada sənin gördüklərini oxucu da görür, bir daha onun bu bildiyini “bədəiləşdirilmiş” mətn şəklində oxumasına lüzum varmı? Sən oxucuya onun gördüyündən, görə biləcəyindən əlavə nəsə verməlisən, sən onun üçün maraqlı olmalısən. Yox, əgər bunu edə bilmirsənsə, Folknerin taziyanəsi sənin üçün deyilib.

Yazıçı ədəbiyyatşünas olmamalıdır. Sadəcə, ağıl və intellekt sahibi olması yetər. Anar, Ramiz Rövşən, Çingiz Abdullayev təcrübəsi göstərir ki, yazıçı təkcə yazmamalıdır, həm də maraqlı ədəbi həmsöhbət olmalıdır.

– “Xalqın yanında olmaq”. Son zamanlar bu ifadə çox işlədilir. Xalqın yanında böyük ədəbiyyatla dayanmaq mümkündürmü? Axı xalq bir kontekstdə də kütlə deməkdir...

– Bəli, bu mətləbin də şitini-şorunu çıxarıblar. Bir sözlə, cavab vermək istərdim. Mən harda oluram, olum, bu mənim şəxsi işimdir. Yetər ki, yazdıqlarım xalqın yanında olsun, xalqa işləsin.

– Sizi, “Azərbaycan dilinin nəzəri sintaksisi”ni yazmış bir alimi Azərbaycan ədəbi dilinin normalarını pozmaqda ittiham edirlər. Siz bu ittihamlara dəfələrlə tutarlı cavab vermişsiniz. Mən bu polemikaya başqa cür yanaşmaq istəyirəm. Flober deyir ki, ədəbiyyat üslub deməkdir. Prinsip etibarını ilə məzmunca yeni ədəbiyyat yaratmaq, Sizcə, formada da, yeni, dil baxımından da yeni üslub demək deyilmi?

– Flober inadkar stilist idi. Onun bir deyimi var, bunu gözəl şəkildə sübut edir. Deyirmiş ki, yazıçı mətndə işlətmək istədiyi cümləni əvvəlcə ayrıca yazmalıdır. Əgər cümlə həm də kənardan gözəl görünürsə, onu o zaman mətnə daxil etmək olar. İfratın ifratı! Mənim üçün forma yox kimidir. Stendalın qəhrəmanı Jülyen Sorel paltarını geyindikdən sonra unudan kimi mən də üslubu müəyyən ahəngə düşəndən sonra unuduram. Mən hadisənin özünü, çıpaqlığını yazmağa çalışıram. Mənim üslubuma, cümlələrimin daxili düzümünə, bəzən sintaktik xarakterini xatırladan daxili partlayışına fikir vermək lazım deyil. Cümlənin düzümünü, sözləri unudub, onları qapı kimi açıb içəri, həyatın içinə girməyi bacarmaq lazımdır. Mənim çox zaman cilalamağa vaxtım, daha doğrusu, həvəsim olmur, mən əhvalatı deyil, “olmuş”u təsvir etməyə, yox, ötürməyə (!) tələsirəm, “cila” işə düşsə, o baş vermiş nəşə itəcək, artıq ilkin bakirəliyində olmayacaq. Sən əgər mənim cümləmin, yaxud cümlələr birliyimin (sənin üçün hələ yad, yeni, tanış olmayan biçimdə olsa belə) arxasındakı “olmuş”u görmürsənsə, bax,

o zaman, məhz o zaman tənqidçi olan bəndənin deməyə haqqı var ki, dil ilə bağlı burada qüsurlar var. Əgər dil səni hadisənin içinə birbaşa aparmırsa, apara bilmirsə, daha doğrusu, dil səni özünün içindən asanlıqla hadisənin içinə buraxmırsa, mən o zaman narahat olmuyam. Üslub “olmuş”la oxucu arasında bir maneədir. İnformasiya nəzəriyyəsində belə bir anlayış var: küy. Ünsiyyət kanalında müəyyən küylər (rusca – “şum”) olur. İnformasiya ötürənlə informasiyanı qəbul edən arasında adekvat anlaşmaya qarşı. Üslub həmən küydür. Onun dərəcəsini ancaq intuisiya ilə tənzim etmək mümkündür.

Beləcə, küylərdən az, ya çox dərəcədə təmizləmə-təmizləmə, bir də görürsən, özündən də xəbərsiz, nə isə bir üslubu Jülyen Sorelin paltarını kimi əyninə geyinmişən.

– Sizi postmodernist hesab edirlər. Bəs özünüz necə? Siz postmodernist yazıçısınız?

– Mən bilmirəm. Nə buna iddiam var, nə də məqsəd kimi qarşıma qoymuşam. Bilirəm ki, ağıllı adamlar üçün məni oxumaq ən azından maraqlıdır – bu bəsdir. Mən modernistəm, yaxud postmodernistəm – bunun bir önəmi varmı mənim üçün? Yoxdur. Əvvəllər başqa cür düşünürdüm. İndi elə düşünürəm.

– Amma Qrasian Baltazarın məşhur pritiçasında deyilən kimi dünyada ağıllı adamların sayı azdır...

– Əlbəttə, mən onu da anlayıram və qəbul edirəm ki, mənim oxucularımın sayı az ola bilər. Ümid edək ki, nə zamansa çoxalacaq.

– Bir az da müəllim haqqında danışaq. Son illərdə hansı kitabları oxuyursunuz?

– Bilirsənmi, mənim özümün kitabına münasibətlə bağlı konsepsiyam var. Yuxarıda bu barədə bir az danışdıq. Mən axır zamanlar daha çox əvvəllər oxuduğum kitabları yenidən oxuyuram. Sanki belədə mənim özümün

bəzi yazıçılar üçün “qalxıb-enmə zolağı” m hər dəfə təzələnilir. Yeni nüanslar yaranır, oxuduğumu əvvəlkindən daha adekvat qəbul edə bilirim.

Amma!... Eyni əsər olmur yenidən oxuduğum. Həm həmən əsərdir, həm də həmən əsər deyil. Heraklit yada düşür. Bir çaya iki dəfə girmək mümkündürmü? Bu suala ən doğru cavabı Rassel verib. Həm mümkün-dür, həm də yox. Həm həmən çaydır, həm də deyil. Ən vacib olan isə, bilir-sənmi, nədir? Oxumaq istədiyin kitab gərək sənin üçün müəyyən ardıcılı-ğın, sıranın içində olsun. Dünən Salam Qədirzadəni, Novruz Gəncəlini, Atif Zeynallını, Əhəd Muxtarı oxuyub bu gün Folkneri, Coysu, Borxesi, Bulqakovu oxumaq olmaz. Bu cür oxumaq, oxuyub-oxumamaqdan başqa bir şey olmayacaq.

Digər tərəfdən, Mirzə Cəlili, Əbdürrəhimbəyi, İsa Hüseynovu, Anarı, Əli Kərimi, Ramizi, Vaqif Bayatlı, Afaqı, Salamı, Başkeçidi, Qisməti, Fəxri Uğurlunu, Yaşarı, Aqşini, Şərif Ağayarı, Rəbiqəni, Mirmehdini, Cavid Zey-nallını, Mahir Mehdi, Kənan Hacını, Cəlil Cavanşiri, Kəraməti... nə yaxşı ki, bu adları şəcərə kimi hələ uzatmaq olar – oxumadan yenə də dünya yazıçılarını oxumağa dəyməz. Effekt yuxarıdakı kimi olacaq. Oxuyub-oxu-mamaq effekti!

Mən bu gün daha çox Haqverdiyevi oxuyuram, Bulqakovu oxuyu-ram, Trifonovu, Servantesi, Brodskini oxuyuram. Güləcəksən, amma özü-mü oxuyuram...

– Yox, bu gülməli deyil. Çünki yazıçıların çoxunun əsərlərini oxu-yanda belə qənaətə gəlirsən ki, onlar özlərini, deyəsən, heç oxumurlar.

– Məncə də bunun faydası var.

– Romanlarınızın ekranizasiya olunmağını istəyirsinizmi. Ümumi-yətlə, hansı filmləri sevirsiniz?

– Bu barədə düşünməmişəm desəm, doğru olmaz. Amma düşünmək çox azdır. Hərəkət eləmək çox çətinidir. Baxmayaraq ki, mənə həmişə deyir-lər, “Səhrbazlar dərəsi” son dərəcə kinematoqrafik romandır. Neynəmək olar ki... Bəlkə, nə zamansa bizim də küçəmizə kinonun baharı gələr...

– Gəlin, bir az da xəyallarımızın sərhədlərini genişləndirək. “Sehrbazlar dərəsi”ni hansı rejissora həvalə edərdiniz?

– Azərbaycan damı?...

– **Aydındır... Biz, deyəsən, poeziya haqqında heç danışmadıq...**

– Belə bir cavab. Mənim üçün poeziya İtaka adası kimi bir şeydir. Mən öz İtaka adama hökmən qayıdacağam.

Başqa bir cavab. Mən bəyəm şeir yazmışam? Əsla! Mən daim harmoniyaya can atmışam.

“CAVIDİ HƏLƏ DƏ BAĞIŞLAYA BİLMİRLƏR”

24 oktyabr, 2013

(Söhbətləşdi: Qan Turalı)

– Kamal müəllim, Sizinlə “Mən öz İtaka adama hökmən qayıdacağam” adlı son söhbətdə bir sıra ədəbi problemlərə toxunduq. Bunların arasında sovet ədəbiyyatının mahiyyəti, ədəbiyyatda bütüldürmə, kitab mədəniyyəti, kitab oxumaq metodu və prinsipləri, yazıçı və cəmiyyət, üslub və üslubçuluq, “literaturşına” kimi anlayış və mahiyyətlər söhbətin mövzusu oldu. Bir çox qələm adamı bu barədə öz fikirlərini saytımıza yazdı. Söhbətin bir istiqaməti xüsusi diqqətə səbəb oldu. “Literaturşına”nın bu qədər çox polemikaya səbəb olacağını düşünürdünüz mü?

– Düşünmürdüm. Nə sənin, nə də mənim polemika açmaq niyyətimiz yox idi. Biz sadəcə olaraq, ürəyimizdən keçənləri bölüşdük. Görünür, başqalarının da ürəyindən keçirmiş. Kimi fikrini qoydu ortaya, kimi də ürəyinin kirini, pasını... Bilirsən, deyəsən, məni yavaş-yavaş o fikrə gətirmək istəyirlər ki, bu biri tərəfdəkilərlə danışmağa, ürək açmağa, ürək qızdırmağa dəyməz. İmzalı imzasıyla yazdı, gizlənen kommentlərdə gizləndi. Bu, xüsusilə “Oxu zalı”na aiddir. Məsələn, mahiyyət yenə bəzi halda qaldı kənardə, başlandı mənim yazdıqlarım, mənim barəmdə yazanlar, məni çap edənlər (açıq, gizli şəkildə) saf-çürük edilməyə. Çürüyünü çıxardana qədər getdilər. Nahaqdan demirdim ki, “Oxu zalı” ədəbi təxribat yuvasıdır. Bir vaxt orda deyirdilər ki, məni tərifləyənlər xor düzəldiblər (başə düşmürdülər ki, məni yox, o adamları təhqir edirlər), indi isə özləri məni pisləyənlərdən xor düzəldiblər. Bihudə işdi, dirijor ki, bir dirijor deyil, karvan gedir, gedəcək...

Amma mən optimistəm. Mən bu polemikaya dönmüş müzakirədə daha çox ağıllı, düşüncəli və düşündürücü məqamlar gördüm, amma həm də dediyim kimi paslı, diletant fikirlərlə üz-üzə gəldim. Bir daha əmin oldum ki, bizdə normal fikir mübadiləsi – mövzu ilə bağlı sakit, “ləzzətli” ədəbi söhbət eləmək çətin olsa da, mümkün məsələdi. Hardan alasan hər addımda gözəl yazıçı və gözəl ədəbiyyatşünas mahiyyətlərini özündə ideal şəkildə birləşdirən Elçini?! Yaxud Vaqif İbrahimovunu, yaxud Niyazini, Zeynalı?! Təəssüf ki, onlar kimilər yeganə, nadir nüsxələrdir. İndi neyləməli, biz buyuq! Hamısına təşəkkür edirəm.

– “Literatürşina” termini, belə məlum oldu ki, çox beyinləri məşğul etməkdədi...

– Hə, kimlərisə, deyəsən, “ağrıtdı”... Əslində, mən bu iki bir-birindən uzaq düşmüş cərəyanı birləşdirməyə çaba göstərdim. Mənim səmimiyyətimə şübhə edib bunu anlamayanlar üçün belə bir misal çəkim. İşlədiyim yerdə yaradılan Yaradıcılıq fakültəsi göz qabağındadır.

Bu müsahibədə də mən nəyin nə olduğuna son instansiyada qiymət vermək fikrindən uzağam. Sadəcə, fikir bölüşürəm. Əslində, “literatürşina” nədir sualının cavabı kitabdan, ya da başqa hardansa gəlmə də deyil. Yenə təkrar edirəm, “həyatdan gələnələr” dediyimiz ədəbiyyat adamları arasında kifayət qədər yüksək intellektə malik olanlar var. Digər tərəfdən, “kitabdan gələnələr”in içində də fəhmi, duyğusu, səmimi hisləri ilə seçilənlər istisna deyil. Bəs o zaman literatürşina nədir? Bax, əzizim Qan Turalı, bu literatürşina dediyimiz, mənəcə, hər ikisinə aiddir, hər ikisinin zay məhsuludur. Dostum, gözəl ədəbiyyatşünas Cəlil Nağıyev deyən kimi literatürşina pis ədəbiyyat deməkdir. Vəssəlam.

– Bəzi polemikaya qoşulanlar ədəbiyyatdangəlmə və həyatdan gəlmə polemikasının köhnəmiş olduğunu deyirlər. Orxan Pamukun “Saf və düşüncəli romance” kitabı məhz bu mövzuya həsr olunub...

– Yenə deyirəm, biz barrikadaların dərinləşməsinə yox, aradan götürülməsinə çalışmalıyıq. Hər iki tərəf bir-birinə çox şey verə bilər. Buna işarə

Kəramətin, Cavidin, Kənanın, Şərifin yazılarında oldu. Sadəcə, ittihamlardan qaçmaq, yarlıklardan imtina etmək, şəxsi münasibətlərdən yuxarıda dayanmağı bacarmaq lazımdır. Orxan Pamukun adını çəkdiyiniz kitabını isə mən oxumamışam.

– Şərif Ağayar polemikaya qoşularaq deyir ki, cəmiyyətin kiminsə xeyirxahlığının ümidinə qoyduğu ailələrin problemi ilə yaxından uğraşırkən axşam evdə “Dəvə yağışı” adlı mifik hekayə yazır Kamal Abdulla... Gözümüzün önündə bu qədər hadisələr ola-ola kitabdan gəlmək hansı zərurətdən doğur? Bax, Kamal Abdulla ilə razılaşmadığım məqam budur. Bunu Şərif deyir. Siz, əsasən, tarixi və fəlsəfi mövzuda yazırsınız. Müasir gerçəklərə soyuq yanaşmanız doğrumudur?

– Birinci, Şərifin Ezop dilini sonadək anlamadım, səmimi desəm, anlamaq istəmədim, amma hər ehtimal, ona da məsləhət görərdim ki, kimə nə etdiyini o saat yadından çıxarsın, etdiyini hekayəyə, şeirə çevirməsin. İkinci, məsələni bu qədərində də primitivləşdirməyək. Şərifə cavabı qismən Başkeçid verdi, Dədə Qorqudla bağlı. Əgər ehtiyac olarsa, Şərifin özüylə bunu çözməyə hazırım. Amma insaf da yaxşı şeydi, bir az dərindən düşünsək, axı hətta “Dəvə yağışı”-nı da sadəcə mifik bir mətn kimi görmərik. Sadəcə, düşünmək lazımdı. Təxminən, belə bir suala gəlib çatanacan. Hacı Mir Həsən ağa Səyyah o sualı vermişdi: Göydən yerə dəvə nə zaman yağa bilər?

– Nə zaman yağa bilər, Kamal müəllim?

– Daha siz lap ağ elədik. Mən həmi yazım, həmi də sizə bütün kodlarımı verim? Dədə Qorqudla bağlı Başkeçidin ehtiyatla verdiyi kod kifayət deyil? Bəs mən buna görə deyirəm, kitabdan qaçmaq lazım deyil, kitablara dostluq eləmək lazımdı...

– Şərif belə bir fikir də deyir. “Nəyə görə həqiqəti demək istəmirsən və ya deyə bilmirsən, bu səbəbdən mistikanın içində gizlənib adını intellektual ədəbiyyat qoyursan. Cavid kimi yerə enməməkdə israrlısan.

Bu, usta cinayətdir. Hər an cinayətkarı yaxalamaq olmur. Onun keşiyini Borxes çəkir, müdafiəsini Coys təmin edir”.

– Bax, bariz nümunə budur. Ağıl var, amma intellekt ağıl qədər deyil. Bilirsənmi, axı “kitabdan gəlir” deyəndə bu o demək deyil ki, kimsə yazdığıнын süjetini oxuduğu kitablardan götürür. Və yaxud, yuxusundan yazan da eyni şəkildə “kənddən” gələ bilər. Həyatdakı məşəqqəti görüb ondan yazan da, yazmayan da eyni yoldan-kitab yolundan, yəni intellektual yoldan gələ bilər. Kitab mədəniyyəti – yazı mədəniyyəti deyilən bir şey var. Bu uzun bir məsələdi. Uzun, incə bir yol lazımdı anlatmağa...

Cavidə gəlinəcə. Nəsə axır vaxtlar Cavidə əzablı ölümünü də çox görmək istəyənlər ortaya çıxıb. O gün adını çəkmək istəmədiyim bir ağzıgöyçək yazır ki, Cavidin öz dövründə iqtidarla gözəl əlaqələri olub. Bu gün də Şərif belə deyir. Bəli, Cavid əfəndi Vaqif kimi, Sabir kimi yerdə əlləşirdi. O, göylərdən israrla düşmək istəmirdi. Hərə öz məkanında dahi idi. Bunu, nəhayət, anlamaq lazımdır. Ya da bununla barışmaq lazımdır. Lağa qalsa o qədər şeyə lağ eləmək olar ki...

Cavidin yerə enməməkdə israrını o zaman da ona bağışlamamışdılar. Bu gün də Şərif və başqaları bunu bağışlaya bilmir. Əlbəttə, onlara görə Cavid cinayətkardır, əlbəttə, Cavid günahkardır! Bu adamlara nə demək olar?

Yalnız onu deyə bilərəm ki, Cavid öz inadkarlığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatının semiotik bütövlüyünü qorudu. “Aşağı” var idi, Cavid “Yuxarı”nı qurdu. Daha nə demək olar?! Yəqin, onu demək olar ki, mən Cavidə bu cür münasibətdə olan adamlarla bir yerdə 60-70-80 il bundan əvvəl yaşamağa ehtiyat edərdim. Mənim də Şərif Ağayarla barışmadığım məqam budur. Ona agah deyil, bilmir, o barrikada həvəskarıdı, mən isə bilirəm, biz bir-birimizi inkar etmirik, tamamlayırıq. Şərif, Cavid, Mirmehdi, Cəlil, Kənan Hacı, Rəbiqə, Qismət, Rasim Qaraca, sənin özün... özünüzdən xəbərsiz, Anarı da tamamlayır, İsa Hüseynovu da tamamlayır, Elçini də, Ramizi də, Vaqif və Yusif Səmədoğluları da, Əkrəm Əylislini də, Mövludu da, Rüstəm Behrudini də tamamlayırsınız. Onlar da sizi tamamlayır. Azərbaycan ədəbiyyatı bütövlük üstündə qurulub.

– Yenə də Şəriflə bağlı olacaq sualım. Etiraz etmirsiz?

– Yox, niyə ki?!

– Şərif yazır: “Azərbaycan aqrar ölkə olub. Bizdə şəhər mədəniyyəti neft sənayesi ilə başlayıb ki, orada gah ingilislər, gah ruslar at oynadıblar. Bakıda yalançı rusdilli elita yaradılıb. Hansı ki, ana dilində danışmağı özlərinə sığışdırmayıblar. Belə bir vaxtda dilimizə yiyə duran, onu ədəbiyyatın bazasına çevirən indi bəyənmədiyimiz Süleyman Rəhimovlar, Əli Vəliyevlər, Mirzə İbrahimovlar, Səməd Vurğunlar, İsa Hüseynovlar, Sabir Əhmədililər olub. Kamal müəllimin böyük zəhmətlə araşdırıb alim adını aldığı Azərbaycan dilinin sintaksisini bu “kənd uşaqları” yaradıblar”. Şərifin bu fikrinə münasibətinizi bilmək istərdim.

– Sənin sitat gətirdiyin cümlə xeyli samballı, hətta bazburutlu görünür, amma təəssüf ki, bəs deyincə səhvi var. “Yalançı rusdilli elita”, “ədəbiyyatın bazası”, “neft sənayesi və şəhər mədəniyyəti”, “indi bəyənmədiyimiz” kimi qeyri-dəqiq və qeyri-doğru ibarələr bir yana, amma bir səhvi xüsusi deyəcəm. Yazır ki, “Azərbaycan dilinin sintaksisini bu kənd uşaqları (yəni, yuxarıda adı çəkilənlər) yaradıblar”. Qətiyyən! Əzizi-mən, Azərbaycan dilinin sintaksisini ilk növbədə Azərbaycan xalqı yaradıb. Dədə Qorqud yaradıb. Axundov yaradıb, Vəzirov, Zərdabi yaradıb, Hacıbəyov, Haqverdiyev, Mirzə Cəlil yaradıb. Sən sadaladığın adamlar onu qoruyublar. Hərəsi öz bildiyi kimi. Eşq olsun onlara. Yaradanlara və qoruyanlara! Bilirsənmi, sintaksis bir az başqa məsələdi. Nasir üçün əsas olan sintaksisdir, qalan hər şey təfərrüatdır. Zarafat eləmirəm. Mətnə and olsun ki, zarafat eləmirəm.

Amma bununla yanaşı, Şərifin bu cümləyə fəhmilə qoyduğu, silueti fırlanıb görünən mənanı başa düşürəm və qəbul edirəm. Folkner deyirdi ki, “Hay-küy və hiddət” mənim ən çox sevdiyim əsərdir. Çünki o mənim ən gözəl, ən möhtəşəm məğlubiyətimdir. Nəzərdə tuturdu ki, qarşısına qoyduğu niyyətlə əldə edilən mətn bir-birindən çox uzaq məsafədədi. Bu fikri, maraqlıdır ki, cümləyə də aid etmək olarmış. Bu cümlə də Şərifin çox gözəl və möhtəşəm məğlubiyətidir.

– Polemikada Natiq Məmmədli də iştirak etdi. Onun yazısında Ekonun adı hallandı. Belə dedi ki, ya da kinayəli şəkildə belə çıxdı ki, Siz özünüzü Eko ilə müqayisə etməyi sevirsiniz... “Oxu zalını”nın təqdimatında da buna işarə var idi. Özünüzü Eko sayırsınızmı? Ümumiyyətlə, kiminləsə eyniləşdirilmək Sizə xoş gəlirmi?

– Bir neçə adam var. Hərdən zühur edib tutuquşu kimi eyni şeyi təkrarlayırlar. Xoruz kimi banlayırlar da deyə bilərdim, amma demirəm. Mən bunu dəfələrlə demişəm ki, mən özümü heç kimə oxşatmamışam. Nə Eko-ya, nə Borxesə, nə də bir başqasına. Onlara mən ustad kimi baxıram. Yaxası bənövşəli xüsusi ağıllılar üçün isə növbəti dəfə bir də deyirəm. Mən, şəxsən özümü heç kimə oxşatmamışam. Bunu başqaları edib. Bunu ədəbiyyatımızın dostu gözəl şair, publisist, jurnalist İrfan Ülkü edib. Özü də Türkiyədə çıxan “Ortadoğu” qəzetində edib. Sonra “Cümhuriyyət” qəzetinin “Kitab” əlavəsində və başqa qəzetlərdə yenə də mən yox, başqaları bunu ediblər.

Bəzi adamlar xarab olmuş patefon kimi elə hey ittiham edib durur ki, guya mən özüm özümü kiməsə bənzədirəm. Belə deyil. Mənə bu adamların əllaməçiliyinin bir ziyanı yoxdur. Onların hər belə yalanından sonra oxucular maraqlanıb kitablarımı daha çox alırlar. Satışa ancaq xeyri var. Amma bu şəkildə axı bu adamlar İrfan Ülkünün ruhuna sataşırlar. Bu isə onların öz vicdan...ının əlamətidir. Rəhmətə getmiş bir adamı bu cür öz cılızlığına yapışdırmaq cəhdi qəbahətdir.

– Bəzi saytların kommentlərində “Yarımqıq əlyazma”nın ingilis dilində çap etmiş SBPRA nəşriyyatı haqda yazırlar ki, guya məhkəməyə düşüb, nüfuzlu deyil. Eyni zamanda bu kitaba ön söz yazmış professor haqda da yazırlar ki, o, professor deyil, dosentdir və hətta bundan qəhərlənənlər olur və s. və i.a.

– “Oxu zalı”nda getmişdi o kommentlər. Biri qəhərlənirdi ki, sən demə, mən fəxr edirəm kitaba ön söz yazmış şəxsin professorluğu ilə, o isə dosentmiş. Belə deyil. Mənim üçün hər şeydən əvvəl o, alimdir. Qəhərlənməyə isə, əzizi-mən, o qədər şey var ki. Mən nəinki mənim barəmdə professor, ya dosent, hətta tələbə də yazanda fəxr edirəm. M.Statkyeviç isə bir

müddət Medison Universitetinin müqayisəli ədəbiyyat departamentinin rəhbəri (“full” professor rəngində) olub. İndi də associate professor rəngində o departamentdə çalışır. Bu adam Sorbonna məzunudur, qədim yunan, latın, fransız, alman, polyak dillərini mükəmməl bilir. Bu və başqa məziyyətləri barədə kim maraqlanırsa “Amerika professorlarının reyting” saytına girib orada öz səhifəsi olan professor Maks Statkyeviç barədə (www.ratemyprofessors.com) məlumat ala bilər. İstər professor, istər dosent olsun, istər heç biri olmasın, bunun məsələyə dəxli var?! Heç bunun üçün də qəhərlənərlər?! Vallah, dəyməz. Özünüzü ələ alın. Xaricdə nazir müavininə “cənab nazir”, dosentə professor, başqan müavininə başqan demək insanın qabiliyyət, mərifət ucalığıdır. Sizdə niyə olmasın?

Nəşriyyatla bağlı. Bir neçə nəşriyyat romanı çap etmək istədi, böyük məbləğ müqabilində. Razi ola bilməzdim. İki nəşriyyat mənim ədəbi agentimə kitabı çap etməyə hazır olduqlarını bildirdi. Onlardan birini – SBPRA-nı seçdim. Kitab çap olundu. Bu gün kitab “Amazon”da və digər internet şəbəkələrdə satılır, mən satışdan müqaviləyə əsasən artıq qonarar da alıram. Məhkəməyə gəlinəcə. Nəşriyyat böyük təsərrüfatdır. Mən bilmirəm, bəlkə, bu nəşriyyatın kiminləsə məhkəməlik işi olub – bu məni maraqlandırmır. Oralarda hər hansı bir kiçik anlaşılmazlıq da məhkəmə yolu ilə həll olunur. Daha bizdə olan kimi hədyan-hədyan danışıqlara hələ ki dözmürlər. Qərək, Amazon və başqa internet mağazalar şəbəkələri hər nəşriyyatın məhsulunu satırlar. Kitab, həmçinin Avropanın, yəqin ki, Amerikanın kitab mağazalarında satılır və alınır. Yaxın gələcəkdə Londonda presentasiyası da olacaq. Getmək istəyənlər xəbər versin. (Təklif tək cə tərifləyənlərə deyil, romanı və nəşri şərləyənlərə də aiddir!)

Qan Turalının yekun sözü

Əslində “literaturşına məsələsi” ilk dəfədir ki, Azərbaycan ədəbiyyatında bu qədər geniş müzakirə edildi. Müsahibə və ondan doğan polemika ilə əslində Azərbaycan ədəbiyyatının əsas ideya istiqamətinin müzakirəsiydi. Hər il verilən Nobelərə baxıb xiffət çəkən Azərbaycan xalqının, onun yazıçılarının əsas problemi də,

bəlkə, budur: Torpağa bağlılıq, amma kitaba soyuqluq, folklorə sevgi, dünyanın mədəni irsinə biganəlik, həyata qibtə, kağıza paxıllıq, istedadla təzim, savada təpik!

Heç kim yazıçıları xalqı, onun etnoqrafik, milli elementlərini, folklorunu unutmağa, ona arxa çevirməyə səsləmir. Ədəbiyyatın formaca milli hadisə olduğunu hamı etiraf edir. Lakin onun məzmunca bəşəriliyi də faktıdır və bu bəşəriliyi təmin etmək üçün müasir dünya ədəbi və fəlsəfi fikrini düzgün öyrənmək lazımdır.

Biz ancaq istedad hesabına böyük əsərlər yazmağın mümkün olmadığını dedikdə heç də istedadsız bir insanın da texniki baxımdan savadlılığı müqabilində şədvər yaradacağını da düşünmürük. Məsələn də elə bu vəhdətdədir, məhz bu vəhdət böyük ədəbiyyatın açarıdır. Kamal Abdulla da bunu deyir, Şərif Ağayar da, Qan Turalı da, Cavid Zeynallı da...

Qalır bütün bu söhbətlərin dəyirmi masada cilalanıb manifestləşməsi...

PROFESSOR KAMAL ABDULLA İLƏ İŞ ZAMANI SÖHBƏT

TEAS jurnalı, 1-2014
(Söhbətləşdi: Neil Watson)

İngiltərədə nəşr olunan, Avropa Azərbaycan Cəmiyyətinin (AAC) ən son yenilikləri, həmçinin tədbirlər və eksklüziv müsahibələr barədə məlumatlar verən aylıq TEAS Jurnalınının 1/2014 buraxılışında yazıçı Kamal Abdulla ilə müsahibə dərc olunmuşdur.

Bakı Slavyan Universitetinin rektoru professor Kamal Abdullanın adı çox görkəmli müasir Azərbaycan alimləri arasında mühüm yer tutur. Əvvəldən dilçiliklə məşğul olmuş və hal-hazırda bir neçə roman müəllifi olan prof. Kamal Abdulla bu yaxınlarda Orta Əsr "Kitabi-Dədə Qorqud"unu özünün çıxış nöqtəsi kimi qəbul etmiş bir trilogiya qələmə almışdır. Trilogiyanın "Yarımçıq Əlyazma" adlı birinci hissəsi indiyə qədər fransız, türk, rus, polyak, ərəb, portuqal, alman və qazax dillərinə tərcümə olunmuşdur. Bu prof.K.Abdullanın həmin Türk epopeyasının ilk və yarımçıq layihəsinin bədii təsvirindən ibarət olub, Oğuz eli arasında olan bir xainin iç üzünün ifşa olunması ilə bağlı aparılmış bir tədqiqatı özündə əks etdirir. Bununla yanaşı, bu, XVI əsrdə mövcud olmuş Səfəvilər dövlətinin banisi və hökmdar-şairi Şah İsmayıl Xətaiyə aid həm də başqa bir hekayətdir. Avropa Azərbaycan Cəmiyyətinin (AAC) təşkilatçılığı ilə 2013-cü ilin sonlarında bu kitabın İngilis dilinə tərcüməsinin təqdimatı Birləşmiş Krallıqda, London Pikadilli Waterstone Flaqman mağazasında keçirilmişdir.

– **Bakı Slavyan Universitetində Sizin vəzifəniz nədən ibarətdir?**

– Burada mənim əsas rolum – keçmiş prezidentimiz Heydər Əliyev tərəfindən əsas 2000-ci ildə qoyulmuş və hal-hazırda, təxminən, 3000 tələbəsi olan Bakı Slavyan Universitetinin inkişafına yönəlmiş bir sıra işlər görməkdən ibarətdir. Sovetlər dönəmində ikən bir çox respublikalarda olduğu kimi, əvvəllər burada da, Rusiya modellərinə əsaslandırılaraq tədris olunan əsas fənn Rus dili və ədəbiyyatı idi. Prezident Heydər Əliyev İnstitutun məhz mahiyyətini dəyişdirərək genişləndirmiş və bunun da nəticəsində burada polyak, bolqar, belarus, çex və ukrayın dillərinin tədrisinə başlanmışdır. Daha sonralar isə Universitetdəki profillər Slavyan dünyası hüduqları çərçivəsindən də kənara çıxmış və bunun nəticəsində hal-hazırda burada əlavə olaraq, ingilis, alman, yunan, türk, fransız və Azərbaycan dilləri də tədris olunmaqdadır. Universitetdə tədris olunan fənnlərin əsas elementi – həmin ölkələrin tarixi və mədəniyyəti ilə əlaqəli dil tədrisinin tamamlanmasından ibarətdir.

Həmçinin humanitar yönümlü orta məktəb yaratmış Bakı Slavyan Universiteti, eyni zamanda Magistr və Doktorluq qəbul proqramları üzrə də fəaliyyət göstərir. Bakı Slavyan Universiteti həmçinin burada tədris olunan dillər və onların mədəniyyətlərini öz daxilində əks etdirən mədəniyyət mərkəzlərini də özündə birləşdirir. Eynilə burada olduğu kimi, artıq Moskvada, Minskə, Kiyevdə, Poltavada və Sofiyada indiyə qədər Azərbaycan dili və mədəniyyəti mərkəzləri açılmış və hələ bundan sonra bir çoxları da gələcəkdə açılacaqdır. Belə mərkəzlərin açılışı, əlbəttə ki, tələbələr və müəllimlər arasında Azərbaycana marağı təbliğ etmək və onları Bakı Slavyan Universitetinə gəlib təhsil almağa sövq etmək məqsədi daşıyır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” və almanların “Nibelunqlar nəğməsi”nə nəzər saldıqda isə bizim beynəlxalq proqramlar onillik beynəlxalq layihələri özündə cəmləşdirir. Bu layihənin əsas istiqaməti “Beowulf” və digər bu kimi dastanların müqayisəli şəkildə öyrənilməsidir. Bakı Slavyan Universiteti və Johannes Gutenberg Maynz Universitetində təşkil olunmuş iri miqyaslı silsilə konfranslar indi artıq qismən başa çatmaq üzrədir. Hər iki təşkilatçı tərəfindən əsas diqqət bu əsərlərin müqayisəli dilçilik və ədəbi xarak-

teristikasına yönəlmişdir. Qalan konfranslar isə gələcəkdə tarixi və mədəni mühitləri də daxil olmaqla, müxtəlif epopeyalar arasında mövcud olan ümumiliklərin tədqiqinə həsr olunacaqdır. Sonuncu konfrans bu epopeyaların müasir qiymətləndirilməsi və dərk olunması məsələlərinə həsr olunacaq. Bu üç epopeyanın, həmçinin, “İqor Polku haqqında dastan” (Rusiya), “Roland nəğməsi” (Fransa) və yunan mifoloji mətnləri daxil olmaqla tədqiq edilməsi bir daha göstərir ki, ayrı və çox uzaq ölkələrdən olmalarına rəğmən milli epopeyalar həmişə oxşar düşüncə tərzini qəbul etmiş müəlliflərlə birgə ümumi bir yol izləmişlər.

– Zəhmət olmasa, bir qədər “Kitabi-Dədə Qorqud”un Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində əhəmiyyətindən danışın.

– Bu epopeya Azərbaycan ədəbiyyatı, dili və analitik təfəkkürünün məhz başlanğıcına işarə edir və sanki bir mənəvi quruluş modeli kimi fəaliyyət göstərir. Bu rəvayət hadisələrin idrak və münasibətlərə necə təsir göstərə bildiyini və dostunuzla düşməninizin kim olduğunu açıb göstərir. Bu isə özünü analara məhəbbət və digər kəskin hallar zamanı üzə çıxan davranış emosiyaları kimi hissələrdə əks etdirir. Bu kitab sanki mənəvi dərs və həyat universitetidir. Təəssüf ki, bu qəhrəmanların bəziləri sonralar ideallaşdırılmış və Azərbaycan folklorunda öz insani keyfiyyətlərini itirməklə bütllərə çevrilmişlər.

– Nəyə görə Siz “Yarımçıq əlyazma” kitabını yazmaq qərarına gəldiniz?

– Bu kitabı yazmaq istəyi artıq uzun illər idi ki, mənim ürəyimdə və qəlbimdə idi. Mən “Kitabi-Dədə Qorqud”u öncə tələbə kimi, sonralar isə namizədlik və doktorluq dissertasiyalarımnda linqvistik xüsusiyyətlərinə dair tədqiq etmişəm. Mən, həmçinin bu rəvayətin sirrlərini tədqiq edən “Gizli Dədə Qorqud” haqqında da bir neçə kitab yazmışam. “Yarımçıq əlyazma”nın əsas məqsədi əvvəllər tədqiqə cəlb olunmamış motivlərin süjetə cəlb olunmasıdır. Mən öz kitabımda indiyədək toxunulmamış mənalara açaraq izah edirəm.

Mən hiss etdim ki, bu epopeyanın qəhrəmanlarını əvvəllər heç vaxt görünməmiş perspektivdən nəzərdən keçirmək və onların simalarının gizli xüsusiyyətlərini təsvir etmək mənim üçün zəruridir. Məqsədim onların da bəşəri nöqsanlara malik adi insanlar olduğunu göstərmək idi. Bir neçə azərbaycanlı tənqidçi mənim bu milli qəhrəmanların sanbalını kiçiltmək məqsədi güddüyümü iddia etdilər. Halbuki mən mübahisə edərdim ki, onların insanlıqlarını vurğulamaq onların böyüklük və əzəmətinin artmasına xidmət etmişdir.

Digər yerli və xarici tənqidçilər isə bu kitabla bağlı, xüsusilə də, “Kitabi-Dədə Qorqud”dan olan surətlər və hadisələrin Şah İsmayılı təsvir edən yeni rəvayətə əlavə olaraq müasir sui-qəsdin necə birləşdirilməsi üsuluна çox pozitiv və minnətdarlıqla yanaşmışlar. Bir çox oxucular bu kitabın onları orijinal “Kitabi-Dədə Qorqud”u yenidən oxumağa sövq etdiyini söyləmişlər.

– Bu kitab ilk oxucularını “Kitabi-Dədə Qorqud”a cəlb etmək üçün mü yazılmışdır?

– Əvvəllər mən düşünürdüm ki, öncədən “Kitabi-Dədə Qorqud”u oxumamış “Yarımçıq əlyazma”nı adekvat şəkildə qiymətləndirmək qeyri-mümkün olacaq. Məsələn, kitab portuqal dilində nəşr olunub, lakin mənim Braziliyada kiminsə orijinal dastanı oxumuş olduğuna dair çox böyük şübhəm var. Faktiki olaraq, Braziliyalı tənqidçilər “Yarımçıq əlyazma”nı mifoloji detektiv əsər kimi qiymətləndirmişlər.

Əslində, mənim kitabım gərək, öz-özlüyündə, inteqral bir iş kimi qiymətləndirilsin, və mənim ilk qiymətləndirməmin tamamilə əksi, əslində, həqiqi ola bilər, belə ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”la bağlı məlumatlı şəxslər mənim əsərimi anlamağa hazır olduqlarından bir qədər təzyiqlə məruz qaldıqlarını hiss edə bilərlər ki, bu da bir çağırış kimi görünə bilər. “Kitabi-Dədə Qorqud” 12 müxtəlif boydan (kitabdan) ibarətdir və bəzi tənqidçilər iddia etmişlər ki, “Yarımçıq əlyazma” “Kitabi-Dədə Qorqud”un çoxdan bəri gecikmiş 13-cü boyu (kitab) hesab oluna bilər.

“Yarımçıq əlyazma”nın Şah İsmayıl bölməsindəki surətlər “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı xəyali qəhrəmanlarla yanaşı, həqiqətdə mövcud olmuş real şəxsiyyətlərdir. Bəzi surətlər orijinalda sadəcə ötəri şəkildə qeyd olun-salar da, indi burada onlar tam şəkildə təsvir olunurlar. Bu roman orijinal kitabın əsaslarına dayanan Dədə Qorqud haqda bir fantaziyaadır.

– Nəyə görə Siz “Yarımçıq əlyazma”da Şah İsmayıl surətini birləş-dirməyi qərara aldınız?

– “Yarımçıq əlyazma”da Şah İsmayılın hekayəsi kitabın qalan hissə-sindən ayrılmışdır. Bu bölmə bu əlyazmanın mürəkkəb və dolaşığı təbiətini vurğulamağa xidmət göstərir. Mən Şah İsmayılı orada təsvir və xarakterizə etdiyimə görə tənqid olunmuşam. Mənim kitabımda o, döyüşdə həlak olur, lakin həqiqi tarixi şəxsiyyət həmin döyüşdən on il sonra belə yaşamış və ölkəni idarə etmişdir. İnsanlar Şah İsmayılın bura daxil edilməsini sual altı-na alarkən, mənim cavabım “Nədən olmasın?” olur. Burada mətnlərarası əlaqə vardır və həqiqi surətlərlə mifoloji surətlər bir-birilə çox sıx və qırıl-maz surətdə bağlıdırlar.

– Trilogiyanın “Yarımçıq əlyazma”dan sonrakı romanları öz tarixçə-lərini hardan götürürlər?

– Trilogiyanın digər iki hissəsi Anne Thompson tərəfindən ingiliscəyə tərcümə olunmuş “Sehrbazlar dərəsi” və “Unutmağa kimsə yox” kitabları-dır. “Sehrbazlar dərəsi” “Kitabi-Dədə Qorqud”la əlaqəlidir. “Unutmağa kimsə yox” isə müasir dövrə köklənmiş və bir mağarada tapılmış yazıdan bəhs edir. Bu yazı aydınlaşdırır ki, o, özünün ölmüş arvadına əri tərəfindən yazılmış epitafiyanın bir hissəsidir və biz böyük tarixi mətnlər axtarışında olduğumuzu sanırkən, kiçik bir sevgi məktubu ilə rastlaşırıq.

Mən “Kitabi-Dədə Qorqud”u analoji olaraq çoxlu kökləri olan və hər birinin özünü mənim trilogiyamda bir cild kimi göstərən böyük bir ağacın gövdəsi kimi təsvir edirəm. “Yarımçıq əlyazma”nın əsas ideyası bundan ibarətdir: “öz şəxsi mənfəətiniz üçün bütələr yaratmayın”; “Sehrbazlar dərəsi”ndə isə əsas ideya: “nifrətlə yaşamayın” – söyləyir. “Unutmağa kim-

sə yox” kitabının əsas ideyası budur: “tək bir dünyada yaşamayın, və bir dünya ilə məmnun olmayın, çünki o, paralel dünyaların birgə mövcudluğunu tədqim edir”.

– **Bəs bütün trilogiya tam şəkildə Azərbaycanda artıq nəşr olunubmu?**

– Kitabların üçü də Azərbaycanda 2004-cü ildən 2011-ci ilə qədər nəşr olunmuşdur. Azərbaycan versiyasına əlavə olaraq, “Sehrbazlar dərəsi” kitabı indi artıq rus, türk, fransız və yapon dillərinə tərcümə olunmuşdur. “Unutmağa kimsə yox” isə hal-hazırda rus dilinə tərcümə olunur.

– **Bəs bu kitabların sadələşdirilmiş televiziya və ya film versiyalarının istehsalı ilə bağlı hər hansı bir planlarınız varmı?**

– Mən “Şah”, “Şair və Şah İsmayıl” bölmələri üçün səhnə parçaları artıq yazmışam. Bu və digər tamaşalar artıq Gürcüstan, Estoniya və Azərbaycanda ifa olunmuşlar. Mən həmçinin “Yarımqıq əlyazma” kitabının filmə çəkilməsi ilə bağlı İtaliyadan sorğular da almışam.

BİR ABZAS

Axar.az, 13 sentyabr, 2014

Şair Xanəmirin Kult.az saytında dərc olunmuş “Əlifbası olmayan xalq” yazısında bir sıra subyektiv mülahizələr səsləndirilib. Həmin mülahizələrlə bağlı bir görkəmli dilçi alim olaraq Kamal Abdullaya müraciət edib, fikirlərini öyrəndik. O dedi:

– Əlifbası olmamaq nə deməkdir – anlamadım. Bütün xalqlar əlifba-dan istifadə edir. Yüzlərlə xalq var ki, özü əlifba icad etməyib və bunun çatışmazlıq kompleksini daşımır. Qədim romalılar yunan əlifbasını, yunanlar finikiyalıların əlifbasını, ruslar, fransızlar, ispanlar, ingilislər... latın əlifbasını korrektə edə-edə bu gün də işlədirlər. Xanəmir Orhon-Yeniseyin təəssübünü çəkir. Runik əlifba olan Orhon-Yeniseyi hər hansı müasir türk dilinə uyğunlaşdırmaq cəhənnəm əzabından başqa heç nə olmazdı. Belə isə elə bir az da qədimə gedək – mağara həsrətini də mənəvi ağırlıq kimi milli kökümüzün bir komponenti edək. Mən Xanəmirin “əlifba” deyə-deyə nələri nəzərdə tutduğunu yaxşı anlayıram. Şairliyindən gələn səslərdir.

Bugünkü stabil mənəviyyat baxımından əlifbanı icad edən xalqla əlifbanı icad etməyən, ondan istifadə edən xalq arasında heç bir fərq yoxdur. Onda biz maşın sürəndə hər dəfə əzab çəkməliyik ki, niyə bu avtomobili icad edən biz deyilik?!

Cəmiyyəti komplekslərdən qurtarmağın üsullarını ortaya qoymaq lazımdır. Günah hissimizi eninə-uzununa araşdırma biləcəyimiz və bundan dərslər çıxarmalı olduğumuz halda asanlıqla ona oxşaya-oxşaya düşünmək istəyənləri çaşdıran çatışmazlıq kompleksi bizi hələ də burulğan kimi öz içinə çəkir.

“İNKİŞAFIN AZƏRBAYCAN FENOMENİ İQTİSADI YÜKSƏLİŞLƏ YANAŞI, MƏNƏVİ TƏRƏQQİNİ DƏ EHTİVA EDİR”

“Azərbaycan” qəzeti, 7 noyabr, 2014

(Söhbətləşdi: İxtiyar Hüseynli)

– Kamal müəllim, Siz Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri təyin olunan gündən etibarən ölkəmizin demək olar ki, bütün rayon və şəhərlərində olmusunuz, bölgə ictimaiyyəti, ziyalıları, din xadimləri və milli azlıqların nümayəndələri ilə müxtəlif görüşlər keçirmisiniz. Bu görüşlərin nəticəsi olaraq ölkəmizdəki etnik-milləti və dini durumla bağlı təəssüratlarınızı və ümumiyyətlə Xidmətin işi barədə fikirlərinizi öyrənmək istərdik...

– İlk gəldiyim qənaət ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda bu gün ancaq iqtisadi inkişafdan danışmaq artıq yetərli deyil. Müstəqillik dövrü Azərbaycan insanının mənəvi inkişafı göz önündədir və onun müxtəlif aspektləri təhlil edilə bilər. Ən ucqar kəndimizdə, ən müasir şəhərimizdə də dəyişən yalnız küçələr, parklar, binalar deyil. İnsanlarımız daxilən dəyişir. Onlar ictimai mənafeni, dövlətçilik və azərbaycançılıq prinsiplərini artıq daha çox önə çəkir, bəşəri ideyalara daha çox bağlılıq nümayiş etdirirlər. Ona görə də bu gün Azərbaycan fenomeni deyərkən iqtisadi inkişafı yanaşı, mənəvi inkişafı da görmək vacibdir. Bu gün bu ikisi bir-birini üzvi surətdə tamamlayır.

Dediklərimin fonunda məscid, kilsə, sinaqoq, məbədlərdə din xadimləri, yerli ziyalıları və müxtəlif milli icma nümayəndələri ilə çoxsaylı görüş-

lərdə hiss etdiyim ən vacib məqam səmimiyyət oldu, desəm, səhv etmə-rəm. Çalışdığı yerdən, tutduğu məqamdan asılı olmadan vətəndaşlarımız bu gün ölkəmizdə yaranmış təmiz, saf mənəvi iqlimə, siyasi-ictimai duruma və ölkədaxili, ölkəxarici uğurlu siyasətə görə Prezident İlham Əliyevə, bütövlükdə Azərbaycan dövlətinə səmimi-qəlbdən minnətdardır. Dünyada gedən kataklizmlər fonunda Azərbaycan reallığının hüsur dolu mənzərəsinin hansı titanik zəhmət və çalışmaları hesabına başa gəlməsini bu gün insanlar daha yaxşı anlayır.

Millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri Xidmətinin bu gün gördüyü çoxşaxəli işlərdən danışarkən ən önəmlisi kimi son yarım ildə üç dövlət konsepsiyası layihəsinin üzərində işləyib onları tamamlanmasını qeyd etmək olar. Bu, “Azərbaycan Respublikasının milli münasibətlər konsepsiyası”, “Azərbaycan Respublikasının din siyasəti konsepsiyası” və “Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm konsepsiyası”nın layihələridir.

– IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunda ölkə Prezidenti İlham Əliyev multikulturalizmi dövlət siyasəti kimi dəyərləndirdi. Sizin rəhbərlik etdiyiniz Xidmət də Forumun çox önəmli bölmələrindən biri olan “Multikulturalizmin müqayisəli tədqiqləri: nəzəriyyədən humanist təcrübəyə doğru” bölməsinin işini təşkil etdi. Sizcə, budəfəki Humanitar Forum bizə nələri qazandırdı?

– Prezident İlham Əliyevin ardıcıl olaraq multikulturalizmi Azərbaycan siyasətinin əsas xətlərindən biri kimi təqdim etməsi bir daha onun öz böyük sələfi ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursuna sədaqətinin göstəricisidir. Bu bəyanatın arxasında həm beynəlxalq aləmdə, həm də Azərbaycanda, həqiqətən, gərgin zəhmət sayəsində görülmüş real işlər durur. Azərbaycan multikulturalizminin tarixi və bu günü durur.

IV Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun müxtəlif ölkələrdən gəlmiş görkəmli nümayəndələri bunu bir daha təsdiqlədilər. Forum artıq Nobel mükafatçılarının, eks-prezidentlərin, eks-baş nazirlərin, görkəmli siyasətçi və dövlət xadimlərinin, elm və mədəniyyət nümayəndələrinin həvəslə

qatıldıqları ənənəvi bir ünsiyyət məkanına çevrilmişdir. Və bu məkanın ümumi mənəvi adı Azərbaycan multikulturalizmidir. Beləliklə, dünya görür ki, Avropa və digər qitələrdə multikultural dəyərlərin və prinsiplərin iflasa uğradığını qeyd edən ölkə liderlərinin bacarmadığını Azərbaycan lideri xalqına, onun milli-mənəvi xislətinə arxalanaraq bacarır. Və bütün dünyanın qabaqcıl zəka və qəlb sahibləri Azərbaycan liderinin səsləndirdiyi belə bir çağırışı qəbul edir: “Dünyada multikulturalizmin alternativini yoxdur!”

Artıq ənənəyə çevrilmiş bu Forum təkcə bizə qazandırmır. Bu Forum onun işində çalışan bütün insanlara qazandırır. Forum müxtəlif ölkələrə qazandırır. Mənəvi fayda artan xətt üzrə bütün sülhsevər, ədalətsevər bəşəriyyətə çatır. Prezident İlham Əliyevin “Neft kapitalını insan kapitalına çevirək!” şüarının dərin qatında çox böyük mənalar var. Bu şüar, əslində, ancaq Azərbaycan insanına ünvanlanmayıb, onu bütün ləyaqətli bəşər övladına ünvanlanmış sayə bilərik. Azərbaycan bu gün öz sərəvətini bütün dünyanı daha da gözəlləşdirmək, saflaşdırmaq, təmiz və sağlam etmək istiqamətinə yönəldir. Budur azərbaycanlı mənəviyyatı!

Bir faktı deyim. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə bu yaxınlarda Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yarandı. Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu çərçivəsində bu Mərkəzin xarici qonaqlar qarşısında ilk prezentasiyası oldu. Hər bir Forum iştirakçısı bu xəbəri əsl müjdə kimi və ən vacibi, Azərbaycanın mənəvi haqqı kimi qəbul etdi. Bu gün Mərkəzin işində yaxından çalışmaq istəyən onlarla, yüzlərlə xarici ölkə mütəxəssisi var. Mən Forumun Azərbaycana verə biləcəyi real mənəvi faydalardan ancaq bir qismini qeyd edə bildim.

– Kamal müəllim, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılmasından bəhs etdiniz. Eyni zamanda ölkə Prezidentinin digər fərmanı ilə bir neçə ay əvvəl Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu da təsis olundu. Bu qurumların əsas fəaliyyəti nədən ibarətdir, onlar hansı istiqamətlərdə dövlətimizə faydalı olacaq?

– Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun əsas strateji istiqaməti onun əsasnaməsində yazıldığı kimi, əhalinin ən

müxtəlif sahələrdə biliyinin artırılmasını, dünya elmi nailiyyətlərinin Azərbaycana gətirilməsini və Azərbaycan elminin dünyada tanındılmasını, daxili və xarici siyasətimizin cəmiyyət içində daha adekvat və effektiv şəkildə yayılmasını təmin etməkdir. Bu strateji istiqamətlərin içindən onlarla, yüzlərlə son dərəcə vacib və faydalı xətlər, cığırar çıxır. Ən əsas məsələ isə ondan ibarətdir ki, bu yollar, xətlər, cığırar, cəmiyyətimizin bütün üzvlərini birləşdirəcək. Xüsusilə də kənd və rayonlarımızda yaşayan yeniyetmələrdən, gənclərdən tutmuş yaşlı nəslə qədər bütün vətəndaşlarımızın fəaliyyətini özündə ehtiva edəcək.

Həç bir insan özünü vətəndaş cəmiyyətindən təcrid olunmuş hiss etməməlidir. Qabaqcıl və geridə qalan arasındakı fərq sovet dövrünün ştampları ilə deyil, yeni əxlaq tərzilə aradan qaldırılmalıdır. Bilik Fondunun bu məqamla bağlı bir proyekt var – “Epizod” adlanır. Məktəbdə “iki” və “üç” qiymətlə oxuyanlara, peşələrində və həyatda uğursuzluqdan qaça bilməyənlərə tuşlanıb. Biz indiyə qədər daha çox əlaçılara və qabaqcıllara diqqət ayırmışıq. Amma o biri qisim də var. Uğursuzluqdan yayına bilməyənlər qismi. Bu qismə münasibət boşluqdan ibarətdir. Bu qisim insanların potensialının üzə çıxarılması yolları araşdırılıb gerçəkləşdirilməlidir. Bu gün vətəndaşın bütün və hər cür ehtiyaclarını ödəməyə dövlətin imkanı və marağı var. Yaradılmış adıçəkilən qurumlar məhz bu birləşdiricilik xəttini gerçəkləşdirən mexanizmlərdir. Artıq Bilik Fondu tərəfindən reallaşdırılan projelərdə məktəblərimizin, din xadimlərimizin, alim və mütəxəssislərimizin səmərəli birgə əməyi nəzərdə tutulur.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi bu gün özünün formalaşma mərhələsini yaşayır. Bu qurum, sözün hər mənasında, Prezident İlham Əliyevin uzaqgörən və son dərəcə müdrik siyasi yanaşmasının nəticəsində yarandı. Milli və dini tolerantlıq məsələləri, Azərbaycan multikulturalizminin ənənələri və dünya multikulturalizm təcrübəsinin öyrənilməsi, Azərbaycan multikultural mühitinin inkişafı yolları, milli və dini özünəməxsusluqların çiçəklənməsinə şərait yaradılması və s. və i.a. bu kimi həyatımız, varlığımız üçün son dərəcə vacib məqamlar öz təhlil və gerçəkləşməsini gözləyir. Maraqlı layihələrin həyata keçirilməsi mexanizmi qurulur.

Vacib olan isə odur ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin örnək götürə biləcəyi və artıq stabil dəyərlər sistemi yaratmış möhtəşəm nümunəsi var. Bu, Heydər Əliyev Fondunun və onun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın bu sahədə tək Azərbaycanda deyil, bütün dünyada gördüyü işlərdir. Həqiqətən, Azərbaycan bu gün multikulturalizmin mənəvi vətəninə çevrilmişdir desək, səhv etmərik. Bizim başqa ölkələrdə analoqu olmayan, yaxud zəif şəkildə olan möhtəşəm ənənələrimiz var. Bölgələrimizə xas dillərin, mədəniyyətlərin, adətlərin mövcudluğu, ulu öndər Heydər Əliyev deyən kimi, bizim hamımızın ümumi sərvətimizdir. Bu ideya bizə mayak kimi işıq saçır və saçacaq! Onları yaşatmaq, inkişaf etdirmək, insanlarda dözümlülük, qarşılıqlı ehtiram hissələrini təşviq etmək, əslində, ölkəmizin multikultural təhlükəsizliyini qorumaq deməkdir.

Multikultural təhlükəsizliyini qoruya bilməyən ölkələrin bugünkü mənəvi durumu göz qabağındadır. Bu ölkələrdə faşizm neofaşizm şəklində yenidən baş qaldırır, antisemitizm tüğyan edir, qatı millətçilik şovinizmə çevrilir. Təkmillətli olmağın fəsadları gizlində alışıraq gələcəkdə gur yanğına dönəcəkləri vaxtı gözləyir. Bütün bunların fonunda isə belə cəmiyyətləri dözümlülük, ədalət, mərhəmət, hörmət, məhəbbət hissələri gözə görünmədən, bəzən də açıq şəkildə tərkdir. Həqiqətən də, Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, “dünyada multikulturalizmin alternativini yox imiş”...

– Multikulturalizmin dövlət siyasətinin vacib komponentlərindən biri kimi daha da inkişaf etdirilməsi, Azərbaycanın dünyaya multikulturalizm məkanı kimi tanınması istiqamətində daha hansı işləri görməyi düşünürsünüz?

– Bu istiqamətdə bəzi işlər artıq görülür. Bakı Slavyan Universitetində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi ilə birgə “Multikulturalizm” adlı elmi-metodik seminar yaradılıb. Bu seminara digər ali məktəblərin elm və tədris mütəxəssisləri də qoşulurlar. Məqsəd çox vacib bir məqamla bağlıdır. Multikulturalizmin ayrıca bir fənn kimi tədris proqramını hazırlayıb universitetlərimizin bakalavriatura və magistratura pillələrində onun tədrisini təşkil etmək. Bu, Azərbaycan multikultural dəyərlərinin gənclərin ürə-

yinə, beyninə hopması, həyat tərzinin əsas komponentinə çevrilməsi işində son dərəcə önəmli bir məsələ olacaq. Təsəvvür edin: Azərbaycan ali məktəblərində “Multikulturalizm” adlı fənn tədris edilir. Bu, əsl multikultural nailiyyətdir.

Hadisələri qabaqlasam da, demək istərdim ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi qarşısına daha bir məqsəd qoyub. Yaxın gələcəkdə “Azərbaycan multikulturalizmi” adlı xüsusi kurs hazırlayıb xarici ölkə universitetlərinin bakalavriatura və magistratura pilləsində tədris etmək. Bunun üzərində artıq iş aparılır. Təsəvvür etmək çətin deyil ki, bu layihənin reallaşması nəticəsində xarici universitetlərdə “Azərbaycan multikulturalizmi” fənnini öyrənən gənclərin Azərbaycan, onun tarixi, mədəniyyəti, dili, adət-ənənələri, bu günü haqqında təsəvvürləri necə zənginləşəcək. Əslində, bu şəkildə onların Azərbaycanın dostlarına çevrilməsi prosesi başlayacaq.

– Bu gün cəmiyyətimizdə dini ritualların həyata keçirilməsi, xüsusən yas mərasimlərində ehsan verilməsi ilə bağlı fikir ayrılıqları vardır. Hətta bu məsələ ilə bağlı aidiyyəti qurumların arasında problemlərin olması barədə mətbuatda müxtəlif yozumlara da rast gəlirik. Siz bu barədə nə düşünürsünüz?

– Bu, vətəndaş cəmiyyətinin daxili problemləridir. Onların bu və ya başqa şəkildə həlli yolları da cəmiyyət tərəfindən həyata keçirilməlidir. Bir-mənalı şəkildə deyirəm – nə dövlət, nə də icra strukturları bu məsələlərlə bağlı direktivlər vermək fikrində deyil. Hər şeyi həyat tənzim edir. Söhbət ondan gedir ki, cəmiyyətin bir üzvü süfrədə (istər yas olsun, istər toy) ifrata qarşıdır, başqa bir üzvünü isə bu hal narahat etmir, daha başqa bir üzvü isə hələ düşünür... Aydınır ki, söhbət prinsip söhbəti deyil, əslində, söhbət menyu söhbətidir.

Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə də, qəlbində Allah eşqi yaşadan digər din xadimləri də, ziyalılar da, adi insanlarımız da dəfələrlə bu istiqamətdə müzakirələr zamanı deyiblər ki, adət-ənənələrimizlə bağlı bütün məsələlərdə son dərəcə həssas, anlayışlı olmalıyıq, əsl islam dəyərlərindən çıxış etməliyik. Yenə təkrar edirəm

ki, bu kimi məsələlər direktivlər, göstərişlərlə deyil, həyatın tələbi ilə tən-zim edilə bilər. Amma biz cəmiyyətə bəzi zəruri hissələri təlqin etməyi bacarmalıyıq. Məsələn, heç kəs utanc hissi keçirməməlidir ki, verdiyi çay ehsanı başqasının ifratçılıq üstündə qurulmuş dəbdəbəli ehsanından ayıb sayıla bilər. Məsələnin canı budur! Bunun üzərində çalışmaq lazımdır.

O ki qaldı siz deyən “qurumlar arasında problemlərin mövcud olma-sı” məsələsi, mənə, bu barədə danışmağa belə dəyməz. Bu, absurddur və bunu ortaya atanın səviyyəsizliyini, cahilliyini, ən azı, məsələdən xəbərdar olmamasını göstərir. Eyni zamanda əgər hansısa mətbu orqan mütəmadi olaraq bu cəfəngiyatı ortaya atırsa, o zaman belə hal bu mətbu orqanın hər şeydən əvvəl öz oxucusuna olan münasibətini, yəni, hörmətsizliyini nüma-yiş etdirir.

– Müxtəlif rayonlarda insanlarla keçirdiyiniz görüşlərdə, məscidlər-də dindarlarla dizbədiz oturaraq apardığınız söhbətlərdə bu gün Azər-baycanda məscidin necə olması ilə bağlı maraqlı fikirlər səsləndirmisi-niz. Sizcə, müasir Azərbaycan cəmiyyətinin dini-mənəvi ehtiyaclarını ödəyə bilən məscid necə olmalıdır?

– Bu gün Azərbaycanda məscid ancaq məscid olmamalıdır. Bu gün məscid həm də mədəniyyət ocağı olmalıdır. Həm də mənəviyyət ocağı ol-malıdır. Dövlətçilik, azərbaycançılıq ocağı, vətənpərvərlik məbədi olmalı-dır. Bir yeniyetmə məscidə gələrkən məktəbin gözü bu uşağın arxasında qalmamalıdır ki, ay aman, məscid əhli çalışacaq ona təcili namaz qılmaq öyrətsin! Bilirsinizmi, əgər bu yeniyetmənin alnında varsa ki, o, namaz qıl-malıdır, o, namaz qılacaq. O uşaq məscidə bir kitab dalınca gələ bilər. Və məsciddə bu kitab olmalıdır.

Özünü “hüsni-xuda şairi” sayan Hüseyn Cavidin tutulub məhv edil-məsinin bir səbəbi də “Peyğəmbər” kimi əsər yazması idi. Nə üçün onun əsərləri məscidlərimizdə olmasın?!

Füzuli ömrü boyu həyatının mənasını İmam Hüseynin məqbərəsinə xidmətdə görürdü, özü də ölərkən İmam Hüseynin ayaqları altında basdırıl-masını vəsiyyət etmişdi. Kərbəla şəhidlərindən ürək yangısı ilə bəhs edən

“Hədiqətüs-süəda” (“Xoşbəxtlər bağı”) kimi bir əsər yazan dahi şairimizdir. Nə üçün Füzulinin əsərləri məscidlərimizdə olmasın?!

Nizami Şeyx rütbəsinə yüksəlmiş və dövrünün ən ali mənəviyyat, elm sahiblərindən biri olmuşdur. Hər poemasını Allaha, peyğəmbərə sevgi dolu müraciətlə başlayır. Varmı Nizaminin əsərləri bizim məscidlərimizdə?! Onlarla, yüzlərlə bu cür misallar yada salmaq olar.

Arzum budur ki, məscidlərimizdə dünyəvi kitablar olsun və bu kitabları həm gənclər oxusun, həm də, vacibi də elə budur – məscid əhli oxusun.

Çox yaxşı haldır ki, bu gün məscidlərdə səslənən xütbələrdə Qarabağ şəhidlərimiz yad edilir, ağıllı, müdrik axundlarımız, imamlarımız vətənpərvərliyin, dövlətçiliyin həyatımızda nə dərəcədə vacib yer tutduğunu qeyd etməyi unutmurlar, din xadimlərimizin hərbi hissələrlə əlaqəsi möhkəmlənir. Və əlbəttə, dövlət gözləyir ki, məscidə gələn gənclərin qəlbinə burada Allah eşqi ilə bərabər, vətən, xalq, dövlətçiliyə sədaqət eşqi dolsun.

Nə deməkdir dövlətçiliyə sədaqət? Əslində, bu ailəyə sədaqət deməkdir. Məscid bu ideyanı beyinlərdə möhkəmlətməlidir. Əgər bir məscidə gəlib-gedən yeniyetmə “Sən böyüyəndə kim olacaqsan?” sualına “Mən böyüyəndə Azərbaycan zabiti olacağam!” cavabını verirsə, halal olsun bu məscidin axunduna və yaxud imamına, dini icmasına. Budur bu gün bizim məsciddən gözlədiklərimiz! Müstəqillik dövrünə 17 məscidlə qədəm qoyduğumuz halda, bu gün dövlətin qayğısı sayəsində 2000-ə yaxın məscidin fəaliyyət göstərdiyi ölkə üçün bu gözləntilər o qədər də çox deyil.

– Dünyada tolerantlıq məkanı kimi tanınan Azərbaycanda bu gün həm siyasi, həm də mədəni-mənəvi baxımdan yeni dövr başlayıb. Belə bir zamanda ölkə dindarlarının böyük əksəriyyətini birləşdirən Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi öz işinin öhdəsindən gələ bilirmi?

– Çox gözəl gəlir! Şeyxin təşəbbüsü ilə bir sıra faydalı tədbirlər həyata keçirilir. Biri haqda xüsusi demək istərdim. Azərbaycanın bütün bölgələrdəki məscidlərinin axund və imamları bir yerdə, altını cızaraq deyirəm: bir yerdə, çox səmərəli təkmilləşmə kursları keçirlər, öz dünyəvi və ruhani biliklərini möhkəmlədirlər. Onlar üçün eyni geyim forması hazırlanır. Ye-

məkləri-içməkləri, qalmaqları Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi tərəfindən təşkil edilir. Bir ay müddətində növbə ilə bu kurslarda hamı təhsil alacaq. Çox böyük maarifçilik işidir. Bu din xadimləri dini biliklərini təkmilləşdirməklə yanaşı, ölkənin bir sıra dövlət və hökumət, hüquq-mühafizə, televiziya, mətbuat adamları ilə də görüşür, maraqlandıqları sahə ilə bağlı əlavə məlumatlar alırlar. Mən özüm onlarla bir neçə dəfə görüşüb dərslər keçmişəm. O məqam diqqətimi çəkib ki, bu ruhani şəxslərin dünyəvi biliklər almaq ehtiyacları və ən vacibi, həvəsləri var. Şeyxin təşəbbüsü təqdirəlayiqdir.

– Səfər etdiyiniz rayon və şəhərlərdə məscidlərlə, kilsə, sinaqoq, məbədlə yanaşı, hətta bu gün fəaliyyəti olmayan bəzi kilsələrə də baş çəkmişiniz və bu kilsələrlə bağlı müxtəlif layihələrin həyata keçiriləcəyini bildirmişdiniz. Bu sahədə hər hansı iş aparılırmı?

– Qazaxda bir kilsədə olarkən gördüm ki, bu, təmir olunmuş bir abidədir, ancaq gələni yoxdur. Rus Pravoslav Kilsəsinin başçısı arxiyepiskop Aleksandr Ataya təklif etdim və o, kilsənin Multikulturalizm Muzeyinə çevrilməsinə ürəklə razılıq verdi. İndi bu istiqamətdə işlər aparılır. Azərbaycanda məscid ilə kilsənin, sinaqoqun dünyanın heç bir yerində analoqu olmayan anlaşılıq, səmimi, dərin qarşılıqlı hörmətə əsaslanan münasibəti var. Bu münasibətin əsl katalizatoru bir tərəfdən əgər cəmiyyətdirsə, digər tərəfdən dövlətdir. Elə bilirəm, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi bu istiqamətdə həyata keçirəcəkləri dəyərli layihələrlə cəmiyyətimizi sevindirəcəklər.

– Kamal müəllim, Sizə elə gəlmirmi ki, yad dini təmayüllərin ölkəmizə ayaq açmasının kökündə insanların dini biliklərinin azlığı dayanır. Bununla bağlı hansı işlər görülməlidir?

– Bəli, doğrudur. Dini biliklərin aşağı olması özünü göstərir. Belə olmasaydı, bəzi rayonlarda bəzi yeniyetmələr təmiz islam dininə yad təmayüllərə uymazdılar. Məktəb və universitetlər bu bilikləri artırımağın, dolğunlaşdırmağın daha optimal yollarını axtarmalıdırlar. Bunu təkcə müəllimlər, alimlər deyil, onlarla birgə din xadimləri, ilahiyatçılar həyata keçir-

məli, bəlkə mövcud dərsliklərə, xüsusilə, “Həyat bilgisi” dərsliyinə müəyyən əlavələr etməyin faydasını götür-qoy etməlidirlər. Belə boşluqlar dərsliklərimizdə var. Bu istiqamətdə addımlar atmağın yollarını düşünürük.

– Siz ötən əsrdə olduğu kimi, Azərbaycanda hələ də dindar kəsimlə elmi mərkəzlər, dünyəvi təhsil ocaqları arasında uçurumun olduğunu müşahidə edirsinizmi?

– Maraqlı sualdır. Bu “uçurum”u kimlərsə əgər hökmən görmək istəyirsə, görəcək! Əslində, “bardağın o biri yarısı doludur”. Tarixən elmi və dini mərkəzlər bir-birinin içində də mövcud olublar. Elm və din xadimləri, ədəbiyyat və din adamları bir personada da özünü göstəriblər.

Bax, belə məqamları öyrənmək, üzə çıxarmaq vacibdir. Dünyəvi və dini düşüncə nə zaman birlikdə olub, nə zaman bir-birindən ayrı düşüb – bunun faydası nə olub, fəsadı nə olub?! Elm tarixi üçün bu, son dərəcə vacib məsələdir və deyim ki, mən bunun birmənalı cavabını bilmirəm.

Bu gün Bilik Fondu “Dini abidələrimizdə tarixin izləri” adlı çox səmərəli bir layihə həyata keçirir. Bərdə İmamzadəsi kimi müqəddəs bir məkanın elmi təhlili, bərpası məsələləri gündəmə gətirilib. Görkəmli alimlər, din xadimləri, bərpa üzrə mütəxəssislərlə bir yerdə Bərdə ictimaiyyəti bu proyektə qoşulub. Bu hal həm elm ilə dinin yenidən bir-birinin yanında olması deməkdir, həm də məhz dini abidənin tarixi dərinliyində elmi dəyəri olan məqamların real olaraq üzə çıxarılmasıdır. Yenə də elm ilə dinin qədim birgəlik dövrünə işarəni görməmək olmur. Nəticədə, Bərdə İmamzadəsi kompleksinin hərtərəfli öyrənilməsi ilə Azərbaycan tarixinə kiçik bir cümlə də əlavə olunsay – nə böyük sevincl!..

– Bu gün ölkəmizdə bəzi müsəlman ailələrinin qeyri-ənənəvi müsəlman, hətta xristian dini təriqətlərinə qoşulduğunun şahidi oluruq, Sizcə, bunun səbəbi nədədir – informasiya bolluğunda, ya informasiya azlığında?

– Hər ikisində – həm informasiya bolluğunda, həm də informasiya azlığında. İnformasiya qədərində olmağı sevən dəyərdir.

– Ölkəmizdə dini sahədə yerli kadr hazırlığı ilə bağlı fikirlərinizi bilmək istərdik.

– Bu, çox mürəkkəb və çoxşaxəli məsələdir. Təkcə tədrislə bağlı problem deyil. Amma faydalı həlli mümkünsüz də deyil. Bu söhbət çərçivəsində indilik dərinə getmək istəməzdim. Xüsusi mövzudur.

– Bu gün cəmiyyətdə ölkə televiziolarında yayımlanan bir çox proqramlardan narazılıq vardır. Sizcə, insanların narazı olduqları bu proqramların yerini hansı tipli verilişlərlə, TV müsabiqələrlə doldurmaqlar?

– Bölgələrin mədəniyyəti, arxeoloji zənginlikləri, mənəvi dünyası, flora və faunası ilə bağlı müəllif verilişlərini bir layihə kimi mütəmadi işləməklə biz TV-lərin vaxtını bizim hər birimizə faydalı məzmunla doldura bilərik. Təsəvvür edin: bölgə ziyalıları bu filmi özləri yaradır və TV-lərin vaxtı belə filmlərlə dolur. Bizdə milli coğrafiya, “Diskoveri”, tarix, maarifçiliklə bağlı ayrıca TV-lər olmadığından bu məzmununda hazırlanmış verilişlər mövcud kanalları doldurub izləyiciyə nəfəs dərməyə imkan verməməlidirlər. Bunun realizə yolları var və bu istiqamətdə maraqlı məsələlər ortaya çıxır.

– Uzun müddət rəhbərlik etdiyiniz Bakı Slavyan Universiteti ilə indi də hansısa əlaqəniz varmı?

– Mən əvvəllər də, indi də Bakı Slavyan Universitetinin “Tərcümə” elmi-tədqiqat laboratoriyasına başçılıq edirəm. Bu laboratoriyanın çox önəmli məhsulları var. “Filoloqun kitabxanası – 100” seriyasını kitabsevərlər gərək yaxşı xatırlasınlar. Başqa bir layihəmiz artıq başa çatmış “Azərbaycan tərcümə ensiklopediyasıdır”. Ölkədə belə bir ensiklopediya ilk dəfə hazırlanıb və onun işində bir çox görkəmli mütəxəssislər iştirak edir. Bakı Slavyan Universiteti, əslində, multikultural rejimdə işləyən nadir tədris müəssisəsidir. Bu gün də çalışırıq, əldə etdiyimiz dəyərlər, əlaqələr, ab-hava itməsin.

– Sizin fəaliyyətinizi izləyirik və iş qrafikinizin çox gərgin olduğunu müşahidə edirik. Yaradıcılığa vaxt tapırsınızmı?

– Bilavasitə yazmağa – çətin! Amma mən bu son aylarda, demək olar ki, bütün Azərbaycanı gəzib-dolaşdım. Müxtəlif insanlarla görüşdüm, münasibət qurdum. Çox şey yazıldı qəlbimə, yaddaşıma. Kim bilir, nə vaxtsa bu yazılar, bəlkə də, kağıza köçəcək?! Bəlkə də, köçməyəcək?! Amma bu son 7-8 ay mənim özüm üçün başqa bir həyat universiteti oldu...

“AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ BƏŞƏRİ DƏYƏRLƏR SİSTEMİNƏ ÇOX ŞEY VERƏ BİLƏR”

“Azərbaycan” qəzeti, 29 dekabr, 2014

– Hörmətli Kamal müəllim, 2014-cü ilin əvvəllərində Prezident İlham Əliyevin Fərmanı ilə millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirliyi xidməti yaradıldı. Ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə Siz bu Xidmətə rəhbər təyin olundunuz. Bu müddət ərzində Xidmət ölkəmizin müxtəlif rayonlarında, şəhər və qəsəbələrində, həmçinin Bakı şəhərində dini, milli və multikulturalizm istiqamətində faydalı, çoxşaxəli tədbirlər həyata keçirdi. Yeni 2015-ci ildə davam etdirəcəyiniz işlər barədə konkret məlumat vermək istərdinizmi?

– Mart ayından fəaliyyətə başlayan Xidmət, əslində, Prezident İlham Əliyevin Azərbaycanın ideoloji həyatının ahəngdar inkişafını təmin etmək istiqamətindəki düşüncələrinin real təzahürüdür.

Doğru qeyd olundu ki, gördüyümüz işlər çoxşaxəlidir və onlardan yalnız biri ilə bağlı xüsusi danışmaq istərdim.

Prezident İlham Əliyev daim qeyd edir ki, multikulturalizm vətənimizdə özünəməxsus həyat tərzinə çevrilib. Eyni zamanda multikulturalizm dövlət siyasətinin əsas xətti kimi dünya ölkələrinin də xüsusi marağına səbəb olur və biz bu sahədəki təcrübəmizi hamı ilə bölüşməyə hazırıq. Azərbaycan multikulturalizmi həm siyasi, həm sosial təcrübəsi ilə bəşəri dəyərlər sisteminə bu gün çox şey verə bilər.

Möhtəşəm Heydər Məscidinin açılışı zamanı Prezident İlham Əliyev bir məsələyə toxundu. Dünya siyasətçiləri, ictimai, elmi xadimlər, mədə-

niyyət nümayəndələri çox zaman belə bir sualla müraciət edirlər ki, necə ola bilər, Azərbaycanda müxtəlif dinlərin nümayəndələri, ruhani başçıları bir-birinə qarşı bu cür səmimi və xeyirxah qardaşlıq münasibətilə yaşaya bilirlər?! Bunun səbəbini soruşurlar. Əlbəttə ki, bu fenomenin ciddi səbəbini cavabını elmi araşdırmalar aparıb vermək də mümkündür. Amma, mənəcə, bunun səbəbini elmi araşdırma aparmadan da açmaq olar. Cavab budur: Prezident İlham Əliyevin şəxsiyyəti! Bəli, məhz Prezident İlham Əliyevin müxtəlif din xadimlərinə eyni səmimi münasibəti, eyni diqqət və qayğısı onların dövlətə və bir-birinə səmimi münasibətini formalaşdıran həm insani, həm də siyasi səbəbdir. Bunun isə əsasında Ulu öndər Heydər Əliyevin şəxsi nümunəsi durur. Siyasi və insani varislik bu şəkildə öz təntənəsini yaşayır.

– Azərbaycan multikulturalizmin bir fənn kimi ali məktəblərdə tədrisinə başlanılacağı ilə bağlı cəmiyyətdə artıq müəyyən məlumat var. Bu məsələ haqqında xüsusi olaraq nəyi qeyd etmək istərdiniz?

– Bu gün Azərbaycan multikulturalizmi şaxələri, istiqamətləri, qatları ilə artıq elmi-nəzəri və praktik tədqiqat obyektinə çevrilmə mərhələsinə qədəm qoyub desək, səhv etmərik. Onun mənəvi, mədəni, siyasi əsaslarının öyrənilməsi, dünya multikultural ənənə və təcrübəsinin mühüm məqamları ilə faydalı mübadilə potensialı bu istiqamətin ictimai, fəlsəfi, siyasi elmlər sırasında öz yerini tutmasını şərtləndirir. Biz öz təcrübəmizi, Ulu Öndərin bu sahədəki yorulmaz fəaliyyətini dünya səviyyəsində ortaya qoymalıyıq. Ölkəmizin multikultural təhlükəsizliyinin qarantı kimi çıxış edən Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətini örnək kimi öyrənməli və öyrətməliyik.

Bu məqsədlə Xidmət tərəfindən iki tədris proqramı hazırlanıb. Onlardan biri bakalavr səviyyəsi üçün “Multikulturalizmə giriş” proqramıdır. Digəri magistratura səviyyəsi üçün “Azərbaycan multikulturalizmi” proqramıdır. Bu proqramlar həm Azərbaycan, həm də xarici ölkə universitetlərinin tələbələri üçün nəzərdə tutulur. Təsəvvür edin, müxtəlif xarici ölkələrdə bu istiqamətdə çoxlu tədbirlər – konfranslar, dəyirmi masalar, sərgilər, konsertlər təşkil edilir, xeyriyyəçilik aksiyaları həyata keçirilir. Bunlar

çox yaxşıdır. Eyni zamanda bəzi əlavələrə də ehtiyac var. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi bu istiqamətdə öz missiyasına uyğun konkret addımlar atmağa hazırlaşır. Qarşıdakı semestrdən etibarən Avropanın bir neçə universitetində həm də “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni tədris olunacaq. Artıq Rusiyanın, Litvanın, İtaliyanın, Gürcüstanın, İsveçrənin, Türkiyənin, Bolqarıstanın bəzi tanınmış universitetləri onlara təklif edilən bu fənnin tədrisinə razılıq veriblər. Fənn yeni olduğundan onu tədris edəcək mütəxəssislər üçün Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi hazırda hazırlıq məşğələləri keçirir. “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni ya xarici ölkə universitetlərinin mütəxəssisləri tərəfindən tədris ediləcək, ya da həmin fənn üzrə müəllim buradan göndəriləcək. İndi bu böyük işin hazırlığı gedir. İnanıram ki, ildən-ilə həm xaricdə, həm də ölkə daxilində bu tədris ocaqlarının sayı artacaq və daha çox xarici ölkə gənci Azərbaycan barədə məlumat alacaq, onun dostuna çevriləcək.

Digər tərəfdən belə bir universal fənnin Azərbaycan gəncliyinə də təqdim edilməsinə ehtiyac var. Multikulturalizm xalqın tarixi, mədəniyyəti, psixologiyası, dünyagörüşü, dili, ədəbiyyatı, siyasi baxışları, durumu, gələcək inkişaf istiqamətləri, hədəfləri, bəşəri dəyərlər sisteminə verdiyi töhfələr barədə ümumiləşdirici elmi təlimdir. Tutaq ki, bu saydıqlarımız humanitar yönlü universitetlərdə bu və ya başqa şəkildə (dil, ədəbiyyat, tarix, mədəniyyət yönlərindən) tədris edilir. Bəs texniki istiqamətli universitetlərimizin tələbələri təhsili boyunca belə fənlərin heç qoxusunu belə almırlar – bu, necə olsun?! Niyə bizim texniki, tibb, iqtisadi, neft universitetlərimizin tələbələri Azərbaycanla bağlı bu dərəcədə vacib mətləblərdən xəbərsiz olsunlar?! Xəbərdar olsalar, bu gənclərin həyata atıldığı zaman vətənpərvərlik, azərbaycançılıq, dinlə bağlı təsəvvürləri daha möhkəm və səbatlı olmazmı?

Bütün bunları nəzərə alaraq, bir daha o fikrə gəlirik ki, Prezident İlham Əliyevin “multikulturalizm bizim həyat tərzimizdir və ona alternativ yoxdur” kəlamının ölkəmiz və xalqımız üçün əhəmiyyəti sonsuzdur. Cəsarətlə demək olar ki, müasir dünya ictimai-siyasi fikir tarixində bu yanaşmanın çəkisi böyükdür və əhəmiyyətli yeri var.

Azərbaycan multikulturalizmi bu gün dünya məşəabında elmi və təcrübi nümayişini həyata keçirməyə hazırdır. Biz bu fenomeni öyrənmək istəyənlər üçün istər Azərbaycan, istərsə də dünyanın ən müxtəlif elm, mədəniyyət ocaqlarında hər bir şəraiti yaratmağa hazırıq və bunu əzmlə edəcəyik. Nəticədə ümidvaram ki, bütün dünyada Azərbaycanın dostlarının sayını artırmış olacağıq. Bu, Ulu Öndərin göstərdiyi hədəflərə doğru aparan yoldur, bizim həm borcumuz, həm də haqqımızdır.

– Kamal müəllim, sonda Yeni il arzularınızı öyrənmək istədik.

– Əlbəttə, Yeni il özü ilə yeni fikirlər, yeni yanaşmalar gətirəcək. Arzu edirəm ki, 2015-ci il millətimiz və Vətənimiz üçün, Prezidentimiz üçün uğurlu olsun.

“ALLAH BİLMƏYƏNLƏRİ BİLƏNLƏRİN QƏZƏBİNDƏN QORUSUN”

Kulis.az, 17 mart, 2015

(Söhbətləşdilər: Qan Turalı və Şərif Ağayar)

Qan Turalı: Kamal Abdullayevi Kamal Abdulla edən nədir? Öz ədəbi yolunuzu necə xarakterizə edərsiniz? Sizi fərqli edən nədir?

Kamal Abdulla: Yazı-pozu adamının ədəbi cameədə fərqli görünmək niyyəti olur. Bu təbii haldır. Mən də ədəbi-bədii yazılarımda soyadımdakı son şəkilçidən “soyunmaqla” bunu etdim. Yeni heç nə uydurmaq istəmədim. Bu, bir etiraz, bir iddia deyildi. Bu, bəlkə də, ədəbi cameəyə keçid üçün özümün-özümə kəsdiyim “bilet” idi.

Ədəbi yolum və məni başqalarından fərqli edən xüsusiyyətlər barədə isə mənim danışmağım bir az tezdir. Başqaları hələ bu barədə kifayət qədər danışır.

Şərif Ağayar: Sizcə, son romanlarınızı sovet dövrü nəsrindən fərqləndirən nədir?

Kamal Abdulla: Mənim üçün bu suala cavab vermək çətindir. Bu barədə düşünməmişəm. Mənim bu barədə düşünməyim və nəsə deməyim etik olmaz.

Qan Turalı: Siz postmodernistsinizmi? Bir çoxları Sizi postmodernist yazıçı sayır...

Kamal Abdulla: Bilirsiniz, çox adamda termin aludəçiliyi məsələnin mahiyyətini dəqiq bilməməkdən gəlir. Mənim yazdıqlarımı postmodern müstəvidə qəbul etmək olarmı?

Postmodernizm, əslində, berrəngli, yeknəsək ifadə və yanaşma forması deyil. Onun istiqamətləri, şaxələri var. Bir istiqamət, belə deyək, mətnlə “oyunmaq”dır. Mən bəzi mətnlərimlə bu istiqamətdə, bəli, varam. Mövcud mətnlərin başqa, tanış olmayan interpretasiyası (kimi buna deşifrə deyir...), başqa məzmunun köhnə formada imitasiyası... Türkiyədə bir alim (adını deməyəcəyəm) “Yarımçıq əlyazma” barədə məqalə nəşr etdirib və məqalədə romanı Kamal Abdullanın tapdığı 13-cü boy kimi təhlil edib. Yəni bu “13-cü boy” artıq öz imitativ həyatını yaşaya bilir. Amma, əlbəttə ki, bu, bir oyundur. Məni həmişə kiməsə qədərindən artıq sitayiş qıcıqlandırır. İndi, baxın, görün, mən tam olaraq postmodernistəm, yoxsa deyiləm?!

Şərif Ağayar: Postmodern bir az da yaşam tərzidir. Yüksək vəzifə tutanlar isə daha çox qanunlarla, yəni konstruksiya ilə işləməli, dəyərlər sisteminin keşiyində durmalıdır. Bu mənada Kamal Abdullayevlə Kamal Abdulla necə yola gedir?

Kamal Abdulla: Sizcə, yola gedə bilirmi?! Mənim içimdə heç bir uyumsuzluq yoxdur. Kənardan necə görünür – bunu siz bilirsiniz.

Yenə “yaralı yerə” qayıtmaq istəyirəm. Axı niyə elə bilirlər ki, “Yarımçıq əlyazma” bizim mifoloji qəhrəmanlara gülür? Bu, əgər gülüşdürsə, nəvazişli, sevgidolu gülüşdür. Dastandan biz məgər bilirdik Dədə Qorqud harda yaşayır, hardan gəlir, hara gedir? Bilmirdik. Salur Qazan, Aruz Qoca, Beyrək, Basat nə cür bir-birilə davrana bilərlər? Bilmirdik. Onlar monoton, içləri ağappaq, təmiz (yəni yazılmamış kağız!) kimidirlər. Mən, əslində, ala-çıq söhbətinə qayıdıram, onları alaçıqdan çıxarmışam. Günortac, Xan qəsri, At meydanı, daxili iyerarxiya, subordinasiya və onun pozulması məqamları, Dastandakıların bəzən ağızlarını doldurub demək istədikləri və uddunub demədikləri... Bayındır xanın reanimasiyası (Dastanda o paraliç vurmuş durumda deyilmi?), Salur Qazanın canlıya dönməsi, Boğazca Fatmanın, Şirşəmsəddinin “ətə-qana” dolması. Maraqlı deyil?! Bəzilərisə, tutub

bu söz belə olmalı idi, olmadı... Yoxdu söz. Var – Söz. Və mahiyyətlər dünyası!

Qan Turalı: Deyirsiniz: “Alaçıqdan bu gün də bəzilərimiz çıxıb bilməyib”. Onları ordan çıxartmaq üçün çalışmaq gərəkdir, yoxsa üz qoyub uzaqlara getmək?

Kamal Abdulla: O deyim belədir: “Mağaradan çıxmış, alaçıqdan isə hələ də çoxumuz çıxıb bilməyib.” Provinsial təfəkkür daşıyıcılarına ünvanlanıb. Necə ki, vaxtilə Niççenin bir öncəgör kimi dediyi “Səhra böyüyür” sözləri öz dərinində bütün və hər cür nadanlığı, yarımçıqlığı, savadsızlığı, qabiliyyətsizliyi və s. nəzərdə tuturdu, eləcə də “mağara” haqda demək olar – bizim tarixi vətənimiz haqda. Biz ilkin mədəni dəyərləri qəbul etdikdən sonra, yəni adam olduqdan sonra oradan çıxdıq. Bundan sonra alaçıq girdik və oradan artıq insan kimi çıxmalydıq. Amma provinsiallıq bizim bəzimizi orada tutub hələ də saxlayır. Nəticədə, “səhra böyüyür”.

Bəzən düşünürəm ki, onları elə orda qoyub uzaqlara getmək daha doğru olardı. Amma gedəndən sonra da düşünəcəyəm ki, yox, gərək onları alaçıqdan çıxaraq və geri dönəcəyəm. İki yol arasında – belə deyək.

Qan Turalı: Haqverdiyev və Borxes. Onları Sizin daxili dünyanızda yanaşı qoyan nədir?

Kamal Abdulla: Hər ikisi roman yazmayıb. Amma hər ikisinin istənilən mətni roman siqləti daşıyır. Roman qədər “doyumlu” olan kiçik bir hekayə fərzə çıxmağına bir addım qalmış müzəffər piyada kimidir. Qələbə onun qələbəsidir.

İkisini də çox sevirəm. İkisini də dönə-dönə oxuyuram. Bizim ən mistik yazığımız Haqverdiyevdir. Borxesdəki kimi olmasa da, mistika onda kifayət qədər güclüdür.

Şərif Ağayar: Sizi Ekoya bənzədirlər... Amma o, mədəni-ictimai fəaliyyətində daha çox etirazçı, yenilikçi kimi tanınır. Yeni təhsil sistemi, ortadoksal xristianlıqla bağlı mühafizəkar İtaliyaya açıq-aşkar intellek-

tual savaş açır. “Gülün adı” və “Yarımçıq əlyazma”dakı “tədqiq olunan” əlyazmalar bu paralellik üçün kafidirmi?

Kamal Abdulla: Mən kimlər tərəfindənsə aparılan bu cür paralel bən-zətmələrlə, inandırım sizi, fəxr eləmirəm. Kim məni oxuyarkən kimi xatırla-yırsa, bu onun öz intellektual çəkisinin məsələsidir. Bu şəkildə çoxlu Azər-baycan yazıçı, şairini də kimlərə, hətta başqa dahilərə oxşatmaq mümkün-dür. Amma bir məsələ var – bu etirazçılıq əhvalı. Vacib deyil, sən səsini başı-na atasan, yazan adam üçün daha vacibi – sözünü deməkdir. Bəzən pıçiltının gücü daha çox olur. Oxuyan oxuyur, anlayan anlayır. Amma onu deyim ki, məni şəxsən yaxşı tanıyanlar bunu bilir – mən həmişə gücü çatmayanın ya-nında olmuşam. Zalımın yanında heç zaman olmamışam.

“Gülün adı” ilə “Yarımçıq əlyazma”dakı paralellər və oxşarlıq isə İta-liya ilə Azərbaycan arasında olan qədərdir. Elə bir mükəmməl roman qarşı-sında mənim mətnim “Sehrbazlar dərəsi”ndəki Görükməz təpə kimidir.

Şərif Ağayar: “Yarımçıq əlyazma” romanını “Dədə Qorqudun Qara kitabı” hesab etmək olarmı? Bəzi mütəxəssislər düşünür ki, tarixi deşifrə etmək, daşlaşmış dəyərləri dekonstruksiyaya məruz qoymaq bizim kimi kiçik və özünü tam olaraq dünyaya tanıda bilməyən ölkələr üçün hələ ki tezdir... Bu barədə düşüncələriniz maraqlı olardı.

Kamal Abdulla: Yəni “Dədə Qorqud”da özünü göstərən, amma giz-lin şəkildə göstərən, bir növ gizlənmiş nüansları bir az da gizlətmək lazı-mdır, eləmi? Əvvəla, “Dədə Qorqud”u deşifrə etmək hələ tarixi deşifrə etmək deyil. İkinci, bu deşifrə söz-söz, cümlə-cümlə Dastanın içində, dərinində “sayrışır”. Şelling deyirdi ki, sözün dibində müxtəlif mənalar sayrışır. Eynən burda da elə. Mənim deşifrəmin inkarı mümkünsüz olan bünövrəsi var – bu, “Gizli Dədə Qorqud”dur.

O ki qaldı “bizim kimi kiçik xalqlara”, bəs bu “boşluqları” bizim əvə-zimizə kim doldurmalıdır?! İnandırım sizi, biz bunu etməklə uduzuruq, əksinə, uduruq. Bu şəkildə “Dədə Qorqud” mətnini oxumağa yeni həvəs və bu mətni dəyərləndirməyə yeni ehtiras yaranır. Mən bunun şahidi olmuşam. Mənə bunu xaricdə də, özümüzdə də deyiblər. Roman hətta “Dədə

Qorqud"u vaxtilə oxumuş adamları da bir daha Dastanı vərəqləməyə məcbur edib. "Görüm, bu Kamal Abdulla bunu düz deyib, yoxsa yox?!"

Özünü tam olaraq dünyaya tanıtməğın bir yolu da öz əyər-əskiyimizi (ilk növbədə, düşüncəmizdə) özümüzün düzəltməyimizdən asılıdır.

Şərif Ağayar: Normal bir ədəbiyyat müəllimi Sizin bəzi hekayələr və "Yarımçıq əlyazma" romanının dilində çoxlu "qüsurlar" tapa bilər. Məsələn, belə bir cümləniz var: "Qıpqırmızı bozararaq..." Şəxsən mən bunu redaktə xətası kimi dəyərləndirirəm və təbii ki, Sizin, nöqsan hesab etdiyim bu nüansları bilmədiyinizi iddia etmək doğru olmazdı. Bu nədir? Doğrudanmı, yeni dil? Bəlkə, üslub xətası, bəlkə, yeni üslub, bəlkə, nələrisə qəsdən dağıtmaq və s. Etiraf edirəm ki, bir neçə il əvvəl məhz bu "nöqsanlar" "Yarımçıq əlyazma"nı oxumağıma mane oldu və YARIMÇIQ saxlamalı oldum. Halbuki çox sadə bir redaktə ilə düzələ bilər.

Kamal Abdulla: Çox maraqlı bir məqama toxundunuz.

İstərsəniz, mən özüm "Yarımçıq əlyazma"nı, yaxud hər hansı başqa mətnimi elə redaktə edirəm ki, Mehdi Hüseyn mətni kimi son dərəcə "ütülü" olsun. Amma axı, o zaman bu mətn öz ilkinliklərindən xali olacaq. İtirəcək. Gəlin, mən sizə Süleyman Rəhimovdan – bu dil azmanından, nə qədər desəniz, o dövrün Azərbaycan dilinə yad ünsürlər tapım göstərim. Onlar dağ çayının sel zamanı özü ilə gətirdiyi "tör-töküntülər"dir. Sel zamanı ola, dağ çayı ola, burda nələr olmaz?! Ağac kötükləri, qol-budaqları, daşlar, kəsəklər, nə bilim daha nələr, nə desənizlər... Mənim üçün vacib olan dilə dayaq-landı ondan o tərəfə – mahiyyətlər dünyasına baxmaq, onun siluetini oxucu təsəvvürü üçün cızmaqdır. Dil bir körpüdür, oxucunu mahiyyətlər dünyasına keçirən körpü. Sən bəzən doğru, bəzən "səliqəsiz" dil ünsürlərinə ayaq basa-basa o tərəfə – uydurulmuş, bəli, bu sözdən çəkinməyə, uydurulmuş mahiyyətlər dünyasına qədəm qoya bilirsənsə, bu mənim nailiyyətimdir. Yox, əgər sən mahiyyətlər dünyasına keçə bilmirsənsə, dilə, ingilis filosofu Hobbs demiş, hörümçək toruna ilişən kimi ilişib bu tayda qalırsansa, mən sənə timsalında bir oxucu itirmiş sayılıram.

Ortada “kon”a qoyulmuş mahiyyətlər dünyası varsa, dil nahamvarlıqları məni düşündürməz.

İndi gələk sizin redaktə xətası kimi qeyd etdiyiniz “qıpqırmızı bozaraq” ifadəsinə. Əlbəttə, ilk baxışda ya qızararsan, ya da bozarsan. Bunlardan biri olar. Amma yadınızdadı işığın hərəkət sirri? Bu fizikanın möhtəşəm ixtiralarından oldu. Işıq həm diskret, həm də ardıcıl, fasiləsiz hərəkət edir. Bunları sanki ayrı-ayrılıqda təsəvvür edə bilərik. Amma bu iki bir-birini inkar edən məqamı bir yerdə (!) necə, təsəvvür etmək asandı mı? Bunu “yüksək kalibrli” fiziklər edə bilir. Işıq məhz bu cür – həm ardıcıl, fasiləsiz, həm də fasiləli şəkildə, amma bu ikisi, eyni zamanda (!) hərəkət edir.

Dildə nə üçün belə vargəllər etməyə k?!

Amma razıyam. O misalda mən Okkam ülgücünü vaxtında saxlamamışam. “Yarımçıq əlyazma”nı ağıllı oxucunun yarımçıq saxlaması ilə bağlı isə onu deyə bilərəm ki, bu mətnə üç giriş hissəni səbrlə oxuyub sona çatdırdınsa, (o hissələrdə isə səni çaşdıran dil “avantüraları” yoxdur, sanıram) bütün romanı əvvəl-axır oxuyacaqsan.

Şərif Ağayar: *Əgər özünüzdən nə vaxtsa dediyiniz kimi, yeni dil və ya dilin xaricindəki dildirsə “Unutmağa kimsə yox” romanının mətnində niyə kifayət qədər səliqəli davranmışsınız və əənənənizi pozmuşunuz?*

Kamal Abdulla: Halbuki bununla bağlı mənə yenə də xeyli “ciddi” iradlar bildirildi. Mən guya bu mətnə Azərbaycan dilinin zəngin imkanlarından istifadə etməmişəm, edə bilməmişəm. Məsələnin kökü isə başqa yerdədir. Əgər mən “Yarımçıq əlyazma”da Azərbaycan dilinin zəngin vasitələrindən yetərincə istifadə etməmişəmsə, bunun günahı axı məndə deyil, o dövrün Azərbaycan dilindədir. Mətn axı başdan-ayağa imitasiya idi. Mən bu müasir zənginlikləri ora necə daşıya bilərdim?! Mən bu mətni yazanda hətta “ona elə gəldi...” kimi bütün yazıçıların ən sədaqətli köməkçi formulundan da istifadə etmədim. Elə bil, əl-qolumu bilə-bilə bağladım və özümü dəryaya atdım. Təsəvvür edirsinizmi, nə qədər çətin oldu və mən necə böyük səbrlə daxildə baş verənləri xaricə “köçürürdüm”.

“Unutmağa kimsə yox...” isə artıq başqa əhval və intonasiyanın bətnindən çıxdı. Burada müstəqil mahiyyətlər dünyası vardı. Dil öz-özünə doğulurdu. Doğulan kimi də ölməliydi. Dil oxucunu Xaron kimi Stiks çayından mahiyyətlər dünyasına keçirib gözəgörünməz olmalıydı.

Fikir vermisinizmi, “Yarımqıq əlyazma”dakı məqbul sayılmayan dil ünsürlərinin tənqidi ancaq “Dədə Qorqud” hissəsiylə bağlı oldu. Şah İsmayıl hissəsindəki XVI əsr Azərbaycan diliylə bağlı etiraz olmadı. Bu məsələ mətnlə bağlı idi. “Dədə Qorqud” mətni var idi. Amma Şah İsmayıl mətni yox idi. “Sehrbazlar dərəsi”nin və “Unutmağa kimsə yox...”un da arxasında mətnlər dayanmamışdı. Bütün bunları dillə bağlı iradlarını qərribə bir təkidlə irəli sürənlər nəzərə almalı idilər.

Xüsusi səliqə ilə isə heç bir mətnimə yanaşmamışam.

Şərif Ağayar: Dədə Qorqud yuxunuza girmədi heç?

Kamal Abdulla: “Yarımqıq əlyazma”dakı girişlərin birində belə bir məqam var. Məndən, yəni tədqiqatçıdan bir pirani şəxs (bəlkə də, Dədə Qorqud idi, yaxşı tanımadım) yuxuma girib soruşur: “Nə üçün bunu etdin?” Mən cavab verirəm: “Bilmirəm”. Sonra da: “Allah bilməyənləri bilənlərin qəzəbindən qorusun!” sözləri ilə bu giriş sona çatır.

Şərif Ağayar: Bəzən yazıçı Kamal Abdullada da Bayındır xanlıq hiss olunur... Amma əli qələmli Bayındır xan... Bir yanı Dədə Qorqud olan Bayındır xan...

Kamal Abdulla: Vallah, kim necə görmək istəyirsə elə də görür. Bakı Slavyan Universitetinin qapıda duran fəhlələrindən, dəhlizləri təmizləyən xidmətçilərindən soruşun, görün, onlar necə görür məni? Əsl cavab onlarınkıdır. Onlar daha təmiz və kirlənməmiş adamlardır.

Şərif Ağayar: Doğrudan, casus kimdir?

Kamal Abdulla: Casus fantomdur. Hamı casus ola bilər və heç kim də olmaya bilər. “Ol vaxt”ın casusu ilə bu günün casusu başqa-başqa şəraitdə “işləyirdilər”. “Ol vaxt”lar sərhəd yox, hüquq-mühafizə yox... İnsan-

ların bir-birinə əşyayı-dəlilsiz inandıqları bir mühit... Boğazcanın bir kəlməsi yetir ki, dünən casusa hər bə-zorbalarını göstərən həşəmətli bəylərin bu gün onun qarşısında qəlbləri yarpaq kimi titrəsin.

Şərif Ağayar: Sizcə, niyə Azərbaycanda həmişə “Mağaranın iniltisi”ni eşidə bilən adamların ayaması “Dilbilməz” olur, onlara heç kim inanmır və heç vaxt taleləri düz gətirmir...

Kamal Abdulla: Çünki, əslində, mağara inildəmir. Bunu adamlar uydururlar. Və adamlar özlərindən olmayana genetik olaraq yad kimi baxırlar.

Şərif Ağayar: “Unutmağa kimsə yox”dakı mağara daha çox hansıdır: Əshabi-kəhf, ya Platonun mağarası... Bəlkə, İsanın yoxa çıxdığı yer-altı məqbərə?

Kamal Abdulla: Bizim hamımızın vaxtilə çıxdığımız, bəzimizin isə indiyənədək içində qaldığı mağaradı.

Şərif Ağayar: Son romanınızı oxuya-oxuya düşündüm: Nə əcəb bunun adını “Çiçəkli yazı” qoymayıbsınız? Həm də “Yarımçıq əlyazma”ya ad göndərməsi olardı...

Kamal Abdulla: Bu yerdə bir etirafda bulunmaq istərdim. “Qızılgülün adı”nın birbaşa bu məsələyə dəxli var. Ekonun romanını oxuduqca onun adının hansı məqamda qarşımda zühur edəcəyini, hansı simvolik və konseptual məsələlərə işarə edəcəyini ürəyim ata-ata gözləyirdim. O isə heç vəchlə özünü büruzə vermirdi. Elə dərinədə idi ki. Nəhayət, lap sonda bir yerdə, bir dəfə sanki ötəri ifadə kimi “qızılgülün adı” sözləri səsləndi. Mən bu sirri – adın mətndən beləcə uzaqdan-uzağa, “gen gəzməsinin” əsl səbəbini hələ də anlaya bilməmişəm. Amma ləzzətini duymuşam.

Mən bilmirəm, mənim mətnimin adı mətndən kifayət qədər gen gəzib-dolana bilir ya yox?! Bu ad bir yerdə qədim əlyazmanın deşifrə olunmuş yazısında bir misra kimi üzə çıxır. Və itir. Qeyb olurmu? Bilmirəm.

“Çiçəkli yazı” və “Yarımçıq əlyazma”? Məncə, yox. Bu adlar bir-birilə, mən hiss edirəm ki, itələşərdilər.

Şərif Ağayar: Bu kitablar haqda çoxlu yazanlar oldu. Açıq, bəzi yazılarda məqsədin ədəbiyyat olmadığını sezirəm. Bu Sizi narahat etmir ki? Səmimi münasibətləri rahatca ayırmaq olur yoxsa?

Kamal Abdulla: Əvvəl çox narahat edirdi. İndi etmir. Öyrəncəli oldum – düşünməyin. Bilirsinizmi, bunu yazanların hökmən mənə yarınmalarını iddia etmək gülüncüdür. Bu romanın neçə ölkədə çap olunmasının (hətta Fransada, Rusiyada, İtaliyada, Türkiyədə ikinci dəfə nəşr edildi) ancaq maliyyə səbəblərini aramaq – nadanlıqdır. Kimsə özü-özünə təskinlik vermək istəyirsə, özü bilər, mən nə edim ki, bunu mənsiz edə bilmirlər. Qəti və birmənalı deyirəm, mən hələ heç bir nəşriyyata kitabımın çapı üçün maliyyə yatırımı etməmişəm. Əksinə, mən artıq xarici nəşr evlərindən qonorar almağa başlamışam.

Rəyinə sonsuz inandığım bir neçə adam var. Onların fikrindən sonra mənə heç nə lazım deyil.

O biri fikir bildirənlərə isə bir daha təşəkkür edirəm. Amma qoy o bəzən qeyri-professional yazılan rəylər də kimsəni narahat etməsin. Ürəyini boşaltmaq istəyən bunu etməlidir. Burda ancaq Kamal Abdulla faktoru yoxdu. Burda qeyri-tanış mətn var. Qeyri-tanış “dil” var. Yeni estetikə var. Burda başqa Dədə Qorqud var. Burda arzu edilən Şah İsmayıl var. Hamı bunları görmür. Yaxud görür və görməzliyə vurur. İnanın mənə, səmimi münasibəti çox rahatca ayırmaq olur.

Şərif Ağayar: Məhsuldarsınız. Nə vaxt işləyirsiniz?

Kamal Abdulla: İndi artıq əvvəlki kimi deyiləm. Mən birdən-birə çox ağır yük götürdüm. Üç roman, özü də dalbadal, doğrudan, ağır oldu. Hələ də onların mənəvi ağırlığından canımı qurtara bilməmişəm. İki-üç hekayə kov deyil. Harda gəldi, orda işləyə bilirəm. Səs-küyün içində xüsusi ləzzət verir. Bir də ki, əsas harda gəlməsi deyil, əsas nə gəlməsidir.

Adətən, gecələr yazardım.

Qan Turalı: Hal-hazırda nə yazırsınız?

Kamal Abdulla: Heç nə. Heç nə yazmıram, yaxud heç nə yazıram.

Şərif Ağayar: İsa Hüseynovun qızı dedi ki, “Yarımçıq əlyazma”nı mənə oxutdurub qulaq asırdı. Üslub və tarixə yanaşma baxımından elə də yaxın deyilsiniz. Sizcə, bu romanda İsa müəllimi çəkən nə olub?

Kamal Abdulla: Çətindi demək. Mən tarixi mövzuda yazmamışam. Mən hissələrin tarixindən yazmışam. Onun isə tarixi mövzuda yazdığı ssenarilər bədii mətnlərindən xeyli fərqlənir. Bəlkə, onu sakrallığa baxış özünə çəkmişdi?! İki müxtəlif istiqamətdən baxış var ortada. O dahi üçün sakrallıq həqiqət idi. Mən binəva üçün həqiqət sakrallıqdı.

Şərif Ağayar: Yazılara inanırsınız? Alın yazısı, Orxon Yenisey yazıları, əlifbadakı işarələrin quruluşundakı mistika... Məsələn, Çin əlifbası Sizin mağaradakı kimi çiçəyə yox, ağaca bənzəyir... Bunun insan taleyinə bir təsiri varmı?

Kamal Abdulla: Mağaradakı bizim yazı idisə, o isə bizim yazı idi, elə çiçəyə bənzəməliydi. Mən ona inanıram ki, indicə əgər çeçələ barmağımla hansısa bir hərəkəti etsəm, ya etməsəm, dünya tarixi tamam başqa cür davam edəcək. Mənim alın yazım da bu “başqa cür”ün içində. Necə deyirlər, kəpənək qanadlarını açıb uçdusa Sakit okeanda təlatüm yaranacaq...

Çinlilərin və yaponların əlifbası o əlifbanın adamlarına hökmən təsir etməli idi. Hətta onların təbiəti də (mən bunu Yaponiyada olanda müşahidə elədim) özlərinə, yaratdıqlarına oxşayır. Məsələn, Yaponiyada ağaclar ucalarkən qədim məbədlərin üslubunda ucalırlar. Bəlkə də, əksinə. Məbədlər tikilərkən ağaclara oxşadırlar.

Digər tərəfdən, tale ilə həyat (mən buna çox inanıram) eyni şey deyil. Taleyində olan həyatında olmaya bilər.

Şərif Ağayar: Bəhram kişi özü də bilmədən buddistdir: bunu düzmü müşahidə etdik?

Kamal Abdulla: Bəhram kişi buddist deyil. Ola bilər, mən buddistəm. Çünki, əslində, Bəhram kişi – Floberi xatırlasaq, – bu, mənəm.

Qan Turalı: Siz də darıxan adamsınız?

Kamal Abdulla: Hərdən “hə”, hərdən “yox”... Dostlarımın yanında darıxmıram. Yazmaq üçün darıxıram. Xüsusən də başladığım işi sona çatdırmağa həmişə darıxmışam, təntimişəm.

Çayld Qarold, Oblomov kimi isə – yox. O cür darıxanların vaxtı keçib getdi, mənəcə. İndi “darıxıram” deyənlər özlərinə bioqrafiya yazırlar.

“BİR NƏFƏSƏ! ANCAQ BİR NƏFƏSƏ”

Litdiaspora.az, 23 mart, 2015

- BİR NƏFƏSƏ! ANCAQ BİR NƏFƏSƏ!
- Yəqin ki, həyat ədəbiyyat deməkdir.
- Hər ikisi.
- Mərhəmət.
- Biri mələkdir, o biri deyil.
- Yoxdur!

“HƏMRƏYLİK İÇİNDƏ YAŞAMAQ BÜTÜN ÖLKƏNİN İŞİDİR”

“Yeni Azərbaycan” qəzeti, 31 iyul, 2015

“Rossiyskaya qazeta”nın 27 iyul nömrəsində “Azərbaycanskiye investsiya” nəşri ilə uzunmüddətli birgə layihə çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Kamal Abdullayevin layihənin rəhbəri Şamil Məcidova verdiyi “Həmrəylik içində yaşamaq bütün ölkənin işidir” sərələvhəli müsahibəsi dərc olunub. AZƏRTAC həmin müsahibəni təqdim edir.

Qonağımız akademik Kamal Abdullayevdir.

Beynəlxalq ekspertlərin və profil elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yekdil rəyinə görə, Azərbaycan harmonik milli-etnik münasibətlərin formalaşdığı ölkə modelidir. Mədəni müxtəlifliyin cəmiyyətin inkişafı və təhlükəsizliyi faktoruna çevrilməsi sahəsində unikal təcrübə toplanıb. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Kamal Abdullayev gənc müstəqil dövlətin bu çox həssas sahədə sanballı uğurlara necə nail olmasından söhbət açıb.

– Azərbaycan Prezidentinin Fərmanı ilə ölkədə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri xidməti yaradılıb. Bu qərar hansı konseptual mülahizələrə əsaslanıb? Belə dövlət qurumunun yaradılması üçün prinsiplial zərurət nədən ibarətdir?

– Qısaca belə cavab verə bilərəm: xidmətin yaradılması ideoloji müstəvidə bəzi boşluqların doldurulması və əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş multikulturalizm siyasətinin müəyyən dövlət strukturu tərəfindən sistemli şəkildə davam etdirilməsi zərurətindən irəli gəlib. Azərbaycanda istər millətlərarası və dinlərarası münasibətlər, istərsə də multikultural dəyərlər sahəsində əsrlər boyu təşəkkül tapan ənənələr mövcuddur. Onları qorumaq və sistemləşdirmək, ardıcıl inkişafına müvəffəq olmaq çox əhəmiyyətlidir. Ölkəmizin multikultural təhlükəsizliyi kimi müəyyən etdiyimiz özünəməxsus unikal hadisə bunu tələb edir. Əminəm ki, iqtisadiyyat, energetika, ərzaq və digər sahələrdə olduğu kimi, öz multikultural təhlükəsizliyini də təmin etməyə qabil olan dövlətlər bugünkü mürəkkəb siyasi şəraitdə, şəxsiz ki, özlərini daha inamlı, daha müstəqil və daha azad hiss edirlər. Azərbaycan bu cür nadir ölkələrdən biridir.

– Azərbaycanın multikulturalizm təcrübəsini geniş yaymaq ideyası artıq müstəqilliyin ilk illərində ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülmüşdü. Vaxtı gələndə inkişafına güclü təkan verildi. “Azərbaycanda multikulturalizm” anlayışının arxasında nə dayanır? Hansı milli, ictimai-tarixi ənənələr onun parametrləri qəbul edilə bilər?

– Multikultural əhval-ruhiyyə və multikultural dəyərlərə qayğıkeş münasibət uzun əsrlər boyu Azərbaycan mentallığına xas olan spesifik keyfiyyətdir. Ədəbiyyat tariximiz belə nümunələrlə zəngindir. Dünya şöhrətli şair və yazıçılarımız öz əsərlərində və şəxsi həyatlarında multikultural dəyərlərə bəzən qeyri-iradi əməl edib və bunu adi həyat təzi kimi qəbul ediblər. İki misal çəkəcəyəm. Dərbənd hakimi yazdığı poemaya görə dahi şair Nizamiyə kənz hədiyyə edir. XII əsrdə bəxşiş edilən kənzin aqibətini təsəvvür etmək çətin deyil. Bəs şair nə edir? Həmin qıza aşiq olur və onunla evlənir. Əgər hələ XII əsrdə azərbaycanlıya başqa dilin, başqa dinin (təriqətin), başqa adət-ənənənin, başqa sosial durumun daşıyıcısı olan bir qadına belə münasibət xas olubsa, heç şübhəsiz, bunun daha qədim mənəvi qaynağı var. Bu qaynaqlara biz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında təsadüf edirik. Çətin anda oğuz igidinə dayaq və dəstək olan, başqa dinə etiqad

edən Trapezund hökmdarının qızı Selcan xatın, müəyyən mənada elə Banuçiçəyin özü və dastanın bəzi digər qəhrəmanları İç Oğuz dünyasının hüdudlarından kənara çıxır, yaxud həmin dünyanın çərçivəsinə sığmırlar. “Yadelliyə” tolerant münasibət bütövlükdə bütün eposa xasdır. Bütün ədəbi tariximiz boyu görürük ki, burada “doğma-yad” sxemi üzrə qarşıdurma ən yumşaq formada təzahür edir, çünki ümumbəşəri dəyərlər azərbaycanlıya milli dəyərlər qədər yaxın və əzizdir.

İkinci nümunə daha yaxın dövrə aiddir. Böyük şairimiz Hüseyn Cavidin çox gözəl “Qız məktəbində” şeirini xatırlatmaq istəyirəm. Şeirin sonunda balaca qız “Başqa sevdiklərin nasıl, yoxmu?” sualına belə cavab verir: “– Var... anam, babam, müəlliməm, bir də bütün insanlar...”. “Bir də bütün insanlar” ideyası bu şeirin mənəvi şəcərəsini Füzulinin poetik dünyası ilə əlaqələndirir. Onun qəhrəmanı Məcnun da Allahdan yer üzündəki bütün insanların qəmkədərini bir yerə toplayıb onun qəlbinə yerləşdirməyi diləyir. Ümummilli lider Heydər Əliyev xalqının bu tükənməz və möhtəşəm mənəvi sərvətini yeni bir müstəviyə – siyasi müstəviyə keçirdi. Cəmiyyətdə yaşayan, Azərbaycanın ilk Xalq Cümhuriyyəti illərinə təsadüf edən qısa tarixi dövrdə özünü büruzə verən ideallar dövlət müstəqilliyi qəti bərpa olunandan sonra məhz Prezident Heydər Əliyev tərəfindən ciddi və möhkəm siyasi reyslər üzərinə qoyuldu. Dillərə və mədəniyyətlərə münasibət, bilavasitə onun rəhbərliyi ilə işlənilib hazırlanmış azərbaycançılıq prinsipləri siyasi sənədlərdə, sərəncamlarda, Konstitusiyaya maddələrində təsbit olundu. Heydər Əliyev “Azərbaycanda yaşayan hər bir xalqın mənəvi dəyərləri Azərbaycanın ümumi sərvətidir” fikrini bəyan etməklə, praktiki olaraq Azərbaycan gerçəkliyinin müasir və bütün zəmanələr üçün adekvat portretini yaratdı.

– Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən nisbətən qısa müddətdə çoxsaylı maraqlı tədbirlər keçirilib. Onların ən çox fərqlənənləri barədə danışa bilərsinizmi?

– Bakı Mərkəzinin həyata keçirdiyi layihələr, həqiqətən, müxtəlifdir, ən başlıcası isə bir-birini təkrarlamır, tamamlayır. Əlbəttə, onları ümumi bir cəhət birləşdirir: hamısı Prezident İlham Əliyevin əsas məqsəd kimi qarşı-

mıza qoyduğu ideoloji məsələlərin icrasına yönəlib. Mən bu gün ən maraqlı və faydalı layihələr içərisindən “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin universitetlərdə tədris olunmasını xüsusi qeyd edərdim. Artıq yeddi xarici və yeddi yerli universitetdə bu fənnin tədrisinə başlamışıq. Bir o qədər də asan proses deyil. Fənn və onun istiqaməti yeni olduğu üçün layihə də fənnin tədrisi üçün müvafiq mütəxəssislərin hazırlığından tutmuş kurs başa çatandan sonra əcnəbi və yerli tələbələr üçün yay məktəblərinin təşkilinədək bir neçə mərhələni özündə birləşdirir. Buna gələcəkdə həmin tələbələrlə əməkdaşlığın müxtəlif formalarda davam etdirilməsi də əlavə olunmalıdır.

Birinci semestrimiz başa çatıb. İtaliya, Litva, Bolqarıstan, Rusiya, Gürcüstan, Belarus, Çexiya universitetlərinin ölkəmizin multikultural həyatı ilə artıq tanış olan tələbələri üçün yaxın vaxtlarda Azərbaycanda ilk dəfə yay məktəbi təşkil ediləcək. Əlbəttə, Naxçıvan, Gəncə, Lənkəran dövlət universitetlərində, Texniki, Slavyan, İqtisad universitetlərində, Bakı Ali Neft Məktəbində həmin kursu keçən azərbaycanlı tələbələr də bu məktəbdə onlarla bərabər iştirak edəcəklər. Əsas məqsədimiz əcnəbi tələbələrin Azərbaycana marağını məhəbbət hissinə çevirməkdir. Əminəm ki, biz onlarla əlaqəni düzgün, düşünülmüş şəkildə qursaq və davam etdirsək, o zaman bu işin öhdəsindən gələcəyik. Qeyd edim ki, bu layihənin əhəmiyyəti ölkə daxilində də böyükdür. Bizdə tədris planlarına ədəbiyyat, mədəniyyət, psixologiya, dil və tarix məsələlərinin daxil olmadığı profil universitetlərin sayı az deyil.

– Tolerantlıq ənənələrini möhkəmləndirmək üçün ölkənin özündə çox iş görülür, lakin xarici alimlərlə səmərəli əməkdaşlıq əsasında bu sahədə Azərbaycanın təcrübəsini araşdırıb təbliğ edən beynəlxalq tədbirlər xüsusi yer tutur. Bu işin əsas istiqamətləri hansılardır?

– Azərbaycanda tolerantlıq və multikulturalizm müvəffəqiyyətli model kimi xarici həmkarlarımızın – universitet professorlarının, ictimai-siyasi strukturların nümayəndələrinin diqqətini getdikcə daha çox cəlb edir. Konfranslarda, kollokviumlarda, “dəyirmi masa”larda bu barədə tez-

tez danışılır və görürük ki, bu ölkələrdə insanlar Azərbaycanın təcrübəsini öyrənməyə səmimi maraq göstərirlər.

Bununla belə, ölkəmizdə mövcud olan tolerantlıq əhval-ruhiyyəsinə təəccüblənənlər də vardır. Onlar belə bir sual verirlər: Necə ola bilər ki, əhalisinin böyük əksəriyyəti müsəlmanlardan ibarət olan bir ölkədə müxtəlif konfessiyaların nümayəndələri dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşasınlar, bir-birinə dəstək və dayaq olsunlar? Bu sualı özünə və bizə ünvanlayanlar Azərbaycanı daha yaxından tanıdıqdan sonra sualın ritorik olduğunu dərk etməyə başlayırlar. Amma onun konkret cavabı da var: bu, ona görədir ki, dövlət başçısı bütün konfessiyalar arasında heç bir fərq qoymadan onlara tamamilə eyni siyasi münasibət göstərir. Belə yanaşma konfessiyaların bir-birinə normal, səmimi münasibətlərinə kömək edir, eyni zamanda onların dövlətə loyallıq münasibətini formalaşdırır. Qərbi ölkələrinin rəhbərləri özlərində multikulturalizm siyasətinin iflasa uğradığını bəyan etməzdən əvvəl bu vəziyyəti, habelə bu sahədə Azərbaycanın real uğurlarını nəzərə alsaydılar, yəqin ki, öz dövlətlərində multikultural təhlükəsizliyi uğurla yoluna qoya bilərdilər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə yaradılmış Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi xarici ölkələr ilə təcrübə mübadiləsi sahəsində çox iş görür. Udinlərin tarixinə dair italyan alimləri ilə birlikdə İtaliyada keçirilmiş elmi konfrans, Azərbaycanda dini tolerantlığa dair Brandenburq Elmlər Akademiyası ilə birlikdə Almaniyada keçirilmiş konfrans, alman və Azərbaycan multikulturalizm modellərinin müqayisəli təhlili üzrə Auqsburq Universitetində keçirilmiş kollokvium, Londonda, Hərbi Hava Qüvvələrinin qərargahında Azərbaycan multikulturalizminə həsr olunmuş “dəyirmi masa” və bu qəbildən digər tədbirlər, şübhəsiz, ölkəmizin müsbət imicinə yeni çizgilər əlavə edir.

– Multikultural dəyərlərin və tolerantlıq ənənələrinin təbliğində dövlət strukturları ilə yanaşı, Heydər Əliyev Fondunun böyük xidməti var. Fondun bu istiqamətdə fəaliyyəti barədə daha ətraflı məlumat almaq istərdik.

– Doğrudan da, Heydər Əliyev Fondunun bu sahədə apardığı iş ölçüyəgəlməzdir. Fondun rəhbəri, Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva istər ölkənin daxilində, istərsə də onun hüdudlarından kənarında Azərbaycanın müsbət imicini formalaşdıran sistemli konsepsiyanın həyata keçirilməsi üzərində yorulmadan çalışır. Belə bir misal gətirim. Auqsburq qədim tarixi, ənənələri olan, yerli katolik əhalinin üstünlük təşkil etdiyi tipik Bavariya şəhəridir. Biz bu şəhərdə katolik kilsəsinin və müsəlman məscidlərinin nümayəndələri ilə görüşdük. Heydər Əliyev Fondunun, şəx-sən Mehriban Əliyevanın Vatikanın mədəni həyatına necə sanballı töhfə verdiyi barədə məlumat alan katoliklər bunu yüksək qiymətləndirdilər və çox təsirləndilər. Müsəlmanlar da belə bir faktdan qürur və sevinc hissi duydular. Bu çox böyük xeyriyyəçilik ciddi ictimai-siyasi fəaliyyət kimi də qiymətləndirilə bilər. Daha bir mühüm istiqamət, zənnimcə, xarici ölkələrdə azərbaycançılıq ideyalarının formalaşdırılması işidir. Deyə bilərəm ki, bir çox işlərimizdə uğur qazana bilmişiksə, bunun üçün, ilk növbədə, Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətinə borcluyuq, çünki biz öz işimizi sıfırdan başlamamışıq. Əlaqə saxladığımız adamların, bir qayda olaraq, müasir Azərbaycan haqqında, ölkəmizin mədəni-siyasi məqsədləri barədə artıq müəyyən məlumatı vardı.

– Sizin xidmət tərəfindən təşkil olunmuş virtual “dəyirmi masa”ların birində ölkənin multikultural təhlükəsizliyi məsələləri müzakirə edildi. Bu yeni anlayış və onun arxasında nəyin durduğu barədə daha geniş məlumat əldə etmək maraqlı olardı.

– Azərbaycan üçün multikultural təhlükəsizlik çox mühüm faktordur. Onun bir sıra prinsipləri var. Ən mühüm prinsip bütün konfessiyalara, Azərbaycanda yaşayan bütün millətlərə eyni siyasi münasibət göstərilməsidir. Nəticədə onların bir-birinə və hamısının birlikdə dövlətə loyal münasibəti üçün əsas formalaşır. Digər prinsip vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən müxtəlif dinlərə və bir-birinə yaxın olan mədəniyyətlərə fəal münasibətin və hörmətin formalaşdırılmasıdır. Onların qorunub saxlanması, öyrənilməsi, inkişaf etdirilməsi dövlətlə yanaşı, əlbəttə ki, Azərbaycan cəmiyyətinin

ən müxtəlif təbəqələrinin vəzifəsidir. Lakin multikultural təhlükəsizlik ideyasının inkişafında biz identikliyimizi, mədəni unikallığımızı, nəhayət, sosial-tarixi təcrübəmizi əks etdirən fundamental sərhədlərin mövcudluğunu postulat kimi götürürük.

Bir sözlə, azərbaycançılığın köklü maraqları müəyyən olunur. Ölkəmizin və mədəniyyətimizin dostlarına qarşı nə qədər tolerant olsaq da, sosiomədəni məkanımıza qarşı müxtəlif hücumlar nəzərdən qaçırılmamalı, unudulmamalı və ya tolerant ritorikamızla dəf edilməməlidir. Multikultural təhlükəsizliyimiz “azərbaycançılıq” termini ilə ifadə olunan sosiomədəni təcrübəmizin qorunması, indiki şəraitdə ölkəmizin qlobal aşkarlıq qaydalarını qəbul etməsi zərurətindən qaynaqlanır. Ümummilli lider Heydər Əliyev multikultural təhlükəsizliyin siyasi platformasını hərtərəfli şəkildə işləyib hazırlayıb və onun layiqli siyasi varisi İlham Əliyev bu gün bu işi – sosial-tarixi fenomen kimi respublikamızın əsas işini uğurla davam və inkişaf etdirir.

“BİZ ONU NECƏ SEVİRMİŞİK...”

25 noyabr, 2015

(Söhbətləşdi: Kəramət Böyükçöl)

*Teleqraf.com-un “Portret” layihəsində Azərbaycanın görkəmli yazıçısı
Kamal Abdulla mərhum Vaqif İbrahimov haqqında danışır*

– Kamal müəllim, Vaqif İbrahimov bir yazısında Sizə dostum Kamal Abdulla deyir. Sizin Vaqif İbrahimov ilə dostluğunuz, sadəcə, sənət dostluğu idi, yoxsa həyat dostluğu, yoxsa necə?

– Hamısı bir yerdə idi. Çünki o özü bütöv insan idi və yarımçıq dostluqlar onluq deyildi. Bizim dostluğumuz üçün mən bu gün də çox darıxıram. Onunla bir yerdə bir çox ümumiqələbəmizi (həm onun, həm mənim) qeyd eləmişik, bir-birimizin uğuruna sevinmişik... Vaqif dost uğuruna sevinə bilən kişi idi. Moskvada “Yarımçıq əlyazma” romanının “İnostrannaya literature” jurnalında müzakirəsini redaksiya özü təşkil etmişdi. Bu jurnalın redaktoru Liverqantın dediyinə görə ilk təşəbbüs idi – jurnal MDB ölkələrinin yazıçılarının əsərinə ilk dəfə idi ki, müraciət edirdi. Çox yüksək səviyyədə fikir mübadiləsi oldu. Görkəmli rus yazıçıları, tənqidçiləri, tərcüməçiləri iştirak etdi. Vaqif də romanın rus dilinə tərcüməçisi kimi mənimlə Moskvaya getmişdi. Biz ikimiz romanın Moskvada qələbə saydığımız bu müzakirəsindən sonra gecənin bir aləmi köhnə Arbat küçəsində gəzişib təəssüratımızı bir-birimizlə bölüşürdük. O, necə sevinirdi, bir biləydiz və məni hətta az sevindiyimə görə danlamağa başladı: “Sən axıracan başa düşmürsən, bu gün nə baş verdi”. Mən də onun əvəzinə sevinirdim. Çünki

moskvalı tənqidçi və yazıçılar, bunu gözəl tərcüməçi olan Liverqant da xüsusi qeyd elədi, Vaqifin rus dilinə tərcüməsini çox yüksək qiymətləndirdilər. Bir-birinin uğuruna sevinən iki adamın dostluğu göylərdə də təqdir olunur.

– Bəs dostluğunuz necə yarandı? Onu ilk dəfə harda, necə gördünüz, hansı şəraitdə tanış oldunuz? Bütün bunlar, yəqin ki, yadınızdadır.

– Mənim dostlarım 70-ci illərin sonlarında Teatr İnstitutunun (o vaxt belə adlanırdı) nəzdindəki Tədris teatrına tez-tez gedərdilər. Rəhman, Niyazi, Zeynalla bir yerdə günlərin bir günü mən də Tədris teatrında Vaqifin hazırladığı “Mən Dədə Qorqud” tamaşasının premyeradan əvvəlki nümayişinə getdim. Vaqif bu nümayişi dostları üçün təşkil etmişdi. Tamaşadan sonra xeyli söhbət elədik. Mən o vaxtacan elə bilirdim ki, “Dədə Qorqud”dan ancaq dilçilər və ədəbiyyatçılar, tarixçilər, etnoqraflar, filosoflar, mətnşünaslar danışa bilər. Vaqiflə bir-iki söhbətdən sonra mənim üçün bu doqma gülməli bir mahiyyət kəsb elədi. Bizi, nə qədər banal səslənsə də, “Dədə Qorqud” birləşdirdi.

– Vaqif müəllimin haqqında yazılan, danışılan xatirələrdən necə bir insan olduğunu təsəvvür eləsəm də, təbii, onu öz dostunun dilindən tanımaq daha gözəl olardı. Kamal müəllim, bizə Vaqif İbrahimovlu haqqında çox danışmışınız. Ona görə də istərdim hamının tanıdığı yox, öz tanıdığınız Vaqif haqqında danışasınız...

– Mənim tanıdığım Vaqif İbrahimovlu sənənin tanıdığı, onun tanıdığı Vaqifdən bir elə də fərqlənir. Bütöv şəxsiyyətlər hamı üçün, təqribən, eyni olurlar. Bəlkə də, mən onunla daha çox ünsiyyətdə olduğumdan onu daha həssas, daha ağıllı, daha obyektiv bir adam kimi tanımışam. Yazdığım hər nə vardısı, hələ əlyazmadaykən, bəlkə də, birinci ona oxudurdum. Bir də Natiq Səfərova. Bu iki adamın rəyi mənə bəs idi. Bilirdim ki, bunların heç biri mənə qeyri-səmimi heç bir söz deməyəcək. Mənən çox güclü adam idi. Və son dərəcə iti zehinli, geniş dünyagörüşünə malik, bildiklərini bir sistem çərçivəsində qoruyub saxlaya bilən, filosofla filosof, ədəbiyyatçı ilə

ədəbiyyatçı, dilçi ilə dilçi ola bilən intellekt sahibi idi. Onun öz məktəbi vardı. Mən teatr estetikasını və təkcə “Yuğ” teatrının aktyorlarını nəzərdə tutmuram. “Yuğ”a gedən və tamaşadan sonra qalıb Vaqifin balaca otağına qısılaraq onun yönəltdiyi söhbətlərin xoş əhvalına yuvarlanan hər kəs – ən müxtəlif sənət və peşə sahibləri Vaqif intellektual məktəbinin üzvü idi. Mən də o qəbildən. Mənim o məktəbdə öyrəndiyim, qəbul etdiyim (qəbul etmədiklərimdən də öyrəndiyim) çox mətləblər oldu.

– Mən cəmiyyətin intellektual insanlarında ona qarşı heyran münasibət hiss eləmişəm. Vaqif İbrahimoglunun bu qədər sevgi və hörmət sahibi olmasının səbəbi sadəcə, sənətiydimi? Nəydi onu bu qədər unikal eləyən?

– Bu suala qismən bayaq cavab verdim, elə bil. Bir də onu əlavə etmək istərdim ki, onu unikal edən cəhət həqiqət bildiyi dəyərin yanında durmağı bacarması idi. Razılaşaq ki, dövrümüz üçün bu cəhət, sözün əsl mənasında, unikal sayıla bilər. Böyük həvəs və zəhmət hesabına hazırladığı “Cusus” tamaşası premyeraya qədər ancaq addımlayıb gələ bildi. Azdramanın aktyorları ilə hazırladığı bu tamaşanı ona unudulmaz Həsənağa Turabov sifariş vermişdi. Azdramanın sənətkarlarına, elə bil, yeni nəfəs gəlmişdi. Vaqifin seçdiyi və məşqlərə başlayan aktyorlara onların həmkarları həsədlə baxırdı. Tamaşaya daxil olunmaq, orada rol almaq üçün intriqlar başlamışdı. Tamaşada olmayanlar olanlardan “güclü” çıxdı. Tamaşanı premyeraya buraxmadılar. “Bizim belə qəhrəmanlarımız olmayıb” – dedilər. Vaqif usandı mı? Usanmadı. “Cusus”u rus dilinə tərcümə etdi. Onu rus dilində tamaşaya qoymaq istəyirdi. Rus dilində çap olan “Şpion” adlı kitabıma pyeslə bağlı önsöz yazdı. Amma, əslində, bu, Vaqifin qələbəsi idi. O tamaşanın ilk və son ictimai baxışını görənlər bu gün də deyirlər ki, Vaqif Azdramanın aktyorlarını silkələdi, onların sənətinə yeni ruh verdi. O sanki bu tamaşa ilə kiməsə nəyisə sübut eləmək istəyirdi. Sübut elədi də. Görünməyən Vaqif İbrahimoglu, bir də təkrar edirəm, yoxdur. O, başdan-başa özünün görünən tərəfindən ibarətdir. Şəxsiyyət bütövlüyü deyəndə, yəqin ki, elə bunu nəzərdə tutmaq lazımdır.

– Adətən, istedad adama düşmən qazandırır. Görəsən, Vaqif İbrahimovun da düşmənləri çox idi? Yoxsa hamı onu özünə dost hesab eləyirdi. Təbii, düşmən deyəndə söhbət onu sevməyənlərdən, paxıllıq və qısqançlıqla yanaşanlardan gedir.

– Əlbəttə, belələri də var idi. Az da deyildi. Amma Vaqif həm də ona görə güclü idi ki, bədxahlarına heç nə ilə bildirməzdi münasibətini. Hamısı ilə mütəvazi münasibət saxlardı. Ümumiyyətlə, çılğınlıqdan uzaq idi. Dalca danışmazdı. Onu sevməyənləri bilsə və tanısa belə, heç vaxt hansısa hərəkətlərini nə onların üzünə vurardı, nə də aldığı zərbələri başqaları ilə bölüşürdü. Ən kritik situasiyalarda qrotesk, satira və zarafat üslubunda hərəkətlər və gülüş hesabına tənziqlənmələr edə bilirdi. Anekdota danışmağı və dinləməyi çox sevirdi. Gecənin bir aləmi zəng vurub yeni eşitdiyi anekdotu sənə danışa bilirdi. Mənə elə gəlir ki, o, bütün bədxahlarını hələ bu dünyada bağışlamışdı.

– Onunla tez-tez görüşürdünüz? Maraqlıdır, bir-birinizi görmək istəyi ən çox hansı ehtiyacdan yaranırdı? Görüşəndə ən çox nə barədə danışırıdınız? Ancaq sənət söhbətləri, yoxsa necə? Yəqin, yadda qalan xatirələr çoxdur.

– Tez-tez görüşürdük. Ya teatrda görüşürdük, ya da hardasa gedib çay içirdik. Məşqlərə mənə buraxmazdı. Məşqlərinə kənar heç kəsi buraxmazdı. Mənə özəl olaraq tamaşanı tam hazırlayandan sonra göstərirdi. “Bir-iki, bizimki...” tamaşası “Yuğ”da gedəndə bir məqamı heç yaddan çıxara bilmirəm. Finalı Vaqif elə qurmuşdu ki, Vaynşteynin tamaşaya bəstələdiyi ecazkar musiqisinin sədaları altında aktrisa səhnədə tək qalır və yerə çöküb oturur. Sakitcə, məhzun, yalqız... Sonra musiqi də susur. Qız isə hələ də səhnədə hərəkətsizdir. Tamaşa bitmişdir və biz – Vaqif, mən, işıqçılar, digər aktyorlar tamaşaçıların çəpik çalıb zaldan getmələrini gözləyirik. Onlar isə don vurmuş adamlar kimi oturub yerlərində qalırlar. Çəpikdən, alqışdan əsər-əlamət yoxdur. Vaqif hər tamaşadan sonra saatına baxırdı. Sonra deyirdi, “bu dəfə yeddi dəqiqə, bu dəfə on dəqiqə...”. Bu, musiqinin susmağı ilə tamaşaçı alqışının səslənməsinin arasında olan vaxt

idi. Əslində, məncə, beş dəqiqədən çox sürmürdi. Vaqif, məncə, bir az qabardır. Amma az da olsa, çox da olsa, bu sükut, mənim heç cür unuda bilmədiyim qandonduran, lənətəgəlmiş bu sükut var idi. Tamaşaçılar Vaqifin tamaşasının seyrindən heç cür ayrılma bilmirdilər. Ayrılmaq istəmirdilər. Tamaşa bitdikdən xeyli keçmiş, nəhayət, alqışlar başlanırdı. Və biz rahat nəfəs alırdıq... Onunla ünsiyyətə həmişə böyük mənəvi ehtiyacım olub. Bu gün də.

– Kamal müəllim, mənim üçün maraqlıdır, görəsən, Sizi Vaqif İbrahimovlu ilə xarakter etibarilə hansı xüsusiyyət birləşdirir, hansılar ayırırdı? Məsələn, Vaqif necə bir insan idi, amma Siz heç vaxt o cür ola bilməzdiniz, yaxud olmaq istəməzdiniz. İstərdim bu özəlliklərdən danışsınız.

– Dəhşətli dərəcədə savadlı və ağıllı idi. Əsl mütəfəkkir idi. Kim istəməz olsun? Sən də, o da, mən də istərdim. Məncə, biz ona “yanında olduğumuz, amma qədrini bilmədiyimiz dahi” deyə bilərik. Bibliyadakı kəlam hər bir dövr və məmləkət üçün aktualdır. “Vətəninə peyğəmbər olmaq mümkün deyil...”

– Vaqif İbrahimovlu “Yuğ”da Sizin pyesləri tamaşaya qoyub. Bu tamaşalardan əvvəl nə danışdı Sizlə, tamaşadan sonra nə deyirdi? Dramaturq və rejisorun bu barədə söhbətləri maraqlıdır.

– İlk birgə işimiz Gənc Tamaşaçılar teatrında oldu. Mənim “Unutmağa kimsə yox...” adlı pyesimi səhnələşdirmişdi. Məncə, teatrın kollektivi Vaqiflə işləməkdən xüsusi zövq aldı. Sonra “Bir-iki, bizimki” oldu. Bu dəfə kontakt artıq mənim mənəvi məbəd saydığım “Yuğ”da baş verdi. Tamaşa uğurlu alınmışdı. Həzin, ürəksizlədən bir melodrama idi. Əlbəttə, çox söhbətlərimiz olurdu. Bəzi tamaşaların məşqindən sonra ayrı-ayrı məqamlarla bağlı mənə əlavə parçalar da yazdırırdı. Söhbətlərimiz isə... Bitib-tükənmək bilmirdi. Bəzən bir pyesdən yola çıxan söhbət qalaktikaların, qara dəliklərin, Platonların, Aristotellərin fəlsəfəsi ilə davam edirdi. İlkin mövzuya da qayıda bilmirdik, onu hardasa salıb itirirdik. Mən deyirdim: sən

məni yenə də spekulativ fəlsəfəyə çəkdim... Söhbət naminə söhbəti sevir-di. Bəzən də, sadəcə, dərdləşirdik. İkimizə aid son dərəcə özəl bir məcraya düşən çox söhbətlərimiz olub. Adama ən praktik və ən ağıllı, ən lazımlı məsləhətlər verə bilirdi.

– O, bir neçə yazısında Sizə bir dramaturq kimi yüksək dəyər verir. Bəs Sizə necə düşünürsünüz, pyesləriniz Vaqif İbrahimovunun təqdimatında xoşunuza gəlirdimi? Heç bəyənmədikləriniz də olubmu?

– Hə, bu doğrudu. Biz bir-birimizin yazdığını və etdiyini hədsiz bəyə-nən iki dost idik. Bir dəfə Vaqif mənim “Dəvə yağışı” hekayəmin əsasında “Yuğ”da tamaşa hazırlamışdı. Qəliz məqamları sevərdi. Mənə deyirdi, elə bir şey yaz ki, mən bunu necə səhnələşdirəcəyimi bilməyim. Hekayə öz-öz-lüyündə qəliz idi. Üstəgəl Vaqifin duyumu və təqdimatı. Təsəvvür edin: göydən yerə yağış əvəzi dəvə yağır və yağa-yağa dəvələr öz aralarında söhbət edirlər. Tamaşada səslənən sözlər əzilib-büzüşmüş görünürdü. Əsas – hərəkət idi. Vaqifin Əlahəzrət Hərəkəti! Tamaşaya baxandan sonra mən ona dedim ki, gördün, mən deyən düz çıxır. Sənin bütün məqsədin Sözlə mübarizədir. Hərəkət yenə sözü üstələyib. Mən bu fikrimi ona dəfələrlə, hətta başqa tamaşaları ilə də bağlı demişdim. Razılaşmamışdı. Bu dəfə də mənə etiraz etmədi. Bığaltı qımışdı. Bunun üstündən bir müddət keçdi. Bir gün mənə zəng edib dedi ki, axşam gəl teatra, “Dəvə yağışı”nı yeni versiya-da hazırlamışam. Düşündüm, görəsən, yuğçular bu dəfə bu yazıq dəvələrin başına nə oyun açılar... Tamaşa nə tamaşa!.. Vaqif bu dəfə tamaşadan bü-tün sözləri çıxarmışdı. Bu “Dəvə yağışı”nın sözsüz variantı idi. Mənim Söz və Hərəkətlə bağlı etirazıma o belə cavab vermişdi. Vaqif gözlənilməzlik-lərin gözlənilən ünvanı idi.

– Kamal müəllim, onun yaxın dostları başqa kimlər idi, ən çox kimlərlə bir yerdə görürdünüz? Məsələn, Azərbaycan ədəbiyyatında, musiqisində, teatrında, rəssamlığında Vaqif İbrahimovlu ilə yaxın olan insanlar kimlər idi?

– Vaqiflə dostluq eləmək “ol zamanlar” yaxşı intellektual ton sayılırdı. Ən müxtəlif peşə adamlarını maqnit kimi özünə cəlb edirdi. Amma bu dostlarla yanaşı, bir də cani-dil dostları var idi. Həsənağa, Azərpaşa, Ədalət, İsrəfil, Bəsti, Niyazi, Zeynal, Rəhman, Toğrul, Əli... Teatrın bütün aktyorları və işçiləri... Daha kimlər, kimlər... İcazənizlə özümü də Vaqifin cani-dil dostlarının sırasına daxil edərdim. O, bu adamları özünə nə ilə çəkirdi sualına gəldikdə isə... mənə buna bir cavabım var: bilmirəm. Mən indi başa düşürəm ki, biz onu necə sevirmişik...

– Bəs Vaqif İbrahimovlu ən çox nə zaman yada düşür? Onu ən çox nə xatırladırsınız?

– O hər məqamda öz yerini bilən, aristokrat ruhlu və ədalətli bir şəxs idi. İndinin özündə də özü nə zaman lazım bilirsə, o zaman da yadımıza düşür... Əlbəttə ki, ünsiyyətimiz davam edir.

“QOS-QOCA AVROPANIN EDƏ BİLMƏDİYİNİ AZƏRBAYCAN ETDİ”

7 fevral, 2016

(Söhbətləşdi: Mir Şahin)

Millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri Kamal Abdulla ANS TV-nin Hesabat verilişində Mir Şahinin qonağı olub.

Söhbət zamanı Azərbaycanın Avropanın bir sıra ölkələrində artıq rədd edilməyə başlayan multikultral dünyagörüşü ilə bağlı danışılıb. İlk növbədə, aydınlaşdırılıb ki, niyə Avropanın qos-qocaman dövlətlərinin edə bilmədiyini müstəqillik tarixi cəmi 25 il olan Azərbaycan asanlıqla həyata keçirə bildi.

– Kamal müəllim, biz Sizinlə millimultikulturalizim və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri statusunda ilk dəfədir ki, görüşürük. Azərbaycan prezidentinin iradəsi ilə Azərbaycanda belə bir xidmət yaradıldı və yəqin ki, bu xidmətin yaranmasını zəruri edən səbəblər var idi.

– Azərbaycan prezidentinin siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də ölkəmizdə xalqımıza əsirlər boyu mənsub olan multikultral və tolerant dəyərlərin bütün dünyaya təqdim edilməsi, eyni zamanda dünyanın da bu istiqamətdəki təcrübəsinin də Azərbaycana gətirilməsi məqsədi daşıyır. Bu siyasətin bir komponenti, bir yönü də bununla bağlıdır. Mən güman edirəm ki, sonradan yaranan Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Bilik Fondu və müxtəlif təsisatlar, qurumlar bu sahədə cənab prezidentin qarşıya qoyduğu hədəflərə doğru inamla gedirlər. Çünki bu hədəflər çox aydın şəkildədir. Bu gün Azərbaycanın dünyada artan dostlarının sayı bunu bizə

deyir ki, hədəflər aydın şəkildə göstərib. Bu gün biz əgər Azərbaycan multikulturalizmini bir fənn kimi dünyanın 13 universitetində təlim ediriksə və bu təlimə həmin univərsitetlər özləri daha çox maraqlıdırsa, demək, hədəflər doğru qoyulub.

Əgər bu gün Azərbaycanın 30-a yaxın universitetində həmin multikulturalizm fənnini təlim ediriksə, bu göstərir ki, hədəf doğru qoyulub. Həmin tədris sisteminin düzgün qurulmasının bir nəticəsini də onda görmək olar ki, təqribən 2-3 ay bundan əvvəl Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin dəvəti ilə Los-Anceles şəhərindəki Sinay sinaqoqundan 50 nəfər yəhudi gəlmişdi. Onlar Qubada oldular, dağ yəhudlərinin yaşam və həyat tərzini, gördükləri işlərlə tanış oldular. Azərbaycan haqqında son dərəcə yüksək təəsüratla ölkələrinə geri döndülər. Onların baş rəvvini Devid Volpe Azərbaycan haqqında ürək dolusu bir yazı yazdı və "Time" jurnalında çap etdirdi. Yazının adı artıq hər şeyi deyirdi "Azərbaycan Şərqdə multikulturalizm və tolerantlığın oazisidir".

Təsəvvür etmək heç də çətin olmaz ki, bundan sonra ona sosial şəbəkələrdə ermənipərəstlər və ermənilər tərəfindən necə hücumlar oldu. Bilirsinizmi, o hücumların cavablarını birinci kimlər verməyə başladı? Və Volpenin tərəfində kimlər durdu? Həmin o tələbələr ki, onlar Azərbaycan multikulturalizmini fənn kimi keçmişdilər. Və o tələbələr ki, Azərbaycana yay məktəbində gəlib, multikulturalizm məktəbində iştirak edib. Yəni fənn olaraq keçdiklərini əyani şəkildə Azərbaycanda da görmüşdülər.

Budur, Azərbaycanın dostlarının sayının artırılması və azərbaycanlının öz sözünün deyənə qədər onun dostunun onun əvəzinə bu sözü deməsi. Sistem bu şəkildə qapanır və cənab Prezident bu ili "Multikulturalizm ili" elan etdi. Bütün bunların işığında həmin xarici ölkələrdəki universitetlərin də sayı artacaq və elə güman edirəm ki, biz də Azərbaycan multikulturalizmi haqqında sözümüzü daha geniş auditoriyada demək imkanı ələ edəcəyik.

Bu gün bütün dünyada multikulturalizm istiqamətində iki qütb formalaşmaqdadır. Bu qütbün biri nikbin, digər qütb isə bədbin qütb adlandırılabilir. Bədbin qütbün lideri belə deyək ki, İngiltərənin baş naziri Devid Kamerondur. O elan etdi ki, Britaniyada multikulturalizm iflasa uğrayıb.

Bunun da yəqin ki, obyektiv və subyektiv tərəfləri var. Bu gün nikbin qütbün təmsilçisi İlham Əliyevdir. Prezident İlham Əliyev deyir ki, multikutralizmin alternativi yoxdur. Azərbaycanda multikutralizm yaşayır və yaşayacaq. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda mərhəmət hissi, şəfqət hissi, başqasının halına acımaq hissi, özünə gördüyün münasibəti başqasına da göstərmək hissi daima üstünlük təşkil edəcək və bu istiqamətdə dünyaya çox örnəklər verə bilərik.

– Kamal müəllim, indi Avropanı başa düşmək olar. Avropa 2011-ci ildən bu yana yaşanmış proseslərin içerisində xeyli problemlərlə üzləşdi. O cümlədən miqrantların kütləvi axını ilə. Belə qənaətin formalaşması müəyyən mənada bundan qaynaqlanır ki, Avropa miqrant axını qarşısında multikutralizm idealarının iflasa uğradığını bəyan etdi. Azərbaycan isə faktiki olaraq, bütün dünyaya bunun əksini sübut eləməklə məşğuldur və təcrübədən də görünür ki, bunu müvəffəqiyyətlə edir. Risk nə qərdədir?

– Siz çox maraqlı məsələyə toxundunuz. Mən öz aləmində bu məsələ ilə yaxından tanış olmağa və tədqiq eləməyə çalışmışam. Burada biz iki məqamı bir birindən ayırmağa çalışmalıyıq. Avropada baş verən situasiyanı Azərbaycanda bu gün hökm sürən stuaşiyadan fərqləndirən iki məqam var. Bu miqrantların gəlişi ilə bağlı məqamdır. Avropada baş verən prosesi “sonrakı müxtəlifliklərin toqquşması” adlandıra bilərik. Azərbaycanda isə sonrakı yox, ilkin müxtəliflik olub. Yəni, bu miqrantlar Avropaya gələndə, onlar artıq püxtələşmiş, formalaşmış mədəniyyətləri ilə gəlirdilər.

Bu iki mədəniyyət bir-biri ilə toqquşanda məlumdur ki, heç biri o birsinin qarşısından geri çəkilmək istəmir. Amma Azərbaycanda əyyami-qədimdən multikutral mühitin olması həm də onunla şərtlənir ki, burada müxtəlif xalqlar bir-birinin yanında öz mədəniyyətləri ilə ilkin olaraq yaşayıblar. Bunların arasında öz və özgə qarşidurması olmayıb. Olubsa da, özünün ən yumuşaq formasında təzahür edib. Bu ilkin müxtəlifliklə sonrakı müxtəlifliyin həmin ölkələrə nələr gətirdiyini biz özümüz üçün müəyyən-

ləşdirməsək, Avropada pessimist nəticənin, Azərbaycanda optimist nəticənin sirlərinə vaqif ola bilmərik.

– Məsələ burasındadır ki, bu ideologiya həm ilk baxışdan çox sadə, cazibədar, həm də alt qatında mürəkkəbliyi var. Nədən gedir söhbət? Azərbaycan çoxlu millətlərin yaşadığı ölkədir. Burada çoxlu millətlərin mədəniyyətləri var. Eyni zamanda bu millətlər milli mədəniyyətə tövhlərini verir. Öz ekskluzivliklərini qorumaq şərti ilə. Siz bu xidmətin başında dayanan bir adam kimi bu çox incə xəttə necə nail olursunuz? Mənim üçün çox mürəkkəbdir, doğrudan deyirəm, eyni zamanda həm onu qorumaq, həm də xətti qorumaq.

– Yenə də məsələnin kökünə vardınız, həmişə olduğu kimi. Bütün bunları cənab Prezident öz hədəflərini müəyyənləşdirəndə çox dəqiq şəkildə göstərdiyindəndir ki, biz həmin o incə və həsas xətlərlə bir-birinə yaxınlaşan, toqquşa bilən, amma toqquşmayan məqamları bir-birindən ayırmağa çalışırıq və buna müvəffəq oluruq. Üç istiqmət saydınız siz mənim təmsil etdiyim xidmətin adını çəkərkən – milli münasibətlər, dini münasibətlər və multikultural münasibətlər.

Mən Azərbaycanın bir çox kəndlərində rayonlarında oldum. Demək olar ki, hamsında məscidlərdə din xadimləri ilə, ziyalılarımızla görüşdüm və hər dəfə mən bir daha əmin oldum ki, dini münasibətlərdən danışanda biz istər-istəməz milli münasibətlərdən danışmış oluruq, milli münasibətlərdən danışanda öz-özündən multikultural dəyərlər haqqında danışmaq ortaya çıxır. Bunların 3-ü də bir-biri ilə son dərəcə sıx bağlıdır. Ona görə də həmin ilkin müxtəlifliyin qorunması naminə bu torpaqda kim kimdən əvvəl olub müddəasını və iddiasını bir tərəfə qoyaraq, bir-birimizin yanında, əyyami-qədimdən bir yerdə olmağımızdan çıxış edərək, ancaq bu şəkildə bir-birimizi başa düşə və bir-birimizi anlaya bilərik.

Azərbaycanda yaşayan heç bir milli icma o birindən qədim deyil və heç bir milli icma Azərbaycandan kənarında heç kim üçün maraqlı deyil, ancaq Azərbaycan çərçivəsində həmənlə milli icmalar kimlər üçünsə maraqlı ola bilər. Biz onu gündəlik görürük və bu həm də onunla tənzimlənir ki,

ölkənin ən yüksək dərəcədə siyasi xəttində cənab prezident tərəfindən bütün milli icmalara və bütün dini icmalara eyni bərabər siyasi münasibət göstərilir.

Bu çox vacib faktordur. Bu ölkənin multikultural təhlükəsizliyini qorunmasına gətirib çıxarır. Multikultural təhlükəsizliyimizi şərtləndirən ən əsas amil isə cənab Prezidentin bütün milli və dini icmalara eyni bərabər siyasi münasibət sərgiləməsidir.

Çox zaman xaricdən gələn qonaqlarımızı belə bir sual maraqlandırır: Necə olur sizdə İslam dininin rəhbəri şeyxülislamınızla rus pravoslav kilsəsinin rəhbəri, yaxud yəhudi sinaqoqunun rəhbəri bir yerdə oturub çörək yeyə bilər, bir yerdə normal münasibət qura bilər? Bu sual bizə qəribə görünə bilər. Hətta cənab Prezident də bir dəfə dedi ki, "məndən xaricdə tez-tez soruşurlar: necə sizdə müxtəlif konfesiylərin nümayəndələrinin rəhbərləri bir-biri ilə belə yola gedirlər?" Bu sualın cavabı həm çətin, həm də çox asandır. Necə olur ki, insan udduğu havanı heç hiss eləmir, biz heç düşünmüşük ki, yanımızdan keçən xristiana bir az da olsa yuxarıdan aşağı, yaxud da bir az acı baxışlarla baxmaq? Bu heç bir azərbaycanlının ağına gəlmir. Multikultural təhlükəsizliyin ilkin şərti elə budur.

– Söhbətimizin gedişində əldə etdiyim bir qənaəti tutuşdurmaq istəyirəm. Belə başa düşürəm ki, Avropada multikulturalizm ideyalarının bir sıra böyük dövlətlərdə iflasa uğramasının səbəbi onların zorla digər xalqları öz dövlətlərinin ərazisində mədəniyyətləri, dinləri, məzhəbləri qarışıq əritmək cəhdləridir. Azərbaycan dövləti isə əksinə, multikulturalizm ənənələrini təbliğ, tətbiq edir bir şərtlə ki, heç nə heç nəyin içində əriməsin və dövlət özününkünü götürsün.

– Bəli, Azərbaycanın gücü, Ulu Öndər dediyi kimi, bütün onda yaşayan ona adı olan xalqların gücünün birliyindən yaranır. Həm mədəniyyətlərini həm mənəviyyatlarının gücündən. Azərbaycandan kənarda heç kim heç kim üçün maraqlı deyil.

“DÖVLƏT HƏMİŞƏ DİNİN VƏ DİNDARLARIN YANINDADIR”

“525-ci qəzet”, 13 iyul, 2016

Xəbər verdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, akademik Kamal Abdullayev iyulun 7-10-da Qarabağ və Gəncəbasar bölgəsində səfərdə olub. Bərdə İmamzadəsində, Ağcabədi, Tərtər, Ağdam, Goranboy, Naftalan, Yevlax Cümə məscidləri və ziyarətgahlarında yerli və ətraf rayonların ziyalıları, din xadimləri ilə, eyni zamanda bir neçə hərbi hissədə maraqlı və faydalı görüşlər keçirilib.

Dövlət müşaviri Kamal Abdullayev səfərlə bağlı fikirlərini və təəssüratlarını AZƏRTAC ilə bölüşüb.

– Kamal müəllim, əvvəlcə səfərinizin məqsədi və səfər etdiyiniz rayonlar haqda məlumat verməyinizi xahiş edirik.

– Bilirsiniz ki, Prezident İlham Əliyev Ramazan bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına səmimi sözlərlə dolu təbrikini ünvanladı. Bu təbrikdə Prezident Ramazan bayramının təkcə ölkəmizdəki müsəlman əhalinin yox, eyni zamanda, bütün digər dinlərə mənsub insanlarımızın da bayramı olduğunu, hər bir vətəndaşımızın bu müqəddəs, bəşəri günü birgə qeyd etdiyini vurğuladı. Bu, Azərbaycan xalqına xas multikulturalizmin və tolerantlığın təntənəsi, bu istiqamətdə aparılan uğurlu dövlət siyasətinin nəticəsidir. Bu il həm də ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” olduğundan düşündük ki, yaxşı olardı, cənab Prezidentin Ramazan təbrikini insanlarımız – dindarlarımıza, Vətənin müdafiəçiləri olan əsgərlərimizə birbaşa çatdırmaq

və bu əziz bayramı onlarla birgə qeyd edək. Elə bu məqsədlə iyulun 7-10-da Qarabağ və Gəncəbasar bölgəsində səfərdə oldum və orada ictimaiyyət nümayəndələri, din xadimləri və Vətənimizin, xalqımızın, dövlətimizin keşiyində mərd-mərdanə dayanan əsgər və zabitlərimiz ilə görüşdük. Prezidentin Ramazan təbrikini onlara çatdırdıq.

– Qarabağ bölgəsində insanların əhval-ruhiyyəsi necə idi? Son dövrdə cəbhədə baş verən hadisələr sakinləri narahat etməyib ki?

– Mən 2 il öncə də bu bölgəyə səfər etmişdim. Əminliklə deyə bilərəm ki, aprel ayında baş verən və ordumuzun qələbəsi ilə bitən qızgın döyüşlərdən sonra Qarabağ bölgəsində yaşayan insanlarımızın ruhu sanki təzələnib. Onlar balacasından ağsaqqalına qədər hamısı Vətənin müdafiəsinə qalxmağa hazır olduqlarını bildirir və hər addımda cani-dildən məhəbbət və ehtiram bəslədikləri Ali Baş Komandanın əmrini səbirsizliklə gözlədiklərini dilə gətirirlər. Ağdamın Sarıcalı, Çəmənli, Xındırstan kəndlərinin sakinləri, bərdəlilər, tərtililər, goranboylular, ağcabədililər hamısı son dövrlərdə cəbhədə baş verən hadisələrdən dərhal sonra Prezident İlham Əliyevin öz xanımı ilə birlikdə birbaşa düşmən artilleriyasının atəş zonasında yerləşən, mənfur düşmənlərin dağıtdığı dinc əhalinin yaşayış evlərini ziyarət etməsini çox yüksək dəyərləndirir, onların belə bir təhlükəli yerdə yaşamasının yeganə səbəbinin Vətən eşqi və yeganə səbəbkarının ölkə Prezidenti olduğunu dönə-dönə qeyd edirdilər. Bu gün Qarabağ bölgəsində yaşayan hər bir insan mərd və cəsur Azərbaycan əsgəri kimi Vətənin keşiyindədir. Dillərinin əzbəri olan bir söz var: “Cənab Prezident bizə dedi ki, mən sizinlə qürur duyuram”.

– Dindarların dövlətimizin başçısının apardığı siyasətə, xüsusən din-dövlət münasibətlərinə münasibəti necədir?

– Ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizdə din-dövlət münasibətlərinin ən ali formasını necə müəyyənləşdirmişdisə, bu gün də cənab İlham Əliyev tərəfindən bu siyasət ləyaqətlə davam etdirilir. Ölkəmizdə tək cə əksəriyyət təşkil edən müsəlmanlara deyil, bütün digər ənənəvi din nümayəndələrinə də bərabər münasibət göstərilir. Dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq,

bütün dindarlar bundan çox razıdırlar. Onlar hər zaman dövlətin yanında olduqlarını qeyd edir və bunu dövlətə və dövlətçiliyə xidməti borc kimi dəyərləndirirlər. Bilirsiniz, Azərbaycan dünyəvi dövlətdir, burada din dövlətdən ayrıdır. Amma dövlət həmişə dinin və dindarların yanındadır. Bunu ölkə Prezidenti hər dəfə qeyd edir. Qədim Şamaxı məscidinin, Gəncə İmamzadəsinin abadlaşdırılması və yenidən istifadəyə verilməsi, Bakıda möhtəşəm Heydər məscidinin inşa olunub dindarların istifadəsinə verilməsi, dini konfessiyalara dövlət büdcəsindən maliyyə yardımlarının ayrılması, rayon mərkəzlərindəki cümə məscidlərinin hər birinin abad və gözəl olması dövlətin dinə münasibətinin bariz nümunəsidir. Bunu Bərdə İmamzadəsində, Gəncə İmamzadəsində, olduğum bütün digər məscidlərdə din xadimləri xüsusi ehtiramla dilə gətirdilər.

– Dindarlarımız, xüsusən onların toplaşdıqları məscidlərimiz dövlətin dindarlardan gözləntilərinə adekvatdırmı?

– Maraqlı məqama toxundunuz. Hesab edirəm ki, məscidlərimiz və bir çox din xadimlərimiz hələ də dövlətin onlardan gözləntilərini doğrultmur. Bizdə dövlətə və dövlətçiliyə xidmətin nümunəsi şeyxülislamlıq institutu və bu gün bütün Qafqazın şeyxi Allahşükür Paşazadə nümunəsi var. Məncə dindarlarımız dövlətimizin və dövlətçiliyimizin yad dini təsirlərdən qorunmasında daha fəal olmalı, məscidlərimiz təkcə namaz qılınan, ehşanlar verilən məkan yox, həm də elm, fəzilət, mərifət, dövlətçilik, azərbaycançılıq ocaqları olmalıdır. Biz hamımız bu istiqamətdə çalışmalıyıq.

– Mətbuatda məlumat yayılmışdı ki, Siz Gəncə İmamzadəsində təkcə Gəncənin deyil, o regionda olan əksər din xadimləri ilə birgə görüş-müsünüz, hətta tədbirdə qadın axundlar da iştirak ediblər. Bu görüş haqda fikirləriniz oxucularımız üçün maraqlıdır.

– Prezident İlham Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində təmir və bərpa olunaraq möhtəşəm ziyarətgah kompleksinə çevrilən Gəncə İmamzadəsi Azərbaycanın ən gözəl müqəddəs məkanlarından biridir. Buraya ziyarətə gələn hər bir kəs əvvəlcə gözəl memarlıq nümunəsi və səliqə-sahmanla

qarşılaşır. İmamzadədə təkcə Gəncə şəhərinin deyil, ətraf rayonların – Naf-talan şəhəri, Qazax, Şəmkir, Gədəbəy, Tovuz, Ağstafa rayonlarının axund və imamları ilə görüşdük. Əvvəlcə Prezidentin Ramazan təbrikini onlara çatdırdıq. Daha sonra dindarlarla ölkəmizdəki dini durum, din-dövlət münasibətləri, tolerantlığın və multikulturalizmin Azərbaycan modeli haqqın-da fikir mübadiləsi apardıq. Onları maraqlandıran məsələlərə aydınlıq gətirdik. Bu işdə mənə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin regionlar üzrə şöbə müdirlərinin və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin nümayəndələrinin böyük köməyi oldu. Eyni zamanda, hər bir rayon və şəhərdə icra strukturlarının da fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək olar. Sevindirici hal ondan ibarət idi ki, dini məzhəbindən asılı olmayaraq, hər bir dindar dövlətə və dövlətçiliyə xidmət naminə bir olduqlarını söyləyirdilər. Bu görüşdə Gəncədə fəaliyyət göstərən və axundları xanımlar olan qadın məscidinin axund və icma üzvləri iştirak edirdilər. Onların da dinə və dövlətçiliyimizə münasibəti olduqca səmimi və birmənalı idi. Qadın axundlar ölkəmizin birinci xanını Mehriban Əliyeva ilə görüşlərini sevinclə xatırladılar, birinci xanımın gördüyü xeyirxah işlərdən ürək dolusu söhbət açdılar, razılıq etdilər.

Mən Gəncədə olarkən tarixi Şah Abbas məscidini və Rus Pravoslav Kilsəsini də ziyarət etdim, dindarlarla görüşdüm. Rus Pravoslav Kilsəsinin baş keşişi Varfolomey Ata, həmçinin Gəncə şəhər Yəhudi Dini İcmasının sədri Arif Babayev bizimlə birgə İmamzadədə tədbirdə iştirak etdi, həmçinin onlar İmamzadədə təşkil edilən bayram süfrəsində də bizimlə birlikdə oldular. Bu isə təkcə Azərbaycana xas olan unikal tolerantlıq mədəniyyətidir.

– Səfər çərçivəsində ön cəbhədə hərbi xidmət edən əsgər və zabitlərimizlə də görüşmüşünüz. Azərbaycan Ordusunun hazırkı mənəvi durumu və əsgərlərimizin əhvalı ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

– Bayram günlərində düşmənlə üzbəüz mövqelərimizdə xidmət edən əsgərlərimizi görmək, onlarla bir süfrədə nahar etmək, düşməndən yenicə azad edilmiş torpaqlarımızdan düşmən mövqelərini müşahidə etmək unudulmaz və qürurverici idi. Səfər çərçivəsində 3 hərbi hissədə oldum. Əsgər-

lərlə və zabitlərlə görüşdüm, onlarla son dövr cəbhədə baş verən hadisələrin bütün xalqımızda yaratdığı yeni qalibiyyət ruhu və arzusu barədə söhbətlər etdik. Mərd, qorxmaz və cəsur əsgərlərimizin döyüş ruhu, Vətən məhəbbəti məni hədsiz qürurlandırdı. Onların sözünün əvvəli də, sonu da bu şəkildə bitirdi: “Torpaqlarımızı həmin an azad etmək üçün Ali baş Komandanın əmrini səbirsizliklə gözləyirik”.

Tapqaraqoyunlu kəndi istiqamətində qəhrəman tankçılarımızın və topçularımızın düşməndən təmizlədiyi doğma torpaqlarımıza qədəm basmaq, üçrəngli bayrağımızın o yerlərdə dalğalandığını görmək necə də xoş və qürurvericidir. Bu hissləri tezliklə Dağlıq Qarabağın müxtəlif yerlərinə qədəm basdığımızda da yaşayacağımıza əminəm. Cənab Ali Baş Komandanın siyasəti bizi tam qələbəyə doğru aparır.

– Alimlərimiz, ictimai xadimlərimiz ordumuza necə kömək olmalıdır?

– Biz peşəsindən, ictimai, siyasi mənsubiyyətdən, vəzifəsindən asılı olmayaraq hamımız ordumuzun yanında olmalıyıq. Ordu xalqın dəstəyini, ziyalılarımızın onlarla olduğunu görəndə daha əzəmətli və qətiyyətli olur.

Bu gün ordu quruculuğu sayəsində ordunun nə ərzaq, nə geyim, nə də silah-sursat çatışmazlığı problemi yoxdur. Biz sadəcə öz qəlbimizlə, cismimizlə, ruhumuzla əsgərlərimizin yanında olmalıyıq. Gənc zabitlərimiz, əsgərlərimiz intellektual ünsiyyətə, tariximiz, mədəniyyətimiz, dinimizlə bağlı fikir mübadilələrinə bəzən mənəvi ehtiyac duyur. Bu istiqamətdə maraqlı layihələr həyata keçirməyi düşünürük. Onlara təkə nəyisə öyrətmək yox, eyni zamanda onlardan öyrənməyi də qarşıya məqsəd qoymalıyıq.

– Səfər əsnasında görüş keçirdiyiniz əsgər və zabitlərimizin Sizdən hansısa istək və ya xahişləri oldumu?

– Əsgər və zabitlərimizin əsas xahişləri də elə bu oldu. Hərbi hissələrdə mütəmadi olaraq müxtəlif mövzularda, əsasən də tariximizlə, mədəniyyətimizlə, bu günümüzə bağlı “dəyirmi masa”lar, elmi müzakirələr, dinləmələr keçirilsin. Müzakirələr elə bir rejimdə keçirilsin ki, əsgər və zabitlər də müzakirələrə qoşulub fəal iştirak edə bilsinlər. Hərbi hissələrimizdə

dövlətçiliyimiz, vətənpərvərlik tərbiyəsi, tariximiz, ədəbiyyatımız və başqa mövzularda konfransların, tədbirlərin keçirilməsi üçün çox gözəl şərait var. Dediym kimi, bu təklifləri yaxın vaxtda dəyərləndirməyi düşünürük.

– Kamal müəllim, bu səfər yeni layihə və proqramların icrasına başlamaq üçün rəhbərlik etdiyiniz Xidmətin qarşısına hansı yeni vəzifələr qoydu?

– İnsanlarla ünsiyyət, onları dinləmək həmişə yeni ideyaların ortaya çıxmasına yol açır, yeni layihələrə başlanğıc verir. Məscidləri ziyarət etdikdə orada yaradılmaqda olan məscid kitabxanalarının daha da zənginləşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu, Milli Kitabxana, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin bu sahədə birgə fəaliyyət göstərməsi üçün yeni layihələrə başlayacağımızı düşünürəm. Həmçinin müxtəlif bölgələrdən olan din xadimlərimizin bir-biri ilə görüşlərinin təşkili, hansısa sosial, mənəvi məsələ ilə bağlı onların fikir mübadiləsi aparması üçün imkanların yaradılması da yeni ideyalardandır.

Həmçinin hərbi hissələrimizdə ictimaiyyət nümayəndələri, dövlət rəsmiləri, alimlərimizlə əsgər və zabitlərimizin “dəyirmi masa”, konfrans formatında görüşlərinin təşkili də yeni ünsiyyət forması sayıla bilər. Bu istiqamətlərdə işlərimizi daha intensiv şəkildə davam etdirəcəyik.

“YAZIÇI OLMURLAR, YAZIÇILIĞI YAŞAYIRLAR”

Kulis.az, 12 sentyabr, 2016

– Necə yazıçı oldunuz?

– Bu suala cavab vermək çətindi. Mən heç indinin özündə də bilmirəm ki, yazıçı olmuşam, yoxsa yox. Mənim mətnim kimə isə bəzəndə belə deməyə imkan verirsə, sevindim. Əslində isə mənə belə gəlir ki, yazıçı olmurlar, yazıçılığı yaşayırlar.

– Sizin üçün yazmaq nədir? Niyə yazırsınız?

– Yəqin ki, bu suala “bilmirəm” deyər cavab vermək daha münasib idi. Amma belə deyək. Yazmaq mənim üçün təmizlənməyin bir üsuludur. Ona görə yazıram ki, bu zaman özümü tamam başqa bir yerdə, əhatədə hiss edirəm.

– İçinizdə gizli də olsa məşhur olmaq, dünyada tanınmaq hissi varmı, yoxsa yazmaq içindəki ağrını boşaltmaqdır?

– Yəqin ki, hər ikisi içində var. Amma mən “ağrı” deməzdim. Bu, sevinc də ola bilər, kədər də, sevgi ilə vidalaşma da, nostalji də...

– Markes deyir külək olmasaydı dünyada çox şey dəyişərdi, amma ədəbiyyat olmasaydı heç nə. Sizcə, ədəbiyyat olmasaydı dünyada nəşə dəyişərdi, yoxsa Markeslə şəriksiz?

– Ədəbiyyat olmasaydı, insanlar hələ də mağaranın içində idilər. Onu da deyim ki, külək dünyada çox şeyi dəyişmişdir. O dəyişənlər baş verir ki, Borey də “Mən varam” deyər bilər.

– **Yazmaq üçün nə lazımdır: müşahidə, mütaliə, yoxsa ancaq yazmaq?**

– Demək çətindir. Bəlkə də, sadaladıqlarınızın hamısı bir yerdə və daha nələr...

– **Yazıçı vərdişiniz, ritualınız varmı ki, onu eləməmiş yaza bilmirsiniz?**

– Deyəsən, var. Bədii bir mətnə başlamazdan əvvəl bir müddət (bir neçə gün) heç nə ilə məşğul olmuram. Elə bil, daxilimdə olan bir çox şeylə vidalaşırım, onlardan ayrılıram. Yeni mətnin içinə arınmış halda girmək istəyirəm. Bu hal böyük mətnlər yaranan zaman olur. Kiçikhəcmli hekayələrdə belə olmur. Məncə, bunlar siz dediyiniz rituala və yaxud vərdişə oxşamadı. Nə isə...

– **Uilyam Folkner yazıçılığı məğlubiyyət hesab edirdi? Bəs, Sizcə, yazıçılıq məğlub olmaq deməkdirmi? Hər yeni əsərdən sonra hansı hissləri keçirirsiniz?**

– Folkner bunu bir qədər başqa cür demişdi. Ondan Yaponiyada bir universitetdə soruşmuşdular ki, ən sevimli əsəriniz hansıdır? O da cavab vermişdi ki, “Hay-küy və hiddət”. Nə üçün sualına da belə demişdi ki, bu əsər mənim ən böyük və ən gözəl məğlubiyyətimdir. Folkner qarşısına qoyduğu məqsədlə ona çatmaq arasındakı məsafənin böyük olmasından narahat olmuşdu və bunu bir yazıçı kimi öz məğlubiyyəti saymışdı. Əlbəttə, o da var ki, siz deyən kimi hər əsərdə bu məğlubiyyətin hansısa faizi yox deyil.

– **Mario Varqas Lyosa özünün Nobel nitqində deyir: “Yazıçılıq asan məsələ deyil. Bir də görürsən təsəvvür etdiyən əhvalat kağıza köçürüləndə istədiyən alınmır, sözlər ürəyini isitmir. Onları təzədən necə cana gətirərsən? Xoşbəxtlikdən, ustadlar, müəllimlər, nümunə götürüləsi insanlar yanındadı. Flober mənə istedadın intizam və dözümlü olduğunu öyrədib. Folkner formanın (üslub və struktur) süjeti zənginləşdirmək qabiliyyətində olduğunu öyrədib. Martorel, Servantes, Dikkens, Balzak, Tolstoy, Konrad, Tomas Mann romanda vüsət və genişliyin üslub və süjet xətlərinin dəqiq işlənməsindən heç də az əhəmiyyətli olmadığını öyrədib. Sartr sözün iş olduğunu, roman, pyes, ya hekayənin müəyyən məqamlarda və**

müvafiq şəraitdə tarixin gedişatını dəyişmək iqtidarında olduğunu öyrə-dib. Kamyu və Oruell əxlaqı olmayan ədəbiyyatın insani olmadığını, Malro isə qəhrəmanlıq və eposun “Odissey” və “İliada”nın arqonavtla-rın dövründəki kimi mümkün olduğunu öyrədib.” Sizin üçün belə us-tadlar varmı və kimlərdir?

– Şübhəsiz var. O sadaladığınız gurultulu adlardan bir qədər aralan-saq, öz ədəbiyyatımızda mən yazmağın müxtəlif sirlərini Mirzə Cəlil və Əbdürrəhimbəydən öyrənməyə çalışmışam. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı da, təbii ki, öz yerində.

Onu da deməliyəm ki, yaradıcılığından, şəxsiyyətindən çox şeylər öyrəndiyim başqa sənətkarlar da az deyil. Bu yaxında ədəbi esselər kitabım çapdan çıxdı: “Düma ilə Coys arasında...” Öyrəndiyim, mənə təsiri olmuş adamların, sənətkarların adlarını orada bir-bir saymışam. Çox adamın adı var.

– Siz özünüzü hansı cəbhədə hesab edirsiniz: Dostoyevskiçi, yoxsa Tolstoyçu?

– Mən bu adları qarşı-qarşıya qoymazdım. Məncə, onlar bir-birini bu dünyada olmasa da, haqq dünyasında tamamlayırlar. Onların tapındıqları mənəvi dəyərlər bir-birini inkar etmir. Sadəcə, bəzən bu dəyərlər bir-birin-dən uzaqda durur. Amma mən hansını dönə-dönə oxuyuram soruşsaydı-nız, Tostoyu, əlbəttə, Tolstoyu deyərdim.

– Hansı bədii əsərdə yaşamaq istərdiniz?

– Çətin və qəribə sualdı. Hansı ulduzda bu dünyanı tərk edəndən sonra yaşamaq istərdiniz sualından asan deyil. “Sehrbazlar dərəsi”ndə Gö-rükməz təpəyə qalxan dərviş Hüsniyəm var. Kənardan baxanlar ki, tərə-ni görmürlər, elə bilirlər, bu adam hava ilə yuxarı yeriyir. Tərənin başında uzanıb əllərini boynunun arxasında daraqlayandan sonra o, elə bil, göyün ortasında uzanıb asıla qalır. Bax, o Görükməz təpəyə qalxmaq istərdim. Hər dəfə ayağını irəli atanda, elə bil, boşluğa atasan.

– **Əsərlərinizi hansı “izm”ə aid edirsiniz?**

– Bu sualın cavabını məndən gözləmək doğru deyil. Bunu “izmlər”in mütəxəssislərindən soruşmaq lazımdır.

– **Hazırkı gənclərin çoxu yaradıcılığa demək olar ki, romanla başlayır. Amma nisbətən yaşlı nəsil bunu onlara irad tutur; əvvəl hekayə, sonra roman. Siz də bu fikirdəsinizmi? Axı dünyada nə qədər yazıçı adı çəkmək olar ki, yaradıcılığa romanla başlayıb uğur da qazanıblar.**

– Yenə də cavab verməyə çətinlik çəkirəm. Bu işi kim necə bacarırsa, elə də görür. Kiminə çətin gələn kiminə də asan gəlir. Əsas olan nəfəsdir. Roman nəfəsi hekayədə də ola bilər və bu səni düşündürməlidir. Deməli, roman üçün əsas zəmin var. Sən nəfəsini tanımalısan və ona inanmalısan. Nəticədə, ortaliğa mətn çıxmalıdır. Ortaliğa mətn çıxırsa, yerdə qalanı təfərrüatdır.

– **İndi hamı kiçikhəcmli romanlar yazır. Nə düşünürsüz dövrün tələbidirmi, yoxsa hələ də “Hərb və sülh”, “Sakit Don”, lap elə Murakaminin romanları qalınlığında romanlar yazılmalıdır?**

– “Dövrün tələbi” kimi ifadələrdən qaça bilsək, daha yaxşı olar. Baxın, bizdə indi (!) “Yolçu”, “Əbuhübb”, “Gözmuncuğu”, “Küləyi dişləyən”, “Dolu”, “Gülüstan”, “Fələk qırmançı”, “Min yol mənə söylər...” kimi həcm-cə böyük, orta və kiçikhəcmli romanlar da yaranır, “Alman kilsəsi”, “10 Sentyabr”, “Veyil dərəsi”, “Sayrışan hallar”, “Məryəmin oğlu” kimi kiçik və ortahəcmli hekayələr də. Təki mətnin daxili tutumu güclü olsun. Təki hekayə romana ruhən, nəfəsilə yaxın olsun, öz içi ilə onun mənəvi coğrafi hüdudlarına işarət eləsin. Amma deyir, necə gəlir, elə də təzahür edir. Burada bir meyara sığınmaq, “Prokrust çarpayısı” qurmaq düzgün deyil.

– **Sizcə, yazıcının köşə yazarlığı, tərcüməçilik kimi kənar işlərlə məşğul olması onun yaradıcılığına kömək edir?**

– Məncə, etməlidir. Cümləsinin nəfəsi genişlənilir.

“AZƏRBAYCANDA RADİKAL VƏ EKSTREMİST CƏRƏYANLARIN FƏALİYYƏTİ XEYLİ MƏHDUDLAŞIB”

Apa.az, 20 sentyabr, 2016

– **“Multikulturalizm ili” çərçivəsində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində hansı işlər görülüb?**

– 2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasının prezidenti, cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Multikulturalizm ili” elan edilməsindən sonra təsdiq olunmuş tədbirlər planına uyğun olaraq ölkə daxilində və xaricində müxtəlif dövlət qurumları tərəfindən Azərbaycan multikulturalizmi modelinin təbliğinə yönəlmiş müxtəlif silsilə tədbirlər keçirilməyə başladı.

Sizin də çox yaxşı bildiyiniz kimi, 2014-cü ildə cənab prezident tərəfindən Azərbaycanda mövcud olan multikulturalizm ənənələrinin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq məqsədilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılıb. “Multikulturalizm ili” çərçivəsində Mərkəzin təşkilatçılığı ilə 40-a yaxın xarici və yerli ali təhsil ocaqlarında bakalavriat səviyyəsində “Multikulturalizmə giriş”, magistratura səviyyəsində isə “Azərbaycan multikulturalizmi” fənləri tədris proqramlarına daxil edilərək tədris olunur. Eyni zamanda “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni 2016-cı ilin yaz semestrinə qədər Müqəddəs Kliment Oxridski adına Sofiya Universiteti (Bolqarıstan), İvan Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universiteti (Gürcüstan), Ural Federal Universiteti (Rusiya Federasiyası), Litva Pedaqoji Universiteti (Litva), Praqa Karl Universiteti (Çexiya), Roma Sapienza Universiteti (İtaliya), Belarus Dövlət Universiteti (Belarus), Lusafona Universiteti (Portuqaliya), Ausburq Universiteti (Almaniya), Frayburq Universiteti (İsveçrə)

və Sakarya Universitetində (Türkiyə), Qadcah Mada Universiteti (İndoneziya) və başqa universitetlərində tədris olunub. Hal-hazırda tədrisin həyata keçirildiyi universitetlərdə “Azərbaycan multikulturalizmi” kafedralarının açılması istiqamətində işlər görülməkdədir.

Bundan əlavə, ilin əvvəlində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları seriyasından olan “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” kitabı və “Multikulturalizm” adlı jurnalın 1-ci nömrəsi nəşr olunub, ölkənin müxtəlif bölgələrində təqdimatları keçirilib.

Bu günə qədər Mərkəz və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Bilik Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə 20-dən artıq ölkədən 100-dən çox xarici və 70-dən çox yerli tələbənin iştirakı ilə paytaxt və müxtəlif bölgələrində – Quba, Qusar, Xaçmaz, Qəbələ, Şəki, Oğuz, Qaxda Beynəlxalq multikulturalizm qış və yay məktəbləri keçirilib. Bu məktəblərdə iştirak edən xarici və yerli tələbələr, əsasən, təhsil aldıkları universitetlərdə “Azərbaycan multikulturalizmi” fənnini uğurla mənimsəyən və Azərbaycan mədəniyyəti, tarixi, ədəbiyyatı, bir sözlə, Azərbaycan multikulturalizmi haqqında qazandıqları nəzəri bilikləri bu məktəblərdə praktik şəkildə daha da möhkəmləndirirlər. Bu məktəblər onların Azərbaycana marağını Azərbaycana məhəbbətə çevirir.

Maraqlı bir faktı da diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm ki, III Beynəlxalq multikulturalizm yay məktəbi çərçivəsində Litva Pedaqoji Universitetinin magistrantı Salomeya Lukaite və Yunanıstan Amerikan Kollecinin tələbəsi Dimitrios Asproulisin təşəbbüsü ilə “Azərbaycanın gənc dostları” Beynəlxalq Klubu yaradılıb və hal-hazırda uğurla fəaliyyət göstərir. Artıq Azərbaycanın gənc dostları bizim iştirakımız olmadan da Azərbaycan multikulturalizmini dünyada təbliğ edirlər.

Mütəmadi olaraq Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi müxtəlif dövlət qurumları ilə birlikdə mədəni müxtəliflik, tolerantlıq və konfliktlərin həllində mədəniyyətlərarası dialoqun rolu, multikulturalizmin Azərbaycan modeli və dünya multikulturalizm modelləri mövzularında respublika və beynəlxalq miqyaslı elmi-nəzəri, elmi-praktik konfranslar, seminarlar, “də-

yirmi masa"lar, mühazirələr, ədəbi-bədii toplantılar keçirməkdədir. Bunlara misal olaraq aprel ayının 27-də BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumu çərçivəsində "Multikultural cəmiyyətin formalaşdırılmasında Azərbaycanın rolu" mövzusunda bölmə iclasını, iyun ayının 28-də "Terror multikulturalizmə qarşı" layihəsi çərçivəsində "Erməni terroru və Azərbaycan multikulturalizmi" mövzusunda I Beynəlxalq dəyirmi masanı, iyul ayının 20-də Qəbələ şəhərində baş tutmuş "Alban Apostol Kilsəsinin keçmiş və bu günü" mövzusunda beynəlxalq konfransı və Londonda keçirilmiş "Azərbaycanın dini tolerantlıq və birgə yaşayış modeli" mövzusunda konfransı göstərmək olar.

Bildiyiniz kimi, bu ilin 29-30 sentyabr tarixlərində də ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə ölkəmizdə artıq ənənəvi olaraq təşkil olunan V Bakı Humanitar Forumu keçiriləcək. Həmin Forumda dəyirmi masalardan biri də "Multikulturalizmin müxtəlif modelləri: nəzəriyyədən humanist təcrübəyə doğru" adlanır. Bu dəyirmi masanın və dəyirmi masaya daxil olan müxtəlif panellərin işinin təşkili Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən həyata keçiriləcək.

– İlin sonuna qədər hansı planlar var, yeni layihələr olacaqmı?

– Prezident cənab İlham Əliyevin "Multikulturalizm ili" ilə bağlı təsdiq etdiyi tədbirlər planına uyğun olaraq ilin sonuna qədər konkret tədbirlərin icrası nəzərdə tutulub. Ölkəmizdə və xarici ölkələrdə Azərbaycan multikulturalizm modeli, ölkəmizdəki tolerantlıq mühiti, bütün səmavi dinlərin nümayəndələrinin ölkəmizdə birgə, mehriban yaşayış şəraiti haqqında konfranslar, sərgilər, seminarlar və görüşlər keçiriləcək. Bundan əlavə, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin tədrisi arealının xaricdə genişləndirilməsi, bu fənnin tədrisinin daha da effektiv olması üçün müxtəlif dərslər vəsaitləri və dərslərlərin yazılması, "Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları" seriyasından olan "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları" kitabının rus və ingilis dillərində çapı və bu seriyadan olan növbəti daha iki kitabın – "Azərbaycan multikulturalizminin hüquqi və siyasi qaynaqları" və "Azər-

baycan multikulturalizminin fəlsəfi və publisistik qaynaqları” kitablarının nəşri işlərini həyata keçirəcək.

– Azərbaycanda dini məsələlərlə bağlı vəziyyəti necə qiymətləndirirsiniz? Bu sahədə hər hansı narahatlıq varmı?

– Azərbaycan tarixən müxtəlif din və mədəniyyətlərin birgə, yanaşı yaşadığı məkan olub. Hazırda ölkədə dini durum sabit, dinlərarası münasibətlərdə dözümlülük və qarşılıqlı anlaşma səviyyəsi yüksəkdir. Bu gün ölkə vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının təmin olunması üçün bütün zəruri tədbirlər görülür. Eyni zamanda müvafiq dövlət qurumları dini durumu davamlı təhlil edir, müxtəlif din və məzhəbləri təmsil edən dini icmalar arasında qarşılıqlı hörmət prinsiplərinin qorunub saxlanılması, radikal dini cərəyanların yayılmasının qarşısının alınması istiqamətində tədbirlər həyata keçirir. Ən ciddi fəaliyyət isə cənab prezidentin 2016-cı ili ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan etməsi ilə bağlı qərarından sonra həyata keçirilən çoxsaylı tədbirlər oldu. Bu sahədə oyanış və ciddi irəliləyiş müşahidə olunmağa başladı. Ölkə daxilində və xaricində bir çox tədbirlər, konfranslar keçirildi, xarici qonaqların ölkəmizdəki multikulturalizm ənənələri ilə tanış olmaq məqsədilə ölkəmizə səfərləri artdı, eyni zamanda dindarlarımız da Azərbaycandakı multikultural və tolerant mühitin özünəməxsusluqlarını dünya ictimaiyyətinə və xüsusən də müxtəlif ölkələrin dini liderlərinə çatdırmaq üçün əlavə imkanlar əldə etdilər.

Dövlət başçımız cənab İlham Əliyev din sahəsinə, məscid, kilsə və sinaqoqların təmir və bərpaşına xüsusi diqqət və qayğı göstərir. Azərbaycan din sahəsinə dövlət səviyyəsində maliyyə ayıran, dini ibadət yerlərini dövlət hesabına təmir və bərpa edən az sayda ölkələrdəndir.

Eyni zamanda Azərbaycanda dini tolerantlıq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsində, milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliğində Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, ölkəmizin birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın misilsiz xidmətləri var. Heydər Əliyev Fondu hər bir layihəsi ilə müxtəlif ölkələrdə xalqlar arasında humanizm, həmrəylik və dözümlülük kimi bəşəri dəyərlərin bərqərar olmasına öz töhfəsini verməyə çalışır. Uğurla həyata

keçirilən “Tolerantlığın ünvanı – Azərbaycan” layihəsi çərçivəsində vətənimizdəki məscidlərdə, kilsələrdə, sinaqoqlarda təmir-bərpa işləri aparılır.

– Əcnəbilərə və Azərbaycan vətəndaşlığı olmayan şəxslərə dini ayinlərin, dini mərasimlərin keçirilməsi qadağan olunub. Bu, Azərbaycana nə verəcək?

– “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 1-ci maddəsinə əsasən əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən ölkəmizdə dini təbliğatın aparılması qadağandır. Bu maddə müstəqilliyin ilk illərindən sözügedən qanunda öz əksini tapıb və bu qadağa yalnız Azərbaycanda deyil, dünyanın bir çox ölkələrində tətbiq olunur. Burada əsas məqsəd ölkəmizin dini təhlükəsizliyinin təmin olunması və xarici qüvvələrin Azərbaycanda dini duruma təsirlərinin qarşısının alınmasıdır. Təcrübə bəzi əcnəbilərin ölkədə dini təbliğat aparmalarının ciddi fəsadlar törədə biləcəyini və beləliklə, dini durumu gərginləşdirəcəyini göstərir. Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan bu acı həqiqətləri yaşadı və nəticədə, Azərbaycan üçün ənənəvi olmayan bir sıra zərərli dini cərəyanlar ölkəmizdə öz ideologiyalarını yaymağa cəhd etdi. Bu maddənin “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanuna əlavə edilməsinin ölkədə sabitliyin qorunmasına ciddi faydası oldu, dini duruma xarici təsirlər minimuma endirildi və radikal meyillərin ölkədə yayılmasının qarşısı xeyli alındı.

– Hazırda Həcc mövsümünü yaşayırıq. Azərbaycandan fərqli olaraq, digər ölkələrdə bu səfərləri müxtəlif təşkilatlar tur şəklində həyata keçirir. Bu rəqabət qiymətlərin münasib olmasına da səbəb olur. Bu haqda fikirlərinizi bilmək maraqlı olardı.

– Bildiyiniz kimi, Həcc ziyarəti adi tur səfəri deyil və daha çox mənəvi mahiyyət kəsb edir. Dünyanın bir çox ölkələrində bu ziyarətin təşkilatçılığını dini idarələr öz üzərinə götürür. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi müsəlman icmalarının dini mərkəzi sayıldığından, səfərin olduqca ağır olduğunu, böyük məsuliyyət tələb etdiyini, eyni zamanda, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri, şeyxülislam Allahşükür Paşazadənin şəxsi nüfuzunu nəzə-

rə alsaq, bu missiyanı həmin idarənin həyata keçirməsi normaldır. Bununla yanaşı, idarə Həcc ziyarətinin təşkili ilə uzun illərdir məşğul olduğundan bu sahədə böyük təcrübəyə malikdir. Ayrı-ayrı vaxtlarda bir sıra qurum və şirkətlər Azərbaycanda bu ziyarətin təşkilini öz üzərlərinə götürmək istəyiblər. Lakin bu, bir çox hallarda zəvvarlar üçün müəyyən sıxıntı və çətinliklərin yaranmasına səbəb olub.

– Bir şəxsin bir neçə dəfə Həccə getməsinin mənəvi məsuliyyəti haqda hansı fikirləri söyləmək olar?

– Bu, sırf teoloji və şəxsi məsələdir. Dini baxımdan bir şəxsin bir dəfə Həccə getməsi yetərli sayılır və bununla o, üzərinə düşən dini vəzifəni yerinə yetirmiş olur.

“Hüquq-mühafizə orqanları radikal və ekstremist meyillərin qarşısının alınması məqsədilə ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirir”

– Azərbaycanda dini radikalizm hansı səviyyədədir?

– Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi ilkin dövrlərdə bir sıra qeyri-ənənəvi dini təriqətlər ideologiyalarını ölkəmizdə yaymağa cəhd göstərərək müəyyən sayda ölkə vətəndaşlarını öz sıralarına cəlb etməyə nail olmuşdu. Ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra digər sahələrdə olduğu kimi, dini fəaliyyət sahəsində də qətiyyətli, ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirildi. Tam əminliklə söyləyə bilərəm ki, o zaman həmin tədbirlər həyata keçirilməsəydi, biz bu gün ölkədə dini sahədə tam fərqli və namünasib bir mənzərənin şahidi olardıq. Həmin dövrdə qonşu respublikalarda dini sahədə müəyyən gərginliklər müşahidə olunsada, Azərbaycanda sabitlik hökm sürdü.

Hazırda hüquq-mühafizə orqanları radikal və ekstremist meyillərin qarşısının alınması məqsədilə ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirir. Ölkədə bütün radikal dini cərəyanların fəaliyyəti nəzarətə götürülüb, zərərli dini ədəbiyyatın idxalının və ölkədə yayılmasının qarşısı alınıb. Eyni zamanda, qanunlara müəyyən əlavə və dəyişikliklər edilib, “Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında” qanun qəbul olunub. Buna paralel

olaraq ölkədə geniş maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirilir. Son bir ildə şəhər və rayonlarda yüzlərlə belə tədbirlər həyata keçirilib, artıq bu tədbirlərin səmərəsi açıq hiss olunur.

Fürsətdən istifadə edərək qeyd etmək istəyirəm ki, bütün ölkə vətəndaşları qanunun aliliyini qorumalıdır. Bu, ən şərəfli vəzifədir. Dövlət dini etiqad və vicdan azadlığı üçün lazım olan hər cür şərait yaradıb, vətəndaşların üzərinə düşən əsas vəzifə qanunun tələblərini yerinə yetirmək, dövlətin həyata keçirdiyi quruculuq işlərində yaxından iştirak etməkdir.

– Ölkəmizdə dini təhsil sahəsində vəziyyət necədir? Kadr təminatı sahəsində problemlər varmı?

– Bildiyiniz kimi, Azərbaycan hökuməti dini təhsil sahəsinə xüsusi qayğı və diqqət göstərir, təhsilin səviyyəsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində daim müəyyən tədbirlər həyata keçirir. Bu gün Azərbaycanda təhsil müəssisələrinin normal fəaliyyət göstərməsi üçün dövlət lazım olan bütün addımları atır və bundan sonra da zəruri tədbirləri görəcək. Hazırda bu sahə dövlətin ciddi nəzarətindədir. Bu gün ölkədə iki ali məktəb – Bakı Dövlət və Bakı İslam universitetləri ali dini təhsil verir. Din sahəsində mütəxəssislərin hazırlanmasında bu təhsil ocaqlarının rolu böyükdür. Bununla yanaşı, ölkədə bir neçə dini mədrəsə fəaliyyət göstərir. Yeni mədrəsələrin açılması ilə bağlı müəyyən hazırlıq işləri görülür. Eyni zamanda Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi din sahəsində mütəxəssislərin bilik və bacarıqlarının artırılması məqsədilə faydası böyük olan hazırlıq kursları təşkil edir.

– Xaricdə dini təhsil alanların statistikasına barədə məlumat varmı?

– Ümumiyyətlə, bu günə kimi təxminən 1000-ə yaxın Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı xaricdə dini təhsil almağa gedib, onların böyük bir qismi artıq Azərbaycana dönüb. Bu şəxslərin çoxu müstəqilliyin ilk illərində xaricə təhsil almağa gedənlərdir. Onu da qeyd edim ki, hazırda bu tendensiyanın zəiflədiyi müşahidə olunur. Həmin tələbələrin bu gün fəaliyyəti əlaqədar dövlət qurumlarının qayğısı və nəzarəti altındadır. Xüsusilə

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi və Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi həmin tələbələrin cəmiyyətdə özünə yer tapması, işlə təmin edilməsi, dini və dünyəvi biliklərinin artırılması, eləcə də digər problemlərinin həlli istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirir.

– Müşavir təyin edildikdən sonra dini sahədə hansı problemlərin həllinə, ilk növbədə, diqqət yetirməyi zəruri saydınız və bu problemlərin həlli istiqamətində ötən dövrdə hansı uğurlar əldə olunub?

– Bildiyiniz kimi, mən bu vəzifəyə təyin olunduqdan sonra ilk işim Azərbaycanın bütün bölgələrinə səfər edərək dini ibadət yerlərinə baş çəkmək, dindarlarımızla, müxtəlif konfessiyaların nümayəndələri ilə görüşüb söhbət etmək və dini durumu dərinlən öyrənmək oldu. Həmin dövr ölkədə dini durum bir qədər gərgin idi, Azərbaycan vətəndaşlarının xarici ölkələrdə döyüşlərə cəlb edilməsi ilə bağlı həyəcanlı xəbərlər yayılırdı. Bu sahədə dövlət təşkilatları ilə koordinasiyalı şəkildə gördüyümüz əsas işlərdən biri radikal və ekstremist cərəyanların ölkədə yayılmasının qarşısının alınması və maarifləndirmə işinin gücləndirilməsi oldu. Son bir neçə ildə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun xətti ilə maarifləndirmə sahəsində bir sıra ardıcıl və məqsədyönlü layihələr həyata keçirilib. Ölkəmizin ümumi inkişafı, dünyanın aparıcı ölkələri sırasında qətiyyətli, özünəinamlı şəkildə yer alması da öz-özlüyündə dini müstəvinin loyallaşma dərəcəsini yüksəldib. Radikal və ekstremist cərəyanların fəaliyyəti xeyli məhdudlaşıb, Heydər Məscidinin nümunəsi, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin təşviqi əsasında bir sıra məscidlərdə vəhdət namazlarının qılınmasına, məscidlər arasında mənəvi bağların gücləndirilməsinə nail olunub. Bu, bütün dünya üçün örnək hadisədir. Artıq ziyarətqahlar və məscidlər mənsub olduqları məzhəbdən asılı olmayaraq bir-birinə birbaşa yardım əli uzadır. Mir Mövsüm Ağa ziyarətqahının Zaqatalanın Əliabad kənd məscidində aparılan təmir işlərinə yardım göstərməsi buna bariz nümunədir. Eyni zamanda Azərbaycan alimlərinin Bərdə İmamzadə Kompleksində aparılan təmir və

bərpa işlərində yaxından iştirak etməsi onlar arasında birliyin və həmrəyliyinin yüksək göstəricisidir.

– Məzarlıqlarla bağlı məsələ hələ də açıq qalıb. Bu məsələ ilə əlaqədar gah qanun layihəsi hazırlanaraq Milli Məclisdə müzakirəyə çıxarılması, gah da Nazirlər Kabinetinin qərar qəbul etməsi barədə təkliflər səslənirdi. Bu yaxınlarda Dini Komitənin sədri Mübariz Qurbanlı mətbuata açıqladı ki, qərar layihəsi forması daha realdır və hətta Nazirlər Kabinetində bununla bağlı üç dəfə müzakirə keçirilib. Bu məsələnin həllinin bu qədər uzanmasına mane olan nədir?

– Sözügedən sənədi Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birgə hazırlayaraq Nazirlər Kabinetinə və digər əlaqədar qurumlara təqdim edib. Məndə olan məlumata əsasən həmin məsələ ilə bağlı müxtəlif dövlət qurumları ilə müzakirələr aparılıb, görüşlər keçirilib, rəylər alınıb. Yaxın zamanlarda bu məsələnin də öz həllini tapacağı gözlənilir.

– Yas mərasimlərinin təmtəraqlı təşkil olunmasına qarşı bir müddət əvvəl təqdirəlayiq kampaniya başlandı və qismən bunun qarşısı alındı. Rəhbərlik etdiyiniz dövlət müşavirliyi və Dini Məsələlər üzrə Dövlət Komitəsi israfçılığa qarşı mütəmadi təbliğat aparırdı. Lakin sonradan Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin qardaşı, deputat Cavanşir Paşazadə mətbuata bu kampaniyadan narahatlığını ifadə edən açıqlama verərək bildirdi ki, bu, adət-ənənədən irəli gəlir və mərasimlərə qarışmaq düzgün deyil. Bunun ardınca da yenidən təmtəraqlı yas mərasimlərinin keçirilməsi artdı. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Onu deyə bilərəm ki, bu məsələ məcburi olmur, bu, ictimaiyyətin işidir və insanlar özləri bu haqda öz sözlərini deməlidirlər. Bilirsiniz ki, Naxçıvanda bu məsələ nümunəvi şəkildə öz təbii həllini tapıb. Bəzi başqa yerlərdə də biz bunun müsbət təzahürlərini görürük. Həyat özü hər şeyi tənzim edir və edəcək. Müsəlman ölkələrində bizdə təşkil olunan yas mərasimləri kimi mərasimlər, demək olar ki, yoxdur və dini müstəvidə baş

verən proseslər din daşıyıcıları, ictimaiyyət tərəfindən tənzimlənilir. İnanıram ki, yavaş-yavaş bu məsələdə də optimal nəticəyə gələcəyik.

– Məscidlərdə kitabxanaların yaradılması barədə informasiyalar yayılmışdı. Bu məsələ nə yerdədir?

– Bölgələrdə səfərdə olarkən məscidlərin kitab rəflərində ən yaxşı halda yalnız dini ədəbiyyatın olduğunu görürdüm. Düşünürdüm ki, ibadət ocaqlarında dini kitablarla yanaşı, dünyəvi mövzulara aid kitabların da olmasına böyük ehtiyac var. Ömrünün mənasını İmam Hüseyin türbəsinə xidmət etməkdə görmüş dahi şairimiz Füzulinin əsərləri məscidlərdə niyə olmasın? Digər klassiklərimizin də həmçinin. Dindarlar məscidə ancaq namaz qılmağa və moizəyə qulaq asmağa gəlməməlidirlər. Məscid bu gün ancaq məscid yox, həm də mənəviyyat, tərbiyə və maarif mərkəzi olmalıdır. Təbii ki, belə məscidin axundu və imamı insanların maariflənməsi yolundakı ehtiyaclarını adekvat şəkildə ödəməlidir. O, daim özünü elmi baxımdan təkmilləşdirməlidir. Bu gün öyrənmək istəyənlərin tələbi çox yüksəkdir. Artıq məscidlərdə kitabxana ilə bağlı bir sıra işlər görülüb. Bakıda və respublikanın bir sıra rayon və şəhərlərinin məscidlərində, ziyarətqah komplekslərində həm dini, həm də dünyəvi məzmunlu ədəbiyyat üçün rəflər ayrılıb, kiçik də olsa, kitabxanalar yaradılıb. Hazırda bu istiqamətdə işlər davam etdirilir. Mütəmadi olaraq Azərbaycan məscidlərinə yeni kitablar paylanılır.

– Bilik Fondunun fəaliyyəti haqda danışmağınızı istərdik. Fond hazırda hansı layihələri həyata keçirir?

– Bu qurum da ölkə əhalisinin müxtəlif istiqamətlərdə maarifləndirilməsi üçün cənab prezidentin böyük uzaqgörənlikdə yatdığı qurumlardan biridir. Paytaxt və regionlarda, ən müxtəlif sosial zümrələr arasında maarifləndirmə işi aparan Bilik Fondunun 300-dən çox mühazirəçisi, Azərbaycanın 76 şəhər və rayonunda nümayəndəsi var. Onların əksəriyyəti tanınmış ziyalılar, elm, təhsil təşkilatçısı, maarifçi insanlardır. Bilik Fondu əhalimizin maarifləndirilməsi, müxtəlif elm sahələrinin mütəxəssislərinin dünyada baş

verən elmi yeniliklərdən xəbərdar olması üçün Çexiya, Almaniya, ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Moldova və digər ölkələrdən dəvət edilmiş alimlərin də mühazirələrini təşkil edir. Fond Nardaran, Oğuz, Qax və Şəmkir rayonlarında bilik evləri açıb, Astara və İsmayılıda bilik evlərinin açılması oktyabrın 5-də – Müəllimlər Günündə olacaq.

Bilik Fondu həm də gənclərimizin məşğuliyyəti ilə bağlı layihələr həyata keçirməkdədir. Bir faktı deyim ki, Qax Bilik Evi 5 qonşu rayondan olan 15 nəfər müxtəlif avtomobil təmiri sexlərində şagird kimi çalışan, həmçinin işsiz gənclər üçün yeni nəsil avtomobillərin təmiri kursları təşkil etdi və bu kursları bitirən gənclərin əksəri hazırda müxtəlif avtomobil təmiri sexlərində usta kimi çalışırlar. Bilik Fondu Rus Pravoslav Kilsəsinin və ölkəmizdəki Rus İcmasının müraciəti əsasında rus vətəndaşlarımız üçün Azərbaycan dili kursları təşkil edir, artıq bu kursları bitirənlər də var.

Nardaran Bilik Evinin təşəbbüsü ilə Bakı şəhərinin bir sıra kənd və qəsəbələrinin gəncləri üçün “Avto Azərbaycan” şirkətində yeni nəsil mənşülərə texniki yardım göstərilməsi üzrə təlim kursu davam etməkdədir.

Fondun “Qafqaz Albaniyasının intibahı”, “Kitabi-Dədə Qorqud-Fridrix fon Dits-200”, “İl boyu bilik”, “Dini abidələrdə tarixin izləri”, “Yaradıcılıq fakültəsi”, “Auditoriya+”, “Docendo discimus” layihələri üzrə elmi seminarlar, “dəyirmi masa”lar, bilik, əl işləri, inşa yazı müsabiqələri və kitab təqdimatları keçirilir.

Bilik Fondunda ölkə prezidenti İlham Əliyevin çox böyük əhəmiyyətə malik olan “Ölkəmizi tanıyaq” layihəsindən doğan və onun davamı olan “Qardaşlaşmış məktəblər” layihəsi həyata keçirilir. Bu layihə nəticəsində müxtəlif regionlardan və paytaxtdan olan məktəblilər digər regionlarımızda fəaliyyət göstərən məktəblərlə qardaşlaşır, onlarla bir yerdə müxtəlif tədbirlər keçirir, Azərbaycanın təbiəti, insanları ilə daha yaxından tanış olur və bununla ölkəmizdəki tolerant və multikultural mühitin daha da dərinləşməsinə xidmət edirlər. Bu il “Qardaşlaşmış məktəblər” layihəsi öz humanist ideyası ilə ölkə xaricinə çıxdı və 2016-cı ilin fevral ayında Moskva və Ankara məktəblilərini Bakıda qardaşlaşdırdı. Xatirinizdədirsə, bu zamanlar Türkiyə və Rusiya arasında münasibətlər məlum səbəbə görə ən

gərdin həddə çatmışdı. Belə bir zamanda türkiyəli və rusiyalı məktəblilərin öz direktorları və müəllimləri ilə Bakıya gəlməsi və bir-birinə qardaşlıq əli uzatması bir qəhrəmanlıq idi. Bakı da sülhün və qardaşlığın ünvanı kimi öz ağuşunu onlara məhəbbətlə açdı. Zaman göstərdi ki, biz doğru yoldayıq. O məktəblilər arasında layihənin xeyirxah və qardaşlıq missiyası bu gün də davam etməkdədir. Bu maraqlı layihəyə qoşulmaq istəyən onlarla yerli və xarici məktəblər var.

– Sədri olduğunuz Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun fəaliyyəti barədə nə deyə bilərsiniz?

– Azərbaycan Yaradıcılıq Fondu 1987-ci ildə Sovet Mədəniyyət Fondunun adı ilə təsis edilib və 1992-ci ildən 2008-ci ilə qədər Azərbaycan Mədəniyyət Fondu adı altında fəaliyyət göstərmişdir. 2008-ci ildən Azərbaycan Yaradıcılıq Fondu adlanır. Hazırda bu Fond səhnədən getmiş sənətkarlarla yanaşı, gənc istedadların da mütəmadi topladığı məkana çevrilib. Fondun ətrafında artıq ədəbi bir cameə formalaşmaqdadır. Tarixi irsimizin, maddi-mənəvi dəyərlərimizin gənclərə daha dolğun çatdırılması üçün Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ilə birgə “Qafqaz Albaniyasına səyahət” layihəsi də hazırda icra olunmaqdadır. Layihə əsasən gənc nəslin maarifləndirilməsinə yönəlib. Bu çərçivədə Qafqaz Albaniyası dövrünə aid dini məbədlərə ekskursiyalar təşkil olunub, eyni adlı sənədli film çəkilib. Bundan başqa, Azərbaycan Yaradıcılıq Fondu və Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin birgə həyata keçirdiyi “Quran motivləri əsasında hekayələr” müsabiqəsi təşkil edilib. Qaliblərə pul mükafatları, diplomlar və qiymətli hədiyyələr təqdim olunub. Azərbaycan Yaradıcılıq Fondu və Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin layihənin davamı olaraq “Dini motivlər əsasında şeirlər” müsabiqəsi elan edilib. Müsabiqəyə artıq 70-ə qədər əsər təqdim edilib, yaxın günlərdə müsabiqənin yekun mərasimi keçiriləcək. Fond hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının köməyi ilə “Sönməyən ulduzlar” adlı mənəvi və sosial yardım layihəsini həyata keçirir. Yaradıcılıq Fondunun sim-sim.az saytı artıq bir

ildir ki, fəaliyyət göstərir, saytın fəaliyyəti nüfuzlu mədəniyyət və ədəbiyyat xadimləri tərəfindən rəğbətlə qarşılır. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, bu ilin iyun ayında Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunun birgə nəşri olan “Multikulturalizm” Beynəlxalq jurnalı işıq üzü görüb. Jurnalın nəşr olunmasında məqsəd Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşmış tolerantlıq ənənələrini təbliğ etmək, ölkəmizdə hökm sürən multikultural mühitə yeni impulslar töhfə verməkdir.

“İNDİ DÜNYADA ÖLKƏMİZİN HƏQİQƏTLƏRİNİ AZƏRBAYCANIN DOSTLARI MÜDAFİƏ EDİR”

Sim-sim.az, 03 noyabr, 2016

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri, akademik Kamal Abdullayev media nümayəndələrinə müsahibə verib.

– Noyabrın 1-də Qafqaz Universitetində “Azərbaycan multikulturalizmi” Elm-Tədris Mərkəzinin açılmasını necə qiymətləndirirsiniz?

– Bu, çox ciddi və qarşısında böyük hədəfləri olan bir mərkəzdir. Ciddiliyi ondadır ki, Prezident İlham Əliyevin qarşımıza qoyduğu hədəflərə doğru bir addım da atdıq. Azərbaycan təhsil sisteminin çox önəmli bir nöqtəsində – Qafqaz Universitetində (indiki Bakı Mühəndislik Universitetində), “Azərbaycan multikulturalizmi” Elm-Tədris Mərkəzinin yaranması ilə faktiki olaraq Azərbaycan tədrisinin multikultural və tolerant ənənələr ətrafında formalaşmasına doğru gedən daha bir yola çıxdıq. Bu Universitet Azərbaycanın təhsil sistemində özünəməxsus yer tutan bir təhsil müəssi-səsidir. Güman edirəm ki, məhz burada multikulturalizmin elm və tədris bazasının yaradılması bu universitetin umumi ideologiyasına böyük fayda verəcək. Bu gün “Azərbaycan multikulturalizmi” Elm-Tədris Mərkəzində çalışanlar universitetin tədris auditoriyalarına Azərbaycanda, xüsusilə son dövrlərdə qəti şəkildə formalaşan multikultural ideyaların daşınmasına kömək edəcək. Bu, çox vacib məsələdir.

Bilirsiniz ki, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi dünyanın 20-dən artıq universitetində Azərbaycan multikulturalizmi fənnini uğurla tədris edir və bu say artan xətlə davam edəcək. Müxtəlif xarici universitetlər artıq özləri bizə bu fənnin tədrisi ilə bağlı müraciətlər edirlər. Qafqaz Universitetində açılan Elm-Tədris Mərkəzinin bir funksiyası da həmin universitetlərin Azərbaycan multikulturalizmi fənninə aid ədəbiyyat, dərs vəsaitləri, fənni yüksək keyfiyyətlə tədris edən müəllimlər və mütəxəssislərlə təmin edilməsi olacaq. Bu dərslərin təmin edilməsi asan yolla başa gəlmir. Bu sıraya müəllim hazırlığı, elmi-metodik vəsaitlər daxildi. Bundan sonra bu işlərlə həm də bu Elm-Tədris Mərkəzi məşğul olacaq.

Mərkəzin açılışından sonra 16 Noyabr – Beynəlxalq Tolerantlıq Günü münasibətilə Mühəndislər Universitetində keçirilən tədbir zamanı orada necə savadlı, istedadlı gənclərin və dünyəvi, bəşəri dəyərlər üstündə köklənmiş niyyətlərin olduğuna şahid olduq. Bütün bunlar bizə əsas verir ki, biz bu ali təhsil ocağında və digər universitetlərimizdə Azərbaycan xalqının təbiətinə, ruhuna xas olan dəyərlərin yaşadılmasına və inkişaf etdirilməsinə daha çox dəstək verək.

– Gələcəkdə bu Elm-Tədris Mərkəzinin kafedraya çevrilməsi planlaşdırılırmı?

– Elm-Tədris Mərkəzi faktiki olaraq kafedra və elmi-tədqiqat laboratoriyasının birgə fəaliyyəti deməkdir. Elm-Tədris Mərkəzinə professor Həbib Zərbəliyev rəhbərlik edəcək. O, bundan əvvəl Azərbaycan multikulturalizmi fənnini İndoneziyada tədris edən pedaqoqdur və multikulturalizm dəyərlərini dərinlən mənimsəmiş mütəxəssisdir. Onun rəhbərliyi ilə Mərkəz bu istiqamətdə həm nəzəri, həm praktik baxımdan qarşıda duran vəzifələrin həlli ilə məşğul olacaq.

– Hazırda xarici ölkə universitetlərində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənnini azərbaycanlı və xarici mütəxəssislər tədris edirlər. Amma say baxımından hələ ki, azərbaycanlı mütəxəssislər üstünlük təşkil edir.

Gələcəkdə tədris prosesində xarici ölkə mütəxəssislərinin sayının artırılması nəzərdə tutulurmu?

– Bu gün multikultural dəyərlərimizi tanıtmağın, öz həqiqətlərimizə kimlərisə inandırmağımızın ən doğru, düzgün və intellektual yollarından biri məhz “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin xarici universitetlərdə tədrisidir. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi bu layihəni uğurla həyata keçirir. Bu fənni tədris edən pedaqoqların hazırlanması prosesindən başlayaraq, onun dərs deyəcəyi xarici ölkəyə göndərilməsi prosesi, dərsin gedişatı prosesində oraya monitorinq məqsədilə mütəxəssislərin ezam edilməsi və sonra tədrisin getdiyi xarici ölkə universitetlərindən tələbələrin multikulturalizm yay və qış məktəblərinə dəvət olunması – bütün bunlar Multikulturalizm Mərkəzinin vəsaiti və köməyi ilə həyata keçirilir. Bu iş gələcəkdə daha da genişləndiriləcək. Bu gün elə xarici ölkə universitetləri var ki, orada bu fənni yerli univeristetin Azərbaycanı tanıyan, sevən və bizə inanan müəllim-professor heyəti öz öhdəsinə götürüb. Məsələn, Almaniyanın Auqsburq, Portuqaliyanın Lusofona, Rusiyanın Yekaterinburq universitetlərində yerli professorlar bu dərsi keçirlər. İtaliyada da biz buna doğru gedirik. Bu, həm də xarici ölkə mütəxəssisləri ilə əlaqələrin daha da möhkəmlənməsini, həmin auditoriyanın müəlliminə olan inamının daha da yüksək olmasını təmin edir, eyni zamanda həmin ölkənin və Azərbaycanın multikultural dəyərlərinin bir yerdə paralel müqayisəli təhlilinə imkan verir. Başqa ölkələrin və xalqların öz multikultural ənənələrini daha dərin-dən öyrənməsi, həmçinin öz keçmişlərinə, əldə etdikləri dəyərli nailiyyətlərə bir daha nəzər salması baxımından bu gün Azərbaycan multikulturalizmi katalizator rolunu oynayır.

– Azərbaycan multikulturalizm modelinin təbliği və təşviqi məqsədilə beynəlxalq multikulturalizm yay və qış məktəblərinin təşkilinin ölkəmizə hansı nəticələr qazandırdığını söyləmək olar?

– Yay və qış məktəbləri Azərbaycan multikulturalizminin təbliği və təşviqi prosesi ilə yanaşı, ölkəmizə yeni dostlar qazandırmaq istiqamətində böyük bir platforma rolunu oynayır. Məhz beynəlxalq multikulturalizm

yay və qış məktəblərinin təşkilindən sonra “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” İctimai Birliyi yarandı. Birliyin üzvlərlə üzvü və beynəlxalq auditoriyaya hesablanmış saytı var. Azərbaycan həqiqətlərinə ağız büzən, inanmayan, tənqid edən böhtancı qüvvələrə qarşı bizlərdən öncə Birliyin üzvləri – Azərbaycanın Gənc Dostları Amerikada, Avropada öz səslərini ucaldılar. İndi dünyada ölkəmizin həqiqətlərini Azərbaycanın dostları müdafiə edir.

– “Azərbaycanın Gənc Dostları klubu”nun sosial bazasının daha da genişlənməsi üçün hansı addımların atılmasını zəruri hesab edirsiniz?

– Hesab edirəm ki, bu gənclərlə, tələbələrlə ünsiyyəti Azərbaycan multikulutralizmi fənninin tədrisi prosesi bitəndən sonra da davam etdirmək vacibdir. Vaxtaşırı onları Azərbaycanda olan tədbirlərə, layihələrə cəlb etməyi düşünürük. Həmin gənclər ölkəmizdə öz gözləri ilə şahid olduqları multikultural durum haqqında ailəsinə, dostlarına, tanışlarına məlumat verərək ölkəmizi sevənlərin sayının artmasına səbəb olurlar. Onlar öz gözləri ilə gördükləri və inandıqları doğruları öz dostlarının da həqiqətinə çevirməyi bacarırlar. Bakı Beynəlxalq Multikulutralizm Mərkəzi 16 noyabr Beynəlxalq Tolerantlıq Günü münasibətilə keçiriləcək təntənəli mərasimə Azərbaycanın Gənc Dostlar Klubunun üzvlərini də dəvət edib. Düşünürəm ki, onların Azərbaycanla əlaqəsini ömür boyu davam etdirmək lazımdır.

– Qafqaz Universitetindəki tədbirdə çıxış edərkən qeyd elədiniz ki, təqvimdə “Multikulturalizm ili” başa çatsa da, multikultural əhval-ruhiyyə davam edir və edəcək. Bu əhval-ruhiyyə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaxın zamanlarda daha hansı yeni layihələrində özünü göstərəcək?

– Prezident cənab İlham Əliyevin 2016-cı ili ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan etməklə, əlbəttə ki, bu hadisəyə, bu fenomenə çox böyük siyasi qiymət verdi. Və eyni zamanda Azərbaycan cəmiyyətini multikulturalizm ideyaları ətrafında müzakirələr aparmağa, bir araya gəlib görüşməyə, fikir mübadiləsi aparmağa və daha dəqiq orientlərə çıxmağa bir növ daxi-

lən səfərbər etmiş oldu. Məndə qəti bir inam var ki, təqvim ili sona çatandan sonra cəmiyyətdə həm bu il, həm də bundan əvvəlki illər, hətta əvvəlki əsrlərdən bəri intuitiv şəkildə toplanan, bəlkə özümüzdən də xəbərsiz canımıza yığışan o multikultural və tolerantlıq enerjisi gələcəkdə də davam edəcək. İndiyə qədərki layihələrimiz – ölkə və xarici universitetlərdə tədris, yeni-yeni kitabların çapı, həmçinin ilk sayından böyük marağa səbəb olmuş “Multikulturalizm” jurnalının fəaliyyəti davam etdiriləcək.

Bugünlərdə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi daha yeni bir layihəyə imza atır. Artıq Multikulturalizm Mərkəzinin nəzdində elmi-metodiki seminar yaradılıb. Bu seminar faktiki olaraq Azərbaycan multikulturalizminin “Multikulturalizm ili”ndə və ondan əvvəl əsrlər boyu əldə etdiyi nailiyyətlərin təhlili, qiymətləndirilməsi və gələcək perspektivlərə uyğunlaşdırılması, əldə etdiyimiz uğurların işığında yeni hədəflər müəyyənləşdirib onları gerçəkləşdirməyin yolları məsələləri ilə məşğul olacaq. İndiyədək Azərbaycan multikulturalizmi haqqında dəyərli fikirlərin müəlliflərinin, Azərbaycan multikulturalizmi fənnini ölkə universitetlərində tədris edən mütəxəssislərin, Azərbaycan multikulturalizminin dostlarının və multikulturalizmin ab-havasında yaşam tərzini qurmaq istəyən insanların daxil ediləcəyi elmi-metodiki seminara professor Etibar Nəcəfov rəhbərlik edəcək. Seminarın ilk mövzusu artıq bəllidir: “Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir” . Eyni zamanda biz ilk seminarda akademik Ramiz Mehdiyevin Bakıda keçirilən Beynəlxalq Humanitar Forumla bağlı “V Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu cəmiyyətin hansı istiqamətdə hərəkət etdiyini anlamağa imkan verən dünya miqyaslı məkandır” adlı məqaləsinin təhlilini nəzərdə tutmuşuq.

Görəcəyimiz işlər, həyata keçirəcəyimiz önəmli layihələr gələn illərdə də davam edəcək, yeni-yeni “Azərbaycan multikulturalizmi” Elm-Tədris mərkəzlərinin açılması, bölgələrdə gənclərin məşğulluğunun təmin edilməsi və multikulturalizm ideyalarının daha dərindən aşılınması məqsədilə peşəyönümlü Yaradıcılıq fakültələrinin təşkili nəzərdə tutulur. Bütün bunların həyata keçirilməsində məqsəd sevgi, mərhəmət, səfqət hissləri üzərində bərqərar olan Azərbaycan multikulturalizminin ali dəyərlərinin işığında

cəmiyyətdə münasibətlərin daha gözəl səviyyəyə çatdırılması, gənclərin müəyyən peşələrə yiyələnib işlə təmin olunmasıdır. Bu multikulutral dəyərlər əsrlərdən bəri Azərbaycan ədiblərinin yaradıcılığında öz əksini tapıb. Multikulturalizm ideyaları humanitar təmayüllü ixtisaslarla yanaşı, daha çox texniki, dəqiq elmlər sahəsində təhsil alan, peşə öyrənən gənclər arasında təbliğ olunmalıdır. Azərbaycan multikulturalizminin əsas ideyası heç bir fərqliliyə baxmadan bir-birini sevmək və mərhəmət göstərməkdir. Məhz bunun sayəsində cəmiyyətin əmin-amanlığı və rifahı təmin oluna bilər.

"AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZMİN ÇİÇƏKLƏNMƏSİ GÖZ QABAĞINDADIR"

Azertac, 01 dekabr, 2016

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Himayəçilik Şurasının sədri, akademik Kamal Abdulla Misir Ərəb Respublikasının məşhur "Əl-Əxbar" media holdinqinin geniş oxucu kütləsinə malik "Əxbar-əl ədəb" ("Ədəbiyyat xəbərləri") qəzetinin baş redaktoru Tarik-əl-Tahir Hifniyə müsahibə verib.

– Cənab Kamal Abdulla, Azərbaycanda həyata keçirilən multikulturalizm siyasəti haqqında öyrənmək istərdim.

– Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində multikulturalizm ölkəmizdə dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı. Prezidentin sərəncamı ilə 2016-cı il Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan edildi. Bu o deməkdir ki, Azərbaycanda cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri multikulturalizm istiqamətində müəyyən fəaliyyət göstərir, fikirlərini söyləyir, Azərbaycan multikulturalizmini, yəni Azərbaycan insanının canına, qanına xas olan dəyərləri dünyaya çatdırmaq istəyirlər.

İki il bundan əvvəl Prezidentin müvafiq fərmanları ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, dini və multikulturalizm məsələləri üzrə Dövlət müşaviri xidməti, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılıb.

Həm dini və etnik məsələlər, həm multikulturalizm bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Azərbaycanda çoxsaylı etnik qruplar və xalqlar yaşayır, müxtəlif dini konfessiyalar fəaliyyət göstərir. Əsrlər boyu bunlar bir-birinə xoş qarداşlıq münasibətləri sərgiləyiblər. İslam dini heç zaman başqa dinlərin nü-

mayəndələrinə yuxarıdan aşağı baxmayıb. Biz müsəlman olmuşuq, amma Azərbaycanda yaşayan xristianlara, yəhudilərə səmavi dinlərin nümayəndəsi kimi həmişə müsbət münasibət bəsləmişik. Bütün bu insanlar arasında olan münasibət, müxtəlif xalqların və fərqli dinlərin nümayəndələrinə münasibət əsrlərdən bəri Azərbaycan yazıçılarının və şairlərinin əsərlərində öz təsvirini tapıb.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin bu yaxınlarda Azərbaycan və rus dilində nəşr etdiyi “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları” kitabında X-XI əsrlərdən bəri Azərbaycan ədəbiyyatının böyük söz ustaları başqa dinlərin və digər millətlərin nümayəndələrinə öz gözəl hisslərini və arzularını bildirirlər.

Bizim yazıçılarımızı, şairlərimizin əsərlərində İsa peyğəmbərə, Musa peyğəmbərə, Süleyman peyğəmbərə, Məryam Anaya, eləcə də başqa dinin nümayəndələrinə son dərəcə yüksək tolerant münasibət bəslənilir. Onların həm adları, həm də gördüyü işlər təbliğ olunur. Bütün bu münasibət Azərbaycan cəmiyyətində bu günə qədər yaşayır. Bu, bir azərbaycanlı dünyagörüşünün, psixologiyasının və əxlaqının təzahürüdür. Nəhayət, Azərbaycanda əsrlərdir mövcud olan belə bir multikulturalizm dağ çayını Heydər Əliyev siyasi məcraya saldı. Azərbaycan Konstitusiyasında, onun verdiyi sərəncamlarda, fərmanlarda Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların dilinin, mədəniyyətinin, tarixinin öyrənilməsinin və inkişaf etdirilməsinin siyasi cəhətdən təsbiti öz əksini tapdı. Ulu Öndər məşhur bir sitatında vurğulayır: “Azərbaycanda yaşayan xalqların gücü bütünlükdə Azərbaycanın gücüdür”. Ulu Öndər Prezidentliyi dövründə bu xalqların dillərinin, mədəniyyətlərinin inkişafı üçün çox işlər həyata keçirib. Bu siyasi xətti öz fəaliyyətində əsas götürən cənab Prezident İlham Əliyev o ənənələri davam etdirməyi qarşısına məqsəd qoyub; Azərbaycan multikulturalizminin gözəl ənənələrini dünyaya təqdim etmənin yollarını göstərir, eyni zamanda dünyadakı multikultural proseslərdən Azərbaycanda istifadə olunmasının şərtlərini önə sürür.

Bu gün Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı xristianlar, yəhudilər və başqa dinlərin, məzhəblərin nümayəndələri çox normal tolerant münasibət-

lə yanaşı yaşamaqdadırlar. Azərbaycanda multikultural mühit hətta elə bir inkişaf səviyyəsinə çatıb ki, buradaki məzhəblərin nümayəndələri də bir-biri ilə son dərəcə isti və mehriban münasibətdədirlər. Məsələn, dünyanın ən böyük və ən gözəl məscidlərindən biri olan Heydər məscidində bu gün Azərbaycan sünniləri və Azərbaycan şiiələri bir cərgədə namaz qılırlar. Müxtəlif dinlərə məxsus insanların bir-birinə belə mehriban münasibətini görəndə bəzən Avropadan gələn xaricilər təəcüblənirlər. Onlar bizə tez- tez sual verirlər: “Necə olur sizdə belə bir əhval-ruhiyyə mövcuddur, hadisələr bu cür inkişaf edir, bu durum yaranır?” Biz də öz növbəmizdə təəccüblənirik, “başqa cür necə ola bilər ki?”

Biz əsrlər boyu həmin o xristianlarla, yəhudilərlə bir yerdə yaşayıb bir yerdə formalaşmışıq. Mənəviyyatımız, mədəniyyətimiz bir regionun daxilində, bir vətənin içindədir: əsrlər ərzində biz Azərbaycanlılaşmışıq.

Bu gün Azərbaycanı gəzsəniz, adı “Ərəb” olan bir neçə kənd görərsiniz. Oradakı sakinlərin əcdadları, bəlkə də, nə vaxtsa ərəb olublar. Amma bu gün onlar azərbaycanlıdırlar. Eyni şəkildə bu gün Azərbaycanda yaşayan ruslar da, gürcülər də, ləzgilər də, talışlar da, yəhudilər də və başqa xalqların nümayəndələri də bu gün azərbaycanlıdırlar. Biz dünyaya bu gün bu multikulturalizm modelini, bu Azərbaycanı təqdim etməyə çalışırıq.

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi yaradılandan bəri çox böyük layihə həyata keçirir. Bu layihəyə əsasən, hazırda 20 xarici, 28 yerli universitetdə Azərbaycan multikulturalizmi fənni tədris edilir. Mərkəz xarici ölkələrdə Azərbaycan multikulturalizmini öyrənən tələbələr üçün mütəmadi olaraq beynəlxalq multikulturalizm yay və qış məktəbləri təşkil edir. Bununla da həmin gənclər nəzəri şəkildə öyrəndikləri Azərbaycan multikulturalizmi ilə əyani şəkildə tanış ola bilirlər. Bu o deməkdir ki, onlar burada Azərbaycan tarixini, ədəbiyyatını, psixologiyasını, mədəniyyətini, mənəviyyatını və ictimai-siyasi durumunu öyrənirlər. Və bu fənni öyrənə-öyrənə onların Azərbaycana olan məhəbbəti artır. Azərbaycanın multikultural dəyərlərini dərinlən mənimsəyən və sevən Almaniya, Portuqaliya, İsveçrə, Litva, İtaliya, Türkiyə, Rusiya, Gürcüstan, Yunanıstan, İndoneziya, Bolqarıstan, Çexiya və Polşa universitetlərindən olan gənclər keçən il təşkil

olunan yay məktəbində öz təşəbbüsləri ilə “Azərbaycanın Gənc Dostları Klubu” İctimai Birliyini yaradıblar.

Biz Misir səfirliyinin mədəniyyət attaşesiylə danışıqlar zamanı qərara gəlmişik ki, yaxın gələcəkdə Misir Ərəb Respublikasında da Azərbaycan multikulturalizmi fənni tədris edilməyə başlasın. Bu addımın hər iki ölkə üçün faydalı olacağını düşünürəm. Yəni, biz Azərbaycanı həmin ölkədə təbliğ etməklə yanaşı, eyni zamanda həmin ölkəni də Azərbaycanda təbliğ etmiş oluruq.

– Sizin fikirlərinizə istinad olaraq bilmək istərdim – cəmiyyətin, xalqın multikultural olması üçün hansı şərtlər vacibdir?

– Bu gün müxtəlif təhlükəsizlik doktrinaları mövcuddur: Qida təhlükəsizliyi, iqtisadi təhlükəsizlik, enerji təhlükəsizliyi, hərbi təhlükəsizlik. Düşünürəm ki, bunlarla yanaşı, multikultural təhlükəsizlik anlayışı da var. Bugünkü dünyada bütün ölkələrin öz multikultural təhlükəsizliyini təmin etməsi gərəkdir. Bu o deməkdir ki, ölkə daxilində müxtəlif konfessiyaların, müxtəlif dinlərin məzhəbləri, fərqli millətlərin nümayəndələri qardaş kimi mehriban yaşaması təmin olunmalıdır. Buna nail olmaq üçün ölkə rəhbərinin siyasi iradəsi lazımdır. Azərbaycanda bu belə həll olunur. Azərbaycanın rəhbəri cənab Prezident İlham Əliyev müxtəlif konfessiyalara və müxtəlif xalqların nümayəndələrinə bərabər münasibət bəsləyir. Bu, özünü onlara olan mənəvi və maddi münasibətdə özünü göstərir. Prezident dini və etnik icmaların heç birini o birindən üstün və ya aşağı tutmur, burdan isə onların bir-biri ilə mehribançılığı ortaya çıxır.

Faktiki olaraq bu gün Avopada multikulturalizm siyasətiylə bağlı iki qütb formalaşmış. İki qütbün birində Qərbi Avropanın aparıcı ölkələri – Fransa, Almaniya, İngiltərə qərar tutub. Onlar multikulturalizmin öz ölkələrində iflas etməsini önə çəkirlər. Onların fikrinə görə, multikulturalizm bu ölkələrdə heç cür inkişaf edə bilməz; çünki o ölkələrə gələn miqrantlar, o ölkələrin dinini, mədəniyyətini qəbul edib assimilyasiya ola bilmirlər. “Bədbin qütb” adlandırdığımız bu qütbün siyasi ifadəsini İngiltərənin keçmiş baş naziri Devid Kameron ifadə edib. 2011-ci il Münhen Təhlükəsizlik

Şurasının iclasında o öz çıxışını hətta “Mənim multikulturalizmə qarşı müharibəm” adlandırmışdı.

Digər qütbü “nikbin qütb” adlandırmaq olar. Mən bu qütbdə Azərbaycanı və Azərbaycan prezidentinin multikulturalizmin bu gününə və gələcəyinə nikbin münasibətini görürəm. Azərbaycanda multikulturalizmin çiçəklənməsi göz qabağındadır. Azərbaycan cəmiyyətində nə üçün multikultural bir əhvalın hökm sürməsinin bir başqa cavabı da var. Multikulturalizm əslində müxtəlifliklərin birliyi deməkdir. Azərbaycan kimi ölkələrdə multikulturalizm müxtəlifliklərin birliyi kimi ilkin mahiyyət daşıyır, yəni burada ilkin müxtəliflik özünü göstərir. Ən qədim zamanlarda müxtəlif xalqlar, fərqli din daşıyıcıları bir-birinin yanında yaşayıb formalaşblar. Nə anlaşılmaqlıqlar olubsa, tarixin uzaq dövrlərində qalıb. Bu gün bu müxtəlifliklər Azərbaycan adlı birliyin içindədilər. Onlar bir-birinin mədəniyyətinə, bir-birlərinin fərqlənən xüsusiyyətlərinə hörmət və ehtiramla yanaşa bilirlər. Avropa ölkələrində isə belə deyil. Orada multikulturalizmin iflası uğramasının obyektiv səbəbləri də var. Bu ondan ibarətdir ki, orada həmin müxtəliflik sonrakı müxtəliflikdir. Avropa ölkələrinə gələn başqa dinin, başqa millətin nümayəndələri artıq özünü təsbit etmiş, özünə inamlı mədəniyyətləri gətirirdilər və yerli mədəniyyətlə gəlmə mədəniyyət arasında qarşıdurma, ziddiyyət baş verirdi. Görünür, belə ölkələrdə siyasi müdaxilə daha kəskin və daha məqsəduyğun qurulmalıdır.

Müxtəlifliyin ilkin olduğu ölkələrdə multikulturalizmin təntənəsini görə bilirik. Bunun baş verməsi üçün sadəcə siyasi iradə və siyasi dəstək lazımdır. Bu siyasi dəstək də xalqın, cəmiyyətin daxili ruhuna uyğun olanda multikultural əhval hökm sürür.

– Azərbaycanda 2016-ci ili Prezident İlham Əliyev “Multikulturalizm ili” elan edib. Bu il çərçivəsində Azərbaycanda və Azərbaycandan kənar da hansı layihələr həyata keçirilir?

– Bununla bağlı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi ilə yanaşı, Milli Elmlər Akademiyasının, Azərbaycan universitetlərin, müxtəlif nazirliklərin və təşkilatların həyata keçirdiyi Tədbirlər planı var. Həmin qurum-

ların hər birinin irəli sürdüyü təkliflər bütövlükdə cənab Prezident tərəfindən təsdiqlənmiş ümumi bir Tədbirlər Planına çevrildi. Bu Tədbirlər Planına əsasən adıçəkilən qurumlarda müxtəlif konfranslar keçirildi. Eyni zamanda müxtəlif universitetlərdə, elmi, dini məclislərdə Azərbaycan multikulturalizminin təbliği və təşviqi ilə bağlı tədbirlər oldu. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən dini konfesiya rəhbərləri Almaniyada, İngiltərədə, İspaniyada, İsveçdə və başqa ölkələrdə həmin ölkələrin din xadimləri ilə görüşlər təşkil etdilər, çox böyük və faydalı müzakirələr keçirildi, islamla xristianlıq, islamla yəhudilik arasında olan məsələlər müzakirəyə gəldi, ölkələrarası münasibətlər nəzərdən keçirildi, Azərbaycan multikulturalizminin bu elçilərini xarici ölkələrdə in ən yüksək səviyyədə qəbul etdilər.

O elçilərin sırasında Qafqaz Müsəlmanlar İdarəsinin sədri, Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadənin adını çəkə bilərəm. Şeyxülislamla birgə Roma-Katolik Kilsəsinin Azərbaycandakı apostol prefekturasının ordinarisi Vladimir Fekete, Rus Pravoslav Kilsəsinin Bakı və Azərbaycan Yeparxiyasının arxiyepiskopu Aleksandr Ata, Bakı şəhəri Dağ yəhudiləri dini icmasının sədri Milix Yevdayev, Azərbaycan Respublikasının Alban-Udi Xristian icmasının sədri Robert Mobili və başqa konfessiya nümayəndələri bir yerdə bir çox xarici ölkələrdə Azərbaycan həqiqətlərini dilə gətirdilər.

Əslində, biz Azərbaycan multikulturalizmi çərçivəsində öz həqiqətlərimizi bir daha dünyaya çatdırmaq imkanı əldə etmişik. Siz bilirsiniz ki, bizim Dağlıq Qarabağ problemi kimi böyük bir problemimiz var. Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsi Ermənistan tərəfindən Sovet imperiyası zamanı işğal olunub. Bütün dünyanın sülh sevən ölkələri Ermənistanı bu işğala son qoymağa çağırır, amma Ermənistan rəhbərliyi hətta öz xalqının belə düşməninə çevrilərək bu işğalçı siyasətini davam etdirir. Sizə bir fakt deyim: Bakının mərkəzində gözəl bir bina var-erməni kilsəsidir, bu gün kitabxana kimi fəaliyyət göstərir. Amma Dağlıq Qarabağda bu gün Azərbaycan müsəlman məscidləri, mədəni, mənəvi abidələr hamısı darmadağın edilib.

Xaricdə həyata keçirdiyimiz layihələrə gəlicə, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin Almaniya, İsrail, Moldova, İtaliya, Portuqaliya, Bolqarıstan və Rusiyanın Moskva və Yekaterinburq şəhərlərində filialla-

rı fəaliyyət göstərir. Bununla biz öz işimizi bitmiş saymırıq. Başqa layihələr də var və bu çərçivədə xarici ölkələrdə və Azərbaycanda ən uzaq kəndlərdə belə müxtəlif konfranslar, dəyirmi masalar keçirilir və keçiriləcək. Əslində multikulturalizmi təbliğ etməklə xalq və cəmiyyət bir daha öz keçmişinə dönür və öz gələcəyini daha aydın şəkildə görür. Görülən işlər çoxdur. Mən ancaq kiçik bir hissəsini diqqətinizə çatdırdım.

– Bildiyimə görə, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi “Kitabi-Dədə Qorqud”dan “Basatın Təpəgözü öldürdüyü” boyu 25 dildə nəşr etdirib. Bunu da Azərbaycan multikulturalizminin bir hissəsi hesab edə bilərikmi?

– “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycan xalqının əsətləri, mifologiyası üzərində yaranmış xalq dastanıdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycanın ən qədim dövründən, təxminən, X əsrə qədərki tarixini özündə əks etdirən mənəvi bir xəzinədir. Ona görə də “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından bir boyun 25 dildə çap olunmasının öz mənası var. Azərbaycan Prezidenti bir il bundan əvvəl “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının alman dilində ilk tərcüməsi və nəşrinin 200 illiyinin qeyd edilməsi ilə bağlı Sərəncam imzaladı. Düz 200 il bundan əvvəl 1815-ci ildə alman alimi Fridrix Henrix Fon Dits “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının əlyazmasını nəşr etdi və “Basatın Təpəgözü öldürdüyü” boyu alman dilinə tərcümə etdi. Onun vasitəsilə dünya “Kitabi-Dədə Qorqud”la tanış oldu. Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən həmin boy və alman alimin yazdığı müqəddimə Azərbaycan, ingilis, alman, rus, türk, macar, italyan, fransız, yunan, çin, krayna, fars, hind, gürcü, erməni, yapon, ivrit, talış, ləzgi, kürd, udin, tat, avar, xınalıq, o cümlədən gözəl və möhtəşəm ərəb dilinə tərcümə edilərək ayrıca kitabçalar şəkildə nəfis tərtibatla çap edildi. Bu layihənin icrası ilə Azərbaycanın multikultural dəyərləri bir daha dünyaya təqdim edildi.

– Son sualımın istiqaməti bir az başqadır. Necə oldu ki, Siz “Yarımçıq əlyazma”da bütün dünyanın diqqətini çəkəcək şəkildə tarixi və ədəbiyyatı möhtəşəm bir şəkildə əlaqələndirdiniz?

– Onu Allah bilir, Allah güc verdi bacardım. İndi hərdən romanı və rəqləyəndə öz-özümə deyirəm : “Mən bunu necə oldu yazdım?” Bilmirəm. Ona görə də Allah bilməyənləri bilənlərin qəzəbindən qorusun. Amma orası da var ki, “Yarımçıq əlyazma” mənim həm elmi, həm də bədii araşdırmalarımın fokusuna çevrildi. Azərbaycan mənəviyyatının iki aparıcı təmayülünün birləşdiyi bədii məkan oldu: daha dərinədən Qorqudçuluq mədəniyyəti və onun üstünə gələn Səfəvilik mədəniyyəti bu romanda bir-birinin yanında idilər. Hər birinin dünya mədəni xəzinəsinə qatqısı şübhəsizdir. Başqa mədəniyyətlərin də bu müstəvidə öz görüntüsü vardır, bəzən bu görüntü gizlinə, əndərənə çəkilir. Məncə, siz dediyiniz kimi romana qarşı maraq və diqqət bolluğu məhz başqa məkanlarda yaşayanların həm uzaq Oğuz elinə, həm də öz-özlərinə daha dərinədən baxmaq, bələd olmaq ehtirasından yarandı.

– Bildiyimə görə, Azərbaycanda çox az sayda akademik dərəcəsinə nail olmuş şəxsiyyət var. Siz də bunlardan birisiniz. Bu dərəcəyə nail olmaq çox çətin oldumu?

– Universitetin filologiya fakültəsini bitirmişəm, sonra magistr, elmlər namizədi, aspirantura, elmlər doktoru...

Dilçi türkoloq kimi namizədlik dissertasiyam “Kitabi-Dədə Qorqud”un dilindən idi. Doktorluq dissertasiyam Azərbaycan dilinin sintaksisi ilə bağlı olub. Bu da mənə imkan verib ki, öz dilimin sintaksisini və üslubi xüsusiyyətlərini cılalaya bilim. Ondan əvvəl və sonra bədii əsərlərim işıq üzü görüb. “Gizli Dədə Qorqud” adlı monoqrafiyam çap olunub. İndi də “Kitabi-Dədə Qorqud”un poetikası üzərində işləyirəm. Yəni, “Dədə Qorqud” sanki işıq saçan bir nur dağdır. Bütün gördüyüm işlər bir -biriylə əlaqəlidir. Bütün bunlardan sonra təbii ki, yazdıqlarıma qiymət verən insanlara minnətdar olmalıyam. Mənə qiymət verən insanlar Azərbaycanın dəyərli alimləri, dəyərli şəxsiyyətləri və dəyərli vətəndaşlarıdır.

“AZƏRBAYCANDAKI “MULTİKULTURALİZM İLİ” BİR SIRA ÖLKƏLƏRDƏ MULTİKULTURAL ƏHVAL- RUHIYYƏNİN MÖHKƏMLƏNMƏSİNƏ SƏBƏB OLDU”

Azərtac, 23 dekabr, 2016

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri akademik Kamal Abdullayev başa çatmaqda olan “Multikulturalizm ili” ilə əlaqədar AZƏRTAC-a məxsusi müsahibə verib. Müsahibəni təqdim edirik.

– Dünyada etnik, dini münaqişələrin tüğyan etdiyi bir zamanda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı ili ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan etməsi beynəlxalq ictimaiyyətə hansı mesajları çatdırdı? Ümumiyyətlə, mesajlar ünvana çatdı mı?

– Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etməsi ölkəmizdə böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Bu, həmçinin beynəlxalq aləmdə çox müsbət dəyərləndirildi. Biz bir daha öz millimənəvi, tarixi dəyərlərimizi dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq şansı əldə etdik. Həmçinin bir daha özümüzün-özümüzə nəzər salmaq fürsətimiz oldu, öz imkan və arzularımızı bir daha reallıqla uzlaşdırmağa çalışdıq.

Eyni zamanda biz tərəfdən təqdim edilən bəzi layihələrin işığında xarici ölkə qurumlarında çalışan müxtəlif insanlar, tələbələr, din xadimləri bir daha öz ölkələrindəki multikultural mühiti diqqətdən keçirməyə başladılar. Beləliklə, Azərbaycandakı “Multikulturalizm ili” dünyanın bir sıra ölkələrində multikultural əhval-ruhiyyənin möhkəmlənməsinə, multikultu-

ral ab-havanın öyrənilməsinə, hətta müqayisə və saf-çürük edilməsinə səbəb oldu. Qətiyyətlə deyə bilərik ki, Prezident İlham Əliyevin mesajları ünvanına çatdı.

– Məlumdur ki, 25 il bundan əvvəl müstəqilliyinə yenidən qovuşmuş Azərbaycan dövləti hər zaman multikulturalizm siyasətinə sadiqlik nümayiş etdirib. Siz dəfələrlə vurğulamısınız ki, ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizdə siyasi multikulturalizmin banisidir. Belə olduğu təqdirdə məhz bu ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan olunması hansı zərurətdən irəli gəlirdi?

– Əlbəttə ki, ulu öndər Heydər Əliyev ölkəmizdə siyasi multikulturalizmin banisidir. Dəfələrlə qeyd edilib ki, multikultural dəyərlər Azərbaycan xalqına tarixən xas olan keyfiyyətlərdir. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (BBMM) bununla bağlı bir kitab da hazırlayıb – “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları”. Bu kitabda uzun əsrlərdən bəri Azərbaycan yazıçılarının, şairlərinin yaradıcılığında, xalq dastanlarında olan multikultural əhval-ruhiyyə öz əksini tapıb – ya bir qəzəl, ya qəzəlin hansısa bir beyti, misrası kimi, ya da bütövlükdə bir poema, dastan şəklində. Xalqımızın görkəmli ədəbi, elmi, siyasi xadimləri öz millətindən, öz dinindən olmayan dəyərlərə və insanlara həmişə yüksək tolerantlıq və yüksək səmimiyyətlə yanaşıblar. Bunun özü elə multikulturalizmin canını, mayasını təşkil edən xüsusiyyətdir. Amma siyasi cəhətdən multikulturalizm sistemli şəkildə məhz ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən dövlətçiliyimizin ideoloji əsaslarından birinə çevrildi. Əvvəl də siyasi cəhətdən multikultural cəhdlər edilirdi. Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə multikulturalizmlə bağlı bəzi qərarlar da qəbul edilmişdi. Amma bu, pərakəndə şəkildə idi. Təəssüf ki, Azərbaycan Demokratik Respublikasının ömrü də çox az oldu.

Müstəqillik illərində Prezident Heydər Əliyev həm Konstitusiyanın ayrı-ayrı bəndlərində, həm də ayrıca sənədlərdə sistemli şəkildə multikultural siyasətlə, yəni Azərbaycanda yaşayan başqa xalqların taleyi, tarixi,

mədəniyyəti, dili, mənəviyyatı ilə bağlı bir-birini tamamlayan qanunlar və sərəncamlar imzaladı, onların həyata keçməsinə nail oldu.

Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yaşayan xalqların maddi rifahının, iqtisadi-təsərrüfat durumunun yaxşılaşdırılması ilə bağlı qəbul edilən digər qərarlar da, icra edilən layihələr də, əlbəttə ki, Ulu Öndərin böyük siyasi fəaliyyətinin nəticəsi idi və daim onun diqqət mərkəzində dururdu. Eyni zamanda, bu sistemli fəaliyyət həmin bölgələrdə yaşayan müxtəlif xalqların, bütövlükdə azərbaycanlıların həyat tərzinin, mənəvi həyatının yaxşılaşdırılmasına xidmət edirdi.

Nə üçün məhz bu il Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edildi? Əlbəttə, bu da maraqlı sualdır. Ola bilər, dünyada getdikcə daha çox özünə yer edən multikultural maraqlar buna səbəb oldu. Amma hər halda, mənə elə gəlir ki, multikulturalizm enerjisi cəmiyyətimizin bütün təbəqələrinin canında, ruhunda elə bir ehtirasla yığılıb qalmışdı ki, onun çıxış yolu tapması, qarşıdakı bəndlərin aradan götürülməsi, geniş həyat mövqeyinə çıxarılması üçün məhz bu il daha uğurlu il kimi qəbul edilə bilər. Çünki bunun bir sıra obyektiv səbəbləri də var. Mənə elə gəlir ki, bu gün dünyada BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı ilə bağlı həyata keçirdiyi silsilə tədbirlər, Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumunun, Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialog Forumunun artıq güc yığması və möhkəm ənənəyə çevrilməsi, dünyanın mütərəqqi qüvvələrini özündə birləşdirən “Bakı prosesi”nin ümidlə başlayıb inamla davam etməsi və başqa möhtəşəm tədbirlər ona gətirib çıxardı ki, prinsip etibarilə, onların məntiqi davamı olaraq bu il “Multikulturalizm ili” elan edildi.

– “Multikulturalizm ili” çərçivəsində Azərbaycan multikulturalizminin dünyaya təqdim olunması istiqamətində hansı addımlar atılıb və atılmaqdadır?

– Bu istiqamətdə son dərəcə mühüm addımlar atıldı. Ən əsas addımlardan birini mən tədris istiqaməti ilə bağlı söyləyə bilərəm. Bu gün “Multikulturalizm ili”nin verdiyi mənəvi imkanlardan istifadə edərək biz Azərbaycan multikulturalizmini, yəni Azərbaycan psixologiyasını, tarixini,

mənəviyyatını, dilini, dinini, mədəniyyətini və bir çox digər sahələri ümumiləşdirib “Azərbaycan multikulturalizmi” adlı bir dərsləyin içinə toplamışdıq. Məqsəd odur ki, dərsləşmə bu gün bizim tələbələrimizin və eyni zamanda, xarici ölkələrdə Azərbaycanı öyrənməyə həvəsli olan tələbələrin stolüstü kitabına çevrilsin. Biz öncə Azərbaycan haqqında bu informasiyanı tələbələrə dərsləşmə prosesində, auditoriyada çatdırmalıyıq. Bu istiqamətdə BBMM-də ciddi işlər görülür və il ərzində seçilmə edilməklə 15 xarici ölkə universitetində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni tədris edilib. Bunlar dünyanın son dərəcə tanınmış və qədim tarixə malik universitetləridir. Məsələn, Çexiyada, Litvada, Polşada, Almaniyada, İsveçrədə, İtaliyada, Portuqaliyada, Türkiyədə, İndoneziyada, Rusiyada, Gürcüstanda və başqa ölkələrdə bu gün Azərbaycan multikulturalizmi fənni tədris proqramlarına daxil edilərək xarici universitet gənclərinin diqqətinə çatdırılır və gənclər bununla Azərbaycana olan maraqlarını Azərbaycana olan sevgi ilə əvəz edirlər. Hər halda, biz buna çalışırıq.

BBMM öz işini bununla bitmiş hesab etmir. Xarici gənclərə Azərbaycan multikulturalizmi ilə bağlı nəzəri biliklər verməkdən əlavə, biz o gəncləri ildə iki dəfə Azərbaycana yay və qış multikulturalizm məktəblərinə dəvət edirik. O gənclər ki, Azərbaycan haqqında ümumi məlumatı öz universitetlərində alıblar, fənnin tədrisi bitəndən sonra onlar Azərbaycana gəlir, gündən-günə gözəlləşən Bakımızı görür, müxtəlif bölgələrimizdə olur, orada yaşayan azsaylı xalqların adət-ənənələri, mənəvi dəyərləri ilə zəngin olan müxtəlif mərasimlərdə iştirak edirlər. Eyni zamanda Azərbaycan xalqının kədərli gününü təcəssüm etdirən memoriallarda olurlar. Məsələn, biz onları həmişə Quba Soyqırımını Memorialına aparırıq. Onlar Azərbaycan xalqının bu qanlı tarixi səhifəsi ilə tanış olur, bu mərd və iradəsi qırılmaz xalqı, başına gələn müsibətlərə sinə gərməyi bacaran xalqı daha yaxından tanıyırlar.

Beləliklə, bu gənclər Azərbaycanla bu şəkildə tanış olmaqla öz nəzəri biliklərini praktik biliklərlə tamamlayırlar. Buna görə də elə güman edirəm ki, multikulturalizmin yay və qış məktəblərinin böyük əhəmiyyəti var. Bu, həm də onda özünü göstərir ki, həmin multikulturalizm məktəblərində

müxtəlif Azərbaycan universitetlərindən olan gənc tələbələr, bundan əlavə, məktəblərin keçirildiyi bölgələrin gəncləri iştirak edirlər. Onlar arasında yaranan münasibətlər, dostluq əlaqələri sonra da davam edir. Bunu təsdiq edən bir fakt kimi onu qeyd edirəm ki, son multikulturalizm məktəbində maraqlı bir hadisə baş verdi. Xarici tələbələr öz təşəbbüsləri ilə Azərbaycanın Gənc Dostları Klubunu yaratdılar. Klubun rəhbərləri bir litvalı və bir yunan tələbə oldu. İndi o klubun saytı da fəaliyyət göstərir. Klubun yüzdən çox üzvü də var. Onlar indi Azərbaycanın mövqeyini azərbaycanlıdan daha əvvəl müdafiə etməyə hazırdırlar. Biz bunun dəfələrlə şahidi oluruq. Məsələn, Amerikada Azərbaycanın xeyrinə bir məqalə çıxanda və ermənipərəst qüvvələr o məqalənin müəllifinə hücumlar təşkil edəndə, onların cavabını ilk növbədə Azərbaycanın gənc dostları klubunun üzvləri verməyə cəhd göstəriblər və buna müvəffəq də olublar. Elə güman edirəm ki, bu layihə çox böyük gələcəyə və perspektivə malikdir.

Azərbaycan multikulturalizminin xarici ölkələrdə təqdimi ilə bağlı bir maraqlı layihəni də qeyd etmək olar. Biz öz din xadimlərimizlə başqa ölkələrin din xadimlərinin mütəmadi görüşlərini təşkil edirik. Məsələn, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin rəhbərliyi və şeyximiz Hacı Allahşükür Paşazadə özü, Azərbaycandakı Pravoslav Kilsəsinin, Azərbaycan katoliklərinin, Azərbaycan udilərinin, Azərbaycan dağ və Avropa yəhudilərinin rəhbər və nümayəndələri, ictimaiyyət nümayəndələri, milli icmaların rəhbərləri bu görüşlərdə iştirak edirlər. Bu görüşlər İsveçdə, Almaniyada, İspaniyada, İngiltərədə, Rusiyada keçirilib. Təcrübə onu göstərir ki, bu görüşlər həmin ölkələrin din və dövlət xadimləri tərəfindən son dərəcə böyük maraqla qarşılır. Əlbəttə ki, Azərbaycan multikulturalizmi bir model kimi dünya ictimaiyyətinin diqqətinə bir daha bu şəkildə çatdırılır. Azərbaycan multikulturalizmi müzakirələri Azərbaycan həqiqətləri haqda söhbətlərə çevrilir.

Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan multikulturalizmini dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırması və bunun ölkədəki təzahürləri dünyanın bir çox ziyalıları, dövlət xadimləri üçün son dərəcə maraqlıdır. Onlar Azərbaycanda multikulturalizmin təntənəsini dərk etməyə çalışırlar. Azərbaycanda

multikultural təhlükəsizliyin prinsiplərini öyrənirlər. Qarşılıqlı fayda gətirən bu görüşlər, güman edirəm ki, həmişə davam edəcək.

Başqa bir layihə kimi onu qeyd edə bilərəm ki, bu il artıq BBMM-in xarici ölkələrdə filialları yaranmağa başladı. Bu gün bu filiallar Portuqaliyada, İtaliyada, Rusiyada, Gürcüstanda, İsraildə, Moldovada, Bolqarıstanda və Almaniyada fəaliyyət göstərir. Bu, o deməkdir ki, həmin ölkələrin ziyalıları Azərbaycan multikulturalizmini öz ölkələrində dəstəkləməyə və təbliğ etməyə hazırdırlar.

Azərbaycan multikulturalizminin təbliği bəzən başqa ölkələrdə yerli şəraitdə multikultural mühitin öyrənilməsi işində katalizator rolunu oynayır. Məsələn, Almaniyanın Auqsburq Universitetində biz "Azərbaycan multikulturalizmi" fənnini tədris etməyə başlayanda universitetin professoru, mənim dostum, görkəmli alman dilçilərindən biri professor Klaus Volf dedi ki, olarmı mən bu fənnin tədrisi zamanı alman multikulturalizmi ilə müqayisə və paralellər aparım? Biz buna çox məmnun olduq və bir daha inandıq ki, Azərbaycan multikulturalizmi başqa ölkələrdə multikulturalizm mühitinin öyrənilməsi üçün təkanverici qüvvəyə çevrilir. Hətta biz "Azərbaycan multikulturalizmi" adlı dərsləyin yazılmasına həmin ölkələrin mütəxəssislərini də cəlb etdik. Bu yaxınlarda işıq üzü görəcək bu dərslək həm yerli, həm də beynəlxalq müəlliflərdən ibarət mütəxəssislər tərəfindən yazılıb.

Digər bir layihə "Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları" seriyasıdır. Bu qaynaqlardan biri olan "Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları" artıq işıq üzü görüb. O, həm də rus dilinə tərcümə edilərək nəşr olunub. İngilis dilində isə yaxın günlərdə nəşr ediləcək. Bundan başqa, o seriyadan olan "Azərbaycan multikulturalizminin elmi, fəlsəfi və publisistik qaynaqları", həmçinin "Azərbaycan multikulturalizminin hüquqi və siyasi qaynaqları" kitabları da artıq nəşrə hazırdır. Bu, çox böyük bir layihədir, yaxın zamanlarda bu nəşrlər ictimaiyyətə təqdim ediləcək.

Layihələrin bir istiqaməti də ölkəmizdəki elm mərkəzlərində, xüsusilə, AMEA-da və universitetlərdə Azərbaycan multikulturalizmi şöbələrinin, kafedralarının və mərkəzlərinin açılması ilə bağlıdır. Bu dövrdə

AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunda, Folklor İnstitutunda müvafiq şöbələr, Bakı Slavyan Universitetində Azərbaycan multikulturalizmi kafedrası, Qafqaz Universitetində “Azərbaycan multikulturalizmi” Elm-Tədris Mərkəzi yaradılıb, eyni zamanda, Gəncə şəhərində Azərbaycan Texnologiya Universiteti və Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində müvafiq kafedralar yaradılıb. Elə güman edirəm ki, Azərbaycan multikulturalizmi fənninin Azərbaycan universitetlərində tədris proqramlarına salınması çox vacibdir. Çünki Azərbaycanın humanitar yönümlü universitetlərində, məsələn Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Dillər Universiteti kimi universitetlərdə ədəbiyyat, dilçilik, türkologiya, mədəniyyət-şünaslıq dərsləri tədris olunursa, bir sıra universitetlərdə, məsələn, Texniki Universitetdə, Tibb və İqtisad universitetlərində bu, belə deyil. Bu tipli universitetlərdə təhsil alan gəncin bütöv şəkildə formalaşması üçün tarixlə, dil və ədəbiyyatla, mədəniyyətlə bağlı biliklərin böyük əhəmiyyəti var. Bu istiqamətdə də, güman edirəm ki, Azərbaycan multikulturalizmi fənni tədris edildiyi universitetlərdə tədris ili başa çatanda bitməyəcək və bu, uzun-ömürlü prosesə çevriləcək.

Bu sahədə çox böyük işlər görən Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətini də xüsusi vurğulamaq lazımdır. Azərbaycanın multikulturalizm və tolerantlıq modelini dünya ictimaiyyətinə təqdim etməyin ən yeni formatını heç şübhəsiz ki, Heydər Əliyev Fondu və bu Fondun prezidenti, ölkəmizin birinci xanımı, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyeva ortaya qoyub. Mehriban xanım Əliyeva öz mütərəqqi və insanpərvər ideyaları ilə Pakistanda, Misirdə, Rusiyada, Gürcüstanda və başqa ölkələrdə təhsilin inkişafına töhfələr verərək orada məktəb tikintisi və bərpa işlərini həyata keçirib. Uğurlu “Tolerantlığın ünvanı – Azərbaycan” layihəsi çərçivəsində Fondun dəstəyi ilə ölkədəki məscidlərdə, kilsələrdə, sinaqoqlarda təmir-bərpa işləri aparılıb. Bakıda yəhudi uşaqları üçün təhsil kompleksi istifadəyə verilib. Fransa regionlarında kilsələrin, Luvr muzeyinin, müqəddəs Roma katakombalarının, Kapitolu muzeyinin bərpasında Heydər Əliyev Fondu iştirak edib, məhz onun təşəbbüsü və dəstəyi ilə Həştərxanda Müqəddəs Knyaz Vladimirə abidə ucaldılıb. Bu işlər ayrı-ayrı

xalqların və konfessiyaların qarşılıqlı hörmət və dostluq münasibətlərinin dərinləşməsinə xidmət edir. Azərbaycanı tolerant və multikultural ölkə kimi dünyaya bir daha yaxından tanıdır, ona böyük hörmət qazandırır.

– Prezidentin Sərəncamı ilə təsdiq olunan Tədbirlər Planı necə icra edildi? Tədbirlər planında adı çəkilən qurumların müştərək fəaliyyəti və onların koordinasiya işləri necə tənzimləndi?

– Əvvəlcə 2016-cı il üçün nəzərdə tutulan Tədbirlər Planı müəyyənləşdi. Ölkə Prezidenti bu Tədbirlər Planını öz Sərəncamı ilə təsdiq etdi və burada koordinasiya işləri BBMM-ə həvalə edildi. Qeyd etmək istəyirəm ki, il boyu müxtəlif nazirliklər, elmi tədqiqat ocaqları, elmi mərkəzlər, universitetlər, dini qurumlar, milli icmalar, müxtəlif ictimai təşkilatlar son dərəcə böyük həssaslıq və entuziazmla öz üzərlərinə düşən işləri həyata keçirdilər. Heç bir qurumu ayrıca qeyd etməyə ehtiyac yoxdur. Çünki onlar hamısı eyni şəkildə öz işlərinin öhdəsindən gəldilər. Bu işin məsuliyyətini və bütövlükdə Azərbaycan üçün faydasını dərk etdilər, cənab Prezidentin qarşıya qoyduğu ideoloji, mənəvi hədəfləri aydın şəkildə gördülər. Çünki o hədəflər çox aydın və dəqiqliklə göstərilmiş hədəflər idi. Bu hədəflərə doğru Azərbaycan cəmiyyəti, Azərbaycan dövləti, hökuməti, ictimai təşkilatları hamısı birlikdə möhtəşəm bir addım atdı.

– Ta qədimdən ölkəmizin ərazisində multikultural dəyərlərin, tolerantlığın kök atması, oturuşması onu göstərir ki, dövlətimiz bu dəyərləri kənardan əxz etməyib, dövlət siyasətinə çevrilmiş bu dəyərlər məhz xalqımızın mənəvi varlığından qaynaqlanır. Azərbaycanı dünyada multikulturalizmin “qibləsi”nə çevirmək üçün bundan sonra hansı işlərin görülməsi nəzərdə tutulub?

– Azərbaycan artıq dünyada multikulturalizmin mərkəzlərindən birinə çevrilməkdədir. Əlbəttə ki, bu gün dünyada multikulturalizmlə bağlı iki qütbün formalaşmasını görməmək mümkün deyil. Bu qütblərdən birini mən bədbin, digərini isə nikbin qütb adlandırırdım. Multikulturalizmin bədbin qütbünü İngiltərənin keçmiş Baş naziri Devid Kameron Münxen-

dəki çıxışında formalaşdırdı. Hətta onun bu konfransdakı çıxışı belə ad altında çap edildi: “Mənim multikulturalizmə qarşı müharibəm”. Həqiqətən də, bu, bir müharibə idi. Çünki İngiltərədə, Fransada, Almaniyada multikulturalizmin bu cür bədbin şəkildə qəbul edilməsinin bir səbəbi də burada yaşayan başqa xalqların o ölkələrin multikultural, mədəni, mənəvi həyatına inteqrasiya olmama istəklərinə əsaslanırdı. Bu, o deməkdir ki, İngiltərədə, Fransada, Almaniya və digər Avropa ölkələrində qarşıdurma güclənir, mədəniyyətlərin bir-birini tanımaması halı artır, ksenofobiyanın, islamofobiyanın, antisemitizmin, neofaşizmin “çiçəklənməsi” üçün şərait yaranır. Multikulturalizmin bu ölkələrdə iflasını qeyd edən Kameron, eyni zamanda, bədbin qütbün formalaşdırılmasını da şərtləndirən müddəalarla çıxış etdi. Faktiki olaraq o ölkələrdə ki multikulturalizmə bədbin siyasi münasibət var, orada hər hansı qarşıdurmanı görmək elə də çətin deyil.

Amma bu bədbin qütbə qarşı dünyada nikbin bir qütb də formalaşmaqdadır. Bu nikbin qütbü Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev öz şəxsinə təmsil edir və Azərbaycanda multikulturalizmin təntənəsini onu dövlət siyasətinə çevirməklə reallaşdırır. Prezident İlham Əliyevin bu sözləri son dərəcə önəmlidir: “Bu gün dünyada multikulturalizmin alternativini yoxdur”. Elə buna görə də Prezident öz xalqının çoxəsrlik multikultural ənənələrinə əsaslanaraq 2016-cı ili “Multikulturalizm ili” elan etdi və biz inanırıq bu ilin daxili, mənəvi tutumu, energiyası elədir ki, ölkədə mövcud olan multikultural həyat öz davamını o biri illərdə də sürəcək.

– Azərbaycan dövlətinin multikulturalizm və tolerantlıq kimi dəyərlərə xüsusi önəm verməsi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli yolunda ölkəmizə hansı dividendlər qazandırır?

– Baxın, Azərbaycan dövləti hansı istiqamətdə addım atırsa, bütövlükdə bunu bizim ən vacib məqsədimizin həyata keçməsi – Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli yolunda edir. Multikulturalizm və tolerantlıq kimi dəyərlərin dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılması dünyaya Azərbaycanı daha da yaxından tanıtmaq imkanı verir. Azərbaycanın dostlarının, xüsusən gənc dostlarının sayını artırır. Bu,

bir reallıqdır. Bu dostlar Azərbaycan həqiqətlərini bizdən əvvəl deməyə hazır olan bir quruma çevrilirlər.

Xatırlayıram, Ulu Öndər ilk prezidentlik dövründə hansı xarici ölkə rəhbəri ilə görüşürdüsə, coğrafiya müəlliminin çubuğu ilə xəritə qarşısında duraraq Azərbaycan haradadır, Azərbaycan-Ermənistan sərhədi haradan keçir, Dağlıq Qarabağ harada yerləşir – bütün bunlar barədə, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün mahiyyəti haqqında məlumat verirdi. İndi, bəlkə də, belə məlumatlara ehtiyac yoxdur, çünki Ulu Öndər öz vəzifəsini ləyaqətlə, şərəflə yerinə yetirdi. Ona görədir ki, Azərbaycan həqiqətini bu gün bütün dünya qəbul edir. Biz bilirik ki, bu gün ölkəmiz öz ərazi bütövlüyünü tam bərpa edə bilər. Amma bizim öz problemimizi güc yolu ilə həll etməməyimizin bir səbəbi də var. O səbəb dünya xalqlarına və dünya ictimaiyyətinə olan hörmətimizlə bağlıdır. Sülh yolu ilə həlli beynəlxalq qurumlar, dövlətlər önə çəkir. Dünyada demək olar ki, hamı bu yolu məsləhət bilir. Azərbaycan Prezidenti də bütün fəaliyyətini bu istiqamətdə qurur.

– Son illər baş verən hadisələr nəticəsində Avropa ölkələrinə axın edən insan köçü Qərbi siyasi elitasını çətin suallar qarşısında qoyub. Sizcə, bu ölkələr öz ərazilərində gəlmələrin özəlliklərini qorumaq qayğısınımı qalmalıdır, yoxsa həmin icmalar sürətlə Avropa cəmiyyətinə inteqrasiya olunmalıdır?

– Multikulturalizmin bəzi ölkələrdə iflasa uğramasının mən deyərdim ki, bir sıra obyektiv səbəbləri də var. Faktiki olaraq multikulturalizm müxtəliflik və müxtəlifliklərin münasibəti deməkdir. İki insan varsa, artıq burada multikultural situasiya var. İki dünyagörüşü varsa, multikultural situasiya mövcuddur. Ortalıqda bir tərcümə kitabı varsa, bu, artıq multikultural şəraitin bəhrəsidir. Biz başqa ölkələrdəki multikultural əhvalın iflasa uğramasının səbəblərini bilmək istəyiriksə, multikulturalizmin mahiyyətinə varmalıyıq. Mənim fikrimcə, müxtəliflik iki cür olur: ilkin müxtəliflik və sonrakı müxtəliflik. İlkin müxtəliflik əsrlərdən bəri müxtəlif xalqların, müxtəlif mədəniyyətlərin, müxtəlif əxlaqların bir-birinin yanında olub bir-birinə yardım etməsinin üzərindən yüksəlir. Bu, Azərbaycan mühiti üçün son

dərəcə anlayışlı bir situasiyadır. Biz bilirik ki, əsrlərdən bəri bu torpaqlarda müxtəlif mədəniyyət daşıyıcıları bir yerdə yaşayıblar. Buna görə də bu müxtəliflik onları bir-birindən ayırmağa gətirib çıxarmayıb. Münaqişələr olubsa da, bu münaqişələr həll də edilib. Bəlkə də ,daha kəskin qarşıdurmalar olub. Lakin hər şey bir vahidin, bir bütövün içərisində həll olunub. Anlaşılmazlıqlar tarixə qovuşub. Artıq bu gün biz həmin müxtəlifliklərin bir vahid, yekrəng məxrəcə gəldiyinin şahidiyik.

Bəzi ölkələrdə isə təəssüf ki, belə deyil. O ölkələrdəki müxtəliflik sonrakı müxtəliflikdir. Belə bir şəraitdə ingilis mədəniyyəti ilə hind mədəniyyəti, fransız mədəniyyəti ilə ərəb mədəniyyəti, alman mədəniyyəti ilə türk mədəniyyəti üzbəüz gəlir. Burada isə qarşıdurma başlayır. Günümüzdə baş verən bu qarşıdurmalar iki dolğun mədəniyyətin bir-biri ilə barışmamasının, bir-birinə qovuşmaq istəməməsinin nəticəsidir. Mən bir şeyi xatırlayıram. Bizim Sabirabad rayonunun Suqovuşan kəndində Araz və Kür çayları bir-biri ilə qovuşur. Mən orada çox maraqlı bir hadisə müşahidə etmişəm. Bu çaylar bir məcraya düşəndən sonra Arazın bir az qırmızımtıl suyu Kürün suyu ilə bir müddət yanaşı axır, hər biri öz rənginin içində. Sonra, əlbəttə ki, bunlar bir-birinə qarışırlar. Bax, həmin qarışmamaq məsələsini, çayların bir-birinin yanında getdiyi olduqca maraqlı təbiət hadisəsini cəmiyyətə də tətbiq etmək mümkündür. Yəni bir-birinə qarışa bilməyən, inteqrasiya olunmayan mədəniyyətlər məhz sonrakı müxtəlifliklərin obyektiv nəticəsidir. Azərbaycanda isə bizim bəxtimizdən bu müxtəliflik problemi olubsa da vaxtilə həll edilib. Qədim dövrlərdən Azərbaycanda müxtəlif mədəniyyətlər, müxtəlif millətlər bir-birinin yanında formalaşıblar, hətta bir-birini formalaşdırma-formalaşdırma inkişaf ediblər.

İnteqrasiya məsələsini heç zaman qanunla, əmrlə, direktivlə tənzimləmək mümkün deyil. Bu, zamanla mümkün olur. Həmin o çaylar necə ki bir-birinin yanında gedəndə onlara əmr etmirlər, onları hansısa texniki vasitə ilə bir-birinə qatırlar, o şəkildə də bir-birinə beləcə rast gələn cəmiyyətlərin, mədəniyyətlərin inteqrasiyası ya baş tutur, ya da yox. Hansısa təbəqələrdə, hansısa fərdlərdə bu, baş tutur, bütövlükdə baş tutmaya da bilər. Yaxud bütövlükdə baş tutar, bəzi insanlar arasında münaqişələr isə ola bilər. Bu, son dərəcə individual yanaşma tələb edən bir məsələdir.

– **Biz tolerantlığı multikulturalizmin əsası kimi götürürük. Tolerantlıq deyir ki, bəyənmədiyinə döz, amma sözsüz ki, burada istisnalar var. Bizdə tolerantlıq və multikulturalizm necə başa düşülür?**

– Tolerantlığı, adətən, “dözümlülük” kimi tərcümə edirlər. Amma mənəcə, Azərbaycan reallığı ilə bağlı “dözümlülük” sözü yerinə düşür. Çünki biz nəyə dözüürük? Prezident İlham Əliyev qeyd edir ki, ondan xarici qonaqlar tez-tez təəccüblə soruşurlar, sizdə necə olur ki, müsəlmanlar, xristianlar, yəhudilər bir-biri ilə belə mehribandırlar? Bir-birinə qonaq gedirlər, birlikdə yemək yeyirlər, bir-birinin dərdinə acıyır, bir-biri ilə qardaş kimi davranırlar. Cənab Prezidentin bu suala cavabı da maraqlıdır. O, cavab verir ki, bəs başqa cür necə ola bilərdi ki?!

Bəli, hər bir azərbaycanlı bu suala təəccüb edə bilər. Yəni insani münasibətlər varsa, əgər bir xalq öz daxilində “öz-özgə” qarşıdurmasının üstündən adlayıb keçibsə, bu qarşıdurmanın şüşə kimi adamı kəsən məqamları artıq onu narahat etmirsə, bu insan mənəvi cəhətdən özünə inamlı və rahatdırsa, başqasına özü kimi baxa bilirsə, başqasının dərdinə acıya bilirsə, başqasına şəfqət və mərhəmət nümayiş etdirə bilirsə, mənə elə gəlir, bu insan və onun məxsus olduğu xalq artıq multikulturaldır. Bunu bizim dünənimiz, bu günümüz göstərir, inanıram, gələcəyimiz də göstərəcək. Biz heç nəyə dözmürük, biz bunu, sadəcə olaraq, yaşayırıq.

– **Təqvim ili sona çatır və bununla bu il ölkəmizdə elan olunan “Multikulturalizm ili” də sona çatır. Amma biz hələ Azərbaycan multikulturalizm modelinin öyrənilməsi və dünyada təbliği ilə bağlı işlərin söylə davam etdirildiyinin şahidiyik. Bu işi hansı forma və müstəvilərdə davam etdirməyi düşünürsünüz?**

– Doğrudur, artıq biz təqvim ilinin sonundayıq və 2016-cı il bitmək üzrədir. Amma mənəcə, Azərbaycanda təqvim ili bitsə də, multikulturalizm ideyaları, multikultural ruh, Azərbaycan multikulturalizminin daxili enerjisi hələ uzun illər, uzun əsrlər davam edəcək. Bu, artıq qarşısızalmaz bir prosesdir və azərbaycanlının başqa dinin, başqa millətlərin nümayəndəsinə münasibətindən, bəşəri dəyərlərə sədaqətindən, öz daxilindəki “öz və

özgə" qarşıdurmasının kəskinliyini aradan qaldırmasından tutmuş bütün bəşəri dəyərlərə olan münasibəti, elə güman edirəm ki, xalqımızı dünya ictimaiyyətinin, bütün dünyanın gözündə ucaldan cəhətlərə dönəcək.

Əlbəttə ki, cənab Prezidentin siyasi uzaqgörənlik və müdrikliklə qarşıya qoyduğu hədəflər Azərbaycanın inkişafı, bu günü və gələcəyi üçün son dərəcə mühümdür. Biz o hədəflərə doğru inamla getdik və gedəcəyik. Təqvim ilinin sona çatması multikulturalizm enerjiasını cəmiyyətin daxilindən çıxarıb atmaq demək deyil. Cəmiyyət öz multikultural və tolerantlıq idealları uğrunda həmişə yaşamağa və mübarizə aparmağa hazır vəziyyətdə olacaq. Azərbaycan bunu tarixinin ən keşməkeşli vaxtlarında sübut edib, bu gün də sübut edir, sabah da sübut edəcək.

– Multikultural adam. Onu necə təsvir edərdiniz?

– Əti ilə, qanı ilə bu torpaqdan olub, millətindən, dinindən, dilindən asılı olmayaraq bir azərbaycanlı kimi. Bütün dünyanı öz qəlbinə yığan, aləmin dərđini çəkməyə hazır olan azərbaycanlı kimi. Hamını, görüb-tanıdıklarını, görməyib-tanımadıqlarını sevən, şəfqət, acıma, səmimiyyət və etibar hisslərini özündə qoruyan azərbaycanlı kimi. Ümidlə yaşayan azərbaycanlı kimi.

“BİZİM ƏDƏBİYYATIN COYSA APARAN HEÇ BİR YOLU YOXDUR”

“Ədəbiyyat” qəzeti, 13 fevral, 2017

Azər Turan: – Kamal müəllim, “Yarımçıq əlyazma” yadıma Orxan Şaiq Gökyayın “Kitabi-Dədə Qorqud”un on üçüncü boyu ilə bağlı qeydlərini saldı. Gökyay 1936-cı ildə “Bakinski raboçi” qəzetində dərc olunmuş bir xəbərə istinadən yazırdı ki, professor Çobanzadə son dəfə Leninqradda ikən Şərqiyyat İnstitutu əlyazmaları arasında “Dədə Qorqud”un indiyə qədər məlum olmayan on üçüncü hekayəsini tapmışdır. Tapılmış boyun Azərbaycan ədəbiyyatı və tarixi baxımından böyük əhəmiyyəti varmış. Bakıdakı Dil və Ədəbiyyat İnstitutu hekayəni həmin günlərdə ayrıca nəşr edəcəkmış. Sonra 1937-ci ildə Bəkir Çobanzadə həbs olunur və Leninqrad Şərqsünaslıq İnstitutunun Əlyazmalar arxivindən tapılan on üçüncü boy barədə danışan olmur. Amma o da bəllidir ki, Çobanzadə 1936-cı ildə “Kitabi-Dədə Qorqud”un ədəbi-lingvistik təhlilini aparıb. İndi o təhlil də əlimizdə yoxdur, elmə bəlli deyil. Bəzən adama elə gəlir ki, Çobanzadənin evindən müsadirə edilib götürülən əlyazmaların arasında həmin on üçüncü boy da var imiş. Çobanzadənin itən, ya məhv edilən məqaləsi də elə Leninqrad Şərqsünaslıq İnstitutunun Əlyazmalar fondundan tapdığı həmin boy haqqında imiş. Sizcə on üçüncü boy barədə danışmağa və düşünməyə dəyərmə? O boyun tapılacağına ümid bəsləmək olarmı?

Kamal Abdulla: – On üçüncü boy əgər var idisə, Fridrix fon Ditsin Türkiyədən apardığı və Drezden kitabxanasında qorunan əlyazmaların içərisində də o boy olmalıydı. On üçüncü boya, açığı, mən həm inanıram, həm də inanmıram. Amma on üç varsa, o zaman iyirmi dörd də ola bilər.

Orada olan qəhrəmanların hər birinin öz boyu, öz dastanı ola bilər. Çünki orda əsas qəhrəmanlarla yanaşı, məsələn, Qazan xanla yanaşı, Yeynək boyu var ki, o, əsas olmayan qəhrəmanlar sırasında sayıla bilər. Yəni bir az çətin məsələdir. Həm inanmaq olar, həm də olmaz...

Azər Turan: – Amma istər-istəməz intibalar doğururdu. “Yarımçıq əlyazma” da Əlyazmalar İnstitutunun fondunda olan bir əlyazmanın oxunuşu üzərində qələmə alınıb. Bəkir Çobanzadə də Leninqradda “Dədə Qorqud” un elmə məlum olmayan bir boyunu tapdığından bəhs edir.

Kamal Abdulla: – Mən sizin sözlünüzdə qüvvət, bir söz demək istəyirəm. Türkiyədə bir alim “Yarımçıq əlyazma” barədə məqaləsində yazmışdı ki, Kamal Abdulla Dədə Qorqudun on üçüncü boyunu tapıb... Müəllif, “Yarımçıq Əlyazma” nı dastanın on üçüncü boyu kimi təqdim və təhlil etmişdi.

Azər Turan: – Digər bir məsələyə də toxunmaq istərdim. Bu, Mahmud Kaşqarlının “Divani-lügəti-türk” kitabı barədədir. Çoxları bilmir ki, Kaşqarlı Divanı dünyada bütün dillərdən öncə Azərbaycan türkcəsinə çevrilib və bunu 1937-ci il repressiyasının qurbanı Xalid Səid Xocayev gerçəkləşdirib. “Divan” ını 1939-41-ci illərdə Türkiyə türkcəsinə tərcümə edən Besim Atalay Türkiyə nəşrinin ön sözündə etiraf edirdi ki, “Divani-lügət-it-türk” Türkiyə dışındakı türkləri də ilgiləndirmişdir. Sovetlər Akademiyasının Azərbaycan qolu bir komissiya quraraq başqanlığına Xalid Səidi... gətirmiş və işə başlamış”dı. 1939-cu Xalid Səidin tərcümə etdiyi üç cildlik Divanı türkoloqlar Malov və Kononov redaktə edib. Azərbaycan elmi mühitinin ən böyük sirlərindən birinə çevrilmiş Divan hardadır? Bütün mütəxəssislər Xalid Səidin tərcüməsindən danışsa da, heç kəs konkret olaraq həmin nüsxənin harda, hansı seyfə, hansı arxivdə, yaxud fondada saxlanıldığını demir. Halbuki mövcud əlyazma ortaya çıxarsa bu, Azərbaycan türkologiyasının dünyadakı nüfuzunu daha da artırır. Mühüm hadisə olar. Mən Xalid Səid barədə kitab yazanda Xalid Səidin qızı və sizin də qohumunuz Bəhicə xanımınla dönə-dönə görüşdüm. Kanadada yaşayan Bəhicə xanımın Azərbaycandan tək istəyi atasına məxsus olan əlyazmanın meydana

çıxarılıb nəşr edilməsidir. Amma bu məsələ nə müəmmadırsa öz həllini tapa bilmir ki, bilmir.

Kamal Abdulla: – Bu məsələni yaxşı qaldırdınız. Bu məsələ üzərində düşünməyə və əgər imkan varsa, onu reallaşdırmağa dəyər.

Azər Turan: – Kamal müəllim, XIX yüzilin 40-cı illərindən etibarən Fransada başlayan bir dalğa çağdaş dünya ədəbiyyatının yolunu müəyyən-ləşdirdi. Bu fikir mənə ciddi mübahisə doğurmamalıdır.

Kamal Abdulla: – Yəni siz ədəbiyyatın yeni nəfəsini deyirsiniz...

Azər Turan: – Mən öncə Bodleri nəzərdə tuturam. “Şər çiçəkləri”ni nəzərdə tuturam. Fransız dekadanslarını, simvolistləri, sonra 20-ci yüzilin 20-ci illərində modernizmi, Coysu, “Uliss”i nəzərdə tuturam.

Kamal Abdulla: – Coys böyük yazıçı olub. Amma təəssüf ki, bizim ədəbiyyatın Coysa aparın heç bir yolu yoxdur.

Azər Turan: – Əslində, ədəbiyyatın bu dönəmində, modernizm mərhələsində, məsələn, Coysun “Uliss”i, “Uliss”in dili, əsərdəki Babil sintezi, mifoloji geniş ölçüdə bir bədii mətnə tətbiqi intellektuala doğru yönəlişin ilk böyük əlaməti oldu.

Kamal Abdulla: – Mən həmişə həm də ona təəssüf etmişəm ki, bizim ədəbiyyatda mifologiya küləkləri əsmir. Mifoloji süjetlərə, qəhrəmanlara çıxış son dərəcə adda-buddadır.

Azər Turan: – Əslində, hər şeyi, bütün ədəbiyyat hadisələrini öz adıyla adlandırmağıq. Məsələn “Yarımqıq əlyazma” Borxesin “Babil kitabxanası” hekayəsi ilə assosiasiya yaradır. Hardasa fikrin, düşüncənin alt qatında müb-həm, oxşar və doğma cizgilər görürəm. Gerçəkdən də dünya bir kitabxanaçı-nın yuxusuna bənzəyir. Sizi Azərbaycan ədəbiyyatında intellektual nəsrin qurucusu hesab etməyimin də nədənlərindən biri budur. Ötən il “Literatur-naya qazeta” “Platon, deyəsən, xəstələnib” kitabınıza məhz intellektual nəsrin inkişafındakı xidmətlərinizə görə “Qızıl Delviq” mükafatı verdi.

Kamal Abdulla: – İntellektual nəsr cərəyan olmasa da, hər halda, bir anlayış olaraq var. Azərbaycan nəsrində də əvvəl-axır bu olmalıydı. Kimdəsə bu özünü göstərəcəkdə. Mən də çalışıram ki, bu istiqamətdə nələrsə edim. Amma mən əlimə qələm alanda qarşıma məqsəd qoymuram ki, nəsə oturub intellektual nəsr, yaxud ona bənzər nəsə yazacağam. Sadəcə, illərlə, onillərlə yığılan təcrübə boşuna getmir, nə yazmağından asılı olmayaraq istər-istəməz özünü göstərir. Yığılan təcrübə yəni, kitab mədəniyyətindən, kitabxanaçılıq ənənələrindən, kitaba, əlyazmaya olan mənəvi təşnədən gələn bir nəticədir ki, hansısa hekayəyə, hansısa romana hopur.

Azər Turan: – Çağdaş ədəbiyyatımızda, istər şeir olsun, istər nəsr, istərsə də sırf ədəbiyyatşünaslıq mətnləri, adamı rahatsız edən elə həmin intellektual mətnin az yaranmasıdır.

Kamal Abdulla: – Ədəbiyyatda həmən o dediyiniz elmilik, intellektuallıq və ciddilik məqamlarının getdikcə artması, əlbəttə ki, nəsr ideologiyamızın, energiyamızın bütövlükdə yeni məcraya meyl etməsiylə bağlıdır. Yəni biz hansısa romanımızı, hansısa hekayəmizi artıq çimərlikdə oxuya bilmiriksə bunun özü-özlüyündə müsbət dəyər kimi qiymətləndirilə bilər. Yadıma düşür, bu yaxınlarda dünyasını dəyişmiş ustad Umberto Ekoyla görüşəndə o mənə dedi ki, romanınız cəlbedici romandır, amma onu çimərlikdə oxumaq olmaz.

Mənə elə gəlir ki, bəzi nəsr əsərlərini oxuyarkən və bundan heç qaçmaq da lazım deyil, insan yanına başqa bir kitab da qoymalıdır, ya lüğət, ya tutaq ki, bir ensiklopediya qoymalıdır. Orda gedən məsələlərlə ayaqlaşmaq üçün ya kompüterin arxasında Google-dan, ya Vikipediyadan hansısa məqamları tapıb dəqiləşdirməlidir. Artıq müasir ədəbiyyat bu istiqamətə yönlənib. Artıq ancaq sevgi məktubları kimi yazılan, ancaq hadisələrin a nöqtəsindən b nöqtəsinə gedən bəsit və sadə yolunu təsvir edən ədəbiyyat öz yerini a nöqtəsindən çıxıb ziqzqlarla dövrələmə b nöqtəsinə heç görünməyən bir məkandan gəlmə istiqamətini yazan ədəbiyyata verib. Bu bizdən asılı deyil. Bu bizim, yəni yazan adamların bilərəkdən ortaya qoyduğu dolanbaclar deyil. Bu, ədəbiyyatla məşğul olan insanın düşüncə tərzidir. O

bunu özündə xüsusi olaraq tərbiyə etməyib. Gördüyü məktəbin, oxuduğu kitabların, eşitdiyi ədəbi söhbətlərin, içindən keçdiyi bütün ədəbi və qeyri-ədəbi hadisələrin nəticəsi kimi formalaşan ideyalar, əlbəttə ki, işıq üzü görməlidir. Onları ət maşınından keçirib sadələşdirmək mümkün deyil. Necə gəlicə elə də işıq üzü görməlidir.

Azər Turan: – Amma buna rəğmən yeni nəsilə imitasiya çoxdur.

Kamal Abdulla: – Mürəkkəbliyə imitasiya, yoxsa sadəliyə?

Azər Turan: – Mən təqlidi nəzərdə tuturam. Bəzən elə olur ki, nə vaxtsa oxuduğun, yaxud əzbər bildiyin bir mətni sanki təkrar oxuyursan. Tutaq ki, mən bu gün yazılmış bir şeiri dinləyirəm, yaxud oxuyuram, görürəm ki, bu nə vaxtsa Camal Sürəyyanın yazdığı şeirdir. Və şeirin ortasında hiss edirsən ki, bəli, burada Camal Sürəyya bitdi və bizim şair başladı. Buna görə bəlkə hələ ki, özlərini təsdiq etməmiş gənc yazıçıların daha çox mütalibə etməsi, özü də təkcə bədii ədəbiyyatı deyil, başqa elmləri də oxumaları vacibdir. Axı Füzulinin dediyi kimi, elmsiz şeir özülsüz divar kimidir. Bu gün də elmsiz ədəbiyyat özülsüz divar kimi olur.

Kamal Abdulla: – Siz çox doğru bir məsələni qaldırırsınız. Sizinlə şərikəm. Burda elm deyəndə heç də o demək deyil ki, bütün elmlərə vəqif olandan sonra ədəbiyyat yaratmaq olar. Söhbət ondan gedir ki, düşünürəm, əgər sən oxucuna yeni bir şey verirsənsə bu, artıq ədəbiyyatdır, bu artıq elmlilikdir. Artıq onun canı var, bünövrəsi var. Yenidirsə, onun intellektual qayəsi də var. Yəni bayaq dediyiniz kimi, hansısa yazıçını təkrarlamırsa, özü-özünü tapa bilirsə, bu, artıq müəyyən mənada həqiqi ədəbiyyatdan xəbər verir.

Azər Turan: – XX yüzilin əvvəllərində Hüseyn Cavid var idi. Yeri gəlmişkən, qohumluq və ailəvi yaxınlıq telləri ilə bağlı olduğunuz Hüseyn Cavid bir yazınızda Azərbaycan ədəbiyyatının fikir və söz zadəganı adlandırırırsınız. Məsələn, Azərbaycanda mənim düşündüyüm dünya ədəbiyyatı faktı, dünyaya çıxara biləcəyimiz, əsərləri dünya ədəbiyyatı ilə boya-boy

dayana biləcək ədəbiyyat hadisəsi Hüseyn Caviddir. Hüseyn Cavid dalğası Azərbaycanda 37-ci ilə qədər davam etdi. Etiraf edək ki, 37-dən sonra Azərbaycan ədəbiyyatında əsərlərimizi dünya ədəbiyyatı faktına çevirə biləcək hərəkətlər müşahidə olunmadı. Bunu etiraf etmək bəlkə də çətindir, amma həm də lazımdır.

Kamal Abdulla: – Mən bir dəfə yazmışdım ki, Cavid Azərbaycan ədəbiyyatının semiotik bütövlüyünü qorudu. Yerlə əlləşənlər vardı, Cavid yuxarını, göyü qurdu. Semiotika üçün yuxarı, aşağı, sağ, sol – bu istiqamətlərin, dixatomiyaaların böyük əhəmiyyəti var. Cavid olmasaydı Azərbaycan ədəbiyyatı intəhasız ənginliklərdən xali qalacaqdı. Cavidin yaradıcılığını ən azı bu istiqamətdən dəyərləndirmək lazımdır. Digər tərəfdən Cavid əfəndi öz yaradıcılığında çox qərribə şəkildə, son dərəcə mürəkkəb məqamlarla son dərəcə sadə məqamları üzvi şəkildə birləşdirən bir sənətkardır. Cavid nə edib? Cavid bir tərəfdən “İblis” yazıb, dünyanın içində olan, hər şeyin içində olan İblisdən, Xeyir və Şərin gözlə görünən və görünməyən çarpışmasından yazıb, digər tərəfdən də “Qız məktəbi” kimi sadə, bütün insanların sevməyə hazır olan bir Azərbaycan qızçığzının obrazını yaradan şeir yazıb. Cavidin balaca Gülbaharı bütün insanları sevməyi ilə birbaşa, hamının başı üstündən, birbaşa gedib Füzulinin ideallarına qovuşur. Füzulünün yenicə doğulmuş Məcnunun dilindən dediyi:

*Qanda qəm ola, qılma ehmal,
Cəm eylə, dili-həzinimə sal!
Həm ver mənə qəm yemək kəmali,
Həm aləmi qəmdən eylə xali!*

Aləmi qəmdən xali eləmək ideyası Azərbaycan sənətkarının, yazıçısının, şairinin, elə bil ki, intəhasızlıq qarşısında bir missiyasıdır. Füzuli qarasına, ağına, sarısına baxmadan bütün aləmi xilas eləmək istəyirdi. Aləm konkret olaraq bir, ya bir neçə, hətta çox sayda adam demək deyil. Aləm hamı deməkdir. Füzuli Poeziyanın İsa peyğəmbəri kimi Aləmi Aləmin batdığı günahdan xilas eləmək istəyirdi. Əgər bu missiya, bu ideya hansısa şairdə yoxdursa, aləmdən insana qədər azad etmək istədiyi, azadlıq ver-

mək istədiyi, xoşbəxt etmək istədiyi kimsə yoxdursa, demək, o şair deyil. Nizami bir kənizi özünə arvad etməklə onu azad etdi, düzdürmü? Füzulinin cəhdi bütün dünya ilə bağlı idi. Cavid bir qızçığazın dilindən hamını – dostu da, düşməni də sevməyə hazır olan bir azərbaycanlı obrazını yaratdı. Bu hiss yoxdursa, şair də yoxdur. Sən ya dünyanı sevirsən, ya da konkret bir adamı. Konkret adamı sevəndə dünyanı sevirsən, dünyanı sevəndə konkret adamı sevirsən. Sevgi yoxdursa, mənəcə, ədəbiyyat da yoxdur.

Azər Turan: – Bayaq danışdıq ki, artıq ancaq sevgi məktubları kimi yazılan bəsit və adi ədəbiyyatın yolu yol deyil. Amma sevgi məktubu əsl ədəbiyyatda, məsələn, Ramiz Rövşəndə başqa şəkildə ifadə olunub:

*Ruhum uçar göyə sarı
sevgi məktubu kimi...*

Kamal Abdulla:

Dağ dağa duman göndərər
sevgi məktubu kimi.

Ramiz Rövşən mənə elə gəlir ki, müasir dövrdə həməən o xəttin çox ləyaqətli davamçısıdır. Hamı o saf xətti davam etdirə bilmir.

Füzuli “Şəbi-hicran”la böyük deyil, Füzuli məhz həmin o “Həm ver mənə qəm yemək kəməli, Həm aləmi qəmdən eylə xali!” ilə böyükdür. Cavidin də böyüklüyü “sevdiklərin kimdir?” sualına “anam, babam, müəlliməm, bir də bütün insanlar” cavabı ilə böyükdür. Divin canı şüşədə olduğu kimi, bu şairlərin də canı bu məqamlarda gizləniib.

Azər Turan: – Kamal müəllim, Cavid əfəndi İstanbul Universitetində Xalid Ziya Uşaqlığıilin tələbəsi olub. Xalid Ziya isə Türkiyə ədəbiyyatının birbaşa Avropaya çıxış nöqtəsi olub. Cavid də həmnin dalğının davamıydı. Hətta 1910-cu ildə İstanbuldan gələrkən özüylə gətirdiyi kitablardan biri də Xalid Ziyanın Nəmidə əsəridir ki, bu gün də Cavidin arxivindədir. Sənət görüşləri baxımından, fransız və ümumən, Avropa ədəbiyyatına münasibət baxımından Cavid Xalid Ziya ilə ortaq bir düşüncəni paylaşır. Cavid, mənəcə, Tofiq Fikrət səviyyəsində, bəlkə də, ondan daha da irəlidə olan bir

şairdir. Bayaq dediyim elm məsələsi də önəmli rol oynadı burda. Cavid Türkiyədən gələndə artıq pozitivist fəlsəfəyə vaqif idi. Türk dekadentizminin banisi Cənab Şəhabəddin ona dərs demişdi. Amma sonrakı – Azərbaycan ədəbiyyatının Cavidsiz dövründə kimlərin ədəbiyyat dərsi keçirildi. Yazarlarımızın müəllimləri kimlər oldu, mənəcə, bu da önəmli məsələydi.

Kamal Abdulla: – Nyutonun bir sözü var, deyir ki, mən uzaqları ona görə görə bildim ki, nəhənglərin çiyinə çıxmışdım. Əgər sən çiyinə çıxdığın nəhənglər yoxdursa sən uzaqları görə bilməzsən. Ona görə də siz deyən kimi, sonrakılar kimin çiyininin üstündən baxdı dünyaya? Proletkultların. Qırmızı Professura məktəbinin içindən çıxan şair və yazıçılardan dərs aldılar. Nəhənglərə söykənə bilmədikləri üçün gördükləri də intəhasız genişlik olmadı. Uzaq başı onların bayramdan-bayrama, şadlıqdan-şadlığa gördükləri bir vətən oldu, el oldu. Amma şairdirlər də. Dediğiniz o boşluğu dolduran insanlardılar. Şairlik nədir? Şairlik ritm axtarmaq, qafiyə axtarmaq və tutalım ki, hansısa şeirin ölçülərini doğru-düzgün yerinə qoymağa çalışmaq, əslində, harmoniyaya canatımdır. Qafiyə axtarma nədir? Həmahənglik, harmoniyaya canatım əgər insanın canında, qanında varsa, bu, Caviddə də olub, siz dediyiniz və adını çəkmək istəmədiyiniz şairlərdə də olub.

Azər Turan: – Türk ədəbiyyatında Əhməd Haşim simvolizmi yeni bir sistem olaraq gətirdi, gəlişdirdi. Musiqini, mübhəmliyi təklif elədi və böyük bir dalğanın əsasını qoydu türk ədəbiyyatında. Amma Haşimdən iyirmi il sonra Orxan Vəli həmin qafiyədən də, musiqidən də, mübhəmlikdən də imtina etdi...

Kamal Abdulla: – Amma Orxan Vəlinin şeirlərinin özü bütövlükdə bir harmoniya içində idi.

Azər Turan: – Bəli, harmoniya içində idi. Amma nəzəri baxımdan imtina etdi hər halda.

Kamal Abdulla: – Nədən imtina? Qafiyədən? İlk yada, əlbəttə ki, qafiyə düşür. Sizə deyim ki, məsələn, Yunan şeiri qafiyə tanımayıb. Homerin poemalarında qafiyə yoxdur. Amma harmoniya var. Ritm var.

Azər Turan: – Deməli, harmoniya qafiyədən daha önəmlidir.

Kamal Abdulla: – Ritm də, harmoniya da nə qədər qədimə gediriksə bir o qədər çoxalır. Bəzən adama elə gəlir ki, onlar getdikcə inkişaf edib bu hala gəliblər. Amma yox, əksinə, dastanlarda harmoniya da, ritm də daha çoxdur. Bu qədim saqalarda, Bievlfdada, Gilqamişda, qədim yunan poyemalarında – Hesiodda, Homerdə özünü göstərir. Qədim mətnlərdə harmoniya da, ritm də daha çox olub. Onlar müasirliyə yaxınlaşdıqca gücləri azalır. Əlbəttə ki, söhbət daxili ritmdən, daxili harmoniyadan gedir. Onlar bir tərəfdən qafiyəyə “dağılırlar” və zəifləyirlər, digər tərəfdən başqa daxili imkanların bir-birilə həmahəngləşməsinə öz energiyalarını verirlər, bir sözlə, özlərini “xərcləyə-xərcləyə” gəlirlər.

Azər Turan: – Tutaq ki, hər şey harmoniyaya doğru gedir. Əgər elm yoxdursa, harmoniya da tam olmayacaq. Mən bayaq Haşimin adını çəkdim. Haşimin şeirlərindən biri “Batan Ayın kənarına sətirlər” adlanır. Şeirdəki ay artıq gölə düşmüş, gölə yansıyan bir aydır və yaralanmış bir ilaha bənzəyir. Haşim yunan mifolojisindən bir obrazı çəkib gətirir və onu türk şeirində bir obraza çevirir. Gölə yansıyan ayı Zühali bir cidalın əsəri olaraq Saturnla bağlayır. Bu hələ həmin şeirin bir tərəfi, bir qatıdır. Belə məqamlar Haşimin tək o şeirində saysız-hesabsız, qatbaqatdır. Mən bunu demək istəyirəm. Bizim şairlərimiz qafiyəyə çox önəm verdilər, amma harmoniyaya verilsəydi bu önəm, o zaman elmin iştirakı daha zəruri olacaqdı. Yunan heykəltəraşlığında olduğu kimi, bəlkə müqayisəm yerinə düşmür, düşməsə də, Quranda da harmoniya son xilas imkanı kimi verilib. Ədalət pozulanda, harmoniya pozulanda xaos yaranır. Harmoniyanın sistemi var, harmoniya özlüyündə ilahi bir elmdir. Şeirdə qafiyə yerində ola bilər. Amma qafiyə yerindəyəkən harmoniya pozulubsa, o artıq şeir deyil.

Kamal Abdulla: – Harmoniya, birinci növbədə, nizam deməkdir. Bu da qədim dövrdən indiyə qədər Nizamla (Kosmosla) Xaosun mübarizəsinin nəticəsində meydana çıxan bir dəyərdir. Amma siz dediyinizdə bir həqiqət odur ki, kosmosla xaosun qarşıdurmasında kosmos xaosa qalib gəlir, amma onu məhv etmir. Bizdə çox zaman elə təsəvvür edirlər ki, Kosmos

Xaosu məhv edib onun yerini tutur.. Xeyr. O məhv olsaydı, indi biz xaotik və qəbul edə bilməyəcəyimiz bir çox harmoniyadan kənar hadisələrin şahidi olmazdıq. O, Xaos, elə bil, öz növbəsini gözləyir və hər an yenidən ortaya çıxmağa, döyüşə atılmağa hazırdır...

Azər Turan: – Çin fəlsəfəsində belə bir anlayış var: Şər öz əsli olan Xeyirdən müvəqqəti üz döndərmiş bir varlıqdır və o, gec-tez öz əslinə qayıdacaqdır.

Kamal Abdulla: – İndi siz bunu deyirsiniz deyə yadıma düşdü. Mən Saib Təbriziyə bir şair kimi böyük önəm verirəm.

*O hilal Saibə bənzər, necə əymiş belini,
Başını qoymuş üfüqdə bu səmanın dizinə...*

Bu son dərəcə gözəl poetik bir obrazdır. Elə bil, rəssam bir əsər çəkib. Bu nədir? Bu, yalnız poeziyadır, yoxsa burada elm də var? Ancaq son dərəcə yüksək səviyyəli poeziyanın içərisində elm olmaya bilməz. Ən böyük elmi kəşflərin də canında bir poetiklik var. Bəzən fizikləri oxuyuram. Görkəmli fiziklərin fəlsəfə ilə bağlı çox maraqlı kitabları var. Hayzenberq var ki, onun “Fizika və fəlsəfə” kitabında Nils Borla olan mübahisələrindən, Nils Borun təbiətə, kainata olan baxışlarından yazıb. Bilirsinizmi, dəqiq elmlərlə humanitar elmlər arasında son dərəcə ciddi izomorfluq (oxşayış) var. Bunlar bir-birini, elə bil ki, təkrar edirlər. Məsələn, fiziklər deyir ki, Kainat Böyük Partlayışdan yaranıb, düzdürmü? Amma mən sizə deyim ki, bədiilik də elə partlayışdan yaranır. Böyük partlayışın məkanı sıxılmış nöqtədir. Partlayışa gətirən səbəb nöqtənin sinqulyarlığı adlanır. 13,5 milyard il bundan əvvəl yaranan kainat bir nöqtədən yaranıb. Amma son dərəcə sıxılmış, içərisində fantastik bir sıxılma olan nöqtədən. O nöqtə partlayıb və kainat yaranıb. Eyni şey ədəbiyyatda da var. Bədi ədəbiyyatın yaranışı kainatın yaranışı kimi bir şeydi. Kiçik bir səsdən böyük bir mətn yarana bilər. Səs Mətni öz içində saxlayır. İzomorfizmi burda axtarmaq lazımdır. Fiziklərlə liriklər bir-biri ilə ancaq zarafat etməməlidirlər. Onlar bir-birilə dost-

luq və söhbət etməlidirlər. Biz o Böyük Partlayışdan 13,5 milyard il sonra bu gün o Böyük Partlayışın əks-sədasını tapa bilirik (bunu fiziklər edir), buna görə Nobel mükafatı alan alimlər var. Onlar müxtəlif radiocihazlarla Kainata yayılmış o möhtəşəm partlayışın əks-sədasını tuturlar. Təsəvvür edin, 13,5 milyard il bundan qabaq baş verən partlayışın səsini eşidirik, amma ilk bədi partlayışın səbəbkarı olan səsin qüdrətini unuduruq. Bəzən böyük cisimlər fizikası kiçik cisimlər (səslər, cümlələr, mürəkkəb sintaktik bütövlər) aləmində nə baş verir sualına cavab verə bilər.

Azər Turan: – Böyük partlayışdan danışdınız. “İliada”nın birinci nəğməsi Axillesin qəzəbi barədə Tanrının dili ilə danışmağa başlayır.

Kamal Abdulla: – 18-ci əsrin böyük kulturoloqu Cambattisto Viko Homerin əsərlərində iki fərqli dil ayırır. Allahların dili və insanların dili. Bunların ikisi də eyni dildir, qədim yunan dilidir, amma yenə də ayrı-ayrı dillərdir. Və yaxud Firudin Ağasıoğlu öz araşdırmalarında maraqlı bir fakt qeyd edir. O yazır ki, qədim şumerdə kişi dili qadın dilindən ayrı idi. Sinonimlərin olması artıq bir-birinin daxilində müxtəlif dillərin olduğundan xəbər verir. Əlbəttə ki, mən tayfaların birləşməsindən sonra əmələ gələn sinonimləri nəzərdə tutmuram. Mən böyük tayfa birləşməsinə qədər kiçik tayfa daxilində olan eyni sözün, eyni əşyanın müxtəlif sözlərlə adlandırılmasını nəzərdə tuturam. Fakt bundan ibaətdir ki, qadınlar bir cür adlandırıldı eyni şeyi, kişilər başqa cür. Qədim Yunanıstanda da belə bir məqamla qarşılaşırdıq. Etnoqraflar, primitiv icmalarla məşğul olan alimlər də Afrika, Cənubi Amerika, Okeaniyada yaşayan qəbilələrin dil şəraitində bu halın olduğunu qeyd edirlər. Bu barədə Levi Bryul da yazır, J.Frezer də yazır. Bu, bir qədimlik əlamətidir. Dəqiq meyardır. “Dədə Qorqud”da da buna bənzər şeylər var. “Dədə Qorqud”da bunun relik, çox qədim, artıq aydınlığını itirmiş formasına rast gəlirik. Beləliklə, deyə bilərik ki, Qədim dünyada, primitiv dünyada insanın başına gələn hər şey öləzmiş halda olsa da “Dədə Qorqud”da özünü göstərir. Yəni rüşeymin bir ucu gəlib Bizim Dastana çatıb. Məsələn: “Qarıcıq olmuş mən ananı bozlatmagil. Ağ saqqalı babanı ağlatmagil”. Babaya “ağlatmagil” feili, anaya isə “bozlatmagil” feili

aid edilir. Hər cərgənin, hər zümrənin özünəməxsus feilləri ola bilərmiş, özünəməxsus təyinləri ola bilərmiş. Kişi və qadın dillərini “Dədə Qorqud” dastanlarında ən azından intuiativ şəkildə hiss etməmək mümkün deyil və bu intuisiya bəzən real faktlarla təsdiqlənir.

Azər Turan: – Kamal müəllim, yazıçı sanki dünyanı mifləşdirmək üçün yazır. Amma mənə elə gəlir ki, dünya natamamdır. Bütöv deyil. Nata-mamlığın bir səbəbini, bəlkə də, ən mühüm səbəbini mən yandırılmış İsgəndəriyyə kitabxanasında görürəm. Həqiqət budur ki, yanan əlyazma nüsxələri ilə birgə İskəndəriyyədə həm də tarixin yaddaşı külə dönüb. Bu kitabxanada Kladiusun 20 cild həcmində olan “Etruskların tarixi” əsəri də məhv edilib. Bunu Sədri Məqsudi Arsalın qızı Adilə Ayda yazır. Bir xalqın ədəbiyyatı, tarixi yandırıldı. Bir xalq tarixdən silindi. İndi Etruskalar yaşayan ərazilərdə kentavr təsvirli əşyalarla, onların üzərindəki işarələrlə, o xalqın varlığı barədə tam dolğun təsəvvür yaratmaq olmur. Ədəbiyyatının yanması ilə bir xalq bütövlükdə yanıb. İndi sual doğur. Tutaq ki, etrusk mərhələsindən sonra gələn yunan mədəniyyətinin qaynağı nə imiş.

Kamal Abdulla: – Yunan və Roma mifologiyasının bir qaynağı da etrusklardan gəlirdi, Mən İtaliyada etruskların vətəni olan Çerveteri şəhəri-nə orda olan “Etrusk mədəniyyəti” muzeyinin rəhbərliyinin dəvəti ilə getdim. Çerveteri yaxınlığında yerin altında bir şəhər var. Bu bir panteondur. Əslində, o şəhər bütövlükdə bir muzeydir. Evləri, küçələri ilə birlikdə. Evlərdəki qədim şəraiti də işıqlandırmalar vasitəsilə göz önündə canlandırmaq olur. Yunan və roma mifologiyasının əlamətləri kimi həmişə qəbul etdiyimiz, bildiyimiz çox şey etrusklardan gəlirmiş. Məsələn, Romul və qurd əfsanəsinin müəllifləri etrusklar imiş.

Azər Turan: – Etrusk ilahəsinin adı da Turandır.

Kamal Abdulla: – Qədim Roma şahlarının Tarkvini adlı sülaləsi olub. Fomenko və qrupu onların türk mənşəli olması iddiasını irəli sürür. İndi kimsə deyəcək, bu ola bilər, kimsə deyəcək ola bilməz. Ola da bilər, olmaya da bilər. Hər iki ideya istiqaməti, sadəcə, eyforiyaya deyil, ciddi faktlara əsaslanmalıdır.

Azər Turan: – Etrusk mədəniyyəti bir mədəniyyət olaraq dünyada var olmuş bir insan cəmiyyətinin yaratdığı mədəniyyət olduğu üçün, ən azı o mənada, insanlığın tarixi, mədəniyyəti olması baxımından maraqlıdır.

Kamal Abdulla: – Mən sizinlə tamamilə razıyam. Azər müəllim, sizə bir şey deyim, o şəhərdə yaşayan insanlar özlərini etruskların varisi sayırlar. Və onlar deyirlər ki, biz bablarımızdan, onlar da öz babalarından eşidiblər ki, etrusklar buralara Qafqazın Xəzər sahillərindən gəliblər. Qafqazın Xəzər sahilləri isə buralardır. Onlar bizimlə ciddi əlaqələr qurmaq istəyirlər.

Azər Turan: – Etrusklar və Qafqazın Xəzər sahilləri ilə bağlı oxuduğum bir faktı da mən deyim. Troyada məğlub olan, dağılan troyalıların bir qismi Qafqazın Xəzər sahillərinə, bir qismi də indiki İtaliyanın yerində olan Etruriyaya köç edib.

Kamal Abdulla: – Qədim yunan mifologiyasında Prometeyi gətirib harda zəncirləyirlər? Qafqaz dağlarında. Allahlar bütün dünyaya, dünya genişliyində nəzarət ediblər. Elə bil Prometeyi iki dağ o tərəfdə qayaya mıxlayıblar. Yunanıstan hara, Olimp dağı hara, Prometeyin zəncirləndiyi Qafqaz dağları hara? Məsafə böyükdür, həm də son dərəcə kiçikdir. Yəni dünya bizim təsəvvür elədiyimiz qədər böyük deyil. Amma bizim təsəvvür elədiyimiz qədər kiçik də deyil.

Azər Turan: – Bayaq dediniz ki, mən həmişə ona təəssüf etmişəm, bizim ədəbiyyatda mifologiya yoxdur.

Kamal Abdulla: – Bəli, bizim ədəbiyyatda mifologiya yoxdur. Bizim ədəbiyyatda Orta əsrlər demək olar ki, yoxdur. Bizim ədəbiyyat tarixi keçmişimizi olduğu kimi təsvir etməklə məhdudlaşır. Orda fantaziya elementləri yoxdur. Yəni bütün bunların olmadığı halda birxətli, birhüceyrəli, sadə şəkildə ədəbiyyat öz gündəlik işini görür. Sadəlik böyük şeydir, amma bizdə mürəkkəbliyin sadəliyi olmayıb.

Azər Turan: – Amma türk ədəbiyyatında mifoloji mətnə tətbiq edən Tanpınar vardı.

Kamal Abdulla: – “Həm içindəyəm Zamanın, həm də büsbütün dışında”. Tanpınarın təkcə bu misrası öz-özlüyündə bir mifologiyadır.

Azər Turan: – Mən İstanbulda Əli bəy Hüseynzadənin rəssam qızından mifoloji böyük meylinin kökündə atasınınmı dayandığını soruşdum. “Tanpınar Gözəl Sənətlər Akademisində müəllimiz idi. Ondan öyrəndim”, – dedi və əlavə etdi ki, Tanpınar da mifoloji ilə bağlı çox şeyləri babamdan öyrənmişdi.

Kamal Abdulla: – Laokon və oğlanları rəsmi yadınıza gəlirmi? İlanların əhatəsində. İlanlar boynuna sarmaşıblar. Bu ilanları Hera Laokoonu öldürüb susdurmaq üçün göndərmişdi. Laokon bir kahin idi və troyalılara deyirdi ki, Troya qapılarını açmayın və Yunanların qoyub getdiyi atı qalının içinə gətirməyin. Bax, biz, başdan ayağa Laokonu ilanlar saran kimi mifologiyanın əsarətindəyik. Məsələn, deyir, qarşı yatan qara dağ. Qarşı yatan nə deməkdir? Bu isə o deməkdir ki, Dağa canlı kimi baxıb qədim insan. Dağ yatıb və oyanacaq mənasında.

Azər Turan: – Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında geniş ölçüdə mifoloji ədəbiyyata siz tətbiq etdiniz.

Kamal Abdulla: – Elə deməzdim. Bizim ədəbiyyatımızda miflərə istinad həmişə olub. Bəlkə düşünərək, bəlkə düşünməyərək. Amma həmişə olub.

Azər Turan: – Düşünərək, edəndə artıq ədəbiyyatda Tanpınar hadisəsi gerçəkləşir. Bu da Tanpınarın misralarıdır:

*Yıldızların altın bahçesindəyiz,
Əbədiyyətlə gəldik diz-dizə.*

Məncə, bu da mifologiyadır.

Kamal müəllim, sizinlə söhbətdən doymaq olmur... Bilmək istərdim, yeni nə üzərində çalışırsınız?

Kamal Abdulla: – Son vaxtlar bir tədqiqat işini tamamlayıram. Bir neçə ildir, eskizlər şəkildəydi. Get-gedə bu eskizlər dolğunlaşdı və semantik-struktur parçalara döndü. Xırda cilalama işləri gedir və yaxın günlərdə mən onu nəşriyyata təhvil verəcəyəm. “Dədə Qorqud poetikasına giriş” adlanır bu tədqiqat. Və o bir neçə variantda yazılıb. Birinci variantın adı “Dansökülən”dir. İkinci variantın adı “Günortac”dır. Üçüncü variant isə “Qürub”dur. Üçü də “Dədə Qorqud”dan götürülən anlayışlardır. Poeziyanın dansöküləni. Mifoloji obrazların, hələ müstəqim şəkildə, yəni bilavasitə insana təsir etdiyi bir mifoloji dövrün poetik mənzərəsi və sonrakı dövr. Dədə Qorquddan danışanlar ancaq onun klassik poetik ənənələrindən danışılar. Dədə Qorqudun immanent, özünəməxsus, qədim, primitiv dövrünün – buna autentik mif deyilir – yəni miflə reallığın bir-birinə bərabər olduğu dövr isə unudulub. Məsələn, danışanda deyib, günəş çıxdı və elə bilib günəş hardansa çıxır. Yaxud Dastandan tez-tez keçən belə bir ifadə: “Söylədi, baxalım-görəlim nə söylədi...” Sözü necə baxmaq olar? Sözü biz indi ancaq eşidirik. Amma qədim dövrdə əcdadlarımız sözü həm də baxmaq istəyib. Sözü görmək istəyiblər. İfadənin munisliyini hiss edirsinizmi?! Və ən maraqlısı odur ki, bu munislik bu günə qədər yaşayır. Biz bu gün də deyirik: “Baxım, görüm nə deyir...” Bax, mifologiyanın içində biz bu günə qədər bu şəkildə varıq. Mifologiyanın içində olmaq bu deməkdir. Müasir insanın mifologiyanın içində olmasını bir çox mütəfəkkirlər deyir. Bunu Bart deyir, Derrida deyir, Haydegger deyir, Lotman deyir. Bunu Platon da öz məşhur “Mağara”sında deyir Müasir insan mifologiyanın içində əsirlikdə olan kimidir. Çox zaman biz bunu hiss etmirik. “Baxım, görüm nə deyir” ifadəsinin dərin, müstəqim qatını hiss eləmədiyimiz kimi. Bax, mən öz son tədqiqatımda bu görünməyən “Kitabi-Dədə Qorqud”u görmək istədim. Maraqlı məsələlər çoxdur.

Azər Turan: – Kamal müəllim, Sizinlə baş redaktoru olduğunuz “Tür-kologiya” jurnalı barədə də söhbət etmək istəyirdim. Jurnalın dörd sayını

oxumuşam. Vaxtilə Sovet İttifaqının dünyada məşhur türkoloji dərgisi olan “Sovetskaya Türkologiya” jurnalının davamı kimi nəşr olunan “Türkologiya” indi əvvəlki kimi bir istiqamətlə, yəni yalnız ədəbiyyat, dilçilik, mədəniyyət istiqamətləri ilə məhdudlaşmır. Daha geniş çevrədə türk xalqlarının fəlsəfəsi, tarixi, mifologiyası ilə bağlı, yazılı abidələri ilə bağlı, sənətin müxtəlif istiqamətləri ilə bağlı, sənətin ən müxtəlif sahələrində türklərin yeri və rolunu bütövlükdə ehtiva edir.

Kamal Abdulla: – Sevinirəm ki, “Türkologiya” jurnalında coğrafiya rəngarəngliyi və genişliyi öz əksini tapıb. Türkiyədən, Fransadan, Almaniyadan, Rusiyadan, Qazaxıstandan, Tatarstandan, Polşadan, Özbəkistandan müəlliflərimiz var. Bu müəlliflər jurnaldakı fəaliyyətlərini ancaq burda məqalələrini çap etdirməklə bitmiş saymırlar. Bizim onlarla gəldiyimiz bir ümumi fikir bundan ibarətdir ki, xüsusən türk alimləri Azərbaycanda olarkən onların görüşündə səsləndi bu fikir, biz bu alimlərlə iş birliyimizi təkcə məqalə çapı ilə məhdudlaşdırmayaq. Türkologiya jurnalının nəzdində yaradılmış gənc alimlərin seminarında onların iştirakını təmin edək, bir yerdə “Türkologiya” jurnalının əlavələrini buraxaq, həmin əlavələrdə ən müxtəlif ölkələrdən alimlərin iştirakını təmin edək. Artıq bir il keçib. İnanıram ki, yaxın zamanlarda “Türkologiya” təkcə bir jurnal kimi deyil, həm də türkoloji təhsilə, türkoloji tədrisə, türkoloji ixtisasartırmaya, türkoloji ixtisaslaşmaya, türkoloji kamilliyə öz töhfəsini verəcək.

Azər Turan: – Artıq verməkdədir.

Kamal Abdulla: – Üzünüzdə demək olsun, Sizin qəzeti də diqqətlə izləyirəm. “Ədəbiyyat qəzeti”ndə son vaxtlar böyük bir dirçəliş hiss olunur. Həm ədəbiyyat tariximizlə bağlı, həm müasir ədəbiyyatla bağlı qəzetdə bir sistemlilik var. Bu barədə fikirlərimi söyləmək istəyirəm. Aparılan müzakirələr, aparılan dəyirmi masalar hamısı sistemli şəkildə bütövlükdə ədəbiyyatı qapsayır. Uğurlar olsun.

“ORFOQRAFIYA LÜĞƏTİ NAĞIL KİTABI DEYİL...”

Sim-sim.az, 27 fevral, 2018

– Kamal müəllim, bildiyiniz kimi AMEA-nın Dilçilik İnstitutu tərəfindən “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”nin yeni nəşri hazırlanaraq AMEA rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə ictimai müzakirəyə verildi. Bu haqda dilçilər və dilçi olmayanlar arasında çoxlu polemikalar oldu, mətbuatda Lüğətlə bağlı elmi və publisistik yazılar dərc olundu. Çapa hazırlanan bu Lüğətlə bağlı Sizin də fikirlərinizi öyrənmək istərdik.

– Lüğətlə bağlı fikir söyləyənlər Lüğəti əvvəldən axıradək oxuyub sonra fikir söyləməməlidirlər. Bu haqda danışıqlar daha çox onu sübut etməyə çalışırlar ki, hansısa söz lüğətdə öz əksini tapmalı, hansısa öz əksini tapmamalıdır. Amma adi məntiq var. Orfoqrafiya lüğəti nağıl kitabı deyil ki, əvvəldən axıracan oxuyasan. Sənə lazım olan sözü tapıb, düzgün yazılışını görürsən – bununla məsələ bitir. Yerdə qalan təfərrüatdır. Bəzən “gileylənirlər”: lüğətdə sözlərin sayı çoxdur və bu sözlərin bəzisi dilimizdə öz əksini tapmayan sözlərdir. Əslində, məsələnin bu cür qoyuluşu da düzgün deyil. Söhbət bütöv dilimizdən yox, dilin işlək dairəsindən gedə bilər.

Tutaq ki, bu sözlər sənə (tənqid edənə) lazım deyil, amma başqasına lazım ola bilər, o hansısa bir sözün düzgün yazılışını öyrənmək istəyə bilər. Ona görə də haqqında danışdığımız lüğət söz sayına görə dilin işlək dairəsinə daxil olan sözlərin sayından çox olmalıdır. Ümumiyyətlə, Orfoqrafiya lüğəti dilin söz lüğətinə bərabər olmamalıdır. Orfoqrafiya lüğətində dildən, yazıdan “keçən” hər cür söz öz əksini tapmalıdır ki, doğru yazılışı ortaya qoysun. Ona görə də Orfoqrafiya lüğətində əksini tapan sözlər həm də ya-

zıçıların, söz adamlarının dilə gətirmək istədikləri (amma bəzən dildə təsbit olunmayan) sözləri də əhatə etməlidir. Bu səbəbdən Orfoqrafiya lüğətinə “bu söz dilimizdə yoxdur” iddiası ilə yanaşmaq düzgün deyil. Həmin söz sənin işlək dilində olmaya bilər.

– Sonuncu dəfə 2013-cü ildə çap edilən Orfoqrafiya lüğətinin əhatə etdiyi sözlər və onların dildə işlənmə tezliyi ilə bağlı da müxtəlif fikirlər səsləndi, ümumilikdə, Orfoqrafiya lüğəti dildəki bütün sözləri əhatə etməlidirmi və ənənəvi orfoqrafiya lüğətlərinin tərtib prinsipləri necədir?

– Bu suala qismən yuxarıda cavab verdim. Məsələnin mahiyyətini ciddi şəkildə anlamaq istəyənlərə aydındır ki, lüğətin sözlüyü tərtib edən xülyasının məhsulu deyil, bu sözləri tərtibçilər uydurmurlar. Lüğətdəki sözlər Azərbaycan dilinin ədəbi-bədii, elmi, publisistik materiallarından çıxarılır. Bu təbiidir. Çünki lüğətin məqsədi dildəki bütün sözləri – təsbit olunmuş və ya olunmamış sözləri əhatə etməkdir. Bu hal qanun kimidir. Ona riayət etmək məcburidir.

– Kamal müəllim, qeyd etdiyiniz kimi orfoqrafiya lüğəti yazılış üçün bir qanundur. Amma Orfoqrafiya lüğətindən başqa “Azərbaycan dilinin işlək orfoqrafiya sözlüyü” adlı bir kitab da Tərcümə Mərkəzi tərəfindən nəşr edildi. Bu məqamda Sözlük Lüğətə qarşı çıxdı. Bu Sözlük yazılış qanunu olan Orfoqrafiya lüğətinə alternativ ola bilərmi?

– Adından da görüldüyü kimi Sözlük dildəki işlək sözləri əhatə edir. Bu tam Orfoqrafiya lüğəti sayıla bilməz. Dediym kimi Orfoqrafiya lüğətində işlək və işlək olmayan sözlər öz əksini tapmalıdır. Biz yalnız müasir dilimizdə işlək olan sözlərin düzgün yazılışını axtarmırıq, eyni zamanda tarixən dilimizdə işlənən, hətta arxaik sözlərin də düzgün yazılışını axtara bilərik. Buna görə də adı çəkilən Sözlük Lüğəti əvəz edə bilməz. Hətta əvəz etmək iqtidarında olduğu sahə üzrə də alternativlik iddiasında ola bilməz. İndiki halında isə, faktiki, bu qanuna alternativ kimi bir şeydir. Başqa bir müstəvidə bunun adına nə deyilir – təsəvvür etmək çətin deyil.

– Dil dəyişir, bəs yazılış niyə dəyişməsin? Lap elə ingilis, fransız, alman təcrübəsini (dəyişməzlik prinsipini) yada salaq. Bu dillərdən fərqli olaraq, bizdə orfoqrafik qaydalar fonetik prinsip əsasında formalaşır. Biz dilimizdəki fonetik dəyişkənliyi Lüğətdə əks etdirməliyik?

– Elə buna görə Nazirlər Kabineti Orfoqrafiya lüğətimizin 5 ildən bir yenilənməsinə qərar vermişdir. Bu o deməkdir ki, hər 5 ildən bir dilimizin orfoqrafik qaydaları ilə bağlı hər hansı təklif və ya düzəlişlər müzakirələrdən sonra cilalanaraq Lüğətə daxil edilməlidir. Belə müzakirələr Akademiya rəhbərliyi tərəfindən keçirildi və gələcəkdə də keçiriləcəkdir. Bu son dərcə vacib bir məsələdir.

Onu da qeyd etməliyəm ki, həmin Sözlükdə bir çox məsələlər bir-birinə qarışdırılmışdır. Hətta sözlük tərəfdarlarının Lüğətdə mövcud olan guya yalnışlıqlar barədə irəli sürdükləri müddəalar Sözlükdə də təkrar olunmuşdur. Bunu asanlıqla sübut etmək olar.

– Kamal müəllim, bu Sözlüyün belə qısa müddətdə hazırlanıb çap edilməsi nə dərəcədə ağlabatandır?

– Qətiyyənlə ağlabatan deyil. Lüğət, Sözlük yazmaq hədsiz dərəcədə çətin bir prosesdir. Hətta Sözlüyün belə tələm-tələsik, əlimyandıda 35 min sözü əhatə edən bir həcmdə işıq üzünə görməsi uşağa da aydındır ki, mümkün deyildir. Heç bir orijinal lüğət hətta bir institut tərəfindən də belə qısa müddətə hazırlana bilməz. İnanmıram ki, hər bir lüğət işinin canı, əsası olan kartotekalar bu işdə də vardır.

– Bəs o zaman hazırda cəmiyyətə təqdim edilən “Azərbaycan dilinin işlək orfoqrafiya sözlüyü” nədir?

– Sözlük əməlli-başlı, yumşaq desək (bircə Afaq Məsud faktoru olmasaydı tam kəskinliyi ilə hələ nələrini ortaya qoymaq olardı) plagiatdır.

“KOSMİK FƏZADA HAMI EYİNİ ÇƏKİDƏ OLUR”

“Ədəbiyyat” qəzeti, 6 may, 2018

(Söhbətləşdi: Sərdar Amin)

– Kamal müəllim, oxucunun müəlliflə tanışlığı, adətən, kitab vasitəsilə olur və bəyəndiyi əsərin müəllifi haqqında olan bütün bilgiler oxucuda maraq yaradır. Məsələn, mən yazıçı Elçini orta məktəbdə oxuyarkən “Bülbülün nağılı” hekayəsi ilə tanımışam və Elçin mənim üçün ənənələri dəyişən, yeni üfüqlər nişan verən müəlliflərdən olub.

Nəzərə alsaq ki, Elçin yaradıcılığından təsirlənən oxucular çoxdur, demək, bizim üçün bədii əsərlərilə yanaşı, müəlliflə bağlı kənarında cərəyan edən hadisələr də maraqlıdır. O üzdən Elçinlə ilk tanışlığınızdan danışmağınızı istərdim.

– İlk tanışlığımızın vaxtını dəqiqləşdirmək mənim üçün bir az çətin-dir. Hər halda, o zaman Elçin tanınmış bir yazıçı idi. Mən filoloji fakültədə təhsil alırdım. Mən də, qələm yoldaşlarım da Elçinə gələcəyin böyük yazıçısı kimi baxırdıq. Əlbəttə ki, bu gümanımızda səhv etməmişdik.

Zaman göstərdi ki, Elçin də həmin vaxtlar bizimlə maraqlanmış, yazdıqlarımızı oxuyurmuş.

Mən bunun şahidi olanda Elçin Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibi idi və məni dəvət etdi, görüşdük. Heç vaxt unutmaram, Elçin o zaman mənə yazdığım bütün məqalələri kitab halına salmağı təklif etdi. O, bu kitabın Yazıçılar İttifaqı tərəfindən nəşrini nəzərdə tuturdu. İndiki oxucunu bununla təəccübləndirmək çətin olsa da, onu qeyd etməliyəm ki, o zaman

bir kitab perspektivinə çıxmaq son dərəcə, bir də təkrar edirəm, son dərəcə böyük bir məsələ idi. O zaman kitab barədə yalnız xəyal qurmaq olardı.

Belə bir təklifi mənə ilk dəfə Elçin edib. Əlbəttə ki, o kitab nəşr edildi və Elçin o kitaba ürək dolusu ön söz yazdı. Kitabın adı “Müəllif, oxucu” idi. Burada keçən ideyalar başqa kitablarımda da dadıma çatdı. Elçinin o zaman mənim ədəbiyyata olan marağını, sevgimi görüb qiymətləndirməyi, mənim üçün bu gün də qiymətlidir.

– Azərbaycan ədəbiyyatında Elçinin imzasını necə qiymətləndirirsiniz?

– Elçin Azərbaycan ədəbiyyatının böyük simalarından biridir. Ədəbiyyatımızın çox böyük simaları var və Elçin də onlardan biridir.

– Bu məsələyə özünəməxsusluq prizmasından diqqət etsək, necə?

– Elə bir müstəvi var ki, orada özünəməxsusluqlar itir, yalnız yazıçı qalır. Mən belə düşünürəm. Həmin müstəvidə Elçin, Anar, İsa Hüseynovun özünəməxsusluqlarından danışmaq olmur. Kosmik fəzada hamı eyni çəkiddə olur. Bu şəxslər də bizim fəzaya qalxmış nasirlərimizdir. Özünəməxsusluq xüsusi bir şey deyil. Əslində, hamı özünəməxsusdur, eyni zamanda heç kəs özünəməxsus deyil.

– “Altmışıncılar”ın Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdikləri yenilikləri bu gün nəzərdən keçirsək, aktuallıq hiss olunurmu?

– Bu gün aktual olmaya da bilər. Kimin üçünsə yenə də aktual ola bilər. Baxır bu oxucunun ədəbiyyatı dərk etmə mərhələsinə. Həmin estetikadan xəbəri olmayan bir şəxs “Altmışıncılar”ı oxuyub bayıla bilər. Həmin dönəmin ədəbiyyatını zamanında oxuyan şəxslər üçün bu çox da aktual görünməyə bilər. Amma ədəbiyyatçı baxışıyla baxdıqda 60-cı illər nəsrini yeni idi, həmin hava, meyil çox diri idi. Yeni olmaq o demək deyil ki, bu nəsil özlərindən qabaqlarının üstündən xətt çəkmişdi, bunlar oxucunun formalaşmaqda olan yeni zövqünü, yeni bir ehtiyac duyumunu tutdular. Oxucu artıq böyük romanlar oxumaq istəmirdi. 1960-70-ci illərdə artıq həyatın dinamikası artmışdı, küçələrdən artıq maşınlar şütüyürdü, artıq küçələrdə

maşınlar bir-birini ötməyə başlamışdı, şəhərlər böyüyürdü, sürətlə yeni evlər tikilirdi, yeni küçələr, meydanlar salınırdı. Yəni həyat sürətlə dəyişirdi, bu istiqamətdən baxanda nəsr də köhnə təmkinini dəyişirdi. Nəsrə də artıq qış gecələrinin uzun nağıl havasından – Əli Vəliyev, Süleyman Rəhimov, Əbülhəsən kimi müqtədir yazıçılarımıza məxsus havadan yeni nəsr dilinə, yeni poetikaya keçidə ehtiyac yaranmışdı. Elçin də daxil, həmin nəslin nümayəndələri bu işi həyata keçirən şəxslər oldu. Onlar oxucunun istəyini çox yaxşı duydular və onlara elə bir nəsr təqdim etdilər ki, oxucu bu əsərləri oxuduqda çox vaxt itirmədən lazımı intellektual və bədii zərbəni ala bildi. 3 romanın vuracağı bədii zərbəni bir povestlə vurmağa çalışdılar.

– Kamal müəllim, bəs müasir Azərbaycan ədəbiyyatı həyatın dinamikasını izləməyi, onunla adekvat səsləşməyi bacarır?

– Bu sualı cavablandırmaq bir az çətindir. Yəni mən qlobal, məştblı bir nəslə “altmışıncılar” nəsrinin qarşıdurmasını görə bilirəm, intellektual, mənəvi, formal xüsusiyyətlərini hiss edə bilirəm və bu qarşıdurma müstəvisində “altmışıncılar” nəsrinin yeniliklərlə ayaqlaşdığını demək mümkün olur. Sonra “altmışıncılar” da artıq böyük-böyük nəsr əsərləri yazmağa başladılar. Sanki nəsrin əbədi lənətlənmiş damğasıdır, kiçik hekayələr yazdıqdan sonra hökmən romana keçməlisən. Halbuki Borxesin bir romanı da yoxdur, hamısı kiçik hekayələrdir.

– Əgər “intellektual nəsr” bölgüsü varsa, Elçini intellektual nəsrin nümayəndəsi saymaq olarmı?

– Əslində, hər bir yazıçını intellektual nəsrin nümayəndəsi saymaq olar. İntellektual nəsr nə deməkdir? Oxucunu düşündürən nəsr. Əgər oxucu hansısa yazıçının əsərindəki cümləni ancaq o kontekstdə deyil, başqa bir müstəvidə araşdırırsa, həmin cümləni, deyimi, sözü, metaforanı axtarırsa, demək o əsər intellektual nəsrdir. Əgər hansısa nəsr əsəri oxucunu labirintlərlə – gizli, ya açıq şəkildə – dünya ədəbiyyatının hansısa bir nöqtəsinə, məsələn, Bulqakova, Ekoya, Borxesə və digər görkəmli şəxslərin yaradıcılığına apara bilirsə, təbii ki, bu intellektual nəsrdir. Nəsr yalnız öz cümləsinin

dən ibarət olmayıb, digər müstəvilərə də istiqamət verirsə, bu dediyimiz kateqoriyaya aiddir. Bir yazıçı kimin üçünsə intellektual nəsrin nümayəndəsi ola bilər, digəri üçün yox. Hər bir nəsrin öz intellektuallıq çəkisi var. O, diletant söhbətidir ki, filankəsin nəsrinə intellektualdır, digər birinin nəsrinə deyil. Birində azdır, o birində çoxdur. Əgər belə düşünürsənsə, istəyirsənsə, 100 il fransız ədəbiyyatı ilə tanış ol, yenə də diletantlığının içində qalırsan.

– Kamal müəllim, Sizinlə görüşümüz yazıçı Elçinin 75 illik yubileyi ərəfəsinə tən gəlir. Bu münasibətlə yubileyi qəzetimiz vasitəsilə də təbrik edə bilərsiniz.

– Mən gözəl alimimiz, ədəbiyyatşünasımız, tənqidçimiz, Azərbaycan ədəbiyyatının müqtədir nümayəndəsi olan Elçini səmimi-qəlbədən təbrik edirəm. Ona Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı yolunda fədakarlığının, zəhmətinin yeni bəhrələrini görməyini arzulayıram.

“HEÇ BİR TƏLƏBƏNİ MÜƏLLİMİN, HEÇ BİR MÜƏLLİMİ DƏ TƏLƏBƏNİN AYAĞINA VERMƏYƏCƏM”

24 iyun, 2019

*Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, xalq yazıçısı,
akademik Kamal Abdullanın “BBC AZƏRBAYCAN”a müsahibəsini təqdim edirik*

– Kamal müəllim, bu günlərdə sosial şəbəkələrdəki səhifələrdən biri sorğu keçirmişdi və səsvermə nəticəsində Azərbaycandakı rektorların arasında ən yaxşı nəticəni Siz toplayaraq “İlin rektoru” seçilmisiniz. Öyrənmək istəyirəm ki, müəllimlərə və tələbələrə yönələn hansı fəaliyyətlərinizə görə Sizə “İlin rektoru” adı verilib?

– Demək çətinidir, hansı məqama görə. Hər halda, tələbənin gözü tərəzi gözüdür. O, atdığı addımın istiqamətini və mahiyyətini dəqiq bilir. Bir az çətin sualdır. Yəqin ki, tələbə ilə ünsiyyətin formasına görə, mahiyyətinə görə. Bu, universitetimizdə gedən bir çox proseslərin demokratikləşməsi və şəffaflaşmasının nəticəsi ola bilər. Mənim bir devizim var. Bunu tələbələr də, müəllimlər də çox sevir. Demişəm ki, mən heç zaman heç bir tələbəni müəllimin ayağına verməyəcəyəm, amma, eyni zamanda heç bir müəllimi də heç bir tələbənin ayağına verməyəcəyəm. Görünür, bu iki bir-birinə əks qütbləri çətinliklə də olsa, birləşdirmək təşəbbüsü və cəhdi tələbələrin nəzərindən qaçmır.

– Fasilələri nəzərə almasaq, uzun müddətdir rektor olaraq çalışırsınız. Əvvəl Bakı Slavyan Universitetinin rektoru vəzifəsində çalışırdınız, indi isə

Azərbaycan Dillər Universitetinin rəhbərisiniz. Ali təhsilin keyfiyyətində, keyfiyyətinin artırılmasında rektorun fəaliyyətini nədə görürsünüz? Ali təhsilin keyfiyyətinin artırılmasına konkret necə təsir edirsiniz?

– Ali təhsilin keyfiyyəti dedikdə, auditoriyalardakı dərsləri, tələbələrin dərsgənənər çalıřmaları, məşğulıyyəti, tələbələrin və müəllimlərin bir-biri ilə auditoriyadan kənardakı ünsiyyətinə nəzərdə tutmaq olar. Biz çalıřırq ki, bunları küll halında həyata keçirək. Müəllimlə tələbənin ünsiyyətinə təkcə dərsg otağı ilə məhdudlaşdırmayaq. Dərsgdən də əlavə tələbənin universitetdə kifayət qədər qalmaq səbəbi var və müəllimin də dərsgindən əlavə tələbələrlə məşğul olmaq öhdəliyi var. Bunları bir-biri ilə uzlaşdırmaq asan da deyil. Amma bu uzlaşma baş tutanda görürsən ki, bu, müəllimin də, tələbənin də daxili tələbatına uyğundur, yəni bunu onlar özləri sanki istəyirmişlər. Bizdə tələbələr var ki, dərsgdən sonra universitetdən getməyə tələsmirlər. Universitet çərçivəsində müxtəlif şəkildə, həm azərbaycançılıq ideologiyası, həm də peşəkar mütəxəssis kimi yetişmələri istiqamətində qurulan elə maraqlı məqamlar var ki, tələbə dərsgini qurtarandan sonra universitetdən getməyə tələsmir. Müəllim də iş vaxtı qurtarandan sonra getməyə tələsməməlidir. Biz buna çalıřırq nail olaq. Yəni üzvi surətdə bu məsələlər – tələbə-müəllim münasibətləri, müəllimlərin başqa ölkələrə və universitetlərə staj artırmağa getmələri və qayıtmaları, universitetlərin bir-biri ilə əlaqəsi təmin olunur. Təbii ki, bu gün universitetlər hər biri öz qazanında bişən universitetlər deyil. Onlardan çox şey götürmək mümkündür.

– Son qeyd etdiyiniz amil – universitetlərdə müəllimlərin və tələbələrin, universitet işçilərinin xarici ölkələrə təcrübə proqramlarına getməsi Sizin universitetdə nə dərəcədə reallaşır, belə imkanlar varmı?

– Mən sizə deyim, bu, çoxdan yaddan çıxmış, unudulmuş məqam idi. Mənim yadıma gəlir, hələ sovet dövründə müəllimlər staj artırmağa başqa universitetlərə göndərilirdi. Mən vaxtilə Dillər Universitetində çalışmışam. Slavyan Universitetindən əvvəl bu universitetdə fasilələrlə 16 il kafedra müdiri vəzifəsində olmuşam. Yadıma gəlir ki, o zamanlar SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərinə, müxtəlif respublikalara vaxtaşırı olaraq hər 5 ildən bir müəl-

limlər staj artırmağa gedirdilər. Sizə deyim ki, onun çox güclü effekti olurdu. Qayıdanda, əlbəttə, həmin universitetin ən azı ab-havasını gətirirsən, onun intellektual səviyyəsindən yeniliklər gələ bilər. Bütün bunlar, mənə elə gəlir ki, universitetin tam şəkildə bir universitet olaraq bütün ciyərləri ilə nəfəs almağına imkan verirdi. Bu, son zamanlar ona görə unudulmuşdu ki, artıq imkanlar elə deyil, özümüz öz gücümüzə nələrisə etməliyik. Buna baxmayaraq, artıq ikinci ildir ki, Belarus, Ukrayna, Rusiyanın Linqvistik Universitetləri ilə əlaqələri elə qururuq ki, müəllimlərimiz oraya stajartırmağa gedə bilsinlər. Ən maraqlısı odur ki, artıq biz o universitetlərdən staj artırmağa gələnləri də qəbul etməyə başlamışıq. Bu yaxınlarda bu məqsədlə universitetə Kiyev Milli Linqvistik Universitetindən iki kafedra müdiri gəldilər. Bu, özü də siz dediyiniz əlaqələrin dərinləşməsinə, möhkəmlənməsinə kömək edir.

– Bəs inkişaf etmiş dövlətlərin universitetlərinə, Qərb universitetlərinə necə, getmək mümkün olur?

– Bilirsiniz, bunlar maliyyə məsələləri ilə bağlıdır. Onların şərtlərinə həmişə cavab verə bilmirik. Bununla yanaşı, elə beynəlxalq proqramlar var ki, orada iştirak bizi həmin universitetlərlə bir sırada müəyyən məsələləri həll etməyə gətirib çıxarır. Tədris məsələlərini, elmi məsələləri, tələbələrin mübadiləsini, onların başqa universitetlərə getməsi və geri dönməsini. İspaniya, İngiltərə, Rusiya, Fransa universitetləri, xüsusilə Strasburq universiteti, Moskva Pedaqoji Universitetinin (MPU) Samara filialı, Ukrayna, Belarus, Gürcüstan, İndoneziya və digər dövlətlərin universitetləri ilə bizim yaxşı əlaqələrimiz var.

– Slavyan Universitetində rektor olarkən Yaradıcılıq fakültəsi yaratmışdınız və o sahənin peşəkarları müxtəlif fənləri hazırlayırdılar, tələbələrin hazırlıqlarını yerinə yetirirdilər. Siz oradan uzaqlaşandan sonra o fakültə fəaliyyətini dayandırdı. Rektorlar ali təhsilin idarəedilməsində nə qədər azaddırlar?

– Universitet çərçivəsində mütləq azadlığa malikdirlər. Mənim universitet rəhbəri kimi azadlığımı heç nə məhdudlaşdırmır. Nazirlik işimizi

perspektiv və strateji istiqamətdə qurmağımıza kömək edir. Köməyə ehtiyacımız olan zaman öz köməyini əsirgəmir. Cənab Prezidentin Sərəncamı ilə bizim universitet Azərbaycanda dördüncü universitetdir ki, publik-hüquqi şəxs statusuna layiq görülüb. Bu, bizim müstəqilliyimizi bir qədər də genişləndirir. Yaradıcılıq fakültəsi ilə bağlı onu demək istərdim ki, bəli, belə fakültə o vaxt yaradılmışdı. Məqsəd bizim yaradıcı gənclərin intellektual səviyyəsinin artırılmasına xidmət göstərmək idi. Mən ədəbiyyat adamı olduğum üçün baxıb görürdüm ki, bəzi gənclərimiz gözəl şeir yaza bilər, ahəngdar, qafiyəsi, ritmi, hər şeyi öz yerində, amma bu şeirin hansısa intellektual nəfəsi çatışmır. Görürsən ki, gəncin həvəsi var, amma o həvəsin arxasında duran intellektual güc zəifdir, ya da yoxdur. Ona görə də bizim məqsədimiz həmin gəncləri bir yerə toplayıb onlardakı kulturologiya, dünya ədəbiyyatı tarixi, qədim yunan mifləri, müasir Azərbaycan ədəbi prosesi, ingilis dili, rus dili istiqamətində biliklərin dərinləşməsinə təmin etmək idi. Çox sevinirəm ki, onların arasında elə gənclər var idi ki, bu gün Azərbaycan ədəbiyyatında tanınmış adlardır. Həmin ənənəni Dillər Universitetində həyata keçirmək niyyətindəyəm. Həmkarlarımla danışmışam, gənc yaradıcı qüvvələrin həmin istiqamətlər üzrə bizim köməyimizə ehtiyacı olduğunu düşünürəm. Yəqin ki, dərslərə sentyabr ayından başlayacağıq.

– Prezidentin fərmanı ilə artıq rektorlar 5 il müddətinə təyin olunur. İctimaiyyətdə bəzi müzakirələr var ki, rektorluq seçimlə olmalıdır. Sabiq təhsil naziri Firudin Cəlilov da BBC-yə müsahibəsində demişdi ki, 1992-ci ildə Təhsil haqqında Qanun hazırlayarkən rektorluğun seçim vasitəsilə aparılmasını nəzərdə tutublar. Sizcə, niyə rektor seçki ilə deyil, təyinatla olmalıdır?

– Öz fikrimi izah edim. Rektorların seçilməsi universitet kollektivi arasında ikiləşmə və ya üçləşməyə gətirib çıxara bilər. Bu, çox təhlükəli məqamdır. Universitetdə çalışan rektor və ya başqa şəxs öz namizədliyini verəcəksə, ikitirəlik yarana bilər. Universitet mədəniyyət nöqtəyi-nəzərdən parçalana bilər. Bu da təhsilə son dərəcə pis təsir göstərir. Azərbaycan universitetləri arasında olan yeganə hal kimi, səhv etməməyə, 1987-ci ildə Bakı

Dövlət Universitetində rektor seçkiləri yadıma düşür. O zaman universitetin rektorluğuna iki nəfərin namizədliyi var idi. Rəhmətlik Yəhya Məmmədov, Azərbaycanın görkəmli riyaziyyatçı alimi və universitetdə uzun illər elmi işlər üzrə prorektor kimi çalışan, Azadlıq hərəkatında xüsusi xidməti olan insan və digər görkəmli riyaziyyatçı, rəhmətlik Mirabbas Qasımov. Heç kim inkar edə bilməz ki, universitet kollektivi iki qütbə bölünmüşdü. Yəhya müəllim böyük fərqlə rektor seçildi və onun rektor kimi böyüklüyü onda oldu ki, seçiləndən sonra qütbləşməni dərinləşməyə qoymadı. O, rektor seçildikdən sonra hamının rektoru oldu, hamıya eyni dərəcədə, eyni obyektivliklə münasibət bəslədi. Başqa halda qütbləşmə kimyəvi reaksiya kimi davam edə bilər və çox ciddi ixtilaflara gətirə bilər. Mən ona görə hesab edirəm ki, rektorların təyin olunması daha məqsədəuyğundur.

– Dediğiniz kimi, bu, parçalanma yaratmadı. Ola bilər ki, başqa seçkilərdə...

– Ola bilər, amma olmaya da bilər.

– Amma, görünür, Siz böyük ehtimal hesab edirsiniz ki, bu, olmaz...

– Cəmiyyət bütövlükdə daxilən belə bir vəziyyətə hazır olmalıdır. Seçki, ümumiyyətlə subyektiv anlayışdır. Seçki, müsabiqəson dərəcə obyektiv olduğu deyilsə də, subyektivlik məqamı hökmən özünü göstərməlidir. O subyektivlik başqa bir subyektivliklə qarşılaşdıqda nə doğura bilər, bunu özünüz təsəvvür edin.

– Bildiyiniz kimi, indi internet əsridir və internet vasitəsilə azərbaycanlı tələbələr amerikalı, avropalı, türkiyəli və digər tələbələrin də təhsil prosesini izləyə bilər. Eyni zamanda onlar da azərbaycanlı tələbələrin təhsil prosesini izləyə bilərlər. Siz də, yəqin, izləyirsiniz və müşahidə edirsiniz. Sizcə, Azərbaycan ali təhsili, ümumilikdə nələrdən geri qalır?

– Çox maraqlı sualdır. Biz yavaş-yavaş dünya kontekstinə daxil olmağa başlamışıq. Yadıma gəlir, sovet dövründə Yaponiyada səfərdəydim, Azərbaycan mədəniyyət günləri keçirilirdi. Geri qayıdanda jurnalistlər

mənə çoxlu suallar verirdilər. Sual verdilər ki, biz onlardan nə qədər geri qalırıq? Mənim cavabım indiyə kimi yadımdadır: “Biz onlardan qətiyyənlə geri qalmırıq, çünki biz başqa-başqa qalaktikalardayıq”. Bu gün artıq həmin qalaktikalar birləşib və biz dünya kontekstinə daxil olmağa başlamışıq. Bu gün hansı universitetlə münasibətdə nəyin çatışib-çatışmadığını saymaq olar, tələbə mübadiləsi var, tələbələr oradakı ab-havanı görürlər, duyurlar, onun aurasına düşürlər, o həyatı yaşayırlar. Bir dəfə mühazirə demək üçün Amerikanın Kolumbiya Universitetinə dəvət olunmuşdum. Bu, qısa müddət baş verdi. Geri qayıtdıqdan sonra uzun müddət həmin təəssüratla yaşamağa davam etdim. Əlbəttə ki, görüb-götürməli çox şeyimiz var. Amma bizim də verəcək az şeyimiz yoxdur. Elə bu gün bizim universitetə Amerikadan 10 tələbə gəlib. Soruşa bilərsiniz, niyə gəliblər? Azərbaycan dilini öyrənməyə. “Azərbaycan dilini bunlar niyə öyrənirlər?” sualını mənə versəniz, mən sizə deyərəm, bu gün Azərbaycanın dünya miqyasında artan hörməti, şöhrəti, Azərbaycanın regionda tutduğu önəmli və əsas, aparıcı rolunu onlara bu dili öyrənməməyə heç bir imkan vermir. Yadınıza gəlsə, o zamanlar rus ziyalıları Bestujev-Marlinski demişdi ki, XIX əsrdə Azərbaycan dilinin Qafqazdakı rolu fransız dilinin Avropadakı roluna bənzəyir. Bu, çox doğru müşahidədir. Dağıstan xalqları bir-biri ilə hansı dildə danışirdılar? Azərbaycan dilində. Azərbaycan dilinin belə bir mövqeyi və avtoriteti var idi. Bu gün o, bərpa olunmağa başlayır. Amerikadan gəlirlər öyrənməyə. Hələ başqa ölkələri demirəm.

– Növbəti sualım isə bu sualın davamıdır. Azərbaycanda verilən ali təhsil bilikləri müasir dünyada verilən ali təhsil biliklərindən nə ilə fərqlənir?

– Mən də sizə eyni sualın eyni cavabını verə bilərəm. Elə sahələr var ki, biz onlarda özümüzü balıq sudakı kimi hiss edirik. Çox rahatıq. Bu, Azərbaycan ədəbiyyatı, dili, humanitar elmlərə daha çox aiddir. Yəni “Azərbaycandan kənarında bu səviyyədə bu bilikləri daha harada vermək olar?” sualına cavabı tapmaq çətindir.

– Dillər Universitetini bu gün bitirən bir tələbə ona verilən biliklərlə nə qədər uzağa gedə bilər?

– Dillər Universitetini bu gün bitirən tələbə öz imtiyazlarına görə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri vəzifəsinə qədər gedə bilər. Bu gün bizim Baş nazirimiz cənab Novruz Məmmədov Dillər Universitetinin həm məzunudur, həm də uzun illər burada çalışıb. Hələ mən nazirlərimizi, yüksək rütbəli məmurlarımızı, səfirlərimizi demirəm.

– Tələbələrle münasibətdə onlara yaratdığınız şəraitdən, tələbələrle fərdi ünsiyyətə üstünlük verdiyinizdən, onları müəllimlər və idarəçilikdəki digər şəxslərdən qoruduğunuzdan danışdınız. Soruşmaq istəyirəm ki, Azərbaycanda və Sizin universitetdə tələbələr ictimai-siyasi hadisələrdə iştiraklarında, hər hansı prosesə öz mövqelərini bildirməkdə, universitetdən kənarlaşdırılmaq qorxusu olmadan sərbəst şəkildə özlərini ifadə etməklərində nə qədər azaddırlar?

– Tam sərbəst şəkildə bizim tələbələrimiz özlərini hər yerdə ifadə edə bilirlər, öz siyasi şüurlarını formalaşdırmaq imkanları var. Biz bunun üçün xüsusi çalışırıq ki, onlar cəmiyyətdə gedən proseslərdən, internet səhifələrindən kənar qalmasınlar. Dünya ilə təmasın mümkün olan bütün effektiv yollarından istifadə etsinlər. Bunun üçün biz də əlimizdən gələni edirik. Bir layihəmizi də sizin diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Universitetdə çox maraqlı layihə həyata keçirilir. Universitetdə bütün birinci kurs tələbələri – təəssüf ki, imkanımız ancaq birinci kurs tələbələrinə çatır – kitab dükanından aldığı kitabların qəbzini verib pulunu geri qaytara bilirlər. Yəni universitet birinci kurs tələbələrinin öz evində şəxsi kitabxanasını formalaşdırmağın əsasını qoyur və bu istiqamətdə ona kömək etməyə çalışır. Bu da həmin müəllim-tələbə münasibətlərinin bir hissəsidir.

– Universiteti bitirən tələbələr sonradan magistratura pilləsinə qəbul olmaq üçün hazırlıq kurslarına gedirlər. Əksər hallarda bu kurslar akademik sahənin kursları olmur, universitetə bağlı olmayan, fərdi şəxslər və ya təşkilatlar tərəfindən göstərilən xidmətlər olur. Siz necə düşü-

nürsünüz, bakalavr pilləsinin tələbələrinin aldığı təhsil kifayət etmir ki, onlar yenidən hazırlığa gedirlər?

– Bu da maraqlı sualdır və təhsil sisteminə içindən baxmağa sövq edir. Söhbət ondan gedir ki, magistratura sisteminə daxil olmaq tələbləri yüksəlib. Bu tələblərlə bakalavriat tələbləri, bəlkə də, mütənəşib uyuşmaya gəlib çıxmayıb. Bu da ola bilər. Əslində, “ola bilərlər”in hamısından daha vacib kriteriya var. Universitet tələbəyə mütəxəssis kimi formalaşması üçün lazım olan biliyin 70-80 faizini verə bilər. Yerdə qalan isə gəncin özündən asılıdır. “Mənim universitetlərim” adlı anlayış var. Hər bir gəncin həyatında oxuduğu universitetdən əlavə, öz universiteti də olmalıdır. Bu zaman, mənəcə, magistratura problemi də olmaz. Təəssüf ki, bizdə həmin tələbələr ehtiyacları olduqları qədər təhsil almır. Amma tələbənin özü də əlavə təhsil almağa ehtiyacı olduğunu hiss edirsə, bunun özü də balaca şey deyil.

– Yəqin, müşahidə edirsiniz, beynəlxalq təşkilatlar dünya universitetlərinin reyting cədvəllərini dərc edirlər. Biz, adətən, Azərbaycanı ya bu siyahılarda heç görmürük, ya da çox aşağı mövqələrdə görürük. Sizcə, bunun səbəbi nədir?

– Reyting cədvəlləri son dərəcə subyektiv istiqamətlərdən düşünülüb ortaya çıxarılan cədvəllərdir. Yəni reytingin özünün məqsədindən asılı olaraq, mən elə bir reyting cədvəli düzəldə bilərəm ki, bizim universitet dünyada birinci olar. Azərbaycanda xarici dillərin öyrənilməsi. Bu, Harvardda var? Yoxdur. Yəni reytingi elə quraram. Beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuşdursa, o zaman niyə müxtəlif reyting cədvəllərində müxtəlif universitetlər çıxır? Burada cəmiyyətin bütövlükdə inkişafı vacibdir. Reyting cədvəllərinin qurulmasında əsas məsələlərdən biri, məsələn, həmin universitetdə neçə nəfər Nobel mükafatçısının çalışmasıdır. Bu, çox vacib prinsipdir. Gərək cəmiyyət Nobel mükafatçısına malik olsun, düzdür? Elə məsələlər var ki, universitetin özündən asılı deyil. Cəmiyyət gərək o məqama hazırlı olsun. Azərbaycan cəmiyyəti bu gün inkişaf edir, bugünkü Azərbaycan dünənki Azərbaycan deyil. Biz baxırıq və çox zaman bunun fərqi varmır. Bu gün kəndlərimiz, şəhərlərimiz, küçələrimiz, binalarımız, bağlarımız,

bağçalarımız dəyişir. Bununla yanaşı, bu gün Azərbaycan insanı mənən dəyişir, daxilən dəyişir. O, artıq dünənki insan deyil. Bugünkü Azərbaycan insanı, prinsip etibarilə, öz şəxsi mənafeyini ictimai mənafedən yüksək tutmayan insandır. Şəxsi mənafeyini saxlayıb, ictimai mənafeyini irəli buraxan insandır. Vətən, ölkə, himn, bayraq, Prezidentini hər şeydən yüksək tutan insandır. Təmayül, meyl bu istiqamətdədir. Bu, çox vacib göstəricidir. Bu göstərici bütövlükdə həyata keçdikcə, mən hesab edirəm ki, hər şey zamana bağlıdır və o dediyiniz məsələlərin də bir çoxu zamanında həll olunacaq.

“ÜNSİYYƏTDƏ OLDUĞUM ADAMLARA MÜŞAHİDƏ OBYEKTİ KİMİ BAXMIRAM”

“525-ci qəzet”, 7 dekabr, 2019

*Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, Xalq yazıçısı,
akademik Kamal Abdullanın ASAN Radioya müsahibəsini təqdim edirik*

– Kamal müəllim, Siz həm yazıçı, həm də fərqli universitetlərin rektoru kimi uzun müddətdir fəaliyyət göstərirsiniz. Yazıçı kimi fəaliyyətinizdəki uğurlara görə Xalq yazıçısı adına layiq görülmüsünüz. Universitet fəaliyyətinizdəki uğurlara görə isə bir müddət əvvəl sosial şəbəkədə keçirilən sorğuda “İlin rektoru” seçildiniz. Mənsub olduğunuz sahələrdəki uğurlara görə nəyə borclusunuz?

– Elə həmin tələbələrımə, müəllimlərimə. Mən belə deyərdim.

– Bu gün bəzi yaradıcı adamlar özlərinə dağınıq həyat tərzini imic seçdikləri halda, elmlə, siyasətlə, belə bir böyük universitetə rəhbərlik fəaliyyəti ilə məşğul olmaq Sizi yormur və yaxud yaradıcılığınıza mane olmur?

– Yaradıcılığımə mane olur, ya olmur, siz cavab verə bilərsiniz, amma mən öz payıma düşən hissəyə deyirəm ki, yorucu deyil. Əksinə, birindən o birinə keçəndə beyin dincəlir, ürək dincəlir. Bunların hamısı biri-birini tamamlayır.

– Burada Siz daha çox insanlarla ünsiyyətdə olursunuz. Gənclərlə görüşürsünüz. Bu Sizə yaradıcı şəxs kimi müşahidə imkanları yaradırmı?

– Bilirsiniz, mən heç vaxt tanıdığım və ünsiyyətdə olduğum adamlara müşahidə obyektini kimi baxmıram. Ola bilər, kimdəsə hansısa xüsusiyyəti beynimin bir güşəsinə həkk eləmişəm ki, lazım gələndə istifadə edəcəm. Bunu demək mənim üçün çətindir. Amma hər halda, mənim həyatım boyu ünsiyyətdə olduğum adamlar çox maraqlı insanlar olub. Necəliyindən, kimliyindən asılı olmayaraq.

– İki ildi ADU-ya rektor təyin olunmusunuz. Müxtəlif maraqlı layihələr etdiyinizin şahidi oluruq. Universitetdə tələbələrlə bağlı hansı yenilikləri etmişiniz?

– Deməzdim ki, mən hansısa yenilikləri gətirdim. Universitetdə yeni projətlər baş tutdu. Hal-hazırda tələbələr və müəllimlər bu projətlərdən zövq alırlar. Bu, həm də öz intellektual potensiallarını başqaları ilə bölüşmək imkanı yaradır. Bizim tələbələr əvvəllər pedaqoji təcrübələrini yalnız Bakı məktəblərində keçirdilər. İndi pedaqoji təcrübənin coğrafiyası genişləndi. Bizim bütün qaçqın, köçkün məktəblərində, Cocuq Mərcaqlıda, Nardaran məktəblərində pedaqoji təcrübəmiz keçirilir. Mənə elə gəlir, bu, yaşayacaq bir projətdir və bu projəktəkcə universitet üçün deyil, həmin məktəblərin şagirdləri və tələbələr üçün də çox faydalıdır.

– Kamal müəllim, Slavyan Universitetində rektor vəzifəsindən azad olunan vaxt tələbələr israrla Sizdən ayrılmaq istəmirdilər. Daha sonra sosial şəbəkədə sorğu keçiriləndə Sizi ən yaxşı rektor seçdilər. Niyə Sizi bu qədər çox istəyirlər, bilmirsiniz?

– Mən ona inanıram ki, digər rektor həmkarlarım heç də az sevilirlər. Yəni onlar da, həqiqətən, gördükləri işlər müqabilində tələbələr tərəfindən sevilir. Əməli dürüst adam olanda, sözü və niyyəti dürüst adam olanda, onun qiyməti bu cür olur.

– Bəs universitetdə tələbələrin sosial vəziyyəti ilə bağlı hansı layihələr var?

– Deyim, müraciət edənlərə biz yardım edirik, bu fikir bu gün çox kəsib görünür. Hətta o yardım nə qədər böyük olsa da. Mən bir məsələni demək istəyirəm. Məncə, bu, həm universitet həyatına, həm də universitet cəmiyyətinə layiq bir proyektidir. Biz birinci kurs tələbələri üçün, yenicə formalaşmağa başlayan tələbələrimiz üçün cəmiyyətə faydalı olmaları, tələbə kimi sabah vətənə, dövlətə xidmət etmələri üçün bir layihə etmişik. Hər birinci kurs tələbəsi kitab mağazasından kitabı alır, qəbzini gətirir və biz onun pulunu ödəyirik. Bu, tələbələrə öz kitabxanalarını qurmaq üçün imkan verir. Bəli, deyilə bilər, internetdən kitabı yükləyib oxuya bilərlər. Amma kitab mədəniyyəti elədir ki, kitaba gərək toxunasan, onu sığallayasan, onunla ünsiyyətdə olasan. Gələcəkdə o tələbələr də o kitabları öz övladlarına ötürə bilərlər.

– Sosial şəbəkələrdən nə qədər aktiv istifadə edirsiniz?

– Sosial şəbəkədə yoxam. Ancaq müxtəlif saytları izləyirəm.

– Bu gün Azərbaycan dilini sosial şəbəkələr daha çox zənginləşdirir, nəinki kitablar. Siz necə düşünürsünüz?

– Yəni bunları bir-birə qarışdırmadan, dilin zənginləşmə prosesində hər ikisinin rolunu qeyd etmək olar. Dilin zənginləşməsi, əlbəttə, ona yeni gələn dialektlərdən, başqa dillərdən gələn sözlərlə baş tutur. Amma bu o demək deyil ki, bütün o sözlər bizim xoşumuza gələn sözlər olmalıdır. Zənginləşmə prosesi keyfiyyətindən asılı olmadan hər hansı bir sözün ədəbi dilin materialına, ədəbi dilin orqanizminə daxil edilməsidir. Bəzən bizə elə gəlir ki, hə, bu söz xoşuma gəlmədi, bu sözü işlətmək olmaz, bunu Azərbaycan dilinə buraxmaq olmaz... Bu, son dərəcə səhv və yanlış təsəvvürdür. Hər hansı bir sözü sən işlətdinsə, demək, o, Azərbaycan dilində var. Hə, onu kim bəyənəcək, kim bəyənməyəcək, kim istifadə edəcək, kim istifadə etməyəcək, o, başqa məsələdi. Ona görə də dilin bu cürə zənginləşməsindən qorxmaq lazım deyil. Dağ çayı gələndə özüylə hər şey gətirir.

Amma, eyni zamanda çayın özü, suyun özü son dərəcədə lazımlıdır və qalan da elə o olur. Yerdə qalanları itir-batır, dağılıb gedir.

– Kamal müəllim, Rusiya səfirliyinin Yevgeni Primakovla bağlı elan etdiyi esse müsabiqəsinə qatılması səbəbindən Slavyan Universiteti böyük bir qınaqla üzləşdi. Sizin universitetə oxşar təkliflər olurmu, ümumiyyətlə, belə situasiyalarda universiteti qınamaq nə qədər doğrudur?

– Şərhətsiz! Deyə bilərsiniz ki, şərh vermədi.

– Hazırda bir çox universitetlərdə tələbə və müəllimləri müxtəlif ölkələrə təcrübə mübadiləsinə göndəriirlər. Nəzərə alsaq ki, Siz də müxtəlif xarici dilləri tədris edirsiniz, universitetiniz necə, bu cür təcrübə mübadilələrinə qoşulurmu?

– Biz bir çox beynəlxalq proqramlarda iştirak edirik. Bunların içərisində bizim tələbələrımız müxtəlif Avropa ölkələrinə, uzaq şərq ölkələrinə gedirlər. Bir semestr, iki semestr orda təhsil alıb yenidən geri dönürlər. Belə bir fakt var və bundan biz böyük məmnuniyyətlə istifadə edə bilirik. Bundan başqa, dediyim kimi, tələbələrimizə pedaqoji təcrübəni təkcə Azərbaycan məktəblərində deyil, xarici ölkə məktəblərindədə keçmək şansı yarandı. Biz artıq bu istiqamətdə müəyyən danışıqlara başlamışıq. Ola bilsin, Almaniyanın Berlin şəhərinə bizim tələbələrımız təcrübəyə getsinlər və hətta alman şagirdlərinə dərs də desinlər. Bu, bir təcrübənin xaricdəki formasıdır. Bundan kənar bizim əməkdaşlarımız Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi ilə bir yerdə bir başqa proyekt də həyata keçirirlər. Tələbələr də o proyektə iştirak edir. Bu yaxınlarda bizim bir əməkdaşımız Latın Amerikasının üç ölkəsində olub, Azərbaycan multikulturalizmini orada böyük uğurla təmsil edib. Azərbaycan modeli haqqında danışılıb. Bilirsiniz ki, cənab Prezident multikulturalizmin Azərbaycan modelinə böyük önəm verir və multikulturalizmi dövlət siyasəti elan edib. Məhz elə buna görə də multikulturalizmin üzərindən Azərbaycanı tanıyanların da sayı çoxalıb, dostlarının da sayı çoxalıb. Dünya masştabında Azərbaycan

həqiqətlərini cəsaretlə deyə bilən və dostları tərəfindən bu həqiqətləri deyə bilən bir ölkəyə çevrilib.

– Kamal müəllim, son günlər ölkə Prezidenti islahatlar keçirir. Xüsusilə rəhbər vəzifələrdə gəncləşmə siyasəti gündəmdədi. Hansı yaşdan sonra istirahət etməyi planlaşdırırsınız?

– Yəqin ki, 70 (*gülür*).

– Axı çox az qalıb...

– Olsun (*gülür*). Çox gözəl. İşləməyə və beynində olan planları həyata keçirməyə daha çox vaxt olar.

– Bəs növbəti parlament seçkilərində özünüzü millət vəkili kimi görmək istərdinizmi?

– Bu barədə heç düşünməmişəm. Hökmən gərək hansısa strukturda təmsil olunasan? Olmamaq da olar. Kifayət qədər özünəyətərli bir insan üçün, mən də özümü belə insanlardan hesab edirəm, qüsura baxmayın, harda olmağın heç bir mənası yoxdu. O, ölkəsinə, vətəninə həmişə sədaqətli olacaq, o, dövlətinə, Prezidentinə həmişə sədaqətli olacaq, bayrağına, himninə həmişə sədaqətli olacaq. İstər oturub evdə yazısını yazsın, istərsə də hansısa bir idarədə oturub işini görsün.

– Bəs 70 yaşdan sonranı necə planlaşdırırsınız?

– Vallah, demək çətindi. Amma yenə də demək istəyirəm ki, mən sizin verdiyiniz sualların bəzilərini heç düşünməmişəm, yəni planlı şəkildə yaşayan adamlardan deyiləm. Bilmirəm, bu, pisdir, yaxşıdır, amma plan qurmamışam ki, müəyyən yaşdan sonra bunu belə eləyəcəyəm, onu belə eləyəcəyəm. Əlbəttə, adam gəzmək istəyir, çox yeri görmək istəyir. Çox universitetlərdən mənə dəvətlər gəlir. “Gizli Dədə Qorqud”la bağlı, “Dədə Qorqudun poetikası” ilə bağlı mühazirələr deməyə çağırırlar. Mən böyük məmnuniyyətlə 2-3 ay əvvəldən razılıq verirəm, daxilən hazırlaşıram. Vaxt gələndə isə getmək mənə çox çətin görünür. Əlbəttə, bu, işlə də bağlıdır. Bu

yaxınlarda Rumıniyada öz kitabımın və mənim haqqında yazılan bir kitabın müzakirəsinə bu şəkildə qatıla bilmədim. Buna görə özümü çox pis hiss elədim. Əlbəttə, imkan olsa, bunların hamısında iştirak etmək vacibdir.

– Sabiq baş nazir Novruz Məmmədov həm Dillər Univeristetinin məzunudur, həm də uzun illər burada çalışıb. Vəzifədən azad edildikdən sonra yenidən universitetdə elmi işlər üzrə prorektor təyin olunub. Novruz müəllim yeni işinə adaptasiya ola bilirmi?

– Çox gözəl şəkildə adaptasiya olunur. Çünki Novruz müəllim uzun illər burada kafedra müdiri, dekan kimi fəaliyyət göstərib. Novruz müəllimi burda yaxşı tanıyırlar, böyük hörmət bəsləyirlər. Özü də kollektivi doğma hesab edir, özünü də bu kollektivə doğma hesab edir. Novruz müəllim böyük həvəslə, ləyaqətlə öz işinin başındadır.

– Kamal müəllim, bu gün Azərbaycan gəncliyini necə görmək istərdiniz?

– Bilirsiniz, mənim həyatda özüm-özümə və dostlarıma tez-tez dediyim bir tezis var: “Docendo discimus”. Bu, latıncadan “Öyrədərək öyrəni-rəm” deməkdir. Tələbədən, müəllimdən asılı olmadan hamı həm öyrədir, həm öyrənir. Müəllim auditoriyada tələbəni həm öyrədir, həm də ondan öyrənir. Tələbə heç özü də bilmədən müəlliminə nəsə verir, ötürür. Bəlkə müəllim də bunu təsəvvür etmir, amma nəsə yığılır, nəsə qalır. Mən hamıya arzu edərdim ki, bu iki sözün ikisini də həyatlarında normal şəkildə reallaşıdırı bilsinlər. Həm öyrətsinlər, həm də həyat boyu öyrənsinlər.

TÜRKOLOJİ MÜSAHİBƏ

“Türkologiya” jurnalı, 2020, №1

*Görkəmli Azərbaycan dilçisi professor Aydın Ələkbərova
“Türkologiya” jurnalının baş redaktoru Kamal Abdullanın söhbəti*

Kamal Abdulla:

– Aydın müəllim, əvvəla, sizə təşəkkür etmək istəyirəm ki, belə söhbətə, dialoqa razılıq verdiniz.

Aydın Ələkbərov:

– Nə danışırsınız? Mən “Türkologiya” jurnalının redaksiya heyətinin üzvüyəm. Sizin təklifinizdən imtina edə bilərdim?

Kamal Abdulla:

– Sağ olun. Eyni zamanda düşünürəm ki, bu söhbətimiz təkcə Azərbaycanın çox görkəmli dilçisi Aydın Ələkbərli haqqında olmayacaq, Azərbaycan dilçiliyi, dilçilərimiz, “Türkologiya” jurnalı və yaxın dilçilik tariximizdəki başqa mətləblər haqqında da olacaq.

Söhbətə bizi ta qədimdən birləşdirən bir məqamla başlamaq istərdim. Bu, Moskva mühiti və Moskva dilçilik məktəbidir. Biz sizinlə Moskva türkoloji məktəbinin yetirmələriyik. Mən sizdən bir neçə il sonra SSRİ Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutunun Türkologiya şöbəsinin aspirantı olmuşam. Bizim elmi rəhbərimiz bu şöbədə çalışan görkəmli sovet dilçisi, türkoloqu, həmyerlimiz Ninel Zeynal qızı Hacıyeva olub. Allah ona rəhmət eləsin.

Aydın Ələkbərov:

– Çox gözəl insan və dilçi idi. Özü də Bakıdan idi. Həyat yoldaşı da Serebrennikov Boris Aleksandroviç idi.

Kamal Abdulla:

– Bəli. Boris Serebrennikov görkəmli sovet dilçisi və Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü idi. Amma Ninel Zeynalovnanın əslisi Ordubaddan idi.

Aydın Ələkbərov:

– Hə, mən onu bilmirdim.

Kamal Abdulla:

– Bunu mən onun dilindən eşitmişəm. Atası vaxtilə böyük vəzifələrdə çalışmışdı. Sonra repressiya qurbanı olmuşdu. Ninel xanım və anası sonralar Moskvaya köçmüşdülər. Həyat onu müxtəlif dilçilik istiqamətlərinə atmışdı. Görkəmli dilçi-türkoloq Nikolay Konstantinoviç Dmitriyevin tələbəsi olmuşdu. Yadıma gəlir, Nikolay Dmitriyevin “Başqırd dilinin qrammatikası” adlı klassik əsərini oxumağı bizə həmişə təkidlə tövsiyə edərdi. Çünki bu əsər türkologiyanın qrammatika sahəsində yazılmış şah əsərlərindən biri idi.

Aydın Ələkbərov:

– Nikolay Dmitriyev akademik Şirəliyevin dəvəti ilə tez-tez Bakıya gəlirdi. Onun Azərbaycan dilçiləri ilə sıx əlaqəsi var idi.

Kamal Abdulla:

– Elədir. Aydın müəllim, Moskva dilçilik mühitini necə xatırlayırsınız? Necə oldu ki, Siz Moskvaya getdiniz?

Aydın Ələkbərov:

– II-III kurslarda Moskva Dövlət Universitetində üç semestr oxumuşam. 1950-ci ilin lap əvvəlləri idi. Rusiyaya köçdüm, Moskvada rus filologiyası üzrə təhsil aldım. Sonra aspiranturada oxudum. Bir otaqda azərbaycanlı professor Gül, ukraynalı Matveyev, atam və mən qalırdıq.

Kamal Abdulla:

– Sizə suallarından biri də atanızla bağlıdır. Qulam Ələkbərli Azərbaycanın fonetika sahəsində çalışan böyük dilçilərindən idi. Mənə elə gəlir, sizin də sonralar dilçi olmağınızda onun böyük rolu olub.

Aydın Ələkbərov:

– Şübhəsiz. Atam 1947-ci ildə vurğudan yazdığı namizədlik dissertasiyasını Moskvada müdafiə etmişdi. Sonra 1958-ci ilə qədər Bakı Dövlət Universitetində rus dili kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdı. 1958-ci ildə vəfat etdi.

Kamal Abdulla:

– Gənc Aydın Ələkbərini hansı dilçilik mövzusu maraqlandırırdı və o, özünə namizədlik dissertasiyası kimi hansı mövzunu götürdü? Bu mövzuya onu kim yönləndirdi?

Aydın Ələkbərov:

– Namizədlik mövzusu kimi mən mürəkkəb feilləri götürmüşdüm. Məndən əvvəl sonralar Dilçilik İnstitutunda bir yerdə çalışdığımız müxbir üzv Zərifə Budaqova da (sonralar İnstitutun direktoru oldu) bu istiqamətdə elmi iş yazmışdı. Bu mövzular o vaxt dəbdə idi. Mövzunu mənə Ninel Hacıyeva vermişdi və həmin vaxt elmi rəhbər kimi mən Nikolay Aleksandroviç Baskakovu seçmişdim. Lakin mənə əvvəlcə Ervand Vladimiroviç Sevortyan rəhbər təyin olunmuşdu. O demişdi ki, bu aspirantı məndən alın və verin Ninel Hacıyevaya. Ümumilikdə bu mövzunu Nikolay Aleksandroviç Baskakovun dilçilik baxışlarına uyğun istiqamətdə işləmişdim.

Kamal Abdulla:

– Moskvada unudulmaz müəllimlərdən biri də professor Ənvər Makayev idi. O, mənə Moskvada komparativ dilçilikdən dərs deyib. Onun musiqi sənəti ilə çox ciddi əlaqəsi vardı. Məşhur musiqiçilər ilə dostluq edirdi. Dil və musiqi arasında incə əlaqələri öyrənirdi. Çox dərin mütəxəssis idi. Sössürdən fransızca, Humboltdan almanca bizə sitatlar səsləndirirdi. O, bəlkə də, sonuncu komparativistlərdən idi. Təəssüf ki, Azərbaycana komparativistika dalğası gəlib çatmadı. Biz müqayisəli dilçilik səviyyəsində qaldıq, müqayisəli-tarixi dilçiliyə keçə bilmədik. Bunun da, yəqin ki, öz səbəbləri var idi. Mən indi Moskva mühitini yada salarkən gözümün qarşısında o günlər və o insanlar canlanır. O vaxtlar Dilçilik İnstitutunda “Türk

dilləri" şöbəsi vardı və o şöbənin müdiri görkəmli sovet türkoloqu akademik Ədhəm Rəhimoviç Tenişev idi.

Aydın Ələkbərov:

Mənim vaxtımda Yelizaveta İvanovna Ubryatova idi.

Kamal Abdulla:

– Ubryatova yakut-monqol dilləri üzrə gözəl mütəxəssis idi. Mən onu görəndə, artıq qoca qadın idi. Tenişev isə xeyli cavan idi. Və Tenişev sonralar sovet türkoloqları komitəsinin sədri, "Sovetskaya Türkologiya" jurnalının baş redaktoru oldu.

Aydın Ələkbərov:

Uzun müddət Çində də işləmişdi.

Kamal Abdulla:

– Ədhəm Tenişev, Kenesbay Musayev yadıma gəlir. Əlbəttə ki, Nikolay Aleksandroviç Baskakovu, Ninel Zeynalovna Hacıyevanı, Qalina Pokrovskayanı, Yevgeni Potseluyevskini, Blaqovanı, Aşnini xatırlayıram.

Fyodor Aşnin çox maraqlı dilçi və insan idi. Aşninin böyük xidməti bir də ondan ibarət idi ki, sonralar Şərqsünaslıq İnstitutundakı məşhur dilçi Alpatov ilə birlikdə "Repressirovannaya türkologiya" adlı kitab yazdı. O kitab 30-cu illərdə repressiya olunmuş türkoloqların həyatından bəhs edirdi.

Orada Bəkir Çobanzadə və digər Azərbaycan türkoloqları, o cümlədən, tatar, özbək və türkmən türkoloqları haqqında da məlumat var idi. Bu, çox dəyərli tədqiqat əsəri idi. Özü də sakit, nəzakətli bir kişi idi.

Onu xüsusi demək istərdim ki, şöbədə aspirantlarla ünsiyyət, həmkarlarla ünsiyyət son dərəcə yüksək mədəniyyət çərçivəsində baş verirdi. Fikir, ideya, mövqe müxtəlifliyi ola bilərdi, amma bu, etika sərhədlərindən kənara çıxmırdı. Xüsusilə bizə – azərbaycanlı, tatar, qırğız, başqırd aspirantlara qarşı gözəl münasibət unudulmazdır. Mən indi də öz tələbələrimlə, aspirantlarımla imtahan zamanı o mühiti xatırlayaraq daha çox söhbət etməyə çalışıram. Çünki məndən də imtahanı söhbət şəklində götürmüşdü-

lər. Məsələn, Tenişev, ya da Baskakov 24-25 yaşlı tədqiqata yeni başlayan bir cavan oğlandan soruşurdular ki, “Siz necə fikirləşirsiniz, bu məsələyə belə yanaşılsa, necə ola bilər?”. Turalım, türk dillərinin sintaksisində “Kitabi-Dədə Qorqud” sintaksisinin yeri barədə soruşmaq istəyirlər. Bunu elə şəkildə edirlər ki, sən özünü onlarla bir səviyyədə fikir irəli sürmək imtiyazına malik tətqiqatçı kimi hiss edirsən. “Siz necə düşünürsünüz, necə fikirləşirsiniz?”lə söhbətə başlamaq, artıq yüksək mədəniyyətdən, yüksək dilçilik potensialından xəbər verir. Bu, mənim həmişə yadımdadır və mən indi də çalışıram ki, öz aspirantlarımla həmkarlarım kimi davranım. Sizin də, yəqin, yadınızda belə insani münasibətlərdən nəsə qalıb.

Aydın Ələkbərov:

– Şübhəsiz, mən də dediklərinizi daim hiss etmişəm. Moskvada məqsədli aspiranturada mənimlə bir oxuyan Vaqif Aslanovun da belə xatirələri var idi.

Kamal Abdulla:

– Vaqif Aslanov sonradan Azərbaycanın böyük dilçisinə çevrildi. Yadıma gəlir, Dilçilik İnstitutunda müxtəlif şöbələrdə biz sizinlə həmkar kimi çalışdıq. O zaman Vaqif Aslanov elmlər doktoru, professor, Dilçilik İnstitutunun direktor müavini idi. Həm də Dil tarixi şöbəsinə rəhbərlik edirdi. Azərbaycanda dil tarixi ilə bağlı çox qiymətli və dəyərli tədqiqatlar aparılırdı, amma yenə də yazdıqlarını çox az çap etdirməyinə baxmayaraq, Vaqif Aslanov çox sanballı, nüfuzlu, dərin düşüncələrə malik dilçi kimi tanınırdı. O, mənim namizədlik dissertasiyamın müdafiəsi zamanı – 1978-ci ilin yanvarın 6-da Moskvada opponentlərimdən biri olmuşdu. Birinci opponentim Sokolov idi. O, Moskva Dövlət Universitetində Türk dilləri kafedrasının müdiri idi. Mirfəttix Zəkiyevi də mən heç zaman unutmam. Siz onu tanıyırsınız.

Aydın Ələkbərov:

– Əlbəttə. Onu çox böyük tatar dilçisi, sintaksis üzrə gözəl mütəxəssis kimi tanıyıram.

Kamal Abdulla:

– O, mənim sonradan doktorluq dissertasiyamın opponenti oldu. Bunları deməkdə məqsədim odur ki, o dövrdə Rusiyadakı dilçilər ilə əlaqə son dərəcə möhkəm idi. Müdafiələrə buradan Moskvaya, Moskvadan buraya opponent kimi getmək, gəlmək var idi. Tez-tez konfranslar keçirilirdi. Dilçilik sanki bir ümumi mühitdə, bir ailədə formalaşırdı. İndi, təəssüf ki, elə şeylərə biz son dərəcə nadir hallarda təsadüf edirik. Aydın müəllim, tale sizi sonralar hansı dilçilik istiqamətlərinə atdı?

Aydın Ələkbərov:

– Kamal müəllim, mən bir faktı demək istəyirəm, onu heç kəs bilmir. 1960-cı illərin I yarısında, yəni, 1960-1965-ci illər arasında, rəhmətlik akademik Ağamusa Axundov fonologiyanı, fonem nəzəriyyəsini eksperimental-statistik istiqamətdə hərtərəfli işləmişdi. O vaxtlar doktorluq dissertasiyasını 700-800 səhifə həcmində yazırdılar. O, elmi işi böyük müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdi, müdafiəsində mən də iştirak etmişdim. 1964-cü il idi, mən onda elmlər namizədi idim. Fonologiya üzrə şöbədə plan işini yazırdım. Bu iş ortalığa çıxandan sonra Ağamusa müəllim mənə bir az da zarafatla dedi ki, şöbədə Şaiq Abdullayev də fonologiyanı, fonetikanı işləyir, sən də, indi mən bilmirəm, siz nə edəcəksiniz? Dedim, düz deyirsiniz. Mən həm də İnstitutun Elmi katibi idim. Həmin vəzifədən çıxdıqdan sonra xoşbəxtlikdən semasiologiya sahəsinə yönəldim, 5 il feilləri üzərində tədqiqat işi apardım işlədim.

Kamal Abdulla:

– Dil tarixi ilə də bizdə ciddi şəkildə məşğul olublar. Yeri gəlmişkən, demək lazımdır ki, əsasən, bu, ədəbi dil tarixi, yəni müxtəlif klassiklərimizin dili ilə bağlı olub. Öz-özlüyündə isə dil tarixi tamam başqa anlayışdır və burada ədəbi dil materialından çıxış etmirlər. Əsl dil tarixi ilə bağlı araşdırmalarda ədəbi dil materialından istifadə edə bilirlər. Həm dil tarixi (əsl dil tarixi), həm dialektologiya, həm də yazılı abidələr çox köklü sahələrdir. Və insanda elə təsəvvür yaranır ki, o zaman mərkəzdən qərribə, gözəgörünməz şəkildə ayrı-ayrı respublikalardakı dilçilik institutlarına sanki göstəriş

verilirdi ki, sən dil tarixi ilə, sən abidələrlə, sən isə dialektologiya ilə məşğul ol. Mənə elə gəlir ki, bunun belə olmasını biz Özbəkistanda dil tarixinin çox güclü şəkildə inkişafında gördük. Bu, Qazaxıstanda yazılı abidələrin öyrənilməsində güclü şəkildə özünü göstərdi. Bu baxımdan o zaman Azərbaycanda da böyük dialektologiya məktəbi yarandı. Bu məktəbin yaranmasının əsas təkanverici qüvvəsi akademik Məmmədəğa Şirəliyev idi. Uzun illər Azərbaycandakı Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutunun direktoru, görkəmli Azərbaycan dilçisi, sovet dilçilərinin çox böyük hörmətlə yanaşdıqları professor Şirəliyev.

Aydın Ələkbərov:

– Akademik Şirəliyev də, professor Dəmirçizadə də, professor Muxtar Hüseynzadə də 1930-cu illərdə Bəkir Çobanzadənin tələbələri olub. 1920-ci ilin ortalarından artıq Bəkir Çobanzadə Azərbaycanda dilçilik məktəbini yaratmışdı. Güclü məktəb idi. Hətta 1930-cu illərdə Mahmud Kaşğarının lüğəti də tərcümə olunmuşdu. 1937-ci ildə onun tərcüməsini həyata keçirmiş Xalid Səid Xocayev həbs edildi. Yeri gəlmişkən, o, “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası”-nı da yazmışdı. Sonra müharibə illəri...

Yalnız müharibədən sonra o ideyalar dirçəlməyə başladı. Lap elə intonasiyanı götürək. Ağamusa müəllim onda demişdi ki, yaxşı olar, Azərbaycan dilinin intonasiyasını işləyəsiz. İşlənməmiş mövzudur. Bu mövzunu mənə Moskvada görkəmli alim Sergey Bernşteyn vermişdi. O adam nə Moskva məktəbinə, nə də başqa bir fonoloji məktəbə sığmırdı. Böyük Sovet Ensiklopediyasında fonem, fonologiya haqqında məqalələri Sergey Bernşteyn yazmışdı. Mən də Sergey Bernşteynin Moskvada seminarlarında olmuşdum. Mənim diplom işimin də mövzusu o vermişdi. Hətta mənim diplom işimdə notlar da var idi. Son üç kitabımın birinci kitabında bu haqda, qısa şəkildə bəhs olunub.

Kamal Abdulla:

– Siz tamamilə doğru dediniz. Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında adını çəkdiyiniz Bəkir Çobanzadənin tələbələri olan bu üç şəxs – Dəmirçizadə, Muxtar Hüseynzadə və Şirəliyev çox böyük rol oynayıblar və onla-

rın hər biri öz elmi istiqamətini yaradıb. Şirəliyev dialektologiya, Muxtar Hüseynzadə qrammatika, Dəmirçizadə isə dil tarixi sahələrində hər biri özünün onlarla ardıcılığını yetişdirib.

Aydın Ələkbərov:

Bir də Əliheydər Orucovu unutmaq.

Kamal Abdulla:

– Doğrudur. Əliheydər Orucov da leksikoqrafiya (lüğətçilik) sahəsində əvəzsiz işlər gördü. O zaman Akademiyanın Dilçilik İnstitutunda Lüğətçilik şöbəsi, dil tarixi, müasir Azərbaycan dili, dialektologiya, azsaylı xalqların dil və mədəniyyəti ilə məşğul olan digər şöbələr var idi. Gərgin və qızgın elmi həyat yaşanırdı. Siz necə bilirsiniz, o zamanki Dilçilik İnstitutunun elmi həyatı ilə bugünkü Dilçilik İnstitutunun elmi həyatı arasında nə kimi fərqlər var?

Aydın Ələkbərov:

– Böyük fərq var. Fərq təkcə strukturda deyil. O vaxtın mühiti, ab-havası başqa idi.

Kamal Abdulla:

– Biz İnstitut əməkdaşları o vaxtlar hər birinci gün professor Şirəliyevin otağında toplaşırıdıq və həftə ərzində mətbuatda, televiziya, radioda gedən dil xətdərini, üslubun pozulma məqamlarını müzakirə edirdik. Çox ciddi müzakirələr aparılırdı. Hətta professorun (akademik Şirəliyevin) bilavasitə iştirakı ilə həmin təşkilatlara məktublar da gedirdi. Azərbaycan dili qanunlarının çox ciddi şəkildə qorunmasında xüsusi rəsmi imtiyazı olmadığı bir dövrdə Dilçilik İnstitutunun ölkədəki dil prosesinə böyük təsiri olurdu.

Aydın Ələkbərov:

– İnstitutda unudulmaz simalar az deyildi. Onlardan biri də akademik Şirəliyevin o dövrdə bu jurnaldakı müavini İmran Seyidov idi. Mən çox istərdim ki, 2022-ci ildə İmran Seyidovun 100 illiyi qeyd olunsun, onun haqqındakı məqaləni, Kamal müəllim, siz özünüz yazasınız. O, həm alim, həm şair, həm də jurnalist idi.

Kamal Abdulla:

– İmran Seyidov dilçi kimi elə də məşhur dilçi deyildi, amma “Sovetskaya Türkologiya” jurnalının ciddi nəşrə çevrilməsində onun müstəsna rolu olub. Sonra bu jurnalın işıq üzü görməsi üçün burada çalışan başqa son dərəcə geniş erudisiyalı dilçi alimləri də unutmaq düzgün olmazdı. Yusif Ziya Şirvaninin, Valeri Yakovleviç Pinesin, gözəl dilçi alim, ictimai xadim Aydın Məmmədovun, sizin qardaşınız Oqtay Ələkbərlinin də bu işdə böyük rolu olub. Jurnal o zaman, həqiqətən də, öz dirçəliş dövrünü keçirirdi. Digər tərəfdən onu da demək olmaz ki, “Türkologiya” jurnalı indi öz fəaliyyətini səngidib. Jurnalın bu gün vaxtlı-vaxtında ildə dörd nömrəsi çap olunur və jurnal son iki ildə 7 impakt faktoru qazanıb. Amma orası inkaredilməzdir ki, o zaman Dilçilik İnstitutunda çox mülayim məhlər əsirdi, gözəl ab-hava var idi. Dissertasiya müdafiələri yadıma gəlir. Əlbəttə, o zaman Azərbaycandakı universitetlərin filoloji fakültələrinin aspirantları, doktorantları, əsasən, Akademiyanın Dilçilik İnstitutunda müdafiə edirdilər. Hər müdafiə bir bayrama, hadisəyə, səsə çevrilirdi. Moskvadan, Daşkənddən, Almatıdan, Aşqabaddan oponentlər, elmi rəhbərlər gəlirdi. Bu alimlərin bir-biri ilə gözəl münasibətləri qurulurdu, ümumittifaq konfranslar təşkil olunurdu. Bir sözlə, türkologiya özünün hər şaxəsi ilə inkişaf etməkdə idi.

Aydın Ələkbərov:

– Jurnalı bağli onu da xüsusi demək istərdim ki, 1926-cı ildə əgər Birinci Türkoloji Qurultay Bakıda olmasaydı, o jurnalı Bakıda çap etməyə icazə verməzdilər.

Kamal Abdulla:

– Bakı bu müddət ərzində – 1926-cı ildən üzü 60-cı illərə qədər özündə türkoloji estafetin gücünü qoruyub saxlaya bildi. Ona görə bu gün Bakı həm rəsmi, həm qeyri-rəsmi şəkildə bir növ türkdilli və digər respublikalarda, ölkələrdə türkologiyanın mərkəzinə çevrilmişdir.

Aydın Ələkbərov:

Bəlkə də, dünyada.

Kamal Abdulla:

– Sistemli araşdırmalar açısından desək, bu, yəqin ki, belədir. Amma Türkiyədəki bu istiqamətlə bağlı durumu da unutmmaq olmaz. Bəlkə də, burada Türkiyə ilə dil, düşüncə yaxınlığı öz rolunu oynamışdır. Yadıma gəlir, 1988-ci ildə ilk Sovet-Türk Kollokviumu da Bakıda keçirildi.

Kollokvium “Kitabi-Dədə Qorqud”a həsr olunmuşdu. Görkəmli qorqudşünaslar Orxan Şaiq Gökyay, Bahəddin Ögəl, Əhməd Bican Ərcilasun, Osman Sərtqaya, Fikrət Türkmən, Saim Sakaoğlu və başqa türk alimlərinin iştirakı ilə burada son dərəcə möhtəşəm bir tədbir keçirildi.

Bu kollektiviumun işinə görkəmli Azərbaycan alimləri də qatılmışdılar. Akademik M.C.Cəfərovu, akademik Ziya Bünyadovu, professorlar Qasım Qasımzadəni, Kamal Talıbzadəni, Samət Əlizadəni, Aydın Məmmədov, Tofiq Hacıyevi, Şamil Cəmsidovu, Tofiq Məliklini yaxşı xatırlayıram. Azərbaycan Dilçilik məktəbi deyilən bir anlayışı bütün bunların fonunda nəzərdən keçirsək, daha doğru olar.

Aydın Ələkbərov:

– Azərbaycan dilçiliyi bir sıra istiqamətlərdən və məktəblərdən ibarət olub. Yəni, çoxşaxəli olub. Bu gün Azərbaycan dilçiliyi deyəndə çox şey aydın olur. O mənada ki, burada təkcə Azərbaycan dili deyil, rus dilçiliyi də inkişaf edirdi! İkidilli lüğətlər tərtib olunurdu. Lüğətçilik, terminologiya, nəzəri dilçilik... Dörd cildlik Azərbaycanca-rusca lüğət həcm etibarilə bizim izahlı lüğətdən daha geniş idi. Vladimir Putin Bakıya gələndə bu lüğət ona təqdim olunmuşdu. Bunu siz o zaman Bakı Slavyan Universitetinin rektoru kimi cənab Putinə təqdim etmişdiniz. Putin deyirmiş ki, belə bir nailiyyət başqa respublikalarda yoxdur.

Kamal Abdulla:

– Elədir. Dediymiz bu dilçilik istiqamətləri, yazılmış bu əsərlər çox qiymətlidir. Məni bir az da o dövrdə dilçi alimlərimizin bir-biri ilə münasibəti maraqlandırır. Siz o illərin canlı şahidisiniz. Alimlərimiz arasında nələr baş verirdi – siz bunları gözəl bilirsiniz. Aydın müəllim, Azərbaycan dilçiləri arasında bir-biri ilə sıx əməkdaşlıq edənləri də olub, gözəl ünsiyyət

quranları da olub, eyni zamanda bir-biri ilə müəyyən məsafədə duranlar da var idi.

Aydın Ələkbərov:

– Doğrudur. Məsələn, akademik Şirəliyev və müxbir üzv Dəmirçizadə arasındakı soyuqluğu qeyd eləməmək olmur. Məncə, bunun obyektiv yox, daha çox subyektiv səbəbləri var idi, çünki onların tədqiqat istiqamətləri toqquşmurdu. Necə olsa da, bu hal xoşagələn deyildi. Niyə belə olurdu, bilmirəm.

Kamal Abdulla:

– Yaxud, Muxtar Hüseynzadə ilə Dəmirçizadənin mübtədə ilə bağlı məşhur polemikasını yada salaq.

Aydın Ələkbərov:

– Hə, o polemika lətifə kimi idi. Amma bu alimlərin arasında mübahisələr güclü olsa da, elmi əlaqələr zəif idi. Koordinasiyanın adı olsa da, əsl koordinasiya, əslində, yox idi, məncə. Ona görə də cürbəcür anlaşılmazlıqlar ortaya çıxırdı. Gah ayrıca ədəbiyyat institutu yarandı, sonra yenidən dilçiliklə birləşdirildi, sonra onları yenidən ayırdılar.

Kamal Abdulla:

– Mənə elə gəlir ki, institutların birləşməsi və ayrılması son dərəcə özünəməxsus prosesdir və şəxsi subyektiv müdaxilədən kənarında baş verməlidir. Elm tarixində elə bir mərhələ yaranır ki, bir-birinə ruhən, genetikası ilə yaxın institutlar birləşməlidir. Növbəti elə mərhələ yarana bilər ki, onlar ayrılır. Burada inteqrasiya və differensiasiya məqamları özünü göstərir. Bu, humanitar elmlər üçün son dərəcə təbii bir məqamdır. Vaxtilə Dilçilik İnstitutu ilə Ədəbiyyat İnstitutu bir yerdə idi, onlar bir institut idi. Mən bu mərhələni görməmişəm. Siz isə həmin o birləşmiş institutda çalışmış insansınız. Sonra onlar ayrıldılar. Bir müddət də keçdi, elə bir filoloqlar nəsli meydana gəldi ki, onların dilçi, yoxsa ədəbiyyatçı olduqlarını demək çətin oldu. Ona görə sanki daxildə yenidən inteqrasiya prosesi hazırlanmağa başladı. Mənə elə gəlir, birləşmədən, ayrılmadan qorxmaq lazım deyil.

Sadəcə, onların mexaniki deyil, təbii şəkildə birləşib-ayrılmasının üsullarını tapmaq lazımdır. Bu gün belə ola bilər, sabah isə başqa cür.

Aydın Ələkbərov:

– 1945-1950-də bir cür oldu, 50-70-də başqa cür. Bizdən Ədəbiyyat İnstitutuna Elməddin, Muradxan Cahangirov keçdilər. Bunlar işləyən adamlar idi. Necə alim olduqlarını ədəbiyyatçılar bilər.

Kamal Abdulla:

Aydın müəllim, dilçilik sizin həyatınızda nədir?

Aydın Ələkbərov:

– Mən, əslində, riyaziyyat üzrə oxumaq istəyirdim. Atam məni filologiyaya yönləndirdi.

Kamal Abdulla:

Dilçi kimi püxtələşəndən sonra başqa sahəyə həsrətlə baxmırsınız mı?

Aydın Ələkbərov:

Heç vaxt!

Kamal Abdulla:

Siz necə bilirsiniz, yaxşı dilçi olmaq üçün həm də yaxşı tarixçi, ədəbiyyatçı, psixoloq olmaq vacibdir, yoxsa ehtiyac yoxdur?

Aydın Ələkbərov:

Yaxşı tarixçi, yaxşı ədəbiyyatçı əsl dilçi heç vaxt ola bilməz.

Kamal Abdulla:

Mənim yadıma Sössürün sözü düşdü. O öz “Ümumi linqvistika kursu”nun sonunda deyir ki, “Dilçiliyin yeganə və həqiqi obyektini öz-özlüyündə və öz-özü üçün nəzərdən keçirilən dildir”. Təəssüf ki, dilçilərimiz, humanitar elmin nümayəndələri bu xətti izləməkdə bəzən tənbellik edir və ya çətinlik çəkirlər. Bir şüar var idi, “Ədəbiyyat xalq üçündür”. O, bizim təfəkkürümüzü elə korlamışdı ki, elə bilirdik, nə yazılırsa, xalq üçün yazılır. Əslində isə ədəbiyyat ədəbiyyat üçün yazılır. Dil dil üçün öyrənilir. Dilin dil üçün

öyrənilməsi vacibliyini biz çox zaman unuduruq. Bizə elə gəlir ki, “dil adı” altında öyrəndiyimiz obyekt elə dilin özüdür. Əslində, bəlkə də bu, dil deyil. Bu, nitqdir. Biz öz nitqimizi öyrənirik, amma bunu öz dilimizi öyrənməyimiz kimi anlayırıq. Dil anlayışı ilə nitq anlayışının bir-birindən fərqlənməsinin səbəblərini Sössür gözəl izah edirdi. Bunların hamısı bizim təsəvvürümüzdə dilin dil, nitqin nitq yerinin müəyyənləşməsində çox böyük rol oynayır. Mənə elə gəlir, dilçiliyin də, başqa oxşar elmlərin də hökmən invariant-variant bölgüsü olmalıdır. Dil-nitq bölgüsü olan kimi invariant-variant bölgüsü də olmalıdır. Bu, həm ayrı-ayrı xırda dilçilik atomik ünsürlərə, həm də bütövlükdə dilçiliyə aid ola bilər. Məsələn, invariant-variant qarşıdurması olmasa, biz fonemi necə dərk edə bilərik, fonemlə səsi bir-birindən necə ayıra bilərik? Bu köklü baza elementləri, qarşıdurmaları olmayanda, dilçilik nəzəri cəhətdən tam mənimsənilmədikdə, keçən əsrdəki dilçiliklə indiki dilçilik arasındakı fərqlər heç də sonuncunun xeyrinə olmur.

Aydın Ələkbərov:

– Mənim yadıma gəlmir ki, “Sovetskaya Türkologiya”nın nəşri zamanı alimlərin bu jurnalın səhifələrində sual-cavabı çap olsun. Belə şey dərc olunmamışdı. Biz sual-cavabı adətən efirdə eşidirik. Bu təşəbbüsünüzü çox bəyəniyəm.

Kamal Abdulla:

– Bu, artıq jurnalımızda ikinci sual-cavabımızdır. Birinci sual-cavabımız görkəmli Azərbaycan tarixçisi, mədəniyyətsünası professor Zümrüd xanım Quluzadə ilə oldu. Çox maraqlı söhbət alınmışdı.

Aydın Ələkbərov:

– Mən düşünürəm ki, sual-cavab iki cür olur. Bir olan şeylərdən danışmaqla, bir də xüsusi düşünülüb verilən sual və cavablarla...

Kamal Abdulla:

– Sizinlə əvvəlcədən şərtləşdik ki, söhbətimiz həmən andaca doğulacaq. Hansı sualların ortaya çıxmasını düşünməmişdik. Ona görə də sizi gö-

rəndə ilk olaraq yadıma nə düşdüsə – bu isə Moskva mühiti oldu – söhbətə oradan başladıq.

Aydın Ələkbərov:

– Sizə sual-cavabla bağlı iki faktı deyəcəyəm. Biri olan faktdır. Bir neçə il bundan qabaq Mehdi Hüseyn küçəsində Əbülfəz Rəcəbovla rastlaşırıq. 29.12.2019-cu il tarixində mən bunu yazıya almışam. İki professorun bir-biri ilə dialoqu: “Bir gün professor Əbülfəz Rəcəbovla Mehdi Hüseyn küçəsində rastlaşdıqda o, mənə dedi ki, Aydın, sənın ən dəyərlı əsərin “Введение в изучение тюркских языков: курс из десяти лекций”dır. Yaxşı olardı ki, bu əsərini dilimizə tərcümə edəsən. Mən də dedim, Əbülfəz, əvvəla, bu əsər elmi tədqiqat əsəri deyil. Akademik Kamal Abdullanın təkidi ilə hazırladığım dərs vəsaitidir. Çox yaxşı yadımdadır, mən imtina edirdim, Kamal müəllim təkid edirdi. İkincisi, mən heç vaxt bir dildə düşünüb yazdığımı o biri dilə tərcümə etməmişəm. İstəyirsənsə, özün tərcümə et, tərcümə haqqı sənə çatar”.

Kamal Abdulla:

– Əbülfəz müəllim mənım müəllimlərimdən olub. Yadıınıza saldığınız söhbətimiz 2003-cü ildə olan söhbətdir. Fikirləşirdim və inanırdım ki, Azərbaycan dilçiliyinə, türkologiyaya sizin kimi alim kənardan, məsələn, rusistikadan, baxsa, maraqlı nəticəyə gələ bilər. Çünki bu gün türkologiyaya bir türkoloqun baxışı mənə o qədər də maraqlı deyil. Qarşıma qoyduğum məqsəd bu idi. Kənar gözlə baxanda daha maraqlıdır. Öyrənmə obyektı olan dilçilik sahəsində yeni nüanslar, çalarlar üzə çıxı bilər. Eyni sözləri bir türkoloqun digər dil ailələrinə baxışı ilə də bağlı söyləmək olar.

Aydın Ələkbərov:

– İndi ikinci faktı deyəcəyəm. Bu, virtual sual-cavabdır. “Aydın, avtobioqrafiyanda yazırsan ki, təhsilin 21 il davam etmişdir. 1938-1959. Kart oyununda 21 xala “oçko” deyirlər. Qərıbədir, sənın 18 təhsil ilin – 10 il orta məktəb, 5 il universitet, 3 il aspirantura, necə təhsil “oçko” suna çevrilmişdir ki, 18 il 21 il oldu?” Əgər qıscaca cavab versəm, deyərəm: 1942-1943, 1952-1953, 1957-1958-də xəstəliklər mənı üzüb oxumaq qüvvəsindən salırdı.

Kamal Abdulla:

– Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi qorunması ilə bağlı çox işlər görülmüşdür. Bu istiqamətdə, xüsusilə, Azərbaycan Prezidentinin gördüyü işlər son dərəcə təqdirəlayiqdir. O, müxtəlif sərəncamlar imzalayır, müxtəlif tədbirlər həyata keçirir və bunlar öz bəhrəsini verir. Sizin fikrinizcə, Azərbaycan dilinin qorunması, özünəməxsusluğunun saxlanması, dövlət dili statusunun gücləndirilməsi istiqamətində daha hansı addımlar atılmalıdır? Biz küçələrimizdəki müxtəlif reklam lövhələrində çoxlu təhriflərlə, lüzumsuz məqamlarla rastlaşırıq. Bu, haqlı olaraq, ictimaiyyəti narahat edir. Bəzi adamlara elə gəlir ki, bunlar çoxaldıqca dövlət dilimizin statusuna, gələcəkdə möhkəmlənməsinə xələl gələ bilər. Siz necə düşünürsünüz, belə ola bilərmi?

Aydın Ələkbərov:

– Şübhəsiz, bununla birinci növbədə biz, dilçilər məşğul olmalıyıq. Küçə və meydan lövhələrində necə istəyirlər, elə də yazırlar. Sözün mürəkəb ya sadə olmasına fikir vermirlər və bu səbəbdən doğan yazılış səhvləri baş alıb gedir. Təhriflərə qarşı mübarizə aparılmasa dilimiz bundan zərər görər.

Kamal Abdulla:

– Burada sizinlə razı deyiləm. Mənim fikrimcə, doğru olmayan məqamlar, təhriflər Azərbaycan dilinə zərər gətirə bilməz. Bu əgər zərər gətirsə, yalnız Azərbaycan nitqinə zərər gətirər, kiminsə nitqi, üslubu, bacarığı barədə təsəvvür yarada bilər. Haqqında bir qədər əvvəl danışdığımız dil və nitq qarşılıqlı burda köməyə çatır. Mən də sizə bir küçə lətifəsi danışım. Günlərin bir günü bizim hörmətli millət vəkillərimizdən biri məsələ qaldırmışdı ki, Azərbaycan dili əldən gedir. Küçə ilə gedəndə onun yanında iki gənc oğlan bir-birilə rusca danışmış. Onun aləmində bu, dilə qarşı hücumdur, təxribatdır, Azərbaycan dilinə vurulan böyük bir zərbədir. Bununla bağlı mənim də fikrimi jurnalistlər öyrənmək istədilər. Mən bir cümlə ilə belə dedim ki, əgər bir dil küçədə iki-üç nəfərin bir-biri ilə başqa dildə danışması nəticəsində əldən gedəcəksə, o dil dünəndən əldən getsə, yaxşıdır. Əslində, mənim qəti fikrimə görə belə bir hal, prinsip etibarilə, mümkün deyil.

kün deyil. Dilin əldən getməsi üçün xüsusi tarixi şərait lazımdır, ictimai münasibətlərin müəyyən istiqamətlərdə inkişafı lazımdır. Bu və bu kimi məsələlərə baxıldığı zaman əhalimizin, ictimaiyyətimizin elementar dilçilik təsəvvürlərinə malik olmasının böyük əhəmiyyəti var. Amma bununla yanaşı onu da qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətin, ölkə başçısının dilə münasibəti, onun qorunması, inkişafı üçün etdikləri son dərəcə vacib və qiymətlidir.

Bütün bunlar göstərir ki, cəmiyyətimiz öz dilinə böyük sevgi və ehtiramla yanaşır. Bəzi insanlara hətta elə gəlir ki, onlar bu dildə hər gün danışarlarsa, ən azından dilçidirlər. Və dil ilə, onun inkişaf təmayülləri ilə, tarixi ilə bağlı müəyyən müddəalar irəli sürə bilərlər. Ona görə də vulqar dilçilik yaranırdı, sözlərin xalq etimologiyaları yaranırdı. Bütün bunların qarşısını almaq üçün elementar dilçilik bilgilərinin insanların beyninə yeridilməsi çox vacibdir. Mən arzu edərdim ki, siz də bu istiqamətdə cəmiyyətimizi düşündürən məsələlərlə bağlı populyar janrlı yazılar yazasınız.

Aydın Ələkbərov:

– Məsələn, sizin “Dilçiliyə səyahət”, yaxud dilçi olmayanlar üçün dilçiliyə aid bir əsər kimi. Bu barədə düşünürəm.

Kamal Abdulla:

– Mənə elə gəlir ki, bütün digər elmlərdən fərqli olaraq, dilçilik bütün digər elm sahələrində çalışanlar üçün maraqlı olma imkanına malikdir. Məsələn, fizika, kimya, iqtisadiyyat hamı üçün maraqlı olmaya bilər. Dilçilik, dilə münasibət isə bütövlükdə cəmiyyət üçün çox maraqlıdır.

İndi isə təəssüflə mənə çox maraqlı olan bu söhbəti yekunlaşdırmaq istərdim. Bu söhbətdə iştirakınıza görə bir daha Sizə təşəkkür edirəm. Güman edirəm, bu söhbəti zaman-zaman davam etdirib jurnalımızın bu yeni ənənəsini yaşada biləcəyik.

Aydın Ələkbərov:

– Mən də Sizə təşəkkür edirəm. Jurnalda yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Məqalələr

DEMOKRATIYANIN GÜCÜ VƏ GÜCÜN DEMOKRATIYASI

“Azadlıq” qəzeti, 3 dekabr, 1992

Vaxt oldu ictimai həyatdakı bütün əyər-əskikləri demokratiyanın yoxluğu ilə bağladılar. Sosial bərabərliyin izi-tozu gəlməyən bir mühit bütün eybəcərliklərini göstərməliydi-göstərdi də. Biz o mühitdə yaşaya-yaşaya o mühitin yetişdirmələri ola-ola bütün bunları sonadək dərk edə bilməzdik. Çünki şəxsi, fərdi azadlığımız yox idi, çünki cəmiyyət azad deyildi. Şəxsi daxili azadlığa gedən yol cəmiyyətin azadlığından başlayır. Əksinə ola bilməz, adi hesabdakı kimi bütün şəxsiyyətlərin azadlığı cəmiyyətin azadlığı deməkdir. Əslində bu hal üçün doğru deyil, cəmiyyət üçün gərəkdir ki, bütöv azadlıq havası yaransın. Şəxsiyyət də ordan nəfəs ala bilsin. Moisey öz qəbilədaşlarını nahaq yerə qır x il səhra ilə gəzdirməmişdi. Hər yeni nəsil qul xislətini unuda-unuda doğulurdu. Nəsil qul əxlaqını unutdu, şəxsiyyətdə isə o, bu günədək yaşayır. İlk əvvəl kim qul oldu – şəxsiyyət ya cəmiyyət? Dörd il bundan əvvəl bir adam kimi yumruğunu başı üstünə sıxan millət bu gün azadlıq, müstəqillik naminə məhrumiyyətlərə dözə bilmirsə (Bunlarsız isə nə azadlığa nə də müstəqilliyə nail olmaq mümkün deyil). O meydan kimə və nəyə lazım idi? Və biz niyə azadlıq, müstəqillik deyəndə o saat firavan rahat həyat gəlir gözlərimizin önünə? Ola da bilər, olmaya da bilər. Maraqlıdır, əgər olmayacaqsız (Belə kəskin də qoymayaq-uzun müddət olmayacaqsız), yenə ədə meydandan əvvəlki günlərimizə qayıtmağa razılıq verərdikmi?

Hər şey demokratiyanın yoxluğuna bağalanırdı. Olmayan bir şeyə canatım, qəlbən romantik bir xalqa Füzulini, Vaqifi, Cavidi sevdirdiyi kimi, bu demokratiyanı da bilməyə-bilməyə, tanımaya-tanımaya sevdirdi. Cənub həsrəti olan kimi, hardasa əsrin əvvəllərində olan demokratik bir yaranışa həsrət də vardı. Bilməyə-bilməyə, tanımaya-tanımaya. Ancaq Azərbaycan xalqı idi ki, ilk dəfədən naməlum bir sabaha aç bilərdi köksünü. Sevgisini, rəğbətini heç vaxt dəqiq ölçülərə keçirə bilməyən xalq! Və nəticədə bizdə bütün normal hallarda olan kimi demokratiya ölkəni doğmadı, ölkə demokratiyanı doğdu. Daha doğrusu doğmağa başladı. Aydındır ki, olmayan bir şeyə canatım o idealın gücü barədə rəvayətlər, miflər yaratmalıydı. Bolluq mifi, tam şəxsi və ictimai sərbəstlik mifi, məsuliyyətsizlik mifi və s.və i.a. Gubernikanın ali bir qanunu var. Bir şeyin dəyəri o şey əldə edildikdə itir. Yaxşı ki, biz demokratiyaya tam nail ola bilməmişik. Heç mümkün də deyil. Əgər mümkün olsaydı?...

Yəqin ki, xüsusi gərginli dolu hallar lazımdır ki, bu və digər xalqlar yaşaya bilsin. Rahat yaşamaq esləndə xalqın məhvidir. Belə daxili gərginlik olmayanda onu uydururlar. Misal üçün uzağa getmək lazım deyil, qonşularımıza baxmaq kifayətdir. Bizə isə taledən verilib bu əbədi narahatlıq, əbədi daxili gərginlik! Bizdə cənub həsrət və cənubda şimal həsrəti! Bir bu ikiyə bölünmə millət üçün əbədi faciə kimi onun əbədi hərəkətdə daim nəyəsə canatımda qalması üçün kifayət idi. Bundan hələ də istifadə edə bilmərik. Məsələ bədii səviyyədə (birazdan siyasi-iqtisadi səviyyəyə də keçəcək, yəqin) qalıb ki, qalıb. Milli təhtəlsüurla bu ikiyə bölünmə yoxdur. Bu yoxdursa, azalma, kiçilmə, yox olmaq təhlükəsi də yoxdur. Ona görə də torpağımızda toplar atılan bir məmləkətin o biri tərəfində keyf və işrət aya qaçıb gedir. Başqa cür ola da bilməz.

Demokratiyanın gücü isə bizə uzaqdan xoş bir ilğım kimi görünürdü. Və kimlər idi bizə dedilər ki, əsas məsələ demokratiyadadı. Onlar unutdular desinlər ki, əsas məsələ həm də demokratiyaya gedən yolun böyüklüyünü (yəni uzunluğunu) dərk eləməkdədi. Onlar unutdular Musa peyğəmbərin müdrikliyini bizə bir daha xatırlatmağı. Kim bilir, bəlkə də, unutmadılar...

İndiki iqtidar hakimiyyətə gələnə qədər biz demokratiyanın gücünə tapındıq. Yəni xəyal kimi, üfük kimi gördüyümüz, görmək istədiyimiz demokratiya gücünə. Olmayan bir şeyin gücünə! İnsan üçün, cəmiyyət üzvü üçün həyatı boyu əldə eləyə bilmədiyi nə vardısı bu gücdə toplanmışdı. Bu gücün yiyəsi-gözəl Demokratiya gələcəkdirsə, o saat hər bir iş qaydasına düşsəydi. Belə düşündük.

Əslində bu cür düşünməkdə səhv də eləməmişdik. Bu cür düşünməkdə haqlıydıq. Bircə onu bilmədik ki, demokratiyanın öz prinsipləri olur. Bu prinsipləri bizim tənbelləşmiş və hər bir şeyin hazırina nazir beynimizə yeritmək asan olmayacaq. Ona görə də əsl demokratiyaya gedən yolda onun gücünü məqsədəuyğun işlətməzdən əvvəl vacib olan bir məsələni unutduq. O da cəmiyyəti həmin yoldan salması üçün müəyyən vasitələrdən dövlətin istifadə etmək hüququdur. Daha doğrusu, gücün bir fenomen kimi zühur eləməsidir. Özü də gücün bu demokratiyaya yolunda hət bir hansı biçimdə deyil, yalnız gözəl, demokratik bir biçimdə üzə çıxmasıdır. Yəni ümumiləşdirsək demokratiya yoluna düşməzdən əvvəl bu yola düşmək xətrinə demokratiyanın gücü əldə bayraq edildisə, indi bu yola düzələndən sonra gücün demokratiyası(ən yaxşı halda!) işə düşür və səni, yəni cəmiyyət üzvünü asan olmayan bir yolla artıq istəsən də, istəməsən də aparır. Bəli, istəsən də, istəməsən də! Çünki nağıllarda olan kimi son qorxulu uçurumları keçdikcə arxada qoyduğun və guya ki, yol olan o şey uçulur, dağılır yox olur. İrəlidə isə yeni bir qorxulu uçurum və qolumdan tutan Güc!

Dünənki müxalifətin bu gün iqtidara yavaş-yavaş, amma tam qətiyyətlə yiyələnməsi yəgin həm də ona görə məqbuldur ki, güc özünün demokratik təzahüründə ortalığa çıxır. Çünki gücün hansı simalara malik olmasının dünənki müxalifət yaxşı bilir və bundan qaçır. Bu öz-özlüyündə yaxşıdır və çox ali bir məqsədə xidmət edir: Azərbaycana güclü dövlətdən heç də az olmayan dərəcədə güclü müxalifət lazımdır! Xalq cəbhəsi ideal müxalifət idi indi onun içindən və ya tamam başqa şəkildə müxtəlif siyasi cərəyanlar, partiyalar yaranır, cəmiyyət üçün çox təhlükəli(!) bir mərhələ-siyasiləşmə mərhələsi davam edir. Bəli, siyasiləşmə cəmiyyət üçün xronikal hala keçərsə, təhlükə yaratmamış deyil. Bəyəm, cəmiyyətin vəzifəsi yalnız fikir, əqidə

mübarizələrinə baş vurub, bu dəryada üzmək və ya üzməməkdir? O maddi və mənəvi dəyərləri bizim üçün kim yaradacaq? Sizə belə gəlmir ki, bu hal uzanarsa güc başqa biz üzünü göstərə bilər bizə?! Yaxın keçmişimizdən tanış bir üzü yenidən görürük?!

Amma orası da var ki, əsl demokratiyaya gəlib çıxmayana qədər bu siyasi çaxnaşmalardan yan keçmək çətin olacaq. Şübhəsiz, o zaman çox şey həllini tapacaq, siyasətlə yalnız siyasətçilər məşğul olacaq, başqaları gedib öz sənətləri ilə məşğul olacaq. Dövlət vəzifələrinə güclə təyin edəcəklər adamları – hərbi mükəlləfiyyət kimi, məcburən. Bunlar hamısı olacaq, yəqin. O zaman olacaq ki, biz gücü də görək öz-özünə, kortəbii şəkildə heç bir şey yaranmır, o cümlədən də demokratiya! Yalnız gücdən keçib milləti diriltmək mümkündür!

Cəmiyyət üzvünün qəlbində həmişə çox zaman özündən xəbərsiz barışmazlıq ruhu yaşayır. Şərait əlverişli omayanda onu öz içində boğmağa çalışırsan bəzən də heç nəyə baxmadan barışmazlığını bayraq eləyib iqtidarın qarşısına çıxırsan. İqtidar imkan verməlidir! Gərək ki, Volter idi yazırdı: "Mən sizə nifrət edirəm, amma mən həyatımı verərəm ki, siz düşüncükünüzü sərbəst şəkildə deyə bilərsiniz!" Budur gücün demokratiyasının əsas şərti! Budur demokratiyanın gücünə aparıb çıxaran ən əsas vasitələrdən biri! İqtidar ilə müxalifətin üzübüz duruşundakı nəfəs çirpintis!

Bu cür yalnız müxalifət əzbını görmüş iqtidar düşünüb hərəkət edə bilər. Bu cür hərəkət etməyə borcludur!

Bu cür müxalifətə gələn yollar həm müxtəlif, həm də eynidi. Yeni qüvvələr – işləmək həvəsi, ehtirası ilə yaranan yeni qüvvələr öz arzularını, ehtiyaclarını harda ödəməlidirlər? Onlar hardan vurub üzə çıxmalıdırlar? Yeni siyasi partiyalardansa, ümid seçkilərə qalır. Çox hallarda yenilənmiş AXC-dəndisə ümid... Allaha qalır. Çünki dünən iqtidarı ən müxtəlif həlqələrdə laxladır dağıdan ana müxalifət-AXC – bu gün öz yeni yoldaşlarına bu yolla getməyi məsləhət bilmir (təbii!) və öz rayon şöbələrinə bu yolla getməyi tövsiyə edir, daha doğrusu, bəzi hallarda hətta bu yolla gedənlərə qarşı kəskin hərəkətdə də (və ya hərəkətsizlikdə, arxada durmamaqda...) bulunur. Gizli deyil ki, indiki rayon XC-si hər hansı idarə, müəssisə ilə ba-

ğalı çox zaman öz müstəqil fikrini həyata keçirə bilmir. Çünki həmin rayonun başçısı çox halda keçmiş rayon XC-sinin başçısıdır. Rayon başçısının səlahətinə daxil olan məsələni isə o artıq özü öz bildiyi kimi həll etmək istəyir. Təbiidir! Amma bu təbiilikdə eyni zamanda cücərməkdə olan münaqişə toxumunu da görməmək olmur. Və müxalifətin bir qolu da, qərribə də olsa, iqtidarın öz dayaq nöqdəsindən (hələlik gizli!) yaranmağa başlayır.

Bu gün iqtidar öz gücünü hələlik demokratik üzünü göstərir. Hərdən elə bir başqa üzünü də göstərmək istəyir amma tez yadına düşür ki, özü dünənki müxalifətdir və bu gün iqtidarı söymək çox asandır. Ona görə yox ki, “Boynuna düşüb, demokratiya oyunu oynayır”. Ona görə ki, indiki müxalifət də bilir ki, iqtidar dünən müxalifət olub. Və müxalifət qardaşlığını nə cür olsa da unutmaz. Və bu mübarizələrin arasında millət irəliləməyə çalışır. Gah iqtidara, gah da müxalifətə rəğbət bəsləyə-bəsləyə. Yadına çörək düşəndə, isti ev-eşik düşəndə üzünü döndərir müxalifət tərəfə. Hərdən yadına Demokratiya və onun gün kimi parıldayan gücü düşəndə baxır iqtidara. Görür ki, bu vədi ona vermiş iqtidar özü də bəzən bir başa düşən, anlayan baxışa, ürək-dirək verən sözə möhtacdır. Qabaqda yol salan üçün daha çətindi. Bütün ondan əvvəlki yol salanların səhvlərini təkrar eləmək təhlükəsi var. Fransa və Rusiya yolsalanlarının təcrübəsi bunu sübut edir. Təhlükə isə ondan ibarətdir ki, bugünkü hələlik əldə saxlaya bildiyimiz Demokratiyanın gücü Diktaturanın gücünə çevrilməsin.

ULU ÖNDƏR AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİNİN SİYASI BANİSİDİR

“Azərbaycan” qəzeti, 23 iyul, 2014

Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan dəyərlər toplusu kimi, xüsusilə sovet ideologiyasının hökmranlıq etdiyi illərdə kifayət qədər systemsiz və spontan mahiyyətə malik idi. Onun sanki bütün vacib özəllikləri mövcud idi. Tolerantlıq və mənəvi potensial, dini loyallıq və milli özünəməxsusluq, psixoloji səbat və bəşəri dəyərlərə açıqlıq Azərbaycan insanını multikultural bir rejimin içinə salmağa hazır idi. Bu və bu kimi xüsusiyyətlər Azərbaycan ədəbi-bədii düşüncə müstəvisində həm tarixən, həm də bu gün kifayət qədər görümlü və təsiredicidir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından, şifahi və yazılı ədəbiyyatımızdan keçən bariz nümunələr uzaq keçmişdən bugünümüzədək multikultural ənənələrin mövcudluğunu aşkar şəkildə sübut edir. Bunun fonunda müasir dövrdə həllini tapası yalnız bir əsas məsələ qalırdı: hüquqi və siyasi müstəvidə multikulturalizmin yerini müəyyən etmək. Və bunu ulu öndər Heydər Əliyev etdi. O, Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirərək onu keyfiyyətcə yeni mərhələyə qaldırdı. Bu mərhələ siyasi mərhələ idi. Əslində, ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi oldu.

Ulu öndər Heydər Əliyev bununla ilk növbədə multikulturalizm siyasi modelinin assimilyasiya və izolyasiya kimi digər mümkün siyasi model-

lərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq” deyən ulu öndər bütün sonrakı siyası fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəltdi.

Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması işində ən vacib olanı ümummillə lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə bu məsələnin hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmasıdır. Belə ki, multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı “Bərabərlik hüququ” (maddə 25, bənd 3), “Milli mənsubiyyət hüququ” (maddə 44, bəndlər 1, 2), “Ana dilindən istifadə hüququ” (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək mümkündür.

Ulu öndər haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan əsas insan hüquq və azadlıqları kontekstində görürdü. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə, nəhayət ki, dönüşü olmayan demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, “dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik” olmalarını təmin etməli idi.

Təbii olaraq, ulu öndər etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənəvi bazası olan azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürdü. O qeyd etdi ki, etnik millətçilik, nəhayət etibarilə, etnik separatizmə, xalqlar arasında münaqişəyə gətirib çıxarır. Azərbaycançılıq ideologiyası isə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmadan ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir. Ulu öndərin dediyi kimi, həqiqətən də, “Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumık da, başqası da – bütün-

lükdə hamısı azərbaycanlıdır". Bu sözlər bu gün də son dərəcə əhəmiyyətlidir və belə bir aydın siyasi həqiqəti aktuallaşdırır: biz, yəni Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar məhz bir yerdə, məhz azərbaycanlı olaraq dünya üçün maraq kəsb edə bilərik. Biz ayrı-ayrılıqda heç kim üçün maraqlı deyilik!

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Multikulturalizmi Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti, xalqımızın həyat tərzini kimi dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev bu siyasətin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. O, daima ölkəmizin bu təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı konvensiyalara qoşulmasının vacibliyini qeyd edir. Məhz bu siyasi xəttin nəticəsi kimi Azərbaycan Prezidentinin göstərişi ilə ölkəmizin 26 noyabr 2009-cu il tarixli qanunla "Mədəni özünüifadə formalarının müxtəlifliyinin qorunması və təşviqinə dair" UNESCO Konvensiyasına qoşulmasını göstərmək olar.

Azərbaycanın mənəvi-siyasi yüksəlişində son dərəcə vacib məqamlardan biri isə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və iştirakı ilə 2011-ci ildən bəri mütəmadi olaraq Bakıda Beynəlxalq Humanitar Forumun keçirilməsidir. Artıq ənənəyə çevrilmiş bu forumun son açılışı zamanı etdiyi çıxışında Prezident İlham Əliyev multikulturalizmi "alternativi olmayan, gələcək inkişaf üçün ən məqbul variant" kimi dəyərləndirməklə təkcə Azərbaycanda deyil, müasir dünyada multikulturalizm meyillərinin gücləndirilməsinin vacibliyini xüsusi olaraq qeyd etmişdir.

Belə bir siyasi kontekstdə Prezident İlham Əliyev 28 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşavirinin xidmətini yaratdı. Bu gün bu xidmət ölkənin ideoloji həyatının önəmli istiqamətlərini əlaqəli şəkildə öyrənən, obyektiv səbəbdən özünü göstərən müəyyən boşluqların doldurulmasını təmin edən vacib bir orqan kimi fəaliyyətini qurmaqdadır.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizm siyasətinin növbəti əhəmiyyətli addımı Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılmasına dair 15 may 2014-cü il tarixində imzaladığı fərman oldu. Bu mərkəzin yaradılmasının əsas məqsədi ölkəmizdə əsrlər boyu formalaşmış tolerantlığın, etnik-mədəni, dini müxtəlifliyin qorunmasını və çiçəklənməsini təmin etmək, habelə Azərbaycanı dünyada multikulturalizm mərkəzi kimi tanımaq və mövcud multikultural modellərini tədqiq və təşviq etməkdir. Dünyanın multikulturalizm sahəsində aparıcı mütəxəssislərinin, görkəmli ictimai və siyasi xadimlərinin Bakıda beynəlxalq səviyyədə belə bir mərkəzin açılmasını son dərəcə təbii və işgüzar şəkildə qəbul etmələri məhz Azərbaycanın bu gün dünya multikulturalizminin mərkəzinə çevrilməsi reallığını aydın şəkildə nümayiş etdirir.

Bu gün Azərbaycanda multikulturalizm sahəsində bir-birini tamamlayan, sistemli xarakter daşıyan siyasi iradə və onun gerçəkləşməsi proqramı uğurla həyata keçirilir.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizmə, tolerantlığa verdiyi siyasi dəyərin dünya miqyasında real elmi, mədəni, sosial müstəvilərə köçürülməsi işində Heydər Əliyev Fondunun böyük xidmətləri danılmazdır. Bu gün Azərbaycan multikultural ənənələrinin qorunub saxlanması, təbliği ilə bağlı Heydər Əliyev Fondu olduqca əhəmiyyətli, möhtəşəm layihələr həyata keçirir. Bu layihələr Azərbaycan multikulturalizminin bir ölkə çərçivəsində qapalı inkişafını deyil, dünya çərçivəsində dinlərin və mədəniyyətlərin müxtəliflikləri rejimində fəaliyyət göstərməsini reallaşdırır.

Fondun düşünülmüş, sistemli fəaliyyətində multikulturalizmin mühüm aspektlərindən biri olan mədəniyyətlərarası əlaqələrin möhkəmlənməsi istiqaməti xüsusi yer tutur. Fondun prezidenti, UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən “Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişləndirilməsi”, “Qloballaşma şəraitində mədəniyyətlərin rolu”, “Çoxmədəniyyətli dünyada sülh şəraitində birgə yaşama”, “Azərbaycan – tolerantlıq məkanı” layihələrini xüsusi qeyd etmək olar. Tərəqqipərvər dünya ictimaiyyəti, görkəmli şəxsiyyətlər və sıradan insanlar bu qəbildən olan

tədbirlərin keçirilməsini, orada mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına həsr olunmuş məsələlərin müzakirə olunmasını və ən əsası, gerçəkləşdirilməsini böyük rəğbətlə qarşılayır.

Müasir dövrdə Azərbaycan özünün multikulturalizm siyasəti və bu sahədə əldə etdiyi nailiyyətlərlə dünya dövlətlərinə, o cümlədən bu sahədə tarixən öz zəngin təcrübəsi ilə tanınan Qərb ölkələrinə nümunə olmaqdadır. Məlum olduğu kimi, bir sıra Qərb ölkələri, o cümlədən Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya uzun illər apardıqları multikulturalizm siyasətindən bu gün rəsmi şəkildə imtina edirlər. İmtinanın əsas səbəbini ümumi şəkildə Böyük Britaniyanın Baş naziri Devid Kameron 5 fevral 2011-ci il tarixində Münhendə təhlükəsizlik üzrə keçirilən konfransdakı çıxışında Böyük Britaniyada məskunlaşmış əcnəbilərin yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya etmək istəməmələri ilə izah etmişdir. Bəlkə də, və çox güman ki, bu, siyasi bəhanədir. Bəlkə də, ölkələrdə iflasa uğrayan multikulturalizm siyasətçilərinin özlərinə bəraət qazandırmaq cəhdidir. Və bunun fonunda təzahür edən, inkişafda olan multikulturalizmin Azərbaycan təcrübəsinin bütün dünyaya siyasi cəsarətlə nümayişi ona gətirib çıxarmışdır ki, bu gün artıq Yer kürəsinin hər yerində ədalətsevər insanlar ölkəmizi sarsılmaz multikultural dövlət imici əldə etmiş mərkəz kimi tanıyır. Qətiyyətlə demək olar ki, Azərbaycan multikulturalizmi ölkəmizin siyasi simasının əsas cizgilərindən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisinin arzularından biri də elə bu idi.

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURAL TƏHLÜKƏSİZLİK PRİNSİPLƏRİ

“Yeni Azərbaycan” qəzeti, 24 iyun, 2015

Tarixi prosesdə formalaşan etnik-mədəni müxtəlifliklər (çoxmədəniyyətlik, multikulturalizm) və onların əsasını təşkil edən etnik-mədəni dəyərlər xalqların və dövlətlərin inkişafında mühüm rol oynayır. Lakin bu müxtəlifliklər dövlət tərəfindən tənzimlənmədikdə və yaxud düzgün tənzimlənmədikdə, ölkədə uyğun multikultural siyasət formalaşmadıqda ciddi problemlər, hətta münaqişələr baş verir. Buna görə də bu müxtəlifliklərin düzgün tənzimlənməsi çoxmədəniyyətli dövlət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Təəssüf ki, multikulturalizmin özü də müxtəlif ölkələrdə ondan gözlənilən eyni müsbət nəticəni vermədi. Hansı ölkədə bu, hansı nəticəni verdi – belə bir suala cavab axtarmazdan əvvəl biz müəyyənləşdirməliyik ki, tarixən ölkənin etnik və dini müxtəlifliyinin mahiyyətində nə durur?! Bəzi ölkələr tarixən hər hansı müxtəlifliklərdən yan keçib digər mədəniyyətlərlə təmas nöqtəsinə monoetnik bir birlik kimi gəlib çıxmışdır. Bəzi ölkələrdə isə müxtəliflik ilkin xarakterli olmuşdur. Birinci halda gəlmə multikultural dəyərlər artıq dəyərləri formalaşmış ölkədə özünə asanlıqla yer eləmir. Belə bir ölkədə yeni dəyərlərin calağı istər-istəməz süni alınır. Onun üçün də bəzi Avropa ölkələrində, məsələn, Böyük Britaniyada, Fransada, Almaniyada bu modelin iflasa uğramasının obyektiv səbəbləri yox deyil.

Bəzi ölkələrdə isə müxtəliflik ilkin çağdan başlayır və müxtəlif xalqlar ən qədim zamanlardan etibarən bir-birini formalaşdırma-formalaşdırma müasir dövrə qədəm qoyurlar. “İlkin” müxtəliflik və “sonrakı” müxtəlifliyi bir-

birindən ayırmasaq, bugünkü dünyada hansısa ölkədə multikulturalizmin iflasının, hansında isə təntənəsinin sirrini öyrənmə bilmərik.

Azərbaycanda normal multikultural əhvalın olması – müxtəlif konfessiyaların, etnik birliklərin dostluq və mehribançılıq şəraitində yaşaması yenə də tarixin qədim dövrlərindən qidalanır. “İlkin” müxtəliflik Azərbaycan ərazisində özünü göstərən nadir xüsusiyyətlərdəndir və bu hal “sonrakı” müxtəliflikdən indicə qeyd etdiyim kimi kəskin şəkildə fərqlənir. Məhz “ilkin” müxtəliflik bu gün Azərbaycan ərazisində özünü qoruyub saxlamış sistemli münasibət modeli formalaşdırmışdır. Nəticədə isə əsrlərdən bəri şair, yazıçı və alimlərin bədii ədəbiyyatda, elmi traktatlarda özünü göstərən müxtəlifliyə hüsnrəğbəti və loyallığı məhz Azərbaycanda, özü də müstəqillik dövründə yeni bir siyasi ahəng kəsb edə bildi.

Elə ona görə də təəccüblü deyil ki, bir sıra Qərbi ölkələrində, elə həmin Fransada, İngiltərədə, Almaniyada multikulturalizmin siyasi xətt kimi iflasa uğramasının bəyan edildiyi dövrdə Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm dövlət siyasəti kimi ortaya çıxdı. Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk dövründə Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün son dərəcə dəqiq ideoloji hədəf seçdi. Azərbaycanın çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirib onu keyfiyyətcə yeni müstəviyə keçirdi. Bu müstəvi siyasət müstəvisi idi.

Əsası ümummillə lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş multikulturalizm siyasəti müasir dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, multikulturalizm xalqımızın həyat tərzinə çevrilmişdir. Multikulturalizmin vətəndaş cəmiyyətində həyat tərzinə çevrilməsi onun inkişafının ən yüksək mərhələsidir. Bu mərhələdə bəşəri dəyərlərin, mərhəmət, şəfqət, acıma, dözümlülük, dəyərvermə kimi hisslərin cəmiyyətdə yayılması xüsusi miqyas və mənə kəsb edir. Multikulturalizm ideyaları ictimai şüurda möhkəmlənir.

Şübhəsiz, Qərbi Avropa ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanın demokratik inkişaf sahəsində real təcrübəsi azdır. Amma mənəvi təcrübəsi böyükdür. Dastanlarımızdan, nağıllarımızdan, klassik ədəbi nümunələrimizdən qədim demokratik prinsiplərlə bağlı yetərinə misal və nümunələr gös-

tərmək olar. Tarix boyu Azərbaycanın mənəvi həyatında tolerantlıqdan xeyli danışmaq mümkündür. Bunlar, təbii ki, multikultural tərzin Azərbaycan cəmiyyətinə öncədən xas olmasına bir sübutdur.

Baxın, multikultural dəyərlər harada iflasa uğradı? O ölkələrdə bu belə oldu ki, mənəvi baxımdan formalaşma prosesini başa çatdırandan sonra oraya miqrasiyaların yeni dalğası ilə bu çağa qədər tanış olmayan multikultural dəyərlər, yad baxışlar gəlməyə başladı. Və artıq formalaşmış orqanizm bu süni calağı qəbul etmədi.

Azərbaycanda isə əvvəlcədən bu dəyərlər süni deyildi. Çünki onlar təbii halda, başlanğıcdan bir yerdə idi. Əsas məsələ budur. Buna görə də biz metodoloji olaraq, “ilkin müxtəliflik”, “sonrakı müxtəliflik” anlayışlarını bir-birindən fərqləndirməliyik. İlkin müxtəliflik, əslində, özündə miqrasiya elementi saxlamır. O, müxtəlifliyin ilk başlanğıcdan bir yerdə, yanaşı mövcudluğudur.

Elə bunu nəzərdə tutaraq Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev qeyd edir ki, “multikulturalizm ənənələri Azərbaycanda əsrlər boyu həmişə mövcud olub. Sadəcə, müxtəlif cür adlanıb, lakin mahiyyəti dəyişməyib”. Elə buna görə də, Azərbaycan Avropa məkanında multikulturalizm siyasətinin qarşısında yaranan problemlərə məğlub olmamağı bacardı.

* * *

Multikultural təhlükəsizlik nədir?! Biz dövlətin milli təhlükəsizlik sisteminin bir çox komponentləri ilə tanışıq. İqtisadi təhlükəsizlik, nəqliyyat təhlükəsizliyi, mədəni təhlükəsizlik, enerji təhlükəsizliyi, qida təhlükəsizliyi və s. hər biri ayrılıqda və bütövlükdə dövlətin yaşaması üçün vacib komponentlərdir. Bu sistemin içində mənəvi, ideoloji həyatın ayrılmaz hissəsi olan multikultural dəyərləri də bütöv bir təhlükəsizlik komponenti kimi daxil etmək mümkündür. Ölkə öz enerji, iqtisadi, mədəni təhlükəsizliyini qoruduğu kimi multikultural təhlükəsizliyini də təmin etməlidir. Multikultural təhlükəsizlik bir sıra prinsiplərdən ibarətdir. Bu prinsiplər dövlət-

tin özünü inamlı, ədalətli, keyfiyyətə daim yeniləşən bir mahiyyətə malik orqanizm kimi hiss etməsini şərtləndirir.

Multikultural təhlükəsizliyin ümumi mahiyyəti hər hansı bir ölkədə irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının müdafiə olunması, etnik, dini, irqi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün xalqların, etnik qrupların mədəni dəyərlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi deməkdir. Cəmiyyətin multikultural təhlükəsizliyinin təmin olunması qarşısında yaranan problemlər inkişaf edərsə, etnik, dini, irqi zəmində qarşıdurmalara, münaqişələrə səbəb olar. Son dövrdə Avropanın bir sıra ölkələrində etnik, millətçilik və dini radikalizm, ksenofobiya, antisemitizm, islamofobiya meyillərinin artması qeyd olunanların bariz nümunəsidir.

Təəssüf ki, bəzən Avropa ölkələrindən ölkəmizə qarşı Azərbaycanda gedən ictimai, ideoloji prosesləri dərinəndən duymayan bəzi qurumlar və rəsmi şəxslər tərəfindən milli azlıqlar və insan hüquqları ilə bağlı ağılsız və hətta gülünc tələblər, iddialar irəli sürülür. Anlaşılmaz məqamlarla bağlı Azərbaycan istənilən çərçivədə diskussiya aparmağa həmişə hazırdır. Amma çox zaman anlaşılan, amma qəbul edilə bilməyən, görmək istənilməyən məqamlar ortaya atıldığı zaman biz düşünürük: bu pretenziyaları özünü demokratik ruhlu sayan bir qurum və ya şəxs necə irəli sürə bilər?! Belə bir dövlət qurumu (təəssüf ki, onlar da yox deyil) Azərbaycana tətbiq edilən ikili-üçlü standartlara əhəmiyyət verməyib əzablı yollarla öz-özünü qurmaqla və formalaşdırmaqla, əsrlərdə qalmış, dağıdılmış dəyərlərini bərpa etməklə məşğul olan kiçik bir ölkəni necə ittiham edə bilər?! Orta əsrlərin “xristian-müsəlman” qarşıdurmasının bərpasını doğru dünya addımlayır?! Səlib müharibələrinin şeypur səslərini gurlamaqdadır?! Böyük alman mütəfəkkiri Fridrix Nitsşe, elə bil, belə halı bir öncəgör kimi duyaraq bizləri xəbərdar edirdi: “Səhra böyüyür”.

Səhranı isə böyüməyə qoymaq olmaz. Multikultural dəyərlər sistemi işləyərsə, o dəyərlərə adekvat münasibət formalaşarsa, səhranın böyüməsinin qarşısı alınar. Və dünyanı yaddaş ilahəsi Mnemozinaya xəyanətdə ittiham etməzlər.

Azərbaycan kimi müxtəlifliyə ruhən açıq ölkədə multikultural təhlükəsizliyin prinsiplərini formalaşdırmaq, əslində, ideoloji müstəvidə gedən bəzi proseslərin sistemləşdirilməsi cəhdidir.

* * *

Multikultural təhlükəsizlik prinsipləri nəyi nəzərdə tutur?!

Prezident İlham Əliyev öz çıxışlarının birində qeyd etdi ki, ondan xarici ölkələrdə tez-tez təəccüblə soruşurlar: Azərbaycanda müxtəlif konfessiya rəhbərlərinin və üzvlərinin bir-birinə belə tolerant, dostluq münasibətinin əsasında nə durur? Bunun səbəbi nədir?

Etiraf edək ki, bu sualın özü bir azərbaycanlı üçün qəribə səslənir. Çünki müasir azərbaycanlı bu münasibətin mahiyyətini ruhu ilə, mənəvi orqanizmi ilə hiss edir. O bunun səbəbini bilməyə bilər. Udduğun hava kimi, içdiyin su kimi bu münasibət də bizim həyatımız üçün son dərəcə vacibdir. Amma bu sualın, əlbəttə ki, ciddi cavabı da yox deyil. Azərbaycanda belə bir mühitin olması onunla bağlıdır ki, ölkə başçısı, bütövlükdə dövlət müxtəlif konfessiyalara bərabər, siyasi münasibət bəsləyir. Heç birini digərindən fərqləndirmir. Bərabər siyasi münasibət də öz növbəsində konfessiyaların bir-birinə və hər birinin ayrılıqda dövlətə tolerant münasibətini şərtləndirir. Və beləliklə: Multikultural təhlükəsizliyin əsas və ən vacib prinsiplərindən biri məhz ölkə daxilindəki müxtəlif konfessiyalara siyasi münasibətin bərabər şəkildə yönəlməsi mexanizmini qurmaqdan doğur.

Multikultural təhlükəsizliyin başqa bir prinsipi ölkədə mövcud olan milli müxtəlifliyin qorunmasına yönəlmiş dövlət qayğısının formalaşdırılması ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan müxtəlif xalqların dinc, dostluq, qardaşlıq şəraitində yaşadığı, sevinci və kədəri birgə bölüşdüyü məkandır. Bu məkana qədim Qafqaz albanlarının bugünkü varisləri olan udinlər, avarlar, ləzgilər, habelə yəhudilər, talışlar, ruslar, gürcülər, kürdlər, yaxın keçmişdə almanlar öz ortaq vətənlərinə çevirə biliblər. Bu gün Azərbaycana əsassız torpaq iddiası ilə çıxış edən separatçılarla eyni millətdən olan, ancaq bu separatçıların əsassız

iddialarını qəbul etməyən Azərbaycan erməniləri də buranı öz vətənləri sayırlar. Bir kənd qədər sakini olan, dili və etnik kimliyi bu kənddən başqa heç bir yerdə təmsil olunmayan xınalıqlılar və cekkilər də Azərbaycana məxsusdur. Bütün bu xalqların dil və mədəni zənginliklərini Azərbaycan dövləti öz zənginliyi, öz gücü sayır. Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir”.

Bu gün Azərbaycanda formalaşan yeni, demokratik cəmiyyət müstəqil dövlət quruculuğunda fəal iştirak edir. Öz milli kimliyi onun bu gün özünü azərbaycanlı kimi hiss etməyinə mane olmur. O, öz ana dilində danışa bilir, yazıya bilir və öz mədəni ehtiyaclarını ödəyə bilir. Konstitusiyamızın “Milli mənsubiyyət hüququ” adlı 44-cü maddəsində göstərilir: “Hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır. Heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz”.

Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrini bu gün müstəqil Azərbaycanın hər bir sahəsində – siyasətdə, iqtisadiyyatda, təhsildə, idmanda, mənəvi həyatda, bir sözlə, bütün sahələrdə görmək mümkündür.

Multikultural təhlükəsizliyin bir vacib prinsipi də ölkədə mövcud olan mədəni müxtəlifliyin inkişafına dövlət və cəmiyyət tərəfindən dəstək verilməsinin təmin edilməsindən formalaşır.

Etnik birliklərin dili, tarixi, ədəbiyyatı öz-özlüyündə öyrənilməli, onlar ölkə daxilində özlərini yad elementlər kimi hiss etməməlidirlər. Ümumazərbaycan mədəni konteksti onların hər biri üçün mənəvi məkana çevrilməlidir. Bu siyasi xətt bu gün Azərbaycan dövlətinin əsas hədəflərindən biridir.

* * *

Təhsil sahəsi ilə bağlı konkret olaraq onu qeyd etmək olar ki, müstəqilliyin ilk dövründən başlayaraq ölkəmizdə Azərbaycan dili ilə yanaşı rus və gürcü dillərində fəaliyyət göstərən məktəblər olmuşdur. Milli azlıqların sıx yaşadıkları bəzi rayonların orta məktəblərinin ibtidai siniflərində ana dili (avar, kürd, ləzgi, talış, saxur, tat, udi, xınalıq və s.) dərslərinin tədrisi

təşkil edilmişdir. 2003-cü ildə Bakıda ivrit, yəhudi tarixini və mədəniyyətini tədris edən özəl yəhudi orta məktəbi açılmışdır. Bütün ali məktəblərdə rusdilli bölmələr fəaliyyət göstərir. Dövlət vəsaiti hesabına rus, avar, talış, kürd, ləzgi, saxur, tat, udi, xınalıq, ivrit dillərində əlifbalar, tədris proqramları və digər dərsliklər, məktəbli lüğətləri mütəmadi olaraq çap edilir.

Azərbaycanda radio və televiziya məkanı da milli və dini azlıqlar üçün açıqdır. Azərbaycan Dövlət Radiosunda kürd, ləzgi, talış, gürcü, rus, erməni dillərində dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən radio verilişləri təşkil edilir. İnternet televiziyalarda dillər və mədəniyyətlər öyrənilir.

Mətbuat və kitab nəşri ilə bağlı onu qeyd etmək olar ki, ləzgi, talış, rus, xınalıq, yəhudi, gürcü dillərində qəzet və ya qəzet səhifələri çap edilir. Rus dilində teatr, orta və ali məktəblər və s. fəaliyyət göstərir. Kitablər çap edilir. Ölkədə həyata keçirilən projelərdən biri qədim dastan “Kitabi-Dədə Qorqud”la bağlıdır. Alman alimi Haynrix Fridrix Fön Dits 1815-ci ildə bu eposun bir hissəsini alman dilinə tərcümə edib öz giriş sözü ilə bir yerdə çap etdirib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bu hadisə ilə, yəni Azərbaycan dastanının dünyada alman alimi tərəfindən tanıtılmasının 200 illiyi ilə bağlı xüsusi Sərəncam imzalayıb. Müxtəlif elmi, mədəni, tədris təşkilatları ilboyu bu mühüm hadisəni qeyd edirlər. Bu, bir filoloji bayramdır. Həmin 1815-ci ildə Drezdendə çap edilmiş “Dədə Qorqud” hekayəsini və Henrix Fridrix fon Ditsin müqəddiməsini Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi Azərbaycandakı milli dillərə tərcümə edib çap etdirmək proqramını həyata keçirir. Bir başqa projekt milli dillərdə yazan şair və yazıçıların əsərlərini çap etməyi nəzərdə tutur. Qədim tarixin öyrənilməsinə dair isə onu demək olar ki, lap elə bu yaxınlarda Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən İtaliyada qədim albanların varisi udinlərlə bağlı italyan və Azərbaycan alimlərinin birgə elmi konfransı keçirildi.

Mədəni müxtəlifliyin qorunmasında vacib şərtlərdən biri bu işlə dövlətlə yanaşı vətəndaş cəmiyyəti və onun fəaliyyətini dəstəkləyən qurumların da məşğul olmasıdır. İlk olaraq bu baxımdan möhtəşəm layihələrə imza atan Heydər Əliyev Fondunu göstərmək olar. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət

Dəstəyi Şurası, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu, Azərbaycan Prezidenti tərəfindən yeni yaradılmış Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu və b. bu istiqamətdə real işlər görür.

Multikultural təhlükəsizliyin Azərbaycan nümunəsindəki təhlili göstərir ki, onun prinsiplərinə məqsədyönlü şəkildə riayət etdikdə ölkənin həm daxili potensialı öz zənginliklərini ən dərin qatlardan daha həvəslə üzə çıxarır, həm də ölkə öz beynəlxalq imicinə müsbət çalarlar əlavə edir. Bu sonuncu məqam lap elə bu yaxınlarda Bakıda keçirilmiş III Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun xarici iştirakçıları tərəfindən dönə-dönə vurğulandı. Daha bir möhtəşəm misal birinci Avropa Oyunlarıdır. Bakıda keçirilən bu Oyunlar bir daha göstərdi ki, Azərbaycan vətəndaşına milli və dini ayrı-seçkilik yaddır, dünyadakı bütün millətlərə o, özünü kimi baxa bilər. Bir çox xalqların hələ də ayrılı bilmədiyi bir qarşıdurma var: “öz-özgə” qarşıdurması. Amma “öz və özgə” qarşıdurması bizim həmvətənlərimiz üçün öz kəskin əhəmiyyətini hələ orta əsrlərdə itirmişdir. Bu gün bu qarşıdurma özünün ən “yumşaq” formasını yaşayır.

Müasir azərbaycanlının həm ədəbiyyatında, həm psixologiyasında, həm dünyaya baxışında, həm də müasir siyasi təsəvvürlərində multikultural dəyərlərin yeri aşkardır. Elə buna görə də bu gün “Azərbaycan multikulturalizmi” bir fənn kimi də bizim avropalı həmkarlarımızı özünə cəlb edir. Məmnunluqla qeyd etmək istərdim ki, bu semestr bir sıra universitetlərdə bu fənnin tədrisi başlandı. Litva, Gürcüstan, Rusiya, Bolqarıstan, Belarus, İtaliya, Çexiya universitetləri artıq Azərbaycana olan maraqlarını “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin tədrisi vasitəsilə də nümayiş etdirirlər. Eyni zamanda bizim proqram əsasında bu fənnin bir sıra Azərbaycan universitetlərində də tədrisi başlamışdır. Həm xaricdə, həm də Azərbaycanda semestrdən semestrə bu universitetlərin sayının artması gözlənilir. Belə bir fənnin ölkədaxili və dünya universitetlərində tədrisinin özü elə multikultural təhlükəsizlik prinsiplərindən biridir.

Multikultural təhlükəsizlik prinsipləri Azərbaycan kimi kiçik, amma dərin kökə və tarixə malik ölkələr üçün digər təhlükəsizlik doktrinalarının prinsipləri qədər vacib və zəruridir. Burda sadalanan prinsiplərin Azərbaycanda bərqərar olması isə Azərbaycan vətəndaşlarının birgə səyi və əməyi nəticəsində mümkün olmuşdur. Kənar ideoloji müdaxilələrin qarşısının alınması, təxribat xarakterli meyillərin minimuma qədər zəifləməsi bu prinsiplərin həyata keçirilməsindən də asılıdır. Ulu öndərin dəqiqliklə göstərdiyi ideoloji hədəfə doğru yaxınlaşdıqca dünya bizi daha adekvat tanıyır, daha maraqla öyrənir. Bu isə Azərbaycana qarşı loyallığın ən müxtəlif məkanlarda güclənməsi deməkdir.

HƏPİMİZ BİR GÜNƏŞİN ZƏRRƏSİYİZ!.. (ÖN SÖZ)

*“Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları”,
Bakı, Mütərcim, 2016*

Multikultural əhvalın, tolerant durumun klassik ədəbiyyatımızda əsr-lər boyu formalaşan və konkret bədii nümunələrdə yaşayan təzahürü çox-şaxəli və çoxistiqamətlidir.

Bəşəriyyəti bütöv kimi dərk etmək istəyi, ayrı-ayrı xalqları mənəvi xətlərlə birləşdirən amilləri aramaq ehtiyacı, dinləri bir-birinə yaxınlaşdır-maq cəhdi, müxtəlif dinlərin müqəddəslərinə eyni ehtiram, insanlara dini-nə görə deyil, dəyərinə görə qiymət vermə əxlaqı, hər kəsi mərhəmətə, şəf-qətə, başqasının dərdinə acımağa dəvət, eşqin ən yüksək, ən ali hiss kimi dilindən, dinindən asılı olmadan bütün xalqlar üçün əsas həyat prinsipi ol-masının tərənnümü və bir sıra digər bu kimi dəyərlər ədəbiyyatımızın dərin qatda pərvaz edən ruhunun göstəriciləridir.

Cəsarətlə demək olar ki, minillik tarixə malik klassik ədəbiyyatımızın hər bir nümayəndəsi bu dəyərləri nəinki qəbul etmiş, hətta onları öz dün-yagörüşünə çevirmişdir.

Və hər ədəbi yaradıcılığın arxasından öz dövrünə xas ictimai-siyasi mühitin nəfəsini, ritmini, nəbzini hiss etməmək mümkün deyil. Bu ədəbi nümunələr bizə Azərbaycan cəmiyyətində müxtəlif dövrlərdə multikultu-ral əhval və tolerant münasibətlərin necə “hakimi-mütləq” olmasından xə-bər verir. Bu ədəbi nümunələr tarixi keçmişdə qalan və artıq bizim görə bil-mədiyimiz real həyat mənzərələrinin bədii “kardioqramı”nı dəqiqliklə çə-

kir. Belə olan təqdirdə biz bu kitabdakı nümunələrdən aydın şəkildə görürük ki, xalqımız, onun öncül yaradıcı şəxsləri özündə milli, dini təəssübkeşlik hissləri ilə yanaşı, bəşəri dəyərləri də yaşatmağı bacarmış və “özününkü” saydığını “özgəninki” olandan çox zaman fərqləndirməmişdir. “Öz-özgə” qarşıdurması xalqımızın formalaşma tarixi boyunca özünün ən yumşaq halında təzahür etmişdir.

“Eşqdir mehrabı uca göylərin” ideyasını yaradıcılığının cövhəri bəyan edən Nizamidən başlayaraq, “mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir” etirafında bulunan Cavidə qədər Azərbaycan ədəbiyyatı eşq üstündə köklənmişdir. Bu ədəbiyyat yaşadığı bütün ictimai-siyasi dönəmlərdə irqindən, rəngindən, dinindən, dilindən asılı olmadan bütün bəşəriyyəti sevib. Eyni zamanda bu ədəbiyyatın sahibi olan Azərbaycan xalqı öz əvəzsiz mənəvi-əxlaqi, ədəbi-bədii töhfəsini də ümumbəşər dəyərlər xəzinəsinə səxavətlə təqdim və daxil edib.

Abdulla Şaiq “Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz!” deyirdi.

Məhəmməd Hadi “Qardaşız, qardaşız, ey insanlar” deyə insanlığa xitab edirdi.

Hüseyn Cavid Gülbahar adlı balaca bir qızçıqaza dünyanın bütün insanların sevdirdi.

Mirzə Cəlil kamançanın dili ilə qəlbi köz olan yüzbaşını ancaq nifrətlə yaşayan aciz və vəhşi düşməne qarşı mərhəmətə, başqa sözlə, özünün öz üzərində qələbəsinə səsləyirdi.

Seyid Əzim Şirvani “insan olmaq bir şəxsin müsəlman olub olmamasından asılı deyil” həqiqətinə inanırdı.

Füzuli bəşərin dərdini-qəmini Məcnunun, yəni özünün dili-həzininə, ürəyinə cəm edib bütün dünyanı dərddən xilas eləməyi arzulayırdı.

Nəhayət, Nizami “Yeddi gözəl” kimi xalqlar dostluğunu tərənnüm edən bədii şedevr yaratmaqla yanaşı, ona hədiyyə göndərilmiş dili və məzhəbi ayrı olan bir kənizə vurulub evlənməsiylə şəxsi həyatı ilə də nəsillərə nümunə olurdu.

Oxucu ona təqdim edilən bu kitabda klassik şair və yazıçılarımızı tamam yeni bir rakursda görəcək. Ədəbiyyatımıza multikultural dəyərlər

istiqlamətindən baxış onun əzəmətini müəyyənləşdirən təməl meyarlardan biridir. Bu bizə ədəbiyyat tariximizi daha rəngarəng, daha çoxmənalı paradigmalarda görmək imkanı verir. Biz onun ayrı-ayrı dövrlərinin bir-birilə mükəlliməsinin səsinə eşidirik. Xaqaninin “Həbsiyyə”indəki suallara Cavidin Şeyx Sənan vasitəsilə cavabları səslənir. “Erməni” rədifli qəzəl yazan Nəsimiyə Süsən adlı erməni qızına şeir həsr edən Vazeh “cavab verir”. Biz anlayırıq ki, haqqında danışdığımız dəyərlər ulduz göy üzünə səpələndiyi kimi ədəbi mədəni asimanımıza səpələnməyədi, bəşəriyyətin ümumi mənavi xəzinəsinə doğru gedən yol bizim üçün maneələrlə dolu və keçilməz olardı. Reallıqda isə biz bu yolu uğurla keçib gedirik. Çünki:

– Ayrı-ayrı dinlərə, dillərə mənsub xalqlara qarşı hörmət duymaq və bu xalqların adını ehtiramla çəkmək, onlara səmimi dostluq və sevgi münasibəti sərgiləmək ilk klassiklərimizin, orta əsrlər və İntibah dövrü şairlərimizin, maarifçi-demokrat yazarlarımızın yaradıcılığında xüsusi və önəmli yer tutur;

– Poeziyamızda müxtəlif dinlərin müqəddəslərinə – İbrahimə, Musaya, Süleymana, Yəquba, İsa Məsihə, Məryəmə dərin hörmətlə müraciət edilməsi, onların həyat və əməlləri ilə bağlı Şərq poetikasının sehirli və füsunkar cığırlarında uyğun təşbeh və bənzətmələr qurulması, istər müqayisəli, istər müqayisəsiz bədii fiqurlar yaradılması artıq öz-özlüyündə multikultural və tolerant əhvalın bariz nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir;

– Başqa xalqlara məxsus alimlərə (Sokrata, Platona, Aristotelə, Evklidə, Hippokrata...), yazarlara (Götəyə, Şillərə, Şekspirə, Hüqoya, Volterə, Russoya...) sonsuz ehtiramın təsviri də bir qədər yuxarıda qeyd edilən eyni əhvalın göstəricisidir;

– Ayrı dinə və millətə mənsub olan gözəllərin vəsfi, onlara saf, coşqun məhəbbət izharı, bu yoldakı məhrumiyyətlər və cəfalar Qanturalı, Kərəm, Şeyx Sənan, Bahadır, Əli kimi aşıqların həyatını, əslində, gözəlləşdirmiş, hətta bəzən bədii faciəvi sonluqlar olsa belə, bu möhtəşəm sevgi simfoniyaalarının əzəmətinə kölgə sala bilməmişdir;

– Ədəbiyyatımızda başqa dillərə və məkanlara (ölkələrə, vilayətlərə, şəhərlərə) içdən gələn, səmimi münasibət hissənin təsviri öz dövrünün icti-

mai fikrinin bədii ifadəsi olmaqla yanaşı, eyni zamanda öz dövrünün ictimai fikrini yönləndirmək cəhdinin təzahürüdür.

Bütün bu sadalanan ilkin ümumiləşdirmələr xalqımızın psixologiyasında, dünyagörüşündə tarixən yer alan milli və bəşəri dəyərlərin bir-birilə necə çulğalaşmış doğmalaşdığını göstərir. Bu nəhəng mənəvi xəzinə bu gün də eyni şəkildə yaşamaqdadır. Azərbaycanlı qəlbinin həssas, incə qatları bu gün də yer üzündə bir çoxlarını təəccübləndirir.

Biz doğru olaraq belə düşünürük və belə deyirik ki, bu gün xalqımıza xas olan tolerant, multikultural dəyərlər əsrlər boyu əcdadlarımızın canında, qanında yaşayıb. Bu kitabda “həmin dəyərləri kimlər və necə yaşadıb?” sualına təkzibedilməz cavablarla qarşılaşacağıq.

Cavablar isə əlbəttə, bu nəşrdə toplananlardan daha çoxdur, elə ona görə də ilk qaranquş olan bu toplunun gələcəkdə daha təkmil nəşrləri labüd və qaçılmazdır.

Eyni zamanda bəri başdan onu da qeyd edək ki, “Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqları” adlı seriyanın növbəti əsərləri (“Azərbaycan multikulturalizminin elmi-fəlsəfi və publisistik qaynaqları” və “Azərbaycan multikulturalizminin siyasi və hüquqi qaynaqları”) yaxın gələcəkdə işıq üzü görəcək. Bu əsərlər multikultural qaynaqlarımızın çoxşaxəli və çoxistiqamətli olmasının bariz nümunələri kimi təzahür edir.

Azərbaycan elmi-fəlsəfi, publisistik təfəkkürünün tarix boyu ortaya qoyduğu nümunələr dünya tolerantlıq və multikulturalizm xəzinəsinə əsl töhfədir. Bunu hamının bilməsində fayda var. Eyni zamanda tarix boyu siyasi dinastiyalar, dövlətlər bir-birini əvəz etdikcə Azərbaycan siyasi müstəvisində baş verən multikultural reflekslər bu dəyərləri layiqincə qiymətləndirib öyrənmək üçün münbit şərait yaradır. Əsasən, pərakəndə şəkildə bu günümüzdə gəlib çıxan multikultural siyasi dəyərlərin mövcudluğu zaman-zaman onların sistemli və bütöv olması ideyasının reallaşmasını da qaçılmaz edir. Bu baxımdan tarixi zərurət ona gətirdi ki, Qafqaz Albani-yası dövründən və qədim Azərbaycan dinastiyalarından – Atabəylərdən, Səfəvilərdən, Əfşarlardan, Qacarlardan, eləcə də ilk Xalq cümhuriyyətin-

dən zərrə-zərrə işıq kimi axıb gələn möhtəşəm siyasi estafeti qüdrətli bir şəxs qəbul etdi.

Azərbaycan əsl müstəqilliyini XX əsrin sonlarında, nəhayət, əldə edəndən sonra Ulu Öndər Heydər Əliyev ölkəni qorumaq, onu canlı orqanizm kimi geridönməz inkişaf yoluna çıxarmaq tarixi missiyasını yerinə yetirən əvəzsiz şəxsiyyət oldu. Multikultural və tolerant dəyərlərin Azərbaycan kimi kiçik, amma dərin tarixə, milli-mənəvi ənənələrə malik qürurlu bir ölkə üçün son dərəcə vacib həyati şərtlər olduğunu Ulu Öndər yaxşı bilirdi. Və o, bu dəyərləri yaşatmaq naminə Azərbaycan multikulturalizminin siyasi əsaslarını sistemli şəkildə, əzmlə qurdu və qəbul edilmiş siyasi bəyanat və sənədlərdə, fərman və sərəncamlarda, Konstitusiyaya bəndlərində bunu addım-addım, geridönməz şəkildə həyata keçirməyə başladı. Zəngin mənəvi xəzinənin sistemli, özündə aydın perspektivlər ehtiva edən siyasi bünövrəsi belə yarandı.

Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ili Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edərkən məhz xalqımızın tarixi kökündə formalaşan və bu gün də yaşayan möhtəşəm mənəvi, elmi və siyasi qaynaqlara əsaslanır. Bu qaynaqlar xalqımızın daxili aləmini, ruhunu, mənəvi zənginliyini adekvat göstərən zəngin mənbədir.

Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev öz ulu siyasi sələfinin yolunu ləyaqətlə davam etdirərək bütün dünyaya bəyan edir: “Azərbaycanda multikulturalizm dövlət siyasətidir və onun alternativini yoxdur!”

Bu, həqiqətən, belədir. Nizaminin, Füzulinin, Axundzadənin, Seyid Əzimin, Mirzə Cəlilin, Cavidin, Abdulla Şaiqin və yüzlərlə, minlərlə Azərbaycan ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi və publisistik söz müqtədininin, dövlətimizin taleyində misilsiz xidməti olmuş tarixi-siyasi şəxsiyyətin mənsub olduğu xalqın canından, qanından doğan duyğular dünyasına, söz və fikir aləminə, siyasi iradəsinə alternativ varmı? Yoxdur! Ola bilərmə? Ola bilməz!

Yaşayacaq!

AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİNİN İNKIŞAF PERSPEKTİVLƏRİ. HEYDƏR ƏLİYEV İRSİ VƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

Bakı, Azərnaşır, 2016, s. 75-83

Multikulturalizm – çoxmədəniyyətlik məfhumunun sinonimidir. Bu şərh məfhumun etimologiyasından irəli gəlir. Multikulturalizm sözü tərcümədə “çoxmədəniyyətlik” mənasını verir. Çoxmədəniyyətlik dedikdə isə, ilk növbədə, etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər, bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlər nəzərdə tutulur. İlk növbədə, bu dəyərlərin təcəssümü olan şəfqət, mərhəmət, acıma, dözümlülük kimi hisslər haqda danışmaq olar. “Öz-özgə” qarşıdurmasında “özgə” qütbünə münasibətin loyallığı da belə dəyərlər sırasındadır. İctimai və siyasi model olaraq multikulturalizm cəmiyyətdə mövcud olan etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərə münasibətdə dövlətin apardığı konkret siyasət əks edir. Bu müxtəlifliklərlə bağlı dövlətin üzləşdiyi problemlərin həll edilməsinin mümkün siyasət modellərindən biri məhz multikulturalizmdir. Multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsindən əvvəl etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərlə üzləşən dövlətlər bu müxtəliflikləri əsasən iki siyasət modeli – assimilyasiya və ya izolyasiya (təcridolma) vasitəsilə tənzimləməyə çalışırdı. Assimilyasiya siyasəti milli azlıqların mədəni-etnik dəyərlərini titul etnosun mədəniyyətinə qatmaqla cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin ləğv edilməsini nəzərdə tutur. İzolyasiya siyasəti isə milli azlıqların mədəni- etnik dəyərlərinin titul və ya əsas etnosun etnik-mədəni dəyərləri ilə hər hansı bir əlaqəsinin qarşısını almaqla milli azlıqların cə-

miyyətdə inteqrasiya olmalarına imkan vermir. İzolyasiya siyasəti iki formada özünü büruzə verir:

1. O, milli azlıqların ölkəyə daxil olub orada məskunlaşmasına mane olur.

2. Cəmiyyətdə artıq məskunlaşmış müəyyən qrup adamların assimilyasiya mane olmaq məqsədilə onları təcrid edir. İkinci halda bu siyasət apartheid adlanır. Tarixi hadisələrin gedişatı etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönələn bu iki siyasət modelinin səmərəsizliyini göstərdi. Belə ki, onların heç biri cəmiyyətdə inteqrasiyaya səbəb olmadı. Etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönəlmiş assimilyasiya və izolyasiya siyasətlərinin iflasa uğraması ötən əsrin 60-70-ci illərində əvvəlcə Kanadada, sonra isə Avropanın bir sıra çoxmədəniyyətli ölkələrində multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsinin başlıca səbəblərindən biri oldu. Multikulturalizm siyasəti – müəyyən birləşmiş cəmiyyət daxilində etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin qorunmasına və inkişafına yönələn bir siyasətdir. Etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönələn bir siyasət kimi multikulturalizm nə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərini assimilyasiyaya uğradır, nə də ki, onların bu dəyərlərinin inkişafını cəmiyyətin inkişafından təcrid edir. Multikulturalizm titul etnos ilə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin inkişafı üçün eyni şərait yaratmaqla onların mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təsiri üçün münbit zəmin yaradır. Multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsi onun elmi cəhətdən öyrənilməsinə də təkan vermişdir. Bu fenomen yaranan dövrdə onu Qərb ölkələrində öyrənən tədqiqatçılar multikulturalizmin cəmiyyətdəki etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsində səmərəli bir siyasət modeli olmaqla yanaşı, eyni zamanda onun mütərəqqi bir model olduğunu da qeyd edirlər. Onların fikrincə, multikulturalizm siyasəti Qərb cəmiyyətinin təməl prinsipləri olan demokratiyaya, insan azadlığı, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun gəlir. Bununla bağlı avstraliyalı professor Çandran Kukatas qeyd edir ki, liberalizm nəzəriyyəsi multikulturalizmin əsasını təşkil edir, çünki bu nəzəriyyə fərdin azadlığını əsas götürərək onun öz həyat tərzini, etnik-mədəni dəyərlərini qorumaq üçün şərait yaradır. Liberal cəmiyyətdə azlıqların mədəniyyətləri basılmaz, onlara münasibətdə dözümlülük nüma-

yiş etdirilir. Eyni mövqeyi kanadalı Vil Kimlika və Çarlz Teylor, amerikalı Emi Gutman, ingiltərəli Bxiku Parex və bu kimi digər tədqiqatçılar da dəstəkləyir. XXI əsrin əvvəllərində bir sıra Qərb ölkələri müəyyən obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən cəmiyyətdəki etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsində ciddi problemlərlə üzləşdilər. Buna cavab olaraq bəzi ölkələrin (Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya) başçıları multikulturalizm siyasətinin müasir dövrdə səmərəsiz olması səbəbindən iflasa uğradığını 77 rəsmi olaraq bəyan etdilər. Onlar bu siyasətin səmərəsizliyini ölkələrində məskunlaşmış etnik və dini azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya olunmaq istəmədikləri ilə əsaslandırirdılar. Bu dövlətlərin ümumi mövqelərini 5 fevral 2011-ci ildə 47-ci Münxen Təhlükəsizlik Konfransdakı çıxışında Böyük Britaniyanın baş naziri Devid Kameron belə ifadə etmişdir: “Dövlət multikulturalizmi” doktrinası müxtəlif mədəniyyətləri öz adət-ənənələri ilə yaşamalarına dəstək verməklə cəmiyyətdə inteqrasiya proseslərinin qarşısını alır. Bunun nəticəsində müxtəlif icmalar, xüsusilə də müsəlman icması cəmiyyətdəki liberal dəyərləri inkar edərək demokratik cəmiyyətimizin dəyərlərinə zidd olan dəyərləri təbliğ edirlər. Bu isə dini ekstremizmin baş qaldırması üçün şərait yaradır”. Multikulturalizmə dair Qərb dövlətləri başçılarının fikirləri elmi ədəbiyyatda da dəstək tapdı. Məsələn, britaniyalı tədqiqatçı Trevor Filips qeyd edir ki, multikulturalizmin xoşagəlməz təsiri altında Britaniya yatayata seqreqasiyaya (inteqrasiyaya əks) yuvarlanır. Həqiqətən, Qərb dövlətlərində “Dövlət multikulturalizmi” doktrinasının aparılması cəmiyyətdə bəzi icmaların, xüsusən müsəlman icmasının özündə qapanması üçün şərait yaradır. Nəticədə, müsəlman icmasının nümayəndələri öz adət-ənənələrinə, etnik-mədəni dəyərlərinə sığınaraq yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya olmurlar, buradakı liberal dəyərlərə müqavimət göstərirlər. Hətta onlardan bəziləri ingilis dilini belə öyrənmirlər. Kameron, təxminən, bir az bundan əvvəl ingilis dilinin miqrantlar tərəfindən məcburi şəkildə öyrənilməsi ilə bağlı kəskin şəkildə bir tələb qoydu: Britaniyada yaşadığı iki il yarım ərzində ingilis dilini öyrənməyən miqrant ölkədən deportasiya olunacaqdır. Kameronun bu cür bədbin nəticəsinə qarşı duran optimist baxışı və siyasi iradəni Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev nüma-

yiş etdirir. O, xalqınun çoxəsrlik multikultural dəyərlərə malik olması ideyasına arxalanaraq belə bir siyasi bəyanatla çıxış edir: “Bu gün multikulturalizmin dünyada alternativini yoxdur. Alternativ ksenofobiya, islamofobiya, antisemitizm və radikalizmdir.” Bəs müasir dövrdə Qərbi ölkələrində multikulturalizm siyasətinin iflasına uğraması hansı səbəblərdən irəli gəlir? Bəzi ölkələr tarixən ən qədim zamanlardan bəri hər hansı müxtəlifliklərdən yan keçib digər mədəniyyətlərlə təmas nöqtəsinə monoetnik bir birlik kimi gəlib çıxmışdır. Bəzi ölkələrdə isə müxtəliflik ilkin xarakterli olmuşdur. Birinci hal ilə bağlı real sosial nəticə odur ki, gəlmə multikultural dəyərlər dəyərləri formalaşmış ölkədə özünə asanlıqla yer eləmir. Belə bir ölkədə yeni dəyərlərin calağı istər-istəməz süni alınır. Onun üçün də bəzi Avropa ölkələrində bu modelin iflasına uğramasının obyektiv səbəbləri yox deyildir. Bəzi ölkələrdə isə xalqın tarixində müxtəliflik ilkin çağdan başlayır və müxtəlif xalqlar ən qədim zamanlardan etibarən bir-birini formalaşdırma-formalaşdırma müasir dövrə qədəm qoyurlar. “İlkin” müxtəliflik və “sonrakı” müxtəlifliyi bir-birindən ayırmasaq bugünkü dünyada hansısa ölkədə multikulturalizmin iflasının, hansında isə təntənəsinin sirrini öyrənə bilmərik. Azərbaycanca normal multikultural əhvalın olması – müxtəlif konfessiyaların, etnik birliklərin dostluq və mehribançılıq şəraitində yaşaması yenə də tarixin qədim dövrlərindən qidalanır. “İlkin” müxtəliflik Azərbaycan ərazisində özünü göstərən nadir xüsusiyyətlərdəndir və bu hal “sonrakı” müxtəliflikdən kəskin şəkildə fərqlənir. Məhz “ilkin” müxtəliflik bu gün Azərbaycan ərazisində özünü qoruyub saxlamış sistemli münasibət modeli formalaşdırmışdır. Nəticədə isə əsrlərdən bəri şair, yazıçı və alimlərin bədii ədəbiyyatda, elmi traktatlarda özünü göstərən müxtəlifliyə loyallıq münasibəti məhz Azərbaycanda, özü də müstəqillik dövründə yeni bir siyasi ahəng qazana bildi. Ona görə də təəccüblü deyil ki, bir sıra Qərbi ölkələrində multikulturalizmin iflasına uğramasının bəyan edildiyi dövrdə Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm dövlət siyasəti kimi ortaya çıxır. Şübhəsiz, Qərbi Avropa ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanın demokratik inkişaf sahəsində real təcrübəsi azdır. Amma mənəvi təcrübəsi böyükdür. Dastanlarımızdan, nağıllarımızdan, klassik ədəbi nümunələrimizdən qədim

demokratik prinsiplərlə bağlı yetərinçə misal və nümunələr göstərmək olar. Tarix boyu Azərbaycan mənəvi həyatında tolerantlıqdan xeyli danışmaq mümkündür. Bunlar, təbii ki, multikultural tərzin Azərbaycan cəmiyyətinə öncədən xas olmasına bir sübutdur. Multikultural dəyərlər o ölkələrdə iflasa uğrayır ki, mənəvi baxımdan formalaşma prosesini başa çatdırandan sonra oraya miqrasiyaların yeni dalğası ilə bu çağa qədər tanış olmayan multikultural dəyərlər, yad baxışlar gəlməyə başladı. Və artıq formalaşmış orqanizm bu süni calağı qəbul etmədi. Azərbaycanda isə əvvəlcədən bu dəyərlər süni deyildi. Çünki onlar təbii halda, başlanğıcdan bir yerdə idi. Əsas məsələ budur. Buna görə də biz metodoloji olaraq, “ilkın müxtəliflik”, “sonrakı müxtəliflik” anlayışlarını bir-birindən fərqləndirməliyik. İlkın müxtəliflik, əslində, özündə miqrasiya elementi saxlamır. O, müxtəlifliyin ilk başlanğıcdan bir yerdə, yanaşı mövcudluğu kimi özünü göstərir. Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsinin ilk dövründə Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi. Öz siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşmış Azərbaycan çoxmədəniyyətlilik ənənəsini inkişaf etdirib onu keyfiyyətə yeni müstəviyə keçirdi. Bu müstəvi siyasət müstəvisi idi. Ulu Öndər Heydər Əliyev “Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir”; “Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri, bəlkə də, ən başlıcası qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır” kimi bəyanat xarakterli sözləri ilə, əslində, multikulturalizmin siyasi bazasının konturlarını cızdı. Ümummilli Lider Heydər Əliyev haqlı olaraq multikulturalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnikmədəni dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan insanların hüquq və azadlıqlarının qorunmasından irəli gəldiyini göstərirdi. Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə demokratik inkişaf yolu götürmüş Azərbaycan Respublikası onun qeyd etdiyi kimi, “dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik” olmalarını təmin etməli idi. Buna uyğun olaraq Konstitusiyanın yeni

bəndləri üzə çıxır və yaxud yeni sosial-siyasi münasibətlər rakursundan işıqlanırdı. Bu bəndlərə ayrıayrılıqda nəzər salaq:

– “Dövlət dili”-maddə 21, bənd 2: “Azərbaycan Respublikası əhalinin danışdığı başqa dillərin sərbəst işlədilməsini və inkişafını təmin edir”;

– “Bərabərlik hüququ” – maddə 25, bənd 3: “Dövlət irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır”;

– “Milli mənsubiyyət hüququ” – maddə 44, bəndlər 1, 2:

1. “Hər kəsin milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır”.

2. “Heç kəs milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz.”

– “Ana dilindən istifadə hüququ” – maddə 45, bəndlər 1, 2:

1. “Hər kəsin ana dilindən istifadə etmək hüququ vardır. Hər kəsin istədiyi dildə tərbiyə və təhsil almaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq hüququ vardır”.

2. “Heç kəs ana dilindən istifadə hüququndan məhrum edilə bilməz”.

Bu maddələr və bəndlər, əslində, ölkənin multikultural təhlükəsizliyini formalaşdıran siyasi-hüquqi baza dəyərləridir. Multikultural təhlükəsizliyin ümumi mahiyyəti etnik, dini, irqi, mədəni mənsubiyyətindən asılı olmayaaraq bütün xalqların, etnik qrupların mədəni dəyərlərinin qorunması deməkdir. Cəmiyyətin multikultural təhlükəsizliyinin təmin olunması qarşısında yaranan problemlər inkişaf edərsə, etnik, dini, irqi zəmində qarşıdurmalara, münaqişələrə səbəb olar. Son dövrdə Avropanın bir sıra ölkələrində radikalizm, ksenofobiya, antisemitizm, islamofobiya meyillərinin artması qeyd olunanların bariz nümunəsidir. Multikultural təhlükəsizlik bir sıra prinsiplərdən ibarətdir. Bu prinsiplər dövlətin özünü inamlı, ədalətli, keyfiyyətə daim yeniləşən bir mahiyyətə malik orqanizm kimi hiss etməsini şərtləndirir. Multikultural təhlükəsizliyin prinsipləri aşağıdakılardır: Prezident İlham Əliyev öz çıxışlarının birində bildirdi ki, ondan xarici ölkələrdə tez-tez təəccüblə soruşurlar: Azərbaycanda müxtəlif konfessiya rəh-

bərlərinin və üzvlərinin bir-birinə belə tolerant, dostluq münasibətinin əsasında nə durur? Bunun səbəbi nədir? Bu sualın özü bir azərbaycanlı üçün qəribə səslənir. Çünki müasir azərbaycanlı bu münasibətin mahiyyətini ruhu ilə, mənəvi orqanizmi ilə hiss edir. O bunun səbəbini bilməyə bilər. Udduğun hava kimi, içdiyin su kimi bu münasibət də bizim həyatımız üçün son dərəcə vacibdir. Amma bu sualın, əlbəttə ki, ciddi cavabı da yox deyil. Azərbaycanda belə bir mühitin olması onunla bağlıdır ki, ölkə başçısı, bütövlükdə dövlət müxtəlif konfessiyalara bərabər siyasi münasibət bəsləyir. Heç birini digərindən fərqləndirmir. Bərabər siyasi münasibət də öz növbəsində konfessiyaların bir-birinə və hər birinin ayrılıqda dövlətə tolerant münasibətini şərtləndirir. Multikultural təhlükəsizliyin əsas prinsiplərindən biri məhz ölkə daxilindəki müxtəlif konfessiyalara siyasi münasibətin bərabər şəkildə yönəlməsi mexanizmini qurmaqdır. Multikultural təhlükəsizliyin daha bir prinsipi ölkədə mövcud olan milli 81 müxtəlifliyin qorunmasına yönəlmiş dövlət qayğısıdır. Azərbaycan müxtəlif xalqların və etnik qrupların dinc, dostluq, qardaşlıq şəraitində yaşadığı, sevinci və kədəri birgə bölüşdüüyü bir məkandır. Burada yaşayan bütün xalqlar və etnik qruplar Azərbaycanı öz ortaq vətənlərinə çevirə biliblər. Bu gün Azərbaycana əsassız torpaq iddiası ilə çıxış edən separatistlərlə eyni millətdən olan, ancaq bu separatistlərin iddialarını qəbul etməyən Azərbaycan erməniləri də buranı öz vətənləri sayırlar. Bir kənd qədər sakini olan, dili və etnik kimliyi bu kənddən başqa heç bir yerdə təmsil olunmayan xınalıqlılar da Azərbaycana məxsusdur. Bütün bu xalqların dil və mədəni zənginliklərini Azərbaycan dövləti öz zənginliyi, öz gücü sayır. Ümummilli Lider Heydər Əliyev deyirdi: “Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir”. Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların və etnik qrupların nümayəndələrini bu gün müstəqil Azərbaycanın hər bir sahəsində – siyasətdə, iqtisadi zonada, təhsildə, mənəvi həyatda, bir sözlə, bütün sahələrdə görmək mümkündür. Multikultural təhlükəsizliyin daha bir vacib prinsipi ölkədə yaşayan bütün xalqların və etnik qrupların mədəni dəyərlərinin qorunmasına dövlət və cəmiyyət tərəfindən dəstək verilməsidir. Etnik birliklərin dili, tarixi, ədə-

biyyatı öz-özlüyündə öyrənilməli, onlar ölkə daxilində özlərini yad elementlər kimi hiss etməməlidirlər. Ümumazərbaycan mədəni konteksti onların hər biri üçün mənəvi doğma məkana çevrilməlidir. Bu siyasi xətt bu gün Azərbaycan dövlətinin əsas hədəflərindən biridir. Qərbləşmənin bədbin bir şəkildə multikulturalizm siyasətindən üz çevirdiyi bir dövrdə Azərbaycanda əsas Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş multikulturalizm siyasəti müasir dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, multikulturalizm xalqımızın həyat tərzinə çevrilmişdir. Multikulturalizmin vətəndaş cəmiyyətində həyat tərzinə çevrilməsi onun inkişafının ən yüksək mərhələsidir. Bu mərhələdə bəşəri dəyərlərin, mərhəmət, şəfqət, acıma, dözümlülük, dəyər vermə kimi hislərin cəmiyyətdə yayılması xüsusi miqyas kəsb edir. Multikulturalizm ideyaları ictimai şüurda möhkəmlənir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev deyir: “Leksikonumuzda nisbətən yeni söz olan multikulturalizm ənənələri Azərbaycanda əsrlər boyu həmişə mövcud olub. Sadəcə, müxtəlif cür adlanıb, lakin mahiyyəti dəyişməyib”. Azərbaycan multikulturalizminin qaynaqlarının öyrənilməsi, əslində, Prezident İlham Əliyevin irəli sürdüyü bu ideyanı təsdiqləyir. Mənəviyyat və siyasət tariximizə səpələnmiş multikultural, tolerant dəyərlər və onların təsviri bu gün bir sistem kimi öyrənilir və müəyyən olunur ki, Azərbaycan xalqı, onun görkəmli ədəbi, ictimai, siyasi şəxsiyyətləri dünya mənəviyyat xəzinəsinə zaman-zaman qiymətli töhfələr vermişlər. Bu baxımdan multikulturalizmin qaynaqlarını araşdıran zaman bu töhfələr real şəkildə üzə çıxır. BBMM-in AMEA-nın intellektual dəstəyi ilə hazırladığı bu kitabları qeyd etmək kifayətdir:

1. Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları;
2. Azərbaycan multikulturalizminin elmi-fəlsəfi və ictimai-publisistik qaynaqları;
3. Azərbaycan multikulturalizminin siyasi və hüquqi qaynaqları. Son illərdə multikulturalizmə verilən önəm intensiv və sistemli bir hala gəlmişdir. Ölkədə siyasi-ideoloji, real qurumlar yaranmışdır, ciddi projətlər həyata keçirilməkdədir.

1. “Bakı prosesi” layihəsi (2-3.12.2008)

2. Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşavirliyi xidməti (28.02.2014);

3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu (07.05.2014);

4. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (14.05.2014);

5. Bakı Slavyan Universitetində “Azərbaycan Multikulturalizmi” kafedrasının açılması (24.02.2015);

6. 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edilməsi (11.01.2016). Prezident İlham Əliyev tərəfindən yaradıldığı gündən bu günə qədər Azərbaycan multikulturalizminin prioritet proyektı təhsil istiqamətində qurulub. Bu sahədə artıq bir sıra mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Daha konkret desək, bu gün dünyanın 13 universitetində (İtaliyanın Sapienza Universiteti, Bolqarıstanın Müqəddəs Kliment Orxidski adına Sofiya Universiteti, Rusiyanın I Prezidenti Boris Yeltsin adına Ural Federal Universiteti, Çexiyanın Praqa Karl Universiteti, Litvanın Litva Pedaqoji Universiteti, İsveçrənin 83 Frayburq Universiteti, Ukraynanın Poltava İqtisadiyyat və Ticarət Universiteti, Türkiyənin Erciyes Universiteti, Portuqaliyanın Lusofona Humanitar və Texnologiya Universiteti, Almanıyanın Augsburg Universiteti, Gürcüstanın Tiflis Dövlət Universiteti, Belarus Dövlət Universiteti, İndoneziyanın Qadcah Mada Universiteti) və Azərbaycanın 28 ali məktəbində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni tədris olunur. Bu fənlə bağlı xüsusi proqram hazırlanaraq Təhsil Nazirliyində təsdiq olunmuşdur. Hazırda fənnin dərslisi üzərində iş aparılır. Bundan əlavə, Azərbaycan universitetlərində “Multikulturalizmə giriş” fənni də tədris edilir. Dünyanın 13 universitetində tədris olunan “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni ilk növbədə xarici tələbələrin Azərbaycana olan marağını Azərbaycana məhəbbətə çevirmək məqsədini güdməklə yanaşı, Azərbaycan lobbisinin formalaşmasına xidmət edir. Beləliklə, Azərbaycan multikulturalizminin inkişaf perspektivləri ölkəmizin multikultural təhlükəsizliyinin sistemli şəkildə inkişaf etdirilməsi, ilkin müxtəlifliyin dövlət tərəfindən qorunması, müxtəlifliklərin həmahəngliyinə nail olmaq istiqamətində yığılan təcrübənin eyniliklərin münasibətinə daxil edilməsi və əldə edilən nəticələrin sosial-siyasi sabitliyə müsbət təsir etməsi ilə bağlıdır.

AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ BU GÜN: PORTUQALIYADAN İNDONEZİYAYADƏK...

Xalq qəzeti, 6 yanvar, 2016

Multikulturalizm və tolerantlıq tarixən azərbaycanlıların həyat tərzini olub, bu gün isə milli kimliyindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq, Azərbaycan dövlətinin hər bir vətəndaşının gündəlik həyat tərzinə çevrilib. Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan multikulturalizminin elmi əsaslarla öyrənilməsi və dünyada təbliği istiqamətində göstərdiyi konkret hədəflərə çatmaq üçün atılan əməli addımlar dövlət qurumları, siyasətçilər, hökumət adamları ilə yanaşı, hər bir vətəndaşımızın üzərinə şərəfli vəzifə qoyur.

Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri xidməti də 2015-ci ildə fəaliyyətini dövlət başçısının daxili və xarici siyasətdə göstərdiyi konkret hədəflərə çatmaq istiqamətində qurub. İl ərzində ölkəmizdə yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının dövlət təminatı, dövlət-din münasibətlərinin qanunvericiliyin tələblərinə uyğun şəkildə tənzimlənməsi, Azərbaycan multikulturalizminin dövlət siyasəti kimi ölkə daxilində və xaricdə təbliği, multikultural ənənələrin qorunması və müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə inkişafı üçün xidmət ardıcıl ideoloji-siyasi, həmçinin praktik fəaliyyət göstərib.

Qanunvericiliyimizdən və Azərbaycan multikulturalizminin özəl prinsiplərindən irəli gələrək icra edilən din siyasəti və ölkəmizdə yaşayan azsaylı xalqların, toplumların mədəniyyət nümunələrinin qorunması, hüquqlarının ali təminatı istiqamətində görülən işlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün xidmət müəyyən layihələr həyata keçirib.

Azərbaycan multikulturalizmi dünyanın müxtəlif ölkələrində

Xidmətin təşəbbüsü və dəstəyi ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi bu gün dövlət siyasətinin vacib istiqamətlərindən biri olan Azərbaycan multikulturalizminin dünya ölkələrində təbliğini ən müxtəlif formalarda qurmağa çalışır.

İlk olaraq xidmət tərəfindən “Multikulturalizmə giriş” (bakalavr pilləsi), “Azərbaycan multikulturalizmi” (magistr pilləsi) fənləri üzrə tədris proqramları hazırlanıb. Bununla paralel bu fənləri xarici dillərdə tədris edəcək müəllimlərin hazırlıq prosesi başlanıb. Qısa zaman kəsiyində bu fənn ölkəmizin 20 ali təhsil ocağında və 11 xarici ölkə universitetində tədris olunub. Onların sırasında Müqəddəs Kliment Oksridski adına Sofiya Universiteti (Bolqarıstan), İvan Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universiteti (Gürcüstan), Ural Federal Universiteti (Rusiya Federasiyası), Litva Pedaqoji Universiteti (Litva), Praqa Karl Universiteti (Çexiya), Roma Sapienza Universiteti (İtaliya), Belarus Dövlət Universiteti (Belarus), Lussabona Universiteti (Portuqaliya), Ausburq Universiteti (Almaniya), Frayburq Universiteti (İsveçrə) və Sakarya Universitetində (Türkiyə) və başqalarını göstərmək olar. Bu universitetlərdə “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni həm azərbaycanlı və həm də xarici müəllimlər tərəfindən tədris edilib.

Sülh və dostluq şəraitində yaşamın dünya üçün yeni modeli olan Azərbaycan multikulturalizmi xarici ölkələrdə təkcə universitetlərdə deyil, eyni zamanda müxtəlif təşkilatlarda kollokviumlar, seminarlar, “dəyirmi masa”lar formatında da təqdim edilib. Bu təqdimatlar Londondakı BBC-nin qərargahından tutmuş İndoneziyanın Cakarta şəhərindəki Ahmad Dahlan Universitetinə qədər olan geniş coğrafiyanı əhatə edib.

Azərbaycan mədəniyyətini, tarixini, dilini, ədəbiyyatını, iqtisadiyyatını, müasir ictimai-siyasi durumunu özündə kompleks şəkildə birləşdirən “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni eyni zamanda ölkəmizdə, özəlliklə, texniki peşələr və dəqiq elmlər təmayüllü universitetlərdə, institutlarda və xüsusi tipli təhsil ocaqlarında tədris olunmağa başladı və bu gün də davam etməkdədir.

Bu istiqamətdə real ənənələri olan Bakı Slavyan Universitetində ölkədə ilk olaraq “Azərbaycan multikulturalizmi” kafedrası yaradıldı və fəaliyyəti təmin edildi.

Azərbaycana marağ Azərbaycan məhəbbətə necə çevrilir?!

Keçən yay xarici ölkə universitetlərində və ölkəmizdəki təhsil ocaqlarında “Azərbaycan multikulturalizmi” fənnini yüksək qiymətlərlə başa vuran tələbələr “Multikulturalizm Azərbaycanda həyat tərzini kimi: öyrən, araşdır, paylaş” devizi altında təşkil olunan yay məktəbinə dəvət olunmuşdular. Xarici tələbələrin bu fənni seçməklə Azərbaycana göstərdikləri marağ ölkəmizi gəlib gördükdən və buradakı reallığın həqiqi şahidləri olduqdan sonra Azərbaycana məhəbbətə çevrildi. Bakıda, Qubada, Qusarda, Xaçmazda gördükləri multikultural əhval və insanlara sevgi, dostluq hissləri ilə dolu həyat onlarda Azərbaycanla bağlı dərin təəssüratlar yaratdı. Onlar bu gün öz ölkələrində Azərbaycanın yeni dostları, Azərbaycanın maraqlarını müdafiə edəcək şəxslər və daima ölkəmizə məhəbbətlərini izhar edən gənclərdir. Onlar Azərbaycana qarşı baş verən istənilən ədalətsizliyə anında sərt reaksiyalar verir və Azərbaycan reallığının ölkəmizə qarşı ikili standartlar sərgiləyən dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında təqdim edilən şəkildə olmadığı fikrini başqaları ilə bölüşür və bütün bunları dönə-dönə ifadə etməkdən çəkinmirlər. Onlar Azərbaycanı həqiqi dost kimi sevirilər. Bu yaxınlarda Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin dəvəti ilə Los-Ancelesdəki Sinay sinaqoqunun 50 nəfər üzvü baş rəhbər David Volpenin rəhbərliyi ilə Azərbaycana səfər etmişdi. Səfərdən sonra hörmətli David Volpe Amerikanın “Time” jurnalında Azərbaycana məhəbbət və heyranlıq dolu bir məqalə dərc etdirdi. Əslində, o, Azərbaycan həqiqətini Amerika oxucusuna çatdırmaq istəyirdi. Amma nə baş verdi?! Bu məqalə erməni lobbisinin haqsız hücumlarına məruz qaldı. Bu haqsız hücumların qarşısına isə biz azərbaycanlılardan əvvəl yay məktəbinin iştirakçıları olmuş gənclər çıxdı və onlar David Volpeni müdafiə etdilər. Həm öz ölkələrindəki media orqanlarında, həm də sosial şəbəkələrdə

də onların verdiyi reaksiya, əslində, bir azərbaycanlının verə biləcəyi reaksiya qədər səmimi və kəsərli idi.

Milli mənsubiyyət – qürur, azərbaycanlı olmaq fəxarətdir

Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi xətt hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla davam və inkişaf etdirilir. Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin söylədiyi “Hər bir xalqın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!” ifadəsi bu gün hər bir ləyaqətli ölkə vətəndaşının həyat düsturuna çevrilib.

Xidmət bu il ərzində də ölkədə milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, onların mədəni-mənəvi irsinin qorunması və dini etiqad azadlığının təminatı ilə bağlı yerli icra hakimiyyəti orqanları və digər dövlət strukturları ilə öz işini sıx şəkildə qurdu. Milli azlıqların dil və mədəniyyətinin qorunub saxlanması və inkişafı, onlara xas milli özünəməxsusluğun, adət-ənənələrin gələcək nəsillərə çatdırılması, eyni zamanda onların sıx yaşadığı bölgələrdə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin və azərbaycançılıq ideyalarının təbliği, hərbi vətənpərvərlik, vahid dövlətçilik, vətənə sədaqət hisslərinin gücləndirilməsi istiqamətində müvafiq dövlət qurumları və azlıqların milli-mədəni təşkilatları ilə birgə ardıcıl fəaliyyət həyata keçirilər. Xidmətin təşəbbüsü ilə fəaliyyətə başlayan “Kultura+” internet televiziyasında milli azlıqların dil və mədəniyyətinin qorunub saxlanması üçün müxtəlif verilişlər və milli azlıqların dillərinin virtual tədrisini həyata keçirən proqramlar hazırlandı və “Kulturaplus.az” saytında yerləşdirildi. Həmçinin, bu saytda ölkəmizin xaricdəki dostları öz dillərində Azərbaycana məhəbbətlərini ifadə etdilər və bu xoş sözlər dünyanın bir çox ölkələrində izləndi. “Kultura+” vasitəsilə bu gün ən uzaq ölkələrdə belə Azərbaycanın multikultural durumu barədə real təsəvvür yaranmaqdadır.

Xınalıqdan Çinədək

Prezident İlham Əliyevin bu ilin əvvəlində imzaladığı “Kitabi-Dədə Qorqud”un alman dilində ilk tərcüməsi və nəşrinin 200 illiyinin qeyd edilməsi” ilə bağlı xüsusi sərəncam təkcə bu dastanı deyil, həm də Azərbaycan mədəniyyətini, ədəbiyyatını, tarixini dünya elm adamlarının və gəncliyinin bir daha diqqət mərkəzinə çevirdi. Bir daha bu sərəncamın işığında Fransa, Almaniya, İngiltərə, ABŞ, Portuqaliya, Rusiya, Türkiyə, İtaliya və başqa ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyəti bir daha dünya ictimaiyyətinə təqdim olundu. Və məhz ölkə başçısının böyük uzaqgörənliklə imzaladığı bu sərəncam sayəsində görkəmli alman şərqşünas alimi və diplomatu Henrix Fridrix fon Ditsin 200 il əvvəl Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə bağlı qələmə aldığı çox dəyərli fikirlər və “Dədə Qorqud” dastanının “Basat” boyu bir kəndin dili olan Xınalıq dilindən, yüz milyonların dili olan Çin dilinə qədər geniş bir coğrafiyaya yayılmış oldu. Kitab Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi tərəfindən Azərbaycan, türk, alman, ingilis, fransız, rus, Çin, yapon, hind, ərəb, fars, yunan, yəhudi, gürcü, erməni, macar, italyan, Ukrayna və başqa dillərdə çap edildi.

Bu sərəncamdan ölkəmizdə yaşayan milli azlıqlara da sevinc dolu bir pay düşdü. Çünki qeyd edilən kitab, eyni zamanda, talış, tat, udi, ləzgi, kürd və Xınalıq dillərinə də tərcümə edilərək çap edilmişdi. Beləliklə, hər bir Azərbaycan vətəndaşı ümumi ana kitabımız “Dədə Qorqud”u indi öz dilində oxuyur.

Hər qarışında Qorqud izi

Xidmət öz fəaliyyətində Prezident İlham Əliyevin şəxsi nümunəsini əsas götürərək, təkcə paytaxtda deyil, bölgələrimizdə yaşayan insanlarla bir-başa sıx ünsiyyət qurub. Xidmət əməkdaşları keçən il ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikası da daxil olmaqla, ölkəmizin əksər bölgələrində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə birgə

çoxsaylı yerli əhalinin qatıldığı müxtəlif tədbirlərdə iştirak edib. Biz “Dədə Qorqud” dastanının ölkəmizin müxtəlif guşələrinə səpələnmiş izlərinə düşüb Xocavənd-Nərgiztəpə, Ağdam, Füzuli, Tərtər, Tovuz, Qazax, Quba, Qusar, Zaqatala, Qax, Balakən, Lənkəran, Yardımlı, Zərdab, Göyçay, Şamaxı, Qəbələ, Şəki və başqa rayonlarımızda yerli məktəblilərin, ziyalıların, ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirakı ilə saysız-hesabsız tədbirlər təşkil etdik. Bu tədbirlərdə malakanlar ingiloyların, ləzgilər talışların, saxurlar axısxa türklərinin, həmçinin bakılılar tovuzluların, ağdamlılar qubalıların, qazaxlılar şəkiliblərin, astaralılar maşağalılıların evlərində qonaq qaldılar. Hər yerdə Azərbaycançılıq məfkurəsi hökm sürdü. Bu məfkurənin əsl təntənəsi baş verdi. Və bütün bunlar əsl qardaşlıq və vətəndaşlıq nümunəsinə çevrilirdi.

Qafqaz Albaniyasının renessansı

Akademik Ramiz Mehdiyevin öz əsərlərində dəfələrlə erməni fitnəsi və saxtakarlığına qarşı ortaya qoyduğu prinsiplial elmi mövqe və bədxahlığımızın əsassız iddialarını elmi-tarixi mənbələr əsasında puça çıxarması Dövlət müşavirliyi xidmətinin işində də yeni istiqamətin meydana gəlməsinə vəsilə oldu. Erməni yalanlarını üzə çıxaracaq qədim Azərbaycan dövləti olan Qafqaz Albaniyasının tarixini təkcə yerli və bölgə əhəmiyyətli mənbələr əsasında deyil, xarici ölkə alimlərinin fikirləri, şərhləri və tərtib etdikləri tarixi arayışlar, xəritələr əsasında sistemli tədqiq etmək və bunu beynəlxalq elmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaq ötən il xidmətin əsas işlərindən biri oldu. Bu məqsədlə bölgələrimizdəki Qafqaz Albaniyasına məxsus abidələrin tədqiqinin əsl renessansı başladı. Ermənilərin əsassız Qarabağ iddialarına öz varlığı ilə böyük zərbə vuran qədim Bərdə İmamzadəsi təmir və bərpa olunaraq yenidən insanların istifadəsinə verildi. İmamzadə təkcə dini sitayiş yeri kimi deyil, həm də özündə zəngin tarixi izləri qoruyub saxlayan bir muzey kimi də insanların üzünə öz qapılarını açdı. Bu abidələr məktəblilərin ziyarət edəcəkləri tarixi məkanlara çevrildi. Çünki onlar real olaraq Azərbaycan tarixinin müəyyən səhifələrini yaşadırdılar. Təsədüfi deyil ki, elə buna görə də ölkəmizlə yanaşı, xaricdə, məsələn, İtaliyada albanşünas-

ların iştirakı ilə bu istiqamətdə müxtəlif konfranslar, “dəyirmi masa”lar və ictimai müzakirələr keçirildi. “Kultura+” internet televiziyası burada da öz missiyasını yerinə yetirdi. Bu internet TV-də erməni yalanlarını ifşa edən sanballı verilişlər və sənədli filmlər hazırlandı. Və bu iş bu gün də Azərbaycan və xarici ölkə ziyalıları tərəfindən davam etdirilir.

İstinad yerimiz – qaynaqlar

Dövlət başçısı İlham Əliyev dəfələrlə öz çıxışlarında vurğulayır ki, multikulturalizm Azərbaycanda tarixən olub və bu gün də var. Azərbaycan xalqının zəngin multikultural keçmişi təkcə xalqımızın bugünkü tolerant yaşam tərzini deyil, həm də yaratmış olduğu ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, siyasi-hüquqi qaynaqlarda, sənədlərdə yaşayır. Bu mənada xidmətin təşəbbüsü ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və ölkə universitetlərinin mütəxəssislərinin birgə iştirakı ilə “Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları”, “Azərbaycan multikulturalizminin elmi-fəlsəfi və publisistik qaynaqları”, “Azərbaycan multikulturalizminin siyasi qaynaqları” adlı monoqrafiyalar hazırlanır. Təbii ki, adı çəkilən əsərlərlə bu iş bitməyəcəkdir. Əslində, son dərəcə faydalı və zəruri bir elmi nəşr seriyası işıq üzünü görməkdədir. Onun müxtəlif dillərə tərcüməsi, yeni-yeni mahiyyətlər və istiqamətlərlə zənginləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Bununla yanaşı, xidmətin intellektual dəstəyi ilə “Azərbaycan multikulturalizmi” adlı dərsləyin hazırlanması işinə də start verilib. Bu dərsləyin həm xaricdə, həm də Azərbaycanda “Azərbaycan multikulturalizmi” fənnini öyrənən tələbələr üçün xüsusi bir əhəmiyyət daşıyan vəsait olacaq. Onu da qeyd etmək istərdim ki, bu dərsləyin səhifələrində, eyni zamanda, xarici mütəxəssislər də öz ölkələrindəki multikultural dəyər və əhvalı vətənimizdəkilərlə müqayisə etmək imkanına malik olacaqlar. Məsələn, bu müqayisəli prinsip alman, italyan, rus, gürcü universitetlərində artıq həyata keçirilir. Bu halda, hər iki ölkəni daha aydın şəkildə “görmək” üçün eyni baxış bucaqları formalaşır.

Azərbaycanda olan tolerant və multikultural reallığın təkcə azərbaycanlıların deyil, xarici ölkə alimlərinin, görkəmli elm xadimlərinin, siyasət nümayəndələrinin, həmçinin tələbələrin gözü ilə dünyaya təqdim edilməsi də müsbət ənənəyə çevrilməkdədir. Bu məqsədlə xidmət tərəfindən hələlik 4 virtual “dəyirmi masa” təşkil olunub. “Müasir dövrdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi və mənəvi inkişafın harmoniyası”, “Multikultural təhlükəsizlik”, “Xarici ölkə universitetlərində “Azərbaycan multikulturalizmi” fəninin tədrisi: problemlər və perspektivlər”, “Azərbaycana maraqlı Azərbaycanlı mənəbilərə çevrilir (Azərbaycan multikulturalizmi yerli və əcnəbi tələbələrin gözü ilə)” mövzusunda olan bu “dəyirmi masa”ların materialları Azərbaycan, rus və ingilis dillərində dərc edilərək ölkə daxilində və xaricdə paylanıb. Virtual “dəyirmi masa”larda Braziliyadan, ABŞ-dan, İtaliyadan, Litvadan, Bolqarıstandan, Türkiyədən, Rusiyadan, Gürcüstandan, Misirdən, İordaniyadan və başqa ölkələrdən tanınmış alimlər, ictimai xadimlər və tələbələr iştirak ediblər.

Portuqaliyadan İndoneziyayaqadək

İl ərzində Azərbaycanda olan sabit və demokratik mühiti, insan haqlarının ali təminatını həzm edə bilməyən və öz qərəzli hesabatları, ölkəmizə qarşı ikili standartları ilə gündəmə gələn bəzi beynəlxalq QHT-lər və təşkilatlara da ölkəmizdəki milli azlıqların hüquqlarının qorunması və dini etiqad azadlığı sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasəti haqqında yetərincə informasiyalar verilib. ATƏT-in İnsan Ölçüsü Komitəsinin Vyanada keçirilən iclasında “Tolerantlıq və qeyri ayrı-seçkilik: Azərbaycan təcrübəsi” mövzusunda ölkəmizdəki multikultural və tolerant mühit haqqında xidmət tərəfindən xüsusi təqdimat edilib. Ölkəmiz haqqında həqiqətləri öyrənmək üçün qərəzli məruzəçilər və bu təşkilatların nümayəndələri Azərbaycanı yaxından tanımaq və reallıqları öz gözləri ilə görmək üçün ölkəmizə dəvət edilib. Xidmətin həm təklidə, həm də müxtəlif dövlət qurumları ilə birgə Almaniya, İsveç, İngiltərə, Gürcüstan, Rusiya, İtaliya, Türkiyə və başqa ölkələrdə təşkil etdiyi tədbirlər Azərbaycan multikulturalizmini dünyaya

təqdim etməklə yanaşı, həm də Vətənimizin tarixini, mədəniyyətini, dövlətçiliyini və bu gün ölkəmizdə həyata keçirilən uğurlu daxili və xarici siyasəti dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırıb. Bu tədbirlərdə ürək genişliyi ilə ölkəmizin müsəlman, xristian, yəhudi konfessiyalarının rəhbərləri iştirak ediblər və şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadənin xaricdəki məclislərin birində tribunadan dediyi kimi, müsəlmanların (həm sünni, həm də şiələrin), yəhudilərin, pravoslavların, katoliklərin və digər din və məzhəb nümayəndələrinin qardaş kimi yaşadığı Azərbaycan bir model kimi bu gün, həqiqətən, dünya üçün bir örnekdir. Qeyd edirəm ki, dini liderin bu sözləri ilə razılaşmayanlar yox idi.

Belə bir özəl modelin yaranmasına səbəb isə müxtəlif dinlərə və onların nümayəndələrinə ölkə rəhbərliyi, şəxsən Prezident İlham Əliyev tərəfindən yönəlmiş bərabər siyasi münasibətdir. Azərbaycanda heç bir səmavi dinin başqasından üstünlüyü olmadığı kimi, modelin başqa yaranma üsulu da yoxdur.

Bu gün Portuqaliyadan İndoneziyayadək ən müxtəlif ölkələrin universitetlərində, intellektual dairələrində və ictimai-siyasi qurumlarında Azərbaycan dəyərləri müzakirə edilir. Biz sual-cavabların içindəyik. Maraqlıdır ki, opponetlərimizə cavablar yavaş-yavaş daha çox xaricdəki Azərbaycansəvərlər tərəfindən verilir. Onlar artıq püxtələşmiş və nə etdiklərini şüurlu şəkildə bilən intellektual qüvvələrdir. Ölkəmizin xeyirxahlarının sayı çoxalır, dostlarının sayı artır. İnanıram ki, onların səsi getdikcə daha aydın və məqsədyönlü şəkildə eşidiləcək. Bunun üçün Azərbaycan daxili mümkün olan və hətta mümkün olmayan koordinasiya məqamlarının gücünü artırmalı, məqsəd və vəzifələri daha aydın şəkildə qarşımıza qoymalıyıq.

Azərbaycan Prezidentinin dəqiqliklə göstərdiyi ideoloji hədəflərə doğru daha qəti addımlarla irəliləmək əzmindəyik.

MULTİKULTURALİZM SİYASƏTİNİN NİKBİNLİK VƏ BƏDBİNLİK QÜTBLƏRİ

“Respublika” qəzeti, 13 aprel, 2016

Multikulturalizm – çoxmədəniyyətlilik məfhumunun sinonimidir. Bu şərh məfhumun etimologiyasından irəli gəlir. Çoxmədəniyyətlilik dedikdə, ilk növbədə, etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər, bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlər nəzərdə tutulur.

Cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər üç əsas siyasət modeli vasitəsilə tənzimlənir: assimilyasiya, izolyasiya (təcridolma) və multikulturalizm. Multikulturalizm məsələləri üzrə tanınmış politoloq, London İqtisad məktəbinin professoru Çandran Kukatas “Multikulturalizmin nəzəri əsasları” adlı məqaləsində mədəni müxtəlifliyə münasibətdə cəmiyyətin 5 reaksiya növünü sadalayır: izolyasiya (təcridolma), assimilyasiya, zəif multikulturalizm, sərt multikulturalizm və aparteid. Bizim təsnifatımızdan fərqli olaraq, professor Kukatasın təqdim etdiyi təsnifatda aparteid siyasəti ayrıca siyasət modeli kimi göstərilmişdir. Lakin aparteid siyasəti izolyasiya siyasətinin yalnız bəzi ölkələrdə özünü tarixən göstərmiş konkret formasıdır. Buna görə də onu ayrıca bir siyasət kimi təqdim etmək, bircə, məqsəduyğun deyil. Eyni sözləri professor Kukatas tərəfindən multikulturalizm siyasətinin zəif və sərt növlərinin ayrıca təqdim edilməsilə bağlı demək olar.

Assimilyasiya siyasəti mill azlıqların etnik-mədəni titul etnosun mədəniyyətinə qatmaqla cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin ləğv edilməsini nəzərdə tutur. İzolyasiya siyasəti isə milli azlıqların

mədəni-etnik dəyərlərinin titul etnosun etnik-mədəni dəyərləri ilə hər hansı bir əlaqəsinin qarşısını almaqla milli azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya olmalarına imkan vermir.

Tarixi hadisələrin gedişatı etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönələn bu iki siyasət modelinin səmərəsizliyini göstərdi. Belə ki, onların heç biri cəmiyyətdə inteqrasiyaya gətirib çıxara bilmədi. Etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönəlmiş assimilyasiya və izolyasiya siyasətlərinin iflasa uğraması ötən əsrin 60-70-ci illərində əvvəlcə Kanadada, sonra isə Avropanın bir sıra çoxmədəniyyətli ölkələrində multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsinin başlıca səbəblərindən biri oldu.

Multikulturalizm siyasəti – müəyyən birləşmiş cəmiyyət daxilində etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin qorunmasına və inkişafına yönələn bir siyasətdir. Belə bir siyasət kimi multikulturalizm nə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərini assimilyasiyaya uğradır, nə də ki, bu dəyərlərin inkişafını cəmiyyətin inkişafından təcrid edir. Multikulturalizm titul etnos ilə milli azlıqların etnik-mədəni dəyərlərinin inkişafı üçün eyni şərait yaratmaqla bu mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri üçün münbit zəmin yaradır.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, XXI əsrin əvvəllərində cəmiyyətdəki etnik-mədəni müxtəliflikləri multikulturalizm siyasəti vasitəsilə tənzimləyən bir sıra Qərb ölkələri ciddi problemlərlə üzləşdilər. Bu ölkələrin inkişafında dezinteqrasiya meyilləri öznü büruzə verməyə başladı. Buna cavab olaraq bəzi ölkələrin (Almaniya, Faransa, Böyük Britaniya) başçıları multikulturalizm siyasətinin müasir dövrdə səmərəsiz olması səbəbindən iflasa uradığını rəsmi olaraq bəyan etdilər. Onlar bu ölkələrin səmərəsizliyini ölkələrində məskunlaşmış etnik və dini azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya olunmaq istəmədikləri ilə əsaslandırdılar.

5 fevral 2011-ci ildə 47-ci Münxen Təhlükəsizlik Konfransındakı çıxışında Böyük Britaniyanın baş naziri David Kameron multikulturalizm siyasətini səmərəsiz olması səbəbindən tənqid etdi. Onun çıxışı "The Independent" qəzetində "Camerun: My war on multiculturalism" (Kamerun: mənim multikulturalizmə dair müharibəm) adlı məqalədə verildi. Məqalənin təkcə adı

onun hansı istiqamətdən yazıldığını açıq-aşkar göstərir. Bu məqalədə Kamerun multikulturalizmə qarşı bərişmaz və eyni zamanda bədbin mövqeyini belə izah edir: “Dövlət multikulturalizmi” doktrinası müxtəlif mədəniyyətləri öz adət-ənənələri ilə yaşamalarına dəstək verməklə cəmiyyətdə inteqrasiya proseslərinin qarşısını alır. Bunun nəticəsində müxtəlif icmalar, xüsusilə də müsəlman icması cəmiyyətdəki liberal dəyərləri inkar edərək demokratik cəmiyyətimizin dəyərlərinə zidd olan dəyərləri təbliğ edirlər. Bu isə dini ekstremizmin baş qaldırması üçün şərait yaradır”. Belə bir bədbinlik pafosu, faktiki olaraq, Qərb ölkələrinin müxtəlif sosial təbəqələrinə yayılmışdır. Hələ 2005-ci ildə britaniyalı yazar və siyasi xadim, İriq Bərabərlik Komissiyasının sədri Trevor Filips çıxışlarının birində qeyd edirdi ki, multikulturalizmin xoşagəlməz təsiri altında Britaniya yata-yata seqresiyaya yuvarlanır.

Həqiqətən, Qərb dövlətlərində “Dövlət multikulturalizmi” doktrinasının aparılması cəmiyyətdə bəzi icmaların, xüsusən müsəlman icmasının özünə qapanması üçün şərait yaradır. Nəticədə, müsəlman icmasının nümayəndələri öz adət-ənənələrinə, etnik-mədəni dəyərlərinə sığınaraq yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya olmurlar, buradakı liberal dəyərlərə müqavimət göstərirlər.

MÜNDƏRİCAT

Tərtibçilərdən5

Müsahibələr

“70 sual – 70 cavab”	10
Ənvər Məmmədخانlının son söhbəti.....	49
“Mədəniyyətimizin təbliği yenidən qurulmalıdır”	58
“Mədəniyyətimizə qayğı gərəkdir”	64
“Dədə Qorqud” sirlərinin sorağında	69
“Hələ gözləyirəm...”	74
“Ədəbiyyatda öz yeri-çəkisi olan söz adamları qalmalıdır”	77
“Bu, haqq dünyasında olanlardan çox, biz dirilər üçün əhəmiyyətlidir”	80
“Gördüyüm işlərin hamısını harmonik bir bütövlük sayıram”	84
“Mən bunları hələ heç kimə danışmamışam”	88
“Mən heç zaman oxucunun səviyyəsini nəzərə almıram və almayacağam da”	92
İnsan, zaman, məkan	96
“Cavabı tapılmayan suallar da insanı düşündürməlidir”	101
Nəmiş var unutmağa?	107
“Mənimçün ən ağır xaç cavabsız suallardı...”	110
Kamal Abdulla insanları ölüm qorxusundan qurtarır	115

“Azərbaycan xalqı mazoxistdir”	120
“Mən ictimai rəyi yaradanlardanam”	126
Heç kəsi təkrarlamayan istedad və ya Kamal Abdulla işığında	131
“Ziyalı dəyişməz olmalıdır”	136
“Axarda deyilik”	143
Bəzi şeyləri gizləməyə çalışan adam – Kamal Abdulla	145
“Qəribədi, deyilmi?!”	151
“Bir daha təkrar edirəm, mən çox gözəl bilirəm ki, bu roman nədir və mən nə etmişəm”	157
“Yolu addım-addım keçməliyik”	162
“Yarımçıq əlyazma” maraqlı bir burulğana düşüb	169
“Rüşvət bütün cəmiyyətin problemidir”	181
Arakəsmələr	185
“Yarımçıq əlyazma” və ya “Kitabi-Dədə Qorqud” – “mövzuya aid fantaziya”	194
“Dünya mədəniyyəti həm də dramaturgiya ilə başlayıb, yaxud həyatın məhvərini əksliklərin vəhdəti təşkil edir”	202
Slavyan Universitetində Şərq mövzusunda söhbət	207
Unutmaya kimse yok	212
“Bizi Batıdan ayıran mertliktir!”	220
“Yolun sahibi”	224
“Yalnız bədiiliklə ötürmək olmaz”	228
“Bu gün ciddi ədəbi söhbətə böyük ehtiyac var”	232
“Oxucu barədə düşünürəm”	243
“Yarımçıq əlyazma”nın Odisseyası	248
“Dövrün, zamanın səsinə səs verən yazıçılardan deyiləm”	251
“Görək bir çaya ikinci dəfə girmək mümkün olacaq-olmayacaq?”	259

“Bu gün Azərbaycan oxucusuna fizika, biologiya, kimya... barədə maraqlı şəkildə yazılmış kitablar çox lazımdır”	262
“Nostalji hər kəsin qəlbində var”	265
“Mənə elə gəlir ki, əslində, çox sevdiyim əsərləri elə mən özüm yazmışam”	268
“Mən yalnız yazmaya bilməyəndə yazıram”	278
“Kitabi-Dədə Qorqud” türkoloqların inhisarından çıxıb germanşünasların da tədqiqat obyektinə çevrildi”	283
“Hamımız eyni ağacın yarpaqlarıyıq”	289
“Yarımçıq əlyazma”nın Odisseyası davam edir”	293
“Bizdə çox vaxt qarayaxma ilə tənqidi qarışdırırlar”	296
“Dostlarımin mənim barəmdə yazdıqları ilə qürur duyuram”	307
“Ümumiyyətlə, danışmaqla Azərbaycan dilində danışmaq eyni şey deyil” ..	313
“Azərbaycan dilinin qorunmasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunmalıdır”	320
“Bu hadisə bayram kimi qeyd olunmalıdır”	325
“Bu, Anarın ideyası idi”	330
“Yazıcılar ittifaqına bir şeyi arzu edərdim: ona uzadılmış əli hökmən sıxsın”	333
“Qırıqlıq bizim tariximizin özündədir”	343
“Kim ki yekəbaşlıq edir...”	347
“Bunu o adamlara deyirəm, ah-nalə çəkirlər ki, Türkiyədə bizi oxumurlar”	350
“Mən öz itaka adama hökmən qayıdacağam”	361
“Cavidi hələ də bağışlaya bilmirlər”	374
Professor Kamal Abdulla ilə iş zamanı söhbət	382
Bir abzas.....	388

“İnkışafın Azərbaycan fenomeni iqtisadi yüksəlişlə yanaşı, mənəvi tərəqqini də ehtiva edir”	389
“Azərbaycan multikulturalizmi bəşəri dəyərlər sisteminə çox şey verə bilər”	401
“Allah bilməyənləri bilənlərin qəzəbindən qorusun”	405
“Birnəfəsə! Ancaq birnəfəsə”	416
“Həmrəylik içində yaşamaq bütün ölkənin işidir”	417
“Biz onu necə sevirmişik...”	424
“Qos-qoca Avropanın edə bilmədiyini Azərbaycan etdi”	431
“Dövlət həmişə dinin və dindarların yanındadır”	436
“Yazıçı olmurlar, yazıçılığı yaşayırlar”	442
“Azərbaycanda radikal və ekstremist cərəyanların fəaliyyəti xeyli məhdudlaşıb”	446
“İndi dünyada ölkəmizin həqiqətlərini Azərbaycanın dostları müdafiə edir”	459
“Azərbaycanda multikulturalizmin çiçəklənməsi göz qabağındadır”	465
“Azərbaycandakı “Multikulturalizm ili” bir sıra ölkələrdə multikultural əhval-ruhiyyənin möhkəmlənməsinə səbəb oldu”	473
“Bizim ədəbiyyatın Coysa aparan heç bir yolu yoxdur”	486
“Orfoqrafiya lüğəti nəgıl kitabı deyil...”	502
“Kosmik fəzada hamı eyni çəkiddə olur”	505
“Heç bir tələbəni müəllimin, heç bir müəllimi də tələbənin ayağına verməyəcəm”	509
“Ünsiyyətdə olduğum adamlara müşahidə obyektini kimi baxmıram”	518
Türkoloji müsahibə	524

Məqalələr

Demokratiyanın gücü və gücün demokratiyası.....	542
Ulu öndər Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisidir	547
Azərbaycanda multikultural təhlükəsizlik prinsipləri	552
Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz!.....	561
Azərbaycan multikulturalizminin inkişaf perspektivləri.	
Heydər Əliyev irsi və Multikultural dəyərlər.....	566
Azərbaycan multikulturalizmi bu gün: Portuqaliyadan İndoneziyayaədək... ..	575
Multikulturalizm siyasətinin nikbinlik və bədbinlik qütbləri	584

*Kitab "Mütərcim" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
səhifələnmiş və çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 20.11.2020.

Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Palatino Linotype.

Həcmi: 37 ç.v. Tiraj: 1000. Sifariş № 179.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b

Tel./faks 596 21 44;

e-mail: mutarjim@mail.ru

www.mutercim.az